

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KARL · M · KOFOD
P. C. TRANDBERG

O. LOHSE · KØBENHAVN · 1925

DEN BORNHOLMSKE VÆKKELSESPRÆST
P. C. TRIANDBERG

*Se, Brudgommen (Jesus) kommer! gaa
ham i Møde! (Math. 25. 6).*

DEN BORNHOLMSKE
VÆKKELSESPRÆST

P. C. TRANDBERG

AF

KARL M. KOFOD

O. LOHSE · KØBENHAVN MCMXXV
FOR NORGE: LUTHERSTIFTELSENS BOGH. · OSLO

FORORD.

Kun faa har som Pastor Trandberg sat alle Kræfter ind paa at leve efter Jesu Ord og Anvisning og opnaaet at faa saa stor Betydning for Kristendom og kristelig Kultur som han; og da der foruden Smaaskildringer i Blade og Leksika kun findes Pastor J. Kildsigs kortfattede — om end meget gode — Livsskildring af Trandberg, haaber jeg, at denne lidt udførligere Biografi ikke skal blive overflødig.

Allerede for mange Aar siden begyndte jeg at sætte mig ind i Pastor Trandbergs Tankegang og Livsforhold og samlede nu og da Stof til en Skildring af ham. Jeg har hørt ham prædike baade i 1870erne, da han boede i Bethania, Bornholm, i 1880erne, da han holdt til i Esbjerg, Jylland, og i 1891, da han fra Amerika var hjemme paa Besøg; og efter at jeg for ca. 3½ Aar siden blev opfordret til at skrive en Bog om Trandberg, har jeg — for saa vidt Helbred og andre Omstændigheder tillod det — for det meste arbejdet paa denne. Jeg har søgt og ladet søge Oplysninger om hans Slægt, Liv og Virke baade i Kirkebøger og Arkiver, hos hans gamle Venner og Bekendte paa Bornholm, i Jylland og Amerika. Jeg har studeret hans Dagbøger og Skrifter samt læst det vigtigste af, hvad der er skrevet om ham og hans Hjælpere og Modstandere i Tidsskrifter og Bøger; og derefter har jeg — under stadig Bøn til Herren — søgt at fremdrage *det væsentligste* deraf og ordnet det i Bogform. Desuden har jeg samlet en Række Billeder til at belyse Fremstillingen med.

Til de mange, som har bistaaet mig ved at give mig Meddelelser og laane mig Aktstykker og Billeder, bringer jeg her ved min hjerteligste Tak.

Med Hensyn til Fremstillingsmaaden da har jeg ikke idealiseret Bogens Helt til at staa som „fuldkommen“ eller „afholdt af alle“, da slig Skildring altid er misvisende; men jeg har efter de bibelske Forfatteres Eksempel fremstillet baade Hoved- og Bipersoner med deres Fejl saa vel som deres Fortrin for at det *sande menneskelighkristelige* kunde komme frem — Gud til Ære og Lov; og har jeg under dette saaret nogen, da var det ikke min Hensigt. Jeg haaber derfor, at vedkommende tilgiver mig sligt. Jeg har tilstræbt at gøre Fremstillingen baade saa historisk paalidelig og saa vækkende og opbyggende, som det var mig muligt; og nu udsender jeg Bogen i Haab om, at den maa blive til Velsignelse.

Rønne, den 7. Oktober 1925.

Karl M. Kofod.
pens. Lærer.

INDHOLD

	Side
I. Tilstande paa Bornholm, før Trandberg begyndte sin Gerning der.	9
II. P. C. Trandbergs Slægt og hans Barndomstid	17
III. Uddannelse i Rønne Latinskole og kristelig Vækkelse	26
IV. Studier ved Københavns Universitet og Omvendelse	55
V. Personel Kapellan i Tjele og Vinge, Jylland	66
VI. Rejsepræst og Kapellan flere Steder paa Bornholm	83
VII. Evangelisk luthersk (grunnetsk) Frimenighedspræst paa Bornholm.	140
VIII. Grundtvigskpræget Frimenighedspræst paa Bornholm	191
IX. Folkekirkelig Valgmenighedspræst paa Bornholm	222
X. »Evangelisk Mission«s Rejsepræst i Danmark	240
XI. Fritvirkende Rejsepræst i Amerika	268
XII. Professor ved »Chicago Theological Seminary«	283
XIII. Professor ved »Det evangeliske Frikirkeseminarium i Chicago« .	306
XIV. Religiøs Forfatter og Frikirke-Missionær (Biskop) i Amerika . .	322
XV. Følger af og Forhold vedrørende Trandbergs Virke	341
Kilder og Bemærkninger	355

I.

Tilstande paa Bornholm, før Trandberg begyndte sin Gerning der.

(før 1860—63).

Øen Bornholm, der ligger i Østersøen som en typisk Del af Skandinaviens Klippeland og kun 30 km Syd for dette, har gennem Hundreder af Aartusinder været udsat for Havets Angreb. Dette har ogsaa mægtet at bortskylle Masser af dens løse Bestanddele: Kaolin, Sand og Smaasten; og flere Gange har det oversvømmet den, naar Jordskorpen paa det Omraade sænkede sig; men den er dog altid dukket frem igen; og selve Grundklippen er aldrig bleven flyttet. Havet har under sine Angreb endog maattet hjælpe til at danne Øen, saa den er bleven en god Menneskebolig og en skøn Aabenbaring af Skaberenes Almagt og Visdom.

Nordbornholm har fra de forskellige Jordvarmetider sine skønne Granitformationer med Kystfjelde, Klippedale, Aaløbsprækker og Grotter. Sydbornholm har fra Nedsænkninger i det varme Hav sine Sandsten- og Skiferlag med Spor af døde Vanddyr samt Sand- og Lerlag, Kul af Palmer og Bregner, sine Kalk- og Grønsandslag osv.; og fra de Perioder, da Isbræer med Ler, Grus og Sten i deres Fang gled hen over Øen, har Nordbornholm sine afrundede Klippetoppe og sin tynde Jordoverflade, og Sydbornholm sine store Morænelevninger oven paa de mange dybere Jordlag samt en Del fladt Land med Smaasøer og sagte Vandløb. Da Øen var bleven bevokset med Lyng og Krat paa Højderne, Urter og Korn i Lavningerne og fik Skove med Vildt osv., søgte Stenalderfolk did og benyttede de løse Sten til Vaaben og Huse og levede af Havets Fisk, Landets Vildt og enkelte Planter; og de saa en Guds Aaben-

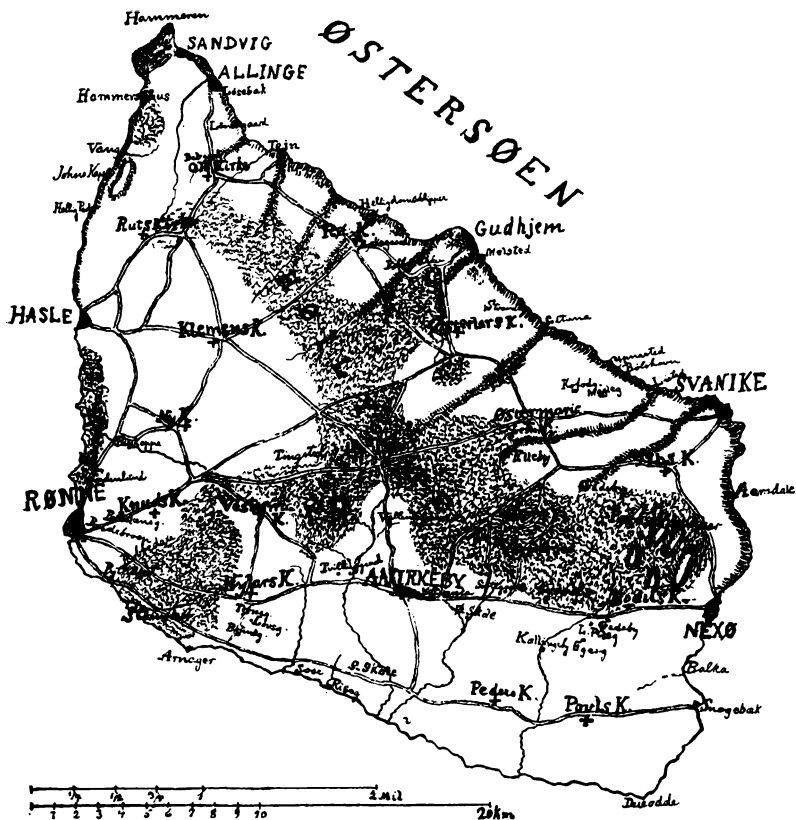
baring i Ilden, der kunde fortære Træer og Græs, berede Agerland og Mad og bringe Varme. Broncealderfolk gik videre; de søgte Forbindelse med andre Lande, tilbyttede sig Metaller til Vaaben og Redskaber, lavede sig Madkar af Øens Ler, dyrkede Jorden, tæmmede Dyr og tilbad Solen, der lyste og varmede over Hav og Jord og vakte Planteliv i Mulden; og de rejste Bautastene for de døde og satte Tegn for Ild og Sol paa flade Klipper (Helleristninger). Bornholms Jernaldersfolk gik endnu længere frem i Kultur og Samkvem med fremmede; de benyttede Øens Sandsten og Skifere (Limsten) til deres Bygninger og holdt flere Husdyr osv. Jernalderfolkenes Udvikling viser imidlertid, at det kan være farligt at leve paa hedensk Kultur; thi da de havde lært de sydligere Landes Kultur at kende og faaet Mytologien tillæmpet i Asalæren, gik det nedad med deres Moral; og først da de i det 11. Aarhundrede fik antaget Kristendommen, kom det til at gaa opad igen.

Derefter er det atter gaaet ned og op flere Gange; og ligesom det før nævnte Hav har bortskyllet meget af Klippeøens løse Materiale, saaledes har Folkehavet fra den vantro Verden raset og ruineret mange af de i Kristentro ubefæstede Øboere; og kun de, der har bygget fast paa Klippen Kristus, har kunnet staa for saadanne Angreb og haft Gavn af dem.

Nord- og Sydbornholmere har fra gammel Tid ligesom de tilsvarende Ødele forskelligt Præg. De første bærer noget af Bjergnaturens Haardhed i sig og ligner deres skandinaviske Stamme-frænder (i de gamle danske Landskaber Skaane, Halland og Blekinge), medens Sydbornholmerne besidder mere af Sletteboernes Kultursans og ligner den der iblandede slavisk-vendiske Folkestamme. Nogen Forskel opstod vel ogsaa i Middelalderen ved, at Nordens Erkebiskop en Tid herskede over den nordøstlige store Part af Klippeøen fra Hammershus af, og den danske Konge over den sydvestlige lille Part ud fra Lilleborg i Almindingskoven. (Nu er Forskellen mindre kendelig).

Efter at den skaanske Bisp Egin ved Aar 1060 havde faaet Øboerne til at ofre Gods og Guld for Kristendommens Sag, var der blevet opført Kirker og indsat Sognepræster; og Sorte- og Graabrødre fra Skaanes Klostre kom siden imellem og prædikede Forsagelse og Tro og ildnede til Kamp for Korset og Kirken; men megen hedensk Skik og Tankegang blev alligevel ved at raade under det romer-katolske Kirkestyre.

Senere efter Romerkirkens store Forfald og Reformationen 1536, maatte Bornholmerne i mange Aar nøjes med den Paa-

Kort over Bornholm fra ældre Tid.

virkning, som de statsansatte Præster kunde bringe; og den var ogsaa kun lidet kristelig i Lutherortodoksiens Tid.

Da Sverrig i Aaret 1658 havde erobret de førnævnte Landskaber, kom den østersøiske Klippeø til at ligge saa afsides fra det øvrige Danmark, at den betragtedes som et Biland blev

styret af mer eller mindre uheldige Embedsmænd, som ofte gav Befolkningen et daarligt Eksempel.¹

I Pietismens Tid, 1730 og derefter, havde Øen dog nogle af Helligaanden viede Præster, der ryddede op i de raadne Forhold. Pastor Agerbeck i Klemensker revsede med Herrens Ord de daarlige Embedsmænd og Sjælesørgere og vakte mange Lægfolk op af deres aandelige Døs²; og Pastor Jørgen Kofod fra samme Sogn fortsatte fra 1759 i en lang Række Aar ved paa hernhutisk Vis at forkynde om Jesu Korsdød for Syndere, saa der blev en lille Brødremenighed i Klemensker med Aflæggere i andre Sogne.³

Men siden skyllede Rationalismens Bølger ligesom i det øvrige Danmark ind over Øen; og i den Periode blev det meste kristelige Liv ødelagt. Rationalismen var nemlig en kold Forstandsretning, der løsnede Folkets Hjertemuld fra Kristusklippen. Den lyste med Ord uden Helligaanden og virkede derfor som Blændlys i Stedet for Solskin og udviklede mange Skaller, men ingen Kerne. Præsterne messede vel de befalede Kollektter og Tekster og prædikede derover, og Degnene læste de anordnede Ind- og Udgangsbønner og sang deres Salmer; men da næsten ingen troede paa det guddommelige og underfulde deri, maatte meget blive Hykleri og Komediespil. I Præsternes dybsindige Taler om „Gud, Dyd og Udødelighed“ blev Gud kun det godmodige pligtkrævende Forsyn, Jesus kun Forbilledet paa et dydigt Menneskeliv; og Udødeligheden gjaldt kun Sjælen, da man ikke troede paa en Legemsopstandelse. Følgen blev, at Folk ofte blot gik til Kirke for at høre Sandemanden læse paa Kirkestævne eller for at spørge nyt, drøfte Korn- og Kvægpriser, slaa en Handel og lignende; og under Gudstjenesten var man mest optaget af at se og høre, om Ceremonierne blev udført paa sædvanlig Maade, om Bærekonen holdt Barnet rigtig til Daaben, om Konfirmanderne knælede, som de skulde ved Alteret, om Brudeparret vendte sig til den rette Side o. desl.; og Kvinderne, som altid sad i Nordsiden af Kirken, fik Anledning til at iagttage andres Klædedragt og hente Ideer til Udvikling af deres Forfængelighed.

Stundom blev der i den Tid holdt Gudstjeneste i næsten tomme Kirker; og det hændte, at Præsten i Stedet for at prædike lod Degnen læse en Prædiken eller bød de faa Kirkesøgende hjem til forskellig Underholdning.

De rationalistiske Præsters Konfirmandundervisning gik mest ud paa at indskærpe Pligt og Dyd efter Balles Lærebog og „Evangelisk kristelig Salmebog“, som hverken var evangelisk eller kristelig. En Præst plejede at give tungnemme eller dovne Børn en over Næsen med Salmebogen, saa det kunde ske, at vedkommende kom til at „nyse rødt“.⁴

Til de fornemste Dyder hørte efter rationalistisk Begreb Kundskab og Dygtighed i Agerbrug; og Præster og Degne, som tit blev Lægfolks Foregangsmænd ogsaa paa disse Omraader, vandt under dette baade Penge og Ære, men ingen Sjæl for Guds Rige; og de aandelige Spirer, som sygnede ved den materielle Stræben, gik helt til i de letsindige Gildeslag.

En bornholmsk Præst paa den Tid var absolut mere Landmand end Præst. En Langfredag havde han saaet 2 Tønder Ærter, før han holdt sin Kirketjeneste, og en Lørdag Aften sagde han til sine Tærskemænd, der under megen Flid havde plejltærsket 23 Tdr. Rug den Uge: „Havde I pint lidt mere paa, saa kunde I nok tærsket den 24. med.“⁵

En anden bornholmsk Sjælesørger holdt meget af Selskaber med tilhørende Spiritusnydelse og Kortspil o. desl. Engang kom han lidt omtaaget hjem fra et Bondegilde, der havde varet fra Lørdag Aften til Søndag Morgen; og da han saa skulde holde Gudstjeneste i Kirken, overvældede Søvnens ham paa Prædikestolen. Hans Mund tav, Hovedet bøjede sig, og Tankerne kredsede i Kortspillet Verden. Under dette kom han til at trumfe med Haanden og sige: „Jeg spiller Spar ud!“ I det samme vaagnede Præsten op af sin Drøm; men da han nu fik Øjnene op og mærkede Kirkefolkets Lystighed, reddede han Situationen ved at raabe: „Ja, saadan siger de forbandede Kortspillere!“ og saa fortsatte han sin „dybsindige“ Prædiken, der næppe omvendte nogen fra Drikkeriets eller Kortspillet Last.⁶

En tredje Sognehyrde „erhvervede sig ikke Agtelse i sin lange Embedstid (56 Aar), dertil var hans Væsen for upræsteligt, hans Ord for upaalideligt, hans Levnet for letfærdigt.“ „Med Bønderne var han imidlertid gode Venner; han nød Livet sammen med dem paa en ofte usømmelig Maade.“ Engang havde han væddet med nogle om, hvorvidt han i næste Prædiken vilde kunne nævne alle Spillekortenes Kulører uden at forstyrre den kirkelige Andagt; og han vandt Væddemaalet ved i Prædikenen at sige: „Hvis Djævelen kom ind ad disse *Ruder* og slog sine *Kløer*

i eders *Hjerter*, saa vilde jeg sige: *Spar mig!*“ Han kunde iøvrigt udenfor Kirken baade bande og skælde som en gammeldags Officer; og Børn, som ikke ellers kunde blive konfirmeret, hjalp han til Bekræftelse i Daabspagten, blot han fik tilstrækkelig Betaling derfor.⁷

En fjerde Præst faldt særlig i Synd mod det sjette Bud.⁸

En femte Præst var Sogneraadsformand; og der blev engang skrevet en Skæmteverse, hvori det hed om ham: „Han elsker Drikke li'som vi og maaske noget mere.“⁹

Skønt Præsterne ret ofte var Sogneraadsformænd, gjorde de saare lidt for at udjævne den store Klasseforskel, som da raadede iblandt Bornholms Befolkning. Medens Storborgere og Bønder tit holdt overdaadige Gilder i deres Storstuer og Sale, maatte Smaakaarsfolk bo i lave, usle Hytter, hvor de ofte led den bitreste Nød. Til saadanne Stakler kom en Velærværdighed meget sjælden, og dog var de bedste Kristne snarest at finde blandt dem.¹⁰

En Præst spurgte engang en fattig Dreng, om de bad Bordbøn i hans Hjem, hvortil Drengen svarede paa sit Bornholmsk: „Vi har ijned Bor,“ og da Præsten saa spurgte nøjere ud og fik at vide, at de i den fattige Hytte holdt Maaltid ved en Kiste, udbad han sig blot Forklaring paa, hvad de saa sagde, før de begyndte at spise; og Drengen svarede da: „I Jesu Navn gaa vi te vor Kjista, a æda aa drikka, te Iven gnistra.“ (Iven = Øjne)¹¹

Degnene eller Lærerne var ikke bedre end Præsterne. De var sat til at oplære Ungdommen i Guds frygt, Dyd og Kundskaber; men da de enten manglede Uddannelse eller var oplært paa rationalistiske Seminarier, kom de uvilkaarlig til at traske i Hælene paa de Sjælehyrder, der var deres overordnede. Og ligesom Landbrug og Bondegilder kunde forlede en Præst til at forsømme Kirken, kunde de ogsaa fange en Lærer, saa hans Pligter overfor Skolen røg i Lyset.

En bornholmsk Lærerkone kom engang ind i Skoletimen og sagde til sin Mand: „Nu faar du komma ijn aa heda Unijn, Jens, for ja ska te aa slaa Brø op!“ Og saa maatte Lærer Jens forlade Børnene for at udføre det langt vigtigere: at hede Ovn og bage Brød. Til Undskyldning tjener, at Lærerlønningerne var meget ringe dengang. Men det værste var, at Lærere ogsaa stundom kunde forfalde til en eller anden Last.¹²

Medens Folkene (Præster og Lærere) saaledes sov, kom Fjen-

den og saaede sit Ugræs i mangan Hjerteager, saa Verdslighed og Vantro fik Magt baade blandt høje og lave. Der var Hjemi, hvor man ikke engang ejede en Salmebog, men maatte laane saadan en, naar der endelig skulde synges Juleaften. Endnu var det Skik, at der skulde læses Bordbøn i Bondegaardene; men det lod man ofte en Tjenestedreng besørge. For at han kunde blive færdig saa hurtigt som muligt med den Pligtudførelse og faa spist med de andre, plejede han da ofte at begynde med Bønlæsningen, saa snart han var kommen indenfor Døren i Folkestuen.¹³

Saaledes stod det til med Guds frygten; og hvordan forholdt det sig saa med Dyderne? Nogle Lægfolk bevarede vel ligesom en Del af deres Læremestre et nogenlunde pænt Ydre; men dette dækkede ofte over et tomt, ondt og selvretfærdigt Indre, der foragtede dem, der syndede mere aabenlyst.

Ved Nydelsen af Mellemmad („Formiddesbid“ og „Ujnarna“) blev der altid drukket Brændevin; og da Bønderne maatte brygge den Vare selv, og en Snaps („Syp“) kunde faas paa hver Kro for en Skilling, blev der Anledning til meget Drikkeri, hvormed ogsaa fulgte Raahed, Utugt og andre Synder. Koner maatte somme Tider hente deres Mænd paa Kroen, hvor Værten imellem skjulte dem under Sengene. I Aaret 1845 blev et forfaldent Subjekt i Aakirkeby først narret til at drikke $\frac{1}{2}$ Pot Brændevin, derefter forledt til at æde en død Mus, dernæst klædt af, lagt paa Ryggen, fyldt med Brændevin, overøst med Svineæde og præsenteret for en Barselkone og tilsidst lagt ud i Haven, hvor han kort efter døde.¹⁴ Ved Bondegilder kunde unge Mennesker stundom more sig med at knappe Bukserne ned og lave Fyrværkeri af hinandens Uddunstninger.¹⁵ En Ungkarl i Aaker, som ikke kunde holde sig tør og derfor gik med Skørt i Stedet for Bukser, gav man et uartigt „Binavn“.¹⁶

Det var forøvrigt ret almindeligt at give Folk Øgenavne. „Lars Tambors“ kaldtes to gifte Folk, der var saa dovne og derfor fattige, at de om Vinteren maatte bo paa et Halmstænge i Aakirkeby og om Sommeren ude i en Halmstak. Et Subjekt gik under Navnet „Jens Kong“ og et andet hed „Ola Konna“¹⁷ o. s. v. Naar en Mand fandt, at hans Kone ej gjorde sin Pligt, som hun skulde, kunde det hænde, at han gav sig til at prygle Guds frygt og Dyd i hende; og hun maatte naturligvis gøre noget lignende med deres Børn.

Hos mange Lægfolk ulmede alligevel Trang til en Frelser og en levende Forbindelse med Gud; og da de ej kunde faa den Trang stillet hos de statskirkelige Vejledere, søgte de Trøst hos de Mormon- og Baptistprædikanter, som i 1840'erne og 50-erne hjemsogte Bornholm. Disse Sektlærere var jo trods alle Forskelle enige i at kassere Barnedaaben og angribe alt statskirkeligt Væsen.

I denne Frafaldstid fandtes kun enkelte kirkelige Lægfolk, som besad en fast og levende Kristentro og bekendte deres Frelser paa rette Maade. Blandt disse kan nævnes: Snedker Jens Beck, Rønne, kaldet „hellig Bæk“, Bødker Johan Strømberg fra Aakirkeby, Fisker Jep Jensen, Tejn, kaldet „Tejnapræstijn“, Karna West i Neksø og Johanne Kjøller i Snogebæk. De sidste udviste bl. a. stor Omsorg for fattige og syge.¹⁸

Omsider begyndte ogsaa de gejstlige at røre paa sig. Provst With, som kom til Rønne 1847, talte om Troen og Kristenlivet som underfulde Værdier. Teologisk Kandidat Chr. Grønbeck fra Nylars støttede den Forkyndelse. I Klemensker kom en Kapellan Nyholm, som tog sig af flere elendigt stillede Mennesker. Fra 1853 begyndte Lærer A. Hjorth i Rønne at holde enkelte gudelige Forsamlinger der i Egnen. Kateket Klein, ansat som Hjælpepræst i samme By 1855, tog fat at holde Bibelforklaringer for Lægfolk. Lærer H. C. Dam ved den østre Skole og fra 1861 Lærer Magnus Jensen ved den søndre do. i Aaker virkede ogsaa i det stille for at vække kristeligt Liv i deres Sogn.¹⁹ 1854 og 55 kom Indremissionær Jens Larsen til Bornholm, og da var Tilstrømningen til hans Møder saa stærk, at ikke nær alle, der vilde, kunde komme til at høre ham.²⁰

Disse Livstegn var dog kun at regne som nogle fremspirende Tusindfryd paa en gold Ager i Februar; thi den største Del af den lille Klippeøes Befolkning var endnu hildet i „Verdslighedens, Ugudelighedens og Forfængelighedens tomme onde Væsen“²¹, som skulde brændes bort, for at Sjælene kunde faa Livet i Troen paa Kristus; og dertil behøvedes netop saadan en ildfuld Vækker som Trandberg, der voksede op under de omtalte Tilstande.

II.

P. C. Trandbergs Slægt og hans Barndomstid.

(1670—1846).

Præsten P. C. Trandbergs Slægt kan føres tilbage til 1670. Da er en af hans Tiptipoldefædre, Hans Nielsen Tranberg, født. Hvor — vides ikke nøjere; men han er utvivlsomt kommet til Verden paa den skandinaviske Halvø; thi dér findes flere Smaabyer med Navnet Traneberg (ved Linnköping og Stockholm) samt en Gaard (under Godset Torup i Skaane), kaldet Tranberga.¹ Hans Nielsen Tranbergs Forældre har sikkert skiftet Bo flere Gange og efter den skaanske Krig 1679 ført ham (sammen med andre Flygtninge) til det af Pesten affolkede Gudhjem paa Bornholm, hvor de har taget fast Ophold og siden lagt deres Ben.

I sin Opvækst lærte Hans N. Tranberg Smedehaandværket og fik senere den ansete Post betroet at være Kirkeværge i Gudhjem. Hans ældste Datter, Anna Catrine Hansdatter Tranberg (Præstens Tipoldemoder) blev gift med Hans Espersen i „Kielse By“ (Østerlars); og deres næstældste Søn, Christen Hansen Tranberg (Præstens Oldefader), døbt 1741, indgik i 1764 Ægteskab med Maren Marie Jørgensdatter i Aaker. De unge Ægtefolk købte samme Aar for deres „fælles Penge“ 11. Selvejergaard i Olsker (Lille Hallegaard). En af deres Døtre, Anna Magdalene Christiansdatter Tranberg blev den 20. Febr. 1805 viet til Møller Peder Mortensen i Allinge.²

Disse Præstens Bedsteforældre fik den 31. Marts 1806 en Søn, som blev døbt Christen Morten Pedersen; men denne ombyttede senere Efternavnet med Moderens Titel Tranberg³. Slikt hændte ret ofte den Gang.

Om Møller Pøder Mortensen vides en hel Del. Han havde som ung øvet sig i at bruge Søen, og da Krigen mod England begyndte 1807, og Allingeboerne var ivrige for at kapre engelske Ankerligere og andre Skibe, deltog Peder Mortensen i dette at Regeringen tilladte Sørøveri. Ved Overrumpling med Smaa-baade blev 5 armerede engelske Brigger erobret udfor Allinge den 6. og 7. November nævnte Aar⁴; og det er uden Tvivl dér, at Peder Mortensen har været med; thi den 4. Januar 1808 solgte han „sin Part af 2 for Allinge erobrede engelske Skibe for 533 Rdl. og $\frac{1}{4}$ af 2 erobrede Krigsskibe for 200 Rdl“.⁵

Ved Deltagelse i de Kaperier havde Peter Mortensen altsaa forøget sin Formue. Kort før eller i Tiden deromkring maa han have mistet sin Hustru „Anna Malene“; thi den 15. Februar 1808 blev der holdt Skifte efter hende.⁶ I den Tid købte han 34. Selvg. (Hintsegaard) i Klemensker og giftede sig den 24. April 1808 med Martha Hansdatter, som allerede den 28. August s. A. fødte ham to dødfødte Pigebørn, „lidt over halvbaarne“.⁷ Senere hen (i Aaret 1810) fødte hun ham dog en Søn, som beholdt Livet og fik (efter hendes Slægt) Navnet Konrad Kofod, og en Datter ved Navn Karen blev hun vist ogsaa Moder til.⁸ — Peder Mortensen flyttede omsider med Familie til 9. Selvg. (Kildesgaard) i Rø; og da den ældste Søn, Christen Tranberg, var bleven 20 Aar, købte Faderen 5. Selvg., Brunsgaard, i Ny-lars Sogn til ham. Denne Gaard var nemlig stillet til Auktion. Peder Mortensen fik den paa Bud den 30. Aug. 1826 for „2092 Rdr. Rep. eller 1859 Rdl. 3 Mk. $3\frac{1}{5}$ Sk. rede Sølv“; og den 12. Juli 1827 lod han Christen faa Skøde paa den. Sønnen Konrad fik derimod Kildesgaard til Arv og Eje; og Forældrene holdt til dér til deres Død.⁹

Man ser af det meddelte, at Præsten Tranbergs Bedstefader Peder Mortensen var en eventyrlysten, driftig Mand med noget af den bornholmske Vikingenatur i sig, og at han var omhyggelig for at faa sine Sønner anbragt i en god Næringsvej; men iøvrigt hviler der noget mørkt over hans Livsforhold. Mange var uvillig stemt imod ham for hans egenraadige, stridbare Sind og hans til Tider uoverlagte Handlinger; og den mødte Mistillid gjorde ham værre. Efter Folks Sigende led han desuden af en vanskelig Sygdom, som han blev opereret for; og hans Fortrin og Fejl fik jo deres nedarvede Følger hos Efterkommerne.¹⁰

Pastor Trandbergs Fader Christen Mortensen Tranberg var i ydre Henseende en ret smuk Skikkelse, hvilket vel skyldtes en Arv fra Trandbergslægten. Han var ogsaa hurtig i Vendingen med Hensyn til Giftermaal; thi kun 2 Maaneder efter, at Bruns-gaard var købt, hjemførte han dør den 30-aarige Gertrud Es-bersdatter (Andersen) fra Sose som Brud. Vielsen blev fore- taget den 27. Okt. 1826 i Vestermarie Kirke¹¹; og Ægteskabet blev ret frugtbart. Det første Barn, Datteren Malene, blev født den 25. Decbr. 1827; og siden kom de andre Børn: Elsebeth, Peter, Christian og Hans Jørgen i jævn Rækkefølge.¹² Iøvrigt omtales Christen Trandberg som en begavet, munter Mand med noget strenge Principper. Han kunde saaledes baade kukke som en Gøg og synge som en Degn. Det fortælles, at han en tidlig Majdag gik ud i sin Skov og efterlignede Gøgens Kuk- ken og siden morede sig over Naboerne, der talte om, at Gøgen allerede var kommen. Naar Sognets Degn havde Forfald eller var syg, paatog Bruns-gaardsmanden sig det Hverv at lede Kirke- sangen.¹³ Der kunde ogsaa være noget af en Præst i ham. Un- der et Sneøsningsarbejde skal han have efterlignet forskellige bornholmske Præsters Maade at messe paa; og en Søndag, da hans Tækkemænd havde nægtet at arbejde, havde han faaet dem til at fortsætte med Lægning af Halmtaget ved at love dem en Ekstra-Gudstjeneste, naar de var færdige; og han havde da holdt en Prædiken for dem saa god, som nogen af den Tids Præster kunde gøre det.¹⁴ Som Eksempel paa, hvorledes han ligesom Faderen var noget selvraadig, kan endvidere meddeles: Engang da hans Plejltærskere vægrede sig ved at tærsk Mik- kelsdags Eftermiddag, fordi den plejede at holdes fri, satte Christen Tranberg sin Klokke nogle Timer tilbage, saa den først viste Middag, da det var henad Aften; og Tærskerne maatte da — som yderligere Straf for Uvillighed — nøjes med Mælk og Grød, medens han selv sad og drak Punch og sang Skaaler til.¹⁵

Overfor sin Hustru skal Christen Tranberg ogsaa have væ- ret noget selvherskende. Hun skildres iøvrigt som en huslig, blid og godhjertet Kvinde med noget af Sydbornholmernes Livlighed og Kulturtrang, men lidt underkuet, saa hun til Tider var no- get melankolsk; og baade hun og hendes Mand var i kristelig Henseende Børn af deres Tid uden nogen dybere Forstaaelse af Kristendommens egentlige Væsen.¹⁶

Sønnen, der blev Præst og maatte udvikle sig paa Trods af Slægtsarv og Traditioner, kom ogsaa til at skelne sig fra Familien ved Navnet, idet han tidlig indførte et d i sin Trandberg-Titel, hvilket her bemærkes for de to Stavemaaders Skyld.

Præsten Peter Christian Trandberg fødtes paa Brunsgaard i Nylars Sogn den 18. August 1832 og blev døbt samme Aars

Brunsgaard med Stuelængen fra Trandbergs Barndomstid.

14. Oktober i Sognets Kirke. Det fortælles, at han under Daabs-handlingen sparkede Svøbet af sig, og det udttydedes som et Varsel om, at han skulde blive Præst og virke for aandelig Frihed.¹⁷ I de første Barndomsaar kom ogsaa Frihedstrangen i ham stærkt til Udfoldelse. Hjemmet med Gaardsplads, Have og Marker indbød ham jo til at tumle sig frit.

Brunsgaard var typisk for en bornholmsk Bondegaard den Gang. Dens Jordareal udgjorde ca. 70 Tdr. Land bestaaende af Ager, Eng, Lyngmark og Skov. Bygningerne var Bindingsværk

med Straatag; og Stuelængen vendte til Nord. Derfra havde man fri Udsigt mod Syd over Gaardsplads og Mødding, hvor Høns, Ænder og Gæs, Køer, Faar og Svin tit vimsede omkring. Nord for Gaarden laa den af Stengærder hegnede Have med Frugttræer og Buske, og længere nordpaa fandtes flere Tdr. Land Skov af gamle Løvtræer. Østen for Gaarden laa en Dam, hvor man skyllede Tøj, og hvor Kreaturerne blev vandet¹⁸; og vilde man lade Blikket glide videre mod Syd, mødte det snart Havet, der laa som en blaa Bræmme mellem Jord og Himmel.

Paa disse Enemærker har Peter Trandberg altsaa modtaget sine første Indtryk og tænkt sine barnlige Tanker. Der har han kælet med Missekatten og mjauet efter den, kigget paa Dammens Pugges (Frøer) og efterlignet deres Kvækken og muntre Spring, kaglet og „rappet“ efter Høns og Ænder og været med til at drive Fjerkræ og Faar i Hus samt leget med sine Søskende osv. Alle Vidnesbyrd gaar ud paa, at Peter Trandberg fra Fødselen af var en sangvinsk Natur, en lille Aladdin med noget af Havets ustadige Væsen i sig. Bedstefaderens stærke Elskovsdrift og Egenvilje. Faderens Efterabelseslyst og Moderens Slægts Livlighed spruttede i ham, hvorimod Moderens periodiske Melankoli næsten ikke mærkedes; og han udviste i Barndommen ligesom Kunstnerspirer, f. Eks. Øhlenschlæger og Drachmann, mere Lyst til Leg og Spilopper end stadigt Arbejde.¹⁹

Som lille Purk blev Trandberg sat til at vogte sin Faders Faar paa en stenet Lyngmark nordøst for Gaarden; men han havde formentlig ikke megen Ro over sig til at blive med Faarene paa den afgrænsede Mark, hvad der vel ogsaa kunde udlægges som et Forvarsel om hans senere Stilling som Sjælehyrde. I 7-Aars-Alderen eller deromkring blev han imidlertid sendt i Skole for at lære noget i Retning af Læse-, Skrive- og Regnekunst; men det gik kun smaat med Lærdommen i Begyndelsen. Det var i Omgangsskolernes og den indbyrdes Undervisnings Tid, da de smaa Børn skrev i Sand og de store med Fjerpenne; og Lærerne var ofte Folk, som ikke ret duede til nogen Ting. I Nylars Sogn havde man dengang sat en halt Skomager til at oplære de smaa. Hans Kendingsnavn var „Snabbijn“, og om hans Skolehold har Trandberg og andre fortalt følgende: Naar „Snabbijn“ vilde katekisere eller drive paa med Forstandsøvelser, som han selv ingen Forstand havde paa, kunde

han f. Eks. spørge Børnene: „Hva e Lektrisset?“ og naar de forbavsedede smaa saa havde maabet en Stund uden at svare, spurgte han: „Men hvori lijggjer dæjn Dønnen i Kalkunshanana daa?“ Ja, det vidste Børnene jo heller ikke; og efter at han havde gentaget sligt Spørgsmaal uden at faa Svar, kunde han ende Katekisationen med at sige: „Ja, ja ved ed forbanske maj ijkkje hækler.“ Man vil kunne forstaa, at den livlige Peter ved sligt fik mere Øje for det kuriøse i Lærerens Opførsel end for de Kundskaber, denne stundom kunde bringe, saa det ansporede ikke til Flid.²⁰

Noget bedre gik det hos en Omgangslærer ved Navn Hans Holm; thi denne var bleven oplært paa det bornholmske Præstegaardsseminarium og underviste ganske godt. Men „dæjn vijlta Brunsgaarahorriijn“ døjede han med at tumle. En af Trandbergs Meddisciple fra dengang har fortalt saaledes derom: „Da vi gik paa Omgangsskole i Bondestuer, blev vi Børn anbragt paa Stole eller Sædebrædter ved lange Fløjborde, mens Degnen Holm sad i sin Lænestol foran os; og naar han gik ud et Øjeblik, plejede han ofte at lade Peter Trandberg sidde i Lænestolen i sit Sted; men aldrig saa snart var Degnen ude, før Peter var nede og gjorde Spilopper her og der, snart ovenpaa og snart neden under Bordene. Især var han slem til at gøre Løjer blandt Pigerne. For sligt dømte Degnen ham engang til at ligge paa Knæ ved Udgangsdøren og gav de andre Børn Lov til at spytte paa ham, idet de gik ud; men ingen vovede dog at benytte sig af den givne Tilladelse.“²¹ Naar den ellers skikkelige Lærer og Degn fandt sig foranlediget til at bruge den Slags Straffemidler, maa „den livlige Brunsgaardsdreng“ alligevel have været ret slem.

Efter at Peter Trandberg i nogle Aar havde prøvet Nylars Skole uden Held, blev det bestemt, at han skulde søge Smørenge Skole i Nabsognet Vestermarie. Der var rigtignok en 4—5 km lang Skolevej at gaa; men Undervisningen blev givet af en dygtig og streng Lærer ved Navn Knudsen, der havde faaet sin Uddannelse paa et rigtigt Lærerseminarium; og flere Nylarskerbørn, bl. a. Nabsønnen Herman Müller, søgte allerede dertil. Ved Trandbergs Optagelse i Smørenge Skole den 8. Juni 1843 stod han i Kundskaber og Færdigheder saaledes: I Læsning: tilhørende 1. Bogklasse, i Skrivning: ved Sammenskrift, i Regning: paa Tabel 48—1, hvilket jo langt fra var noget højt Standpunkt

for en 11-aarig Dreng²². Indmeldelsen gjaldt yngste Klasse; men han kom rimeligvis ogsaa til at gaa noget med i ældste for at lære lidt mere og vinde hurtigere frem. Den lange Skolevej gav imidlertid ogsaa Anledning til at lære noget, som just ikke altid var af det gode; og Trandberg var nu lærenem i de Dele. Ifølge gamle Folks Beretninger skal han sammen med Skolekammerater fra Smørenge have været kaad og vild og noget voldsom i sin Sjøv med Pigerne. En Skolepige fra Sose følte sig i den Grad krænket over hans og en anden Drengs Opførsel mod hende, at hun klagede over dem. Resultatet af det hele blev, at Vestermarie Sogneraad allerede den 7. Juli 1843 gav Lærer Knudsen Ordre til at „bortvise alle de Børn af Skolen, som havde Ophold udenfor Distriktet.“²³

Det var altsaa ikke let for Peter Trandberg at komme ind paa de rette banede Veje, som førte til et højt Maal.

Atter maatte han ind i sit Hjemsojns Omgangsskole paa Gaardene, hvor han drev det til at være „Forsynger“, og efter al Sandsynlighed gik han ogsaa fremdeles privat hos Lærer Knudsen for at lære Violinspil og andre gode Ting; men i Nylars Skole lærte han, saa vidt man ved, heller ikke nu ret meget. Der var han som sædvanlig fuld af Spilopper; og Herman Müller og han fulgtes ofte ad og morede sig „efter Noder“. At dette ej var fyldestgørende i Længden, stod vel klart for alle, og man spejdede efter en ny Udvej.²⁴

Rønne Borgerskole blev imidlertid udvidet og ordnet saaledes, at den foruden en Friskoleafdeling paa 3 Klasser fik en Betalingsskole med 2 Drengklasser og 1 Pige Klasse; og ved Nytaar 1844 finder vi Peter Christian Trandberg blandt de nederste i 2. (yngste) Dreng Klasse i Betalingsskoleafdelingen.²⁵

Ved denne Skole fandtes da godt uddannede Lærere, saasom de teologiske Kandidater A. Hansen, O. Steenberg, Chr. Grønbech og O. Kofod. Den første var Kateket og den næste Andenlærer, og endvidere underviste Klokker Kjøller, som var seminarieuddannet. Foruden de almindelige Skolefag blev der i 2. Klasse undervist i Tysk og i 1. (ældste) Klasse tillige i Engelsk.²⁶ Der var altsaa nok at lære for begavede Børn; og i Drengklasserne blev ikke Lejlighed til at more sig med skærtode Kammerater.

Peter Trandberg forlod nu principielt det „æstetiske“ Stade og gik paa Ærens og Flidens Vej hurtigt over i det etiske. Som Dagene svandt, steg han højere og højere i sin Klasse; og

ved følgende Efteraarseksamen opnaaede han mg× som Gennemsnitskarakter i Skolefag og ug i Opførsel. Derefter blev han opflyttet i 1. (øverste) Drengeklasse, hvor han ogsaa stadig arbejdede sig opad.²⁷ Men ingen maa tro, at han derover fornægtede sin muntre Natur.

Under Borgerskolelæsningen boede han vistnok hos sin Onkel og Moster, Urmager Bidstrups i Østergade, men var forøvrigt hjemme i Ferierne; og da kom Spi'opmageriet særlig over ham. Engang var han til Tidsfordriv krøben op i et løvfuldt Træ ved Vejen fra Brunsgaard til Tornegaard. Men da han i det samme

Rønne gamle Borgerskole, opført 1809 og 1825.

ser en Nabo komme — høj i Nakken, holder han sig ganske stille; og lige i det Manden passerer under Træet, strækker han sit ene Ben ned og pirrer Hatten af ham og trækker det hurtigt tilbage. Og der sad han saa og morede sig over at se Manden ganske slukøret pille sin Hat op igen uden at kunne begribe, hvordan han havde gaaet og tabt den.²⁸ Dette Træk peger for Resten hen mod Trandbergs senere Lyst til — aandelig talt — at pirre Hatten af dem, der knejsede i selvretfærdigt og statskirkeligt Overmod.

I April 1845 var Trandberg Nr. 5 i Borgerskolens øverste Drengeklasse; og hele det følgende Aar holdt han sig som en af Klassens øverste; men foruden at han tilegnede sig Kund-

skaber hos Lærerne, fik han ogsaa i sin Overgangstid lært nogen Umoralitet af slemme Skoledrenge²⁹ og for at dette Forhold ej skulde udvikles videre, har hans Lærere sikkert tilraadet Brunsgaardsmanden at flytte sin flittige og begavede Søn til Latin-skolen, hvor der var mindre Klasser, videregaaende Undervisning og bedre Kontrol med de enkelte Disciple. Og Christen Tranberg fulgte Raadet.

Det var ellers saare sjælden, at jævne bornholmske Bønder lod deres Børn gaa den studerende Vej den Gang. At Døtrene skulde studere, var der slet ikke Tale om; og naar Sønnerne skulde lære noget ekstra, blev de gerne sendt over at uddannes til Officerer, der siden kunde tjene i Bornholms Militi; men den vilre Brunsgaardssøn egnede sig nok ikke til den Slags. Han var jo i flere Henseender noget enestaaende.

III.

Uddannelse i Rønne Latinskole og kristelig Vækkelse.

(1846—51).

Den 3. Marts 1846 blev Peter Christian Trandberg indmeldt i Rønne Latinskoles 1. Realklasse, hvor det nu skulde prøves, hvad han egentlig duede til; og hvad Flid og Fremgang i Skolen angik, blev ingen skuffet ved det Forsøg. Efter Sommerferien gik han med de flinkeste af sine Kammerater over i 2. Klasse, hvor han ligeledes udmærkede sig og var Nr. 2 ved Skoleaarets Udgang. Skolens Rektor skriver derom, at i 2. Klasse 1846—47 „havde 4 Disciple (R. Munck, Trandberg, Hammer og Riis) hævet sig saa betydeligt over deres Klassekammerater, at de ikke let ved Oprykningen kunde forenes i een Klasse; hertil kom, at disse Disciple ogsaa var mer eller mindre over Klassens Gennemsnitsalder. Det blev derfor bestemt, at disse skulde gaa over til 4. (studerende) Klasse.“ Ved Udgangen af det følgende Skoleaar (1847—48) var Trandberg Nr. 1 i Klassen og gik med Hammer, Riis og L. Dam over i 5. studerende, hvor de sluttede sig til de tidligere Elever (Colberg, Rømer, Brix og Lassen) og forberedte sig sammen med dem til Studentereksamen.¹ Der lærte de foruden de almindelige Skolefag, Latin og nyere Sprog, tillige Græsk og Hebraisk.

Rønne Latinskole var dengang ved at blive omdannet til en Slags lærd Middelskole, hvorfra der efter 1852 i mange Aar ikke kunde dimitteres til Artium (Studentereksamen). Derfor var der i Overgangstiden studerende Klasser svarende til Realklasserne.²

De mest bekendte af Skolens Lærere dengang var: Rektor White, Overlærer Brandt og Overlærer Lefolii samt Adjunkterne Hasselriis, Jessen og York og Adjudanterne West og Sørensen.

De var alle mere eller mindre dygtige til at lære og optugte deres Elever; men naar undtages Lefolii, der var Grundtvigianer³, formaæde de næppe at vække eller nære noget kristeligt Liv. Rektor Whitte lagde som sin Læremester Madvig særlig Vægt paa Lærdommen og virkede derunder ogsaa for Dyd og Dan-nelse. Kort efter sin Ansættelse ved Rønne Latinskole 1844 havde han indført nogle „Bestemmelser“, „sigtende til Flids og Or-dens Fremme.“ Disse Bestemmelser var fastsat efter Mønster fra Slagelse Latinskole, hvor Whitte før havde været Overlærer; og Hovedpunkterne deri var følgende:

„Hver Dag i Ugen fører en af Lærerne det nærmere Tilsyn med Sko-lens Disciple før og efter Undervisningstimerne. Han møder da paa Skolen senest et Kvarter før Skoletidens Begyndelse og forlader sidst Skolen. Før hans Ankomst er det ikke Disciplene tilladt at betræde Skoleværelserne; men for at forebygge, at Disciplene samler sig paa Gaden, er det dem tilladt at samles i Skolens større Gaard; dog er det dem ikke tilladt at lege. Fem Minutter før Skoletidens Begyndelse om Morgenen sammenkaldes Disciplene til Lovsangen (Ingemanns Morgensalmer). I Fritiden fører den egentlige Tilsynsmand Opsigt med Disciplene i Gaarden eller, hvis Vejret er ugunstigt, i Gymnastiksalen. En anden Lærer paaser, at Undervisningen i alle Klasser standser i rette Tid, og at alle Disciplene forlader Læseværel-serne, forsaavidt de ikke har Forældres eller (helst) Lægens Attest for, at de bør blive inde. Disse samles da under sidstnævnte Lærers Tilsyn i det dertil bestemte Klasseværelse. (Der er samlet Skoletid med Friminutter mellem Timerne). I Fritiden er det ikke tilladt at læse paa Lektier. I Læseværelserne er det ikke tilladt at lege eller spise (dog tillades det de Disciple, der have Tilladelse til at blive oppe, at spise deres Frokost i det dem indrømmede Værelse). For at føre den nødvendige Kontrol med dem, der udenfor Fritiden behøver at gaa ud, anmærkes denne Uregelmæssighed i Klasseprotokollen. Det er ingen Sinde tilladt at holde Hænderne i Lom-men; i Undervisningstimerne holder enhver sine Hænder ovenpaa Bordet. Om endog Timen er til Ende, bliver enhver dog rolig paa sin Plads, indtil Læreren giver Tilladelse til at gaa. Ligesom det betragtes og anmærkes som en Uorden ikke at have med sig de fornødne Apparater til Undervis-ningen, saaledes regnes det ogsaa for en Forseelse at glemme noget paa Skolen. I alle Klasser findes saakaldte Ordensdukke, d. v. s. Disciple, som under Lærernes og Rektors Kontrol sørger for den nødvendige Orden i Klasserne. Disse paase bl. a., at Værelserne om Vinteren have den bestemte Varmegrad, 13° Reamur, og sørge for Værelsernes Udluftning. — — Der gives først Dagligkarakterer af Lærerne og gives Ugekarakterer i Disciple-nes Karakterbøger; og af disse gives en Maanedskarakter, hvorefter Omflyt-ning foregaar (hver Maanedes første Mandag), hvor Rektor gerne giver Disciplene Opmuntringer eller Formaninger. Opførselskarakterer: rosværdigt (rosv.), upaaklagelig (up.), ikke tilfredsstillende (ikt.), maadelig (mdl.) osv. — Til alle Klasser er der anskaffet Vandkølere (Gurgetletter) med Vandglas for Lærerne og Vandkrus for Disciplene. Termometre i alle

Klasser. — For paa een Gang at kunne sammenkalde alle Klasserne er en Klokke anbragt paa et dertil bekvemt Sted.“

Angaaende „Disciplenes Aftrædelsesgaard“ og deres Forhold dér er ogsaa truffet nogle regulerende Bestemmelser.⁴

Skønt Rektor Whittes strenge Ordensregler ej gav Trandberg nogen indre Kraft til at modstaa Synden, hjalp de nok til at danne hans ydre Væsen og hindrede stundom de daarlige Tilbøjeligheder i at give sig Udslag; og da han godt et halvt Aar efter sin Indtrædelse i Latinskolen kom til at læse til Konfirmation hos Provst Steenberg, brugte Gud ogsaa de nævnte Lovbud som Hjælpemidler ved hans kristelige Vækkelse.

*Parti af Rønne gamle Latinskole,
opført 1780.*

Ligesom en Bjergvandrør ved et Solstrejf gennem Taagen kan komme til at se sig paa en sandt Skrænt, saa han hurtig maa søge fast Grund for ej at glide ned i Dybet, saaledes kom Trandberg ved et Lys fra Herren til aandeligt at se sig paa en Fortabelsens Skraa-

ning, saa han maatte gribe efter en Frelsens Klippe. Med andre Ord: han saa sin etiske Grundvold undermineret og følte sig som en Skyldner overfor Gud. Samtidig hørte han Frelserens Ord om Tilgivelse og Oprejsning for hver, som vil fornægte sig selv og følge ham efter; og de Ord fik Magt over ham, saa han allerede i 14—15 Aars Alderen gik ind i det religiøse Stadium.⁵

Efter at være bleven konfirmeret i Rønne Kirke Palmesøndag 1847⁶ kom han til at attraa Præstestillingen; og det har sikkert været medvirkende til, at han i Sommeren 1847 gik over i 4. studerende Klasse i Stedet for den tilsvarende Realklasse.

Peter Trandberg var altsaa bleven kristelig vakt, saa han havde en begyndende Tro, der drev ham opad. Han bar i sit Hjerte en lille Helligaandsglød, som han skulde lade flamme

til at fortære Syndens Ukrudt i hans Sjæl og til gennem Guds Ord at berede hans Hjertemuld, saa det paa Kristusklippen kunde bære god Sæd. Men hverken hans Forældre, hans Lærere eller Kammerater havde Forudsætninger for at kunne hjælpe ham dermed. Det gik ham som Ridder Raniero, der drog mod Florens med „den hellige Flamme“ fra Alteret i Jesu Gravs Kirke. Han maatte opøves i selvstændig Forsagelse; thi de fleste søgte ligesom Havet at slukke Ilden.⁷

Straks efter Sommerferien 1848 begyndte den vordende Præst at føre en Dagbog, som gennem megen Udenomssnak og Beretninger om uvæsentlige Ting giver Oplysninger om hans Karakterudvikling, hans Kamp for at vinde aandeligt Fodfæste og hans Arbejde paa at faa Livslyset fra Herren til at flamme i sin Sjæl. Allerede paa de første Blade faar man at vide, at han da havde en vaagen Samvittighed og søgte Samfund med Gud ved Bøn.

En Dag først i September var han under Indskrivning af en latinsk Stil kommen til at skrive 3 Fejl i een Linie, hvilket han syntes saa stygt ud. Han rev da Bladet ud af Stilebogen for at skrive pænere paa det næste, men opdagede i det samme, at den ene Side af det afrevne Blad var forsynet med Rektors Rettelser og Karakter; og disse maatte Peter altsaa efterskrive, for at alt kunde være i Orden. Denne Handling erklærede han bagefter at være Synd.

Den umoralske Vane^s, som han i Overgangstiden havde været noget henfalden til, erkendte han nu ogsaa som noget slemt og kaldte den sin „sædvanlige Fejl“, som han af alle Kræfter kæmpede imod, idet han søgte at omsætte sin stærke Livsdrift i et flittigt Skolearbejde og et fornøjeligt Kammeratliv. Men ogsaa andre Udyder som Løgn, grim Snak, Banden, Misbrug af Guds Navn og Hovmod begynder han at staa paa Vagt overfor, medens han endnu ikke ser nogen Fare i at være lidt selvraadig, forfængelig, kammeratsyg, kaad, uordholden, lysten efter god Mad, Tobak, Dans og Kortspil osv.

Naar den vakte Latiner havde begaaet en Fejl, var han som oftest villig til straks at indrømme det, men det faldt ham aldrig ind at gaa og gruble over sine Synder; thi han var en udpræget Sangviniker. Han besad noget af den sydbornholmske (danske eller slaviske) Sorgløshed og Godmodighed, der gør det let at forlige sig med Gud og Mennesker.

En Dag (d. 19. Sept.) gav Rømer „en brumrende Lyd“ i Klassen; og ingen vilde sige Læreren, hvem der gjorde det. Jessen blev vred og truede Ordensduksen med „up.“ i Opførselskarakter, om han ikke inden næste Time angav Ophavsmanden. Da tog Peter Trandberg sig Skylden paa for at faa Sagen jævnet i Mindelighed. Men Jessen troede alligevel Rømer eller Lassen til det, hedder det i Dagbogen.

Den daværende Latinskolepedel saa aldrig Peter Trandberg komme gaaende jævnt ned ad en Trappe. Saa snart Frikvarteret kom, før Peter hoppende, springende eller rutschende nedad Skolens Trapper og var straks i Aktivitet med et eller andet morsomt overfor de andre Disciple.⁹ Men hans Munterhed og Løjer var nu som oftest af en godmodig Art.

Om Aftenen efter endt Lektjelæsning plejede Trandberg at gaa en Tur med nogle Kammerater og modtog derigennem mange Indtryk baade af Byens Fysiognomi og Kammeraternes Væremaaede. Rønne var dengang endnu kun meget lille, bestod for det meste af Enetages Bindingsværks Huse, havde Voldgrave og Damme og daarligt brolagte Gader samt Byled ved Udkørslerne. Paa Højderne tæt udenfor Byen stod Vejrmøllerne og viftede, og indenfor gik Vægterne om Natten og sang deres monotone Timevers. Af Trandbergs Kammerater var Colberg, Rømer og Terp Søner af Storborgere i Rønne, Riis Søn af en Bager samme Sted, Hammer og Lassen Storborgersønner fra Hasle, Balle og Munck Købmandssønner henholdsvis fra Aakirkeby og Neksø, og Brix, L. Dam, Chr. Dam og Markus Dam Proprietær- eller Storbondesønner fra Nyker, Knudsker og Aaker; og hver af disse bragte jo Tribut fra deres Egne og Enemærker. Saaledes fortæller Trandberg, at han en Aften midt i September (1848) gik hen til Brix, hvor der blev røget Cigar og Tobak. „Jeg fik ogsaa en Pibe,“ skriver han, og „vi var der længe og holdt Kommers.“ Men ellers turede de ofte rundt i Byen, gik til Pythuset, Frydenlund, Bondebroen eller ud imod Robbedale.

Trandbergs naturlige Følelsesliv var meget stærkt. Ligesom lystige Fyre formaaede at paavirke ham, saadan havde kvindelig Skønhed og Naturens Pragt en dragende Magt over ham; men Religionen helligede hans Følelser, saa Sindet blev bevæget i højtidelige Stemninger.

Den 26. Sept. nævnte Aar fortæller han, at han havde elsket Fysikus Groves Datter Johanne fra Konfirmationstiden af; men

da hun efter et Aars Ophold i København var bleven noget „stolt“ (fornem), „undsaa han sig“ for hende; og efter en Spadseretur hjem i den Tid siger han: „Denne Eftermiddag var det et nydeligt Vejr. Solen skinnede varm, og ikke et Blad paa Træerne rørte sig. Det var saaledes en Fornøjelse at gaa i det herlige Vejr og betragte Naturen og Skoven, som endnu var fuld af Blade.“

Det var en af vor Latiners største Fornøjelser efter en Uges Skoleliv i Rønne at aflægge et Besøg hjemme paa Brunsgaard Lørdag Eftermiddag og hele Søndagen; og det Besøg blev ventet med Længsel af hans Forældre og Søkende; thi han havde allerede ved sin Flid og sine Evner opnaaet at blive Familiens Stolthed; og hvad Legemet angik, blev der saa vidt muligt sørget godt for ham i hans Hjem. Der blev hans „Klæder og Sko“ istandsat, han fik sin gode Mad og en Tobakspibe at bakke paa; og Søndagen gik ofte med Lektuelæsning, Leg og Skolehold for de yngre Brødre. Det sidste var forøvrigt ikke saa nemt; for Christian var lovlig livlig, og Hans Jørgen var baade „dum og døv.“ Ved Hjemmebesøgene kom han ogsaa meget sammen med sin lattermilde Ven Herman Müller fra Lovsgaard. Ham holdt han vedblivende meget af, skønt de ej var fælles i kristelig Vækthed. De to fik Has paa mange Fritimer ved at tumle omkring, „slibe Pennekniven“, plukke Nødder, gnide Violin og spille Kort m. m., og paa Lovsgaard blev Latineren gerne trakteret med god Mad og Punch. Peter Trandberg blev stundom redet eller kørt paa Vej til Rønne Søndag Aften; men som oftest maatte han gaa den 10 Kilometers Tur og tilmed bære en Pakke i Haanden, f. Eks. repareret Tøj eller „2 Pund Smør, som han havde lovet at skaffe Madam Hasselriis.“

Trods alt det hyggelige og rare, der var ved disse Hjemmebesøg, blev de paa Grund af vedkommende Menneskers Verdslighed mere til Tab end Vinding for den vakte Latiners Kristentro, og lignende var Forholdet paa hans Rønne Logi.

I sine første Latinskoleaar havde Peter Trandberg boet hos Toldinspektør Terps. Der var imidlertid flere voksne Børn, som stundom var lidt „vilde“; og da Adjunkt Jessen fandt, at der ej var roligt nok for den læsende Trandberg, fik han dennes Fader overtalt til at skaffe Sønnen et nyt Logi. Som Følge deraf flyttede Trandberg den 2. Oktober 1848 ind til Taffelurmager Espersens i Bagergade.

Blandt de Herligheder, som aabnede sig for ham der, nævner han selv følgende: Han fik et net Værelse med Bord, Stol og Seng og Oplukkevindue til Gaden; og han kom til at nyde bornholmsk Kost: Spegesild og Søbe med Brød til om Morgen, Flæsk og Pandekage eller Æblesuppe og Steg el. l. til Middag, og Smørrebrød med Rullepølse og Ost paa som Skolemellemmad osv. Espersens holdt ogsaa Øje med den logerendes Læsning og Opførsel, saa han hos dem i etisk Henseende var i gode Hænder.

I de første Dage efter Indflytningen var Trandberg noget optaget af, at Professor J. N. Madvig besøgte Latinskolen, og at

*Espersens Hus med Trandbergs Værelse
og Værkstedet til Højre.*

der blev holdt Valgmøde i Raadhuset og siden i Kirken, hvor der valgtes et Medlem til den grundlovgivende Rigsdag; men den livlige Yngling var ogsaa i den Tid oplagt til Spilopper.

En Dag „mjavede“ han i Klassen, før Hasselriis kom ind. Denne havde imidlertid hørt det og spurgte, hvor hin Lyd var kommen fra; og Trandberg tilstod det da straks og slap dermed for videre Ubehagelighed. I Gymnastiktimen „blev der som sædvanlig gjort mange Puds og Narrestreger“, fortæller Trandberg. Han skjulte sig en Dag i det lille Værelse, der var under Trappen, til West kom og fandt ham og „pryglede ham lidt.“ „Jeg var ligeledes meget munter i Frikvartererne“, bemærker vor Dagbogsfører den 12. Oktober. Nogle Dage efter gjorde

de „mange Optøjer.“ Trandberg blev smittet af de kaade Knægte, saa han gik med til at „skoggerle“ paa Skolepladsen „for at faa Lærerne vrede“ og var med til at fæste Trækviste i Trøjekraven paa nogle Disciple, som saa tabte disse hist og her i Gange og Klasseværelser; men da havde vor livlige Latiner og een til nær faaet en Anmærkning.

Der var altsaa mange Kræfter, der drog i Trandberg baade i „æstetisk“ og etisk Retning; men i religiøs Henseende maatte han staa saa godt som alene. Derfor var det jo ikke saa underligt, om Lyset fra Herren var ved at slukkes i ham, og han atter kom ud paa Skraaplanet.

Den 22. Oktober nævnte Aar skriver han: „Sjælens Tilstand var ret beklagelig. I lang Tid havde jeg ikke været i Kirke og var meget hengiven til min sædvanlige Fejl. Aldrig bad jeg om Aftenen eller Morgenen en Bøn til Gud.“ I de følgende Dage var han rent ustyrlig til at lave „Sjov og Spektakel“ særlig i Gymnastiktimerne; og den 25. Okt. skriver han: „Denne Dag syndede jeg i mange Henseender og havde om Aftenen en daarlig Samvittighed.“ I Dagene derefter kæmpede han sig dog frem til en vis „indre Ro“; men det var ikke den Guds Fred, som virkes ved en fast Tro paa Kristus.

For vistnok at have en Slags Undskyldning for sin Udebliven fra Kirken havde han i nogen Tid haft sin „bedste Trøje“ paa Brunsgaard og sine „bedste Bukser“ i Rønne; men da han under Hjemmebesøget den 29. Okt. gik og „pyntede i Stuen“ og røg Tobak og „slog Fluere“ o. desl., mens hans Forældre var til Alters og nogle Søkende med i Kirke, bestemte han sig til at tage sin bedste Trøje med til Rønne og gaa „lidt flittigere i Kirke for ikke at synke for dybt i det jordiske.“ I dette Tilfælde synes det dog, som Familiens Kirkegang har ægget ham til ogsaa at søge Guds Hus.

Og Gud talte i hans Samvittighed, dukkede ham og drog ham mod Frelseren.

Den følgende Uge var Trandberg Ordensduks og fik to Anmærkninger for sin Forsømmelighed, og naar hans „Natur gik over Optugtelsen“ paa andre Maader ved, at han f. Eks. sneg sig til at ryge af „Espersens Pibe“ og læse Morskabslæsning ved sit eget Tællelys, efter at han var kommen i Seng, høstede han kun ringe Glæde deraf.

Søndagen derefter blev Trandberg i Rønne efter Bestemmel-
Karl M. Kofod: P. C. Trandberg.

sen og gik med Espersens i Kirke. Der hørte han Kateket Hansens prædike om „Kongesønnens Bryllup“ og Guds Kalden paa Menneskene ved „Velgerninger“, „Lidelser og Sorger“ m. m. Den Tale synes at have gjort noget Indtryk paa den letbevægelige Ungersvend; thi nogle Timer efter gik han med sin Ven Riis i den stjerneklare Aften ud mod Pythuset, mens de talte om deres „tilkommende Liv som Lærere og Præster osv.“ Den alvorlige Stemning holdt sig dog ikke længer, end til de kom hjem; for da gjorde de „lidt Narrestreger inde hos Pigerne.“

Det lystige og ustadige i Trandbergs Natur — fra Havet — fik nu atter næsten helt Overtaget en lille Tid.

Onsdagen den 8. Novbr. s. A. kom Herman Müller ind til ham og bød ham hjem til Bal om Lørdagen; og skønt vor Latiner havde besluttet sig til at blive om Søndagen i Rønne for at gaa i Kirke dér, kunde han dog ikke modstaa hin Indbydelse fra sin gamle Ven, og han glædede sig virkelig til Ballets Herlighed. Han fortæller udførligt om Lørdagens Oplevelser, hvorledes han efter en skumpende Vogntur kom hjem og blev iført sin bedste Stads og var med til Bal; men Resultatet blev, at han ikke fik megen Fornøjelse der, da han „ikke var nogen god Danser“. Hans Søstre derimod, der var klædt i bornholmsk Nationaldragt, fik „danset meget“ og „moret sig meget“.

Trandberg var en smuk Yngling med et fint Ansigt, kraftigt Haar og lyseblaa Øjne, og Bevidstheden om slige Fortrin gav ham en vis Dristighed overfor Lærere og Kammerater.

En Dag midt i November havde han saa vel som de fleste af Klassen glemt at tage deres Ny Testament med; og Trandberg svarede Jessen undskyldende paa Klassens Vegne, hvorfor han fik „ikt.“ i Opførselskarakter, medens de andre fik „rosv.“. Dette blev den ellers frimodige Fyr meget ked af og gav sig til at „tude“; og da det ikke hjalp, spekulerede han i flere Dage paa, hvad han dog skulde gøre for at vinde den fornærmede Lærers Velbehag igen; og omsider fandt han paa Raad. Fredag Eftermiddag tog han en ren Krave paa og iførte sig sin bedste Klædesvest; og mens Jessen sad og skrev Karakterer ind, og de andre Elever var ude, gik Trandberg ind til ham, gjorde sig meget elskværdig og bad sin Lærer med Taarer i Øjnene, om han dog vilde tage den slemme Karakter væk; for saa skulde han „aldrig vise sig saaledes mer.“ Og den strenge Adjunkt lod sig virkelig formilde til at opfylde Synderens Bøn. — Dengang fik

Trandberg rigtig Erfaring for, hvad et vindende Ydre kan betyde; og det blev ham siden en Snare; thi „et Menneske ser det, som er for Øjnene; men Herren ser til Hjertet“ (1. Sam. 16, 7).

Men Guds Aand blev ved at arbejde i Trandberg for at faa det gode, sande og ægte frem. Riis og L. Dam plejede engang imellem at læse Lektier sammen med Trandberg i hans Logi, og de to fremmede kom da ofte op at skændes. Dette erfarede Espersens noget om og lod deres Latiner vide, at de ej syntes om, at han samlede saa mange paa sit Værelse. Trandberg kunde imidlertid ikke undvære Riis for hans græske og franske Leksikons Skyld, og en Aften (1. Decbr.), da Trandberg havde taget imod Riis, og de to stod ude i Køkkenet, lod han Espersens sige til den kommende L. Dam, at han ikke var hjemme. Men den Løgn pinte Trandberg, saa han næste Dag maatte sige Dam Sandheden. Trandberg kunde nu ogsaa oprøres over andres Synd. Da en anden Elev i de Dage opførte sig uhøvisk i Skolen, smak Trandberg ham en „Øretæve“ — dog i al Venskabelighed, da han nødigt vilde „rage uklar“ med nogen.

Vor vakte Latiner besluttede sig til at blive i Rønne den første og største Del af December Maaned, for at det kunde blive „desto mere nykomment“ at være hjemme i Julen. Men denne Drømmen om at fejre en „glædelig Jul“ blandt Familie og Sogneboer bortvejrede en Del af det, han havde vundet i etisk og kristelig Henseende.

Kateket Hansens Adventsprædiken den 3. Decbr. om „vore Forhaabninger i det ny Kirkeaar“ gjorde intet Indtryk paa ham. Og Geometrilæktien kunde han ingen Vej komme med om Eftermiddagen. Regning og Matematik var hele Tiden hans sværeste Fag, ligesom de blev det for Drachmann; og ligesom denne var doven til Lektielæsning, begyndte Trandberg ogsaa at sløje af, hvad han dog følte var galt. Efter en Spadseretur med C. Dam nævnte Dags Aften skrev han: „Gud hjælpe mig og understøtte mig mod Djævelen, der har saa stor Magt over mig! Jeg trænger til Bistand, om jeg ikke skal gaa Fordærvsens Vej.“ Samtidig talte han om, at det hele beroede paa hans egen Vilje, og „Kristus vilde tilgive hans Forseelser.“

De følgende Dage gik saa med Læsning og Løjer og næsten ingen Kamp, men des flere Nederlag. Trandberg vilde ikke læse for Karakterens Skyld for ej at hedde „Karakterhest“; men alligevel maatte han som hver af de andre Disciple have sit Øge-

navn. Dette kom særlig frem, naar de i Frikvarteret legede „Eblegas“ paa Skolepladsen. Een blev kaldt „Erik Lam, fordi han var daarlig til at løbe, een „Kong Abel“, fordi han var lidt storagtig, een „Blaapung“, fordi han ej kunde holde paa sine Penge osv. Trandberg kom til at hedde „Kat“, fordi han forstod at mjauc og lave Abekattestreger. Gymnastiktimerne var stadig de morsomste, da Disciplene ikke havde rigtig Respekt for Læreren; og „det, der giver Legen Vægt, det er det, at man ved med sig selv, at man egentlig ikke maa gøre, hvad man gør,“ skriver Trandberg. Naar de skulde have Hugning, satte een Sablen i Vejret, og saa samlede han de andre under sit Scepter og marcherede rundt med dem, til West kom og stillede dem paa Plads. Ved Geværøvelser agerede nogle saarede og blev liggende og vred sig paa Gulvet en god Stund; og naar de øvede Bukspring eller sprang over Hesten, plejede de at „bære sig ad omtrent, som de vilde.“ Da dansede de omkring paa Gulvet, løb efter hinanden, gjorde „Kraftøvelser“ og vippede hinanden op og ned osv. I een Gymnastiktime den Uge anstillede nogle Drengene sig som besatte, medens andre „søgte at kurere dem og fordrive de onde Aander“, og da kom Peter Trandberg i sin Letsindighed til at misbruge Navnet „Jesus“; thi han var i den Tid meget tilbøjelig til at forstærke sine Ord ved Banden og Sværgeren.

Søndagen den 10. Decbr. s. A. var Trandberg i Rønne Kirke og hørte Provst With tale om Verdens Ende og Døden, som alle skulde være forberedt paa. Det var Provstens Hensigt „at vække sine Tilhørere og vise dem, hvor ligegyldige de var med Hensyn til deres Sjæles Frelse,“ siger den 16-aarige Latiner; og den Tale vandt i høj Grad hans Bifald og vakte gode Beslutninger i hans Sind. Efter at han ovenpaa den havde spist sin Kalvesteg og Grynvælling, viste han Selvfornægtelse ved at bortgive en ham af Espersens foræret Koncertbillet til Mine Terp; men siden gik han dog ned til Terps, hvor han med den hjemmeværende Ungdom lavede baade Koncert og Komedie. Trandberg spillede Violin, mens de andre dansede; og derefter satte de „Skæg“ paa hinanden med svætede Korkpropper og lavede Sjov, saa det endte med, at Trandberg blev helt forelsket i Jette Terp. Følgerne viste sig dog hurtigt; thi da Trandberg var kommen hjem og havde lagt sig, følte han sig „lidt melankolsk“ i Sindet, som han altid blev, naar han „havde nydt

en Smule Fornøjelse," skriver han; og Grunden til Melankolien var naturligvis ikke, at han havde glædet sig sammen med andre unge, men det, at han havde været for letsindig og „fornøjet“ sig paa Bekostning af det barnligt kristelige i hans Hjerte.

I de to følgende Uger blev det imidlertid værre. Trandberg begyndte at læse „næsten kun for Karakterens Skyld," fortalte en Dag længagtigt, at han havde været til Komædie, var imellem uhøflig og deltog i andres Foragt for visse Lærere; og efter en Time, da Klassen skulde gaa ud, bandede han over, at han havde glemt at tage Mad med. For den sidste Synd fik han en „dygtig Kindhest“ af Adjunkt Hasselriis, hvilken han tog vel imod, saa den virkede som en etisk Tilskyndelse til at sky det onde, men den hjalp ham naturligvis ej til at sejre derover. Heller ikke Kateket Hansens Søndagsprædiken om „Nytten af at besidde en fast Karakter“ mægtede at gøre det. Trandberg sad da tit oppe og læste Morskabslæsning i koldt Værelse til Kl. 1—2 om Natten og laa derefter søvnløs af Kulde, sov for længe om Morgenen og kom en Dag for sent i Skole. Desuden syndede han „paa mange andre Maader“, gottede sig med Svinepølse og glædede sig til Julen. Det var ligesom den inddæmmede Frihedstrang nu brød over alle Grænser og trak den unge Latiner nedad i vildt Løb.

Angaaende den saa efterhigede Jul paa Brunsgaard 1848 fortæller Trandberg, at han efter Faderens Ønske først gjorde sin Violin i Stand for at kunne spille for dem derhjemme, og at han havde belavet sig paa at spadsere hjem; men hans Broder Christian kom uventet med Vogn efter ham i Rønne, og de kørte om ad Stampen for at „hente noget Mel, som dog ikke var malet.“ Hjemkomne øvede de „lidt Retskrivning“, mens Melet blev hentet og lavet til Dejg; og Juleaftensdag blev der baade bagt og stegt i store Maader; og de begyndte at spise af den gode Julemad, og Latineren hjalp til at bære Rug ned til at tørres i den tomme Bagerovn. Om selve Juleaften siger han blot, at det „gik til som sædvanligt“ — altsaa med Klipfisk og Risengrød som Festmad og Musik, Dans, Kortspil og sligt som Underholdning. Og „siden sang Niels Johansen (Karlen) og jeg i en svensk Salmebog“, tilføjer han. Juledag var Trandberg i Nylars Gudshus (en Rundkirke) og hørte gamle Pastor Grønbech tale om „3 Slags Fred“, nemlig: „Fred med Gud, Fred med vore Medmennesker, og deraf „Fred med os selv“; men den Præ-

diken ildnede ikke Latinerens Kristentro. Om Eftermiddagen og Aftenen havde han Besøg af Herman Müller, som spillede Kort med Familien og fik ham til at le ad sin Hunds Unoder osv. 2. Juledag var Peter Trandberg atter i Kirke og hørte Præstens Søn, Chr. Grønbeck; men dennes Prædiken gjaldt mest et Angreb paa Baptisterne. Dermed var den alvorlige Del af Julen forbi. Siden festedes der med Julegilder, Bal og Begravelse hos Familie og Bekendte. Foruden at det da gik med Spisen, Drikken, Kortspil om Penge, Dans og Piberøg osv., blev der ved det ene Julegilde drevet en meget raa Morskab; fra Ballet drog nogle Gæster først hjem Kl. 9—10 næste Formiddag, og ved Begravelsen blev i „Sørgehuset“ fortæret en god Del Gaase- og Kyllingesteg og derefter udviklet en „frygtelig Damp og Hede“. Trandberg, som „havde lovet aldrig at ryge Cigar“, hjalp til ved at bruge Pipe, men blev derved saa syg, at han maatte gaa hjem og lægge sig. Nytaarsdag var han atter i Kirke og hørte nu gamle Grønbeck tale om „Sundheds og Helbreds Betydning“, hvad der gav vor Latiner Anledning til at gøre nogle fromme Betragtninger om sig selv; og han lovede da „at bestrebe sig for at undertrykke“ visse onde Tilbøjeligheder, deriblandt „Letsindighed baade i Ord og øvrige Opførsel“, og han vilde „bede Gud for Kristi Skyld tilgive ham hans Fejl og sende ham sin Helligaand i det kommende Aar“ osv. Men da han kom hjem, lod han sig alligevel forlede til at gaa med til letsindig Morskab, Spil og Dans de to følgende Aftener og Nætter; og han holdt ud til Kl. 6 hver Morgen. De to næste Dage gik det noget lignende om end ej saa sent paa Natten; og først de to sidste Feriedage holdt vor Latiner sig noget mere stille, øvede sig i Violinspil, skrev Regninger for sin Fader og et Digt om Prins Christians Bornholmsbesøg 1824 m. m., medens hans Garderobe og Sengeklæder blev gjort i Stand til hans Afreise.

Men den Jul med de letsindige Forskudsnydelser og det overstadige Halløjleben havde ført Peter Trandberg nedad i flere Henseender.

Da han havde faaet vel begyndt paa Skolen i det ny Aar 1849, viste det sig snart, at hans Arbejdskraft var ringere end før. Lektierne blev ham for store og svære at faa lært; og den 11. Januar betroede han Riis, at han vilde sige til Rektor, „at han hellere vilde gaa et Aar længere end overspænde sine Kræfter.“ Dette fik han dog aldrig sagt, men saa sig nødsaget til at

følge et Sundhedsraad, som Overlærer Lefolii havde givet Riis, nemlig: „at gaa tidlig i Seng om Aftenen og staa tidlig op om Morgenen“, og han opnaaede bl. a. derved at faa skrevet en god (dansk) Stil, der blev rost som „den bedste af alle de Stile, der var skrevet paa Skolen.“

Men med det kristelige stod det værre til. Han var ikke nu søm ellers før „melankolsk“ eller bedrøvet over sin letsindige „Laden staa til“ og Leg med givne Ord og Løfter. Den 13. Januar skrev han, at han vilde „søge at aflægge Syndens Aag og blive en from og god Kristen“, og derpaa hørte han en alvorlig Prædiken af Provsten Søndag Formiddag; men samme Dags Eftermiddag spillede han kaade Viser og bandede flere Gange. Det viste sig paa flere Maader, at hans Forsagelsesevne var bleven svækket og hans Munterhedstrang forsimpleret. Paa Skolen kunde en flot Kammerat faa ham til at bande ved at give ham Sukkermad, og i sit Logi kunde han en Stund læse Salmer med „lille Agathe“ og i næste Øjeblik springe vildt omkring paa Stole og Borde efter hende og sige noget mindre pænt til hende. Derefter kunde han igen „læse nogle Aftensalmer“. Det var ligesom hans „æstetiske“ kaade Væsen stundom sprang Buk over hans etiske Principper og væltede nogle af dem; og saa maatte han have religiøs Hjælp for at faa dem rejst igen. Han fattede endnu ikke Ordet: „At være tro i Dag giver Kræfter til i Morgen“.

Gud maatte derfor slaa ham med en smertefuld Øjensvaghed, som vor Latiner vel søgte at skjule, men som i Løn drev ham til alvorlig Bøn og Paakaldelse om Hjælp og Vejledning; og det blev ikke forgæves.

Da Trandberg stod op om Morgenen den 1. Februar 1849, erklærede han, at „Gud havde i Sandhed bønåret mig.“ Og da han senere paa Dagen læste i sit Ny Testament, „syntes det virkelig som om Gud derigennem talte til mig,“ skriver han. Dette betegner et Vendepunkt i Trandbergs kristelige Livsudvikling, som fra nu af atter gik opad. Han læste siden ret ofte i den underfulde Bog, der indeholdt saa mange Gudsord, som Helligaanden gjorde levende for ham, saa de baade revsede, vejledte og trøstede. Han fik bl. a. efter Matth. 5, 28—30; 10, 34—39 og lignende Steder Øje for flere Ting, som han skulde forsage. Han kom til at se, at selv kære Slægtninge og flotte

Kammerater — med eller mod deres Vilje — kunde være ens Kristenlivs Fjender.

Da han var hjemme paa Brunsgaard Søndag den 4. Febr. og hen paa Eftermiddagen skulde ud at gaa til Rønne i „det stygge Vejr“, søgte han først at „fordrive Kedsomheden“ ved at spille Violin i Lillestuen, mens de andre „spillede Kort i Storstuen“; men da det alligevel faldt ham svært at tage saadan en Forsøgelsestur, mens „de øvrige morede dem“, gav han sig til at gaa frem og tilbage paa Gulvet og vedtage 3 Ting, som han vilde gaa og glæde sig ved at skulle gøre i Fremtiden, nemlig: øve sig i Oplæsning, søge at blive en god Kristen og høre Provsten baade i Rønne og Knudsker. Og med de Forsætter drog han glad af Sted, først ridende — fulgt paa Vej af Kærten til Robbedale — og siden gaaende, til sit Rønne Logi, hvor han skrev i sin Dagbog, bad sin Aftenbøn og kom i Seng Kl. 10; og den mandige Beslutnings løftede Stemning holdt sig de første Dage derefter. Om Mandagen gik han en Fritidstur alene ud paa Galløkken og glædede sig over „Guds store Gerninger,“ og hjemme i Logiet læste han flittigt.

Derefter kom han atter til at ligge under for sine Fristelser; men Provstens Søndagsprædiken om at bruge Ordets Gave til Frelse og ej til Synd styrkede den kæmpende Yngling.

Mest kneb det med at forsage daarligt Kammeratskab og verdslige Fornøjelser paa rette Maade.

Ved Skolens Discipel-Bal den 14. Februar bestemte Trandberg og Riis dem til at „holde Bal hjemme i Bøgerne“; men det blev forloren Selvfornægtelse; thi da de havde lært deres Lektier, gik de alligevel omkring og lavede Sjøv, dels i en Kammerats Hjem, dels ved Balhuset og andre Steder, saa de først kom i Seng Kl. 2½ om Natten.

Efter Fastelavnsferien var Trandberg dog ret heldig med Vragen og Valg. Da han skulde gaa til Rønne Mandag Aften, og Forældrene paa Grund af daarligt Vejr og Føre raadede ham til at vente til næste Dag, „vilde han paa ingen Maade lade sig overtale“; og da de saa til Afsked bød ham „Palthesta“ (Klatkager) og en Snaps Ekstrakt til, „afslog han ogsaa det“ og gik med sin Tørklædepakke syngende gennem Blæst og Regn ad Rønne Logiet til, hvor han vel ankom noget medtaget, men blev hurtigt oplivet igen ved Fastelavnsboller og Te. Og den Uge gik saa velsignet. Han „gjorde ikke fuldt saa mange Optøjer i

Gymnastikken som ellers“, læste pænt Lektier med Agathe og hjalp Espersens med at „rulle Klæder“; og Dagbogen, som han plejede at have skjult i Sengefødderne, og som en Dag var bleven borte til hans store Sorg, fandt han under sin Skrivemappe. Der havde Trine lagt den, da hun redte hans Seng.

Den følgende Søndag blev Trandberg i Rønne og „hørte Provsten“, som han havde lovet, og han fik nu indskærpet det, at man skal modstaa Djævelens Fristelser ved Guds Ord, Aarvaagenhed og Bøn; og det hjalp, saa det atter gik godt i et Par Uger. Trandberg fik bl. a. Mod til at afvise en storagtig Kammerat, der ofte vilde komme og sinke ham.

Men da han Søndagen den 11. Marts hørte Provsten tale om, at der „iblandt selve de Kristne var mange Hedninger“, følte han sig lidt forarget og besluttede at gaa paa egen Haand. Hjemkommen i Bagergade gik han først og kiggede paa „den smukke, skikkelige og elskværdige Manne,“ forsøgte saa at læse Salmer for „ved Salmelæsning og Bøn at nærme sig Gud“ og gik derefter med en Kammerat ud over Galløkken ned til Stranden og betragtede „det kongelige Fartøj Delfinen“; og da Trandberg nu saa „de raske Søgutter“, fattede han pludselig „Lyst til Sølivet.“ Det var ligesom Bedstefaderens Vikingenatur kom op i ham, saa han var lige ved at give Lektier og Levere regler en „god Dag“. Men han bekæmpede sig dog og blev hjemme. Samme Eftermiddag gav Espersens ham en Billet til Teaterforestillingen om Aftenen; og skønt han først ikke vidste, om han turde gaa med til sligt, tog han omsider Billetten og gik med nogle Kammerater paa Teatret. Hans Indtryk derfra var følgende: „Det var en nydelig Komædie, især den sidste, de uadskillelige (af Heiberg). Det var henrivende, hvor Jomfruerne Simer kunde spille, tale og synge godt; og jeg fattede næsten Kærlighed til dem — ikke i denne Verdens Betydning, men aandeligt; og jeg kunde ønske at tale og synge saa godt.“ Dagen efter følte Trandberg sig dog „besynderlig melankolsk og underlig stemt“, og „stedse tænkte jeg paa forrige Aften“, skriver han. „Jeg syntes ligesom herved at ville afkaste min Syndeskorpe, da jeg elskede dem (Jomfruerne Simer) for højt til at begaa noget uanstændigt; og det synes ligesom at have været en sand Guds Velgerning, at jeg kom paa Komædie.“ Her var det altsaa de optrædende Personers Skønhed og Ærbarhed, der

drog ham og ydmygede ham til Melankoli, saa Komeden kom til at virke det i ham, som Prædikenen ej havde formaaet.

Onsdag den 14. Marts var det saa smukt Vejr, at alle „Latinerne“ syntes, det kunde være rart at have en Fridag, og Trandberg gik da som Ordfører for en Deputation af 6 Ordensdukse op til Rektor. Denne lo straks og spurgte, hvad de vilde; og da Trandberg havde talt Frihedens Sag, fik Skolen omsider Lov næste Dag. Ved den Lejlighed bebrejdede Rektor Trandberg, at han som Ordensduks ikke havde fremstillet L., en begavet Discipel, som paa Grund af „slet Selskab“ havde været doven og faaet daarlige Karakterer; men Trandberg, der godt kunde lide L., undskyldte sig med, at han ej vidste, „hvad Karakterer han havde faaet“, og siden lykkedes det den anførende Latiner at faa L. til at blive noget flittigere. Den tiltiggede Fridag benyttede Trandberg ivrigt til at „lære nogle Salmer udenad for at nærme sig Gud og komme i Samkvem med ham.“ Desuden læste han Lektier og skrev Stil, hvorefter han gik ud at se Briggen „Johanne“ løbe af Stabelen; og under den sidste Begivenhed hippede det nok atter i ham efter at komme ud og prøve en Dyst paa de vilde Vover. Han blev imidlertid ogsaa da paa sin Plads og „passede sin Skole“; men næste Dag fik han en Anmærkning, fordi han som Ordensduks „ikke kunde faa varmt“ i Klasseværelset.

Det blev imidlertid Foraar. Solen kom med sin Varme og ildnede alt spirende Liv og alle spæde Toner. Ved at staa tidlig op og gaa tidlig i Seng kom Trandberg til at føle sig „sund og frisk baade legemligt og til Dels aandeligt“, og i det Ny Testamente hentede han „Trøst“, siger han. Derved fik han god Indflydelse paa en Skolekammerat og fik Mod til at forlade det mindre gode Selskab hos en anden, fordi denne gik og „vrøvlede mest i et væk uanstændigt“. Da Trandberg en Søndag i den Tid havde hørt Provsten prise den enfoldige Tro, blev han saa glad, at han siden sang og dansede med Espersens og fortsatte sin barnlig muntre Adfærd henne hos sin Onkel Bidstrups om Aftenen; og en anden Gang, da han havde holdt Søndag dels i Logiet, dels sammen med en tidligere syg Skolekammerat, ytrede han sin Glæde ved at kukke til sine Genboer og skrev derpaa en dansk Stil, hvorved han kom i „nærmere Forhold til Gud.“

Men ligesom der i Foråret kan komme vinterlige Dage og

næsten ødelægge det fremspirende Liv, saadan skete det ogsaa aandeligt med den unge Trandberg.

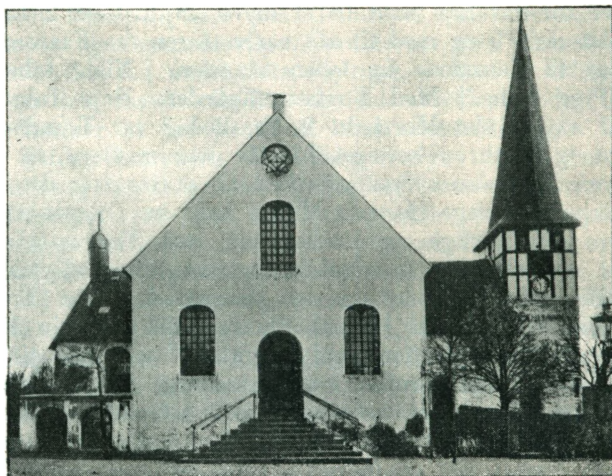
I Paaskeferien hjemme blev han først saa glad ved at gense sin gamle Ven Herman Müller, at han omfavnede ham og spillede en Vals for ham. Skærtorsdag hørte han Bjørn Grønbech holde en skøn rationalistisk Tale om at tage Jesus til Eksempel, og Langfredag en Tale af Chr. Grønbech om at lade sig bevæge af Jesu Lidelseshistorie; men Paaskedag blev han modgivet Løfte fra Kirke, fordi hans Klæder var „meget simple“. I Stedet for var han med til at drive „Sjov med 2 Lam, som dog siden døde“, og med til at „narre nogen raa Faaremælk, der var kogt til Lammene og løben sammen, i Niels Johansen og deres Pige Stine.“ Med Forfængelighedens Sejr fulgte altsaa Lyst til at øve slet Morskab. 2. Paaskedag var Trandberg atter i Kirke og hørte en bevæget Ligtale over et Barn og en Prædiken om Disciplenes Senhjertethed til at tro; og det lykkedes ham derpaa at drage Herman Müller ind i en „meget ivrig Samtale om det timelige og jordiske og dets Forgængelighed og om det aandelige og himmelske og dets Bestandighed“; men bag efter „morede“ de sig og „mønstrede“, saa Trandbergs Violin gik itu; og ved Feriens Slutning fik han sin Moder til at stege 3 Æg, som han rigtig „gottede“ sig med til Afsked.

De første Dage derefter var Trandberg „noget melankolsk“ ude i Rønne, hvad der naturligvis kom af, at han ikke havde ferieret, som han egentlig burde. Men uagtet han nu optog en stærk Kamp for at holde sig ren og god, sneg det onde sig dog over ham. Den lurende Fortabelsesmulighed, som før imellem havde ængstet ham, truede ham stærkt den følgende Søndag Morgen.

Under dette ringede Kirkeklokkerne til Konfirmationsgudstjeneste i Rønne Kirke; og den kæmpende Yngling skyndte sig straks at gaa did hen. Der hørte han saa Provst With tale indtrængende om, at „Kødet begærer imod Aanden og Aanden imod Kødet“, og „Troen er den Sejr, som overvinder Verden“ osv. Provstens Røst lød inderligt og kaldende som „Klangen af en Kirkeklokke“ fra den „dybe Skovensomhed“¹⁰ til Konfirmanderne i Byen og vidnede om det evige Liv; og Trandberg blev meget optaget deraf.

Ved Konfirmationens Begyndelse gik den vakte Latiner hjem i sit Logi, læste Lektier og spiste til Middag; men den un-

derlige Klokkeklang blev ved at dirre i ham; og han maatte atter hen i Kirken. Provsten talte da til Slut om Ordet: „Vis mig din Tro af dine Gerninger!“ og anviste Konfirmanderne Helligaandens Hjælp gennem Guds Ord og Nadveren. Efter Gudstjenestens Slutning ved Kl. 2 gik Trandberg atter hjem i Bagergade og læste Lektier til Kl. 6; og da han derpaa havde drukket sit „Tevand“ med Tvebakker, benede han af til Bruns-gaard „overordentlig glad til Mode“; thi han havde smagt no-

Rønne gamle Kirke efter Ombygningen 1797.

get, der var endnu bedre end „Tevand“. I Konfirmationsferien havde han derfor heller ikke Lyst til at gaa i Rønne og se paa de Konfirmander, der bogstavelig slog sig ned i „Konditorens Telt“, gratulerede hinanden og drak sig fulde.

Trandberg besad en overordentlig livlig Fantasi. Naar han havde oplevet en stor Trøst i Guds Ord, kunde han drømme sig saa stærkt ind i Ordets Forjættelser, at han snart forsøgte praktiske Pligter og snart lod Kristenglæden slaa over i forsoren Lystighed med Kammerater.

Da han kom i Skole efter Konfirmationsferien, fik han „up.“ af Rektor, fordi han havde ladet sin Logivært underskrive Karakterbogen i Stedet for at lade sin Fader gøre det; og Da-

gene derefter gik han Ture med „en munter Fætter“, som ej var af bedste Slags.

Det var nu ikke nok for Trandberg blot at have Omgang med Skoledisciple. Han blev tilfældig kendt med en Skriver P. fra Aakirkeby og lidt senere med en vis J. D., der begge tiltalte ham ved deres muntre Væsen; men han tog fejl af deres Karakter.

Angaaende Oplevelserne med den første skriver Trandberg den 28. April: „Jeg burde egentlig afsky ethvert slet Selskab; thi saadant kom jeg i ved mine Spadsereture“; og angaaende den anden saa afslørede denne sig en Dag som Fritænkter, der „ikke troede paa et Liv efter dette og ansaa et Dyr lykkeligere end et Menneske, da det ikke kunde forudse sin Døds Komme.“ Trandberg søgte vel imellem at paavirke slige Fyre til det bedre; men naar han tillige nu og da deltog i deres utilbørlige Tale, blev det Kammeratskab alligevel ikke til nogen Viinding for ham selv og næppe heller for Guds Rige.

Der hændte imidlertid adskilligt, som drog den livlige Latiner til Alvor. Den før omtalte L., som var bleven „fordærvet ved slet Selskab og ved sine Forældres Godhed og Rigdom“, blev syg; og det greb Trandberg, saa han maatte bede en inderlig Bøn til Gud om Tilgivelse og Barmhertighed for ham. Samtidig kaldte Kirkeklokken.

Store Bededag udviklede Provst With, hvorledes det: at udmærke sig ved „Fuldkommenhed i Agerdyrkning, i Haandværk, i Søvæsen, i Indsigt, i Lærdom, i Kunst og Videnskab“, kun har liden Værdi, naar „Sindet hænger ved det jordiske og forfængelige“, og Sansen for det „aandelige og evige er slap og lunken“; og Trandberg gik fra Kirken ganske betagen af den Tales „Kraft og Sandhed.“

Heller ikke uden Betydning blev Chr. Grønbechs halvgrundtvigske Prædiken i Nylars Kirke den 6. Maj. Den gik ud paa, at „de 3 Troens Artikler“ var formet af Helligaanden „før Skriften“, og at de udgjorde Hovedindholdet af denne og var Trosbekendelse for Menigheden, de helliges Samfund, selv om Menigheden kun bestod af 2 eller 3 Personer, som samledes i Jesu Navn (jfr. Trandbergs senere Arbejde for „hellige Menigheder“).

Og Gud kaldte paa Trandberg gennem Syndens Følger, som

vel ikke blot hidrørte fra hans egne Fejl, men ogsaa fra hans Forfædres og hele Menneskeslægtsens Fald.

I Ugen 7.—12. Maj blev Trandberg plaget med Ørepine, hvilket han regnede som en Følge af sine Fejl, en Straf fra Gud. Derfor holdt han ikke op med at søge sin Frelser, men bad til ham hver Morgen og Aften. For at styrke sig legemligt tog han fat at gaa lange Spadsøreture med C. Dam eller alene nordud, og da gik han ofte stille, stemningsbevæget over det dejlige Foraarsvejr og „Fuglenes Sang i Frydenlund“.

Følgende Søndags Provstetale angaaende Bønnen i Jesu Navn gav imidlertid Trandberg fornyet Mod, saa han igen turde muntre sig lidt blandt Kammerater, øve sig i Oplæsning og digte; og i Selskab med Venner som Chr. Dam og Sørensen bar han let de daarlige Kammeraters „Storsnudethed“ og Ringeagt; men derefter begyndte han atter at bukke under for Verdens Fristelser.

Skønt Trandberg ved sin Dygtighed havde opnaaet fri Undervisning paa Latinskolen, kneb det alligevel for hans Fader at holde ham der; thi Klæder, Kost og Bøger var jo ogsaa en Post. Latineren, som gerne vilde være lidt fin, maatte gaa med lappet Dagligtøj, og hans Bedstklæder var saadan, at „ingen Haandværkslærling har dem saa daarlige“, skriver han. Kristi Himmelfartsdag skammede han sig over dem. Ved at tænke paa Jesu Fattigdom fik han dog Mod til at gaa i dem til Kirke den Dag; men Pinsedagene og de følgende Søndage blev han helt fra Kirke paa Grund af de mangelfulde Bedstklæder, og i den Tid fik det verdslige Væsen megen Magt over ham. Naar undtages lidt Hjemmelæsning og Andagt i Skoven blev Pinseferien benyttet til Besøg hos Kammerater i Nylars og Aakirkeby, hvor det gik ustandseligt fra det ene Sted til det andet ved verdsligt Leben: Badning, Spisning, Kegel- og Kortspil, Musik og Komædie og tilsidst en rørende Afsked med Herman Müller, der skulde paa Landbrugsskole i 2 Aar.

Trandbergs Øjensvaghed mindede ham nu igen om det alvorlige; og da hans Fader den 5. Juni var ude at besøge sin læsende Søn i Rønne, fik denne endelig Mod til at aabenbare noget om den Sag, hvorefter Faderen gav ham Penge til at købe lidt „fransk Brændevin“ at smøre paa Øjnene og en Skygge at skærme dem med mod Lyset; og i de Dage var den

sværmeriske Yngling meget optaget af, at der burde føres et Kristenliv i Forsagelse af visse verdslige Ting.

Den 6. Juni blev det meddelt Skoledisciplene, at de skulde have Skovtur til Hammeren næste Søndag; men det kunde ikke blive ordnet med det samme, da C. ikke var i Skole, fordi han havde haft K. „hos sig forrige Aften og havde taget sig en Taar for meget.“ Harmfuld herover skriver Trandberg: „Ja, det var sandelig en sørgelig Skik, der var indtraadt, at Kortspil, Sviren og Nattevaagen udøvedes af Disciple, der hørte til en lærd Skole, hvorfra der skulde komme Lys, Indsigt, Religiositet og gode Sæder — tilmed i et Land, hvor Kristi Lære siges at herske.“ Her møder vi allerede noget af Reformatoren, Vækkeren, der vil have en bedre Ordning indført og de unge omvendt fra deres Vejs Vildfarelse.

Skovturen forløb dog meget godt; men kort efter gik det galt for ham selv, den 17-aarige Reformator. Først fik han Mavedaarlighed, fordi han „havde lagt sin Nattrøje for tidligt“, var derefter uheldig paa Skolen og trøstede sig med: „non scolæ sed vitæ discimus“ (ikke for Skolen, men for Livet lærer vi); men Trandbergs Liv Sankt Hansaften vidnede langt fra om den rette Oplærelse. Med to Kammerater gik han ud til „Buskene“, hvor det gik „muntert med Dans og Spil“, og hvor de 3 Ynglinge drak 4 Pægle (Brændevin) og turede saa op til Porcelænsgaard og snakkede om „Konner“ med Sandemandens Søn L. Dam „som havde hjemme dér; og da der i det samme kom mange Vogne fra Almindingen, „tilraabte de dem en Sang“ og drev saa atter ned til „Buskene“ og sjovede til over Midnat.

Søndagen efter blev Trandberg imidlertid atter mindet om Livets Alvor og Vanskeligheder. Han var nemlig hjemme paa Brunsgaard, fandt sin Fader „temmelig melankolsk“ og fik af ham at høre, at „Sandemand Dam ikke kunde holde sin Søn“ (L. Dam) paa Skolen „ret længer“. Den læsende Peter Christian mærkede nok omsider, hvad Faderen havde sigtet til; thi da han kom ud paa Skolen igen, og Øjnene blev ved at være daarligere, fattede han den fortvivlede Beslutning: ikke at ville studere — og det for 7 Aarsagers Skyld: 1) de daarlige Øjne, 2) de mange Hindringer, en halvblind Præst kunde faa, 3) sin Tungnemhed til at lære Geometri og Aritmetik, 4) sin Stammen og daarlige Talegaver, 5) Mangel paa „Mod til at træde frem ved Eksamen“, 6) kunde ikke læse godt op af en Bog, 7) „kunde

ikke bringe sin Fader nogen Glæde“ eller Løn for hans Godhed imod ham. Trandberg forestiller sig endvidere, hvor ussel en Præst han vilde blive. Han vilde „træde ind i Kirken med Frygt og Bæven og saaledes maaske tabe Mælet for Alteret. Paa Prædikestolen maatte han vel bruge Opskrift, da han ej vilde kunne huske Prædikenen i sit „daarlige Hoved“, og saa skulde han staa og „lede nede i Papiret“ og blive „aldeles forvirret“, „stamme og hakke“ i det og maaske komme til at forlade baade „Prædikestolen og Embedet“. Den bornholmske Accent var jo ogsaa en Hindring, mente han. Og naar den unge læsende Mand overvejede alt dette, „vædede Taarer stundom hans Øjne.“

Som Dagene gik, fik Trandbergs ellers lyse Syn dog ogsaa her Overhaand; han havde jo kun 2 Latinskoleaar tilbage; og om han holdt op at læse nu, var de tidligere Læseaar og Kostpenge osv. næsten spildt til ringe Glæde for hans Fader. Han besluttede derfor trods alt at blive paa Skolen, saa længe det lod sig gøre. For at kunne vinde frem maatte han atter holde sig nær til Gud, læse i Testamentet og Salmebogen og blev saaledes en Tid „Herre over sine Lyster“, hvilket han ogsaa gav Gud Æren for.

Men ved Sommereksamen havde Djævelen nær fanget den fromme Yngling i Forfængelighedens Snare.

Fredag den 14. Juli var Trandberg hjemme for at ordne noget med ny Klæder og for at laane sin Broder Christians Hue at have paa i Eksamenstiden; og han besøgte da ogsaa Nylars Kirke; men Chr. Grønbechs Tale om den farisæiske Retfærdighed formaaede da slet ikke at gribe ham. At læse Salmer der hjemme vilde heller ikke gaa; og da han havde nydt sin „Ujnarna“ (Eftermiddagsmellemmad), var han flot paa det, gav sin Broder 3 Skilling for Laan af Huen og betalte 2 Skilling i Ledpenge for sin Farbroder Konrad Kofod, hvem han kørte med til Rønne. Om Tirsdagen begyndte den skriftlige Prøve med Dansk Stil-Opgaven: „Hvilke Modstandselementer, og hvilke Tilknytningspunkter fandt Kristendommen i vore nordiske Forfædres Livs- og Gudsanskuelse?“ Og Trandberg blev færdig med den før Tiden, ligesaa gik det med den latinske Stil; og den tyske hjalp Trandberg og Dam hinanden med, medens Inspektøren Hasselriis sad og sov. Dette lod sig altsammen udføre i Hverdagsklæder; men til den mundtlige Eksamen gjaldt det om at have Stadsklæder paa for at kunne vinde Eksaminators

og Censors Behag; og Trandberg gik hver Dag og ventede paa sine ny Klæder. Om Fredagen skulde han op i Geografi; og da den ny Dress ikke var kommen Torsdag Eftermiddag, blev han meget bekymret. Først drev han med en Kammerat ud paa søndre Kirkegaard, hvor de sad og saa paa Tordenskyens Lyn, derefter gik han hjem paa sit Værelse og læste i „Apostlenes Gerninger“ og dannede sin Aand ved „gudelige Bønner, Bodsøvelser, Takkebønner osv.“ — og imens blev han nok klar paa, at fine Klæder ej var det afgørende. Derfor lod Gud ham omsider faa dem; men var han ikke bleven prøvet i en Ventetid, vilde det forfængelige vel have taget Magt over ham.

Næste Morgen kom Trandbergs Søster Elsebeth med de ny „Bedstklæder“ til ham; og iført dem gik han med Glæde op i Geografi og klarede sig fint; med de andre Fag gik det ogsaa over Forventning. I Aritmetik fik han saaledes mg og i Geometri ug?, og han blev Nr. 1 i sin Klasse.

Efter den Bønørelse var Trandberg ligesom fornyet. Han sagde „Karakterhest!“ til en Kammerat, som blot læste for Eksamens Skyld, udskældte P. for usømmelig Adfærd, lovede aldrig mere at ville gøre Nar af R. og skrev et nyt Brev til J. D. for at overbevise ham om Kristendommens Sandhed. Desuden var han i de Dage meget flink til at hjælpe Espersens med at „vrive Skjorter“, „male Kaffe bønner“ og „skure Knive“ osv. Saaledes var den hellige Glød i den vakte Latiner omsider kommen til at flamme lidt, og i barnlig Glæde begyndte han nu sin Sommerferie.

Fra Skoleaaret 1849—50 haves ingen Dagbog fra Trandberg; men fra Maanederne efter Sommerferien 1850 findes nogle Optegnelser, som tillige strejfer nævnte Tid; og man mærker straks paa Sproget, at den begavede Skolediscipel er vokset aandeligt i det forløbne Aar. Med Hensyn til „Guds frygt og Sædelighed“ i det daglige Liv, siger han, at det var gaaet „ret godt“. Somme Tider havde han været noget „aandelig dorsk“, til andre Tider „aarvaagen“. Baade i Paaske- og Pinseferien havde han gaaet fra Brunsgaard til Rønne for at høre Provst Withs Udlæggelse af Dagens Tekst. Ved Paaskeferiens Ende var han kommen en Dag for sent ud paa Skolen; men ved Bøn til Gud og en lille Seddel til Rektor havde han opnaaet Tilgivelse for den Synd. „Den sædvanlige Fejl“, Letfærdighed og Hang til at være hensynsløs kaad, hovmodig og løgnagtig synes han nu at

have overvundet; dog er han vedblivende selskabslysten og bruger stundom stærke Udtryk (Banden), og „Følgerne af min forrige Syndighed har desværre bestandig plaget mig,“ skriver han den 2. Sept. 1850.

Derefter fortæller han barnligt om, hvorledes han er forelsket i Rektor Whittes Datter Agnes, hvorledes han bestandig har „tænkt paa hende udenfor Skoletiden“, og Tanken paa hende har givet ham „Mod til at bære, hvad han ellers vanskeligere havde baaret.“ Man mærker straks, at det ej er sanseligt Begær, der drager ham mod hende. En Dag i Eksamenstiden havde han mødt Agnes i Gaarden og vekslet en Hilsen med hende; og denne „simple Tildragelse“ havde gjort ham saa overordentlig glad, at han gik med et „glædestraalende Ansigt hjem og takkede Gud for den Fryd,“ han havde nydt. I Sommerferien havde Marie Brix ved sin Skønhed næsten fordunklet Agnes for ham; men siden havde denne atter faaet Fortrinnet.

Ferien havde han iøvrigt benyttet, dels til at studere Engelsk i Rønne, dels til at pløje Mark hjemme og hjælpe til at høste af det Aars rige Afgrøde. En Uge havde han gaaet Øen rundt med Chr. Brix og L. Dam, og fra den Tur maatte han bekende, at skønt han havde gjort sig „Umage for, at der kunde herske et godt Forhold“ mellem ham og Kammeraterne, var han dog engang bleven saa vred (paa dem), at han havde baade bandet og grædt; men den Synd havde han ogsaa angret. Ved Høstgildet hjemme paa Brunsgaard havde han haft 2 Brødre Terp med; og man havde faaet Klipfisk, Kartofler, Risengrød og Lammesteg osv. og senere danset i Lunden. Om Aftenen havde de fleste spillet Kort, og imens havde Trandberg komponeret Melodier. I de Dage havde han ogsaa besøgt Herman Müller, der allerede var kommen hjem fra sit Kursus.

Ved Feriens Slutning var Trandberg draget ud til sit Rønne Logi og havde der bedet en „inderlig Bøn til Gud om Sundhed og Kraft i det kommende Skoleaar, om Mod til at imodstaa alle Fristelser og Besværligheder, om Fremgang i Dyd og Guds-frygt“ og om, at hans „Samfund med Gud maatte blive fastere og inderligere“; desuden havde han gjort det Løfte, at han vilde „uddanne baade Aandens og Legemets Sundhed“ saa meget det stod i hans Magt; og man skønner af Optegnelserne, at meget af det blev opfyldt om end igennem mange Fald og Ydmygelser.

En af Trandbergs „svage Sider“ var Trangen til det meget Kammeratskab, der hindrede ham baade i Flid, Selvforydelse og selvstændig Tænkning. I Ugen 2.—8. Sept. 1850 plejede O. T. og R. at komme og læse hos ham i hans Værelse; og det „gav Anledning til meget Vrøvl“; men han kunde ikke faa sig til at „forbyde dem at komme.“ Om Søndagen kom han „i Selskab med Fyre, der just ikke altid førte den skønneste Tale.“ Han mente, at man aldrig maa være stolt eller undslaa sig ved at gaa med slige Folk; og denne Ydmyghedsfølelse førte omsider Selskabsdriften i ham paa det rette Spor.

Men saa kom han til at se noget stort i sine egne Dyder og Gudfrygtighedsøvelser. Den 10. Sept. skriver han: „Om Morgenen bad jeg først en kærnefuld Bøn til Gud med egne Ord, og dernæst læste jeg en dejlig Morgensalme“.

Gud maatte derfor dukke ham i Magtesløshed paa flere Omraader.

Medens Trandberg i den Tid begynder at se Tegn paa, at „Følgerne af hans forrige Synd skal forvindes“, bliver han nu ofte fristet til at nyde i Overmaal af god Mad, Tobak og lignende og falder tit i sine Fristelser.

Efter at have hørt Provstens „herlige Høstprædiken“ den 15. Sept. skriver Trandberg: „Ved Middagsmaden spiste jeg for meget og takkede ikke Gud for Maden. Siden læste jeg i en Morskabsbog, saa jeg fik ondt i Øjnene og var utaalmodig derover. Da jeg siden var inde hos Rømer, spiste jeg altfor mange Æbler og Pærer og læste dovent“; og han føjer til: „Det er dog besynderligt, at jeg paa en Dag, da jeg har været i Kirke og hørt saa meget godt, kan forsynde mig i saa mange Henseender.“ Samme Dags Aften gjorde han Bod, idet han gik en Tur alene i Maane- og Stjerneskin og tænkte paa Provstens Prædiken, sang Salmer og bad til „den hellige alfuldkomne Gud.“ Og den Spadseretur mente han, vilde „bære Frugter for Evigheden.“

Trandberg søgte nu ikke blot Tilgivelse og Trøst hos Gud efter sin Fald, men ogsaa Lys og Kraft; og naar han læste i sit Testament, „talte Herren“ til ham, selv om han var „aandeligt sløv“, saa den hellige Glød i ham maatte flamme lidt; og efterhaanden kom hans Gudsfrygt til at hellige flere af hans Forhold.

Da Trandberg en Dag paa en Spadseretur havde mødt Agnes

ved Byleddet, og hun venligt havde besvaret hans Hilsen, kom han til at spørge sig selv, om det egentlig var ham tilladt at elske hende; og han gav sig da det Svar: „Jo — saafremt denne Kærlighed i Stedet for at gøre mig forfængelig, pragtlysten gjorde mig ædel og god, i Stedet for at udelukke Forbundet med Gud og min Frelser meget mere styrkede det“ — og kunde følge helt „over i den anden Verden i Salighedens Land.“ Og i Tro paa, at Kærligheden var af den Art, blev den 18-aarige Ungersvend ved med at drømme om Agnes som et engleagtigt skønt Væsen.

Trandberg plejede nu at staa op Kl. 5 eller 5½ om Morgen og at gaa i Seng Kl. 8½ om Aftenen og stræbte „nøje at opfylde sine Pligter i alle Tilfælde.“ Den Aften han skulde skrive sin danske Stil, maatte han dog sidde oppe noget sent; men han fik ogsaa den Glæde, at hans Stil „paa Skolen blev oplæst som et Mønster for de andre.“ Det samme skete jo senere med Drachmann, som Trandberg lignede i saa meget. Modsætningen mellem de to Personligheder blev dog snart stor; thi medens Drachmann lod de „æstetiske“ Lyster raade paa Guds-frygtens Bekostning, søgte Trandberg at beherske sig ved etisk Villen og religiøs Kraft; og naar han desuagtet fik tilegnet sig „den Fuldkommenhed“ at „læse rent og ordentligt op“, og hans Stil stundom blev sammenlignet med Biskop Mynsters, blev han ikke overmodig, men tænkte paa Ordet: „Hvem giver dig Fortrin“ (1. Kor. 4, 7).

Den 21. Sept. 1850 var Trandberg med til et „Uffrøl“ (Begravelse) i Nylars, hvor han hjalp til „at bære Lys for den afdøde“; og da han i Forvejen havde beredt sig ved Bøn, modstod han Fristelsen til Umaadelighed ved Begravelsesgildet og blev ved sin aandelige Tale og Sang et Herrens Vidne for flere. Det samme kunde vel ikke siges om ham ved hans Broder Christians Konfirmation d. 6. Okt. eller ved „Uffrølet“ efter Brunsgaards „Undentagskone“ Ugen efter; thi ved den første Løjlighed „misbrugte han Guds Gaver“ ved at nyde for meget „Klipfisk og Faaresuppe“; og ved den anden, hvor der blev trakteret med „herlig Føde“ og „Punsch“ og spillet Kort til næste Dags Formiddag, kom Trandberg til „næsten at spise for meget.“ Han bad dog alvorligt til Gud og gik i Seng ved Midnat; og hjemkommen til Rønne søgte han Oprejsning ved at gøre

Sygebesøg og gaa til Herrens Bord; og paa lignende Maade bar han sig ad i flere slige Tilfælde.

Trandbergs Trang til at søge mange og stundom ny Kammerater fik nu ved hans alvorlige Kristendom en saadan Udvikling, at han imellem derved blev flere til Velsignelse.

Paa Vejen hjem til omtalte „Uffrøl“ var han saaledes kommen op at køre med en „Bolskirkebo“, som „lod til at være lidt sær (gnaven) og talte ikke meget.“ Trandberg stræbte imidlertid „at oplive ham ved at spørge ham om adskilligt og ved at fortælle ham om adskilligt“; og efterhaanden blev den før tvære og tavse Mand helt livlig og snaksom.

En anden Gang (Søndag d. 20. Okt.), da en stor russisk Damp-er var strandet ved Rønne og 7 Mand derfra druknet, gik Trandberg ned og talte med nogle af de tilbageværende, som han beundrede, fordi de „havde maattet udholde saa mange Strabadser og dog var saa glade og vel til Mode“; og han tænkte paa deres Sjæles Frelse og søgte at vinde dem for det evige Liv; og det blev ham en „sand Aandens Vederkvælgelse“ at mødes med dem de følgende Aftener, ligesom de ogsaa var glade for hans Hjælp og Vejledning.

Derimod blev Trandberg klar over, at de gængse Gilder og Selskaber med den megen Spisen, Drikken, Tobaksrygning, Dans og Kortspil osv. æggede hans daarlige Tilbøjeligheder og skadede hans Kristenliv, saa han maatte nødes til at tage Afstand fra meget af den Slags.

Ved Ballet hjemme paa Brunsgaard den 27. Okt. 1850 tog han kun sparsomt til sig af de gode Retter, og efter at have underholdt sig lidt med nogle Gæster og danset en Mazurka, bød han Farvel og „forlod den Lystighed“. Han gik da i „den bælgmørke Nat, i Regn og mudrede Veje“ til Rønne og bad til Gud og beklagede dem, der ej kendte „Bønnens Nytte og Kraft“; og Dagen efter bad han en inderlig Bøn for sine Forældre og Søkende.

Saaledes begynder Gudsordssæden fra Daaben at vokse i det af Helligaanden og Ordet beredte Hjertemuld; men Syndens Ukrudt vilde trods alt ogsaa blive ved at gro der; og det bedrøvede den 18-aarige Yngling, at hans Hjertemuld endnu ikke var rigtig grundfæstet paa den Klippe, der hedder Kristus.

Under en saadan Nedbøjethed gik han en Aften alene ud til Blykobbene „i det herligste maaneklare Vejr“; og i „Frydenlunds-

skovens Mørke“ kastede han sig paa Knæ og „bad til det høje Væsen, som bor i Himlene — o, ja, men ogsaa bor paa Jorden og opfylder alt i alle.“ Der skete utvivlsomt noget indgribende i hans Sjæl ved den og flere saadanne Aftenbønner; thi skønt han senere maatte indrømme, at Satan stundom overlistede ham ved Madens og Cigarens Tillokkelser og Forfængelighedens Snare osv., kunde han dog den 8. Decbr. 1850 skrive: „Denne Uge glæder jeg mig over; thi jeg overskred aldrig Grænsen i Nydelsen af Spise; jeg var frisk og vel og gik hver Dag min Tur nordud; — og den Bøn, jeg bad hin Aften ude i Krattet i Frydenlund, at jeg maatte vel forberede mig til Julen, den Bøn syntes ogsaa at gaa i Opfyldelse.“

Dermed slutter Dagbogsoptegnelserne fra Trandbergs Skoletid i Rønne; men fra anden Side vides det, at han fortsatte Læsninger i Rønne Latinskole det følgende Halvaar og opnaaede en fin Studentereksamen Sommeren 1851 sammen med Rømer, Riis, Brix, Colberg og L. Dam. Trandberg fik *laudabilis* (mg) i Hovedkarakter, medens de fleste af de andre maatte nøjes med *haud illaud* (g)¹¹; og at han i det sidste Halvaar har fortsat med sin Kamp for at „aflægge Syndens Aag og blive en from og god Kristen“, er der ingen Tvivl om.

IV.

Studier ved Københavns Universitet og Omvendelse.

(1851—58).

Trandbergs Fader havde faaet sine pekuniære Forhold noget forbedret, dels ved den gode Høst 1850 og dels ved „Unden-tagskonens Død“ samme Aar, saa han var bleven i Stand til at ofre noget paa Sønnens videre Uddannelse; og denne fik nu sit jævne Forløb. Efter Sommerferien drog P. C. Trandberg altsaa til København for at studere Filosofi og Teologi ved det derværende Universitet, hvor han efter at have taget den fuld-stændige Artium blev immatrikuleret den 22. Okt. 1851. Hans Latinskolefæller Brix og Rømer fulgte ham i hele Studiet, me-dens Colberg og Riis kun blev Russer (1. Aars Studenter).¹

Til omtalte Læreanstalt var dengang knyttet en Række gode Professorer. Der var først den 66-aarige Filosof Sibbern, der hævdede en personlig Udvikling i Modsætning til Hegels Lære om en „almindelig Verdensidé“ og lærte, at „Livsprocessen baade den legemlige og aandelige ikke har et jævnt ligelinet Forløb, men begynder og fortsætter udfra en Blanding af uensartede Udgangspunkter og Udviklingslinier, der stiler hen mod en af-sluttende Harmoni, som Sibbern tænker sig fuldt opnaaet i et andet Liv“ osv. Dog er han ikke helt ud Kristen, da han ikke indser „den afgørende religiøse Betydning, Syndsbevidstheden har“.² Den anden filosofiske Professor var Rasmus Nielsen (da 42 Aar), der vel brugte Hegels Fremstillingsform, men bl. a. fremhævede, at „Tro og Viden er absolut uensartede Principper og kan derfor forenes uden Modsigelse i en og samme Bevidst-hed“, og at „de Genstande, som falder udenfor vor videnskabe-lige Erkendelses Grænser (Gud, Gudsrigets Indholdsbestemmelser,

Miraklerne osv.) ikke har mindre Virkelighed (snarere mere) end de videnskabeligt objektiverede Ting, men at deres Virkelighed maa være af en anden (og højere) Art, fordi Objektiveringen er af en anden Art.“³ Den førstnævnte Professor var da paa Grund af sin Alder noget distrahit, og hans Forelæsninger led ved unge Studenters kaade Indgriben; men den anden var i fuld Vigør og forstod at vække Opmærksomhed for sit Emne.⁴ Af teologiske Professorer kan nævnes den 58-aarige H. N. Clausen, der ved Hævden af den hellige Skrift som „ubetinget Troskilde“ kom i Strid med Grundtvig, men ved Siden af vandt „Agtelse og Hengivenhed hos Studenterne ved sin omfattende Viden og klare Forskervene.“⁵ Som luthersk Teolog foredrog han alligevel „reformert Lære om Daab og Nadver“ samt den subjektive Forsoningslære, hvorefter Jesu Korsdød ikke forsoner Gud, men blot Menneskene.⁶ En anden teologisk Professor var den som Biskop bekendte H. L. Martensen. Han holdt Forelæsninger over Dogmatik og Etik og vandt særlig gennem sine Bøger baade dansk og udenlandsk Anerkendelse. Han kritiserede (ligesom Rasmus Nielsen) „Forsøgene paa at naa Kristendommens Sandheder ad filosofisk og erkendelsesmæssig Vej.“ En tredie teologisk Professor var C. Scharling, der docerede nytestamentlig Eksegese (Fortolkning) og „kritiserede Tübingerskolens Paastande“ om, at Kristendommen er „et naturligt historisk Fænomen fremgaaet af de ved Jødedommens Brydning med Hedenskabet dengang forhaandenværende historiske Betingelser“, og at kun Pauli Brevet til Rom, Korinth og Galatien samt Johannes' Aabenbaring er ægte apostoliske Skrifter.⁷

Det var altsaa væsentlig kristentroende Lærere, der docerede i det danske Universitet dengang; og det havde ikke saa lidt at betyde for den unge Student Trandberg, der lige var sluppen ud af Latinskolens Spændetrøje og overført til Hovedstadens Friliv. Professorernes alvorlige Forelæsninger manede ham altsaa til fremdeles at søge Gud og skyde daarlige Forlystelser, som en Hovedstad altid har at byde paa.

Skønt København allerede da havde adskillige Kafeer, Konditorier og Teatre osv., bar den ellers ikke den Gang Præg af en Storstad. „Voldene stode endnu; og hvad der laa udenfor dem, laa udenfor Byen. Umiddelbart paa den anden Side af Voldene laa Glacierende (Skraaningerne), og først hinsides disse laa Forstæderne, hvis Huse alle var lave og unanseelige, da de paa Grund

af, at de laa indenfor Demarkationslinien, ikke maatte have mere end een eller i det højeste to Etager. Selvfølgelig eksisterede alle de Dele af Staden, der ligger nærmest uden om Boulevarderne saa godt som aldeles ikke. Hele Gammelholmskvarteret var ikke til endnu. Ved Universitetet, som jo naturligvis var et af de Steder, hvor den unge Student først søgte hen, saa der ogsaa anderledes ud end nutildags. Hverken Universitetets historiske Museum eller Universitetsbiblioteket eksisterede dengang. Biblioteket var paa Rundetaarn, det vil sige: paa Loftet af Trinitatis Kirke, hvortil Adgangen var ad Rundetaarn“. Gaderne var meget

Københavns Universitet.

vanskelige at befærde i Regnvejr. „Man maatte hoppe over den ene Vandpyt efter den anden“, og Studenterne plejede om Natten at gaa Gaasegang i de slemme Gader under Tranlygternes matte Skin. Den forreste gjorde da de latterligste Bevægelser, som de følgende efterlignede. En af Studenternes Natteforlystelser var forøvrigt at lave „Vægtersjov“, der bl. a. bestod i at ride paa Ryggen af en Vægter, der for Betaling nedværdigede sig til at være Æsel for „Herrerne i Aandernes Rige“⁸, og hvor alvorlig end Trandberg var bleven, har han dog næppe kunnet dy sig for at deltage i den Slags Løjer, om han end ikke har været anførende. Han færdedes der som i Rønne meget paa Volde og Veje. Ifølge egen Beretning tog han stundom med Kammerater til Skovs om Sommeren for at se Naturens Pragt

og paa Teater om Vinteren for at „lære Visdom af Livets Optrin.“

Endnu havde Studenterne ikke „Huen“ som Enhedsmærke (den kom først 1857); men de havde et fælles privat Samlingssted, nemlig: Studenterforeningens Lokaler i Boldhusgade. Det, der prægede det Sted, var „Indgangen gennem en snavset Port“, „den tykke Kældermoder“ i Grønhandelen forneden og den pige-kære Krigsinvalid „Lars“ i Forværelset til Lokalerne paa 1. og 2. Sal. Desuden færdedes der til Stadighed nogle særegne Medlemmer som en gammel teologisk Student „Dau“, der var med paa alt Bynyt, samt den historisk bevandrede „lange Plesner“ og Jøden „Sproglevin“, saa Stamgæsterne savnede ikke „levende“ Underholdning, naar de var bleven trætte af at læse eller spille Skak osv. Saa var der Festerne. Først paa Semestret faldt Rusgildet med Panchesold, Piberøg og Taler for de ny Studenter; siden kom mange andre Fester med Komedienspil, Sangforeningskoncerter og Bal osv.⁹ I Juni 1852 holdt Studenterforeningen en større Fest paa Klampenborg i Anledning af, at 300 Upsala-Studenter gæstede Danmark¹⁰; og i 1856 gjorde en Skare danske Studenter Genbesøg i Sverrig, hvor Skandinavismen blev lovprist under begejstrede Skaaltaler.¹¹ Ved Studenterforeningens Skuespil var det endnu Mantzius og Otto Zinck, der dirigerede lige som i de hostrupske Komediens Tid; baade Hostrup, Ploug og Richardt skrev endnu smaa Skuespil eller Viser eller festede med; og desuden optraadte Spidsere som Johannes Helms, Carl Guldberg, Vilhelm Rode, Wengel og Knud Valløe. Hver Lørdag Aften holdtes Panchesold; og under Samtaler og Oplæsninger knitrede det med Viser, som „ikke altid var for høviske Øren“. Ligeledes blev Banden og Misbrug af Guds Navn ofte brugt.¹² Nogle protesterede dog mod sliq Underholdning. Engang vilde man have en slibrig Bog: „Casanovas Memoirer“ banlyst af Foreningen, og en anden Gang protesterede nogle mod Dansegilder i samme; men begge Gange blev Oppositionen stemt ned.¹³ Til det lille dydelskende Mindretal, som tabte, har Trandberg utvivlsomt hørt; og han har næppe følt sig rigtig hjemme i den noget letlevende Studenterforening.

Trandberg var dog langt fra bleven nogen Sortseer; men Gud havde jo paa mange Maader belært ham om det syndige i at drive en Morskab, som kunde faa skadelige Følger for ham

selv eller andre; og det følgende illustrerer hans daværende Forhold til Fornøjelserne:

I en Sommerferie, som den unge Student Trandberg tilbragte hjemme paa Brunsgaard, var han ogsaa med til Høstgilde paa Møllegaard der i Nærheden; og ved den Lejlighed lod han sin overstrømmende Livsglæde sprudle til stor Moro for Gæsterne. Først sprang han omkring og vred sig og mjavede som en Kat, krøb saa op og ned ad Træer og slog Saltomortaler i Luften, derpaa agerede han Fugl, „fløj“ op paa Trægrene og kaglede som en Høne, kukkede som en Gøg eller fløjtede som en Fjældstavn (Nattergal); og da Daglejeren paa samme Gaard kom hjem fra Gildet, fortalte han, at han aldrig i sine Levedage havde let saa meget, som han havde gjort den Dag. Man skønner uvilkaarlig, at slig Latter havde han og de andre haft godt af; og det kom jo af, at den ikke var gaaet ud over andre eller havde saaret det barnligt kristelige i deres Hjerter.¹⁴ — En anden Gang da Trandberg og flere bornholmske Studenter skulde rejse til København efter endt Ferie, var de og Trandbergs Broder Christian samlet til Kaffeselskab hos en Familie — vistnok i Rønne. Det var formodentlig et Sejlskib, Studenterne skulde med, og de var forberedt paa en værre Vippetur over Østersøen. For at holde Stemningen oppe tog Christian Trandberg da en Violin og intonerede, medens de andre sang:

„Gutter om Bord, agt paa mit Ord:
Skuden er lille, Faren er stor!
Søen er svær, Klipper og Skær
truer os her og der!
op, Danemand, op! vel kuler hun bra;
men dertil er I vant!
I mægted at klare Skuden endda,
er det ej sandt?“ osv.

og da man var færdig med den Sang, blev der fortsat med: „Dengang jeg drog af Sted,“ hvorefter Studenterne tog Afsked med frisk Humør og gav sig ud paa den frygtede Sørejse.¹⁵

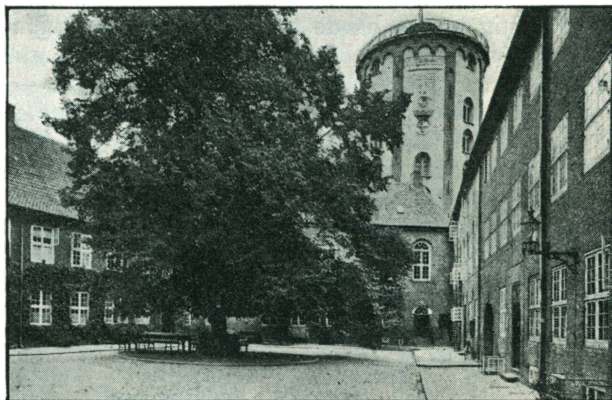
Efter de første Studieaars Prøvetid fik Trandberg som flittig, trængende Student Fribolig paa Regensen: og da han der selv skulde sørge for Kosten, sendte hans Forældre ham forskellige Fødevarer: Skinke, Pølse og Ost osv. til Hjælp. I Regentiden blev han sikkert tvunget med i adskillig Munterhed, som ikke altid var af det gode; thi Alumnerne plejede dengang som nu

til Tider at lave ret raa Sjøv paa hinandens Værelser eller „feste“ ude i Gaarden ved den gamle Lind, som Regensprovst C. A. Hviid havde plantet 1785.¹⁶

I sin sidste Studentertid har Trandberg maaske været lidt med i „Samfundet“, som Christensen-Smidt og Ludvig Schrøder stiftede i et Regensværelse 1856; der raadede en bedre Aand; men det var særlig for Grundtvigianere; og man kunde kun blive Medlem efter Opfordring.¹⁷

Gud kaldte imidlertid paa Trandberg gennem forskellige Hændelser.

Ifølge Trandbergs egen Beretning blev han i de Aar forelsket

Regensen med den gamle Lind og Rundetaarn.

flere Gange. Hans „Barnekærlighed til hint Barn“ (Rektorens Datter) var „veget bort“; og han havde i Stedet for gaet og set sig glad i en Ida, som ogsaa en Tid havde gengældt hans Kærlighed; men hun havde skuffet ham; thi hun var samtidig forlovet med en anden, som hun senere blev gift med. En anden Skønjomfru, som Trandberg en Tid havde søgt at vinde, elskede ham ikke; og en tredie, som han drømte skønne Drømme om, blev „givet hen til en hæsleg Ravn“, før Trandberg havde faaet friet til hende. Han siger derom: „Ak, den er veget bort, den fortryllende Drøm, som en Røg, der forsvinder, som en Skygge, der farer hurtigt forbi.“ Men ligesom Professor Sibbern

søgte han nu Trøst i at vente fuld Oprejsning og Lykke hinsides i de „evige Boliger.“¹⁸ Derfor gik han om Helligdagene i Kirke og hørte saadanne Præster, som kunde tilfredsstille hans religiøse Trang.

Ikke meget tyder paa, at Trandberg ret ofte er gaaet i Vartov Kirke for at høre Grundtvig. Det vides derimod, at han har søgt Holmens Kirke, hvor Dr. Balthasar Münter var Sognepræst og bekendt for sin Ydmyghed, Hjerlighed og sit selvfornægtende Liv.¹⁹ Trandberg søgte ligeledes N. G. Blædel, der var Præst ved Garnisons Kirke og „paavirket baade af Martensen, Grundtvig og Søren Kierkegaard“. Som begavet Vækkelsesprædikant og Modarbejder af Sektvæsen samlede Blædel „store Skarer om sin Prædikestol og stod i livlig Forbindelse med mange af de bedste i den studerende Ungdom.“²⁰

Og Trandberg søgte Søren Kierkegaard og var meget optaget af dennes Skrifter. Om han fik læst de første svære som „Enten—Eller“ og „Stadier paa Livets Vej“, vides ikke, men de, der særlig angik Præstegerningen, læste han.²¹

Det var jo i 1854, at Kierkegaard skrev sin flammende Indsigelse imod, at Biskop Mynster (af Martensen) blev kaldt Sandhedsvidne — han, som hele sit Liv har staaet „nydende, hædret og æret“ og forkyndt en Slags „Søndagskristendom“ til „Sjælens Beroligelse“. Og i 1855 var det, at Kierkegaard udgav sit Flyveskrift „Øjeblikket“, hvori han paaviser, at den „officielle Kristendom“ kun lidet stemmer med Jesu Lære om Selvfornægtelse og Kors, kritiserer den statskirkelige Ordning, der „forlokker en Del af den studerende Ungdom“ til at blive Præster ved at hyde dem „huslig Hyggelighed“ i et Embede, ironiserer over Præsternes „lange Klæder“ og „Tevands-Bibelfortolkninger“, kalder den officielle Konfirmation og Vielse for „Komediespil“ og siger

*Søren Kierkegaard,
født 1813, død 1855,
dansk Filosof og Forfatter.*

Præsterne for at være „Menedere“ og „Menneskeædere“, men taler ogsaa indtrængende til Lægmandens Samvittighed. Her er et Par Prøver:

„Intet er for sand Kristendom farligere, intet dens Væsen mere imod, end at man faar Menneskene til letsindigt at antage Navn af Kristne, lærer dem at tænke ringe om det at være Kristen, som var det noget, man da sagtens er. Og Præsten er pekuniært interesseret i, at det bliver derved, ved at antage Navn af Kristne, at Menneskene ikke faar at vide, hvad Kristendom i Sandhed er; thi ellers gik vel hele Maskineriet med 1000 kongelige Embeder og Standsmagten fløjten. Der er for mig noget saa afskyeligt og opværende blot i Tanken om den Art Gudsdyrkelse: at dyrke Gud ved at holde ham for Nar, at jeg af al Magt skal stræbe, saa vidt jeg formaar, at bidrage til at afværge, at dette ikke sker, — (jeg vil), at Menneskenes Mængde faar Øjnene op for, hvordan det hænger sammen og derved forhindres fra at blive skyldige i en Forbrydelse, som egentlig Staten og Præsterne har faaet dem gjort skyldige i“²²

„Lad det da styrte sammen dette Skræmmel! skaf det bort! luk alle disse Butiker og Boder, de eneste, hvilke den strenge Helligdags-Anordning undtog! umuliggør denne officielle Tvetydighed! sæt den ud af Virksomhed og forsørg dem, alle Kvaksalverne! thi er det saa, at den kongelig autoriserede Læge er den rette Læge, og den ikke autoriserede Kvaksalveren, kristelig set er det omvendt, just den kongelig autoriserede Lærer er Kvaksalveren, er det ved at være kongelig autoriseret; og lad os atter dyrke Gud i Sempelhed i Stedet for at holde ham for Nar i Pragtbygninger osv.“²³

„Tag saa Pastor Grundtvig. Grundtvig anses jo for en Slags Apostel, repræsenterende Begejstring, Trosmod, som kæmper for en Overbevisning. Lad os nu se nøjere efter. Det højeste han har kæmpet for, er, for at faa Lov til selv og med dem, som vil slutte sig til ham, at udtrykke, hvad han forstaa ved Kristendom. Derfor vilde han have Aaget bort, som Statskirken lagde paa ham; det oprørte ham, at man ved Politimagt vilde forhindre ham i religiøst at have sin Frihed. Godt; men hvis da Grundtvig for sig og sine havde opnaaet, hvad han vilde, var det altsaa hans Tanke at lade hele det uhyre Sansbedrag bestaa, at Staten udgiver sig for at være kristelig, at Folket indbilder sig at være Kristne, kort at der hver evige Dag forskyldes en Fornærmelse, en Majestætsforbrydelse mod Gud ved, at man har forfalsket, hvad Kristendom er. At kæmpe i Retning heraf er vistnok aldrig faldet Grundtvig ind. Nej, Frihed for sig og hvo der maatte være enig med ham, Frihed til at udtrykke, hvad han og de med ham forstaa ved Kristendom, det er det højeste han har villet — og saa vilde han forholde sig roligt, beroliget i dette Liv, tilhøre sin Familie, og for Resten leve som de, der dog væsentlig har hjemme i denne Verden“²⁴

„Religion har man dog vel ikke for dette Livs Skyld, for at komme lykkelig og vel gennem dette Liv, men for det andet Livs Skyld; i denne anden Verden ligger Religionens Alvor. Og fra denne anden Verden lyder det Guds Ord til dig som til mig: Far ikke vild! Gud lader sig ikke spotte. Nej, han lader sig ikke spotte; evigt taaler han ikke, hvad han ikke almægtigt vil forhindre at kunne ske i Tiden, at man under Navn

af Gudsdyrkelse faar lige det modsatte ud af, hvad Kristendom er i det nye Testamente“.²⁵

„Man lever kun een Gang; saaledes er det her paa Jorden. Og mens du nu lever denne ene Gang, hvis Udstrækning i Tid svinder ind med hver svindende Time, sidder Kærlighedens Gud i Himlen, kærligt elskende ogsaa dig. Ja, elskende; derfor vilde han saa gerne, at du dog endelig vil, som han for Evighedens Skyld vil det med dig: at du dog kunde beslutte dig til at ville lide, det er, at du kunde beslutte dig til at ville elske ham; thi han kan du kun elske ved at lide; eller hvis du elsker ham, som han vil være elsket, vil du komme til at lide. Husk paa, man lever kun een Gang, er det forsømt, kom du ikke til at lide, unddrog du dig: det er evigt uopretteligt! Tvinge dig, nej, det vil Kærlighedens Gud for ingen Pris; han vilde saa faa noget ganske andet, end det han vil; — men Kærlighed er han, — og i Kærlighed lider han, som kun uendelig og almægtig Kærlighed kan det, hvad intet Menneske formaar at fatte, saaledes lider han, naar du ikke vil, som han vil“.²⁶

Saadanne Ord fængede i den ideelt seende Bornholmer-Student, og ved Besøg hos den nidkære Tæinker fik han sikkert ogsaa ad mundtlig Vej Impulser, som kom til at præge hans senere Virksomhed. Han besluttede bl. a., at han aldrig vilde søge Embede i Statskirken. Hvad der ogsaa maatte berøre ham dybt, var, at Kierkegaard døde sidst paa Aaret 1855 som en Slags Martyr for Guds Sag; og Trandberg var iblandt dem, der dybt sørgende fulgte Idealisten til Graven. Mere og mere tonede det nu i Trandberg, hvad den svenske Digter Tegnér havde sunget:

„O, res dig att kæmpe for människors væl
med pænna, med röst!
Blif misskænd, hatad ock tryk dem likvæl
till saaradt bröst!“²⁷

I de Aar begyndte Trandbergs Moder at skranke; og i Forudfølelsen af, at han snart skulde miste sin kære Velgører, som dog var „vankundig i Kristendom“, skrev han opbyggende Breve til hende og talte alvorligt med hende, naar han var hjemme i Ferierne. Selve Barndomshjemmet, som han ogsaa elskede højt, maatte han miste allerede i Aaret 1856, da Faderen solgte Brunsgaard til en fremmed Mand (Frants Leth)²⁸. Saaledes glippede de jordiske Herligheder for Trandberg lidt efter lidt og mindede ham om at tage et afgørende fast Standpunkt overfor det evige, hvad han trods al sin Gudfrygtighed endnu ikke havde gjort.

Den 8. Marts 1857 skrev Trandberg i sin Dagbog: „Jeg har

vaklet og vakler endnu bestandig mellem Gud og Verden, jeg halter til begge Sider; dog den samme Tro, som jeg dengang (under Skoletiden i Rønne) havde i mit Hjerte trods al min Synd og Elendighed, den samme findes endnu hos mig, min Barnetro, den barnlige Tro paa den treenige Gud.“ — Sin gamle Naturs Higen efter Lykke her paa Jorden, kunde han altsaa ikke helt slippe. Han gik i de Dage og tænkte paa en „skøn Blondine“ i „grønnetet Kjole“, „brun Kaabe“ og „grøn Hat“, som han havde set sidde og synge saa stille og fromt i Holmens Kirke og ønskede, at hun skulde give sig hen til ham og vandre Livet igennem ved hans Side til Glæde for dem begge. Dog kalder han sig under sligt Drømmeri for en Daare; thi han erindrede jo, at de forrige Forelskelser kun havde bragt Skuffelse. Da kom omsider det afgørende Stød opad.

Efter at Trandbergs Forældre en Tid havde boet i Knudsker og dér købt Tornegaard til Sønnen Christian, ebbede Moderens Livskraft ud, saa hun døde 18. Januar 1858. Dette, at den kæreste, Trandberg havde paa Jorden, var gaet over i Evigheden uden noget fast Forhold til Jesus, rystede ham i den Grad, at han nu „forlod alle Ting og fulgte ham.“²⁹ Han flyede med andre Ord af al sin Magt „Havets“ ustadige, nedadragende Kræfter og fik af Helligaanden Kraft til at ty helt op paa Frelsens Klippe Kristus. Derfra kunde han siden i Troens Baad sejle ud paa de „70,000 Favne Vand“, som Kierkegaard omtaler, idet han nu alene stolede paa Herren. Trandberg blev altsaa omvendt og har selv skildret slig en Oplevelse saaledes: „Omvendelse er en Grundforandring i Sjælens inderste Dyb, et Naadens og Almagtens Underværk, virket af Guds levendegørende Aand — dog med et Samtykke, Bifald og Valg fra Menneskets Side. Den virkes gennem Ordet og Bønnen (1. Tim. 4, 5). Mennesket kommer derved først i Sjælenød, ser sig fortabt og for dømt. Dernæst griber han i Tro og Bøn Syndsforladelsens Trøst og Naade (Ap. G. 16, 29—34).“³⁰

I de samme Dage, som Trandberg gennemlevede de forskellige Omvendelseskriser, tog han ogsaa teologisk Embedseksamen med Prøver i Dogmatik, Etik, Eksegese og Kirkehistorie osv., hvilke han blev færdig med den 25. Januar; og alle de forskellige Tanker, som da gik igennem hans Hjerne, har sikkert været lige ved at tage Pippet fra ham; thi han opnaede kun *haud. illaud. I.* (ikke urosværdigt, 1. Grad).³¹

Gud havde imidlertid vedkendt sig den ærligt søgende Studiosus, og gennem Bekendtskaber fik han straks efter sin Attestats Plads som Hjelpepræst og Huslærer hos Pastor Jens Brix i Foulum, en Slægtning til Skole- og Studenterkammeraten Brix fra Nyker. Dermed begynder et nyt Afsnit af Trandbergs Liv. Overgangen dertil omtaler han selv saaledes: „Da jeg var færdig med mine Studeringer og var kommen til Omvendelse (1858), kastede jeg mig med Troens, med Hjertets hellige, brændende Lidenskab ind i et overanstrengende Arbejde for Guds Riges store Sag.“³² Og nu tog Gudsordssæden rigtig fat at vokse i det Hjertemuld, som var beredt paa Kristusklippen.

V.

Personel Kapellan i Tjele og Vinge, Jylland.

(1858--60).

Den 19. Febr. 1858 ankom den 25-aarige Kandidat Trandberg til Foulum Præstegaard, hvor han blev modtaget af en elskværdig Præstefamilie og fik Bolig i en lille 2 Værelses Lejlighed, der vendte mod Solens Opgang. Dette var et godt Varsel; thi de to Aar i Tjele-Vinge blev for ham i flere Henseender en Sol-skinstid, om der end nogle Gange viste sig Skyer paa hans Lykkes Himmél. Først gjorde han sig naturligvis kendt med Præstens Børn, som han skulde undervise; og han vandt dem straks ved sit muntre, ligefremme Væsen og sin inderlige Kærlighed til Gud og hans Rige.

Kort efter Ankomsten til Foulum begyndte han, den ildfulde Bornholmer, ogsaa at arbejde som Præst, idet han gjorde Husbesøg de søgne Dage og prædikede i Stedet for den syge Præst om Søndagen. Ca. 530 Mennesker var jo nu betroet til hans Omsorg.

Foulum har oprindelig dannet et eget Sogn; men da det var lille og fattigt, blev det 1656 slaet sammen med Tjele Sogn, hvortil hører Annekset Vinge. Alt dette udgør eet Pastorat, der breder sig (15—16 km Øst for Viborg) med ret frugtbare og skønne Landskaber ud til Tjele Langsø. En god Part optages af de store Herregaarde Tjele og Vinge, der tilsammen udgør et Stamhus for Slægten Lüttichau og har et Tilliggende af ca. 4000 Tdr. Land, hvoraf omtrent Halvdelen er Skov og Plantage. Nogle af Tjelegaardens Bygninger stammer fra Middelalderen, ca. 1400, andre er opført 1585.¹

Der hviler en god Del Romantik over denne Herregaard. Dér boede „den skotske Kvinde“ Genete Cragengelt. Dér var Marie Grubbe født, og dér var flere betydelige og fromme Lüttichauere

gaet ud fra, saa der var meget, som kunde drage et ungt Stemningsmenneske som Trandberg.

Allerede den 21. Febr. aflagde vor unge Præst en lille Visit hos den fornemme Enkekammerherreinde og hendes Børn og gjorde vistnok det bedste Indtryk. Derefter besøgte han mange af det jævne Folk i Bondebyerne (Foulum, Førmøse, Rise og Vinge) og vandt sig efterhaanden Venner som „Ole i Møllen“, Jessens, Jakobsens, Kals, Jens Vams, Bregendals, „Kristian Kro-

Tjele, set fra Opkørslen.

mand“ og flere. Trandberg optraadte baade blandt høje og lave med noget af en Aladdins godmodige, aabne og ærlige Væsen og havde derfor dennes Betingelser for at vinde frem.

Endnu var han kun Kapellan paa Prøve. Den 6. April holdt han sin Dimisprædiken for Biskop Laub i Viborg og fik *admodum laud.* (med Maade rosværdigt) i Prædikefærdighed og laud. (rosværdigt) i Katekisation, hvorefter han den 17. April blev godkendt som Kapellan for Pastor Brix. Men der var endnu flere kirkelige Formaliteter at iagttage. Kapellanen skulde ordineres for at kunne faa Lov til at prædike i Kjole og Krave og forvalte Herrens Sakramenter; og endelig skulde han højtidelig indsættes i de paagældende Kirker.

Om Trandbergs Ordination i Viborg Domkirke den 28. April

1858 berettes følgende: Trandberg havde valgt at prædike ud fra Teksten Joh. 10, 11—14 om Lejesvenden og den gode Hyrde; men da han Dagen før hilste paa Biskop Laub, der skulde ordinere ham, ytrede denne: „Jeg har hørt, at De er en begavet, ung Mand, der kan blive brugbar i Herrens Tjeneste, men det er mig tillige meddelt, at De har en særlig Lyst til at rive ned paa Præsterne. Det tror jeg ikke, unge Ven, De i Fremtiden skulde gøre!“ Disse Ord satte Trandbergs følsomme Sind i Svingninger og fremkaldte Tvivl. Nødig vilde han saare nogen; men heller ikke kunde han faa sig til at slaa af paa Idealet. Hjemkommen til sin Bolig tilbragte han en søvnløs Nat under mange Taarer og i inderlig Bøn til Gud; og først gennem denne Smerdensprøve naaede han til fuld Vished om, hvad han skulde prædike. Næste Dag mødte han efter Aftale i Viborg Domkirke, hvor han først paa Prædikestolen oplyste Tilhørerne om, hvordan det var gaaet ham, bad derpaa en indtrængende Bøn om Herrens Velsignelse og læste saa omtalte Tekst op og holdt sin planlagte Tale. Han mindede først om det uhyre Ansvar, der er forbundet med Præste- og Lærerstillingen, og om at i dybeste Forstand kun een, nemlig Kristus, kunde kaldes den gode Hyrde, og om at skrøbelige Mennesker kun ved at modtage Hjælp og Kraft fra ham kunde gøre en Hyrdegerning; derefter kom den egentlige Prædiken. hvoraf her de mange Gentagelser i sidste Del er udeladt:

„Lejesvenden og den gode Hyrde.“

Vi vil se dem ved Siden af hinanden saa grundforskellige, som de er. I. deres Tænkemaade og II. deres Virksomhed a) i Kirken b) i Menigheden og c) i Hjemmet.

I. Deres Tænkemaade. Lejesvendene det er dem, om hvem Apostlen taler, naar han siger: De mener, at Gudsfrygt er en Vinding (1 Tim. 6, 5), eller naar han siger: „De søger alle deres eget, ikke hvad der er Kristi Jesu“ (Filip. 2, 21); det er dem, som trænger sig ind i den præstelige Virksomhed for timelig Fordels Skyld, for Indtægternes Skyld, for den bekvemme Livsstillings Skyld uden indre Kald eller Tilskyndelse af den Helligaand og dog bestandig i Hovmod og Forblindelse trodser paa deres Kaldelse af Herren, skønt de er uomvendte og i deres eget Hjerter hverken kender Omvendelse eller levende Tro og Bøn eller Livet i Gud; det er dem, som er Skyld i, at Præsterne saa tit og med Rette er blevet en Spot iblandt Folket formedelst deres ublu Havesyge og Graadighed og Pengebegærlighed, det er dem, som i deres selskabelige Sammenkomster helst tale ikke om Kristi Riges Fremgang iblandt dem, men om deres Indtægters og deres jordiske Lykkes Fremgang, om hvor længe de har siddet i det Embede, om hvor snart de kan vente Forflyttelse o. dsl., det er dem,

som vel stundom har Kristus paa Læben, men aldrig har ham ret i Hjer-
tet, som aldrig levende har fornummet, hvad det vil sige, at „Kristus bor
formedelst Troen i Hjertet“ (Efes. 3, 17); det er dem, der som Judas for
30 Sølvpenge, d. v. s. for deres Indtægter og Livsstilling sælger deres Herre
og Mester, ja! og sælger Sjøle i tusindvis til Fortabelsen; det er dem, for
hvem i Virkeligheden trods deres falske Judas-Væsen Verden er alt og
Kristus intet.

Men den gode Hyrde, ja! han mindes vistnok ogsaa Jesu Ord: „En
Arbejder er sin Føde værd“ (Matth. 10, 10) og Pauli Ord: „Herren har
forordnet for dem, som forkynder Evangelium, at de skal leve af Evange-
lium“ (1 Kor. 9, 14); han erindrer vistnok ogsaa Skriftens Ord: „Gud
giver os rigeligen alle Ting at nyde“ (1 Tim. 6, 17) og „Al Guds Skabning
skal annammes med Taksigelse og helliges ved Guds Ord og Bøn“ (1 Tim.
4, 4—5); han modtager derfor med taknemmeligt Hjerte alt timeligt godt,
som Herren forunder ham; han glæder sig paa kristelig Vis over alt skønt
og herligt, som Gud fører ham i Møde paa hans Vej. Men ikke desto
mindre — han stræber altid at kunne sige med Paulus: „Det at leve er
mig Kristus“ (Filip. 1, 21). Han er nøjsom og tilfreds i sin Stilling og
tager, hvad der gives ham i Kærlighed, for atter at kunne meddele dem,
som har behov; han glæder sig mest af alt over Guds Riges sejrige Frem-
gang iblandt Menneskene; han sætter for Kristi sin Herres Skyld sit Liv
til for Faarene; han er rede dertil, om det forlanges af ham; og det var
visselig ikke umuligt, at dette kunde ske bogstaveligt endnu i vore Dage
i en ugudelig Menighed, hvor Sjølehyrden vilde gøre Kristendommens
Fordringer gældende i al deres Strenghed; han kunde da af de ugudelige,
som altid findes i enhver Menighed, blive greben og ihjelslagen; men i
ethvert Tilfælde: han sætter sit Liv til for Faarene, d. v. s. han tilside-
sætter sin Bekvemmelighed og Lykke for at tjene Menigheden, han tilside-
sætter Hensynet til sin Sundhed, han forlader Familielivets lykkelige Skød
tit og ofte for at bringe Menigheden den aandelige Velsignelse, som han
formaar.

Lejesvenden det er den, for hvem Kristus er intet; den gode Hyrde det
er den, for hvem Kristus er alt, for hvem alt andet i Livet kun har Be-
tydning, for saa vidt som det lader sig forene med hans Kærlighed til
Frelseren.

II. Deres Virksomhed. Vi vil dernæst se Lejesvenden og den gode Hyrde
i deres Virksomhed a) i Kirken — Menighedens Forsamlingshus.

Der staar Døbefonten og Herrens hellige Alter. Lejesvenden kommer
at forvalte Herrens Sakramenter; men hvorledes kommer han? kold, lige-
gyldig, følelsesløs, verdslig i Sind, adspredt og tankeløs i alt sit Væsen;
han forretter de hellige Handlinger nødtvungent, pligtmæssigt, for at ikke
de 30 Sølvpenge skal berøves ham, og han skal afsættes fra sin Husholdning.
— Men se! der kommer han, den gode Hyrde; han forvalter Herrens
hellige Indstiftelser med dyb Alvor og Ærefrygt, med hellig Frygt og Bæ-
ven, gudfrygtig i Sind, med dybe hellige Tanker, med Lyst og Kærlighed,
med inderlig Omsorg og Bekymring for de arme udødelige Sjøle.

Der staar Prædikestolen, hvor Guds levende Ord skal forkyndes. Leje-
svenden kommer at prædike Ordet; men hvorledes kommer han? atter
kold og sløv og følelsesløs; og hvorledes skulde han ogsaa med Varme og
Inderlighed kunne prædike det Ord, hvis Kraft han aldrig ret har for-

nummet i sit eget Hjerte? Og hvorom prædiker han? om Gud i Naturen og i Verdenslivet som Himlens og Jordens Skaber og Styrer og Menneskelivets Herre i de udvortes Skæbner; men om den hemmelighedsfulde Guds-Aabenbaring i Kristo Jesu til Frelse og Forsoning for Adams faldne, fordervede, fortabte Slægt, derom taler han lidet eller intet, fordi han ikke selv har fattet dette eller følt det i sit eget Hjertedyb; han prædiker en tom, tør Dyds lære om udvortes borgerlig Retskaffenhed, som de vise Hedninger næsten lige saa godt kunde have forkyndt os; han formaar ikke at vise, hvorledes Dyderne har deres dybe Udspring fra den kristelige Tros evige, rige Kilde, fordi han ikke bærer denne Kilde i sin egen Barm; han fortier, fortøner, tilslører mangfoldige af Frelsens nødvendige Lærdomme: det levendegørende Ord om Anger og Sonderknuselse, om Bod og Omvendelse, om den salige, trøsterige Tro paa den Korsfæstede, om den inderlige Bøn og Tilbedelse i Lønkammeret, om Hellighed (Hebr. 12, 14) og „de helliges Samfund“, om den kristelige Broderkærlighed, om Selvfornægtelse og Verdensforsagelse, om Lidelse og Bespottelse for Kristi Skyld, det forfærdelige Ord om Satan og hans dunkle Magt og Sjælens evige Pine i Helvede, det glødende, oprejsende Ord om Himlens Salighed i de evige Boliger, det alvorfulde Ord om de sidste Tiders Frafald og Trængsler og den trøsterige Forventning af Herrens Tilkommelse — dette og meget andet enten helt udelades eller berøres saa flygtigt og overfladisk, at det ingen Virkning frembringer i Sjælene til Liv og Frelse; og selv om han formaar endog med kraftig, behagelig Stemme temmelig nøje at efterligne og eftergøre den ægte kristelige Forkyndelse — hans Prædiken er dog som den falske Mønt; Kristi kongelige Billede og den øvrige Kristendoms-Paaskrift staar maaske præget deri; men Troens og den Helligaands dybe, forunderlige Himmelklang mangler; den, som har den Helligaands skarpe Øre, mærker derfor ogsaa snart, at det er falsk Mønt; thi Aandens Klang er borte. — Men se! der kommer han, den gode Hyrde; og han begynder at tale; „hans Prædiken er ikke i Ord alene, men ogsaa i Kraft og i den Helligaand og i fuld Overbevisning“ (1 The. 1, 5); Aandens Begejstring luer i hans Hjerte, og Ordet gløder paa hans Tunge. Og hvorom prædiker han? Jesus Kristus er „Alfa og Omega, Begyndelse og Ende, den første og den sidste“ (Aab. 22, 13) i al hans Tale som i al hans Gerning, saa at han kan sige med Paulus: „Jeg agtede mig ikke at vide noget iblandt eder uden Jesus Kristus og ham korsfæstet“ (1 Kor. 2, 2). Han opklarer Troens evige, dybe Hemmeligheder, fordi han selv har fornummet Troens stærke Magt i sin egen Sjal; han viser Menneskene, hvorledes den kristelige Renhed og Hellighed i Vandel med indre Nødvendighed ligesom af sig selv udspringer af Troens evigt rindende udtømmelige Kildevæld. Han oplader sin Mund; hør paa ham! nu prædiker han Lovens strenge, alvorlige, tugtende Ord (Matth. 5, 17—19); han udlægger Skriftens Ord om Synd og Satan, om Dom og Helvede; han forkynder de ugudelige, de verdsligsindede, de lunkne Guds store Vrede og Harme, Herrens strenge, forfærdelige Straffedomme, om de i Genstridighed vedbliver at fremture paa den onde Vej; og alt idet han prædiker Loven — se, hvor Tilhørernes Hjerter enten vredes og harmes og rejser sig imod ham i Forbitrelse, eller hvor de skælver og bæver i Rædsel og Frygt, saa at Omvendelsens første Rørelse begynder i dem! Han oplader atter sin Mund; hør nu atter paa ham! nu prædiker han Evan-

geliets milde, trøstelige, livsalige Ord; den Mund, som nylig talte saa strengt, saa tugtende, hør, hvor den nu taler kærligt og trøstende! saa er dog denne Mand ikke haard og ukærlig; men hans Strenghed udspringer kun af Bekymring for Sjælenes Frelse; ja, hør nu paa ham! nu forkynder han Korsets Evangelium, at der ved Kristi Død paa Golgatha er bragt en evig Forsoning for al Verdens Synd til Trøst for alle angergivne, bodfærdige Syndere; hør nu paa ham! nu forkynder han Opstandelsens Evangelium til Trøst for de dødelige Mennesker, til Trøst for alle sørgende Guds Børn, som har mistet dem, der var dem de kæreste her paa Jorden, og med hvem de delte Tro og Haab; hør nu paa ham! nu forkynder han Kristi Evangelium som en Guds Kraft til Salighed for hver den, som tror, som en Guds Kraft til at bære Jordens store Trængsler og haarde Prøvelser; og alt idet han prædiker Evangeliet — se, hvor Tilhørernes Hjarter er smeltede, hvor Trøsten fylder deres Sjæl, hvor Glædens Taarer rinder paa deres Kind, hvor de jubler og synger og priser Gud for Naaendens Evangelium“.

II b) Menigheden. Lejesvenden „siddet rolig hjemme i sit panelede Hus“ i „Magelighed, i Overflodighed, i Overdaadighed og Vellevnet“ og beklummer sig ikke om, at Ulven „kommer i Skikkelse af Synder og Laster og hedenske Vederstyggeligheder“ og „trænger sig ind i Husene og røver Sjælene for at føre dem til Helvede.“ Men den gode Hyrde „frygter ikke for Ulven“. „Han trænger ind i Lastens og Ugudelighedens og Vederstyggelighedens Bolig“ og taler baade Lovens og Evangeliets Ord til de faldne for at frelse dem, og han søger ogsaa at afhjælpe Fattigdom, Sygdom og anden Nød.

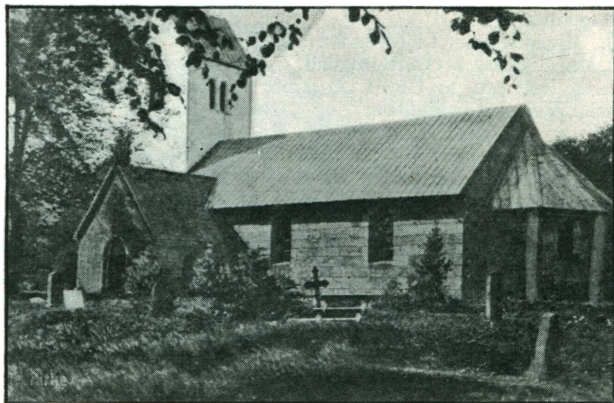
II c) Hjemmet. Lejesvenden lever der i „Verdslighed, i Gerrighed, i Afguddyrkelse — eller i Yppighed, Blødagtighed“ osv. — i „tomme Verdensglæder blandt Verdens uomvendte, ubodfærdige Børn, helst de vise, mægtige, fornemme, medens de bedrøvede og nødlidende, de fattige og uanselige frygter for at komme der“. „Han befæster et svælgende Dyb imellem sig og sine Tjenere; sin Familie enten elsker han med en sygelig overspændt naturlig Kærlighed, som den kan findes hos Hedninger, eller han lever hos dem med Kulde, Ligegyldighed og Ufølsomhed“. Han har vel et Studerekammer til deri ved „Forstandens og menneskelig Lærdoms Vejledning“ at sidde og „sammenskrive sine Prædikener“; men han har „intet Lønkammer“, „hvor Hjertets brændende Bønner opsendes til Aandernes Fader“, „Men den gode Hyrde. Han viser kristen Kærlighed mod Hustru, Børn og Tjenere. „Se, hvor han ofte samler dem sammen til fælles Andagt!“ og hans Hjem er ogsaa „et venligt og saligt Tilflugtssted for de anfægtede, de tvivlende, de raadvilde, de sorryfulde, de fattige, de trængende, de syge“ osv. „Det er en Forgaard til det himmelske Tempel heroventil“; og i Lønkammeret „bøjer han daglig sine Knæ for vor Herre Jesu Kristi Fader“ (Ef. 3, 14); „og det forborgne Guddomsliv, som han indaander fra Frelserens Hjerte i Løndom, det udaander han atter i Menneskehjertene under Bøn, Prædiken, Tale, Sang — Sjælene til Frelse og Salighed.“

„Forsamlede Sjæle, — hvilken Fordærvelse kan dog ikke en Lejesvend være for en Menighed!“ Men til „hvilken Velsignelse kan ikke ogsaa den gode Hyrde være!“ — og „de fleste Præster er Lejesvende“. — „Naaidige Frelser!“ „Udgyd du rigelig din Helligaand over den uværdige, syndige Tjener!“ — „Bevar du mig altid paa Sandhedens og Frelsens Vej! Ak!

og naar jeg i Skrøbelighed falder, saa rejs du mig igen!“ — „Opvæk mange gode Sjælehyrder i disse Dage!“ — „Lad ogsaa mig være en af dem, at de Guds Børn, som engang maatte staa ved den Grav, der dækker mit Støv, kunde sige: — „han var trods al sin Skrøbelighed og Synd en god Sjælehyrde, et Redskab i Guds Haand til mange Menneskesjæles Frelse; derfor — Fred med hans Støv! velsignet være hans Minde! o, salige Time, naar vi engang samles med ham for Herlighedens Trone! — Frelser, hør vor Bøn for dit Blods Skyld! Amen!“²

Da Ordinationsgudstjenesten var til Ende, kom Biskoppen hen til den nye Præst, trykkede ham i Haanden og sagde: „Ja, unge Ven, jeg forstod jo saa godt, at det var mig, der havde bragt

Tjele Kirke med afdøde adeliges Grave.

Dem i den svære Forlegenhed ved disse Bemærkninger, jeg lod falde i Gaar; men herefter, naar der er noget, som De tror, Herren vil have Dem til at sige, saa sig det uden Hensyn til Personer! Hver for sig staa vi til Regnskab for Gud!“

Disse hjertelige Ord fra Stiftets øverste gejstlige svækkede ikke Trandbergs ungdommelige Begejstring for sit Kald; og han søgte nu at optage sin Gerning i Overensstemmelse med den afholdte Ordinationsprædiken. Den 16. Maj begyndte han at holde Forsamlinger i Skolerne; og et Par Dage efter tog han fat at undervise Pastor Brix' Børn i Præstegaarden.

Skønt Trandberg nu allerede længe havde assisteret den syge Præst, blev han dog først officielt indsat som Kapellan for Tjele

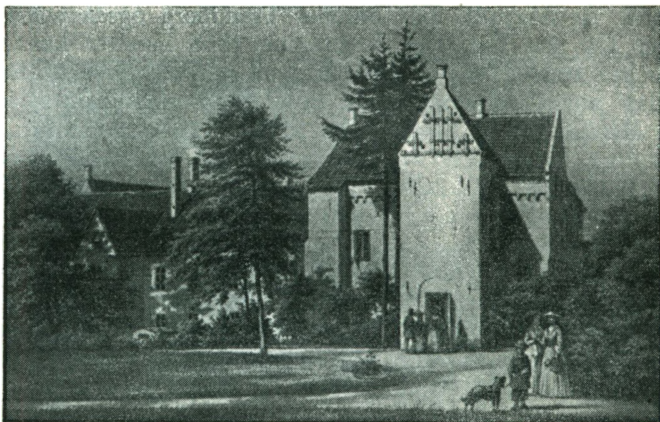
og Vingø Sogne den 24. Maj, 2. Pinsedag. Siden arbejdede han endnu mere selvstændigt og frit. Den følgende Søndag prædikede han uden nogen skreven Vejledning og uddelte selv Nadveren til Altergæsterne.

Ifølge fleres Beretninger forstod Trandberg allerede den Gang at tale baade opvækkende og opmuntrende til Folk; men de fleste af hans Taler havde dog Karakteren af at være „Bodsprædikener“; og de havde ogsaa den Virkning, at de vakte Uro og Søgen i mange Sjæle. Der fortælles saaledes, at der stundom sad en Del kvinder og græd i Kirken — endogsaa før Guds-tjenesten var begyndt. Selv omtaler Trandberg ogsaa nogle Prædikener fra den Tid. Fra Juledagene 1858 beretter han: „Stor Naade gav Herren mig i disse Dage til at forkynde Livsens Ord om den menneskeblevne Guds Søn. I stor Mangfoldighed var ogsaa Menigheden til Stede.“ Fra 21. og 22. April 1859: „Skærtorsdag og Langfredag var Herrens Aand over min Prædiken, især Langfredag.“ 25. April: „Jeg prædikede 2., ikke 1. Paaske-dag, i Vingø med Aand, i Tjele uden Aand.“ Det sidste havde nok sine bestemte Aarsager, som nu nærmere skal omtales.

Blandt dem, der med Andagt og Opmærksomhed hørte paa den unge ildfulde Præst, var ogsaa Frøken Gottholdine Lüttichau, en 22-aarig Herregaardsdatter fra Tjele. Hun var opdraget til Fromhed hjemmefra; og det, at hun nylig havde mistet sin kære Fader, Kammerherre Hans Lüttichau, havde gjort hende yderligere modtagelig for Herrens Ord. Dertil kom, at Trandberg med de lyse Øjne, det klare Aasyn og den klangfulde Røst i høj Grad tiltalte hendes naturlige Følelse, saa hun ikke blot kom til at holde af Prædikenerne, men „endnu mere af Prædikanten“, som Trandberg selv skal have udtrykt det; og han paa sin Side kom ogsaa snart til at lægge Mærke til den fromme Herregaardsdatter med det fine Ansigt og dannede Væsen.

Allerede da han havde truffet hende ved en Præsteindsættelse i Viborg Domkirke den 5. Marts 1858, var det kommet til ham som en Tanke fra Herren: „Hun skal som min Kærlighedslykke følge mig gennem Tiden ind i Evigheden!“ Og siden tænkte han tit videre paa den Indskydelse baade, naar hun sad som hans Tilhører i Kirken, og naar de mødtes paa Herregaarden, indtil det kom til en Erklæring den 29. Juni samme Aar, hvor under hun gav ham sit Ja; og han betragtede hende nu som en Gave fra Herren. Men „ingen Roser uden Torne“.

Tjele havde ligesom andre Herregaarde nogle Hovedbygninger (Slot) med høje Portaler, lange Korridorer og stilfulde Værelser med Møbler og Malerier og en stor Have med forskellige Anlæg og Plantninger — alt til Herskabets Fornøjelse. Bagved laa Avlsbygningerne med Lader og Stalde og Tjenestefolkenes Kvarter; og det var sikkert med dyb Underdanighed, at et Tyende nærmede sig Slottet, naar det skulde bringe Herskabet en opsadlet Ridehest og lignende. Den aristokratiske Aand havde Hævd i Tjeleejernes Slægt. Det var jo en Lüttichau, der 1790 saa ivrigt

Tjele fra Trandbergs Kapellantid, set fra Haven.

havde klaget over Bønderkarlenes Frigivelse og Forbudet mod at bruge de gamle, haarde Straffe overfor Bønderne (Danm. Rig. Hist. V. Bd., S. 462—68).

Frøken Hansine Christiane Gottholdine Lüttichau, som var født paa Tjele 1835, havde ligesom sine 7 Søskende paa Herregaardsvis faaet sin Uddannelse hjemme af Forældrene og andre herskabelige Huslærere; og skønt hun elskede det jævne og ligefremme hos Trandberg, saa laa Adelsstoltheden dog i hende, ligesom den beherskede hendes Moder. Forlovelsen med Trandberg blev foreløbig holdt hemmelig; thi begge de elskende var klar over, at den ikke vilde blive godkendt af hendes Familie. Hun var jo en „meget smuk stærkt ombejlet ung Pige“, der let kunde stiftet et „godt Parti“ efter hendes adelige Stand, medens han

med alle sine Fuldkommenheder dog var af Bondeæt. De maatte derfor en Tid nøjes med hemmelig Brevveksling og tilfældige Sammenkomster her og der, indtil de fik Mod til at holde Stævnemøder i Engedalsskoven, hvor „Kærlighedens første Kys“ blev vekslet den 22. August; og der holdt de den første Morgenandagt sammen en Uges Tid efter. Det var „Kærlighedens Morgendæmring i sit underfulde, liflige Skær,“ skriver Trandberg i sin Dagbog; og det fremgaar tydeligt af samme, at de i saadanne Øjeblikke nød noget af den rene Elskovslykke i Pagt med Gud.

Man maa dog ikke tro, at Trandberg under dette forsømte sit Kald og sine Pligter som Præst. Nej, han baade underviste, prædikede og gjorde Husbesøg meget nidkært; men det kunde jo ikke undgaas, at hans Gerning i den Tid blev noget præget af, hvad der optog hans unge Hjerte saa stærkt.

En af Trandbergs Elever fra hin Tid, den nu 76-aarige Pastor emer. H. Brix, Vejle (før Engum), fortæller om sin Faders Kapellan da med følgende varme Ord: „Trandberg holdt Skole med os Drengene (i Foulum Præstegaard). Disse Timer gik helt fornøjeligt for os; thi Trandberg forstod at parre Alvor og Gammen sammen i Undervisningen baade med Dygtighed og med Livlighed. Timerne begyndte med Bøn og Sang. Trandberg besad en sjælden smuk Sangstemme; og det huskes saa tydeligt, naar han begyndte, f. Eks. med Morgensangen: Den signede Dag med Fryd vi ser. — Med mig delte han Soveværelse, og stundom tog han mig om Aftenen til sig og læste og bad med mig. — Stundom tog han os Drengene med sig paa Spadseretur forbi Herregaarden Tjele til Engedal — en smuk Plantage eller Skovlund ved Tjele Langsø; og paa disse Badeture spøjte han ofte med os; og vi anede allerede dengang, at Frøken Gottholdine Lüttichau var hans unge Hjertes udkaarede; thi sjælden gik vi Herregaarden forbi, uden at Trandbergs Dragelse til hende paa en eller anden Maade gav sig Udtryk i barnlig Adfærd og Spøg (Gottholdine var saaledes altid baade den skønneste og bedste og rareste af alle Beboere paa Tjele, hvilket jo morede os Drengene at høre) — og det staar for min Erindring, at der hviler et meget poetisk og skønt romantisk Rosenskær over Trandbergs Forlovelse med Frøken Lüttichau, begge skønne af Udseende, begge — hver paa sin Vis — ogsaa aandrige, indtagende og begavede, og begge vakte til Livet i Gud.“³

Snart maatte de skønne elskende til at erfare lidt om den jordiske Lykkes Ubestandighed. Kammerherreinden havde omsider opdaget noget om deres Forhold og vilde have det ophævet. Hun forlangte bl. a., at de afgivne Kærlighedsbreve skulde leveres tilbage; og der udspilledes flere bevægede Scener i den Anledning. Trandberg tog dog ogsaa den Smerte som noget, Gud sendte ham til hans Gavn og Lutring. Den 17. Oktober skrev han: „Fader i Himlen! tak for denne min største Hjertekval, som du beredte i mit Liv! Ak, Menneskehjerte, hvad kan du dog bløde under smertelige Saar! Gud ske Tak, at der kommer en Tid, da Hjertet ikke mere skal bløde! Ak! Ak! dybe, dybe Sjælevaade!“

En Uges Tid efter fik Trandberg — sagtens efter en Gudstjeneste i Tjele Kirke — en lille Samtale med sin Gottholdine i Vaabenhuset; men der var ingen Lyspunkter at øjne; de skulde give hinanden alle deres Breve tilbage. Trandberg søgte nu som Præst at paavirke den strenge Enkekammerherreinde ved at foreholde hende Guds Ord; og det lykkedes ham at faa hende med sine voksne Børn til at gaa til Alters sammen med Pastor Brixes nogle Dage derefter. I Skriftetalen mindede Trandberg da bl. a. Altergæsterne om, hvad der hørte til Lykke og Salighed her paa Jorden for at kunne opnaa Salighed hist. Men det forandrede ikke Kammerherreindens Stilling til den omtalte Forlovelse.

Faa Dage efter blev Frøken Gottholdine sendt ud til Kammerherre Brettons i Viborg, hvor hun foreløbig skulde opholde sig; og de elskende maatte da gaa hver for sig under Savn og Uvished.

Da der var gaaet en halv Snes Dage paa den Maade, kunde Trandberg ikke holde Ensomheden ud længer; han drog til Viborg, hvor han opnaede at faa en kort Samtale med sin Hjertensven; og Søndagen derefter fik den ukuelige Adelsfrøken sat igennem, at Brettons kørte hende til Tjele Kirke, hvor hun hørte „sin Kapellan“ prædike og fik ham til at tage med i Besøg paa Tjele om Eftermiddagen. Der tilbragte de elskende saa nogle lykkelige Timer sammen „paa Afstand“; men om Aftenen faldt det Trandberg meget svært at faa taget Afsked med sin udvalgte.

En Maaned gled hen under Arbejde, Savn og Smerte. Da blev Gottholdine syg og maatte atter hjem til Tjele. I Juledagene var hun dog saa rask, at hun igen kunde komme i Kirke; og

da var det naturligvis en stor Fryd for den unge Præst at se sin „Kærligheds Blomst“, sit „Hjertes Lilje“, som han kaldte hende. Derefter fik han Mod til at aflægge et Besøg i hendes Hjem 2. Juledag efter Gudstjenesten; og nu indtraadte en Periode, hvor Trandberg ret ofte lod sig se paa Herregaarden.

Nytaarsdag 1859 holdt han en Prædiken dér om Eftermiddagen; og den 4. Januar gik han efter et Besøg hos Jakobsens til Tjele og „tilbragte en velsignet Aftensund.“ Han talte med Herskabet om Apokatastasis (alle Tings Genoprettelse) til henad Midnat og „afleverede ved Afskeden Kammerherreinden et Brev med Taksigelse for det modtagne Offer“ og med Omtale af „sin Rakel“ for hvem ogsaa han tjente.

Som Præst og almindelig Gæst var Trandberg meget velset af Lüttichauerne; thi han kom jo altid med det lyse Ansigt og forstod ikke blot at tale med dem om Guds Riges Ting, men kunde ogsaa sætte Humør i Ungdommen, naar han legede med i Ordsprogslege og lignende. Det var blot det intime Forhold mellem Trandberg og Gottholdine, som Enkekammerherreinden ej vilde vide noget af.

Og dog kunde det ikke undgaas, at netop dette Forhold blev plejet under saadanne Besøg. Snart mødtes de elskende alene i en særskilt Stue, snart i en smal Gang eller mørk Krog, hvor de naturligvis vekslede nogle hjertelige Ord og gav hinanden et varmt Kys. Trandberg var alligevel ikke rigtig glad ved denne Elskeri i Smug. Den 23. Januar 1859 skriver han: „Jeg var paa Tjele; et Kys af min Kærligheds Hjertebloomst; det første siden Afskeden i Trængselsdagen den 18. Oktober. Ak, hvor sparsomt vandes vort Hjertes Kærlighedsplante — og det endog med urent Vand! Stjaalne Kys og Samtaler! det stjaalne er dog altid noget, der er blandet med det urene.“

Det kunde ogsaa ske, at de elskende maatte nøjes med aabenlyse Møder „paa Afstand“, hvor Trandberg f. Eks. kom til at følges med Gottholdine, medens hendes Søster Selma og en fjerde Person gik ved Siden af; og da kom de intimere Følelser naturligvis ikke til deres Ret. Saaledes maatte de omtalte to stundom prøve adskillig Modgang og Forsagelse.

For at Trandberg ikke skulde tabe Modet eller opgive Haabet om at faa Gottholdine Lüttichau til Hustru benyttede hun enhver Lejlighed til at give ham Kys og Kærlighedsforsikringer; og den Slags kulminerede den 18. Marts 1859 efter en Faste-

prædiken i Tjele Kirke. Trandberg skriver selv derom: „Hvor kunde jeg vel nogen Sinde glemme den Dag, da hun den kære, den trotaste Pige, i Vaabenhuset (uden Aftale) mødtes med mig, kom mig i Møde i trofast Kærlighed, sagde du til mig første Gang og gav mig et frivilligt Kys — da vi saa som de forfulgte elskende drog os ind i Kirken og lukkede Døren og der i Sjælens dybe Sammensmeltning udaandede i hinandens Hjerter vor Kærligheds Kval og Lykke.“

Nyfigne Kirkefolk, som havde set et Glimt af hint Optrin, berettede naturligvis om „Skandalen“ her og der; og da den stolte Herregaardsfrue paa Tjele fik noget at høre derom, kom hun i Harnisk. Hun bestemte uden videre, at hendes forelskede Datter skulde bort fra Trandbergs Nærhed; og et Bønskrift fra ham om dog at maatte staa i en „lønlig Aandsforbindelse“ med Gottholdine blev afvist. Som en særlig Naade tillod Tjelefruen Trandberg at sende Datteren et Afskedsbrev, da hun et Par Dage efter rejste med hende til København; men det maatte gaa gennem Moderen.

Biskop Laub havde nok ogsaa faaet noget at høre; thi han kom pludselig til Trandbergs Onsdagsprædiken i Tjele Kirke (den 23. Marts s. A.). Biskoppen fandt dog næppe noget at udsætte paa Kapellanens Forhold. De elskende havde jo ikke foretaget sig noget i Kirken, som kunde være krænkende for Stedets Helighed.

Disse Dage var tunge baade for Trandberg og hende, som han mente, Gud havde udvalgt til at være hans Ledsager og Støtte gennem Livet. Mens Enkekammerherreinden var borte med hende i København, betroede han sig derfor til hendes Broder Christian, som da nylig var bleven forlovet (med en borgerlig Dame); og Trandberg fik da den Trøst, at Herregaardsarvingen ikke havde noget imod hans Forbindelse med Søsteren.

Da Tjelefruen var kommen tilbage fra sin Københavnsrejse, fik Trandberg gennem hende et „kærligt, glad Brev“ fra Gottholdine; men da han kort efter indleverede et Svarbrev paa dette, fik han det ubesørget tilbage. Rystet over saadan Haardhertethed holdt han da en „skarp Bodsprædiken“ paa Store Bededag. Saaledes gik Dagene for Trandberg under Arbejde og Kamp for det, han havde kært, mens det vekslede med Lys og Skygger paa hans Fremtids Horisont.

I sin Ensomhed besluttede Trandberg at gøre en Rejse hjem

og besøge Slægt og Venner paa sin Fødedø i Sommerferien 1859; og der var naturligvis een til, som han gerne vilde besøge ved den Løjlighed. Den 28. Juni begav han sig paa Vej ledsaget af sin ene Elev, den før omtalte Harald Brix, som endnu mindes hin Rejse med stor Glæde og Taknemmelighed. I København lykkedes det Trandberg d. 30. at faa et Møde med sit „Hjertes Blomst i Rosenborg Have i Regnvej.“ Men hvad de talte om, hvorledes de bad og græd sammen og udaandede deres Hjertekval og Lykke for hinanden i den Stund, er ikke beskrevet. Trandberg har kun betegnet Mødets Karakter med det ene Ord: „saligt“. Hun maatte naturligvis ikke blive for længe borte fra sit „Gæstehjem“; og Trandberg havde ogsaa andre Ting at tage vare paa, saa den Lykkestund har kun været kort. Den 2. Juli besøgte Trandberg den nidkære Vækkelsespræst ved Garnisonskirke N. G. Blædel; og efter at Trandberg og hans lille Rejsekammerat endnu i nogle Dage havde set sig om i København, rejste de den 7. Juli til Bornholm, hvor de først tog ind til Trandbergs Broder Christian paa Tornegaard i Knudsker. Der blev de dog ikke længe. Det meste af Ferien tilbragte de hos Trandbergs Svoger Jens Skov i Sose, hvor den lille Harald muntrede sig blandt Gaardens Folk og Kreaturer. Hans Lærer, den unge ildfulde Præst, kunde imidlertid ikke holde sig uvirkelig. Søndag den 17. Juli prædikede han i Vestermarie Kirke og den følgende Søndag i Aa Kirke.

Paa Hjemvejen fik Trandberg intet Møde med sin Sjæls elskede. Det var naturligvis blevet opdaget, at hun heller ikke i København kunde være fri for hans „Efterstræbelser“, hvorfor hun allerede var sendt til Tjele, da han kom tilbage fra Bornholm den 28. Juli. Efter nogle Dages Ophold i Foulum fik han hende dog igen at se paa Tjele; og nu begyndte de samme spændte Scener fra før at gentage sig, ligesom Stævne-møderne i Engedal fortsattes. Den 10. Sept. havde de saaledes et „Kærlighedsmøde“ og en „salig Fællesbøn“ nævnte Sted. Trandberg havde laant sin tilkommende Brud en Bog om „Præstekald“, d. v. s. om en Præsts aandelige Kald fra Gud; og deres Fællesbøn har sikkert drejet sig om noget med dem i den Retning.

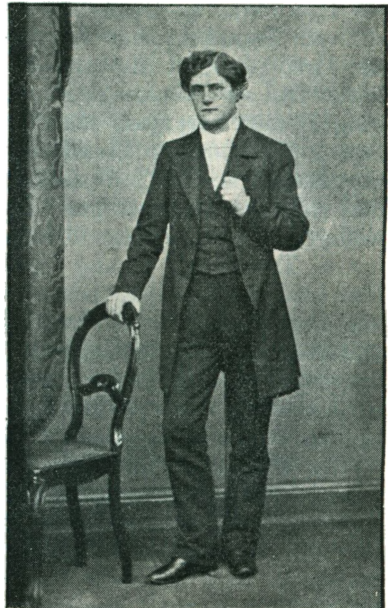
Dette Møde er rimeligvis blevet det sidste af sin Slags. Dagbogen har nu et Hul paa 8 Maaneder; men hendes Familie beretter, at da Enkekammerherreinden indsaa, at hun ej kunde

hindre Trandberg og hendes Datter Gottholdine i at elske hinanden, gav hun omsider sin Tilladelse til Forbindelsen, men satte „2 Aars Prøvetid som Betyggelse for, at det fra begge Sider var mere end Øjeblikkets Forelskelse“. I den Tid maatte de to elskende altsaa ikke mødes; og for at de to Aar kunde faa et heldigt og godt Forløb, indviede de sig begge til et intensivt, selvfornægtende Arbejde i Herrens Tjeneste. Trand-

Frk. Gottholdine Lüttichau.

Kapellan P. C. Trandberg.

berg var jo alt i Gang med det, men vilde gøre det endnu stærkere, og hun besluttede at lade sig uddanne til Diakonisse.⁴

Snart efter var Gottholdine Lüttichau i Kaiserwerth ved Rhinen for at lære Sygepleje, medens Trandberg gik ene tilbage og arbejdede for Guds Riges Fremgang i Tjele og Vinge Sogne.

Den gamle Pastor H. Brix skriver følgende om sin Faders Kapellan, som vel nærmest gælder denne Periode: „Trandberg mindes fra hin Tid som den unge glødende Prædikant. Om stor

aandelig Vækkelse var vel ikke Tale; men adskilligt Røre paa Tjele-Viborg Egnen fremkaldte dog Trandbergs Virksomhed; og adskillige fik dog vistnok ved ham ogsaa Stødet til en evig Bevægelse. Først og sidst mindes Trandberg ved sin ejendommelige, mærkelige Personlighed — paa den ene Side, til Tider saa alvorlig, tilbagetrukket, dyb og stille (i Selskabslivet, er det bleven mig sagt, var han gerne tavs og hensunken i sine egne Betragtninger og Tanker), og saa paa den anden Side, igen ofte saa forunderlig barnlig, enfoldig glad, fuld af Skæmt og Humør og hjertelig Venlighed. Derfor erobrede han sig ogsaa en fast Plads i mange Hjerter. Adskillig Strid udkæmpede han jo i sin Kapellantid, da hans Principper paa flere Omraader ikke just stemmede med alle Præsters Opfattelse i de aandelige Ting; men Trandbergs personlige Elskværdighed mindes jeg ikke nogen Tid blev omstridt. For mig vil hans Minde altid blive bevaret i taknemmelig Kærlighed; thi han blev for mig ikke blot den uforglemmelige Barndomslærer, men vi blev Venner for hele Livet.“⁵

Selv skriver Trandberg om hin Tid saaledes: „Paa mine alvorlige Vandringer ude i Jyllands ensomme Heder — i de tavse, stille, søvnløse Nætter talte Gud til mig paa en forborgten Maade indvortes i min Aand. Jeg forstod ikke straks hans Røst tilfulde; og da jeg begyndte at fatte den, saa forsøgte jeg først om muligt at unddrage mig og modsætte mig min himmelske Faders Vilje. Men tilsidst blev hans Faderrøst mig for mægtig: Rejs hen! se, jeg sender dig tilbage til din Fødested at gøre en Gerning der til mit Navns Ære!“⁶

Op Trandberg maatte følge Herrens Røst. Den ydre Foranledning til, at han forlod sin daværende Stilling blev, at han „overværede en Sammenkomst af Præster“, hvor „Sagen om den indre Mission og hvad dertil hører blev forhandlet.“ Han skrev derefter til sin Ven Lærer H. C. Dam i Aaker og udbad sig Opfordring fra en Del Bornholmere om at blive deres Missionær. Og da saadan en Opfordring blev sendt ham, opsagde han sin Kapellanplads hos Pastor Brix og holdt sin Afskedsprædiken i Tjele og Vinge Menigheder den 6. Maj 1860.⁷

Ved den Lejlighed var Trandberg stærkt grebet af Øjeblikkets Alvor og følte Smerte over at skulle forlade de mange Venner, han havde vundet i Jylland; men han var tillige opfyldt af dyb Glæde og Tak for den Naade, „Miskundhed og Trofast-

hed“, Gud havde vist ham som den „ringe“ Menighedstjener i de to Aar. Han talte over Teksten Joh. 16, 5—15, der handler om Jesu Afsked med sine Disciple og om Talsmanden, den Helligaand, der skal overbevise Verden om Synd, Retfærdighed og Dom osv. Den unge Præst spørger da sine Tilhørere, om han har arbejdet iblandt dem i Aandens Kraft, som han burde; og han ved vel, at Vennerne alle som en vilde svare: „Du har gjort din yderste, din bedste Flid. Du har for os udstaaet Møje og Besvær. Du har for at tjene os brugt din bedste Kraft.“ Men han ved tillige, at det er farligt blot at lytte til Venners Tale; for de „ser kun det gode, vi gør, men dækker Kærlighedens Slør over vorre Synder og Skrøbeligheder.“ Thi selv om Trandberg havde gjort sin „bedste Flid“, maatte han dog overfor den alvidende Gud bekende sine Skrøbeligheder og Forsømmelser i mangt og meget, ligesom han ogsaa mente, at Tilhørerne maatte have noget at bebrejde sig. Derfor skulde han lige saa lidt som de have Ros paa Afskedens Dag. De maatte alle have deres Fortrøstning i Troen paa Herrens Naade og Miskundhed. — I Omtalen af sit Menighedsarbejde ved Gudstjenester og Sygebesøg osv. siger Pastor Trandberg derefter bl. a.: „Sandelig, vi maa vel, idet vi ser tilbage paa den svundne Tid, med hjertelig Glæde og salig Tak berømme Herrens store Naade imod os alle: Kirken og Aftenforsamlingerne har været vel besøgte efter disse Tidens ringe Forhold, Sangen er begyndt at lade sig høre med sine glade, liflige Toner trindt omkring iblandt os; Læsning og Sang og stille Andagt hører i mange Huse til Sjælens daglige Brød; Samtalen om de Ting, som hører til Guds Rige, begynder at føres med Glæde i Husene, paa Vejene og Gaderne. Dette har Herren gjort altsammen.“ Og for den Guds Naade takkede Trandberg hjerteligt. Til Slut lagde han Vennerne paa Sinde at „komme Jesus Kristus i Hu“ og bevare Samfundet med ham, for at de, om de øj skulde ses mere her paa Jorden, de dog kunde mødes i „de evige Boliger.“⁸

Kort efter forlod Trandberg sine mange Venner og Trossøskende i Jylland og styrede ad Hjemmet til.

VI.

Rejsepræst og Kapellan flere Steder paa Bornholm.

(1860—63).

Paa Hjemvejen til Bornholm holdt Trandberg først en Prædiken i Helliggejsts Kirke i København og rejste derefter til det store Missionsmøde i Nyborg 13.—14. Juni 1860. Ved den Lejlighed traf han sammen med Indre Missions Formand C. F. Rønne, overfor hvem han skal have erklæret sig „rede til at udgaa i den indre Missions Tjeneste.“¹ Søndagen derefter prædikede Trandberg i Frederiks Hospital om „den store Nadver“; og 24. Juni var han til Alters i Slotskirken, hvorved han indviede sig til Missionsgerningen i sin Hjemstavn. At han paa de faa Dage ogsaa var bleven til Velsignelse i Hovedstaden, skønnes deraf, at Vennerne dér forærede ham en Bibel som Tak for det Guds Ord, han saa „aabent, kraftigt og uden Frygt“ havde talt til dem.²

Efter at være ankommen til Bornholm opholdt han sig i nogle Dage hos Slægt og Venner i Rønne-Eggen og henvendte sig i den Tid til Øens Provst Meyn angaaende sit paatænkte Arbejde. Han meddelte ham, at han agtede „at benytte den Religionsfrihed og religiøse Forsamlingsfrihed, som Grundloven giver, til at arbejde en Tid lang som en omrejsende Ordets Prædiker“ paa sin Fødeø saaledes, at han vilde blive „paa eet Sted i 2 à 3 Maaneder og holde 2 à 3 Prædikener om Ugen.“ Og i den Anledning udsendte Provsten den 10. Juli s. A. en Rundskrivelse til Øens Præster med Opfordring til „at meddele Provsten, hvad de maatte erfare om Trandbergs Virksomhed.“³

Den 8. Juli var Trandberg imidlertid flyttet op til sin gamle Kending Jørgen Balle til Store Myregaard i Aaker, hvorfra han

straks begyndte at holde smaa Forsamlinger hos Udbyggere og Husmænd oppe omkring i Højlyngen.

Medens en nordlig Del af Aaker Sogn hører til Øens Høj-

P. C. Trandberg som ung Præst paa Bornholm.

land med Højlyngens magre Jorder og Fattigmands-Huse, saa har den sydlige og største Part af Sagnet Sydbornholms jævne Terræn, hvor Broncealders Høje paa frugtbare Jorder vidner om gammel Gaardmands-Velstand. Og omtrent midt i Sagnet

mellem to større Aaløb, hvor Sandsten og Skifere (Lim- eller Cementsten) stikker frem, ligger Købstaden Aakirkeby med den 700-aarige Kirke bygget af Kamp og disse Stenarter. Dette Guds- hus med sit store Fæstningstaarn minder baade om Bispevæld og Kongemagt, Krig og Fred, Guds frygt og Gudløshed saa vel fra katolsk som fra luthersk Tid. Før den daværende Præst C. F. Mossin havde en verdslig sindet Præst besørget Guds- nesten deri over et halvt Aarhundrede og opnaaet som Resultat, at Aaker vel nok var det ugudeligeste af alle Sogne paa Born- holm. Derfor havde Trandberg rimeligvis valgt det Sted som Udgangspunkt for sin Mission. Pastoratet havde da ca. 100 Indbyggere.

Efter Aftale med Sognepræsten holdt Trandberg sin første Prædiken i Aa Kirke Søndagen den 15. Juli 1860. Han talte over Dagens Tekst (Matth. 5,20—26) om den frelsende Retfærdighed og gjorde vistnok ved sit milde, lyse Ansigt, sin klangfulde Røst og sine taareduggede Øjne et dybt Indtryk paa Tilhørerne.

Sin egentlige Missionsvirksomhed begyndte Trandberg dog først Søndagen efter, da han holdt eet offentligt Møde i Aaker søndre Skole Kl. 3 og eet i østre do. Kl. 7. Disse Forsamlinger var i Forvejen tillyst i „Bornholms Avis“ under Betsbetegnelsen „Evangelisk Prædiken“; og ifølge tilstedeværendes Udsagn skal Trandberg da have udfoldet en stor Aandskraft i at røre de Vækkelsestaler til sovende Sjæle. I søndre Skole var et stort Mængde Mennesker. Den skønne aandsglødende Præst begyndte først fra Katederet at synge:

Jeg ved et lille Himmerig,
det er saa let at finde,
hvor Tro og Daab ej fuldelig
gik Hjerterne af Minde.

Det findes under Hyttetag
som under Højelofte,
hvor Kristne sig paa Herrens Dag
forsamler tit og ofte.

Der hører man Guds eget Ord
men ej med Tordenstørm
en søgte Lyd med Gudsdoms
vi gladelig fornemme.

Thi han, om hvem Guds Engle
i Kraft er selv til Stede,
Guds Børneflok med vilde
der synger højt at Glæde.

Og dér det er vor store Lyst,
hvor efter Troen tales,
naar Herren ved sin Tjeners Røst
lyslevende afmales.

Derefter stod Trandberg i Sommersøndagens gyldne Lys og afmaled Jesus for sine Tilhørere saa indlydende og hørt.

det var, ligesom de saa Frelseren personificeret i den unge Præst. Han gentog Talen fra Frederiks Hospital om den store Nadvere (Luk. 14, 16—24) og vendte sig derudfra til de forsamledes Hjerter:

„Kære Venner! Hør, hvor Herren kalder kærligt paa Mennesker ved sine Tjenere! Han siger: Kom til den store Nadvere, som jeg giver i mit Ord og mine Sakramenter i den kristne Menighed! Alt er beredt. Vær ikke ligegyldige som de, der i Lignelsen var saa optagne af denne Verdens Ting: deres Agre og Kreaturer, Hustru og Hjem osv., at de ikke havde Tid at komme. Vil vi være Kristne, kan vi ikke nøjes med den Mættelse, som Verden har at byde os. Vi trænger fra Daabens Stund af til Mad og Drikke for Aanden, om vi ikke skal forsmægte og dø aandeligt i denne Verdens Ørken. Tænk paa Gud Faders Kærlighed til os, at han sendte sin Søn, vor Herre og Frelser, til Jorden at gaa en tornefuld og tør Vej for at berede os Vederkvælgelses Steder ved vor Vej mod Himlen!“

„Min Ven, tænk dig, at du skulde foretage en lang, farefuld og ansvarsfuld Rejse. Du brød op fra en frugtbar, smilende paradisisk Egn. Du fulgte med et stort anseeligt Rejseselskab, der skulde samme Vej. I drog med Kameler stærkt belæssede med Fødevarer og Vandbeholdninger og andre Livets Bekvemmeligheder. — En Tid lang skred Toget fremad nok saa glædeligt og opmuntrende. Men efter en Tids Forløb var Fødemidlerne næsten opbrugt og Vandbeholderne omtrent udtømte. Der hengik endnu nogle faa Dage — saa var alt forbrugt. Gennem mange Dage led I udsigeligt af Hunger og Tørst. Dødshunger og Dødstørst martrede eder. Den mest rædselsfulde Død stirrede eder med sine gruelige Øjne i Møde. — I denne rædselsfulde, fortvivlede Tilstand gik du fra Forstanden — du bildte dig ind, at du befandt dig i en yndig Egn, hvor du drak af forfriskende Kildevæld og nød af styrkende, saftige Frugter. Men se, det var Indbildning og Daaredrøm. Da hørte du en Røst, som vakte dig til Bevidsthed og kaldte dig ved Navn. Røsten lod ogsaa til alle dine Medrejsende. Det var en kærlig og god Mand, som havde taget Ophold paa en Oase der i Nærheden. Hans Hensigt var just at bringe saadanne ulykkelige Rejsetog Redning og Hjælp. Vaagu op! saa lod hans Røst, og kom hid hen! her nær ved er en frugtbar Grønning med forfriskende Vand og sunde, velmagende Frugter; kom hid og bliv frelst! Du vaagnede og kom til Bevidsthed. Du kom til Sans og Samling igen. Du lod dig frelse. Redningsmanden tog dig, støttede dig og bar dig. Du kom til Grønningen i Ørkenen. Du lagde dig ved den sprudlende Kilde. Din Tørst blev slukket. O, hvor forfriskende! Du tog og aad af de velmagende saftfulde Frugter. O, hvor forfriskende! Du hvilede dig ud i den svale Skygge under Træernes løvrige Kroner. Og hvor livsaligt! Saa brød du omsider op derfra. Du naaede lykkelig og glad Rejsens Maal. — Ven, dette er et Billede paa, hvad Millioner af Mennesker blandt de døbte Folkeslag har oplevet i det aandelige i de snart to Tusind Aar, som er forløbne, siden Menneskeslægtenes Frelser grundlagde Naadens og Livens Rige her i Verden. Venner, oplad eders Øjne og betragt med Kærlighedens og Medlidenhedens

Smerte de store Skarer blandt de døbte Folkeslag, som lever uden Gud i Verden! Se, der er Millioner og Millioner og Millioner af Mennesker, som i deres Livs dæmrende Morgen blev døbt ind i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn og derved lagte i den levende, treenige Guds Kærlighedsfavn, hvilke siden, da de vaagnede til Bevidsthed, lukkede deres Hjerter for Gud Herren og vandrede ud i Verdens golde, vandløse og ufrugtbare Ørkener (i aandelig Mening). De vansmægtede paa Vejen. Deres Sjæle lider Hunger og Tørst. Dødshunger og Dødstørst marttrer deres Aand. Og den evige Hungersdød i Fortabelsens hinsidige Lande stirrer dem gruopvækkende i Møde. Men de ser det ikke. De har sænket deres Sjæle ned i Verdenslivets tomme Gøglespil, i alt det, som er i Verden: Kødets Lyst og Øjnenes Lyst og Livets Hoffærdighed (1. Joh. 2, 16). De er overfor de evige Ting i en sindsforvirret Tilstand. De drømmer om Mættelse og Vederkvælgelse i det tomme Liv udenfor Gud i Verden. Og se, det er Indbildning, Blændværk, Daaredrøm alt til Hobe. — Ligesom Faderen har Livet i sig selv, saaledes har han ogsaa givet Sønnen at have Livet i sig selv (Joh. 5, 26). Den trefoldige Gud alene har Livet i sig selv, er selve Livet og Livets evige Udspring og Kilde. Alle skabte Væsener har alene Livet som en Gave af Gud. Naar altsaa et Menneske, en Fornuftskabning, lukker sit Hjerte for ham, da maa det uhungres, udtørres, visne og dø ligesom Grenen, der afhuges fra Træet, ligesom Bækken, der afdæmmes fra Kilden.

Maatte vi ogsaa alvorlig indprente os denne bibelske Sandhed, at med Hensyn til de store Folkemassers Tilegnelse af den levende, frelsende Kristendom blandt de døbte Folkeslag bliver det ikke bedre, men værre henimod Endens Tid. Saaledes lyder jo Frelserens Ord: Ligesom Noa Dage var, saaledes skal Menneskens Søns Tilkommelse være — ligesom de i Dagene før Syndfloden aad og drak, tog til Ægte og bortgiftede, indtil den Dag, da Noa gik ind i Arken, og ikke agtede det, førend Syndfloden kom og tog dem alle bort, saaledes skal ogsaa Menneskesønnens Tilkommelse være (Matth. 24, 38—39). — Uden Tvivl løb Menneskenes Antal i Noa Tid op til adskillige Tusinder. Men tænk! Derimellem var kun 8 Sjæle, som blev frelst (1. Pet. 3, 20). Deslige og, som det skete i Loths Dage (Luk. 17, 28). — Saaledes vil den kristelige Husholdning slutte: Blandt Tusinder af Mennesker vil en halv Snes (7—8) blive frelst. I flere Byer og tilgrænsende Landstrækninger vil 3—4 undgaa Død og Fortabelse. O, maatte vi aldrig glemme den Lærdom. — Rigets Børn skal kastes ud i det yderste Morke; der skal være Graad og Tænders Gnidsel (Matth. 8, 12). O, I mine ulykkelige Venner, som endnu maatte vandre ude paa Vantroens og Dødshungerens Ørken og Ødemarker, borte fra Naadens og Livsens Grønning! O, — vaagn op og se eders ulykkelige Sjelstilstand! Men se ogsaa, at Grønningen i Ørken ligger eder ganske nær! Se, nu er den behagelige Tid! Se, nu er Frelsens Dag (2. Kor. 6, 2)“ osv.

Saadan omtrent talte Trandberg; og hans Ord faldt med Kærlighedens Varme fra Herren, saa de fængede i mangt et Hjerte. Aldrig før havde man hørt en Præst tale med saa stor Omsorg og Bekymring for Sjæles Frelse. Naar den ildfulde Sjælesørger

saa til Slut stillede sig ved Udgangen og trykkede Tilhørerne i Haanden, mens han saa paa dem med sine milde taarevædede Øjne, ja saa kunde de jo ikke andet end holde af ham og søge at gøre efter hans Ord.⁴

Paa lignende Maade artede Mødet sig i østre Skole om Aftenen; og disse Søndag Eftermiddags- og Aftenforsamlinger blev fortsat i henved 3 Maaneder. Skolerne var hver Gang fyldte, „ja overfyldte“⁵ af lyttende Mennesker; og Lærerne: Johansen ved søndre og særlig H. C. Dam ved østre stillede sig venligt til Trandbergs Mission.

Ligesom for Aladdin laa der for vor unge Præst et Bjerg (den toaarige Tidsfrist), der spærrede ham Adgang til „Prinsessen“. Men der var for ham et endnu større Bjerg (Menneskers Vantro og Verdslighed), som han skulde have sprængt til deres Frelse og sin egen sande Lykke. Derfor maatte han flittigt bruge sin „Ring“ (den levende Fantasi) og sin „forunderlige Lampe“ (Profetiens, Livs-Vækkelsens Naadegave) hvormed han skulde sætte Himlens Kræfter i Bevægelse, saa Bjergene omsider maatte aabne sig, og Velsignelsen og Lykken strømme ned.

De søgne Dage gik vor Vækkelsespræst ofte paa Husbesøg for at vidne for Folk, indbyde dem til smaa Husmøder og sælge eller forære dem Bibler, Testamenter, Salmebøger eller andre kristelige Bøger; og det hedder om ham, at der var ingen Hyttedør saa lav og ingen Stue saa ussel, at han jo dog kunde finde ind med sit Naadebudskab fra Herren. Men det var jo ikke altid, at han blev saa vel modtaget.⁶

En Dag kom Trandberg ind til en enlig boende Kvinde, som han ogsaa indbød til Møde; men hun var rap paa Munden og ytrede, at der rendte saa mange Prædikanter om af alle Slags, baade Mormoner og Baptister, at man knap vidste, hvad man skulde tro; og nu vil „dæjn galna Brunsgaarhorrijn au præka,“ føjede hun til. Da sagde Trandberg med et lunt Smil: „Dæjn galna Brunsgaarhorrijn“ er nok ellers mig. — Og den mundrappe Kvinde, der havde anset ham for at være en Mormon, blev saa flov, at hun nær havde tabt baade Mund og Mæle.⁷

I den Tid begyndte Trandberg ogsaa at optage en Dyst med de vildledende Mormonprædikanter. Efter at de havde indbudt de „saakaldte Sjælesørgere“ til et Møde paa Aspesgaard, mødte han op. Da Mormonpræsten var færdig med sin Tale, ytrede Trandberg: først, at det var farligt at bestige en djævelsk Taler-

stol; thi den holdte Mormonprædiken var der ikke meget at sige til, men Mormonernes Lære var falsk; og det beviste han ved at læse op af deres Skrifter. Derefter opfordrede han alle, som vilde høre Jesus til, at forlade Salen, hvorefter han og de fleste tilstedeværende gik. Ved et Møde, som Mormonerne siden holdt paa Aakirkeby Raadhus, sprang Trandberg op paa en Stol og kaldte dem Helvedes Tjenere og lignende; og den Sikkerhed og Troens Frimodighed, som Trandberg udviste ved

Aaker Præstegaard, set fra Haven ved Vintertid.

saadanne Løjligheder hjalp mange vaklende Sjæle til at holde sig borte fra Vildfarelserne.⁸

Aaker Sognepræst Mossin fik imidlertid Brug for en Vikar, da han som Landstingsmand skulde over til København og deltage i Rigsdagsarbejdet fra 1. Oktober; og da Trandberg allerede arbejdede for Kristendom i Sognet, blev det bestemt, at han kom til at besørge den omtalte Vikartjeneste. Sidst i September flyttede han derfor til Præstegaarden for at blive sat ind i Sagerne og lave sig paa at prædike i Kirken Søndag den 30. s. Md.

Om Trandbergs Indtræden i Aaker Præstegaard er berettet følgende, der viser, hvorledes han forstod at tale til Børn. Da

han havde hilst paa Præstefolkene, gav han sig straks i Lag med deres seksaarige Plejedatter Karoline, som jo var meget optaget af det, at hun skulde rejse med sine Forældre til København. Han morede sig derfor med at spørge hende: „Hvad hedder Hovedstaden i Danmark?“ Hun tænkte sig om, men kunde intet Svar give; og da hun var bleven „udskammet“ af sine Forældre for sin mangelfulde Geografikundskab, fik hun at vide, at det netop var til den Stad, hun skulde hen, og derover blev hun selvfølgelig igen glad.⁹

I de Dage kom en Mand til Pastor Mossin og bestilte en kirkelig Forretning (vistnok Begravelse) besørget om Lørdagen, og Trandberg hørte fra det tilstødende Værelse, hvorledes Mossin afviste Manden, fordi Lørdagen var alle Præsters Studeredag. Da gik Trandberg ind og mindede Mossin om, at Præsterne jo havde „studeret“, før de tog Embedseksamen; og Udarbejdelsen af en Søndagsprædiken behøvede næppe hindre en Præst i at udføre en kirkelig Forretning om Lørdagen. Da det nu var Trandberg, der skulde udføre begge Dele, lod Pastor Mossin ham faa sin Vilje, saa han kom til at afgøre Sagen med den fremmede og besørgede altsaa Lørdagsforretningen for ham.¹⁰

Trandberg plejede aldrig at sidde stille i et Kammer og studere sin Prædiken. Før han skulde tale, gav han sig gerne ud paa en Spadseretur ad en ensom Vej, i en Skov eller paa en Kirkegaard, hvor han i inderlig Bøn og intens Tænken vandrede frem og tilbage, frem og tilbage i flere Timer — somme Tider en hel Nat, indtil han havde sat sig saaledes ind i Emnet, at det var blevet hans Hjerteeje og personlige Livsfylde, som han saa øste ud af til sine Tilhørere. Men baade Forberedelsen og Udførelsen kostede ham stor Anstrengelse. Da han ikke havde skrevet noget op at holde sig til, blev hans Prædikener vel fulde af Gentagelser og varede gerne 2 à 3 Timer; men idet han talte, saa Sveden perlede paa hans Pande og sivede fra hans Krop, fik Talen stor Virkning. Ogsaa det, at han stundom græd over Menneskers Vantro og haarde Sind, bidrog til at smelte Hjerterne og aabne dem for Herren. Paa Nutidsmennesker vilde Trandbergs lange Taler med de mange Gentagelser vel have virket trættende; men for hin Slægt var de vækkende og ansporende til at søge Gud og hans Rige.¹¹

Efter at Trandberg var bleven Kapellan for Mossin, maatte Søndag Eftermiddags-Møderne i de to Skoler vige for de regel-

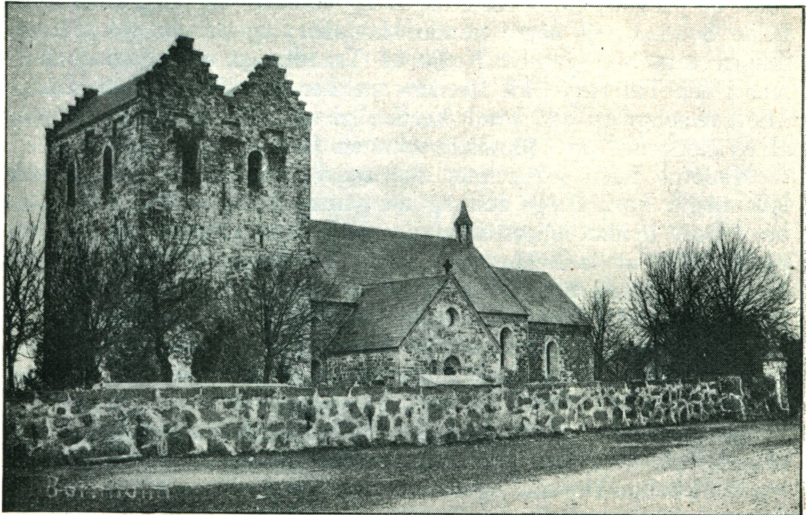
mæssige Søndagsprædikener i Sognets Kirke. Derimod blev der siden holdt Forsamlinger paa søgne Dage baade i Kirken og Skolerne og rundt om i Gaarde og Huse. Hver Tirsdag Aften Kl. 6 holdt Trandberg den Vinter Møde i Aaker søndre Skole og ligeledes hver Torsdag til samme Tid i østre samt Onsdag Aften i Kirken; og det var ikke blot Prædikener det gjaldt. „Foruden de forskellige Foredrag med Bødsprædikener og Oplysnings-taler af forskellig, kristelig, bibelsk, kirkehistorisk Art blev der hver Gang indøvet nye Salmemelodier.“¹² Trandberg forklarede først de paagældende Salmer og sang derefter for med sin klangfulde Stemme, til nogle kunde Melodien; og derpaa gik Salme-sangen som af sig selv. Nogle af Trandbergs mest yndede Salmer i den Tid var: „Til Himlene rækker din Miskundhed, Gud,“ „Forføngeligt er alt, hvad Verden giver“, „Rejs op dit Hoved, al Kristenhed!“ og „Blomstre som en Rosengard“ osv.¹³

Møderne i Aa Kirke blev saa stærkt besøgt, at man maatte lade nogle Folk slippe ind og ud gennem den nordre (Kvindernes) Dør, hvilket ellers ikke var sket i umindelige Tider. Den gamle Skik at lade Mændene sidde til Højre og Kvinderne til Venstre i Kirken blev nu heller ikke overholdt. Det kan her bemærkes, at i Aa Kirkes Langhus var Mands- og Kvindesiden fra Middelalderen af (indtil 1874) skilt ved en metertyk Mur, der var gennembrudt og dens Piller og Buer forsiret med Freskomalerier.

Aa Kirke var i den katolske Tid Lundebispsens Repræsentations-Kirke, hvor han paa sine Bornholmsture holdt Stævne, afsagde kirkelige Dømmø og gik foran i Processionen op til Alteret. Ogsaa fra Lutherdommens Tid har den Minder, Alter og Prædike-stol er saaledes to i Renaissancestil udførte Kunstværker med en Mængde allegoriske Figurer udskåret i Træ. Aa Kirke var viet til Døberen Johannes og maaske ogsaa til Apostelen af samme Navn, hvad der godt stemmede med Trandbergs Gerning der; thi med en Johannes Døbers Nidkærhed forkyndte han Omvendelse for Folket, og med Apostelen Johannes' Kristuskærlighed drog han Folket til Frelseren, idet han omtalte sig selv som en Synder blandt Syndere.

Som Sognepræstens Stedfortræder turde Trandberg bruge lidt skrappere Ord og Vendinger end tidligere, hvilket ogsaa var nødvendigt; thi ellers vilde mange have nøjedes med blot at komme og se Præstens elskelige Skikkelse og høre hans inder-

lige Tale. Endnu gik Synder og Laster i Svang rundt om; og Trandberg maatte næsten paa Trods af sine Følelser bruge Lovens Plov og svinge Ordets Svøbe over Folk for at faa dem ydmyget og hjerteknust i deres Samvittigheder. Særlig fordømte han Ting, der havde været til saa stor Forbandelse for ham selv, saasom: Æde- og Drikkegilder med Kortspil, Dans, Tobaksrøgning, Forfængelighed, Usædelighed og Banden osv. og revsede ogsaa Hjerterets Synder. Han talte om, hvorledes Kortspillerne, opflammet af

Aa Kirke, opført omkring ved Aar 1200.

Punchens og Lidenskabens Dæmon, lod Korttrumferne falde til Haandslagets Brag og Ordtrumfernes Knalden, til Djævelen selv kom ned paa Spillebordet for at føre dem til Helvede. Han udmalede, hvorledes de dansende paa en Balsal tumlede sig øre og beruste af den fortryllende Dansemusik, til onde Instinkter som: Hovmod, Forfængelighed, Kødslust, Skinsyge, Had og Hævngerrighed havde bemægtiget sig dem og drog dem nedad i Afgrunden. Han skildrede, hvorledes Kvinderne optraadte som Forførere, idet de med deres Flitterstads og Koketteri — lig Fristeren i Ørken — tilhviskede Mændene: „Alt dette vil jeg give

dig, om du vil falde ned og tilbede mig osv.“ Men Trandberg begyndte ogsaa at revse Statskirkens Tjenere. Han sagde, at Præsterne prædikede, og Degnen sagde Amen for Offerets Skyld. Døbefonten blev vanhelliget af vantro Faddere og Alteret blev gjort til et Pengebord osv.; og alle blev indtrængende opfordret til at omvende sig og komme til ham, den levende Sten, som vel „blev forkastet af Bygningsmændene, men som er blevet til en - Hovedhjørnesten“ (Matth. 21, 42).¹⁴

Alt dette blev tit fremført under Suk og Graad, saa Tilhørerne ogsaa blev bevæget; og Guds Aand arbejdede med, saa mange fik baade Vilje og Kraft til at leve et nyt Liv. Nogle gjorde f. Eks. Bod ved at gaa hjem og „kaste Spillekortene i Ilden“, andre „henlagde deres pyntede Klæder i Forbandelse“; nogle kom til dybt at angre deres Synder; og nogle fandt under deres Hjertekval Fred i Tro paa den korsfæstede. En ca. 80 Aar gammel Enke beretter, at hun ved at høre Trandberg i Aaker blev klar paa, hvorledes det forholdt sig med de to Opholdssteder efter Døden, saa hun kom til at stile mod det rette; og en 90-aarig Enke fortæller, at hun efter et af Trandbergs Møder i Aaker søndre Skole var bleven saa hjerteknust over sin Synd, at hun gik hjem i den største Angst og vidste hverken ud eller ind derhjemme, indtil der ligesom nogen tvang hende i Knæ; og liggende der i ydmyg Bøn til Gud fandt hun med een Gang Fred i Troen paa sine Synders Forladelse for Jesu Korsdøds Skyld.¹⁵

Efterhaanden som der blev en Del vakte og troende, samlede disse i Smaakredse hver Lørdag Aften og styrkede sig ved Bibellæsning, Salmesang og Bøn; men nogles Omvendelse bestod mest i det ydre; de søgte blot at gøre Trandberg til Behag og efterlignede hans Fagter og Væremaade. Blandt dem, der understøttede Trandbergs Gerning og hjalp til at holde Vækkelsen i et sundt Spor, var Bødker Strømberg fra Aakirkeby. Han havde „et forunderligt dybt Blik ind i Menneskehjertets dybe Fordærvelse og ind i Frelserhjertets uudgrundelige Kærlighed og i Skriftens forborgne Hemmeligheder,“ skriver Trandberg.¹⁶

Det varede nu ikke længe, før Trandbergs Prædiken og Vækkelsesværk blev drøftet alle Vegne i Sognet, hvor Folk mødtes; og Rygtet om Trandbergs Iver og Skraphed gik igen blandt Skolebørnene. Da der sidst i Oktober skulde holdes Eksamen i søndre Skole, var det med en vis Hjerteklemmelse, at ældste

Klasse mødte op for den ny Præst; og da Prøven var vel overstaaet, morede denne Klasses Drengs sig med at sige til de udenfor ventende smaa, at den ny Præst baade skændte og slog, saa yngste Klasse var meget rød, da den endelig skulde ind. Slig Frygt viste sig imidlertid ugrundet; thi Trandberg tog imod Børnene med det kærligste Smil og talte spøgefuldt og venligt til dem.¹⁷

Ved Siden af, at Trandberg forkyndte Guds Ord med saa stor Alvor, udviste han nu og da en barnlig Munterhed i Tale og Adfærd. Saaledes kunde han efter et alvorligt Møde godt sidde sammen med Venner omkring Kaffebordet og fortælle morsomme Anekdoter, saa Selskabet kom til at le; men han saared ingen dermed; thi Kristendommen havde forandret hans naturlige Munterhed til barnlig Glæde. Juleaften lod han festlig holde i Aa Kirke, som han havde ladet pynte og forsyne med Lys langs alle Stolerækkerne; og næppe havde nogen før oplevet saa skøn og stemningsfuld en Gudstjeneste. — Nogle, som satte Pris paa Trandbergs Vennesælhed uden at forstaa hans Alvor, bød ham stundom med til verdslige Gilder; og der kom han i en vanskelig Situation; thi han vilde nødig støde Folk fra sig. I Begyndelsen havde han mødt op og søgt at samle en Del Gæster til Andagt og Oplæsning i en Stue; men da nogle alligevel vilde samles om „Fandens Bibel“ (Spillekortene) i en Stue ved Siden af, havde han fundet det usmageligt i Længden. Da han 2. Juledag blev indbudt til Gilde paa en af de fornemste Gaarde i Sognet, sagde han: Nej Tak! og holdt i Stedet for en gribende Tale i Kirken om Stefanus' Martyrdød og Kristi Efterfølgelse.¹⁸

Men ligesom Stefanus ved sit nidkære Vidnesbyrd fik Modstandere og Fjender, saaledes fik Trandberg ogsaa sine, der snakkede ilde om ham eller gjorde ham til Genstand for Latter. Nogle truede ogsaa med at prygle ham og lavede sig til at kaste Sten efter ham, naar han om Aftenen gik ind paa Kirkegaarden for at bede eller forberede sig til en Prædiken.¹⁹

Ogsaa i Nabosognene sporedes Trandbergs Værk. Den 21. og 28. Oktober havde han prædiket i Peders Kirke og den 18. Nov. i St. Povls; og Folk fra Nylars, Bodilsker og Vestermarie havde hørt ham i Aaker.

Sidst i Februar 1861 kom Pastor Mossin hjem og overtog sit Embede, hvorefter Trandberg atter virkede som Rejsepræst; og Guds Rige fik stadig Fremgang ved ham. Da han den 17. Marts

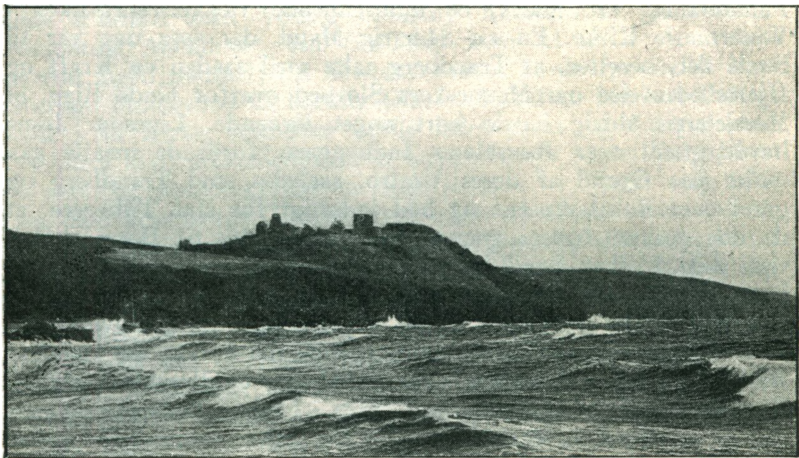
forlader Aaker, sætter han de vaktes Antal til flere Hundrede og siger, at „Guds Ord er kommet frem i de fleste Huse og Gaarde, og oplivende Salmesang lyder trindt omkring baade i de fattiges og de riges Boliger“; og han føjer til: Herren være lovet for sin usigelige Naade imod mig, hans usle, syndige Tjener.“²⁰ Siden holdt Strømberg Forsamlinger i Sognets Skoler og var til Velsignelse for dem, som ej havde nok i at høre Sognepræsten.

Fra 1. April 1861 skulde Trandberg vikariere for den syge Pastor Bohr i Olsker-Allinge; og før han drog did, holdt han Palmesøndag (24. Marts) en indtrængende Vækkelsesprædiken i Vestermarie Kirke. En nu 84-aarig Mand, der som ung var til Stede der, beretter, at Trandberg talte med saadan en Kraft og Hjertebedrøvelse om Menneskers Sløvhed overfor Guds Rige, at Meddeleren aldrig havde hørt noget lignende. Ligesom Jesus havde grædt over Jerusalems Indbyggere, fordi de maatte gaa under paa Grund af deres Vantro, saaledes stod Trandberg og græd over Bornholmerne og bad inderligt for sine Tilhørere, at de dog maatte frelses gennem en Omvendelse til Herren. Han viste dem, hvilken Synd det var at holde saadanne verdslige Bryllups- Barsels- og Begravelsesgilder, som Folk dengang plejede. Han sagde, det var Spot imod den treenige Gud, i hvis Navn et lille Barn lige var blevet døbt, at lade det første, det derefter fik at indaande i Hjemmet, være Tobaksrøg og Brændevinsdunst. Det var uværdigt, at Mennesker skabte i Guds Billede skulde mødes til overdaadige Maaltider og til Bordtaler, som enhver ærbar Pige burde skamme sig ved at høre paa osv. Derefter skildrede Trandberg, hvorledes hver enkelt i en Husstand skulde leve, naar de vilde bære Kristennavne. Og alt blev sagt saa inderligt og overbevisende, at Meddeleren fra den Dag regner sin kristelige Opvækkelse. Siden gik han ofte flere Mil for at høre Trandberg.²¹

Det Pastorat, hvor den nidkære Vækkelsespræst derefter fik Virkeplads, hører til de ejendommeligste, skønneste og mest historisk bekendte Egne i Danmark. Nordligst hæver Hammeren sig som et Forbjerg med ret stejle Granitbakker og lynggroede Lavninger. Syd derfor ligger en lille dejlig Bjergsø, og sønden for den hæver Landet sig med Bakker og Dale, Klippeknolde og Kløfter, hvorimellem brusende Bække snor sig. De skraanende Kystpartier fremviser ret frugtbar Jord; men det indre Højdedrags Lyngpletter minder om magre Egne; og Jordlaget er sjæl-

den tykkere, end at Husene kan bygges umiddelbart paa Grundklippen. Mod Vest ligger saaledes Ruinerne af den gamle Kirkeborg Hammershus paa en høj Klippeknude ved Havet.

Disse Ruiner fortæller om den katolske Kirkes Kamp for at hævde sig imod Kongen og andre verdslige Magthavere. Danmarks Ærkebisper og deres Fogder; som alle var baade adelige og gejstlige efter middelalderligt Begreb, holdt til der, gik til Messe i det tilhørende Margrethe Kapel og æggede deres Folk til at kæmpe for Borgen og den ene saliggørende Kirke, der

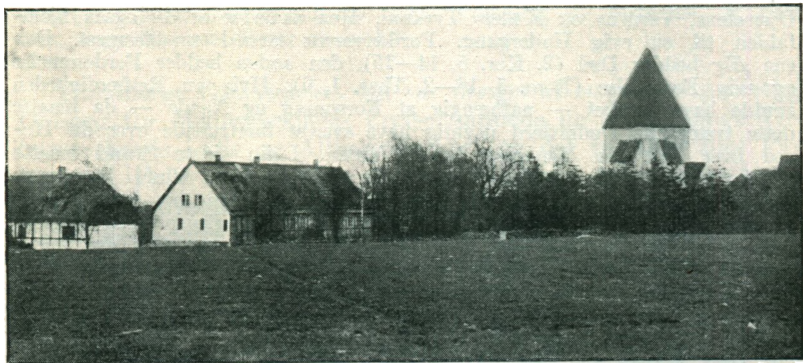
Ruinerne af Hammershus paa den c. 80 m høje Grundklippe.

jo ogsaa i aandelig Forstand mentes at være bygget paa en Klippe (Kristus); og selv om den katolske Kirke ligesom Borgen faldt i Ruiner, saa er den dog til endnu; de protestantiske Kirker har ogsaa deres Skrøbeligheder; og dog er der noget i dem alle, som stadig bestaar og trodser den verdslige Magt.

Nordbornholmernes Natur ligner baade Havet og Jorden. Ligesom Havet i Paalandsstorm kan tørne voldsomt imod de stejle Klipper for at omstyrte dem og bag efter i stille Vejr stønner og hulker fra Dybet, saaledes kan Nordbornholmeren efter heftig Modstand imod Kristendommen komme til brat Omvendelse og stærk Anger; og ligesom Nordbornholms Klippemasse med det

tynde Jordlag afgiver næsten færdige Byggegrunde og Agre, saaledes djærves Beboerne dér let til at bygge deres Kristendom umiddelbart paa Klippen Kristus uden at gøre saa meget for det kulturelle. (Folketallet i Olsker-Allinge var da ca. 2000).

I det nævnte Pastorats nordlige Del ligger den lille Købstad Sandvig ved en sandet Bugt for Enden af Hammersø; og Syd derfor breder Allinge sig, en temmelig ny By, der i det 16. Aarhundrede blev kaldt baade Alandt, Alende og Allinge — vistnok fordi den hørte til Hammerhus' Adelland eller Adelenge. Endnu

Den gamle Ols Præstegaard og Rundkirken med sit Kegletag.

sydligere ligger Tejn Fiskerleje; og midt oppe i Landsognet staar den middelalderlige Ols Kirke med sine overhvælvede Beskyttelsesrum i flere Etager, sine Skydeskaar og Stentrapper i Rundmuren. Den er viet til den norske Kongehelgen St. Olaf. Og Præstegaarden, hvor Trandberg boede i Forsommeren 1861, var karakteristisk ved sine Bindingsværkslænger og sin Beliggenhed med Haven tæt op til Kirkegaarden.

Skærtorsdag den 28. Marts og Langfredag den 29. holdt Trandberg sine første Prædikener i Olsker-Allinge; og ifølge et Vidnes Beretning talte han da indtrængende til Folk om Guds Søn, der ofrede sig selv, for at Mennesker kunde blive frelste. Langfredag blev der i Ols Kirke sunget „Gak under Jesu Kors at staa!“ og „Skriv dig Jesus paa mit Hjerte!“ og i Tilslutning til disse Salmer prædikede Trandberg omtrent saaledes:

„Helt klart og bestemt siger Apostelen Paulus: Ogsaa for os er vort Paaskelam ofret, Kristus. Derfor lad os holde Højtid, ikke med den gamle Surdejg, ej heller med Ondskabs og Skalkheds Surdejg, men med Renheds og Sandheds usyrede Brød (1 Kor. 5, 7—8). — Ven! du selv og alle Mennesker — er af Naturen gennem Adams Fald i en trælbundet Tilstand. Du saa vel som ethvert af Adams Børn maa udbryde med David og sige: Se, jeg er født i Skyld, og min Moder har undfanget mig i Synd (Sl. 51, 7). Du maa erkende Sandheden af Jesu Ord: Hvad som er født af Kødets, er Kød (Joh. 3, 6). Men her kommer Pauli Udtalelse i Betydning: Kødets Sans er Fjendskab mod Gud (Rom. 8, 7). Dette lærer Guds Ord — at du er født til Verden i en kødelig, gudfjendtlig, skyldbetyngt Tilstand. Og udaf denne Tilstand kan hverken du selv eller noget som helst Menneske fri dig. Du er en Træl under Djævelens, Verdens og Kødets Tyranni. Men saaledes er du ogsaa hjemfalden til en evig Undergang. Fordærverens Sværd er tveægget. Den ene Æg hedder Død (2. Kor. 5, 14—15), den anden hedder Fordømmelse og evig Fortabelse (Rom. 5, 18—2. The. 1, 9). Hvis nu Retfærdigheden skulde have hersket — uafhængig af Forsoning og Naade — da maatte dette tveæggede Dødssværd usynlig have svævet faretruende over dit Hoved over hele din Vandring her i Verden. I din sidste Stund maatte det have ramt dig. — Men Gud ofrede sin egen Søn, Gud i Støvdragt, i Tjeners Skikkelse (1. Tim. 3, 16—Fil. 2, 7—8). Han gav ham hen at være Verdens blodige Offerlam for al dens Skyld og Brøde. Han slagtede ham selv? Ja, for saa vidt som han selv frivillig og efter sin velbehagelige Vilje gav ham hen i Døden. Men han brugte i sit alvise Raad Djævelen og hans Haandlangere i sin almægtige Forsyns Haand som et Middel til Dødens Udførelse. Saaledes hedder det: Herren havde Behag i at knuse ham med Lidelse (Esaj. 53, 10). — Hvad skete da, der Gud hengav sin Søn i Døden som det sande Paaskelam? — Saaledes lærer Skriften: Se, det Guds Lam, som bærer Verdens Synd (Joh. 1, 29). — Han blev regnet blandt Overtrædere (Esajas 53, 12). Ikke alene Menneskene, men ogsaa Gud regnede sin Søn blandt Overtrædere. Han tilegnede ham al Verdens Synd, som om han havde begaaet den, som om han havde været den eneste Overtræder i hele Tilværelsen. Den, som ikke vidste af Synd, har Gud gjort til Synd for os, paa det vi skulle vorde Guds Retfærdighed (2. Kor. 5, 21). — Saa er paa dette Retfærdighedens Grundlag Guds Favn som en Faderfavn helt og fuldt aabnet og udbredt mod den fjendske, trodsige og oprørske Verden. — Oplad dig, du Troens Øje! og straal af Glæde! Se og besku den største Kærlighed, som lader sig tænke — nej, større end den lader sig tænke. Thi den er uudgrundelig! Udvid dig, du snævre, trange Hjerte i det menneskelige Bryst! slaa højt af himmelsk Glæde! thi store og vidunderlige Ting er sket, da Gud ofrede sin Søn paa Korsets Træ! — Og du sovende, blinde og haardhjertede Verden! Burde du ikke ved dette store Budskab vaagne og lytte til denne store Glædes Tidende, den største i Verden, tro den, annamme den og blive salig baade for Tid og Evighed! — Jesu Forsoningsdød for Verdens Synd var uudgaaelig nødvendig til Menneskeslægstens Redning. Men dette er kun den ene Del af Frelsen. Den anden Del af den faldne Verdens Redning er Guds Henvendelse til den enkelte ved den Helligaand gennem Naadens Midler,

og hans Meddelelse til det modtagelige Hjerter af Syndsforladelsens Renselse i Kraft af Kristi Blod. Sker dette ikke, da gaar Mennesket dog evig fortabt. Naar et Menneske er faldet ud af sin Daabs Naade og vandrer omkring ude paa Syndens, Dødens og Fordømmelsens Veje med et uomskaaet Hjerter, da maa han først af Guds Aand lade sig lede til Omvendelse og Tro, at hans Hjerter kan blive omskaaet, førend han til Lægedom og Velsignelse kan modtage Herrens hellige Legeme og Blod i Nadveren. — Desværre, mange Millioner Mennesker i Kristenheden, med uomskaaede Hjerter og Øren træder Aar efter Aar hen til Nadverens hellige Bord, trampe ved deres Vantro og Ugudelighed Herrens Legeme og Blod under Fødder og æder og drikker sig selv til Dom og nedkalder Død og Fordømmelse over deres syndige Hoveder. Ak, maatte Herren dog i sin store Barmhertighed vække mange af de dødsdøende Masser iblandt de døbe Folkeslag og forbarme sig over dem, mens Naadens Timer rinder!²²

Trandbergs Forkyndelse, der var præget af en næsten profetlig Omsorg for Menneskesjæles Frelse, samlede nu snart mange Tilhørere baade i Ols og Allinge Kirker; og det var ikke blot Pastoratets Folk, der mødte op. En Mængde Aakerboere kørte eller gik sædvanlig den 20—30 km lange Vej til Øens Nordkant for at høre deres kære Præst om Søndagen; og fra andre Sogne strømmede ogsaa mange til. Det fortælles, at Ringeren ved Ols Kirke skændte over, at udensogns Folk fyldte Guds Hus, saa Sognets egne knap kunde faa Plads; og det var ikke ugrundet; thi baade Stole og Stier blev gerne tæt besat. Somme maatte hænge paa „Lajtarijn“ (Pulpituret) med Benene ud over Rækværket.²³ For at vække Folks Syndserkendelse maatte Trandberg ogsaa her gaa dem stærkt ind paa Livet ja saa stærkt, at de fornemste Bønder og Borgere ofte fandt det „for hedt“ at sidde under Prædikestolen, hvorfor de tyede op paa „Lajtarijn“. Der tillod de sig saa i Smug at smiske til hinanden, naar ogsaa den nidkære Præst overfor Lovens strenge Krav (f. Eks. Matth. 5, 22—28—37) ydmygt bekendte at have syndet. Nogle fandt, at han var for ung til at tale saa stærkt; men han sagde, at han var gammel nok til at tale Sandhed. En 82-aarig Mand fra Klemensker beretter, at han som ung aldrig havde hørt noget Aandsord i Kirken. Han kom der blot for at bytte Ure og Knive med Kammerater og aftale, hvor de skulde spille Kort Søndag Aften; men da nogle Karle engang fortalte, hvad Trandberg havde sagt i Aaker og Ols Kirke, maatte Meddelelsen ogsaa derhen og høre noget om det evige Liv.²⁴

Dette sidste Træk vidner om, hvor verdslige og aandelige døde

den Tids Præster maa have været, saa det ikke var helt uberegtiget, naar Trandberg stundom kaldte dem Lejesvende og Sjælemordere, der var Skyld i det menige Folks Gudløshed.

Ved en fornem Borgerfrues Begravelse i Allinge talte Trandberg i den Grad revsende om „de stores“ Verdslighed, at de forlangte ham draget til Ansvar overfor Byskriveren; men de kom ingen Vej med ham; for den brødefri Præst tog den hele „Retssag“ med Gemytlighed.²⁵

Blandt dem, som tog Forargelse af Trandbergs Nidkærlighed, var ogsaa Pastor Bohrs Tjenestekar, og han følte sig i den Grad krænket, at han besluttede at slaa Syndrevseren ihjel. Da Trandberg en Aften spadserede ud fra Præstegaarden, fulgte Karlen efter ham og skjulte sig i „Præstebuskene“ for at belure hans Adfærd. Fra sit Skjul listede han atter efter Præsten, da denne gik tilbage, og fulgte ham til Kirkegaarden: men der fik han ingen Lejlighed til at udføre sit skumle Forsæt; thi Trandberg gik nu ind over de døde's Have, hvor han knælede og bad en inderlig Bøn for Syndere og ugudelige Mennesker; og Bønnen fik den Virkning, at Karlen forlod sine Mordtanker. „Den næste Aften ventede han atter paa Trandberg, men dengang for at spørge ham, om det var muligt, at en Synder som han kunde faa Guds og Trandbergs Tilgivelse. Manden fandt om-sider Fred med Gud og var stadig Trandbergs trofaste Ven.“²⁶

Blandt andre Resultater af Trandbergs Virksomhed da kan nævnes, at nogle i Nærheden af Kirken boende Husmandsfolk, som før havde levet et raat og usædeligt Liv, blev ganske forvandet, saa de kom til at elske Renhed, Flid og hjemlig Hygge, og i Stedet for liderlige Viser hørte man siden kun skønne Lovsange til Gud tone ud fra Hytten.²⁷

Trandberg virkede her ligesom i Aaker ikke blot ved Søndagsgudstjenester og kirkelige Forretninger, men ogsaa ved Søndagsforsamlinger i Kirkerne, Husbesøg og Salg af Bibler og Salmebøger m. m., og Søndag Aften samlede han de vakte til Samtale og Andagt i Præstegaarden. Mange af de troende Aakerboere vedblev ogsaa at søge ham som deres Sjælesørger. Nogle androg Biskoppen om Tilladelse til at gaa til Alters hos Trandberg i Olsker, hvilket heller ikke blev dem nægtet; men da de ogsaa lod enkelte Børn konfirmere hos Vækkelsespræsten, fik de tilkendegivet en Misbilligelse fra den gejstlige Overherre.²⁸

Da Sommeren meldte sig, begyndte Trandberg at holde Fri-

luftsmøder. Den 18. og 21. Juni bekendtgjorde han i „Bornholms Avis“, at han agtede at holde en Prædiken i Almindingen St. Hans Dag (ved Prinsøhuset). Han vilde i Modsætning til dem, der „svælger i blødagtig Livsnydelse og forfængelig tom Verdenslyst“ minde om Døberen Johannes' selvfornægtende Liv og stærke Omvendelsesprædiken; og han bad Familiefædre raade deres Tjenestefolk til at komme med til denne alvorlige Fest i Stedet for til St. Hans Aften-Gøglet; og han haabede, at „alle Beværtningsanstalter maatte være borte den Dag, og at den kristelige Broderaad maatte besørge det nødvendige i saa Henseende, saa at de formuende og velhavende blandt Tilhørerne vilde meddele deres ringe Brødre af deres Overflødighed.“ Ifølge Vidners Udsagn holdt Trandberg derefter det planlagte Møde, hvor mange Folk rundt om fra hele Øen var til Stede, og hvor sikkert mange fik en aandelig Vækkelse.

I Løbet af 3 Maaneder var en hel Mængde „dødslumrende“ Mennesker paa Nordbornholm bleven vakt op til aandeligt Liv; og „der fandtes næppe noget Hus eller nogen Gaard, hvor man ikke talte derom“.²⁹ Pastor Bohr var imidlertid bleven saa rask, at han kunde betjene Olsker-Allinge Embedet. Trandberg flyttede derfor fra Præstegaarden den 1. Juli og tog en Tid Ophold hos nogle Venner i Aaker, bl. a. Sonne, Risegaard, hvor han vilde feriere lidt. Men hans Fjender undte ham ingen Feriero.

I Bornholms Amtstidende (Rytterknægten) Nr. 78 blev Trandberg offentlig angrebet af en anonym Allingebo; og Anklagen gik bl. a. ud paa, at Kapellanen fra Prædikestolen skulde have forbudt Folk at give Penge ud til Aviser, at han havde forhaanet en Gaardmandsdatter ved hendes Altergang, at han havde talt med stor Heftighed ved omtalte Allinge Borgerfrues Begravelse, at han havde kaldt andre Præster Sjælemordere, at hans Prædiken gik for meget i Retning af Bidstrup og Vordingborg osv.

Trandberg svarer paa dette lumpne Angreb i Bornholms Avis den 11. Juli — ikke „af Hensyn til sin egen Person“; thi han „har det været en stor Glæde endog blot et lidet at forundes den Ære at forhaanes for Kristi Navns Skyld“; heller ikke af Hensyn til Kristendommens Venner eller Fjender i de Sogne, hvor han har arbejdet; men „af Hensyn til alle Sandhedsvenner i andre Menigheder“, som ved hans Tavshed mulig kunde vildledes. Dog vil han i Fremtiden muligvis forholde sig tavs overfor lig-

nende Smæderier. Trandberg siger derefter, at det anonyme Angreb er „et Væv af Løgn og Ondskab fra Begyndelsen til Enden, indblæst af ham, som er Løgnens Fader.“ Forbudet mod Aviser var Løgn, Forhaanelsen af Gaardmandsdatteren var Løgn. I Ligprædikenen havde han kun mindet om „Dødens og Evighedens Alvor“. Angaaende Præsterne havde han talt efter Skriftens Ord; og Hentydningen til Galeanstalterne maatte vel komme af, at han havde prædiket „den korsfæstede Kristus, som var Jøderne en Forargelse og Grækerne en Daarskab“ (1. Kor. 1, 23). Trandberg vedgik, at Vækkelsesarbejdet var gjort i „Skrøbelighed og Ufuldkommenhed“; men han vidste, at det var Guds Værk, og han troede, de fleste Beboere i Allinge vilde „ønske sig fritagne for den Beskyldning at være paa Parti med“ den anonyme Bladskriver, „dette Løgnens og Ugudelighedens Rødskab“.

Kort efter, nemlig den 27. Juli, beretter Bornholms Avis, at 420 Medlemmer af Olsker-Allinge Menigheder har sendt Pastor Bohr en Skrivelse, hvori de ønsker ham, deres Sognepræst, Sundhed og Helbred, men føjer til, at hvis han igen skulde blive nødt til at holde Kapellan, da ønsker de inderligt, „at han vil formaa Hr. Pastor Trandberg til at overtage dette Kald, da de i ham har fundet en trofast og kristelig-nidkær Sjælesørger.“

I de samme Dage, d. v. s. den 18. Juli, skrev Trandberg et Brev til C. F. Rønne som Svar paa dennes Brev af 2. Maj angaaende Missionsarbejdet; og den unge Vækkelsespræst giver en Beretning om sin Virksomhed paa Bornholm overensstemmende med, hvad ovenfor er fortalt. Han forsikrer i Brevet, at han søger „at bevare Sjælene paa Kirkens faste Grund og navnlig i Kirkens hellige Sakramenter og Indvielser“; men han „tør desværre ikke altid raade til at lytte til det Ord, der lyder i Kirkerne, da dette stundom eller i Reglen maaske er mere søvndyssende end vækkende og mere vildledende end vejledende.“ I det hele turde Trandberg „visselig glæde sig over, at Opvækkelsen hidtil var bevaret i en sund og sand Retning og bevaret for de vildfarne Aanders Udskejelser og Forstyrrelser“; selv „nogle Baptister og Mormoner var vendt tilbage til den Moderkirke, hvortil de oprindeligt hørte, og havde sluttet sig til de alvorlige troende.“ Det var nu Trandbergs Hensigt at virke 3 Maaneder igen i Olsker og saaledes arbejde hvert nyt Sted mindst 1/2 Aar. Paa den Maade vilde han, om Gud gav Naade til det, gennemrejse alle Bornholms 15 Pastorater, saa han turde ikke

love C. F. Rønne nogen Bistand paa Sjælland eller andre danske Øer foreløbig. Dette Brev blev optaget i „Indre Missions Tidende“ for September 1861.

Den 3. August samme Aar blev Trandberg atter angrebet offentligt. Denne Gang var det en Baptist J. Hansen, der i „Bornholms Avis“ beskyldte Trandberg for at føre fejlagtig Lære om Daab og Konfirmation. Et 6—8 Ugers Barn kan ikke tro, paastaar Baptisten. Bærekonen maa lyve Svarene for det, siger han. Nej, først Tro saa Daab, og man skulde dypes — ikke blot bestænkes osv. Baptisten bebrejder endvidere Trandberg, at han ikke holder Kirketugt, og tilraader ham til Slut at gaa ud af Statskirken og antage den rene Lære.

Lige en Maaned efter møder Trandberg i Bornholms Avis med Svaret: „Er Barnedaaben fra Gud eller Menneskene?“ og i denne Svarartikel, som senere er optaget i Trandbergs „Bibelske Afhandlinger“ giver han en udmærket Redegørelse for sin og Kirkens Stilling i den Sag og viser, at Læren om Barnedaaben hviler paa bibelsk og oldkirkelig Grund. Præsten spørger Bærekonen — ikke, fordi Barnet ej kan tro, men fordi det endnu ej kan tale (Sl. 22, 10; Matth. 21, 16; Luk. 1, 15; do. 1, 41—42; Mark. 10, 14—15; Joh. 3, 5; Ap. G. 2, 39; Kol. 3, 11—12 osv). Ingen kan fuldt ud gøre Rede for det aandelige Livs Tilblivelse og Vækst ved Daab og Nadver, hvor Herren fylder det ydmyge og hjælpeløse med sin Kraft. Døbe betyder baade neddyppe og overøse, men Bogstavet ihjelslaar, kun Aanden levendegør. Konfirmationen anbefales f. Eks. i 2. Pet. 1, 10. Trandberg indrømmer og beklager, at der mangler Kirketugt i Statskirken; men „saa længe et Kirkesamfund dog har Sakramenterne væsentlig uforsfalskede og giver sine Bekendere Adgang til det rene Bibelord, saa tøver altid Guds Børn, indtil de enten bliver udstødte af det fordærvede Samfund, eller nogen af Herren faar guddommelig Fuldmagt til at træde ud.“ Tilsidst anbefaler Trandberg Gendøberen at være med til at „opvække og styrke Sjælene paa den sande Salighedsvej i Stedet for at vække Splid“ og henstiller til alle frafaldne i Statskirken at omvende sig.

En halvanden Maaned derefter igen kom Baptistforstanderen P. Ryding med et Slags Svar paa omtalte Artikel; men det røbede saa liden Forstaaelse af Trandbergs Syn paa Tro, Daab og

andre Guds Riges Hemmeligheder, at Trandberg ej fandt Anledning til at svare derpaa.

Vor Vækkelsespræst havde imidlertid ikke blot tilbragt Sommeren i Aaker med Ferieren og Skriverier. Mange Søndag Efttermiddage og søgne Aftener havde han holdt gudelige Forsamlinger, særlig i Risegaardsskoven, hvor der jævnlig var mødt en stor Mængde Mennesker som opmærksomme Tilhørere. En af disse, som da var Dreng og nu 74 Aar, siger, at der kom ofte lange Rækker af Vogne til Mødepladsen, hvor Trandberg stod i en Vogn eller i en primitiv Talerstol og lærte Folk om Frelsens Vej. Imellem havde Trandberg løftet Bibelen op mod Tilhørerne og sagt: „Saaledes staar der skrevet, at du skulde leve; men hvorledes lever du?“ Og mange, som før havde levet et verdsligt Liv kom til Omvendelse.³⁰

Efter andre Beretninger søgte de vakte nu mere og mere at vise deres nye Sind ved at bruge tarvelige Klæder og ædruelig Levevis. Mændene klædte sig gerne i Vadmels eller Hvergarns Frakker og Kvinderne i Hvergarns Kjoler, dækket foroven med trekantede Livsjaler; og hver from Kvinde skjulte sit Hoved i en stor „Helgolænder“ („Trandbergianerhat“). Mange græd voldsomt under Møderne over deres tidligere Syndelig; men idet de fordømte dette, dømte de ogsaa andre, der ikke omvendte sig og skikkede sig ligesom de, saa der fremkom nogen usund Dømmen her og der³¹

De 2 Prøveaar for Trandberg og hans elskede var imidlertid gaaet. Han besluttede da at besøge hende, mens hun var Sygeplejerske i Hannover. Den 23. August 1861 rejste han til København, og et Par Uger efter var han nede i nævnte By, hvor de to elskende sikkert har haft et meget hjertegribende og stemningsfuldt Møde.

Paa samme Rejse besøgte Trandberg ogsaa den bekendte tyske Præst Ludvig Harms i Hermannsburg, der i denne By havde „skabt“ et „meget rigt Menighedsliv først og fremmest ved sin Prædiken, men dernæst ogsaa ved sin ivrige Sjælesorg“. Det hedder om ham, at „naar man hørte ham prædike, blev der kun Valget for en mellem at gaa med eller kastes til Side.“ Og baade med Hensyn til dette, Medhjælp fra Lægprædikanter og „knælende Bønforsamlinger“ samt vist ogsaa Broderkys — lærte Trandberg noget, som han siden søgte at praktisere hjemme paa sin Fødeø og andre Steder.³²

Hjemkommen prædikede han den 20. Oktober i Ols og Allinge Kirker; og fra den 27. Okt. virkede han paa ny som lovmæssig ansat Personel-Kapellan i Pastoratet. Denne Gang boede han ikke i Præstegaarden, men hos den tidligere Gaardmand Chr. Hullegaard, som da var Avlsbruger ved Løsebæk i Allinge. Derfra kunde Trandberg lettere overse sin Arbejdsmark og faa mange Mennesker i Tale. Hullegaards Svigersøn, den 36-aarige Avlsbruger Niels Bjørn Grønbeck, som ogsaa boede i Løsebæk

*Avlsbruger Grønbechs Hus (den tidligere Byskrivergaard)
med Trandbergs Mødesal længst til Venstre.*

og var bleven vakt af Trandberg, overlod ham sin 4 Fags Sal til Møder; og dør samlede mange Mennesker om Trandbergs Talerstol i de mørke Aftener den Vinter. Det kneb med Belysningen i det store Rum, hvorfor Folk ofte tog Tællelys med, som de tændte hos hinanden, naar der skulde synges Salmer.

Hos de to Avlsbrugerfamilier, i Nabolaget og hele Byen og Omegnen udfoldede Trandberg nu sin elskelige Personlighed. Livlig og spøgefuld overfor de sunde, medfølende og trøstende overfor syge færdedes han omkring; og ved at være venlig mod Børn og stundom tage dem ved Haanden vandt han ogsaa dem, saa nogle fik Lyst til at overvære hans Prædikener og Sangøvelser fra Salsloftet, hvor de sad og kiggede ned og lyttede igennem et Ventilhul.³³

Stundom holdt Trandberg ogsaa Møde i andre Huse og Gaarde eller i Fiskerlejet Tejn og den bitte Købstad Sandvig, medens han jo samtidig besørgede de sædvanlige Søndagsgudstjenester og kirkelige Forretninger for Pastor Bohr; og det manglede ingen Steder paa Tilhørere.

N. B. Grønbech har skildret Trandbergs Vækkelsesarbejde den-gang saaledes: „Ordet, som vel ofte rullede næsten som en Torden fra Sinai hen over Tilhørerne, naar der taltes om Synd, Død, Dom og et evigt Helvede, var saa skarpt, at næsten intet Hjerte kunde staa for et saadant Ord uden at bøje sig eller i alt Fald forarge sig paa Prædikanten. Vel var det svært i et saadant Øjeblik for et Hjerte, som kun et lidet havde tilegnet sig Guds Naade, at holde denne fast; men det skal ogsaa siges, thi det er Sandhed for mig og flere, at aldrig har vi hørt Himmeriges Herlighed og Salighed i det forklarede Legeme i de lyse Boger lifligere og saligere fremstillet og forklaret end af Pastor Trandberg; ja, der var virkelig ogsaa en salig Trøst for ethvert sønderknust Synderhjerter, og det hver Gang han talte.“³⁴

En anden Tilhører fra hin Vinter skriver om Trandberg, at „hans Prædiken lignede Johannes den Døbers.“ Trandberg sagde, at „Paulus spægede sit Legeme, for at ikke han, som prædikede for andre, selv skulde blive forskudt.“ „Præsterne plejer deres Legemer, saa at de selv og deres Menighed gaar til Helvede.“ — „Trandberg var en levende Vægter paa Sions Mur.“ „Da han kom til Olsker i Novbr., talte han første Gang, jeg hørte ham, over Matth. 25, 1—13. Han talte om, hvor herligt det er at være en klog Jomfru, som har hørt Jesu Røst og har stiftet sandt Bekendtskab med ham, men hvor forfærdeligt (det er) at gaa med Hyklerkappe paa og se sig bedraget. Ingen kan kalde Jesus Herre uden ved den Helligaand. Det var Oljen, de (daarlige Jomfruer) ikke havde.“ — „Jeg husker, da han var i Olsker, prædikede han sig meget svedt, og Folk, især om Aftener fulgte med ham (og snakkede med ham i den kolde Luft), saa han blev meget forkølet.“ — „Indholdet af hans Prædiken var, at Guds Folk ikke skulde skikke sig som Verden hverken i Klædedragt eller Omgængelse.“ — „Han talte ofte om Herrens Tilkommelse, at den ene skal optages, og den anden lades tilbage (1. Thes. 4, 15—18). Mange Steder, som indeholder samme Emner var ofte hans Tekst; og han brugte Salmer, som

passede dertil. Af Vækkelsessalmer brugte han: „Kom Hjerte, tag dit Regnebræt“!³⁵

Fra andre berettes det, at Trandberg en Søndag, da der om Aftenen skulde være Bal et Sted i Pastoratet, holdt paa at tale saa længe i Kirken mod Pyntesyge, Dans og Forfængelighed, at Folk blev helt bange for at gaa til den forberedte „Verdens Lyst“. Kun een Dame mødte frem til Ballet; og dette gik altsaa i Skudderudder. Ved en anden Lejlighed gav Trandberg dog en Fader Lov til at sende sin Datter til Bal, om hun havde „megen Lyst“; thi han tænkte, at hun nok vilde erfare Tomheden i den verdslige Morskab og bag efter komme til Anger, som han saa ofte havde gjort i sin Ungdom; og deri blev han ikke skuffet. Ogsaa i denne Periode strømmede Folk til baade fra nær og fjern om Vækkerens Forkyndelse. En Mand fra Aaker Egnen gik saaledes hjemmefra Kl. 2 om Natten for at høre Trandbergs Froprædiken i Allinge Kirke Julemorgen.³⁶

Men der var ogsaa nogle, som blev Modstandere eller Fjender og vilde Sandhedsvidnet til Livs. Da Trandberg ved en Aftenforsamling i Ols Kirke lod Folk knæle under Bønnen, og Degnen fra Pulpituret saa, at hans Døtre var med til det, før han ned og begærede Ordet til Modsigelse; og da Trandberg nægtede ham at tale, brasede han ud af Kirken, smak Døren i med et Brag og blev siden Trandbergs Modstander. I eet Hjem blev Konen vakt af Trandbergs Prædiken og vilde stadig høre ham, medens Manden ej kunde lide de vækkende Ord, hvorfor der blev Strid mellem Ægtefolkene, der førte til Skilsmisse.³⁷ Sligt hørte dog til Undtagelserne; og noget af den Slags kan ifølge Herrens Ord ikke undgaas, hvor der lyder en levende Forkyndelse (Matth. 10, 34—37).

Efterhaanden var flere Hundrede Mennesker i Ols-Allinge „vaagnet op af Syndens og Vantroens tunge Søvn og spurgte efter og fandt Naadens og Frelsens livsalige Vej“; og for at være noget mere for disse indbød Trandberg en Dag „Guds Børn“ til en Sammenkomst i Kirken Lørdag Aften. Da somme vakte ikke vidste, om de turde være med der, sagde Trandberg opmuntrende: „Ja, Guds Børn er vi egentlig alle; men „Guds kære Børn“ er vi først, naar vi er bleven omvendt fra Syndens Lyst og Verdens Væsen.“ Siden blev det Skik, at de vakte og troende i Olsker-Allinge ogsaa samledes hver Lørdag Aften til gensidig Opbyggelse.³⁸

Den 26. Januar 1862 tog Trandberg foreløbig Afsked med Bornholms nordligste Pastorat for at virke som missionerende Rejsepræst paa andre Kanter af Øen. For at kunne gøre dette Arbejde i Forstaaelse med Statskirkens Folk sendte han i den Tid et Andragende til Ministeriet om, at der maatte gives Bornholms Præster Tilladelse til at aabne Kirkerne for ham til gudelige Forsamlinger; og Ansøgningen var forsynet med en Mængde Underskrifter fra Trandbergs Venner.

Derefter flyttede Vækkelsespræsten først til Aaker, hvor han missionerede hele Februar Maaned og søgte at faa de Aakerboere i Tale, som han ikke de forrige Gange havde faaet vundet for Guds Rige. Det fortælles, at han var saa ivrig, at naar der skulde være Bal et Sted, mødte han stundom op og talte saa alvorligt til Selskabet, at Ballet ofte hævedes, da Gæsterne nu havde faaet andet at tænke paa. Fra 9. til 16. Februar holdt Trandberg Missionsuge med et ca. 4 Timers Møde hver Dag, hvoraf de 4 Møder blev holdt i Aa Kirke; og dør sluttede Ugen med Nadveruddeling til 353 Altergæster. Den Dags Gudstjeneste skal have været fra Kl. 9 om Formiddagen til Kl. 4—5 om Eftermiddagen; og naar Trandberg med sit noget svage Helbred kunde holde ud til sligt, maa det have været, fordi Pauli Ord er gaaet i Opfyldelse paa ham, at „Kristi Kraft fuldkommes i Magtesløshed“ (2. Kor. 12, 9).

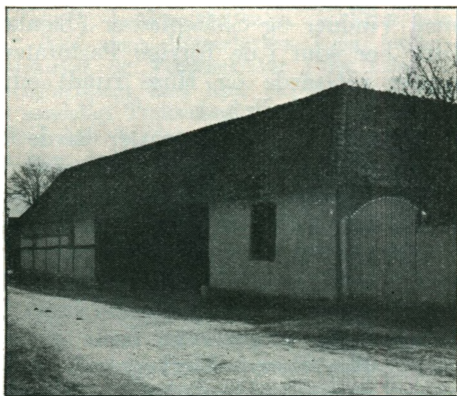
Blandt Tilhørerne i Aaker østre Skole havde ogsaa været Folk fra Bodilsker og Neksø, saasom Gaardejer Anders Brandt, Gadeby, og Kaptajn O. E. Sonne, Neksø; og disse, som allerede var bleven vakt af Trandberg, opfordrede ham nu til at optage et Arbejde i deres Hjemegn og indbød ham samtidig til at bo hos sig. Og Rejsepræsten efterkom deres Ønske. Den 2. Marts 1862 prædikede han første Gang i Bodils Kirke, og indledede dermed sit Vækkelsesarbejde i den Egn, hvor han iøvrigt begyndte med Husbøseg ligesom de forrige Steder.³⁹

Bodilsker-Neksø Pastorat tilhører Sydbornholms flade, frugtbar Lavland, der begrænses imod Nord af de bjergagtige Paradisbakker, hvor den noget bløde Sandsten mødes med den haarde Granit. Imod Syd og Øst beskylles Lavlandet af den blaa Østersø, der stundom aflejrer næsten melfint Sand paa Strandbredderne, hvor det ved Due Odde danner Klitter; og lige Øst for Bodilsker ligger den gamle Købstad Neksø med Navn efter Næs eller nedre Aas — og smykker den lave Strand med

sine tegltækte Bindingsværkshuse, sine Sandstengærder, Vejrmøller og Stenbrud og Nødhavn m. m. Det kristelige Liv paa disse Egne var dengang meget fortørret. Man kendte kun ganske enkelte Lægfolk — som de før omtalte Karna Vest og Johanne Kjøller, der med Mund og Haand vidnede om en levende Kristentro. Og Sognepræsten Steenberg kunde vel nok tale smukt om mange aandelige Ting, men havde ikke Vækkelsens Naadegave.

I Neksø maatte Trandberg først nøjes med at prædike i Skolen Søndag Eftermiddag samt een søgn Eftermiddag om Ugen i Kirken, da Sognepræsten forbeholdt sig denne om Søndagen; og det var nok paa det Tidspunkt at følgende tildrog sig: „En Broder til senere Missionær Møller, nemlig Peter Møller, der var Avlsbestyrer hos Kaptajn O. E. Sonne, kom en Dag med de fyldte Muleposer og skulde køre Tang. Kaptajnen standsede ham da med de Ord: Peter, sæt Poserne i Loen og kom og gaa med mig til Møde! Og da det var hans Husbond, der sagde det, og det gjaldt en søgn Dag, maatte han lystre; men senere behøvede hans Husbond aldrig at nøde ham til at gaa med (at høre Guds Ord); thi han blev ramt af Ordets Pil ved første Møde.“¹⁰

Avlsbruger Michael Bergs Lade.

„Folk strømmer som sædvanlig til for at høre Trandberg,“ skriver en Neksøbo til Bornholms Avis den 19. April 1862; og „da Skolen her viste sig utilstrækkelig for at kunne rumme hans talrige Tilhørere,“ og „Menighederne ønskede — for at spare sin Tid paa den travle Aarstid, og da det forøvrigt vækker Anstød for mange at holde Gudstjeneste paa en Arbejdsdag, at Hr. Trandberg vilde prædike om Søndagen henad Aften (i Kirken) i Stedet for de søgne Dage, hvad han gerne vilde imødekomme; og de androg for Pastor Steenberg om Tilladelse; men

— det afsloges aldeles. Hvad gør saa Trandberg nu? Han holder Gudstjeneste i disse Paaskedage i Michael Bergs Ladelænge.“

Trandbergs Helligdagsprædikener holdtes nu skiftevis i den afbildede Længe og en anden af Bergs Ladebygninger, eftersom der var Plads; og man maatte se ved det Lys, der kom gennem aabne Luger og Porte eller have Tællelys med selv; og man maatte staa oprejst eller sidde paa Halmbunker og Brædder lagt over Sildefjerdinger odsl. Paa lignende Maade gik det i Bodilsker, hvor Kirken ogsaa blev nægtet Trandberg. Der holdt han enkelte Søndag Eftermiddags Prædikener i Anders Brandts Lade, Egesgaard i Gædeby. Men denne Lade blev snart forsynet med Vinduer og Siddepladser (Bænke). Desuden samlede Trandberg her som i de forrige Pastorater Folk til smaa Søgnedagsmøder i Gaarde og Huse rundt om.⁴¹ (I Bodilsker-Neksø var da ca. 2600 Indb.).

I de to forrige Pastorater havde Trandberg — som før skildret — arbejdet i nogenlunde god Forstaaelse med Sognepræsterne. Pastor Mossin i Aaker havde endog taalt, at Kapellanen havde stiklet til Præstegaardens flotte Montering; og Pastor Bohr i Olsker skal i Ydmyghed have sagt: „Gud kunde ikke bruge mig; derfor sendte han Trandberg.“⁴² Men Bodils-Neksø Præsten Steenberg, som i sin Tid havde været Trandbergs Lærer ved Rønne Borgerskole, kunde ikke finde sig i hans Vækkelsestaler, hvori han (efter Søren Kierkegaard) kaldte de mange Statspræster for „Løgnere og Menedere“, fordi de ej efter Præsteløftet prædikede Omvendelse og holdt Kirketugt. Her er en Prøve paa, hvad Trandberg kunde sige om Statskirken og dens Tjenere:

„Se, der kommer en Skikkelse frem i Kordøren og læser en Bøn — maaske med Andagt, men sjælden eller aldrig med Hjertets og Aandens hellige Suk til Gud om Naade og Velsignelse over Gudstjenesten. — Der kommer en præsteklædt Mand op for Alteret. Han messer de lovbefalede Bønner og Tekster — maaske med velklingende Røst, men sjælden eller aldrig med Toner fra den ny Sang, som Helligaanden lægger i Munden paa de frelste Skarer, der tilbeder Gud og Lammet (Aab. 14, 3—4); og hvorledes taler han paa Prædikestolen? — maaske meget smukt og forstandigt om Guds Forsyn, men sjælden eller aldrig om det blødende Offerlam med Hjertets og Aandens inderlige Bekymring for Tilhørernes Frelse; og hvorledes bliver da de læge Statskirkekristerne?“

„Min Ven, læg Mærke til de vrimlende Flokke af dem, som har et særegent Skin af Aandelighed, men som dog lever uden Guds Aand og udenfor Livet i Gud! — Mennesker, som maaske for Velanstændigheds Skyld besøger de sædvanlige Gudstjenester — især, dersom alt der dufter

af Veltalenhed, Kunst og Skønhed, — men hvis Hjertes Begejstring forøvrigt drager dem til helt andre Egne i Livet end dem, hvor Guds levende Menighed kæmper, arbejder, glædes, lider og sejrer! — Og skønt det maa beklages, at mange ellers sande, ærlige Guds Børn er blinde for slige Herligheder som Naturen og Historien, Kunst og Videnskab osv. — saa maa det alligevel end mere beklages og begrædes, at saa mange Mennesker i Kristenheden, der har Sans og Øje opladt for Tilværelsens Storhed og Skønhed i den synlige Verden, — dog har Øjet og Hjertet lukket for Gud, hans Naade og hans Frelse i Kristus Jesus — og vandrer mod en mørk og ulyksalig Evighed. Der er ogsaa en ufattelig stor Skare Mennesker, — som synes at være kommet ind til det aandelige Livs Rigdom, Mættelse og Fyldte, og som dog vansmægter paa Vejen. — Det er dem, som rammes af dette Ord i Aabenbaringens Bog: Ved din Trolddom er alle Folkene bedaaede (Aab. 18, 23). Det er „den store Skøge“ eller „Babylon den store“, hvorom der tales. — Efter min Overbevisning betegner „Skøgen“ ikke alene Romerkirken i sin fordærvede Skikkelse, men ogsaa Massekirker og Verdenskirker i det hele. — Og da Gud har sluttet en Kærlighedspagt med hver enkelt Sjæl i den hellige Daab og er indtraadt i et aandeligt Trolovelsesforhold til den døbte, saa begaar ethvert Menneske, som helt bryder sin Daabspagt, et aandeligt Horeri. Forræderen Judas, som for 30 Sølvpenge solgte sin Herre og Mester, har i de forløbne Aarhundreder haft mange Efterfølgere. Ærkebiskopper og Kardinaler, Biskopper og Præster og Diakoner, Degne og Kirkesangere og andre Kirketjenere, Skoleholdere og Børnelærere — Lægprædikanter og Missionærer i Hedningeland osv. har trolig vandret i Judas' Fodspor. For Sølvpenge, for — Levebrød og — jordisk Velvære — har ogsaa de forraadt deres Herre og Mester og solgt Millioner af Menneskesjæle til Fortabelsens Rædsel. — Uden al Tvivl findes der mangfoldige Kirkebygninger i Kristenheden, hvor der aldrig — eller i Løbet af 100 eller 200 Aar har lydt en levende Forkyndelse. Se, her er jo fuld Besætning af Kirketjenere — og fuldstændig Opstilling af Kirker og Klokker, Orgeler og Bækkener, Ligvogn og Kirkegaarde osv. Ak, kære Venner! her er en sørgelig Anvendelse for Jesu Ord: Lad dem fare! Blinde er blindes Vejledere; men naar en blind leder en blind, falder de begge i Graven (Matth. 15, 14). En kristelig Forfatter har sagt: De fordømtes eneste Lindring i Helvede er at raabe Ve over de Præster og Lærere, der ved deres søvndyssende Prædiken har bragt dem ned i den evige Pine, — i Sandhed en fattig Trøst! O, Venner, lad os vaagne op!¹⁴³

Saadan Tale æggede jo end mere de verdsligsindede Præster til at stille sig imod Trandberg og hans Vækkelsesværk; og da der skulde gives Erklæring til Ministeriet angaaende Trandbergs Benyttelse af Kirkerne, blev den for de fleste bornholmske Præsters Vedkommende i Lighed med, hvad Vestermarie Sognepræst J. P. Kofod skrev i sin Embedsbog den 24. Febr. 1862. Han mener, at den ansøgte Tilladelse bør nægtes for 5 Aarsagers Skyld: 1) Saa længe en lignende Frihed ikke ved Lov

er gjort gældende for alle Rigets Kirker, og 2) fordi de gudelige Forsamlinger vilde være en Hindring for at faa udført de kirkelige Forretninger rettidigt, 3) fordi de gudelige Forsamlinger vilde paaføre Kirkerne en Ekstraudgift til Opsyn og Rengøring, 4) fordi Trandberg paa „sektersk Vis“ „arbejder paa at nedsætte vel næsten alle Landets Præster for Menigheden uden dog særskilt at nævne nogens Navn“, hvorved Menighedens „kirkelige Stemning“ kan forstyrres osv., 5) fordi en Tilladelse af det ansøgte vilde betyde mere en Trusel mod Præsterne end en Gunst for dem; de kunde blive „tvunget af enhver Folkehob“ til „naar som helst at give Hr. Trandberg Kirkens Nøgle“, saa „Tilladelsen blev til Ufrihed og Samvittighedstvang“ osv. Dersom de bornholmske Præster havde maattet raade, var Trandberg vel bleven sat i Fængsel ligesom den norske Vækker Hans Nielsen Hauge blev det 1804—13. Men nu satte Grundloven af 1849 en Stopper for den Fremgangsmaade.

Naar Trandberg talte stærke Ord imod Statskirken og dens Tjenere, var det af Nidkærhed for Sjæles Frelse; og at han ogsaa i Neksø-Bodilsker optog en alvorlig Vækker- og Sjælesørgergerning, vidner baade bornholmske Aviser og flere af hans Tilhørere fra den Tid om. Den fromme statskirkelige Karna West skal endog en Dag have sagt til Trandberg: „Tak for Sandheden!“

Da Kirkerne var bleven lukket for ham, flyttede han sit Bosted fra Kaptajn Sonnes til Avlsbr. Per Dams i Neksø, hvorfra han fortsatte sit Arbejde baade i Byen og Landsognet. Dèroppe boede han nu og da hos Anders Brandt; og hos disse Venner samt hos Købmand Matthias Hjort i Neksø mødtes Trandberg ofte med vakte Folk, som han søgte at hjælpe til Fred i Troen paa Kristus. Han forstod ogsaa udfra Guds Ord at trøste sørgende Sjæle, f. Eks. saadanne, som havde mistet et udøbt Barn eller en anden kær Slægtning — uden dog at svække nogens Ansvar overfor Valget af Frelseren eller Livet i hans Samfund.⁴⁴

En gammel Neksøbo beretter, at Pastor Støenberg var ikke kunde hjælpe hans Slægtning, der laa for Døden og var urolig for sin Sjæles Frelse; men efter at Trandberg havde været hos ham, laa han med Fred i Troen paa sine Synders Forladelse for Jesu Skyld.⁴⁵

I den Tid var det, at Trandberg i sine Prædikener gennemgik alle Lovens 10 Bud for at vise sine Tilhørere, hvad den hellige

Gud kræver af Menneskene; og da han efter en stærk Vækkelsestale i Brandts Lade havde opfordret Folk til at komme og tale med ham om deres Sjæles Frelse, indfandt der sig ikke saa faa i Brandts Stuer de følgende Dage, som Trandberg saa tog sig af.⁴⁶

Trandbergs Vægtterøst gav saadan Genklang viden om, at han ogsaa paa Folks Opfordring stundom maatte forlade sin faste Virkekreds og ture ud til andre Sogne, saasom Østermarie og Pedersker. Derfor gav Vennerne ham en lille Vogn og en smuk, sort Hest, kaldet „Svartijn“, som blev opstaldet paa Egesgaard i Bodilsker, hvorfra Rejsepræsten kørte omkring til sine Møder; og med Hensyn til Kost og Ophold „vilde den ene hellere give ham det end den anden,“ hedder det. I Østermarie holdt han særlig til hos Grd. Chr. Jensen, Lesleregaard, i hvis Sal og senere i hans Skov Trandberg talte. I Pedersker søgte han ind til Chr. Brandt, Kællingeby, og holdt Møder i hans Dansesal, og i Aaker prædikede han i J. K. Hansens Lade, Sortegaard. Da Trandberg ikke kunde tilfredsstille Menneskers Hørelyst- og Trang alle Vegne, maatte han snart tage Lægprædikanter til Hjælp. Den vigtigste af disse var Bødker Strømberg, der talte saa inderligt og godt, at selv Pastor Mossin kunde opbygges ved at høre ham. Men fordi han var svensk af Fødsel og drev lidt Handel med Klude, plejede letsindige Mennesker at nævne ham med det foragtelige Tilnavn „Lazasvenskijn“.

Det kom nu heller ikke til at skorte paa Modstand og Fjendskab i Neksø-Egnen. Nogle fandt paa at spænde et Reb fra Træ til Træ tværs over Vejen, hvor Trandberg skulde køre om Aftenen; engang havde man i Østermarie fastgjort begge hans Hests Tøjler i samme Side af Hovedladet, for at Køretøjet paa Hjemvejen til Bodilsker kunde blive trukket ned i en Grøft eller ud ad Ølene-Mosen til.⁴⁷ En Bondemand lagde en Aften en Harve med opadvendte Tænder paa Vejen udenfor sin Gaard, hvor Trandberg skulde passere⁴⁸; og „en Aften ved 11-Tiden (da Trandberg boede hos Per Dams) vilde Pastoren absolut køre hjem (til Egesgaard); de fraraadede ham dette, men forgæves. Han kørte.“ Men kort efter „blev der fra Gaden slaaet Grus paa Vinduet; og Dagen efter laa der en stor Sten i Trandbergs Sovekammer. Den var kommen igennem Vinduet aabenbart i den Hensigt at gøre ham Fortræd.“ Gud havde alt saa givet Trandberg et Vink om at undgaa denne Fare.⁴⁹

Per Dams Søn, Kasserer Lars Dam, som har meddelt det sidste, fortæller endvidere: „Ved en anden Lejlighed havde Præsten (Trandberg) været hos min Onkel Mathias Hjort (der, hvor nu Mejeriet er) og skulde om Aftenen gaa hjem til os for at sove. Han plejede ellers at gaa ad Hallandsaas hjem, men dengang gik han ad en anden Gade. Gud har ogsaa denne Gang ledet hans Fjed; thi paa Hallandsaas stod et Par af hans Fjender og vilde gøre ham Fortræd“, hvilket de altsaa ikke fik Lejlighed til. „Gud værnede sin Budbringer“ i alle de nævnte Farer.⁵⁰

Trandbergs Modstandere forsøgte nu ogsaa at „dræbe ham“

*Avlsbruger Per Dams Hus med Trandbergs Soveværelse
bag Gavlvinduet nede til Venstre.*

ved Blæk og Tryksværte. Den før nævnte anonyme Neksøbo havde i Bornholms Avis af 25. April 1862 først bebrejdet Præsterne (derunder Steenberg), at de ikke vil „med Kærlighed og Glæde modtage denne begavede for det samme Maal glødende unge Mands Bistand“; men derefter havde han beskyldt Trandberg for at vække „Splid i Menighederne.“ I samme Blad af 1. Maj havde en anden Anonymitet taget Pastor Steenberg i Forsvar og rost ham for at have „røgtet sit Kald med Omhu og kristeligt Sindelag“, medens Trandberg blev kaldt „en Sværmer, som sætter Folk i en sygelig og pirrelig Stemning.“ Blot man vil være „et godt Menneske, da vil nok Guds Barmhjertighed og uendelige Kærlighed naa os,“ mener Indsenderen. Mødens de fremførte Spørgsmaal saa blev drøftet videre i Avisen,

kom en tredje unavngiven Person frem i Bornholms Amtstidende for 29. April med et meget grovkornet Angreb paa den nidkære Vækkelsespræst. Deri siges, at Trandberg „holder Forsamlinger om Nætterne omkring i Husene“; han „gestikulerer“ under sin Prædiken, „som om han skulde springe ned blandt sine Tilhørere eller tage dem i Haartoppen og trække dem op til sig“ osv., der harceleres over Ordene: „I skal græde! I skal hyle, bede, synge, læse, falde paa Knæ; thi ellers er I fordømte langt ned i Helvedes Afgrund.“ — Der spottes over, at „der holdes Møder i Ladebygninger“ — maaske snart i „Faarehuse, Svinestier, paa Møddinger“ etc.; der udtales Frygt for, at Folk ved at høre Trandberg skal „tæbe Fornuftens rette Brug“, og at Søndagsmøderne skal bevirke Dovenskab og Fattigdom og lignende Onder. Og i Amtstidenden for 2. Maj (Nr. 62) sigter selve Redaktøren (Wolff) i en Spidsartikel til Trandberg med følgende Ord: „En Kvasi (uægte) Messias, der kører Landet rundt med en Kvasi-Marie Magdalene og sender Apostle ud til Højre og Venstre prækende mestendels alt andet end Religion, — en Bedrager, der følger Mormonpræsterne og andre Dissenterpræsters Eksempel for at danne sig selv en Kirke og forlade den af deres Fædre overleverede Tro“ osv. Et endnu mere sjofelt Angreb fremkom desuden i Amtstidende for 23. Maj.

Trandberg svarer paa alle Angrebene i en lang Artikel kaldet „Sandhedsord til Sandhedsvener“, der begyndes i Bornh. Avis for 15. Maj og Bornh. Amtstidende den 20. Maj og fortsættes gennem 4—5 Numre. Han er opfyldt baade af Sorg og Glæde; Sorg over, at nogle i Blindhed bespottes Guds Ord og dets Tjenere, men Glæde over at blive forfulgt for Herrens Sags Skyld (2. Tim. 3, 12 og Luk. 6, 26). Samarbejdet med Præsterne var bleven umuligt paa Grund af deres Uaandelighed. Natforsamlinger havde han aldrig holdt, men nu og da bedet og sunget med nogle naadehungrige Sjæle efter Møderne. Han kunde ikke staa „stiv som en Støtte og kold som en Marmorblok“, naar han skulde udtale „Guds forfærdelige Vredesdomme over de genstridige og forhædede og om hans salige Naadesaabenbarelses over sine Børn.“ Angaaende Graad, Hylen, Beden, Sukken og Knæ'en henviser Trandberg til Joh. 16, 20; Jak. 4, 8—9, Rom. 8, 26; 1. Thes. 5, 17; Kol. 3, 16; 1. Tim. 4, 13; Filip. 2, 10; Rom. 14, 11 og om Helvede til Matth. 3, 12; 8, 12; 10, 28; 13, 42; 25, 41; 2. Thess. 1, 9. Om Præsterne som

Menedere har „en Alvorsrøst i vore Dage talt“, siger han. Trandberg minder om Forholdene i Noa Dage og dem ved Herrens Genkomst. „I mangan Menighed, hvor alt gaar i sin gamle, maskinmæssige Statskirkestil findes der næppe 10 alvorlige, sande Gudstilbedere.“ Verdens Frelser fødtes i en Stald, saa hans Disciple kunde nok være bekendt at mødes i en Lade, naar Kirkerne blev lukket for dem. Trandberg haabede, at Hverdagsmøderne ej skulde bevirke Dovenskab eller Fattigdom, som snarere befordredes ved at gaa til „tomme, syndige Forlystelser.“ Derfor plejede han „at formane Folk til Flid“ og til at forlade deres „utugtige, vilde Skovgilder, deres Spilleborde, deres Krobænke og Værtshusstuer, deres Klubber og Assembler (Selskaber) og søge „deres Vederkvælgelse og Glæde dér, hvor Gud vil, at de skulde søge den — i Familielivets lykkelige Skød blandt trosenige Venner.“ Han tror ikke, Mennesker „taber Fornuftens rette Brug“ ved at høre Guds Ord. Til Sigtelsen for at være „en Kvasi-Messias“ osv. forsvarer Trandberg sig med, at han prædiker „den samme Daab og Daabspagt“ og „det samme Guds Ord“, Bøn og Naadebord m. v. som de kristne Fædre og „med Guds Naade“ skal han „aldrig lade sig røkke“ fra „Hovedhjørnestenen Jesus Kristus“. For at bevise sine uegennyttige Hensigter henviser Trandberg til, at han virkede i „2 Menigheder paa Jyllands Heder, i en fast Stilling, hvor han var elsket“. „Frivillig forlod jeg den for Kristi Skyld,“ siger han. Efter Herrens Kald gik han for at tage en „omvankende Stilling uden fast Bopæl og uden fast Indtægt.“ Han vil ikke „danne sig selv en Kirke“, hvori han skulde vinde „Magt, Rigdom og Ære“; men han vil være med til at „raabe Guds Folk ud af Kristenheden, den store Skøges Bolig“ (Aab. 18, 14); thi kun i levende Smaamenigheder spredt om paa Jorden vil Herren finde Troen, naar han kommer igen med sit „Morgengry“ og den „klare, evige Dag“. — Trandberg fører stærke Ord i Pennen, ligesom han gør det i Munden. Blandt Modstanderne kalder han een for „en Løgner“, en anden „Gudsbespotter“, en tredje „Djævelens Redskab“ og dem alle for „haarde Halse, uomskaarne paa Hjerte og Øren, som altid modstaar Helligaanden“; og han beder dem tilsidst om at opgive deres Genstridighed og omvende sig, ligesom han ogsaa „anraaber om Guds Barmhjertighed“ for dem. Trandberg beder endvidere Sandhedsvener at forstaa, at han arbejder til „Kristi Ære og Menneskesjælens Frelse“;

og Guds Børn, „hvis Kærlighed han tænker paa med Taarer“, og hvem han „daglig frembærer i sine Bønner for Naadens Trone“, beder han om at blive „faste og urokkelige“ paa Frelsens Vej, „arbejde og stride, vaage og bede“ osv., saa baade han og de „engang maatte naa hjem til de helliges evige Hvile“; thi det er Trandbergs Maal, at han salig hos Herren i Himlen maa mødes med „en hel Flok Sjæle“, hvilke han kan „kende som Frugtén af sit Arbejde.“

I den Periode brugte Trandberg ofte paa Møder Salmen: „Er der da saa stor en Glæde i det ny Jerusalem“ samt „Rejs op dit Hoved al Kristenhed!“ og hans Prædikener var saa indgaaende, at en Mand (og sagtens flere) ej kunde taale at høre dem, uden han hørte Sognepræsten hver anden Søndag; men denne fik af samme Grund flere Tilhørere.⁵¹

I Bornholms Avis for 22. Maj opfordrer en „simpel Husmand“ i Østermarie Sognets Præst Jürgensen til at lade Trandberg „forrette Tjenesten i sit Sted“ engang imellem for at „hindre Splid og Vildfarelse“; og i samme Blad for 31. Maj henstiller en anonym Neksøbo til Pastor Steenberg at gøre ligesaa, idet begge Bladskriverne taler sande og rosende Ord om Pastor Trandberg uden dog at nedsætte deres Sognepræster. Men den foreslaaede Samvirken mellem Rejsepræsten og Sognepræsterne blev nu saa godt som helt forhindret ved de statskirkelige Autoriteters Stilling til Sagen.

Den 28. Maj meddelte Biskop Martensen Trandberg, at hans Andragende om, at der maatte gives de bornholmske Præster „Tilladelse til at aabne Kirkerne for hans gudelige Forsamlinger“ udenfor Gudstjenestetiden var bleven nægtet, da „Ministeriet ikke anser Præsterne bemyndigede til at tillade gudelige Forsamlinger udenfor „den sædvanlige Gudstjeneste“ osv.⁵² Vel gjaldt de ovenfor anførte Avisopfordringer „den sædvanlige Gudstjeneste“, som nogle ønskede, at Trandberg skulde „forrette engang imellem“; men naar Ministeriet ikke ansaa Præsterne myndige til at tillade Trandberg at benytte Kirkerne udenfor Gudstjenestetiden, var det næppe tænkeligt, at verdslige Præster vilde bemyndige sig til at overlade deres Kirker til Vækkeren ved „sædvanlige Gudstjenester“.

Mange ansete Statskirkefolk syntes ilde om denne Præsternes Umyndiggørelse. Redaktøren af „Dansk Kirketidende“ (Niels Lindberg) skrev saaledes i sit Blad derom den 8. Febr. 1863,

at „naar man giver alle Sekter udenfor Folkekirken al ønskelig Frihed til at bevæge sig frit — hvad vi tilvisse intet har imod — men samtidig fører et Regimente i Folkekirken, som styredes den ikke af en Minister (Tjener), men af en tyrkisk Pascha, da fremmer man Adsplittelse og Udtrædelse af Folkekirken.“

Eftersom Kirkerne nu var helt lukket for Trandberg, greb han til at holde sine Gudstjenester, ikke blot i Lader og Sale, men om Sommeren saa vidt muligt i det fri — i Naturens store Kirke, snart ved den hvide Strand, snart i grønne Skove — hvor Lyssøjler eller løvomvundne Træpiller hævdede sig mod Himlens Tempelhvælvning, og Bølgebrus eller Fuglekvidder blandede sig med Salmernes Toner for at love Herrens Navn. Men ogsaa derude kunde Modstanderne finde ham for at hindre Gudsdyrkelsen paa en eller anden Maade. Da der skulde holdes et Skovmøde i Bodilsker, gik nogle Skarnsmennesker ud Natten før og slæbte den rejste Talerstol bort i et tæt Buskads. Før et andet Skovmøde gennemsavede de Talerstolens Bærestykker, saa Trandberg faldt ned, idet han skulde bestige den.⁵³ Men ved ingen af de nævnte Lejligheder fik Modstanderne nogen rigtig Fornøjelse af deres ondsindede Optræden. Trandberg holdt hver Gang sine Prædikener efter Bestemmelsen; og han savnede aldrig velvillige og opmærksomme Tilhørere.

I „Bornholms Avis“ for 12. Juni 1862 kalder Trandberg paa Folk til at komme og være med ved hans Møde St. Hans Dag Kl. 3 og indbyder tillige Præsterne, hans „Embedsbrødre i den hellige Prædikegerning“ til at komme til Stede og „gøre sig bekendt med hans Arbejde, at det kunde blive dem klart, om det er deres Pligt for Gud baade offentligt og privat at tale og arbejde „imod“ ham, eller „om de skulle anbefale og understøtte Vækkelsern“; og Trandberg beder endelig Guds Børn om, inden de drager til Møde, paa deres Knæ at „anraabe Himlens Gud, at han vil nedsende sin Helligaand“ over dem, at de „maatte have et ydmygt, aabent Hjerte for Ordet“, og over Trandberg, at „Lys og Naade maatte tilstrømme“ ham fra det høje, ligesom han selv vil bede om det samme osv.

Det berettes, at mange baade kørende og gaaende Tilhørere indfandt sig til det Møde. Der var ogsaa flere Præster til Stede, af hvilke nogle sad i Nærheden af Forsamlingen og klinkede og drak og lo ad det hele; og nogle andre Modstandere søgte

at forstyrre ved „højrøstet Tale, Tobaksrøgning, urolig Spadsereen, Anrettelse af Maaltider og deslige.“⁵⁴

Det fortælles, at en Præst i den Tid kaldte Trandberg for „en Broder til Djævelen“; og medens Modstanderne saaledes rasede, var Trandbergs Venner ved at forgude ham ved Lovord, Gæstmildhed og Gaver. Blandt andet fik han nu og da store Kasser Cigarer, som han saa maatte dele ud igen, da han næsten ingen røg selv. Den 3. Juli skrev nogle „Sandhedsvenner fra Aaker og Vestermarie“ en Del Takke- og Tillidsvers til ham i Bornh. Avis; og Olskerboerne drog i ham, saa han maatte didhen og prædike 2 Gange (den 29. Juni og 27. Juli). Det var vistnok ved den Lejlighed, at han en Nat efter Indbydelse kom saa sent til Logiet, at Enken var gaaet i Seng og havde laaset for sine Værelser undtagen Entreen; og for ej at forstyrre sin Værtinde skal Trandberg da have lagt sig til at sove paa det kolde og haarde Forstuegulv og tilbragt Natten dér.⁵⁵

Den 15. Juli 1862 holdt Indre Missions Bestyrelse et Møde i Løve Kro paa Sjælland, hvor det blev vedtaget „at henvende sig til Kapellanen P. C. Trandberg paa Bornholm med Anmodning om at virke som Foreningens Rejsepræst.“ Da Trandberg nogle Dage efter modtog Anmodningen, var han netop saa optaget og godt i Gang med Vækkelsesværket paa sin Fødeø, at han uden videre svarede Nej til nævnte Kald fra Indre Mission. Derved undgik han jo den Indsnævring, som altid følger med at tjene et Parti, men udsatte sig samtidig for andre Farer.

Biskop Martensen havde omsider erfaret noget om det stærke aandelige Røre paa Bornholm og besluttede at efterse Forholdene med egne Øjne. Det første Sogn, han visiterede, var vistnok Aaker, den 16. Juli. Biskoppen optraadte da meget værdigt og reserveret overfor Trandberg. Han lod ham saaledes før Visitatsen sidde og vente næsten en hel Time i Præstegaardens Dagligstue, før han gav ham Avdiens i sit Gemak for at drøfte de aandelige Tilstande med ham.⁵⁶

Om Visitatsen i Povls Kirke er berettet følgende: „Der var en Mængde Mennesker til Stede. 9 Præster i Ornat sad oppe i Koret, medens Trandberg i almindelige Klæder sad nede blandt Lægfolket under Biskoppens Tale. Men da Prædiken og Overhøring var til Ende, og Folk strømmede ud af Kirken, gjorde ingen Honnør for de statskirkelige gejstlige; hvorimod mange

kappedes om at komme til at trykke Pastor Trandbergs Haand og vise ham deres Sympati.“⁵⁷

Om Visitatsen i Olsker-Allinge den 2. August har Biskop Martesen selv skrevet i vedkommende Præsts Embedsbog: „Der var overfyldt af Mennesker. Med sand Opbyggelse hørte jeg den vel gennemtænkte, for de stedfindende Menighedsforhold saa særdeles passende kristelige og indtrængende Prædiken af Sognepræsten Hans Bohr“ osv. Biskoppen ønsker Præsten „Guds Kraft i Skrøbelighed“, ligesom han ønsker Menigheden bevaret for „usunde Lærdømmes Indgang“ m. m.

Om Visitatserne i Almindelighed fortæller Biskop Martensen i sit „Levnet“: „Saa godt som ved enhver af Visitatserne blev der taget Hensyn til Bevægelsen (ved Trandberg); og jeg udtalte, hvad jeg mente, der burde lægges paa Hjerte baade til Formaning og til Opbyggelse. Kirkerne var overfyldte; stundom blev Ruder sønderbrudte, fordi de blev trykket ind af udenforstaaende, som vilde lytte. Ved Katekisationen svarede ofte de ældre ud af Stolene.“⁵⁸

Og i et Brev til Biskop Laub af 28. August 1862 skriver Martensen: „Jeg gaar straks over til at meddele Dem noget om min bornholmske Rejse, paa hvilken jeg i det hele har haft det fortræffeligt, og som jeg maa henregne til mine interessante Visitatser. Trandberg vil ikke lade sig indordne, men er besluttet paa indtil videre at fortsætte sin omflakkende Virksomhed. Hvad den ved ham fremkaldte Bevægelse angaar, da har den vistnok adskillige usunde Elementer i metodistisk Retning. Dog kan den ikke siges at have nogen ondartet Karakter. Jeg har ikke blot talt med Trandberg, men ogsaa med flere Deputationer, der kom til mig med Petitioner (Ansøgninger) om, at jeg vilde udvirke Tilladelse til, at de bornholmske Kirker paa Tider, da det ikke kolliderede med den sædvanlige Gudstjeneste, maatte indrømmes Trandberg, hvilke Andragender, der saa at sige mødte mig over hele Øen, samtlige fik et udførlig motiveret Afslag fra min Side.“ (Biskoppen skal derimod have tilbudt Trandberg Ols-Allinge Præstekald, hvilket denne ikke tog imod). Biskoppen havde erfaret, at Trandberg havde „et guddommeligt Kald“ som Rejsepræst; og Befolkningen mente, han havde „en særegen Gave til at vække Livet.“ En Bonde havde sagt Biskop Martensen den Kompliment, at „Biskoppen prædikede akkurat (eller lige saa godt) som Trandberg.“ Biskop Martensen

vilde ikke helt „fordømme“ den trandbergske Bevægelse, da „Kirkebesøget hos de ansatte Præster ikke er aftaget, men tværtimod meget tiltaget efter hans Optræden.“ Til Skyggesiderne henregnede Biskoppen „Hovmod og haarde Domme, hvori Trandberg ogsaa selv i høj Grad har gjort sig skyldig“, men hvori man havde „begyndt at moderere sig“; og Biskop Martensen havde „retledet“ Folk med Hensyn til „Dans, Spil og andre verdslige Forlystelser, der betragtes som førende til Helvede“. Trandberg havde overværet alle Visitatserne; og baade han og hans Tilhængere havde lovet at blive paa „den evangelisk lutherske Grund, ligesom Biskoppen, der havde faaet „en Del tilovers for“ den „smukke“ Vækkelsespræst, havde lovet at „betragte ham under Synspunktet af den Discipel (Luk. 9), der uddrev Djævelen i Jesu Navn“, hvilket Herren havde tilladt, skønt han ikke fulgte de øvrige Disciple.⁵⁹

Den trandbergske Bevægelse gik nu som en Stormvind hen over Øen, hvor alt det bløde og bøjelige gav efter, og kun det stejle og stive gjorde Modstand. I Bornholms Avis for 2. Sept. 1862 opfordrer nogle „Sandhedsvenner“ fra Neksø Folk til at følge Trandbergs kaldende Røst: Kom! Kom!“ thi der var ikke Tvivl om, at denne Præst, der blev hadet og forfulgt af Verden, var sendt af Gud; og Begærligheden efter at høre Trandberg var i den Tid saa stærk, at selv Tjenestefolk skyndte sig med at blive færdige med deres Sysler for at kunne komme med til Trandbergs Aftenmøder, selv om de blev haanet derfor.

Da de fleste Statskirkegejstlige var enige om at modarbejde Trandberg, gjorde han imidlertid det lidt uheldige Skridt at søge Samarbejde med den „evangelisk lutherske Frikirkens“ Præst N. P. Grunnet, idet han — efter Niels Lindbergs Mening — lod sig daare af Menighedens Navn uden at kunne gennemskue Lederens Personlighed. Denne Mand var nemlig, trods sine gode Sider, ikke saa ideel en Person, som Trandberg ansaa ham for.

Udgaet fra et Bondehjem i Jylland var Grunnet som ung Skolelærer bleven aandelig vakt og besluttet paa at blive Missionær. Fra 1851—54 havde han læst paa Missionsskolen i Basel og derefter en Maanedstid studeret ved samme Bys Universitet, hvorpaa han var rejst hjem og havde sat sig i Forbindelse med det danske Missionsselskab for at blive udsendt derfra. Optaget dør og sat paa Prøve i Pastorseminariet havde han imidlertid paa Prædikerejser kritiseret Statskirken saa stærkt og udvist

saa stor Tilbøjelighed til at ville være Leder af en udtraadt Menighed, at Missionsselskabet i Okt. 1855 havde nægtet ham Antagelse. Straks derpaa havde han oprettet den evangelisk lutherske Frikirke i København og ladet sig som Baseler-Student ordinere af den engelske Frimenighed i Hamburg. Man vil forstaa, at Grunnet med den Fortid var en ret farlig Medhjælper for Trandberg, der nu som Biskop Martensen havde skrevet, „stod paa et Vendepunkt“; thi medens Trandberg efter Søren Kierkegaard mest rev ned paa Statskirken af personlig Overbevisning, saa bar Grunnets Angreb paa samme mere Præg af personlig Bitterhed, fordi det danske Missionsselskab ikke havde villet ordinere ham.⁶⁰

Den 8. Oktober 1862 ankom Grunnet første Gang til Bornholm; og han medvirkede først ved en 4 Dages Missionsuge i Aaker, rejste derefter dels alene, dels sammen med Trandberg omkring paa Øen og holdt Møder i Bodilsker, Neksø, Østermarie, Vestermarie, Olsker og Allinge; og indflettet i de kristelige Vækkelsestaler fremførtes nu og da stærke Ord imod Statskirken, dens Indretning og Betjening osv. Det sidste Møde holdtes den 31. Oktober i Rønne Teater, hvor „Trandberg og Grunnet holdt hver et yndeligt Foredrag, der overværedes af en Masse Mennesker, idet ikke alene Parterret og Logerne samt Scenen var overfyldt; men endogsaa nede i Kælderen og oppe paa Loftet havde man taget Plads.“⁶¹ Næste Dag rejste Grunnet tilbage til København, og angaaende den Rejse paa Bornholm skriver han i Januar Nummeret af sit Blad: „En Røst i Ørken“: „Under mit Ophold dersteds prædikede jeg ofte og lærte mange Guds Børn at kende, som jeg endnu har i kærlig Erindring“; og „Venner paa Bornholm uden Opfordring fra min Side har meget rigelig bidraget til mine Rejseudgifter.“ En Del Neksøboer forærede ham saaledes en Sølvpokal med Sølvpenge i, saa han maa have vundet mange Bornholmeres Hjerter.

Modstanderne blev nu end mere forbitrede. Bornholms Provst, Meyn, af Rønne, havde allerede, inden Grunnets Afrejse klaget til Biskop Martensen over Trandbergs og Grunnets „ekstravagante Forsamlinger, fulde af eksalterede Ytringer mod Folkekirken og dens Præster“, hvorfor nævnte Biskop allerede den 10. November sendte Bornholms Præster en Rundskrivelse med Forbud mod at lade „Trandberg vikariere for sig enten ved Prædiken eller ved Udførelse af ministerielle Handlinger uden

særlig Ansøgning om Tilladelse hertil først er indgivet og bevilget.⁶²

Dermed var Trandbergs Samarbejde med Folkekirkens Præster helt afbrudt; og Rejsepræsten havde nu blot at blive ved i det begyndte Spor. Da Bergs Lade nu var fuld af indhøstet Sæd, prædikede Trandberg (saa vidt vides) i Stenhugger Peter Sodes Lade og ellers omkring i Husene. Den 16. Novbr. holdt han Afskedprædiken i Bodilsker-Neksø og fik ligesom Grunnet en Sølvpokal med Sølvpenge i samt andre værdifulde Gaver af sine derværende Venner. Han havde vundet dem i den Grad, at „de var villige til at gøre, hvad som helst for ham. De vilde naar som helst staa op af deres varme Sæng og give ham Pladsen, de vilde gerne have revet deres Øjne ud og givet ham — om det kunde have tjent ham.“⁶³

Fra Neksø drog Trandberg først til Aaker, hvor han samlede sine Venner til Bønforsamlinger for at styrke dem i Troen paa Herren. Han laa med dem paa Knæ og lærte dem at sukke til Gud efter Helligaanden, medens snart han selv og snart en af de andre bad lydeligt til Gud om Lys og Kraft til at leve et kristeligt Liv, og Forsamlingsstedet genlød baade af Suk, hjertegribende Graad og inderlig Tak og Lovprisning til Herren.

Første Søndag i Advent (den 30. Novbr.) tiltraadte Trandberg sit egentlige Vækkelsesarbejde i Østermarie, hvor han boede hos Chr. Jensen, Lesleregaard, prædikede hver Søndag Eftermiddag i hans Lade og virkede omtrent som i de forrige Pastorater.

Østermarie Sogn har ligesom Olsker et smukt, kuperet Terræn. Gaarde og Huse ligger spredt mellem Agre og Kløfter, Kratskove og strømmende Vandløb; og mod Syd ligger en stor moseagtig Sø Ølene. Ellebygaardene, som blev Trandbergs Arbejdscentrum den Vinter, laa midt imellem denne Sø og Sognets gamle, dobbelthvævede Kirke, som nu er en Ruin.

Straks efter, at Trandberg var flyttet til Østermarie, maatte han se til sine Venner i Olsker-Allinge og Rutsker, hvor han opholdt sig en Snes Dage i December og holdt i 9 Aftener Bønforsamlinger paa lignende Maade som i Aaker. Men den 21. Decbr. (4. Søndag i Advent) er han atter i Østermarie og prædiker udfra Joh. 1 om Døberen Johannes' Vidnesbyrd om Jesus; hvorledes denne underfulde Guds Søn — Ordet og Lyset — skinnede i Mørket — og „Verden kendte ham ikke. Han kom til sit eget, og hans egne tog ikke imod ham. Men

saa mange, som tog imod ham, dem gav han Magt til at vorde Guds Børn — dem, som tror paa hans Navn“ osv.

Før Trandberg forlod Bodilsker-Neksø, havde han bekendtgjort, at han vilde uddanne nogle Hjelperere, som maatte have Kald fra Gud til at forkynde Herrens Ord; og straks havde Smed Chr. Møller fra Nørremark ved Neksø og Skomager Peter Sejersen fra Bodilsker meldt sig. Om første berettes, at han var dygtig i sit Haandværk, havde tidligere haft Lyst til at skyde

Lesleregaards Stuelænge, Trandbergs første Præsteskole.

til Skive og spille Fløjte, men var under Trandbergs Paavirkning kommen til at faa Sans for noget aandeligt. Den anden var ogsaa bleven vakt ved Trandberg; og begge var gifte Mænd. Møller født 1834, Sejersen 1833. Kort efter kom ogsaa Ungkarlene: J. Hammer fra Aaker, Jens Mikkelsen fra Klemensker, Han; Kofoed og Karl Holm fra Rutsker og Truelsen fra Rønne med Ønske om at gaa i Trandbergs Skole for Lægprædikanter; og senere hen paa Vinteren blev H. P. Pedersen fra en anden Egn, Peder Kofoed fra Nylars ogsaa optaget i samme. Sidstnævnte regnede sin kristelige Vækkelse fra at høre Baptist-

prædikener; men han havde ogsaa hørt baade Provst With i Rønne og senere Pastor Trandberg i Aaker.

Fra Nytaar 1863 begyndte Prædikantskolen i Østermarie. Lærlingene blev indkvarteret paa 3 Ellebygaarde, hvorfra de mødte til Timer hos Trandberg i Lesleregards Storstue; og dér blev de undervist i Bibelforklaring, Etik og Kirkehistorie og fik Lektier og skriftlige Opgaver (Stile) at arbejde med hjemme. Desuden skulde de „skiftevis een Aften i Ugen gengive Trandbergs Prædiken fra Søndagen“ og bagefter deltage i et Bøn-møde.

Endvidere skulde disse Lægpræst-Studentere øve sig i at prædike „enkelte søgne Aftener i Sognet, men især Søndag Formiddag hos dem, der ønskede det“, dog „aldrig i Forening med Trandberg.“⁶¹ Chr. Møller lærte snart at bruge baade Mund og Pen, og da han forstod at citere mange Bibelsteder og tale stærkt imod ydre Synder som Helligdagsbrud og Forlystelser som Kortspil, Drik og Dans osv., samlede han tidlig ret mange Folk om sin Talerstol. De andre prædikede i Førstningen noget mere famlende; og fordi de under ihærdige Forsøg paa at efterligne deres Lærer stundom kom til at karikere ham, fik letsindige Verdensmennesker en god Lejlighed til at gøre Løjer med det hele. Somme morede sig med at give Lægprædikanterne Øgenavne. Den ene, hvis Stedfader Pihl lavede Træskovle, kaldte de „Skaulapihlijn“; en anden benævnte de „Hozzapæriijn“; en tredje gav de det „kønne“ Navn „Tjivamøllarahorriijn“. Folk, som ellers ikke kunde digte, fik pludselig Lyst til at „bestige Pegasus“ og fortælle Verden, hvilke mærkelige Hændelser, der var indtruffet ved den trandbergske Bevægelse paa Bornholm.⁶⁵

I Bornholms Amtstidende for 27. December 1862 havde en Neksbo under Pseudonymet *Glædelig Jyl* skrevet en paa daarlig Bornholmsk forfattet Vise med Overskrift: „*Naise, dejn hejluer Bøijn*“. Deri havde han sagt, at han vilde flytte fra Byen paa Grund af alle de Ubehageligheder, som havde mødt ham dér — blandt andet hed det:

„Saa e her Præken, Kreveliner aa Stås,
 Præster, som knap kaijn stava,
 aa majed aiñned Paahit aa Fjåes,
 som jå kaijn inte behava.
 To Kara gjes her ausaa,
 som fæsli klaaga e;

kaijn Kongijn inte háusa,
 saa maa di hjælpa te.
 Deijn ena e fraa Aakker,
 hans Lærdom e saa stor;
 haijn aa — aa — ota brokkar,
 naar deijn ska fram i Or.“

Det sidste Vers sigtøede aabenbart til Lægprædikant Strøberg,
 som talte halv Svensk.

En anden anonym Forfatter skrev et bornholmsk Digt i
 Amtstidenden for 13. Januar 1863 som Svar paa Visen og kaldte
 det: „Gamla Nytaarsautans Betæinkjniijner“. Det skoser baade
 til Trandberg, Lægprædikanterne og de vakte:

„Ja, ded har daa vad maj et unjelit Aar,
 Folk di glo illja, hvor di staae ellja gaar,
 aa sjæla me Iven, naar enj gaar frambi
 aa nåue hælsa, naar hanj ikke vil som di;
 ja derpaa kanj enj kjønnja denj hellia Flokkinj,
 som møder te Præken me Pivan aa Stokkinj
 aa Håud neer paa Brikkan aa gloer paa skrå
 aa flæbbar aa vrælar, som Trånber vil hå.
 Ja, ded vil di kalja sanj Kristendom
 aa inbillja vos, ad di hå vendt om.
 Te Præster i Mandes hanj lauada Sju,
 sa Prækara fejl vi slæt ikke nu;
 aa ded e ju nonna gjevaldia Præster,
 dær kanj laua Skotøj te Bønner aa Bæster
 aa krægla aa brægla om Relligion,
 rosa dom sæl aa dorres Patron,
 inbillja Folk, a hanj e denj Besta,
 som roser saj sæl aa fordømmer sinj Næsta;
 ja, siddan ju dætta Aared gjik,
 Trånberijn præjtia Offer fikj
 me Boiser aa Sjourter aa Stævla aa Sko,
 Kjåula aa Hosser et Pår elje to
 aa åuanikjevved me Vinpokåler
 aa flera Hundrede blanka Dåler.
 Her va åu enjaninj, som di kalt Grunnet;
 hanj fikj nok åusaa en Krukka me Fet;
 hanj fikj vist saa majed, hanj gjærna kanj sælla
 aa om ded borrhjolsmska Fatted fortælla:
 ad deed præssas aa Svin aa Studa aa Hjorta,
 deed troer nok gjærna di Folken dær borta,
 som mener aa hå denj ræitia Tro
 om Spækkjøkkarens Fet paa Norrebro“ osv.

Et andet bornholmsk Rim, der var optaget i Amtstidenden
 for 30. Januar s. A. havde følgende Indledning:

„A tuda aa vræla aa sokka aa bee
 aa lovva aa bissa, se söddant vi see,
 a di Hellia gjorra hvar ivia Dâ
 baadde tilia aa silla, for ded ved jâ;
 men Kjælinjarna e ju livæl di varste“ osv.

(Sjæla = skele. Iven = Øjne. Flæbba = flæbe, græde. Krægla = bruge Mund, stride.)

Rimets anonyme Forfatter vilde hellere, at Djævelen tog hans Kælling, end at hun skulde løbe efter Trandberg. Han truer Grunnet med Prygl og anbefaler Folk at være muntre og glade, tage sig et Slag Kort og stole paa deres gode Gerninger o. l.

Men Avisernes Spalter fyldtes ogsaa af virkelige Indlæg for og imod Vækkelsesværket.

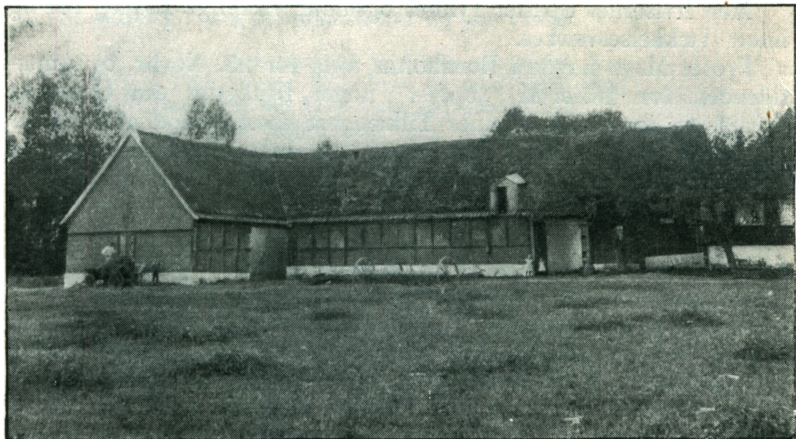
Provst Meyn havde i Bornholms Avis for 25. Novbr. og Amtstidenden for 28. s. M. „oplyst“ noget fejlagtigt om Grunnets Fortid og skrevet, at dennes Tilhængere mest bestod af Kvinder og yngre Personer, at han drev „en liden Høkerhandel paa Nørrebro“, og at man ikke burde give ham „Bidrag til Oprettelsen af en saakaldet Missionsskole“, da det kunde være tvivlsomt, om Bidragene blev anvendt i det angivne Øjemed. I Stykket var tillige Hip til Trandberg, der som Folkekirkepræst havde „indført og anbefalet“ denne Mand i Menigheden.

I Bornholms Avis for 3. Januar 1863 giver Grunnet derpaa et Svar, der har baade „Næb og Klør“. Han beskylder Provsten for Usandhed, fordi denne har fremstillet ham som ordineret af en engelsk Frimenighed i Basel; men Grunnet aabenbarer ikke, at han har sin Ordination fra en saadan Menighed i Hamborg. Han paastaar, at hans Frimenighed bestaar baade af yngre og ældre Personer, Høkerbutikken vil han testamentere Provsten, Missionsskolen skulde uddanne Sandhedsvidner osv. „Præsterne kunde vel fnyse og rase; men det gaar dem, som naar man kaster Avner mod Vinden, man faar dem tilbage i Øjnene.“

I sit Blad: „En Røst i Ørken“ giver Grunnet derefter et gennem mange Numre gaaende yderligere Svar, hvori han ironiserer over Statskirkepræsternes Uddannelsesmaade og Ordination, Kald og Tjeneste uden nogen Helligaand, sand Tro og Opofrelse, hvorved mange bliver „Sjælemordere og Fordærvære trods baade Kaldelse og Præstekjole.“ Samtidig giver han smaa Sidehug til „den grundtvigianske Kristendom, der ogsaa kaldes den glade Kristendom“, der „har gjort Vejen til Himlen saa bred, at man paa den baade kan danse, spille, drikke“ osv.

den vil „uden om Anger og Bod“ m. m., medens „Kristendommen er Alvor og fordrer Forsagelse; den lærer os at være glade, men i Herren, ikke med Verden“ osv.

Baade Trandberg og Grunnet blev nu i „Amtstidenden“ for 9. Januar 1863 angrebet for deres „bitre Artikler“ i Bladene; og Grunnet gribes i en „vitterlig Usandhed“, idet han havde skrevet, „at han ikke vidste, hvad det er for en Møyn, der har skrevet mod ham“, skønt „det ses tydeligt af Artiklen, at han meget godt ved dette.“

Lesleregaards Lade, hvor Trandberg prædikede 1863.

For at klargøre sin Stilling udsendte Trandberg den 10. Marts sin omtalte Avisartikel: „Sandhedsord til Sandhedsvener“ samt sin Ordinationsprædiken: „Lejesvenden og den gode Hyrde“, som et særligt Skrift, der blev forsynet med et Forord og kaldet „Et Forsvar og en Prædiken“ (trykt i Rønne 1863).

Samtidig arbejdede Trandberg ivrigt i Prædikantskolen paa at uddanne duelige og nidkære Ordets Forkyndere; og selv prædikede han stærkt og vækkende hver Søndag Eftermiddag i Lesleregaards Lade samt enkelte søgne Aftener i en eller anden Bondegaards Sal.

Efter en af Tilhørernes — Karen Svendsens — Optegnelser gengives her noget af Trandbergs Prædikener 1863:

Hellig tre Kongers Dag havde Trandberg ud fra Teksten Matth. 2, 1—12 mindet om Hedningernes Elendighed og Søgen efter Gud og vist, hvorledes mange Hedningefolk var bleven benaadet som Følge af, at nogle Herrens Tjenere var gaaet ud til dem med Evangeliet og Sakramenterne. Ved Fastelavn havde han efter Matth. 3, 13—17 talt om Jesu Daab til Fuldkommelse af al Retfærdighed, saa vi, som er døbte til ham i den treenige Guds Navn, har Adgang til Syndernes Forladelse — enten „vi har levet i aabenbar Synd imod de 10 Bud“ eller „i stille pæn Afgudsdyrkelse“. I Passionstiden udmalede Trandberg med stærke Farver, hvorledes Jesus „svedte Blod“ og „drak Helvedes Kval for os,“ hvorledes han blev „hudstrøget, tornekronet og bespottet for vore Synders Skyld“ — nøglet til Forbandelsens Træ (1. Pet. 2, 24)“ — „blev forladt af Gud, for at vi skulle blive tagne til Naade“. — „Her lider han den høje“ — Guds enbaarne skyldfri Søn! „Smelt, mit Hjerte, græd, mit Øje,“ over saadan Kærlighed, der led for os! „Han er saaret for vore Overtrædelser, knust for vore Misgerninger. Straffen laa paa ham, for at vi skal have Fred; og vi har faaet Lægedom ved hans Saar“ (Esaj. 53, 4—5) osv. Derpaa blev Salmen: „Gak under Jesu Kors at staa“ sunget. Paa Marie Bebudelsesdag skildrede Trandberg ud fra Matth. 18 forskellige Omvendelsesmaader, hvorledes nogle Mennesker faar en „næsten krampagtig Syndserkendelse“ og oplever i Troen paa Naaden „en overvættes Glæde“, medens andre „ser, at de ikke er Guds Børn, hører om den gode Hyrde, tror Naaden og faar Lyst til at gøre Guds Vilje i alt fra den Dag“ af; og „andre gaar og hører Guds Ord, og før de ved af det, elsker de Jesus og hans Ord“ og vil „løbe hans Budords Vej“. — „En sand Omvendelse er ikke at vende sig fra visse udvortes Synder, men at se sig selv være et fortabt Menneske, af hvis Hjerte, der udgaar ondt (Matth. 15, 19) og tro Syndernes Forladelse i Jesu Navn.“ En Søndag, vistnok 5. efter Paaske, talte Trandberg ud fra Matth. 7, 7 om „Bønnen som de aandeliges Aandedræt“. „Gennem Bønnen indtages Guds Naade.“ „Er vi bedrøvede, skal vi bede, til vi bliver glade“. „Fristes du af Letsindighed, bed, til du bliver alvorlig! Fristes du af Gerrighed, Tungsindighed — falder paa dig Modgangs Hede, Nød og Jammer, Spe og Spot, o, da maa du flittigt bede! Bønnen er for alting godt!“ — „Vaag og bed, at I ikke falder i Fristelse! Vi maa bruge alle Naademidlerne. Naar vi nyder Alterens Sakrament, stadfæstes vi i Troen paa Syndernes Forladelse og faar Styrke til at leve til Guds Ære. En Doktor skal gøre Ed paa, at han ikke giver en syg saa stærk Medicin, at han kan dø deraf; og en Præst skal gøre Ed paa, at han ikke giver Sakramentet til nogen, han ved, der æder og drikker sig selv til Dom“, osv. En anden Gang, da Prædiketeksten handlede om Jesu Disciples Bedrøvelse over, at deres Mester var bleven borte for dem, udviklede Trandberg, hvorledes Jesus som den opstandne Frelser kommer til de sørgende og søgende og giver dem sin Fredshilsen. „Aandens Pinsevej“ maatte altid komme som Følge af Troen paa ham, som „ikke vidste af Synd“, men som „Gud gjorde til Synd for os, paa det vi i ham skulle være retfærdige for Gud“ (2. Kor. 5, 21) osv.⁶⁶

Sjælden var noget Øje tørt, naar Trandberg talte; og til hans Søndags Prædikener i Laden mødte ofte saa mange Folk,

at de maatte staa „sammenstuvende som Sild i en Tønde“; og der blev fler og fler vakte, som efterhaanden deltog i de troendes Bønforsamlinger Lørdag Aften. „Vækkelsen blev saa almindelig, at Baller og Forlystelser var som bortblæst den Vinter“; men Trandberg forstod nok, at ikke alle var saa dybt gaaende i deres Omvendelse; thi han sagde halvt i Spøg, at „han havde faaet flere Venner i Østermarie end vor Herre.“

Det kan her bemærkes, at Prædikantlærlingen Chr. Møller heller ikke endnu var kommen videre end til under Trældomsfrygt at forbedre sig selv. Dog var nogle af Trandbergs Tilhørere i Østermarie blevet Guds Naadebørn, ligesom ogsaa nogle blev Fjender af Bevægelsen og søgte at forstyrre Møderne. Ved et Aftenmøde paa Duegaard var der saa mange Mennesker, at en Del maatte staa ude i den mørke Forstue; og da disse hørte Trandberg bruge nogle stærke Udtryk om Statskirken og dens Præster, gjorde de saadan et Spektakel, at han med et Lys i Haanden maatte gaa ud og tale dem til Rette.⁶⁷ Under somme Møder blev der stillet Vagt udenfor vedkommende Hus. Engang havde nogle Fyre besluttet at afbrænde en gammel (vistnok kasseret) Hytte for at faa Folk til at forlade Mødet og rende efter Ildebrand; men Ilden kom ikke til at blusse rigtig, før Prædikenen var sluttet.⁶⁸

Derimod greb Vækkelsens Ild om sig ikke blot i Østermarie, men ogsaa i andre Sogne, saa det blev kendeligt, at Bornholmerne vaagnede af deres tunge Vinterdvale. Aandelige Vaarkræfter rørte sig overalt, saa man blev tvungen til at tage Stilling. I Neksø vilde de kristelig vakte have en ny Læge, da den, de havde, satte saa mange verdslige Fornøjelser i Gang, medens andre holdt med ham; og der udfægtedes mange Kampe i Aviserne angaaende den Sag. I Sandvig skrev Lærer Julius Bohn en fra 31. Marts gennem 10 Numre i Amtstidenden gaaende Artikel: „Skal det siges, saa lad det være sagt.“ Det hele drejer sig om Spørgsmaalet: „Er Pastor Trandbergs Virksomhed til Gavn eller Skade“; og efter en lang — lang halvrationalistisk, halv grundtvigsk Forklaring om de menneskelige Sjæleevners, særlig Forstandens, rette Brug til Indtagelse af „den frelsende Oplysning“ osv. kommer han til det Resultat, at „for saa vidt som han (Trandberg) har bragt Liv i den døsigæ Aand, som havde bemægtiget sig Massen af Bornholmerne, for saa vidt at han ved at fremstille et billedligt og hedt Hel-

vede har faaet mange af den uvidende Masse af Frygt for samme til at lade enkelte af de udvortes Synder være og i det hele bragt deres aandelige Sag paa Bane, har han (gjort) og gør han umaadelig meget godt. Men saa sandt som han dels ved sine tvetydige Prædikener og dels ved ligefremme Udtalelser har lært Menneskene: først at forbande den ene herlige Aandegave Forstanden, Fornuften, ja, gjort sig al mulig Umage for at holde samme store Pund nede i Uvidenhedens, i Satans Rige, dernæst vildledet Menneskene lige overfor den anden store Hovedevne Følelsen, ja vildlede dem, saa at de ved en falsk overfladisk Kamp mod det urigtige onde og ved en elendig Udførelse af det indbildte gode, mener sig af Gud ophøjede til fra Dommerstolen af at udslynge Bandstraalen over deres Medmennesker, endeligen lært Menneskene til at være Efterbære i Stedet for selvstændige, selvtænkende Væsener, saa sandt kan man sige, at hans Virksomhed har gjort og gør umaadelig megen Skade.“ Bohn havde fulgt Trandberg i Førstningen, men saa snart han „hørte Fordømmelsesdommen af Aandelyset — Fornuften,“ — „sagde han Farvel.“

Om der end var noget berettiget i Lærer Bohns Kritik, saa vil enhver helligaandsbenaadet Kristen kunne indse, hvad han manglede for at kunne dømme sandt om det hele.

Der fremkom dog ogsaa Bladartikler udelukkende i Trandbergs Favør. Den 31. Marts havde en K. K. i Amtstidenden opfordret Folk til at følge Trandbergs Ord, at ej „hans Suk, Taarer og Møje skulde være forgæves“; og i Bornh. Avis for 28. April tog en Indsender til Orde imod Lærer Bohns „forvirrede Skrivi.“

Trandberg arbejdede for Oplysning paa Troens Grund, og det var uden Tvivl en Følge af hans Virken, at Lærerne Foverskov i Pedersker og Karstens i Ibsker gav sig til at holde Aftenskole med Øvelser i Sang (Salmer), og at ogsaa Lærer Bohn tog sig for at give „Søndag Aften-Underholdninger“ med Kundskabsforedrag af ham selv, Sognepræsten og en Bonde — alt i Foraaret 1863.⁶⁹

Mange Munde og Penne var nu i Gang angaaende Trandbergs Virken for Vækkelse og Frikirke. Boghandlerne reklamerede baade for Birkedals Skrifter om kirkelig Frihed og Luthers Skrift mod Sværmere m. m.; og Trandberg anbefaler i Bornh. Avis for 25. April Folk at læse „Luthers Hyrdebrev om Pavens falske

Præster og Ordets rette Tjenere“ (ved Thura). Deri hævdes nemlig „det almindelige Præstedømme“ og Menighedens Eneret til at indsætte og afsætte faste Prædikere, Lærere og Forstandere.

Stundom drog Trandbergs Elever ligesom han selv rundt om paa Øen og vidnede og prædikede; og det gav nyt Stof for Avisskriverne. Den 5. Maj begynder m. m. i Amtstidenden en Artikel: „Skæmt og Alvor“, der gaar gennem 3 Numre og indeholder mange Skoser til Lægprædikanterne. Han fortæller bl. a., at „En Apostel fra Rønne“ havde engang i Fiskerlejet Hellig Peder kaldet Fiskernes Søndagsfangst for „Svineføde“ og ved en anden Lejlighed sagt om et sygt Barn, at det var „besat af en ond Aand“ osv, og Skribenten fortæller, at „tvende Apostler for nogen Tiden siden ved en Forsamling i Rutsker først kom i Ordstrid med hinanden om, hvilken Salmebog — Grunnets eller Statskirkens — de ved den forhaandenværende Lejlighed burde benytte, og kom dernæst — i Haandgemæng“ — til „Faarene skred ind som Skilledommere“ osv. I Hasle havde „Gadedrengene“ med „nogle haandfaste Fiskere i Agterhaand“ — til Skribentens Glæde — forstyrret et Møde, saa „baade Faar og Hyrde tog til Benene.“ Avisskriveren stikler endvidere til Lægprædikanternes korte Læretid, mangelfulde Uddannelse, „Lediggang“ og „Bedragtale“, bl. a. i slige Vers:

„Vokser Præster frem som Svampe,
og Faarene de luske om
lig Æslerne med Øren lange
at sænke dig i Soveldampe
og raabende: Vend om! Vend om!
min Ven, vær ikke bange!“ osv.

Grunnets Blad „En Røst i Ørken“, som læstes af mange Bornholmere, var ogsaa med i Koncerten. I April Heftet ægges Folk til at forlade „Statskirkens Fordærvigheder“ og gaa ind under „Frikirkens Besværligheder“, idet der oplyses, hvorledes Lov af 13. April 1851 og kgl. Forordning af 13. April 1861 beskytter frikirkelige Personer med Hensyn til „Daab, Skolegang, Konfirmation, Brudevielse og deslige.“

Fra 5. til 23. Maj var Grunnet selv ovre paa Klippeøen, hvor han rejste rundt og holdt Møder. Han indskærpede bl. a. Ordene fra 2. Kor. 6, 14—18: „Drag ikke i ulige Aag med de vantro!“ og „prædikede ofte for meget talrige Forsamlinger“; og en bornholmsk Ven skrev derefter til ham: „Her er et svært

Røre; de mest forbitrede Præster beder for os paa Prædikestolen, fordi vi er forvildede. Oprigtige Bekymringer blandet med Uvidenhed, Frikirkespørgsmaal af enhver Art og fra enhver Side, Sorgen over at være uværdig til at indtræde i Frikirken, urimelige Fortællinger, Verdens og Djævelens Rasen, kort sagt alt tumler sig paa en ret kraftig Maade. Imidlertid arbejder, som jeg haaber, vor Herre; og Værket gaar nok godt med Guds Hjælp. Han være lovet og priset for enhver Sjæl, der kommer til Betænkning.⁷⁰ Grunnet skriver derpaa i „Røsten“, at Pastor Blædel havde allerede paa det skandinaviske Kirkemøde 1857 omtalt Statskirkens mange Fjender og anbefalet Vækkelsen; men Grunnet anbefaler nu ikke blot Vækkelse, men Udtrædelse for „at drive Guds Folk nærmere og nærmere sammen.“ Alt dette meddeles under den opsigtvækkende Overskrift: „Ildløs i Statskirken“.

Artiklen er fuld af voldsomme Udtryk mod denne Kirke, som Grunnet kalder en „fordærvet Verdensindretning“ med en Gejstlighed, hvis Uaandelighed viser sig mere i Lyst til at tjene ved „Spillebordet, Drikkebordet, Keglebanen end i Kirken, i Træskoene end i Præstekjolen, i Skolen, Sogneforstanderskabet end mellem troende Kristne,“ og som har befordret Millioner af Sjæle over i den anden Verden med et falsk Haab om Naade hos Gud“ osv. Men „nu er den falden, Babylon den store, og er bleven et Fængsel for alle urene Aander, et Fængsel for alle urene afskyelige Fugle“ (Aab. 18, 2); og „dens Kraft er brudt“, mener Grunnet, „dens Præster dels slukørede, dels rasende søger at raade Bod paa Skaden og indbilder Folk, at de ved at forlade Skogen mister baade Himlen og Saligheden.“ De er bange „for at miste Offer og Accidenser, naar mange træder ud.“ Derfor „fortolker de Lignelsen om Klinten blandt Hveden til Fordel for Massekristendommen i Statskirken“; men Grunnet gør opmærksom paa, at der staar i Matth. 3, 30, at Ageren er Verden, hvor der selvfølgelig maa fremvokse baade Hvede og Klinte (Guds Børn og Verdens Børn), medens der i Kirken forlanges Forsagelse og Tro af dens Medlemmer“ m. m.

Statskirkens Præster og Tilhængere blev under dette end mere forbitrede paa Trandberg og Grunnet og hele Bevægelsen. Den 29. Maj begyndte den 46-årige, vistnok teologisk uddannede, Købmand og Boghandler H. J. Wichmann i Neksø et meget langt Indlæg derom i Amtstidenden, kaldet: „Et Sendebrev til Menighederne paa Bornholm fra en Sandhedsven til Sandhedsvenner.“ Det løber gennem 6 Numre og svarer til Lærer Bohns, idet Skribenten gaar ud fra, at Menneskers „Forstand og Tanke kan udvikles til at begribe Ordet“ og naa til Sandhedserkendelse

uden nogen underfuld Indgriben fra Guds Side. Som Følge deraf kommer Wichmann i sin Skriftfortolkning til ganske det modsatte Resultat som Trandberg og andre, der har en levende Kristentro.

Den Sandhed, som Statskirkens (rationalistiske) Præster forkynder, sammenligner han med et ægte Æble, der er blødt og har Kerner indeni, medens den Sandhed, Trandberg forfægter, lignes ved et Stenæble; „thi for din Forstand er det uigennemtrængeligt som Sten.“ Wichmann forstaar ikke, at „fordi du er en Synder, derfor skal du græde og hyle og bede til din Frelser,“ nægte dig visse Fornøjelser og „vende Præsterne og Kirken (de ukristelige) og alt i Verden Ryggen“. Han fatter ikke, hvorfor Trandberg (efter Søren Kierkegaard) kalder de verdslige Statskirkepræster „Løgnere, Lejesvende og Menedere“. Han mener, at den gamle vanuæssige Daabs-, Konfirmations- og Altergangsmaade er ganske saliggørende, og at f. Eks. fraskiltens Vielse tværtimod Jesu Ord (Matth. 5, 32) er meget velbehageligt for Herren. Wichmann kommer til det Resultat, at „saadanne Bønforsamlinger, som Trandberg og hans Lærlinge holder i Skovene, er i deres Grundvæsen fordærligere end de utugtigste Skovgilder; og deres Bønforsamlinger og Sammenkomster i Byerne og paa Landet er kun skinhellige Assembler fordærligere end de værste Forsamlinger i Værtshusstuer; og deres Taler i disse saakaldte hellige Forsamlinger er fordærligere end de Vittighedens og Skemtens Ord, der udtales ved Spillebordene og paa Krobænkene.“

Og den teologiske Skribent, der øjensynlig ikke kender noget til Helligaandens Gerning i sit eget Hjerte — hvorledes denne „vejleder til hele Sandheden“ (Joh. 16, 13), han optræder alt-saa som Sognemenighedsfolkens Vejleder og slutter sit lange Indlæg med at undertegne sig som „eders kærlige Broder i Christo.“

Den 4. Juni begyndte en anden Skribent (sagtens ogsaa Teolog) anonymt med en Artikel i Bh. Avis, fortsat gennem mange Numre, hvori ogsaa det Spørgsmaal tages under Overvejelse: „Er P. C. Trandberg virkelig en sand kristelig Præst?“ Denne Forfatter indrømmer dog, at Trandberg „taler af sit Hjertes fulde Overbevisning“, og at han har „gjort Nytte“; men rykker derpaa frem med de samme Anker mod Frikirkepræsten som Wichmann og ender med at latterliggøre hele hans Værk.

Trandberg bliver sammenlignet med „Peter Eremit“ eller „Gøgepeter“, der i et „grovt Klædebon med blottet Hoved og bare Ben“ red „paa et Æsel og holdt i Haanden et tungt Krucifiks“ og opfordrede Folk til Korstog (Held og Corvin); og Trandbergs Æsel er Grunnet, „hvis Agtelse for Sandhed“, der har været Prøve paa i Bladene osv. (Det havde

ellers passet bedre, om Grunnet var bleven kaldt Trandbergs „vælige Ganger“; thi det var jo Grunnets Skyld, at Arbejdet for en Frikirke skred saa hurtig frem). Den anonyme Smædeskriver kritiserer endvidere, at Trandberg „udsender uvidende Bondedrenge for at prædike“; og han stikler til deres „Efteraben af deres Lærers Stemme, Gebærder, Manerer og Kraftudtryk“ osv.

Foruden det første, anerkendende, var der alligevel noget sandt i Artiklen; thi Trandbergs for stærke Udtryk gik stundom over Maalet eller gav Tilbageslag i unødigt Modstand samt i Lærlingenes for haarde Dømmen om Dit og Dat og i deres uheldige Optræden her og der.

Ved et Møde, som Trandberg og hans Lægprædikanter i den Tid holdt sammen med udvalgte Venner paa Egesgaard i Bodilsker, blev Spørgsmaalet om Statskirke og Frikirke drøftet. Lægprædikant Møller holdt efter Trandberg og Grunnet stærkt paa Frikirken, medens to Aaker Gaardmænd var for det bestaaende; og da disse 3 ej kunde blive enige, slog de i Bordet for hinanden, saa Kaffekopperne klirrede. Saa stærke Udtryk havde Trandberg dog aldrig brugt; og han maatte nok tysse paa sine Disciple.⁷¹ Et andet Sted øvede nogle kvindelige Trandberg-Tilbedere sig i at efterligne hans „ligesom afmaalte Skridt“ og „maatte under dette kortne eller løftne Skørterne for at forvisse sig om, at det passede.“⁷²

Men selv om den trandbergske Vækkelse — ligesom den sprudlende Sommer — fremkaldte en Del „Bastarder“ og „Misvækster“, saa udviklede den tillige en Mængde „ægte Planter“; og særlig de 4 Pastorater: Aaker, Ols-Allinge, Bodils-Neksø og Østermarie laa som solbeskinnede Kornmarker under en gennembrudt Skyhimmel. De troendes omvendte og fornyede Sind viste sig ikke blot i Afsondren fra Verden og Verdensbørnene og Søndagens Helligholdelse, men ogsaa ved deres tarvelige Dragt og Levemaade, deres Gavmildhed mod fattige, deres Gæstfrihed og indbyrdes Kærlighed med hjertelige Hilsener og Broderkys og lignende. Og Trandbergs Disciple maatte ligesom han selv ogsaa stundom døje virkelig Forfølgelse for Retfærdigheds Skyld (Matth. 5, 10). „Mangen Hustru eller Datter vidste, at naar de kom hjem fra Møderne, ventede der dem Prygl eller raa Mishandling fra en vantro Mand eller Fader“; „mange Tjenestefolk maatte skifte Plads, fordi de var blevet hellige“; og somme blev endog stenet af onskabsfulde Mennesker. Værst var det,

naar de hellige skulde have en kirkelig Forretning besørget af deres Sognepræst, eller de skulde gaa til Alters hos samme; thi da fik de gerne saadan læst og paaskrevet, at de under den kirkelige Handling blev mere saaret og sindsoprevet end opbygget. Dette førte omsider til, at 3—400 af de kristelig vakte og troende mest fra Ols-Allinge, opfordrede Trandberg til med dem „at træde ud af Folkekirken og under Aandens Vejledning danne en evangelisk luthersk Frimenighed.“⁷³

Sommervarmen var nu kommen; og Luften var saa ladet med forskellig „Elektricitet“, at Spændingen maatte udløses i et Slags Tordenvejr.

I „Bornh. Avis“ for 18. Juni 1863 indbyder Trandberg Bornholms Befolkning til at overvære hans Prædiken i Almindingen St. Hans Dag og beder Guds Børn om „ydmygeligt at anraabe Frelseren om hans Aands Udgydelse over dem alle“ den Dag; og han beder Øvrigheden „værne Religionsfriheden“ samt Modstanderne om at opføre sig „sømmeligt“ osv.; thi han vilde ved den Lejlighed „frasige sig Lod og Del med Statskirken for bestandigt“; og skønt et stort Z i Bornh. Avis“ for 23. Juni advarer Trandberg mod at tale ilde om Statskirken eller tilraade at træde ud, og Trandbergs Fader i sidste Øjeblik søger at holde sin Søn tilbage fra det paatænkte Skridt, bliver den glødende unge Præst dog ved sit Forsæt.

St. Hans Dag oprandt med drivende Sol over Bornholms skønne Landskaber, og de støvede Veje var fulde af kørende og gaaende, der stimlede ad Almindingen til. Kl. 3 var 3—4000 Mennesker samlet paa Kristianshøj om den med Grønt og Blomster smykkede Talerstol. De stod tæt som „Penneposer i et Bundt“, fortæller Præsten E. Mau, som var til Stede og har givet udførlig Beretning om denne demonstrative Udtrædelse, som varede ca. 5 Timer og altsaa blev meget trættende for mange.⁷⁴

Efter at Folkemængden havde staaet og ventet i „den stærke Solhede“ — „næsten 3 Kvarter“, kom Trandberg endelig og begyndte med Salmesang. Paa Trappen til Talerstolen saa han sig om „for med sine dejlige, milde Øjne ligesom at søge nogen i Forsamlingen“; og da han var kommen op, knælede han længe, og nogle fulgte hans Eksempel. Derefter blev Luthers Salme: „Behold os Herre ved dit Ord“ sunget efter Grunnets Salmebog, og efter en lydelig Bøn og Salmen: „Den Idræt, Gud er tækkelig“, Vers 1—3, Nr. 442 i Roskilde Konvents Salmebog, holdt Trandberg en lille personlig præget Tale, hvori han „bekendte sine Synder og Skrøbeligheder“, men ogsaa vedgik, at „Herren havde brugt ham som

et Redskab til andres Omvendelse og Frelse og saaledes lagt sin Velsignelse i hans Arbejde. Han havde vidnet om sin Herre og Frelser, men han vidste ikke af, at han havde talt haarde Ord mod Brødrene. Han bevidnede Vennerne sin oprigtige Tak for den Kærlighed, som i rigt Maal var bleven ham til Del; og han bad om Tilgivelse for, hvad han maatte have forset sig imod dem. Han takkede ogsaa for den Modstand, han havde fundet, hvilken kun havde tjent til at gøre ham mere sikker i sin Sag. Han henvendte sig til de enkelte blandt hans tidligere Tilhørere og opfordrede dem til Taknemmelighed mod Gud, navnlig dem, der var bleven omvendte, paa hvad Maade det saa var sket; de, der forhen havde levet i alskens Ugudelighed og Laster, saasom: Drukkenskab, Utugt osv., skulde takke Gud, at de havde lært at kende deres Synd; de, der forhen havde været forblindede af Egenretfærdighed, skulde takke Gud, at de i Stedet for deres besmittede Klædebon var bleven iført Kristi Retfærdigheds rene og skinnende Kjortel; de, som i Dag var nedbøjede over deres Synd, saa de maatte sukke og klage, skulde ogsaa takke Gud for dette; thi det skyldtes alt den Helligaands Udgydelse; de, der kunde juble, fordi de var beseglede af Gud (2. Kor. 1, 22), der havde givet dem Aanden til Pant i deres Hjerter, den Helligaand, som vidnede med deres Aand, at de var Guds Børn (Rom. 8, 16), de skulde takke derfor som den rensede Samaritan, der vendte tilbage og gav Gud Æren“. „Vi har ogsaa Aarsag til at takke Gud, at der er en hel Skare, som har omvendt sig til ham“, sagde Trandberg. Han holdt iøvrigt ingen Bodsprædiken den Dag, men talte nogle Afskedsord i Anledning af den anmeldte Udtrædelse af Folkekirken. Nu blev af Salme 405: „Lover Gud, I Kristne fromme“, Vers 4—6 sunget. Derpaa oplæste Trandberg Ap. G. 2, 17—21 (Profeten Joels Spaadom om den Helligaands Udgydelse) og knyttede dertil nogle Betragtninger. „De af Apostelen Peter anførte profetiske Ord“, ytrede han, „viser hen til et Kristendomstrin, som vi ikke kender, men som vil vende tilbage i Kirkens sidste Tider. Guds Kirke har haft sin Morgenrøde, da den i de første Aarhundreder stod fri og ubunden af Staten, den verdslige Magt, og Kristendommen blomstrede i himmelsk Glans og Herlighed; og Guds Kirke og Menighed vil faa sin Aftenrøde, som bliver Morgenrøden lig, da Guds overordentlige Naadegaver vil sprede sig over Guds Børn. Men kan dette ventes under de nuværende Forhold i Statskirken? Nej, en saadan Aandsudgydelse, som der tales om i Teksten, vil først ske, naar Guds sande Folk er samlet og adskilt fra den store Masse; derfor bør en Udtrædelse finde Sted. Den, der ikke deler Talerens Anskuelse, vil dog tillade ham at følge sin Overbevisning, for hvilken han er beredt paa at lide og taale Savn og Møje. Han er ikke gaaet letsindig til Værks i denne Sag. Han har bedt Herren om at vejlede ham og lade ham se og finde det rette. Han har tjent vor Herre i 16—17 Aar, men ikke været ham tro, som han skulde, og gjort sig skyldig i Tilbagefald. — Allerede som Student saa han Statskirkens Usselhed og havde engang besluttet ikke at modtage noget Embede af Staten. Alligevel blev han ved Guds Styrelse Kapellan i Jylland; men han har aldrig været nogen Ven af Statskirken. Livet i denne har været ham en Pest; thi han har hadet Synden hos sig selv og andre. Han har staaet henne ved Udgangsdøren og gjort Anskrig, med Kroppen i Folkekirken, men med Hjertet i Fri-

kirken“. Trandberg siger derefter: „*Nu gaar jeg ud af Statskirken*“; og han fojer de ubesindige Ord til: „*og jeg vil aldrig høre dette Samfund til mere, vil ikke have Del med det til min sidste Time*.“ „Han haabede ingen Sinde at skulle fortryde dette Skridt. Han har i den Henseende ladet sig vejlede af Luthers Skrifter og fulgt Guds Aands Indskydelse. For 3 Aar siden var det dog ej hans Tanke at træde ud; det stod dengang for ham som et Maal, der vinkede ham i det fjerne. Men hvad han nu gør, er sket efter Opfordringer af 3—400 Personer, som ønsker ham til Præst og Sjølesorger.“ — Efter at Trandberg havde oplæst en af disse Opfordringer, anførte han sine Grunde til at følge dem: 1) *Den mod Guds Ord stridende Sommenblanding af Guds Rige og Verdens Rige*; han henviser her til Joh. 18, 36; Matth. 22, 21 og den augsburgske Konfession, 23. Art.; 2) *Kaldsretten, som tilhørte Menighederne og nu imod Guds Ord er bleven dem berøvet af den verdslige Magt og givet til Kongen* — Henvisning til Ap. G. 6, 3, Kristian den 3.s Kirkeordinans og Luthers Skrifter, særlig Hyrdebrevet, 3) *Kirketugten, som tværtimod Guds Ord og Præsternes Embedsed ikke haandhæves i Statskirken*; der henvises til Matth. 18, 15—17 og 2. Kor. 6, 14—18. Trandberg anvendte derpaa Aab. 18, 3—4 paa Statskirken og læste noget op af en offentliggjort Tale, som Provst Meyn havde holdt ved F. W. Christensens Indsættelse som ordineret Kateket i Rønne den 10. Maj, og hvori Adskillelse mellem Stat og Kirke var omtalt saaledes. at Trandberg og hans Venner blev betegnet som Sværmere. Trandberg erklærede nu fra Talerstolen Provstens Ytringer om den Sag for falsk Lære; og paa een Gang raaber denne med sin kraftige Stemme: „Jeg begærer Ordet og tager 2 Vidner paa hans Beskyldning!“ — Ordet fik han ikke, for Trandbergs Venner sagde, at de havde bekostet Talerstolen; men Vidner fik han nok af; thi der meldte sig 8 og flere; og der lød baade Ytringer om, at Trandberg skulde smides ned af Talerstolen og mere af den Art. Da Trandberg havde sundet sig lidt efter den Forskrækkelse, begyndte han igen, hvor han slap og fortsatte sin Tale. Der blev endnu sunget en meget lang og alvorlig Salme: „Ak, Gud, fra Himlen se herved“, Nr. 316 i Rosk. K. S., og Mødet sluttede ikke endda; „thi efter at have anstillet Betragtninger over 2. Tim. 3, 1—5 og flere Bibelsprog, formanede Taleren endnu dem, som vilde gaa med ham, til at prøve sig selv, om det var Had til Statskirken, Forfængelighed og deslige, eller Lyst til at være sammen med Guds Børn, som bevægede dem til at forlade det kirkelige Samfund; og dem, der ikke vilde følge ham, skønt han endnu turde kalde dem sine Brødre, bad han overveje, om det ikke var udvortes Hensyn, saasom Kærlighed til Gods, Ære og Stilling osv., som holdt dem tilbage. Selv havde han bedt med Taarer; og han var rede til at taale Spot og Forfølgelse for Kristi Skyld; han vilde hellere udgyde sit Blod end vitterligt fornægte Sandheden; han betragtede Frikirken som en Redningsbaad, han vilde bestige for ej at synke i Afgrunden, i Lighed med, hvad han tidligere havde sagt, at Guds Folk skulde gaa ud af den store Skøges Bolig, at de ikke skulde blive delagtige i hendes Synder, og at de ikke skulde rammes af hendes Plager.“ Og han ventede, at Kristi fri Menighed skulde klæde sig i „Visdoms, Helligheds og Kærligheds himmelske Dragt“ (Aab. 19, 7—8), „og udsende Himmellivets salige underfulde Duft sødt paa Jord“ osv.

Derefter blev Salmen: „Vor Gud han er saa fast en Borg“ sunget. Folk var nu allerede trætte af „at staa paa et Sted under Solens brændende Straaler“; men Pastor Mau havde begæret Ordet; og efter adskillig Modsigelse fik han ved en Lærers og Herredsfogeds Hjælp Lov til at bestige Talerstolen, hvorfra han blot gav „et kærligt Raad til dem, der stod vaklende paa Skillevejen og vidste ikke ret, hvad de skulde eller turde gøre.“ Lærer H. C. Dam talte ogsaa nogle „Alvorsord til dem, der som han vilde blive i Folkekirken“; og endelig talte Trandberg atter Frikirkens Sag, idet han „beraabte sig paa Birkedal⁷⁵ og den skotske Frikirke til Bestyrkelse for sine Meninger,“ hvorpaa Mødet sluttede med en Salme — ved Kl. 8 Tiden.⁷⁶

Saaledes blev Trandbergs Udtrædelse af Statskirken fuldbyrdet, da han kun havde faaet gennemmissioneret 4 af Bornholms 15 Pastorater.

Den 30. Juni rejste Trandberg til København og prædikede følgende Søndag i den grunnetske Frimenighedskirke, Store Kongensgade. „Den 6., 7., 8. og 9. Juli holdt han Foredrag for en talrig Forsamling, i hvilken han forklarede Tilhørerne Grunden til Udtrædelsen af Statskirken“ samt „beviste, at Statskirken var et ugudeligt Samfund, dens Præster ulovligt kaldede, og det var Guds Børns Pligt at forlade Samfundet med den.“ Derefter lod Trandberg sig optage i Grunnets „Evangelisk lutherske Frikirke“ i København den 11. Juli, og „Søndagen derpaa prædikede han i Kirken og uddelte Nadveren til en talrig Forsamling af Menighedens Medlemmer“. Grunnet, som meddeler alt dette i „Røsten“, takker derefter Gud, fordi Trandberg har lært at kende Sandheden om Frikirken og dens Goder, men Grunnet havde næppe overvejet, hvilke Vanskæbner, der kunde ramme det ny Forhold, der var indtraadt saa hastigt.⁷⁷

VII.

Evangelisk luthersk (grunnetsk) Frimenighedspræst paa Bornholm.

(1863—68).

Medens Trandberg var ovre til Frikirkemøder i København og paa Familiebesøg i Jylland, gik Bornholmerne og ventede paa Udfaldet af den proklamerede Kirkeudtrædelse; og der agiteredes stadig baade for og imod. Derfor skrev Grunnet i „Røstens“ Juli Hefte en apostolisk Formaning til sine „kære Trosøskende“ paa Bornholm om at „staa fæste i Herren“ og ikke lade sig „rokke eller vildlede af de mange blinde Redskaber fra Mørkets Rige.“ Disse vil „indbilde eder, at Frikirken er falsk nu, uagtet det var en Frikirke, som stiftedes af Apostlene,“ skriver han; derfor beder han de bornholmske hellige „staa med hverandre sammenbundne i Herren“ og ikke glemme „Aarvaagenhed og Bøn;“ de skulde „gaa dem i Møde med Kærlighed,“ som endnu ikke havde „forenet sig tilfulde“ med dem, og takke Herren for hver Sjæl, der blev overført „fra Mørket til Lyset,“ hvilket jo efter Grunnets Mening kun kunde ske i Frikirken. Han opfordrer til Slut Bornholmerne til at bede for deres Lærer Trandberg, ligesom denne beder flittigt for dem osv., og man mærker tydelig nok, at Grunnet ønsker at staa i et overordnet Forhold til den bornholmske Frimenighed.

Omtrent samtidig med dette skrev H. J. Wichmann baade i Bornholms Amtstidende og Avis et Efterskrift til sit før omtalte „Sendebrev“ til Menighederne paa Bornholm. Han opfordrer Folk til ikke at „forlade vor egen Forsamling, som nogle have for Skik“ (Hebr. 10, 24—25), idet han mener, at „Ildløs i Statskirken“ opstaar ved „Grunnets og Trandbergs Tunger, fordi disse „i mange Stykker udlægger Skriften fejl“ osv. Wich-

mann minder endvidere om Ordet i Jakobs Brev 4, 11: „Tal ikke ilde om hverandre!“ og bebrejder Trandbergs Venner, at de i Almindingen ikke vilde høre deres „af Gud og Kongen beskikkede Provst“ osv.

En anonym „Bornholmer“ taler ogsaa Statskirkens Sag i Avisen den 14. Juli; og Trandbergs Ven N. B. Grønbeck maa derefter tage til Orde to Gange i samme Blad. Den 21. Juli forsvarer han Grunnets og Trandbergs Optræden under Henviſning til Ord af Jakob Chr. Lindberg om Skrydere, som ikke tør tage noget afgørende Skridt; og i Avisen for 4. August skriver samme Grønbeck, at Trandberg og Grunnet er mere i Overensstemmelse med Jakobs Brev end Hr. Wichmann, idet de øver Kirketugt og taler imod den verdslige Statskirke.

Pastor Trandberg kom imidlertid hjem og mødtes atter med sine herværende Venner at begynde paa Dannelsen af „Den evangelisk lutherske Frimenighed“ eller „Frikirke“ paa Bornholm.

I dette Arbejde rettede man sig baade efter den grunnetske Kirkeordning og de bibelske Anviſninger om Menighedsforhold. Overensstemmende med Løftet til Biskop Martensen fastholdt Bornholmerfrikirken „den rene evangelisk lutherske Lære“; men i Modsætning til Statskirken hævdede den: 1) Frihed og Uafhængighed af den verdslige Magt (Joh. 18, 36; Matth. 22, 21), 2) Ret til at kalde og afsætte Forstander og Lærere (Ap. G. 6, 1—6), 3) Myndighed og Forpligtelse til at haandhæve Tugt og Orden i sin egen Midte (Matth. 18, 15—18). Pastor Trandberg blev selvfølgelig valgt til Menighedens Forstander og fik som saadan Stadfæstelsesret paa Menighedens Valg af Prædikanter og Ældste; og disse skulde indvies ved Haandspaalæggelse og Bøn. Det vedtoges tillige, at alle disse betroede Mænd skulde mødes som Menighedsraad mindst een Gang om Aaret at drøfte Frimenighedens Anliggender (Matth. 5, 22). Trandberg enedes endvidere med Vennerne om at dele Menigheden i Afdelinger eller Kredse efter hans første Virkefelter, saa hver Afdeling med Navn af Menighed blev noget selvstændig med Hensyn til Styrelse og Pengesager (2. Kor. 11, 8 og Filip. 4, 13). De forskellige Menighedsafdelinger skulde dog tilligemed Guds spredte Børn betragtes som hørende ind under „een Herrens Menighed (Matth. 16, 18; 1. Kor. 12, 13; Efes. 1, 22—23), hvor Kristi Kærlighed sammenslynger dem til eet.“ Lægprædikanter og Ældste skulde virke udfra deres faste Bopæle i Menigheden og paa apostolisk Vis ernære sig ved

Haandværk eller Agerbrug, saa de ikke blev nogen til Byrde. Alene Forstanderen (Trandberg) maatte modtage lidt Løn af Menighedens Kasse. Han skulde nemlig foruden at holde Guds-tjenester her og der besørgede alle kirkelige Forretninger: Daab, Konfirmationer, Altergang, Vielser og Begravelser for Menighedens Medlemmer. Lægprædikanterne skulde prædike et eller to Steder hver Søndag, ogsaa nu og da en Søndag og maatte kun i Nødsfald forrette Daab og meddele Nadver. De Ældste skulde tjene som Diakoner hver i deres Menighedsafdeling. De skulde bistaa ved Kirketugt og Menighedspleje, lede Bønninger, føre Fortegnelse over Afdelingens Medlemmer og modtage disses ugentlige, maanedlige, fjerdingaarlige, halvaarlige eller aarlige frivillige Bidrag og afholde Menighedsudgifter deraf.¹

Trandberg havde udarbejdet en Slags Menighedsbekendelse bestaaende af følgende 3 Spørgsmaal, som enhver maatte besvare med Ja for at kunne blive optaget i Frimenigheden:

1. *Har du følt Syndens svære Byrde tynde paa dit Sind og Angerens tunge Smerte bøje og ydmyge din Sjæl, saa at du erkender og fornemmer, at du af Naturen er grundfordærvet i dit Væsens inderste Dyb, og alle dine Sjælsevner er svækkede af Synden, din Forstand formørket, dit Hjerte forkuet, din Vilje udygtig til at fuldbyrde Guds Lov?*

2. *Har du i din Syndenød med din Syndebyrde i en ydmyg, inderlig Tro taget din Tilflugt til Jesu hellige Forsoningsdød under levende Bøn og Paakaldelse, saa at du søger al Trøst og Hvile for dit arme, syndbetyngede Hjerte alene under Jesu Kors og anser Jesus Kristus, den korsfæstede, som din Saligheds eneste Grund og Klippe?*

3. *Føler du den Helligaand bor i dit Hjerte? og vil du mere og mere lade denne Guds levendegørende Aand rense og helliggøre dig i alle Maader og lede dig til Visdom og Sandhed, til Trøst og Glæde, til Bøn, til Ydmyghed, Sagtmodighed og Taalmodighed, Langmodighed, et let Sind, Kærlighed, Frimodighed, Flid i din jordiske Gerning, tilbørlig Lydighed imod dine foresatte, kort sagt: til al Hellighed, at du paa din Daabspagts hellige Grund kunde af den Helligaand annamme det Vidnesbyrd altid klarere og tydeligere i dit Hjerte, at du er et Guds Barn og staar i Naade hos Gud?²*

En af de første Dage i August samlede Trandberg en Del af sine nordbornholmske Venner paa Lundegaard i Olsker, hvor han talte med hver enkelt om vedkommendes aandelige Standpunkt og det saa alvorligt, at nogle faa af Samvittighedsfuldhed ej turde svare Ja til de anførte Spørgsmaal og derfor ikke kunde tages med i den forberedte Frimenighed. Den 9. August mødte de antagne i Avlsb. Grønbechs Sal, Allinge, hvor de under lydelige Ja blev

optagne (med deres Børn) og modtog derpaa den hellige Nadvere af Pastor Trandberg; og der var stor Glæde og hjertelig Samfølelse blandt dem alle, hedder det.³ Med de mindreaarige Børn udgjorde denne Menighedsafdeling nu 180 Personer.

Derefter gik det til paa samme Maade i Bodilsker-Neksø. Den 16. August blev det Sted stiftet en Menighedsafdeling paa 140 Personer, hvortil kom 150 to a tre Uger efter.

Den 20. Sept. og Dagene derpaa blev i Østermarie optaget 114 Menighedsmedlemmer.

Og den 6. og 27. Sept. samt 7. Okt. blev der holdt Optagelsesmøde i Aaker, saa der sidstnævnte Dato fandtes 336 Personer i denne Menighedsafdeling.

I Allinge og Omegn var imidlertid kommet 13 nye Medlemmer til, saa „Den evangelisk lutherske Frimenighed“ paa Bornholm talte først i Oktober 1863 ca. 933 Medlemmer. Den var altsaa talmæssig set ikke saa ringe; men Menighedens Medlemsbog udviser, at de „kaldede“, som Apostelen Paulus siger i 1. Kor. 1, 26 ikke var „mange vise efter Kødets, ikke mange mægtige, ikke mange fornemme;“ thi Menigheden bestod mest af fattige Arbejdere, Husmænd og Haandværkere med deres Hustruer og Børn og havde kun faaet enkelte Gaardejere og større Borgere med.⁴ Her passede det i nogen Maade, hvad Grunnet havde skrevet, at „mange gerne vil snakke om Kristendom, men meget faa lide for den“ eller „tage de Byrder og Besværligheder,“ der var forbundet med at gaa ind i en Frimenighed.⁵ Derimod gik adskillige vakte Gaardmænd nu med til at støtte Oprettelsen af en „Agerbrugs og højere Folkeskole“ paa Bornholm, som der i Avisen for 22. August s. A. blev opfordret til. Det kostede kun Pengeofre, som muligvis vilde give Renter; og nogle Bønder (og vel ogsaa Borgere), „der ikke var saa lidt paavirket (af Trandberg), gik tilbage til den aabenbare Verden, især da der blev dannet Frimenighed.“⁶

Fordele ved at være i Frimenigheden var udelukkende af indre og aandelig Art. I ydre og materiel Henseende betød det Hug og Stød, Tab og Offer. Statskirkens Folk saa med skeptiske Blikke paa Frikirkens Tilhængere, der vilde være „bedre“ end dem; og Statskirkepræsterne vilde knap nok anerkende en frikirkelig Daab end sige Konfirmation. Frikirkens Brudepar maatte lade sig vie i et Raadhus, før de kunde blive velsignede af deres Præst; og ved Begravelser maatte denne vel „kaste Jord paa Ki-

sten," men ikke tale i Sognekirken — knapt nok paa Kirkegaarden — over den døde, ligesom Kirkeklokker og Ligvogn ofte blev nægtet Frikirkens Folk. Der var de Steder, hvor man knap vilde lukke Kirkegaardsporten op for Ligtøget, men henviste det til at løfte den døde over Kirkegaardsgærdet, som man i sin Tid havde gjort med Forbrydere.⁷

Da den bornholmske Frimenighed endnu ikke havde egne Kirker eller Gudshuse, maatte man oprette Bedesale med Døbefont, Alter og Prædikestol i private Hjem. Olsker-Allinge Menighedskreds fik saaledes Bedesal hos Avlsbr. N. B. Grønbech, Boddils-Neksø, do. hos Avlsbr. Hans Jensens Enke, Bredgade i Neksø-Østermarie do. hos Gmd. Hans Andersen, Elleby, Aaker do. hos Gmd. J. K. Hansen, Sortegaard; og desuden blev der i Pedersker oprettet en Bedesal hos Gmd. Chr. Brandt, Kællingeby.⁸

Foruden at faa besørget Gudstjenester og kirkelige Forretninger i Frimenigheden ønskede Trandberg ogsaa at fortsætte Vækkelsesarbejdet ud ad til; og hvor han ikke selv kunde komme paa Helligdagene, sendte han sine Lægprædikanter hen at prædike. „Kom en Prædikant paa en Egn om Søndagen, og der ønskedes Møder i Ugen, da bestemte han selv disse.“ De større Møder blev kundgjort i Aviserne, de mindre ved Tillysning fra Prædikestolen eller ved privat Tilsigelse; og for at holde hele Systemet i Gang maatte Trandberg føre en omfattende Korrespondance.

Ved Søndagsgudstjenesterne blev der ikke altid prædikeret over de i Statskirken anordnede Evangelier og Epistler, men stundom over Udtog af Davids Salmer eller andre Tekster efter oldkirkeligt Mønster. Under alle Bønner til den Højeste knælede man ned for ikke at vise Mageligheden større Hensyn end Andagten; men under Daabshandlingerne faldt det alligevel mangan Bærekone svært at foretage denne Knælen. Før hver Daab blev Fadderne prøvet i deres Tro, ligesom „tvivlsomme“ Altergæster maatte tale enkeltvis med Præsten, før de stedtes til Herrens Bord. Ved Skrifte skulde alle besvare en Syndsbekendelsesformel med et lydeligt Ja; og efter Altergangen blev den kristelige Søkendefølelse ofte beseglet ved Haandtryk og Kys.⁹

Frikirkens gæveste Lægprædikant var Chr. Møller, i hvis Medvirken der laa en Fare for Menigheden, om det end en Tid syntes det modsatte. Han var nemlig noget af en Nureddin-Natur, en ivrig „Grubler“, der med „anstrengt og usvækket Flid“ tragtede efter Profetiens Naadegave, „den forunderlige Lampe,“ som

„Naturens muntre Søn“ Trandberg da havde i Besiddelse og lod lyse for andre (jfr. 1. Kor. 14, 1—6). Møller var endnu — ifølge eget Udsagn — „ynkelig blind“ angaaende Kristendommens Kerne, saa hans Prædiken blev noget „forfærdeligt Tøj“ om Salighed ved Lovopfyldelse, „Bøn, Anger, Tro eller i det mindste Ærlighed.“ Som ordrig og skrap Taler opnaaede han jo at paavirke mange, men førte med det samme adskillige Frimenighedsfolk tilbage i Selvretfærdighed, Lovtrældom eller Sjælsuro og Angst. Fra Allinge, hvor han nu boede, kørte han paa Velocipede („Væltepeter“) rundt omkring paa Klippeøen og holdt mange Møder, ja, han holdt ogsaa en Tid Aftenskole i Kællingeby og læste med Konfirmander i Rønne under Trandbergs Fraværelse.¹⁰

De andre Lægprædikanter virkede ogsaa efter bedste Evne, men mindre selvstændigt. Karl Holm døde snart, Truelsen var mest ovre i Grunnets Tjeneste, og H. P. Pedersen arbejdede en Tid i Jylland, saa vidt vides, for Indre Mission, saa det var kun Sejersen, Hammer, Strømberg, P. Kofod, J. Mikkelsen, H. Kofod og N. B. Grønbech, der foruden Møller arbejdede paa Bornholm under Trandbergs Styre. Grønbechs Virksomhed indskrænkede sig mest til Møder i Olsker-Allinge Egnen.

De bekendte af Frimenighedens Ældste var: Avlsbr. Fredr. Larsen, Allinge, Avlsbr. P. Dam og Købm. M. Hjort, Neksø, Gmd. A. Brandt og Hmd. Jens Andreassen, Bodilsker, Chr. Brandt, Pedersker, Gmd. J. K. Hansen, Gmd. Ole Olsen(?) og Avlsbr. Hans Olsen, Aaker, Gmd. Chr. Nielsen og Smed Jens Elleby, Østermarie, Gmd. P. Lund, Rutsker, Købm. Jøns Holm og Snedker Chr. Vang, Rønne.¹¹

Det, at den ny Frikirke virkelig formaaede at fremtræde i en ordnet Skikkelse efter bibelske Principper, fremkaldte baade Opmærksomhed, Uro og Spot hos de statskirkelige.

Vestermarie Præsten J. P. Kofoed skrev saaledes den 10. Sept. 1863 en lang Opsats om den Sag i sin Embedsbog.

Han mener, at „Adskillelsen fra Kirken bestaar mest i det udvortes: en streng Kirketugt, en streng Helligholdelse af Sabbaten, hemmeligt Skriftemaal for Trandberg før Altergangen, Broder- og Søsterkysset efter Nadveren — hvoraf mere kommer Trandberg til gode, end han maaske synes om — Løfteaflæggelse ved Indtrædelsen i hans Menighed som en Lænke, der skal binde de tiltrædende til ham, Knæfald ved Gudstjenesten under Bønnen, Graad og Hulken under Sangen og Prædikenen; og efter Gudstjenesten Bagtaalelse, Fordømmelse over de „ugudelige“, under hvilket Navn alle indbefattes, som ikke følger Trandbergs Fod-

spor.“ Pastor Kofoed mener tillige, at Lægprædikanternes Prædiken væsentlig bestaar i Opfordring til at forlade „Skøgen“ og „Menederne“ og „Lejesvendene“, at „Tilhængerne“ bestaar for største Delen af den sletteste Del af Befolkningen (blandt Fruentimmerne dog mange Undtagelser), som iøvrigt efter hans Erfaring „fører samme Vandel som tidligere, men vil gerne paatage sig Hellighedsmaske som et Skjul for deres Ondskab.“ Vestermarie Præsten synes at se det hele gennem et Slags Troldebriller. Han mener endvidere, at „de bedre af Trandbergs Tilhængere betragter al Jordens Glæde som syndig; en mørk, tungsindig Livsanskuelse er deres Mesters Overlevering til dem: Verden deres Jammerdal, Længselen efter Himmerig, Forløsning ved Døden fra Verdens Elendighed, Billederne af Paradis deres Trøst“ osv. (Se Optagelsesspørgsmaal 3). Angaaende Pastor Trandberg selv ved Pastor Kofoed ej, om det blot er af „kristelig Kærlighed“ han vil „omvende og forbedre“ eller, om han „som mange Svømmere“ forstaar „at forene sine egne Planer og sine egne Interesser med den Mission, han siger, han har opofret sig for.“ Den kritiserende Vestermarie Præst fremfører til Grund for det sidste, at Trandberg har taget imod Ofre og Gaver, saaledes i aarlig Lønning fra 4 til 8 Rdl. (8—16 Kr.). Tjenestefolk 2 Rdl. (4 Kr. osv. Han stikler endvidere til Trandbergs „fine“ Klædedragt, hans mange „Gentagelser“ i Prædikenerne, hans „Stemmes Klang og smukke Ydre“, der har „draget Fruentimmernes Hjerter til ham“, hans „Nedladenhed og Venlighed og Besøg i de fattiges Huse“, hvorved han mange Steder har „gjort Indtryk paa de svage og uerfarne“. Derpaa kommer det anerkendende: „Han har ved Guds Straffedomme over ugudelige og med Ildfarven i sine Skildringer af de elendiges sidste Ulyksalighed forfærdet Samvittigheder, holdt det onde i Ave og med Lovens Frygt vækket Uro i mange forhærdede Hjerter; og om der ikke var udrettet stort andet derved end, at den, som stjal, stjæler ikke mere, den, som pryglede sin Kone, slaar ikke mere, saa har Trandberg ved sin Virksomhed dog udrettet her og der noget godt, som maa paaskønnes.“ Til sidst kommer et Forsvar for Klippeøens Præster, der i Begyndelsen „tog gæstmildt og venligt“ mod Trandberg, men som senere paa Grund af hans Anklager imod dem, stillede sig imod ham og hans Virksomhed.“

Hele denne Opsats røber en meget uandelig og uforstaaende Opfattelse af en kristelig Livsbevægelse og taler ikke til Gunst for de bornholmske Præster den Gang.

Men der blev fremført endnu grovere Angreb paa den trandbergske Frikirke.

I Bornh. Amtstid. for 18. Sept. spottes der over Frimenighedsfolkene Sukke, Græden, Ansigtfordrejelse“ og „Kyssen“ ved en Altergang i Kællingby Kapellet (30. August); og i samme Blad for 22. Sept. findes en Opsats med Overskrift: „Fanden som Rytter“, under hvilken der gøres Løjer med „de helliges Drømme eller Syner“ og „Trandbergs Spaadomme“ om „Præster som Apostlene“. Dér fortælles, at „Hr. Smed eller rettere Dagdriver Møller fra Nekso“ blev „indsat som Velærværdighed eller Sjælesorger“ i deres „Fri- eller maaske rettere Tvangskirke“ i Al-

linge, og at „Frerik Lars Præst var i Tejn og holdt paa sin Vis en rigtig ægte Tordenpræken for Tejnekjællingerne“, indtil „Satan kom ind gennem Vinduerne og satte sig under stærk Brølen og Skrigen lige paa Nakken af Frerik Lars Præst“, til manges Forfærdelse osv.

Hasle-Rutsker Præsten Ravn kaldte ifølge Bh. Avis for 24. Sept. Frikirkens Trosbekendelse for „falsk“; og en Hr. Z skrev i samme Blad for 26. Sept., at det burde forbydes Trandberg at bære Folkekirkepræsternes Ornat osv. Samtidig skrev Amtstidendens Redaktør 4 Artikler om „Stat og Kirke“ med Hip til „omløbende Præster“ og „Trandbergs Kirketugt“.

Saadanne Angreb var mest Skam for Angriberne selv; og de skadede næppe hverken Frimenigheden eller dens Leder. De snarere styrkede ham i den Tro, at han stod paa den rette Side. Adskillige Modstandere havde da ogsaa givet ham en vis Anerkendelse; og Vennernes Kærlighed og Tillid behøvede han ikke tvivle om, det fik han at mærke paa mange Maader.

Da Trandberg nu havde opnaaet en saadan Stilling, som han i sit Inderste længe havde drømt om, besluttede han at gifte sig med den, som Herren og hans eget Hjerte havde udkaaret til Brud. Han rejste altsaa til København og blev den 9. Novbr. 1863 borgerlig viet til Frk. H. C. Gottholdine Lüttichau. Det berettes, at „Brudeparret havde medbragt en saa talrig Skare Vidner, at man maatte foretage Akten i Magistratens store Forsamlingsaal,“ hvorefter den kristelige Velsignelse over Ægteskabet blev lyst i Grunnetts Kirke.¹² Der blev ved det Bryllup sunget en dertil forfattet Sang paa 7 tilniede Vers, hvoraf følgende gengives:

„I Paradisets Uskylds-Dage,
da man ej kendte Synd og Død,
thi alt var godt, og ingen Klage
udaf forknytte Hjerter brød, —
velsignede Gud Mand og Kvinde
som Ægtepar med barnligt Sind
til fælles Glæde, Hjælp og Gavn;
og af Gud Fader sammenføjet
de levede i ham fornøjet
og kendte ingen, ingen Savn.

Men Satan, hver Mands bitre Fjende,
forstyrrede og deres Fred;
ja Glædens Sol de saa forsvinde
og Sorgen følge deres Fjed;
thi kun mens de lod Herren raade,
var Hjerterne foruden Vaade

og Saligheden deres Lyst.
 Dog fandt og disse arme Hjerter
 i Naaden Ro med Savn og Smerter;
 thi Herrens Ord blev deres Trøst.“

Disse to Vers indeholder et Varsel om Brudeparrets Fremtid, hvad Forfatteren synes at have anet; thi i de følgende Vers udtales en vejledende Trøst og en kærlig Forbøn for de unge Ægtefolk. —

Pastor Trandberg rejste derefter med sin Hustru til Bornholm,

*Pastor Trandberg og Hustrus første Bolig, 2. Etage
 (den nuværende Telegrafstation).*

hvor han gav hende Hjem og Bo i en 1ste Sals Lejlighed paa det smukke $\frac{4}{5}$ ha store Rønne Torv.

De nygiftes Hjem, som var en stor og vel Byens eneste 2den Etages Lejlighed, fra hvilken der var en vid Udsigt over Enetages Husene og Omegn, blev nu monteret med pæne Møbler m. m., som Fruen havde faaet i Medgift fra Herregaarden. Somme af Trandbergs Modstandere, bl. a. Vestermarie Præsten, fandt, at den Bopæl var lovlig „flot og fin“ i Forhold til Trandbergs Prædiken om det tarvelige; og det kunde der tilsyneladende være noget om. Men Trandberg havde sikkert valgt den, dels for sin Hustrus høje Herkomst Skyld, dels for at kunne have Plads til alle Gæster, som det i deres Stilling blev nødvendigt at modtage.

Trandberg fortsatte nu sin Gerning som Menighedsforstander og Vækkelsespræst. Bønder eller Avlsbrugere kom ofte med Vogn til Rønne og hentede ham — stundom 20—30 km. bort — saa her og saa der hen at gøre Tjeneste; og det varede ikke længe, før han tog sin unge, smukke Hustru med og præsenterede hende i de forskellige Menighedskredse; men det lykkedes hende desværre ikke rigtig at vinde Bornholmernes Hjerter. Fra Neksø berettes, at Menighedsfolkene dér holdt saa meget af Trandberg, at de „for hans Skyld tog imod hans Kone.“¹³ Skønt hun var arbejdsom og opofrende, venlig og god imod Folk, mærkedes det dog, at hun var af adelig Herkomst og havde faaet en aristokratisk Opdragelse. Naar hun f. Eks. modtog sin Mands Venner i deres Hjem, opvartede hun dem godt og snakkede venligt med dem, men stillede sig stundom op og modtog Haandkys af dem til Afsked.¹⁴ Hun kunde vise sig nedladende overfor „en ung Pige i Huset“ (fra Aaker) ved selv at tage Skurevisken og lægge sig paa Knæ ved Siden af hende for at lære hende skure et Gulv hvidt;¹⁵ men til selve Husassistenten (som først var en tysk Pige) kunde hun i Ilterhed sige: „Du fortjente, jeg skulde kaste dig om paa Gulvet og træde paa dig!“¹⁶ Stundom kunde Fru Trandbergs Forsøg paa Jævnhed slaa over i det komiske. Hun kunde f. Eks. finde paa — iklædt en fin Stadskjole — at give sig til at rense Kakkelovn; og selv om det skete med opsmøgede Ærmer, saa fik den pæne Kjole dog altid nogle mindre pyntelige Mærker efter Arbejdet. — Til hendes Ros skal siges, at hun viste stor Interesse for sin Mands Gerning og søgte at støtte den ved at gøre Husbesøg, pleje syge og Barselkvinder; men mindre rosværdigt blev det, at hun stundom greb ind paa hans specielle Omraader. „Hun var i det hele en haardere Natur end Trandberg“ og evnede derfor at stive ham af, naar han var for blød og bøjelig; men da hun var saa daadsivrig og ikke saa ydmyget i Syndserkendelse som han, laa der alligevel i hendes Ankomst til Bornholm en Fare for den derværende Frimenigheds heldige Udvikling.¹⁷

Arbejdet for denne blev dog stadig velsignet i Begyndelsen. I Løbet af Efteraaret 1863 blev flere Statskirkefolk i Neksø, Boddilsker, Ibsker, Pedersker, Snogebæk, Sandvig, Olsker, Tejn, Rutsker, Rø og Klemensker vakt og optaget i omtalte Menighed

For øj at staa rodløs i sin egen Bostavn arbejdede Trandberg ogsaa paa at faa dannet en Menighedsafdeling for Rønne og Om-

egn. Den 22. November holdt han et Optagelsesmøde, ved hvilket der blev indskrevet 33 Medlemmer fra nævnte Distrikt;¹⁸ og i de samme Dage blev Frimenighedens 6te Bedesal indviet i Pistolstræde, Rønne. Senere blev en 7ende do. oprettet hos Gmd. M. Mogensen, Hullegaard, Klemensker.¹⁹

Trandbergs Kirkeudtrædelse og Frimenighedsdannelse havde nu vakt Opmærksomhed i hele Landet. Pastor E. Mau havde skrevet derom i „Kristelig Samler“ 9nde Bind 1863; Pastor A. Rindom havde udgivet et helt Skrift derom, begge ud fra et statskirkeligt Synspunkt; og Niels Lindberg havde i Dansk Kirketidende for 9. August og 25. Oktober skrevet frisindet og forstaaende om hele Trandbergs Virksomhed. I „Den indre Missions Tidende“ for 25. August havde Pastor Frimodt taget stærkt til Orde imod Grunnets og Trandbergs Frikirkedannelse, særlig deres Kirketugt, der efter Frimodts Mening vilde fremme Hovmod hos Menighedens godkendte Medlemmer. Han paastaar, at Ordet: „Ageren er Verden“ betyder Kirkeageren, hvor det særlig er „Hjertekenderen“ forbeholdt at luge (tugte) og tilsidst udskille det ubrugelige; (men hvorledes en blandet Statskirke-menighed skal kunne blive „Staden paa Bjerget,“ „Verdens Lys“ og „Jordens Salt“ faar man ikke at vide). Flere Artikler af lignende Art fremkom i samme Bl.d. Den 15. Decbr. skrev E. Fog saaledes en „Advarsel mod Udtrædelse af Folkekirken“ under Henviisning til „Luthers Kirke- og Huspostille“ ved Thisted. Denne „Advarsel“ blev igen aftrykt i „Bornh. Avis“ for 30. Januar 1864. I Efteraaret 1863 dannedes endvidere en „Forening for Frihed i Folkekirken,“ hvor en hel Del baade kirkelige og politiske Mænd stod i Spidsen.²⁰ Spørgsmaal om Kirkens Benyttelse, Præsteeden, Præstefrihed og Kirketugt m. m. drøftedes nu rundt om baade i Aviser, kirkelige Blade og ved Provsternes Landemoder osv.; og det var jo den første Betingelse for, at de uheldige Statskirkeforhold kundé blive bedre.²¹

Aaret 1864 var oprundet. Krigens Alvor prægede mange Sind. Adskillige Bornholmere gik frivilligt med i det sønderjydske Opgør, bl. a. Lærer Bohn i Sandvig, saa hans Folkehøjskolearbejde foreløbig var standsét; men hvad der ikke hørte op, var Frimenighedsbevægelsen. Lægprædikanterne Chr. Møller og Peder Kofod havde i Grunnets „Røst“ for 1863 begyndt en Artikkellække med Overskrift: „Opvækkelse og Frimenighed paa Bornholm,“ og denne fortsættes til Foraaret i det nye Aar.

Den indeholder baade en Betragtning over Emnet og et Forsvar for Trandbergs Virkemaade samt en Modsigelse til hans Angribere. Man mærker, at Forfatterne har gaaet i Præsteskole hos ham. De kan baade Bibelforklaring, Dogmatik og Kirkehistorie. De siger f. Eks.: „Vi ved jo dog, at Gud i Daaben har taget os til Naade paa den Betingelse, at vi skulle forsage Djævelen og alle hans Gerninger og alt hans Væsen og tro paa Gud Fader, Søn og Helligaand, og at denne Tro skal være sand og levende, virket ved den Helligaand“ og kunne „kendes paa Frugterne: sand Kærlighed til Gud og Mennesker, Lydighed mod Guds Bud; kort sagt: den maa kendes paa en oprigtig og alvorlig Stræben efter et helligt, Gud velbehageligt Liv i eet og alt, i stort og smaat.“

Blandt deres mange bevisførende Citater kan nævnes af Vilhelm Birkedals Postille „Synd og Naade“ Side 96 om, hvorledes „Kristi Kirke har altid bedre af at være fattig i Verden end rig,“ og at den forlanger „Frihed til paa sit eget Ansvar at leve og lide, at virke og vidne, som dens Aand driver dem til,“ samt Ungdomsord af Grundtvig: „Kristnes Samvittighed tillader dem ingenlunde at have Kirkesamfund med deres Tros aabenbare Fjender og Fornægttere, endsige at de overgiver deres Børn til Religionsundervisning hos Præster, som stræber at nedbryde deres Tro; saa dersom der er Kristendom i Landet, da bliver en kirkelig Skilsmisse uundgaaelig,“ og af Dr. (Biskop) Martensens Prædikener fra 1854—58 Side 8—9: „Da kommer Guds Rige, naar Kristi Kirke, jeg mener Samfundet af de sande troende, de sande Bekendere, atter staar i Verden, som den stod i Evangeliets første Tid, hadet og forfulgt midt i en hedensk frafalden Verden.“

Saadanne Ord passede ikke ilde paa bornholmske Kirkeforhold den Gang. Kirkeudtrædelsen og Frimenighedsdannelsen var vel bleven framskyndet af Grunnet; men det hele var næsten fremtvunget ved Statskirkemyndighedernes og de bornholmske Præsters Stilling til Vækkelsen; og Frimenigheden var i Begyndelsen som en lille „Stad paa Bjerget.“ Medlemmerne holdt sammen i kristelig Kærlighed og Tro, hjalp syge og trængende; og samtidig med, at de turde bekende, at Samfundet med Herren og hans hellige var dem mere end Verdens Gunst og Ære, blev de hadet og haanel af statskirkelige Verdensmennesker.²³

Medens Trandberg en Dag var ved at uddele Nadveren til Venner i Rønne Bedesal, sneg en ondsksfuld Person sig ind og kastede en død Kat efter ham — Frimenighedspræsten — saa Kadaveret faldt ned paa Altergæsterne.²³

En Dag, da Trandberg holdt Vækkelsesmøde i Hasle, gik nogle

halv berusede Fiskere udenfor Mødestedet og „blæste i sine Tudehorn.“ — „Nogle sammensvorne skulde saa overfalde Præsten ved Rasmus Nielsens Bro, naar han kørte tilbage til Rønne. Men Trandberg kørte en anden Vej og slap saaledes uden om.“ Samtidig berettes det, at nogle Hasleboere vaagnede aandeligt op under Frimenighedspræstens Arbejde i deres By.²⁴

I Neksø gik det paa lignende Vis. Der blev flere Gange kastet Snavs og Tang op paa Alteret i den Bedesal, hvor Trandberg holdt Gudstjeneste. „Ved en Lejlighed blev der slaaet Ruder ind; og ved en anden Lejlighed blev der trillet med en Hjulbør frem og tilbage (paa Gaden) for at forstyrre Mødet.“²⁵

Og alt imens havde Guds Ord Fremgang. Frimenigheden voksede og udskejende Kristne blev udelukt. Midt i Marts 1864 bestod den bornholmske Frimenighed af 1350 Medlemmer.

Den 15. Marts samlede Trandberg Prædikanter og Ældste til Menighedsmøde i sit Hjem i Rønne. Man begyndte med Bøn og Sang og fri Samtaler; og derefter oplæste Trandberg de omtalte Vedtægter for Menighedens Ordning, hvilke alle blev godkendt; og alt syntes at være i god Gænge. Det kunde med en vis Ret siges, at Trandberg ved „den forunderlige Lampe“ havde vundet „Prinsessen og det halve Kongerige.“ Han var lykkelig gift med en af Landets skønneste Adelsdamer; han stod som Forstander for en stor hellig (forfulgt) Frimenighed, som han haabede skulde udvikle sig til 2 a 3 med hver sin Præst, over hvilke han vilde beholde Ledelsen som Biskop til Herrens Ære. — Muligvis laa der i dette Haab lidt forfængelig Storhedstrang; men det var næppe gaaget op for ham selv (Trandb.: Til Vejledning S. 60—63).

Imidlertid gaar det ofte saaledes, at hvor der bliver et lille Paradis her paa Jorden, dér sørger Djævelen for, at der ogsaa kommer en Slange ind til at forstyrre Herligheden; og Gud tillader, at det sker, for at de lykkeliges Ydmyghed og Tro kan blive prøvet.

I den bornholmske Frimenighed kom Slangen i Skikkelse af en forhutlet svensk Student ved Navn G. E. Rosander. Om han var sig bevidst som forførende Aand, kan ikke afgøres; men han kom i hvert Fald til at virke som saadan. Ifølge Frimenighedens Protokol „havde han i sit Fædreland ført et paa flere Maader syndigt og letsindigt Ungdomsliv. Han var bleven Prædikant i Metodistmenigheden i København. Her havde han gjort sig skyldig i et utugtigt Forhold med en Pige af Samfundet. I den Anledning

blev han udelukket fra Metodisterne, men i den bestemte Tanke, at han ret snart skulde optages igen. Men da vendte han sig til den evangelisk lutherske Frimenighed i København med dennes Forstander Pastor Grunnet. Rosander fremstod i nævnte Menighed og udtalte sig offentlig om sit Liv og sin Tro. Den københavnske Frimenighed tilligemed sin Forstander erklærede højtidelig for Guds Aasyn at ville tilgive Rosander og antage ham paa Prøve.“ Saaledes lyder Trandbergs Fremstilling; men ifølge Grunnets vidnefaste Oplysninger, havde Rosander tillige gjort sig skyldig i „lumsk, løgnagtig og hyklerisk Opførsel“ og var hverken antaget som Medlem eller Prædikant i „den evangelisk lutherske Frikirke“ i København.²⁶ — Rosander havde imidlertid begivet sig af Sted med Damper til Rønne. Han mødte ved omtalte Menighedsraadsforsamling i Trandbergs Hus, præsenterede sig som frikirkelig Pastor og tilbød sig under høflige og indsmigrende Ord til Tjeneste i den bornholmske Frimenighed. Hvor meget han oplyste om sin Fortid, vides ej; men Pastor Trandberg, der paa Grund af Menighedens spredte Beliggenhed havdet bedet Gud om en studeret Medhjælper til Præst over en Del af samme, troede nu, at Rosander var sendt ham af Gud som Svar paa hans Bøn. Han tænkte ikke paa, at den fra hans Ungdom kendte gode Tro til livlige Nybekendte endnu kunde spille ham et Puds; og Rosander fik altsaa Lov til at „prædike engang paa de forskellige Menigheders Bedesale.“²⁷

Medens dette gik for sig, blev Grunnet underrettet om Sagen. Han advarede da først Bornholmerne baade i Breve og i „Røsten“ mod at lade Rosander prædike i Frimenigheden; og da dette ikke frugtede, kom han selv den 12. April til Bornholm og talte med Trandberg og foreviste ham en Skrivelse fra Metodistsamfundets Præst Villerup, bekræftet af dennes Kirkeværger, angaaende Rosanders Upaalidelighed; ja han fandt sig endog foranlediget til at rejse „fra By til By for at sætte — Forstander og Ældste i Kundskab om Sagen — men alt omsonst.“ Trandberg skriver, at det var „paa Grund af den forskellige Aand, hvori man vilde gaa frem,“ at der „indtraadte et Slags Brud mellem ham og Grunnet,“ som efter et Møde i Aaker den 14. April blev helt nægtet Ordet i den bornholmske Frimenigheds Bedesale.²⁸

Sagen forholdt sig vel saaledes, at medens Grunnet vilde have Svenskerens Levnet sat paa Prøve en Tid, før han fik Adgang til Prædikestolen, saa vilde Trandberg straks vise ham Til-

givelse og Tillid. Naar Rosander tilbød sig med Ord, som han før havde brugt overfor Villerup: „O, lät mig genast gå! och älskade pastor! förhäll icke sin saa nyligan funne tjänare — att gå ut ock vinna själar! Ja, jag hörer till samma samfund — ock om hvarje blodsdroppa kunne tala, så skulle de säga: Vi äre metodister“ — nu — „evangelisk lutherske Frimenihetsbörn,“²⁹ saa kunde Trandberg ikke nænne at forholde ham Ordet i Frimenigheden. Han troede, det var Anger over begaaede Synder, der havde virket Omvendelse og Nidkærhed for Sjæles Frelse, medens det i Virkeligheden mest var kødeligt Føleri og Tragten efter en Præstestilling, der drev Svenskeren frem. Dette havde Grunnet jo faaet Øje for; men i Motiverne til dennes Optraeden laa tillige en Frygt for, at Rosander ved sin Indflydelse i Frimenigheden skulde gøre Grunnet overflødig der.

Slangen havde altsaa opægget menneskelige Skrøbeligheder og daarlige Instinkter som: blind Tillid, Hovmod, Skinsyge og Mistro hos Frimenighedens Ledere.

Blandt dem, der hældede til Grunnets Side var Chr. Møller; og det skrev Grunnet sig bag Øret, da han efter en Uges Ophold paa Bornholm atter drog til Hovedstaden.³⁰

Efter at Trandberg havde prøvet Rosander som Prædikant i en halvanden Maanedes Tid, rejste han med ham til København (3. Maj) og vistnok videre til Sværrig for at faa mere Besked om Rosanders Fortid; og de indhentede Oplysninger har nok ikke tilfredsstillet ham; for han kom alene tilbage.³¹

Chr. Møller havde som før bemærket hidtil kun prædiket Lov, idet han ikke havde „søgt al Trøst og Hvile for sit arme, synd-betyngede Hjerter alene under Jesu Kors“ osv., hvilket han ellers havde svaret Ja til, at han gjorde ved sin Optagelse i Frimenigheden den 16. 8. 1863.³² Først Langfredag 1864 var han kommen til Fred i Naaden ved at læse Pauli Ord: „Mens vi endnu vare Overtrædere (krafte sløse), døde Kristus til den bestemte Tid for ugudelige“ (Rom. 5, 6). Møller følte sig nu som een af disse; og efter denne Oplevelse af sand Omvendelse med Tro paa Forsoningen og Syndernes Forladelse begyndte han at prædike et virkeligt Evangelium.³³

Men det passer ikke, hvad Luthersk Missionsforening skrev i „Vort Svar“ Side 22: „Saa længe Møller talte efter det Lys, han som vakt, men ikke frigjort Kristen, havde, havde Trandberg intet at indvende mod hans Forkyndelse eller mod hans Person;

men da han lærte Evangeliet at kende og talte efter det Lys, dette tændte i hans Sjæl, da blev det galt, da kunde Trandberg ikke længere bruge ham.“ Trandberg skattede netop det, at Møller prædikede evangelisk og brugte ham efter hin Langfredag til flere vigtige Ting.

Under de stærke Brydninger mellem Statskirke og Frimenighed havde en gammel Kvinde i Olsker Sogn samme Foraar 1864 henvendt sig til Pastor Vilhelm Birkedal i Ryslinge om Raad og Vejledning; og i et Brev af 25. April s. A. havde denne svaret, at det i „al den Tummel om Kristendom, der nu er paa Bornholm,“ nok kunde være svært, naar hendes nærmeste gik til Frikirken; men han kunde berolige hende med, at han havde fundet „vor Herre Jesus Kristus, Syndernes Forladelse og evigt Liv i Statskirken,“ saa han kunde ikke „holde sig for god“ til at være der. Han var vis paa, at de udtraadte „uden at vide det havde gjort Uret for Gud.“ Han tror, at „alle de ærlige og ydmyge maa gaa til Statskirken igen; thi Tiden til at træde ud er endnu ikke kommen.“ Ved Nadveren kom det mere an paa, om man selv havde Tro, end „at skele til de andre, om de var værdige eller ikke;“ der vilde ogsaa komme „uværdige Gæster ved Herrens Bord i Frikirken“ osv.³⁴

Dette Brev blev — formentlig ved Pastor Ravns Mellekomst — afskrevet i flere Eksemplarer til Læsning for mange; og da Chr. Møller fik det læst, skrev han kort efter et ganske godt Svar derpaa, kaldet: „Til Guds Børn,“ hvilket han „efter Gennemsyn og Samtykke af vor Lærer og Forstander Pastor Trandberg“ lod trykke og udgive fra Rønne i Sommeren 1864. Møller, som nu var baade „vakt og frigjort Kristen“ og „kendte Evangeliet,“ blev altsaa her godkendt og brugt af Trandberg.

Mølle: hævder først i omtalte Skrift, at Birkedal i sit Brev „ej alene er gaaet aldeles uden om den eneste Rettesnor for os alle (Bibelen), men endog lige imod, hvad han selv fra Prædikestolen har forkyndt og offentligt udgivet i Guds Navn, støttet til Guds Ord.“ Her sigtes særlig til nogle af Birkedals Prædikener i „Synd og Naade“. Møller siger derefter, at „hvor der ingen Tummel er, der er ingen Kristendom“ (Matth. 10, 32). I Statskirken er det saaledes, at Ordet „ofte forvendes, foretages og foredrages uden Aand og Liv, saa at det vel i en Hast ser ud som Guds Ord, men ved nøjere Eftertanke viser sig slet ikke at være det. Hvad Sakramenterne angaar, saa henslænges de i Flæng for hvem som helst — tværtimod Præsteed, Birkedals og flere Præsters Lære, og hvad der er det værste, tværtimod Jesu og hans Apostles Lærdomme“ (Matth. 7, 6; 18, 15—18; 1. Kor. 5, 11—13 og 11, 27—29). „Statskirken

har stillet sig fjendtlig til Opvækkelsen.“ Talen om „ikke at holde sig for god“ til at være i Statskirken kalder Møller en Sovepude. Største Delen føler, at „de ere altfor onde og fordærvede til at turde blive i et saadant Samfund, hvor der næsten ingen (aandelig) Næring er at faa, og de derfor staa i Fare for at falde tilbage igen? De udraadte har ikke gjort Uret, men Ret efter Guds Ord (2. Kor. 6, 14). „Skulde de ærlige og ydmyge gaa tilbage til Statskirken igen, saa kunne de umuligt være ærlige og ydmyge længer“ (2. Pet. 2, 22). Med Hensyn til Kirketugt og rent Alterbord henviser Møller til Birkedals Prædikener imod „at gøre Guds Hus til et Fristed for al Uterlighed, hvorved selv ærbare Verdens Børn væmmes“, samt til Søren Kierkegaards Ord om den officielle Kristendom. Derefter siger Møller: For den, som endnu ikke kender: „Naaden under Jesu Kors“ eller ved, „hvad en sand Omvendelse er,“ bliver Spørgsmaalet om hans Sjæls Frelse langt vigtigere end det om Statskirke og Frikirke. Han siger bl. a. til saadane: „Dyre-købte Sjæl, — Jesus søger efter dig og staaer med aaben Favn at tage imod dig, tilgive dig dine Synder og gøre dig evig salig, om du saa var den fæleste Misdæder i hele Danmark.“ — „Thi fortabt bliver du, — hvor oplyst og dydsiret du end monne være, om du ikke har andet at træde frem med, end dine egne Gerninger, — om du ikke i Guds Ords og Aands Lys lærer at se dine Gerningers Usselhed, din Naturs bundløse Fordærvelse og dig selv som en fortabt Synder og som saadan under Suk og Bøn at henfly alene til Guds Naade i Kristus.“ Møller opfordrer til hverken at „tro Birkedal eller noget (andet) Menneske, men alene den Herre Jesu Ord“; og tilsidst henvender han sig til sine „dyrebare Samfundsfæller, Brødre og Søstre“ om i „inderlig Bøn tidlig og sildig huske paa“, at vi „ingenlunde dermed er frelst, at vi ere gangne til Frikirken“ osv. Han advarer stærkt imod „Lunkenhedens, Hovmodets, Ukærlighedens eller Egenretfærdighedens Dynd“, da „mange Øjne er stift rettede paa“ Frikirkens Folk, opfordrer til Bøn for „Guds Sags Fremgang“, at „Jesus maatte høste mange Sjæle“ paa sin Dag, og minder til Slut om de frelstes Salighed hjemme hos Gud.

Hele Skriftet: „Til Guds Børn“ vidner om den gode Forstaaelse, der var mellem Forstander og Medhjælper, selv efter at Møller var kommen til at kassere Frelse ved egne Gerninger. Det var Rosenius' Skrifter, der senere forstyrrede Forholdet. Samarbejdet mellem Trandberg og Lægprædikanterne gik ogsaa godt hele Sommeren 1864. Der prædikedes nidkært baade i Bedesale, Lander og Lunde; og der blev bygget et Menighedshus, Nazaret Kapellet, i Østermarie; Trandberg holdt som sædvanlig et stort Vækkelsemøde i Almindingen St. Hans Dag; og der optoges 152 nye Medlemmer i Menigheden.⁵⁵

Først i August gav Trandberg sig til at gennemse Chr. Møllers og P. Kofods Artikelrække i „Røsten“ om Opvækkelse og Fri-menighed, forsynede den med et Forord og lod den udgive fra Rønne som et særligt Skrift. I Forordet taler Trandberg

ydmygt om den bornholmske Frimenighed, der ligesom Filadelfiamenigheden vel har „liden Kraft,“ men dog „bevaret Guds Ord“ og „ikke fornægtet hans Navn“ (Aab. 3, 8); og Trandberg søger atter ved Bibelord at bevise, at Frimenighedsdannelsen er „Herrens Værk“ (2. Kor. 6, 16. Aab. 17, 12; Ap. G. 6, 1—6; Matth. 10, 8—10; 1. Kor. 9, 1—14; Matth. 18, 15), ligesom han ogsaa fører Beviser for, at Tiden til sligt er kommen, hvor Guds Børn besidder „Aandens Lys“, „Troens Kraft og Lydighed“ til at rette sig efter Herrens Befalinger (2. Kor. 6, 14—18 og Grundloven § 81).

Om Høsten kom Rosander imidlertid atter til Bornholm. Søndag den 14. August prædikede han ved Vandmøllen nord for Rønne; og Søndagen efter var Trandberg sammen med ham til Møde i Store Dammegaards Skov, Klemensker. Kl. 4.³⁶ Trandberg blev dog ikke tilfreds med ham og antog ham ikke som Prædikant i Frimenigheden. Derimod søgte han at komme i nærmere Forstaaelse og inderligere Samarbejde med de ansatte Lægprædikanter. Han sagde til dem, at „da hans Virksomhed nærmest havde været en Opvækkelsesvirksomhed, saa var Sjælene ved Frimenighedens Dannelselse ikke ført ret langt ind i Naadens Hemmeligheder,“ og „opfordrede Lægprædikanterne til Bøn i denne Henseende.“³⁷

Efter dette troede Trandberg, at alt var i gode Hænder, og dristede sig til at tage en lille Ferie. Den 30. August rejste han med Frue til København og videre til hendes Hjem i den jydsk Herregaard, der gemte saa mange Minder for dem begge, og hvor de ogsaa havde gode Venner i Omegnen.³⁸

Men „medens Katten er borte, spiller Musene paa Bordet.“ —

Ogsaa i September rejste Rosander om paa Bornholm og fortsatte sin tvivlsomme Mission, idet han vel vandt somme for sig, men næppe førte noget Menneske til sand Omvendelse; og adskillige Frimenighedsfolk syntes ilde om hans Virksomhed. Chr. Møller rejste vistnok i den Anledning til København den 13. Sept. Efter Trandbergs Mening var han „lokket“ derover af Grunnet for i Forening med samme at virke for dennes Planer; og det passer ogsaa nok; for Grunnet benyttede Møllers Antipati for Rosander til at faa Møller draget fra Trandberg til sig; og ligesom Møller havde rejst „uden Samtykke af sin Forstander og den Menighed, der havde valgt ham,“ lod han sig ligeledes „uden deres Raad og Samtykke ordinere (vie til Præst) af Grunnet“ (Sept.

1864).³⁹ I hans Samfund blev Møller nu kendt med Nordmanden Skomager H. Andersen, der besøgte en Del Kendskab til Luthers og Svenskeren Rosenius' Skrifter; og særlig ved disse sidste, der lærte den frie Naade uden noget Krav til Mennesket, „tændtes et stærkt evangelisk Lys i Møllers Sjæl.“ Han behøvede efter dem ikke føre nogen Helliggørelseskamp imod sin „fordærvede Natur“ eller det uheldige ved sit Væsen, hvad der forekom ham at være en stor Lettelse; og da det var ham imod, at Rosander vandt frem ved sit indsmigrende Væsen og Trandberg ved sin tiltalende Personlighed, fandt han det i god Overensstemmelse med Rosenius' Skrifter, at han hjalp Grunnet med at modarbejde dem begge.⁴⁰

I „Røstens“ Septemberhefte fremlagde Grunnet sine graverende Oplysninger om Rosanders Fortid og advarede stærkt den bornholmske Frimenighed imod at antage denne „Løgner“ og „Horkarl“, da Angrebet paa Statskirkens Præster ellers maatte blive mat, og „Skamrødmen“ maatte bedække Frimenighedsfolkene Kinder; men i den lange Advarselskrivelse mod Rosander førte Grunnet tillige en Kamp for at beholde Førerskabet for Frimenigheden paa Bornholm. Skrivelsen slutter med et Vidnesbyrd af Chr. Møller og H. Andersen gaende ud paa, at Rosander sidste Sommer havde søgt at blive optaget i den romersk katolske Kirke som „Ordensbroder eller et Slags Munk, da han erkendte, at dens Lære var ret og sand“ osv.

Den 24. Sept. kom Chr. Møller som ordineret Præst tilbage til Bornholm, hvor han nu tog fat at prædike roseniansk Visdom og kritisere baade Trandberg og Rosander; og da Folk samtidig læste „Røstens“ Septemberhefte, troede mange, at nu skulde Grunnet og Møller raade i Frimenigheden.⁴¹

Samtidig blev denne angrebet udefra.

I Bornholms Avis for 25. August havde en n. n. forsvaret den statskirkelige Præstekaldelse og den rationalistiske Gerningsretfærdighed nærmest ud fra Rækkefølgen i Ordene: „Giv Kejseren, hvad Kejseren er, og Gud, hvad Guds er“ (Matth. 22, 21); og Peter Kofod af Nylars havde i samme Blad for 10. Sept. maattet svare, at den anonyme Forfatter satte „Løgnens og Ukristelighedens Stempel paa det hele“, idet man ikke kan „give Kejseren, hvad Kejseren er, og Gud, hvad Guds er.“ blot ved at „opfylde vore jordiske Pligter“, men kun ved „en sand og levende Tro,“ hvorefter „Lovens Gerninger“ bliver en Frugt af Troen osv.; og da den samme n. n. i Bh. Avis for 4. Okt. atter havde fremholdt Pligten som det afgørende og paastaat, at „vor Tro bliver levende ved at gore Guds Vilje“, og at Statskirken over Tugt mod For-

brydere osv., maa P. Kofod svare i samme Blad af 15. Okt. Han hævder da, at Guds Rige skal søges først. Statens Tugt af Forbrydere er ikke Kirketugt og saa fremdeles.

Da Pastor Trandberg lidt hen i Oktober (1864) kom hjem til Bornholm, mærkede han Resultatet af Slangens Værk: Gemytterne var i Oprør og „Frimenigheden spaltet.“ Nogle var lede ved Rosander; og andre berettede, „at saa og saa havde Møller talt i Strid med Pastorens Undervisning; og da han af denne blev krævet til Regnskab for sit Syn paa Guds Ord og sin Prædiken, gjorde han i en Skrivelse af 1. Novbr. 1864 Rede for samme. Det er let at se i denne Skrivelse, at Møller nu har lært af Rosenius; thi det er i eet og alt den samme Tone som i hans Skrifter. Møller lægger heller ikke Skjul paa, hvorledes han ser paa Frimenighedens aandelige Tilstand og paa Trandbergs Prædiken (han kritiserer det hele, skønt han selv ved sin døde Lovprædiken før Langfredagsoplevelsen var en Del Skyld i det, der manglede); og han slutter sin Skrivelse saaledes: Jeg har talt ærligt og ligefrem til Dem, og ved, at den store Gud har set mig over Skulderen, idet jeg skriver. Har jeg gjort det uberettiget med Hensyn til min underordnede Stilling eller usømmeligt, saa beder jeg herfor paa Forhaand om Forladelse og siger til Dem: Tugt mig derfor! Ydmyg mig, saa meget De vil! Jeg vil ved min Jesu Naade taale det alt; og min Person ligger der ingen Vægt paa, slet ingen; men eet vil jeg bede Dem for Kristi og hans dyrt forløste Sjæles Skyld: Læg det ikke i Misforstaaelse til Side eller ganske overse det. Jeg elsker baade Dem og Menigheden i mit Hjerte, det er Sandhed for Gud, derfor taler og skriver jeg.“⁴²

Trandberg blev som Menighedens Forstander underlig stemt ved den Tiltale; han fik Hovedpine og vidste ikke rigtig, hvordan han skulde standse den ulmende Opposition. Han glædede sig dog over Møllers forsonlige Sind og søgte nu først at ordne Forholdet til den svenske Prædikant og den københavnske Forstander. I København havde Trandberg hos Grunnet ladet sig „overbevise om Rosanders Falskhed;“ og han gav sig nu til at rejse rundt paa Klippeøen og forklare sig angaaende denne Sag. Den 8. Novbr. samlede han Menighedsraadet i Rønne. Der enedes man om følgende: „At Rosander (dersom han vilde stille sig i noget Forhold til Frimenigheden) maatte holde sig rolig og stille et Aar (regnet fra 1. Okt.) uden at prædike Guds Ord, og at det paa denne Maade skulde være ham tilladt at have sit Ophold dette

Aar i Frimenigheden;“ og man enedes om „at gøre et fredsmæglende Forsøg i Forhold til Pastor Grunnet,“ hvem Trandberg nu var kommen til at betragte som en „herskesyg, paatrængende og overfladisk Aand“ og ønskede ham ej til Ærkebiskop.⁴³

Kort efter henvendte Forstander Trandberg sig i Forening med nogle af Raadets Medlemmer til Grunnet i en Skrivelse, hvilken derpaa blev besvaret i en „meget lang Udvikling“, som Grunnet forlangte „oplæst rundt omkring i Menigheden;“ men „der var meget deri, som ikke vidnede om Fredens, Forsonlighedens og Ydmygelsens Aand. Pastor Trandberg fandt det for skadeligt og fordærveligt for Menighederne, at de ved Oplæsning af denne Skrivelse blev paa ny indviklet i sønderrivende Partikampe.“ I den Anledning samlede han atter Menighedsraadet den 25. Novbr. „Man enedes om, at Afskriften af Grunnets Brev skulde henligge paa forskellige Steder i Menigheden, at de kunde læse det, som ønskede det, men de kunde være fri, som vilde. Ligeledes forfattedes paa dette Møde og afsendtes en Svarskrivelse fra hele Raadet til Pastor Grunnet. Grundtanken deri var, at man vel paa Bornholm ønskede at staa i et fredeligt Forhold til Menigheden i København, men dog ikke i nogen ømmere eller fortroligere Forbindelse, før der indtraadte en større gensidig Tillid fra begge Sider.“⁴⁴

Efter Trandbergs Mening havde denne Strid været til Velsignelse for Frimenigheden paa Bornholm, idet den havde „ydmyget Guds Folk“ og „hindret en letsindig, tankeløs Tilstrømning af udenforstaaende ind i Frimenigheden.“

Dette sidste var forøvrigt flere, bl. a. Vilh. Birkedal, med til at hindre. Han havde omsider faaet skrevet „Et Sendebrev til Bornholmerne,“ hvilket blev anmeldt i „Bornh. Avis“ for 8. Decbr. 1864. I dette Sendebrev vil Birkedal vel ikke forkætre de udtraadte, men han bebrejder dem, at de har taget de Prædikener, han holdt og skrev i sin „Præsteungdoms første Brusen“ til Indtægt for Udrædelse.

Han paastaar, at der i Statskirken findes baade Præster og Lægfolk med levende Tro, at der øves Kirketugt — ved Hjælp af Menigheden — efterhaanden som Livet vaagner der osv.; og „det er Utaknemmelighed og Selvraadighed at kaste Vrag paa alt dette.“ Tiden er ikke kommen til at træde ud, men vel til at danne fri Samfund indenfor Statskirken. Han mener, at Frimenigheden paa Bornholm langt fra er apostolisk med Herrens „Naades Fylde“, lige saa lidt som Lammers i Norge eller Grunnets i København. Birkedal lægger en Del af Ansvaret for Udræ-

delsen over paa de bornholmske Præster og de statskirkelige Myndigheder; men han bebrejder Trandberg, at han „frasagde sig alt Samfund med Folkekirken“, ligesom man frasiger sig „Djævelen og alle hans Gerninger og alt hans Væsen“, og spaar, at Frimenigheden vil nok oplooses, naar „Selvraadighedens og Sværmeriets Indskydelse ville dukke op og gøre sig gældende“. Til Møller henstiller Birkedal „ikke ensidig at klamre sig til et enkelt eller nogle enkelte Skriftprog“, og ikke lave et „Vrængbillede af Kristendommen.“ — „Det lyder saa ydmygt, at man er traadt ud, fordi man er altfor ond og fordærvet“; men „kan man ikke blive hovmodig af bare Ydmyghed?“ spørger Birkedal. „Ak vi kan lave os Puder af alting,“ siger han.

Omtalte Sendebrev var rigtig „Vand paa Mølle“ for de af Trandberg opvakte, som ikke havde fulgt ham ud i Frikirken. Flere af dem sluttede sig nu til den grundtvigske Retning indenfor Statskirken, særlig paa Sydbornholm, hvor Pastor Christensen i Rønne og Lærerne H. C. Dam og Magnus Jensen i Aaker begyndte et folkeligt-kristeligt Oplysningsarbejde.

Samtidig tog den rosenius-møllerske Bevægelse Fart; og for at lede den i et godt Spor lagde Trandberg og hans Hustru forskellige Planer. Først bestemtes det, at den begyndte Prædikantskole i Østermarie skulde fortsættes i Rønne efter Nytaar, og at der tillige skulde uddannes nogle unge Kvinder til Lærere og Sygeplejersker for de forskellige Menighedsafdelinger. Til Prædikantskolen blev Chr. Møller, Sejersen, Hammer, P. Kofod og Nørregaard indmeldt, og til Kvindeskolen blev antaget Frederikke Hansen, Marie Munk, Karoline Hjort, Karoline Olsen, Nikoline Hartz og Nikoline Trandberg. De fire førstnævnte Mænd kom foreløbig til at bo i en lille Gaardlænge bag Trandbergs Hus, medens de andre fik Kvarter enten i Trandbergs Lejlighed eller hos Venner omkring i Byen. Prædikanterne blev nu uddannet videre i de teologiske Fag af Pastor Trandberg og fik desuden Undervisning i Dansk hos Latinskolelærer Dr. Bang. De kvindelige Elever lærte Religion af Pastor Trandberg og i hans Fraværelse af Peder Kofod. I de almindelige Skolefag blev de oplærte af Borger-skolelærerinde Marie Brix; og i Sygepleje fik de Undervisning af Fru Trandberg, ligesom de ogsaa maatte hjælpe hende at passe syge og Barselkvinder i Omegnen.¹⁵

Saaledes arbejdede denne Dobbelt-skole efter Nytaar 1865; og fra samme Tid og i lignende Hensigt begyndtes Udgivelsen af et Blad for Frimenigheden. Grunnet havde i Slutningen af Aaret 64 ladet Møller redigere sit Blad „En Røst i Ørken“, mens han selv var ude paa Prædikerejser; og Trandberg var

kommen til at se det uheldige i, baade at Bornholmerne læste Grunnets Blad, og at Møller var knyttet saa nær til samme. Derfor havde han aftalt med Møller, at denne under Trandbergs Medvirken skulde redigere og udgive et selvstændigt Menighedsblad for Bornholm. Dets Navn skulde være: „Budskab fra Naadens Rige“; og ifølge en Opsats i „Bornholms Avis“ for 31. Januar 1865 skulde dette „Budskab“ være et „Maanedsskrift til kristelig Oplysning.“ Det vil „i Jesu Navn henvende sig til alle Sjæle“, da alle ere dyrekøbte, det vil vække de sovende og klare Tvivl, „det vil saaledes efter Evne stræbe at behandle Lovens, Evangeliets, Omvendelsens og Troens Hemmeligheder i længere og kortere Afhandlinger saa vel originale som Oversættelser og Uddrag af mindre bekendte Skrifter af store Aandens Redskaber og for Resten levere i Uddrag af de kirkelige Blade i Danmark, hvad der kan antages at have Interesse for Guds Børn.“ Det vil modtage ethvert Bidrag af det Formaal, naar det er skrevet sømmeligt. Det vil holde Fred med alle saa vidt muligt (Rom. 12), men ligge i Strid med Djævelen og hans Rige (Jak. 4, 4) osv. Opsatsen slutter saaledes: „Maatte nu Guds Naade og Velsignelse følge dette Blad! Maatte det bl. a. ogsaa tjene til at befæste et Enhedens Baand blandt Guds Børn — Guds store Navn til Ære.

P. C. Trandberg, evangelisk luthersk Pastor.“

Men det gik Trandberg med Møllers Bladredaktion som Magnus den Godc med Svend Estridsens Danmarksstyre — det var „for stor Jarl“, der blev ansat. Møller ledede snart „Budskabet“ uden Trandbergs Medvirken som et ensidigt Partiblads, saa det kom ikke til „at befæste Enhedens Baand blandt Guds Børn“. I sine vidtløftige Skriverier aabenbarede Møller ofte, at det, at „Kristus døde for ugudelige“ var blevet uhyre stort for ham; og han gjorde vel Gavn ved at fremhæve Læren om Forsoningen og den uforskyldte Naade; men han gjorde fejl i at oparbejde et nyt Parti paa det Grundlag; thi den Lære lød — om end ikke stærkt nok — baade i Trandbergs og hver levende Kristendomsforkyndelse. I Møllers Trosiver gemte sig — maaske ubevidst for ham selv — forfængelige Storhedstanker, naar han mente sig skikket til at danne et nyt Parti og et nyt Læresystem. Udfra sin ensidige Opfattelse af Guds Ord og Rosenius Skrifter vædede han sig ind i Meningsløsheder og Selvmodsigelser i den Grad, at Redaktøren af „Dansk Kirketidende“

Niels Lindberg, skrev om ham: „Møller kan ikke læse, hvad han selv skriver“⁴⁶; og Allinge Præsten Dresler kaldte ham „ynkelig som Lærer“⁴⁷

Allerede i „Røstens“ Novemberhefte var hans sekteriske Anskuelser efter Rosenius kommet frem.

I Indledningen siger han: „Kære Læser! Hvem du er, som tager disse Linier i din Haand, hvordan dit Vilkaar for Resten maatte være, hvad for en Beskrivelse, der ellers maatte passe paa dig, saa er dog dette vist, at du bærer i dit forkrænkelige Legeme en udodelig Sjæl, som *er forløst* ved vor Herres Jesu Blod og har formedelst det samme Blod Adgang til en evig og uforkrænkelig Herlighed i det himmelske Jerusalem, saa sandt du ikke forsætlig skyder saadan Naade og Salighed fra dig“ osv. (Disse kristelige Ord indeholder en Begrebsforvirring; thi efter almindelige Begreber er alle (hele Verden) *forsonet* med Gud ved Jesu Offerdød paa Korset (1. Joh. 2, 1—2); og den enkelte *bliver* først *forløst* eller frigjort, naar han har modtaget Naaden (Syndernes Forladelse) gennem Tro og Daab og lader Naadens Kræfter helliggøre sig (Joh. 8, 34—36 og fl. St.)).

I samme „Røst“'s Decemberhefte havde Møller mødt med en efter Rosenius oversat Julebetragtning, som er typisk for denne Mands Vidnen om Kristendom. Rosenius henvender sig særlig til dem, der i Tvivl og Trods, Angst og Selvretfærdighed søger at opfylde Guds Lov og henviser dem alene til den fri Naade.

Han trøster dem med, hvad „Gud gjorde, der han sendte sin Søn i syndigt Køds Lignelse“, hvorledes denne frikøbte os fra Lovens Forbandelse. Rosenius taler meget indtrængende til de ulykkelige Lovtrælle om at tro dette, da „Loven ikke engang formaar i Længden at holde Letsindigheden tilbage og virke vedholdende Anger over Synden.“ Men Rosenius kender kun Vrangside i den syndige Menneskenatur og kalder alt, „hvad Gud kræver“, for „Lov“. Side 182 siger han: „Naar nu Mennesket ikke tror dette, at det er saa ganske grundfordærvet og uueligt, men mener, at det vel endnu har Kraft, blot det ved Loven blev opskræmmet til rigtig at bruge sine Kræfter, — hvilken Indbildning har sat sig fast i alt, hvad der hedder Menneskenatur, formedelst den giftige Sæd, som Slangen nedlagde ved de Ord: I skulle vorde som Gud; — naar et Menneske som Følge heraf ikke tror, at han er saa ganske fortabt, og Loven saa kraftløs, saa opkommer denne sørgelige endeløse Strid, hvorved saa mange vakte Sjæle er nærved at forgaa og plages altid af Uro, idet de løber efter Indbildningen.“ (Rosenius glemmer her, at vakte Mennesker ogsaa efter en guddommelig Tilskyndelse kan ville „vorde som Gud“ eller „vorde fuldkomne, som vor himmelske Fader er fuldkommen“ (Matth 5, 48)). Til Advarsel siger R., at „det egenretfærdige Menneske vender det til sin egen Skade“, idet det modstaar Guds Naadetilbud og blot arbejder paa

at gøre sig selv godt nok; og for at hjælpe saadanne Sjæle til Fred er det saa, at Rosenius forkaster al menneskelig Medvirken til Frelse og kommer derved frem med Paradokser og underlige Selvmodsigelser. Side 181 hedder det: „Fri Vilje er et Erindringsord fra Paradisets hellige Dage før Faldet“; og Side 187 fortsættes: „Skal vor Mangel paa Følelser gøre Kristus til intet?“ — Hvis du i det Sted gav Agt paa og overvejede disse her berørte vigtige og trøstefulde Omstændigheder (angaaende Jesu Frelsergerning), vilde du derved komme til nyt Liv.“ (Skont den menneskelige Forstand er ligesaa fordærvet af Synden som Vilje og Følelse, anviser Rosenius altsaa Fornuftslutninger og Overvejelser som Midler til at opnaa „nyt Liv“).

Her er den roseniuske Lære og Aandsretning angivet. I dens brede, dybsindige Bibeludlægninger omtales Menneskets Fordærvelse og Forsoningen for ensidigt, Helligaandens Gerning og Sakramenterne for lidt, saa det bliver mere

Prædikant Chr. Møller.

Forstanden end Viljen og Følelsen, mere Læren end Livet, det kommer an paa. Bodens Værdi som Beredelse for Naaden agtes ikke. Naadens Herlighed ved Frihed fra Loven fremhæves paa Bekostning af Lidelsen ved Kristi Efterfølgelse osv. For dem, som er langt ude i Tvivlens, Lovtrælleriets og Helvedesangstens Hængedynd, kan Rosenius's Skrifter vel være en Hjælp til at faa Fodfæste paa Naadens Klippe; men for almindelige sandhedssøgende Mennesker kan de let blive vildledende. For Chr. Møller blev de ikke blot Naadelys for hans Tro, men ogsaa Blændlys for hans medfødte Tilbøjeligheder; og idet han satte

Rosenius' Særlærdomme paa Spidsen, blev de paa Bornholm Aarsag til et Sektvæsen, der virkede til Skade for sundt Kristenliv og ikke mindst for den trandbergske Frimenighed.

Medens Trandbergs Indflydelse forøgedes ved hans følelsesfulde, vindende Person, saa denne stundom næsten kom til at fordunkle Jesus for Folk, saa var det paa modsat Maade med Møller; thi det blev ikke ved sin ydre Optræden, men ved sine Ord (fra Rosenius), som han fremførte paa en forstandsmæssig og overbevisende Maade, at han vandt Tilhørere. Han evnede — saa underligt sammenfiltrende — at imødekomme baade Mængdens aandelige Trang til at høre mere om Forsoning og

Naade, dens sjælelige Begær efter Afveksling og Nyt og dens kødelige Hang til at slippe saa let til Saligheden som muligt.

I det første Nummer af „Budskab fra Naadens Rige“ mærkes dette allerede.

Redaktør Møller begynder med en lang Artikel om Skriftstedet: „Stræb alvorlig at indgaa gennem den snævre Port; thi mange, siger jeg eder, skulle søge at komme ind og skulle ikke kunne“ (Luk. 13, 24); og de sidste Ord udlægges godt som passende paa „de mer eller mindre dybt vakte Sjæle“, der i Hovmod eller Angst søger at forbedre sig selv. Saa-danne, som „Loven og Djævelen driver og jager uophørlig“, har Møller ligesom Rosenius Kendskab til og føler Medynk med, saa han henviser dem til „alene at tro paa Naaden i Guds Hjerte“; men han oplyser ikke, at denne Naade modtages gennem Daabens Pagt; og han udlægger ikke Ordene om at stræbe alvorligt. Møller kender altsaa lige saa lidt som Rosenius noget af Gud velsignet Selvarbejde paa Frelsen. Han fatter ikke, at Ordene: „Stræb alvorligt!“ er henvendt til alle ærlige Mennesker om ved selvvalgt Forsagelse og Tro at gaa gennem Omvendelsens snævre Port, før Hjertet bliver saa haardt og koldt, selvretfærdigt og forhærdet, at det ikke længer kan modtage Naaden. Hvis det ikke passede, vilde jo al Opdragelse og Tugt og alt Afholdsarbejde være guds-fjendtiligt og omsøst.

Man skønner, at Møller har tvivlet og trodsset for længe og stirret for dybt i sin egen stridige Natur, saa Djævelen har blandet sig ind med og sat ham sit Trylleglas for Øjet, hvorved han er kommen til at se alting skævt. Det havde været bedre, om han, som Professor Heegaard skrev: „ikke havde ladet det komme til det yderste, men kastet Anker i Tide,“ Haabets Anker med Troens Kors i Hjertets Dybvande, som ingen uden Tro paa Naaden taaler at se til Bunds i.¹⁸

Møller, som i den 11. Time var bleven bjerget af Guds ubegrænsede Naade, blev stillet overfor Opgaven: at hjælpe Trandberg med at faa alle de tvivlende og trodsende Menighedsbørn, særlig de, som ved Møllers tidligere døde Lovprædiken var kommet ind i Selvarbejdets Trældom, til at finde „Trøst og Hvile“ — „alene under Kristi Kors“ og til at lade „Guds levendegørende Aand rense og helliggøre sig“ (Optagelses-spørgsmaal 2 og 3); men Korset ved denne Opgave — det ydmygende og underordnede — tog Møller ikke op, skønt han vel gjorde Tilløb dertil i Førstningen (i Prædikantskoletiden).

Fra 1. Marts 1865 lader Møller „Budskabet“ efter „en ældre Broders (Trandbergs) Opfordring“ begynde med Bøn; og han skriver i samme Nummer — vistnok ogsaa efter Trandbergs

Ønske — Artiklen: „Kan du din Børnelærdom?“ hvori Evangeliet om den uforskyldte Naade forkyndes uden nogen særlig søkterisk Tilsætning; og paa lignende Maade gaar det med det meste af Bladets Indhold det første Halvaar, hvor altsaa Præsteskolen gjorde sin Virkning; men kuriøst er det, at Møller, som nu udgav sig for kun at prædike Evangelium, møder op i September Heftet med en grufuld Historie om „Sabatsbryderen“ til Skræk og Advarsel — altsaa alligevel en Forkyndelse af Lov.

I Dogmatiktimerne og under private Samtaler blev de forskellige Standpunkter naturligvis drøftet mundtlig; og det skete sikkert i Begyndelsen uden Bitterhed fra nogen af Siderne. Om Søndagen drog Trandberg og hans Studenter ud og prædikede: een i Aakirkeby, een i Neksø, een i Pedersker, een i Østermarie, een i Allinge og een stundom hjemme i Rønne. Frikirkens Udvikling gik derfor en Tid saa godt, at Modstanderne beskyldte de ledende for at lære: „Den kristelige Omvendelse bestaar i at vende Folkekirken Ryggen“, hvilket Fejlsyn Møller og P. Kofod tog offentlig Afstand fra ved „Et Nødværg“ i Bornh. Avis for 26. Febr. 1865.

Paa et Møde, som Baptisterne i den Tid holdt paa Lundegaard i Olsker, lod Trandberg Møller tale Kirkens, Frimenighedens og Barnedaabens Sag overfor Jesper Andersen; og det gjorde Møller saa godt, at Meddelelsen derom ved samme Lejlighed kom til at tro paa Barnedaabens Rigtighed. Men det, at Barnets medfødte Tro (Trang, Hjælpeløshed osv.) gør det skikket til at døbes ind i Guds Rige, udlagde Møller derhen, at Naaden modtages uden Betingelser. Han kaldte Daaben et „Genfødelsens Middel“, men ogsaa bevidst Tro eller Omvendelse for Genfødelse. Han sagde, at Gud i Daaben „tilforsikrer“ den enkelte Syndernes Forladelse; men Daaben som et Genfødelsens Bad i den Helligaand, hvorved Sjælen bliver indpodet i Kristus og dens Syndelænker brudt, blev ikke helt klaret. Dog greb Trandberg ikke ind med tilrettevisende Tale ved nævnte Lejlighed for ej at virke splittende i sin Menighed overfor Baptisterne.⁴⁹

Men Slangen laa paa Lur; og trods alle Forholdsregler lykkes det ikke at holde Spliden borte.

Trandbergs ynkedes over den hjemløse, haardt bedømte Rosander, optog ham en Tid i deres Hus og gjorde alt, hvad de kunde, for at rejse ham baade aandeligt og legemligt; og det fik sine skæbnesvangre Følger. Først vakte det Prædikant-Stu-

denternes Mishag og Jalousi, at den svenske Student skulde bo i „en Højsal“, mens de maatte holde til i en lav Gaardlænge; og dernæst fandt mange det mistænkeligt, at Fruen imellem gik Ture med den berygtede Svensker, naar Trandberg var ude i præstelige Forretninger. Ond Sladder om Letfærdighed og Kurmageri bredte sig over det meste af Øen; og Trandberg fik flere anonyme Breve, hvori Fruen beskyldtes for de værste Ting i Forholdet til Rosander. Da Møller jo var en af de ivrigste Rosandermodstandere, troede Fru Trandberg ham til at staa bag ved alt dette og greb enhver Lejlighed til at hævde sin Ære og Værdighed overfor ham og æggede sin Mand til at gøre det samme. Dette bidrog ikke lidet til, at Møllers Kærlighed til Trandberg sluknede, saa hans Opposition blev noget ondartet.

I Foraaret 1865 flyttede Trandbergs fra „Tøetagen“ paa Torvet til en Enetages Lejlighed i Grønnegade, hvor den omtalte Dobbeltskolefortsattes som før, dog saaledes, at alle de mandlige Lærlinge kom til at bo hos Venner i Byen.⁵⁰

Og Trandbergs begik den Fejl at lade den ilde omtalte Svensker flytte med ned i den ny Lejlighed. Her viste Trandberg noget af sin Faders og Bedstefaders Stivsind og Stædighed overfor Mængdens Synsmaade, hvilket jo kan blive farligt nok, især naar ogsaa mange af Guds Folk hører til denne Mængde. For Møller betød det en Styrkelse i hans Tvivl om, at Trandberg var rigtig troende eller genfødt; og det gav ham Mod til at gaa haardhjertet frem mod sin Lærer, „paavise hans Mangler og Skyggesider“ og søge at bringe ham til Tvivl om egen Naadestand. Og Trandberg, der paa Grund af sin muntre Natur og sin mangelfulde Selvfordybelse i Ungdomstiden øj kendte saa mange Syndens og Selvretfærdighedens Kringelgange i Hjer-

*Pastor Trandbergs Bolig i Grønnegade
(den senere Byfogedbolig med Kontor).*

tet som Møller, følte sig meget ilde berørt af disse Angreb, fik Hovedpine og kom til at se paa Møller med et bittert Sind og til at opfatte ham som en „hovmodig, haard, stormende, ubesindig og opblæst Aand.“⁵¹

At denne Opfattelse heller ikke var helt urigtig, fik Trandberg imidlertid flere Beviser paa.

Naar der var Lejlighed til det, søgte Møller overfor andre at docere den rosenianske Lære paa Bekostning af Kirkens (den trandbergske) og kom under dette til idelig at forveksle Forsoning og Forløsning, det, der een Gang er sket for alle, med det, der skal ske for den enkelte, saa hvad han sagde om det første, passede paa det andet og omvendt; og Lægfolk, som ej kunde skelne klart, syntes, Møller havde soleklar Ret; — hvorfor skulde man ogsaa anstrenge sig for at blive hellig, naar det ikke behøvedes. Snart fik Møller de fleste Lægprædikanter over paa sin Side; og han søgte ogsaa at samle Trandbergs Lærerinde- og Sygeplejerelever til Møder i sin Bolig for at give dem Forklaring om „det sande evangeliske Lys“. I Juni-„Budskabel“ 1865 trøster han en nødstedt Brevskriver med, at „du ej skal frelses, men er frelst, at alle dine Synder forlængst er udslettede; og at den Retfærdighed, hvorefter du tørster, den Hellighed, hvorefter du længes, blot venter paa at modtages af dig“ osv. Saadanne Ord kunde maaske nok trøste en enkelt anfægtet Sjæl; men det skæve deri kunde ogsaa let fremme aandelig Ladhed hos Mennesker. En doven Landmand høster en daarlig Afgrøde paa sin uberedte Mark; og noget lignende sker aandeligt paa Hjertets Ager. Møller forstod vel dem, der havde det, ligesom han selv havde haft det, og kunde hjælpe dem til en Slags Fred; men ligesom andre Sekterere kendte han kun saadanne Sjælstilstande. Derfor kunde han ogsaa dømme haardt og uretfærdigt om andre; og han tog nu fejl i sin Bedømmelse af Hr. og Fru Trandbergs Forhold til Rosander.

En Dag da Trandberg skulde holde et Møde i Allinge, blev han hos en Ven der forevist et Brev fra Lægprædikant H. gaaende ud paa, at Rosanders Ophold i Trandbergs Hus bevirkede et umoralsk Liv, som rummede en Fare for de der-værende unge Piger osv.; og Trandberg blev saa lamslaet og hjertesyg over dette Brev, at han ej kunde holde det paatænkte Møde, men lod straks Bonden, der havde hentet ham, køre sig

tilbage til Rønne; derpaa holdt han Husraad med alle sine mandlige og kvindelige Lærlinge og læste omtalte Brev op; og efter at have forviset sig om, at dets Indhold var bygget paa Løgn og Sladder, udtalte han en stærk Fordømmelse over Sladderhankene. Vedkommende Lægprædikant maatte bede om Forladelse; og under Graad og stærk Sindsbevægelse indtraadte en foreløbig Forsoning.

Derefter gik det nogenlunde en lille Tid; men Kritikken ulmede alligevel i det skjulte; og da Fru Trandberg var bleven noget irriteret af alt det omtalte, var det særlig hende, det nu gik ud over. Det hed sig, at hun hverken forstod at holde Hus eller tage Vare paa de Flæskeskinker eller slagtede Gæs, Ænder og Høns, som de stundom fik af Vennerne, hvorimod hun godt forstod at bruge Mund og endog skænde paa Tysk, naar hendes tyske Pige ikke lavede Maden god nok. Og noget sandt var der ogsaa i dette. Fru Trandberg kom i sin Ilterhed let til at sige noget, som hun maatte fortryde bag efter. Engang i den Tid kom hun saaledes til at forløbe sig overfor sin Mand, hvem hun straks bad om Forladelse; men skønt Trandberg ellers var meget villig til sligt, svarede han da, at „han vidste ikke, om han saa hurtig kunde komme over det.“⁵²

Det var ofte af lutter Højagtelse og Beundring for sin Mand, at Fru Trandberg kom galt af Sted. Hun søgte af al Magt at hæve hans Anseelse og delte ogsaa hans medynksfulde Kærlighed til Rosander. Hun forlangte derfor ogsaa, at alle Trandbergs underordnede skulde godkende hans Handlemaade og være ham lydige. Men naar hun af den Grund imellem var noget udæskende overfor Møller, kom hun til at ligne Prinsesse Gulnare, der uden at vide det afhændede Aladdins forunderlige Lampe; thi Fru Trandberg blev mod sin Vilje noget Skyld i, at Lykken og Velsignelsen en Tid forlod Trandberg.

Grunnet, som før havde været Møllers Beskytter, blev ogsaa omsider misfornøjet med dennes voksende Magt; thi da Svenskeren Ahnfeldt i samme Sommer (1865) kom til Bornholm og virkede i møllersk Retning ved Prædiken og Sang, skrev Grunnet i „Røsten“s Juli Hefte en kraftig Advarsel mod denne „Halvbaptist“, som Grunnet anser for at være „tusinde Gange“ farligere end Rosander, fordi han fordærver Folket ved sin vildledende Lære. Men Møller tog nu heller ikke Hensyn til Grun-

nets Meninger. Han kæmpede blot for den frie Naade. I Sept. og Oktbr. „Budskabet“s Stykker om Helliggørelse og Kirketugt sigter han vistnok til Rosanders Kødighed. Under al den Strid blev Prædikantskolen opløst, saa de 4 Prædikanter drog hjem; men P. Kofod, som imidlertid var flyttet til Østermarie, oprettede en Skole for Frimenighedsbørn i nævnte Sogn.

„Da den 1. Oktober nærmede sig, besluttede Rosander for om muligt at virke noget til Fred blandt Gemytterne at forholde sig rolig endnu i nogen Tid. Herom underrettede Trandberg Menighederne i en Skrivelse og henstillede tillige til dem selv, om de ret snart ønskede Menighedsraadet samlet. Herom var Ønsket almindeligt“; og den 26. Oktober mødte Lægprædikanter og Ældste til Forhandling i Trandbergs Hus. Da „var Spændingen saa stærk, at Pastor Trandberg under heftig Graad og med Henvisning til Abraham og Loths Kvæghyrder (1. Mos. 13, 7—12) inderlig bad om en Adskillelse, at han maatte befries for at være Forstander for de heftige, stormende Aander. Dette var man dog enstemmig imod og ønskede samdrægtig Menighedens Sammenhold“. Man enedes da om, at naar Rosander igen begyndte at prædike, skulde Trandberg lade indrykke en Erklæring i Bornholms Avis gaaende ud paa, at Rosander nu prædikede udenfor Frimenigheden; denne vilde først anerkende ham, dersom Gud øjensynlig velsignede hans Gerning; og Mødet sluttede „i Fred, Kærlighed og Tak til Herren“.

„Den første Søndag i Advent holdt Rosander sin første Prædiken paa Skovgaarden i Rutsker. Han udtalte sig her i flere Henseender uheldigt. Pastor Trandberg, som ogsaa var til Stede, forlangte nærmere Forklaring af ham i flere Stykker, hvilket han ogsaa gav i Venlighed. Imidlertid var denne hans Optræden ingenlunde gunstig for ham. Han holdt endnu et Par Forsamlinger Nord paa Lands. Men Mistanken og Mistilliden var saa stærk imod ham, at selv en af hans tidligere Venner uden nogen væsentlig Grund rejste sig imod ham. Hans Virksomhed blev derfor umulig paa den Kant. Han tyede hen paa Øst-siden af Øen og holdt her et Par Forsamlinger. Derefter blev han syg og svagelig og fik nu sit Ophold hos en skikkelig Stenhugger i Svaneke“, hvor han mest var stille og holdt om Søndagen lidt Forsamling for en lille Kreds. Trandberg troede dog, at han dér blev til „en Del Velsignelse“. Denne Tro var Trandberg vel næsten ene om at nære; thi de fleste med Møller

i Spidsen troede, at Rosander var en Judas, en Bedrager, der anstillede sig from for at opnaa timelig Vinding.⁵³ Muligvis er han bleven noget forandret til det bedre under Trandbergs Paavirkning. I hvert Fald maa det ikke bebrejdes Trandberg, at han søgte at hjælpe den Mand op, der saa ynkeligt havde kørt sin Livsvogn i Smadder; og det maa erindres, at vor Frelser beholdt Judas hos sig — lige til det sidste.

Mod Slutningen af Aaret 1865 stod den bornholmske Fri-menighed paa det højeste. Den bestod nu af 1630 Medlemmer og kunde nok have udviklet sig videre, hvis ikke Sekteriets, Hovmodets, Forfængelighedens, Mistillidens og Splidens Dragesæd havde faaet Lov at vokse; og den største Skyld for dette kan ikke lægges paa Trandberg. Han undte endog sine Menighedsbørn en mere evangelisk Forkyndelse, end han selv kunde bringe. Han husede saaledes som Gæst den møllerskvenlige norske Prædikant Traasdahl, der sidst i Oktober holdt Møder rundt om paa Øen. Men Møller søgte — efter Trandbergs Fremstilling — ikke blot at „indkogle hos mangfoldige i Menigheden den uretfærdige Mistro og Mistanke, at han (Trandberg) ikke er troende, men gaar paa Vejen til Høvede og trækker Sjølene med sig samme Vej“; og Møllers Tilhængere hjalp til og brugte mange „ensidige, skæve, kunstige, overdrevne, forskruede Fremstillinger“, mange „plumpe, raa, anstødelige Talemaader.“

Der sagdes f. Eks.: „Det er formasteligt at bede, at Gud vil være os naadig; thi han er os naadig“; Gud er dig lige naadig, enten du horer, drikker, stjæler, eller du i Andagtsluer ligger paa dine Knæ og beder.“ Den sidste Udtalelse blev af Møller i Februar „Budskabet“ 1868 rettet til: „Gud er lige naadig mod alle Mennesker, hvorledes de end bærer sig ad“; men Meningen er jo den samme. En anden Talemaade lød: „Ogsaa efter at du er bleven troende, bliver dit Hjerte lige ondt, raadent, vederstyggeligt, urent.“ Troen regnedes næsten som en Forstandsakt. „Selv Livets baade Opkomst og Bevarelse ligger bestandig i et fattigt Hjertes rette Opfattelse af Forsoningens egentlige Betydning“, skrev Møller selv (i „Budskabet“ 1868, S. 3). Naar nogen vilde tale om Troen som en „Hjerteerfaring“, fik han stundom Svaret: „Til Helvede med alle Følelser!“ Troen som Helligaandens Værk blev kasseret med Ord som: „Vi kan ikke altid stole paa Aanden“; og naar nogen henviste til Genfødselen i Daaben, svaredes der: „Daaben har vi forladt; og saa er der Genfødselse ved Ordets uforkrænkelige Sød“ osv. (Sandheden af det sagte er iøvrigt bekræftet af Lægprædikant Gronbech og „paalidelige Mennesker i Snesetal og Hundredevis“).⁵⁴

„Nu skete det i Reglen, at Pastor Trandberg paa sine Rundrejser ved sit Ophold paa hvert enkelt Sted ved Altergange og

andre Forretninger for en stor Del bragte Ro, Stilhed og Fredsommelighed ind i de oprørske Gemyttilstande; men aldrig saa snart var han borte, før Satan atter pustede til Ilden og bragte Splid, Tvedragt, Mistillid, Mistanke, Ondskab og Forvirring ind i Hjerterne. Her var de forskellige Lægprædikanter i Reglen Midtpunktet og Brændpunktet for Jammeren og Partivæsenet.“ Og Pastor Trandberg viste under dette snarere for megen godmodig Eftergivenhed end for streng Tugt og Tilrettevisning.

De første Dage i Aaret 1866 sendte Trandberg som Menighedsforstander sine Lægprædikanter og Ældste en vejledende Nytaarshilsen eller et Slags Hyrdebrev, som han ønskede oplæst i de forskellige Bedesale til Vejledning for Medlemmerne.

Den begyndte med en Bøn om, at „Jesus, Verdens Frelser“, vil sende sin „himmelske Klarhed“ og sin „guddommelige Varme“ i „altid større Herlighed ind i vore af Naturen mørke og kolde Hjerter“; derefter aabenbarer Trandberg, hvor meget Menighedens Velfærd ligger ham paa Sinde, og hvorledes han „bestandig nedbeder Herrens Naade“ over den — i „altid rigere Fylde“. Han takker for alle „Forbønner“, — „Gaver og Opofrelser“ og opfordrer til vedblivende Bøn „om Herrens Naadelys og Naadevarme i forøget Maal og Rigdom“, — idet han bekender, at „endnu er Guds Naades Ord hverken af mig ej heller af nogen som helst anden paa denne Ø enten i eller udenfor Frimenigheden forkyndt i den Rigdom, Klarhed og Fylde, Begejstring og Varme, Æmhed og Kærlighed, at Barmhjertighedens Vaarsol kunde skabe den rette glade, salige Foraarstid iblandt os.“ Videre bliver Trandbergs Hilsen atter til Bøn til Frelseren om „forøget Klarhed og Liv“, saa „Naadens Evangelium“ herefter maa lyde — „ikke i Sparsomhed og Uklarhed, hvorved Tungvind og Trældom let fremkommer“, — „ikke i Mathed og Kulde, hvorved Sløvhed, Lunkenhed og Selvtilfredshed fremkommer“, — „ikke alene som en evangelisk Kundskab, forkyndt i Lovens barske, haarde, stormende, ubesindige, opblæste Aand, hvorved paa den ene Side mangen en frygtsom, naadesøgende Sjæl bortskræmmes og forvirres, paa den anden Side mangen en tom, forfængelig Sjæl bestyrkes i Hovmod, Selvklogskab og Fordommessyge“ osv. — men „i Begejstring og Kraft, at Sjælene maatte opleves, i Varme og evangelisk Mildheds og Sagtmodigheds Aand, at Sjælene maatte smeltes“ osv.

Denne Nytaarshilsen nægtede Chr. Møller at oplæse; og da Trandberg, som i den første Halvdel af Januar færdedes paa Prædiketure i Olsker-Allinge og Rutsker, fik høre om Møllers Trods, blev han „syg og bedrøvet“, skønt hans „Haab hvilede paa Herren“. Hjemkommen til Rønne den 15. Januar blev han og hans Hustru — sagtens efter hendes Initiativ — enige om at vise deres Myndighed. Først opløste de Lærerinde-Sygeplejerskolen, fordi „det falske evangeliske Væsens Raaddenskab“ og-

saa var trængt derind „fra Møller“; og derefter skrev Trandberg Breve „til Jenus Holm og Møller“. Sidste meddelte han, „at han for denne Ulydighed og Foragt mod sin foresatte maatte straffe ham i Henhold til Apostelens Ord“ i 2. Tes. 3, 14—15. Derfor skulde Møller i de første Uger ikke tænke paa at tale eller skrive til sin Forstander. Endvidere skrev denne: „Naar vi desuagtet staar sondrede fra hverandre, da er Grunden hertil visselig ikke alene en forskellig Klarhed i Evangeliets Opfattelse, men endnu mere din store Selvraadighed, Ulydighed, Fremfusenhed, Hovmod og Fordømmelsessyge, Ukærlighed og Ondskab.“⁵⁵

Der er Stænk af personlig Bitterhed i disse stærke Udtryk; og Trandberg havde næppe gjort dem saa kradse, hvis han ikke var bleven opægget dertil af sin Hustru; men noget sandt indeholdt de alligevel.

I Januar og Februar „Budskabet“ for 1866 skrev Møller en opsigtsvækkende Artikel om „Hvad vi skulle prædike“, som bevidner det sidste. Side 3 siger han: „Paa noget Menneske kunne vi ej stole, var det end nok saa dygtigt“ (altsaa: stol ikke paa Trandberg!). Side 5 siges bl. a.: „Mennesket helliggøres ved den samme Tro paa Forsoningsblodet, som retfærdiggør ham, og kan skal ligesaa lidt nu til at se sig om efter Gerninger for at blive hellig eller for at beholde Naaden som for at faa den“; (altsaa: Troen paa Forsoningsblodet frigør Møller fra Lovens Gerninger — ogsaa den at lyde sin Vejleder, sin Forstander (Hebr. 13, 17), skønt det er et Bud til en nytestamentlig Menighed). Side 7—8 skriver Møller de før antydede Ord: „*I om trent to Aar har jeg i ynkelig Blindhed prædiket noget forfærdeligt Tøj for de arme Sjæle, en Lov, som aldrig kunde dræbe Menneskets Fortrøstning paa egen Kraft, fordi jeg selv ikke kendte dens aandelige Krav paa det indre Menneske, og en Naade, som kun kunde faas af dem, der havde et tilstrækkeligt Grundlag hos dem selv af Bøn, Anger, Tro, Omvendelse eller i det mindste Ærlighed. Men dette vilde jeg den Tid ikke tro; det vilde jeg ikke høre, at jeg ej kendte Evangeliet; nej jeg var evangelisk luthersk; nu ser jeg det med bitter Smerte og Anger og vil bede Gud og hvert Menneske, mod hvem jeg har forsyndet mig, om Tilgivelse; jeg forstod det ikke bedre.*“

Enhver uhildet Læser vil let finde, at der i de anførte Sæt-

ninger gemmer sig selvretfærdige Hentydninger til Trandbergs Mangel som Møllers Lærer i Prædikekunst, skønt det hele er udgivet for at være blot og bar Kristendomsbekendelse; og intet tyder paa, at Møller da gjorde Alvor af at bede Trandberg om Forladelse for, at han i de to Aar havde staaet i et saa usandt Forhold til ham og Frimenigheden. Tværtimod vedblev Møller ved Lejlighed at lægge Skylden for sin tidligere døde Lovprædiken over paa Trandberg, skønt denne kun havde prædikeret Lov for at vække Mennesker til Syndserkendelse (Rom. 3, 20) og netop en Lov, som „kunde dræbe Menneskets Fortrøstning paa egen Kraft“, idet han ogsaa fremstillede „dens aandelige Krav paa det indre Menneske.“

Lægprædikant N. B. Grønbech skriver saaledes i Indre Missions Tidende om Trandberg fra Vækkelsestiden: „Jeg har hørt ham sige fra Prædikestolen lignende Sætninger som denne: Om I kunde leve som en Engel, kunde I dog ikke fortjene eder Himlen eller Guds Naade; om I saa gav hele Læs fulde af Gaver til de fattige, naar det ikke sker i Troen eller for Kristi Skyld, var det endog ikke behageligt for Gud; men Synd, langt mindre nogen Fortjeneste til Salighed.“⁵⁶ Optagelsespørgsmaalene og mange andre Vidnesbyrd gaar ud paa det samme. En gammel Kone berettede for denne Bogs Forfatter, at „da hun havde hørt Trandbergs Vækkelsesprædikener i Aaker, var hun saa knuget af Synsbevidsthed, at hvis Trandberg havde sagt, at hun havde slaet et Menneske ihjel, da havde hun følt sig skyldig“ — det var netop Lovens „aandelige Krav paa det indre Menneske“, der her havde gjort sig gældende. Samme Kvinde blev forøvrigt under Trandbergs Vækkelsesprædikener ført til Troen paa Naaden i Jesus Kristus og hans forsonende Død.

Paa Grundlag af det fremførte er det forstaaeligt, at Trandberg skrev i sin Dagbog: „Den 16. eller 17. Januar læste jeg det afskyelige Januar Budskab. — Frygtelig Tid.“ — En Fejl var det, at Trandberg nu for at hævde sig ofte i sine Prædikener omtalte, hvad Herren havde brugt ham til i Vækkelsestiden, thi derved gav han Møller en god Anledning til at beskyldte ham for Gerningsretfærdighed; men Trandberg sagde med Henvisning til 2. Kor. 11, 1—19 og 12, 11: „I tvang mig dertil; thi jeg burde prises af eder.“⁵⁷

Rundt om i Frimenigheden arbejdede Møller og hans Ven-

ner nu for deres evangeliske Opfattelse. Det gik saa vidt, at naar nogen erklærede: „Jeg kan ikke andet end vidne, at ogsaa vor gamle Lærer Trandberg havde prædiker den Korsfæstede til Salighed,“ saa fik han Svaret: „Jeg siger dig, du har aldrig kendt Kristus. Du gaar den lige Vej til Helvede.“ — „En Ven af Evangeliet“ opmuntrer i Bornholms Avis for 1. Febr. 1866 „enhver til at søge Oplysning af Ordet ved denne Mands (Møllers) Prædiken“ for at kunne „bestaa for Herren“.

I Februar „Budskabet“ fortsætter Møller sin begyndte Artikel, som her er præget baade af kristelig Nidkærlighed og religiøs Fanatisme.

Angaaende „hvad vi skulle høre“ citerer han 1. Joh. 4, 1—2 om „ikke at tro enhver Aand“ og er meget optaget af det „at vi faar den rette Kundskab om Frelsen“, men kasserer dog (S. 21) den, som kun „taler om Kristus, men ej prædiker ham ind i Hjerterne“ og sigter dermed — efter Trandbergs Mening — til ham. Det gælder ikke om, hvor meget eller lidt man hører af Lov og Evangelium; „men her er Spørgsmaal om den rette Maade,“ siger Møller Side 23. I Stykket: „Hvorledes staa vore Sager“ giver Møller en Skildring af Frimenighedsmedlemmernes forskellige Sjelstilstande, hvilke han tydeligt nok ser igennem farvede Brillor eller det før omtalte Trylleglas. Naar nogen siger: „Jo, jeg har angret mine Synder; og jeg har ogsaa følt Guds Naade,“ saa betyder det for Møller, at vedkommende blot har været opskræmt af „Rædsel for Helvede og nogen Frygt for Gud og hans Dom“ og efter en udmattende Kamp for „at komme paa en anden Vej er faldet i en Slags Hvile“ og „behagelige Fornemmelser“ uden at have grebet Ordet om den „tilbudte Forsoning“ osv. (Her er en Modsigelse til det, der blev sagt S. 21 samt 1. Joh. 5, 10 og Rom. 8, 14—16 o. fl. St.). Naar nogle siger: „Ja, vi staa nok (eller have staaet) kanske for meget under Loven“, saa mener Møller, det „i Virkeligheden er Fortvivlelse“ lig Judas' — Pligtliv og Jødedom — og anbefaler saadanne „at dø fra Loven og annamme Kristus“ (som om Loven ikke ogsaa havde Krav paa de troende (Matth. 5, 17—18)). Hvor den Talemaade lyder: „Den eller den har nærmet sig mere til Evangeliet,“ tænker Møller, der menes, at „et Menneske antager en mere fri og ubunden Opførsel, Talemaade o. dsl.“ og advarer ganske rigtig mod saadan en ydre falsk Kristendom, men fremfører ved Siden af den uholdbare Paastand (S. 30): „Mon et Menneske kan uden at fatte Evangeliet have Guds Søn i sit Hjerter, som er Evangelium? Nej, aldrig.“ (jfr. døbte Spædbørn og Mark. 10, 14—16). Til dem, der siger: „Naar vi stræber alvorligt, saa vil Gud dog forbarme sig,“ har Møller blot Ordene: „Bestandig; vi, bestandig: Adams Jeg.“ Overfor dem, der indvender: „Paa den Maade (efter Møllers Lære) bliver jo hele Verden salig, og det ved vi dog er galt,“ giver Møller ingen Forklaring; men de, der siger: „Ja, det kan være godt nok for dem, der ere komne saa vidt, at de kunne tilegne dem det,“ trøster han meget rigtig med Ordene: „Stakkels Sjæl, skulde du bie, indtil du blev værdig, aldrig kom du og fik Plads ved

hans Bord.“ Møller ser tilsidst Tilstanden i Menigheden saaledes, at meget „vidner om Jødedom, Vankundighed og Mørke“ — „at megen saakaldt Kristendom i Virkeligheden er en forgyldt Elendighed.“

Møller har her utvivlsomt skildret Tilstanden værre, end den var; og det elendige, der fandtes, maa for en Del være fremkaldt ved hans Virksomhed; thi Pastor E. Mau skrev efter sit Ophold paa Bornholm 1863 (i Ny kristl. Sml. S. 260): „Jeg talte med flere besindige og alvorlige Kristne (i Aaker Sogn), som erklærede, at de — næst Gud — havde Trandbergs Prædiken at takke for deres Opvækkelse til Livet i Gud; og dette Vidnesbyrd vil mangfoldige i andre Sogne bekræfte.“

Under al den Strid, som fik sin beske Karakter af personlig Uvilje mellem Trandberg og Møller, blev „Kærligheden kold i mange“. Brugen af Broder- og Søsterkys hørte op; og i Stedet for kom mange til at se skævt til hinanden og udtalte haarde og fordømmende Ord om den og den. Og mange Statskirkefolk gned sig i Hænderne og sagde: „Der kan I se, det Frikirkevæsen duer alligevel ikke!“ og saa sov de videre paa det. Hvis Frimenigheden derimod var bleven opretholdt i god Gænge, kunde den sikkert have virket som en gavnlig Spore for de statskirkelige.

„Nogle i Menigheden søgte at hidføre Forlig og Forstaaelse“ mellem Trandbergs og Møller; og sidst i Januar og først i Februar opholdt Trandberg sig atter i Allinge-Eggen. Det var — efter alt at dømme — særlig Fru Trandberg, der nu søgte at paavirke Møller for at hævde sin Mands Autoritet; men i sin Ivrighed for dette kom hun snarere til at skade Sagen; og da hun ikke kunde faa Møller til at bøje sig, begyndte hun at blive syg. Den 13. Febr. maatte Trandberg føre hende i lukket Vogn til Rønne, hvor hendes „prøvsomme Sygdom“ udviklede sig. Det hed sig, at hun aborterede af Sorg og Græmselse over Sagens Udfald; og i en Periode derefter var hun næsten helt sindssyg. Hendes Søster, Selma maatte over at passe hende.

Om hele den Opposition, der var rejst mod Trandberg, siger N. B. Grønbech: „Dette tror jeg, var en stor Synd og en stor Bedrøvelse, de lagde paa deres gamle Lærer“⁵⁸ og i Menighedsprotokollen hedder det: „Hvad Trandberg led under dette, forstaar alene Gud, som saa det.“ Trandberg var det sensible Følelsesmenneske, der ligesom Frits Bojsen „tørstede mere efter

Kærlighed“ — „end godt var“ — og kunde ligesom han „stundom gribes af en bitter Stemning mod Mennesker“, naar „noget hos dem og af dem havde stødt ham.“⁵⁹ Hvis Trandberg da havde skønnet, at der i Motiverne til Møllers haarde Fremfærd mod ham ogsaa laa nogen Frygt for — under ham — atter at komme ind i Lovtrældom, havde han sikkert ogsaa været mildere stemt mod Møller.

Det var sørgeligt med den Strid mellem de to, der egentlig passede sammen som en lys og en mørk Farve i Regnbuen og kunde tilsammen have udstraalt et skønt Naadelys fra Herren, men som ved at skilles kom til at virke uheldigt. De, der blot hørte Trandberg, fik det let for meget med Følelser og Lovarbejde; og de, der kun hørte Møller, antog let et Naadeliv, grundet for meget paa Forstandsslutninger og Magelighed.

Efterhaanden blev det klart for Trandberg, at baade han og Fruen maatte ud paa en Rekreatjonsrejse, saa snart Forholdene tillod det. Først i April begyndte han at brevveksle med Birkedal, som af politiske Grunde var bleven afsat fra sit Embede i 1865; og derefter gjorde den betrængte Frimenighedspræst nogle Rejseforberedelser, idet han besørgede en Del Altergange her og der og formentlig indsatte Prædikant P. Kofod til at forestaa Frimenigheden, mens han selv var borte. Blandt de Arbejder, som han ogsaa var med til at ordne, var Rejsning af et Bedehus i Olsker. Vejmand H. Sørensen havde givet en Grund, Gmd. L. Lund gav en Del Penge, og andre lovede gratis Kørsel og Arbejde; og det glædede Trandberg, at der dog endnu fandtes nogen samdrægtig Offervilje indenfor Frimenigheden.⁶⁰

Gud havde heller ikke svigtet Trandberg, ihvor famlende og følelsesfuldt, han end havde optraadt. Fruen begyndte at komme sig mere og mere. I Pinsedagene tog Trandberg hende og hendes Søster med til Østermarie, hvor de sidste Foranstaltninger angaaende Frimenigheden i Trandbergs Fraværelse vistnok blev truffene; og derefter gik Turen videre med en Vogn til Hammershus' Ruiner. Det var rimeligvis ved denne Lejlighed, at Trandberg her, da han en Stund gik alene og grundede, nær var falden ned ad en stejl Skrænt, men følte sig greben i Skulderen af en usynlig Haand, der holdt ham tilbage og reddede ham. Sligt maatte jo virke opmuntrende og styrke hans Tro paa Guds Nærværelse og uforanderlige Kærlighed.⁶¹

Den 26. Maj tog Trandberg Afsked med sine bornholmske Venner og rejste med Hustru og Svigerinde til København, hvor de bl. a. søgte Vartov Kirke og mødtes med Pastor Christiani. Derefter drog Trandbergs til Kolding og deltog i Missionsmødet dér den 7. og 8. Juni, aflagde derpaa Besøg hos Birkedals i Ryslinge, hvor de naturligvis blev paavirket i folkekirkelig, grundtvigsk og antimøllersk Retning og opmuntret paa forskellig Vis. Efter at have gaaet til Alters hos Birkedal besøgte de bl. a. Pastor Melbyes i Asperup og drog saa atter til Jylland, hvor de besøgte Slægt og Venner i Tjele — ogsaa Pastor Christiani, Bjerregrav, hvorefter de den 29. Juli rejste til Tyskland og tog Ophold ved Badestedet Ems i Nassau. Under „Taanushjergenes skyggefulde Trær“ søgte de at rekreere sig; men ogsaa her maatte de tænke paa de forviklede Menighedsforhold hjemme paa Bornholm.

Chr. Møller og Sejersen havde imidlertid — efter Tilskyn-delse fra en af Trandberg kirketugtet anset Mand — været i Stockholm og „talt med den bekendte C. O. Rosenius om Stillingen“ og af ham faaet Opmuntring til trods alle Hindringer at prædike „Evangeliet“ — og Tilladelse til at oversætte hans Skrifter paa Dansk⁶²; og Møller havde derefter sendt Trandberg nogle Aargange af Rosenius' Blad „Pietisten“ med Anmodning om anbefaling til en paatænkt Oversættelse af en Del deraf. Skønt Trandberg led af en „nedtrykkende Hovedpine“, der havde plaget ham, helt siden Møller begyndte med sin Mistillid og Modstand, læste han dog en Del i det tilsendte og skrev derefter „Aabent Sendebrev til Udgifveren af Budskab fra Naadens Rige“.

Trandberg finder baade et „højt og klart evangelisk Lys og en dyb Tanke- og Trosrigdom“ i nævnte Tidsskrift; og for dem, som er befæstet i „den evangeliske Sandhed“ og „den evangelisk lutherske Opfattelse af Daaben“ vil han anbefale at læse det paa Svensk; men han kan ikke give Møller anbefaling til Oversættelse, fordi Rosenius taler for lidt om Daaben og ikke fremhæver Genfødelsen i denne, og fordi Rosenius fremstiller det faldne Menneske som en Djævel, hvor Gudsbilledet er helt ud-slettet, og fordi Rosenius særlig fremhæver, at „Loven kom til, for at Faldet kunde blive desto overflødiggere“ og Naaden større (Rom. 5, 20); thi Loven kom ogsaa for „at bringe Men-nesket til Synderkendelse“ (Rom. 3, 20) osv. Desuden mener

Trandberg ikke, der kan blive nogen Samvirken mellem ham og Møller, saa længe denne ikke betragter ham som en Broder i Herren, men kalder det, han prædiker, for „noget forfærdeligt Tøj“. Trandberg har i søvnløse Nætter prøvet sig selv og gennemtænkt, „hvad han har forkyndt og lært Menneskene“ og indrømmer, at „Forkyndelsen ingenlunde har været saa klar og dyb og fyldig, som den burde“; men han har dog forkyndt, at „der er ikke Frelse i nogen anden end Jesus af Nazaret“ o. desl. og aldrig lært om nogen Selvførtjeneste til Salighed.

Trandberg aabenbarer bl. a. i sit Skrift, at Møllers uretfærdige Dømmen har særlig smertet ham dybt; men han har Guds Aands Vidnen om at være „et Guds Barn“ og vil ogsaa betragte Møller som et saadant. Naar denne havde villet „hjælpe til at klare det uklare, at befæste det ubefæstede, at vejlede det skæve ind paa rette Spor“, saa kunde Trandberg saa godt have forsonet sig med ham. Det var blot, fordi Møller og hans Retning havde stillet sig i et „afgjort, bestemt Hovmods-, Modsætnings- og Forhaanselsforhold“ til Trandberg og hans Arbejde, at denne maatte tage Afstand fra Møller, hvem han nu spaar en opdragende Gengældelse fra Herren.⁶³

Efter at vor Frimenighedspræst under sit 1½ Maanedes Ems-Ophold var bleven færdig med omtalte Sendebrev, tog han en „salig Afsked fra Lønkammeret i Skoven“ og rejste med Frue til Hannover, var inde i Diakonissestiftelsen, besøgte derefter en Major Fløkker og tog saa over Hamborg tilbage til Danmark og var hos Birkedals i Ryslinge den 22. Sept. Næste Dag var de til Gudstjeneste i Nazaretkirken, som var rejst af Birkedals Venner, der nu dannede en Frimenighed indenfor Stats- eller Folkekirken. Den 24. September rejste Trandbergs til København, hvor han lod sit Sendebrev trykke, og hvor han holdt en Prædiken i Vingaardsstræde samt besøgte Grundtvigs. Den 4. Okt. fulgte Birkedal med Trandbergs til Bornholm. Det er fra den første Morgen i Trandbergs Hus, at Birkedal i „Personlige Oplevelser“ fortæller følgende om sin Hilsen paa en af Frimenighedens Ældste: „Han saa blomstrende ung ud med røde Kinder og fyldigt Aasyn og var maaske næppe 30 Aar gammel. Jeg vendte mig til Trandberg og sagde: Den gaar ikke Tr. (Granberg), og den gik heller ikke.“

Dertil er at sige, at de fleste Ældste var Mænd i 40—50 Aars Alderen; og det var ej, fordi nogle Ledere var for unge

i Aar, men fordi alle Medlemmerne var for unge i Troen overfor de mange forskellige Prøvelser, at Frimenigheden begyndte at revne. Men Birkedal havde nu engang spaaet om dens Undergang, saa han ventede vel paa, at Spaadommen skulde gaa i Opfyldelse; og underlig tragisk var det, at ligesom Trandberg under sin Nødstilling overfor Autoriteterne 1862 ved Grunnet blev ført for vidt i Angreb paa Statskirken, nu under sin Nøds- og Svaghedstilstand 1866 ved Birkedal kom til at gøre for stort Tilbageleg — for vidt gaaende Ændringer i tidligere fulgte Principper.

Birkedal fik ved sine klare Standpunkter, sit muntre, spøgefulde Væsen og sin glade Sang en ganske betagende Magt over den nedbrudte Frimenighedspræst og hans Hustru. Søndagen den 7. Okt. fulgte han med Trandberg til Østermarie, hvor de naturligvis først hilste paa Peder Kofod og holdt derefter Gudstjeneste i Nazareth Kapellet. Birkedal prædikede om den værkbrudnes Oprensning ved sine Synders Forladelse og bekendte Daabspagten osv.; og Trandberg assisterede som Degn og solgte ogsaa ved den Lejlighed nogle Ekspl. af sit „Aabne Sendebrev“ til Folk. Den Pjece vendte hos mange Stemningen for Trandberg imod Møller, saa de afsagde hans „Budskab“; men Møller og hans nærmeste Venner blev da end mere fanatiske. De forargedes over, at alt nu skulde gaa saa statskirkeligt til; og da de om Sommeren havde hørt Traasdahl forkynde „den frie Naade“, følte de det som en Tort, at Birkedal nu kom med myndig Røst og sagde: „Forsag og tro!“⁶⁴

Den 8. Oktober holdtes et Møde i Rønne Bedesal, hvor Møller udtalte sig skarpt imod den Lære, idet han vel følte sig som en lille Luther, trængt af Paven (Birkedal) og hans Kardinal (Trandberg) paa en Wormsrigsdag. Bag efter holdtes samme Dag Menighedsraadmøde i Trandbergs Hjem, hvor den grundtvisk „kirkelige Anskuelse“, som Trandberg nu nærmede sig til, blev drøftet; og ægget af Birkedal og sin Hustru „erklærede Trandberg til Slutning, at han ikke længer kunde have Christian Møller til Medhjælper i Prædikeembedet i den evangelisk lutherske Frimenighed paa Bornholm paa Grund af den fremfusende, afskyelige Aand, hvori han var gaaet frem (Tit. 1, 5—7). Dette vakte Glæde hos nogle, men Forbitrelse hos andre. Forsamlingen opløstes i Forvirring“.⁶⁵

Men Møller blev alligevel ved at prædike om Søndagene paa

Menighedens Bedesal i Rønne og stundom ogsaa andre Steder⁶⁶, saa det var med god Grund, at Birkedal følte sig frastødt af „den Hovmodsdjævel, Herskesyge og Selvklogskab“, der kom frem i den bornholmske Frimenighed.⁶⁷

Trandberg fulgte imidlertid med Birkedal til Møder paa Store Myregaard og Risegaard i Aaker, hos Sandemand Hansen i Boddilsker, i Almindingen, i Aa Kirke, hos Købmand L. Dams i Aakirkeby og i „Sommerlyst“, hvor der alle Vegne var tæt med Folk, der med Andagt hørte Birkedals grundtvigske, folkekirkelige Taler.

Om Forsamlingen i Almindingen den 13. Okt. hedder det i Bh. Avis for 25. s. M., at den „var begunstiget af et velsignet Vejr. Taagerne, der om Morgen havde skjult den klare Himmel, var spredte; og Solen sendte varme og oplivende Straaler mellem Træernes Kroner ned paa den lyttende Menneskemasse, der havde forsamlet sig foran et med Blomster og Grønt rigt prydet Telt, der var oprejst paa en Bjælkelagsforhøjning, og hvorfra der taledes. I sin Bøn bad Birkedal om, at hvad der den Dag var sket i Naturens Rige paa det dejlige Bornholm, ogsaa maatte ske i Aandens: at alle Taager og mørke Skyer, der forhindre Naadens Sol, som er den Herre Jesus Kristus, i at skinne paa Hjertets Himmel, maatte spredes, saa at alle andre Lys, som Mennesker selv kunde tænde, maatte blive overflødige. Dernæst holdt han en Prædiken saa gribende, saa klar og saa hjertelig, som kun en Vilhelm Birkedal formaar det, over Pauli Ord til Efeserne 4, 1—6 og gav da en Udvikling forbundet med et indtrængende Vidnesbyrd om, at han talte af egen Erfaring af den Frelsesvej, som Apostelen i de paapegede Ord angiver“ — den Vej, som „vor Herre Jesus har anordnet“ og Apostle, Blodvidner og Troshelte har fulgt. Man skulde ikke danne sig en Herre efter „sine egne Følelser, sine egne Meninger, sine egne Fortolkninger selv af den hellige Skrift, hvor den enes Ja, staar mod den andens Nej, med Fordring paa samme Gyldighed; thi lige saa lidt som vi kunne være vore egne Herrer, kunne vi selv komme til vor Herre. Derfor har Herren Jesus Kristus givet os den ene Tro,“ den apostolske Trosbekendelse, som de smaa Børn bliver døbt paa, og som forfatter den troende Frelsens Herligheder gennem Daaben osv. Birkedal formanede Folk til at „omgaas i Ydmyghed, Sagtmodighed og Langmodighed“ og de troende at „fordrage hverandre i Kærlighed som Brødre,“ hvad enten de „hørte til Frikirke eller Folkekirke;“ (men Statskirkens daværende daarlige Betingelser for Udvikling af sandt Trosliv omtalte han ikke).

Derefter traadte Pastor Trandberg frem og mindede om, „hvor højlig Slægten trængte til en Frelser, fordi han troede at have set dens dybe Fald og store Synd. Men som han vil vidne om Synd i Almindelighed, vil han ogsaa vidne om sine egne Fejltrin og Skrøbeligheder i den Tid, han havde virket her.“ *Idet han derpaa omtaler Grundene til Udtrædelsen af Statskirken, nævner han kun de to sidste:* 2) Menighedens Ret til Medbestemmelse ved Præstevalg og 3) Haandhævelse af Kirketugt, hvilke han endnu hævder; men den Iste Grund: „Den mod Guds Ord

stridende Sammenblanding af Guds Rige og Verdens Rige i Statskirken“ nævner han ikke. Han fortryder endog, at han med sine 3—400 Trosfæller ikke havde søgt om at maatte „danne en fri Menighed i Folkekirken,“ og „at han med sit lille Samfund ikke havde sagt et saa kærligt Farvel til de troende i Folkekirken, som han burde“ samt „at han ved Optagelsen ikke havde indskrænket sig til at forlange den almindelige Bekendelse af Forsagelsen og Troen saaledes som den lyder ved Daaben, men forelagt dem, som optoges, nogle videregaaende af ham selv forfattede Artikler“ osv., skønt disse mere end den enkle Daabspagtsbekendelse bod Garanti for, at Jasigerne dertil var erfarne troende Mennesker. *Trandberg mente nu, at de nævnte Optagelsesspørgsmaal forpligtede for meget til Anger og Omvendelse, og „at de for en stor Del var Aarsag i, at der i hans Samfund nu af nogle blev prædiket en skæv og løs Kristendom,“ hvorfor han nu vilde „aandelig talt slaa en tyk Streg over dem.“* — „Sluttelig vilde han henstille til de tilstedeværende troende saa vel i hans Samfund som udenfor, om det ikke maatte anses for rigtigt og efter Guds Vilje, om Samfundet atter traadte tilbage til Folkekirken for at kunne staa i samme Forhold til denne som Pastor Birkedals Menighed, hvilke da som een fri Menighed eller i det mindste i Forening kunde andrage om at erholde Rigsdagens og Regeringens Samtykke til at foretage Daab og Konfirmation osv. med borgerlig Gyldighed.“

Efter det ydmygende Tilbagetog mod Stats- eller Folkekirken, som Trandberg efter Samraad med Birkedal havde gjort, maatte han i Bornholms Avis for 27. Oktober s. A. forsikre, at han ikke vilde „udrække Broderhaand mod den store frafaldne Masse i den saakaldte Folkets Kirke, den store Dødens og Fordømmelsens Skare, som vandrer — henimod Mørkets Boliger“, men imod „den lille Flok, som Jesus kendes ved.“ Dette var hidtil blevet forsømt, og Trandberg tror nu, at Frimenigheden paa Bornholm ikke kan „undvære den Troens og Livets Varme, som strømmer den i Møde fra Guds levende Menighed indenfor Folkekirken.“

Den fortrykte Frimenighedspræst havde haabet at vinde nyt Terræn ved sin Bøjen af ind i en ny Kurs, men i Stedet for mistede han meget af sin tidligere Popularitet. Man talte om ungdommeligt Vægelsind og Løftebrud; og mange mindede Chr. Møllers Ord til Vilh. Birkedal, at „Hunden vender sig igen til sit eget Spy og den til den toede So til den skidne Søle“ (2. Pet. 2, 22).

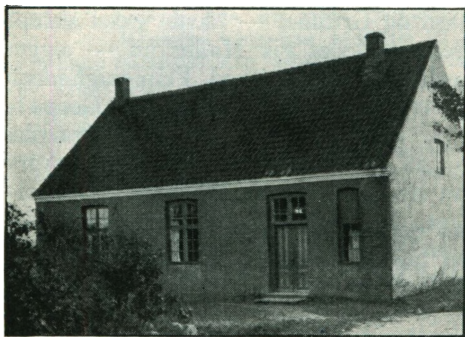
Møllers Parti gjorde straks skarp Front. Købmand Jenus Holm, som ejede Bedesalen i Rønne, lukkede den for Trandberg, saa denne den 21. Okt. maatte holde Altergang i sit eget Hjem; og kort efter gjorde Gmd. J. K. Hansen noget lignende med Bedesalen i Aaker.

Trandberg maatte saa gøre Modtræk dertil. I November samlede han Lægprædikanter og Ældste og gjorde nøjere Rede for sin Stilling til Møller, som han for Tiden ikke fandt at være i Besiddelse af de „Egenskaber, som Skriften kræver af de sande Ordets Forkyndere: „En sindig, mild, værdig, sund og sand Aand (Tit. 1, 5—9; 2. Tim. 2, 24—26; 1, 9 og 2, 8)“, hvorfor Frimenighedens Bedesale og Huse indtil videre skulde være helt lukket for ham.⁶⁸

Men Møller betragtede denne Bandsættelse som en pavelig Forfølgelse imod Evangeliet; og den før omtalte kirketugtede ansete Mand pustede til Oprørsilden. Ligesom Trandberg før — ægget af Søren Kierkegaard og Grunnet — havde gaaet skrappt frem imod Statskirken Ledere, saaledes gik Møller nu — ægget af Rosenius og N. N. — voldsomt frem imod Frimenighedens Leder Trandberg; og der synes at have været nogen Gengældelse i dette. Møller boede nu i Rønne; og foruden at prædike var han travlt optaget af — paa Trods af Trandberg — at oversætte en Del Afhandlinger fra Rosenius' Blad „Pietisten“. Oppositionen fik nu saa stor Magt, at „de misfornøjede, som ikke betragtede Trandberg som en troende Lærer, de sværmeriske, urolige Aander for en stor Del holdt sig tilbage fra hans Sakramentforvaltning, naar han mødte paa det givne Sted, men derimod straks ved hans Bortgang bestilte vedkommende Lægprædikant til at betjene sig.“⁶⁹ Derfor saa Trandberg sig nødsaget til at skrive følgende i „Bornholms Avis“ for 21. Decbr. s. A. (1866): „At jeg ikke længer har Smed Chr. Møller i Rønne til min Medhjælper i den evangelisk lutherske Frimenighed, som jeg forestaar, bekendtgøres herved.“ Men denne Kundgørelse syntes Møller og hans Venner ikke om; og nogle af dem gengav den i en saa forvansket Form, at uindviede maatte faa et fejl Begreb om Forholdet.⁷⁰

Medens de fleste Lægprædikanter og Ældste og en Mængde andre sluttede sig om Møller, var der dog ogsaa en Del trofaste Sjæle, som vedblivende fulgte og skattede deres Opvækelsespræst og Menighedsforstander. Blandt disse var Lægprædikanterne Strømberg og Grønbech samt Ældste Per Dam og Matthias Hjort i Neksø og de kvindelige Lærerindelæringer Marie Munck og Frederikke Hansen, ligesom ogsaa Prædikant P. Kofod og Ældste Chr. Nielsen længe vedblev at holde paa Trandberg og søgte at tilvejebringe Forlig mellem ham og Møller.

Den skuffede Fripræst havde det saadan i den Tid, at hver mødt Tillid og Kærlighedsbevisning var ham Lise og Lægedom. Han fortæller saaledes i Dagbogen om, hvorledes han efter en Altergang i Neksø midt i Novbr. var sammen med nogle Venner til et „yndigt Kærlighedsmaaltid hos Jeppe Møllers Enke“; og siden holdt han denne Enke for at være en af sine bedste Støtter. Da Frimenighedsfolkene i Olsker havde faaet deres Kapel færdigt, bad de Trandberg om at indvie det, hvad han ogsaa gjorde den 18. Novbr., og det var muligvis af Glæde over den dér mødte Venlighed, at han i Tillid til Vennerne forsømte at faa nævnte Bedehus eller Kapel tilskødet Menigheden, hvad der senere voldte en Del Ulemper.

*Bethlehem Kapellet i Olsker
(nu kaldet Bethel, tilhørende Indre Mission).*

Men eftersom Kapellets lige ved boende Grundgiver, Vejmand Hans Sørensen, havde mange Børn og Trandberg ingen, blev de to Familier enige om at dele Byrder og Glæder med hinanden; og den 4. December førte Trandbergs den 8-aarige Anthon Sørensen med til

Rønne for at opdrage ham som deres eget Barn. Den derpaa følgende Jul med Juletræ og Gaver, der skinnede om Kap med den lille Drengs straalende Øjne, blev derfor et Lyspunkt for Trandbergs i den ellers for dem saa mørke Tid.⁷¹

Trandberg ventede sig fremdeles meget af den paatænkte Tilbagevenden til Statskirken; og den 27. Decbr. holdt han paa Brandsgaard i Aaker den „mindeværdige Forsamling angaaende Menighedens Anerkendelse“, hvorefter et Andragende om samme, underskrevet af Trandberg og 105 Familiefædre (og Enker) og 289 andre i Menigheden, blev indsendt til den danske Rigsdag. I Andragendet gør Trandberg Rede for Forholdenes Udvikling, oplyser, at Frimenigheden har samme Lære og Kirkeorden som Folkekirken og beklager, at den ikke før Udtrædelsen forsøgte, hvad den nu søger om, at blive anerkendt som en „lovlig evan-

gelisk luthersk Frimenighed indenfor Folkets Kirke“. Skrivel-
sen er i det hele taget meget ydmyg og bedende.

I Aaret 1867 søgte vor Frimenighedsforstander paa flere Maa-
der at faa den rosenius-møllerske Bevægelse neddæmpet; men det
blev mest omsonst; thi Begærligheden efter det, Møller bød,
var nu hos mange, særlig paa Nordbornholm, bleven saa stærk,
at de ikke længere hverken vilde eller kunde forstaa Trandberg
end sige følge ham i hans ny Kurs.

For at standse Førernes Prædikantvirksomhed sendte Trand-
berg dem den 15. Januar en Skrivelse, hvori han meddeler dem,
at han som Forstander ikke længere stadfæster deres Valg som
Prædikanter. Derved blev deres Prædikegerning fuldstændig ulov-
lig; men han tilbød samtidig Forlig med hele Partiet paa det
Vilkaar, „at Møller vilde standse sin Virksomhed ganske et Aar,
og at han og hans Tilhængere i Løbet af dette Aar kunde brin-
ges tilbage til et broderligt Sindelag imod Pastor Trandberg.“
Den 30. Januar mødtes Trandberg med alle Lægprædikanterne
(undtagen Møller) paa Brandsgaard i Aaker, hvor han indskræn-
kede deres Ret til Sakramentforvaltning til kun at gælde i Nøds-
tilfælde; og det kom til „en foreløbig Forstaaelse.“⁷²

I de samme Dage (den 27. Januar) skrev Trandberg i Bornh.
Avis „Et velment Raad til Guds Børn“ om at holde sig til „den
hellige Skrift“, særlig det ny Testament; og paa grundtvigsk
Vis bad han dem indtrængende at forenes i Daabspagtens Be-
kendelse, Fadervor og Nadveren og at staa faste i Troen, vaage
og være ædru, da „der vilde komme svare Ulve ind iblandt
dem“ og af deres Midte opstaa Mænd, som vilde tale forvendte
Ting (Ap. G. 20, 29—32). I Bornh. Avis for 14. Febr. s. A.
skrev samme Menighedsforstander „En velment Advarsel til Guds
Børn“ mod at udbrede Afhandlinger af det svenske Tidsskrift
„Pietisten“, fordi deri ikke tages Hensyn til Daaben, og fordi
deri ikke henvises til „Kristi Kirkes Grundbekendelse“. Bap-
tisterne glæder sig over „Pietisten“, skrev Trandberg; og Ud-
bredelsen af det Skrift vilde fremme Sektvæsen, mente han.

Disse Raad og Advarsler med deres noget grundtvigske Ud-
tryk fremmede atter Sondringen mellem Trandberg og Læg-
prædikanterne. De fleste sluttede sig nu nærmere til Møller og
hjalp til at prædike paa de Bedesale, som han trods al „Band-
sættelse“ havde faaet overladt af sine Venner i Frimenigheden;
Trandberg maatte derfor øve en grundig Kirketugt, han næg-

tede nu alle møllerske Lægprædikanter og visse do. læge „Menighedsmedlemmer sin Tjeneste ved de kirkelige Handlinger“. I Bekendtgørelsen i Bornholms Avis for 2. Marts 1867 om, at Pastor Trandberg holder Skriftemaal og Altergang den 10. og Barnedaab den 11. Marts i Frimenighedens „Forsamlingshus“ (Kapellet) i Olsker, staar tilføjet, at „denne Daab og Nadvere er naturligvis ikke for Medlemmer af Chr. Møllers Frimenighed.“

Møller havde dog ikke dannet en saadan; men da han havde taget Magten i den bestaaende Frimenighed, vidste Trandberg næppe, hvad han skulde gøre og sige for at hævde sig selv. En Meddeler beretter, at da Trandberg før Altergangen spurgte ham, hvordan han havde det i kristelig Henseende, og Meddeleren svarede, at han var kommen til at se, at Trandberg ogsaa var et Menneske, saa havde denne svaret: „Ja, gaa saa til Møllers Flok og klyng dig til den!“⁷³ og en anden Meddeler, der ønskede sit Barn døbt, fik Paalæg om at udskille sig fra Møller, om hans Ønske skulde opfyldes; og da Meddeleren ikke vilde gaa ind paa dette, greb han til at melde sig tilbage til Folkekirken, hvor han saa fik sit Barn døbt og dog vedblev at høre Møller.⁷⁴

Imidlertid havde denne fuldendt sin Oversættelse af en Del af Rosenius' Afhandlinger i „Pietisten“, hvilke han kaldte „Hemmeligheder i Lov og Evangelium“; og ligesom Nureddin efter at have skrevet hemmelighedsfulde Runer i Sandet skaffede sig Aladdins „forunderlige Lampe“, saaledes kom Møller efter at have skrevet de nævnte „Hemmeligheder“ i Besiddelse af Mængdens Tilslutning, som Trandberg tidligere havde haft. I Bornh. Avis for 19. Marts opfordrer Møller Folk til at tegne Subskription paa „Hemmeligheder i Lov og Evangelium“; og da denne, som han kaldte „ægte evangelisk lutherske Bog“ kort efter udkom, blev den af mange ligefrem „slugt“ — næsten som søde Kager, der vel smager godt, men er tungt fordøjelige. Her er et Par Prøver af de sødeste.

„At han (Mennesket) er svag, afmægtig, syndefuld, at han ikke kan frygte Gud, ikke angre, ikke bede, ikke tro, som han bør, alt det gør intet; for dette bliver han ej fordømt, naar han dog saa vidt har hørt Guds Rost, at han ønsker alt dette — da er alt vundet — Gud skal give alt, naar vi have vel lært at kende vor Afmagt.“⁷⁵

„Er der kun Spørgsmaal om Saligheden, saa kan du gerne spare din Møje med det gode og give dig til at leve frit i Synden — du taber ingen

Ting derved. Du bliver dog ikke salig ved en saadan Hellighed, som flyder af lovmæssige Bevæggrunde“ osv.⁷⁶

„Den som klager: min Synd er saa utilbørlig, saa uundskydlig. Jeg vidste Guds Vilje, men gjorde lige tværtimod. — Arme Sjæl, du var saa ilde trængt, du er ikke fri, du er kødelig solgt under Synden.“⁷⁷

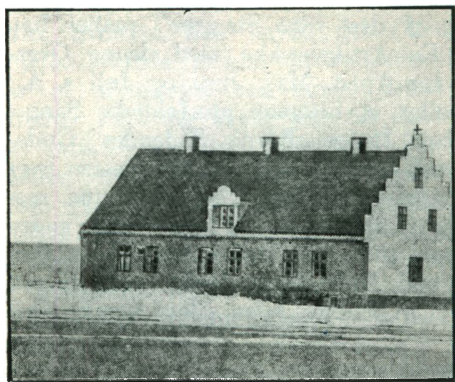
„Budskab fra Naadens Rige“ fik nu flere og flere Holdere.⁷⁸ I Bornh. Avis for 16. April (1867) udbyder Chr. Møller „en Del velforarbejdet Værktøj“ — „paa Grund af Arbejdets Standsning“ billigt til Salg. Han har nu helt kastet Smedehammeren og arbejder kun med Mund og Pen. Men dog har han beholdt noget af Grovsmedens Natur. Med grove Udtryk og en „markskrigeragtig Overanstrengelse af den ydre Stemme“ raaber han det ud: „Naaden er nok.“ En Artikelrække med denne Overskrift findes i „Budskabet“ for April, Maj, Juni og Juli s. A.; og under Møder plejede Møller at intonere ahnfeldtske Sange, idet han traadte haardt i Gulvet. Ifølge „Bornh. Tidendes“ Guds-tjenestelister for 1867 prædikede han paa egen Haand næsten hver Helligdag i „den evangelisk lutherske Frimenighed“ i Rønne, medens Forstanderen, Trandberg, aldrig talte dér; og ifølge andre Annoncer prædikede han stundom ogsaa andre Steder paa Øen — alt imod sin foresattes Forbud. Dette kaldte Møller vel luthersk Nidkærlighed for Guds Rige; men Luther taler ellers stærke Ord imod sligt Overgreb.⁷⁹

Fleere af de andre Lægprædikanter som Hammer og Sejerssen fulgte Møllers Eksempel. Lærer N. Ingv. Jensen (senere Folketingsmand), som dengang boede hos Trandbergs og var Lærer for deres Plejesøn (og vel ogsaa nogle andre Børn), har skildret hele Tilstanden med de Ord: „Trandberg kunde ikke holde Styr paa sine Lægprædikanter.“ Hver holdt Møde, hvor han vilde, og prædikede, hvad han fandt for godt, saa der opstod et fuldstændigt Anarki.

Da Trandberg kun havde meget faa Venner i Rønne, blev det ham tilsidst næsten utaaleligt at bo der. Paa Sydlandet var der flere, som forstod ham. Derfor tog han hen og købte 1 Td. Ld. Jord af Avlsbrugerne Anker og Hammer tæt Øst for Aakirkeby til Bosted; og flere Venner som: Hans Kaas, Brandsgaard i Aaker, Anders Brandt i Bodilsker, P. Dam og M. Hjort i Neksø samt nogle andre gav Penge og Arbejde til Bygning, saa der i Løbet af Sommeren rejste sig en Præstebolig med Kapel paa nævnte Jordlod.⁸⁰

Det var en underlig regnfuld og vanskelig Sommer det Aar. Den 26. Juli slog Lynet ned og dræbte Hmd. P. Marker og Hustru, Egeby i Aaker, som hørte til Frimenigheden; og da der var Vakance efter Pastor Mossin, nægtede den stedlige Kirkestyrelse at udlevere Ligvogne til Begravelsen, hvilke saa maatte laanes i andre Sogne; og det var med Nød og næppe, at Frimenighedspræsten fik Lov at tale paa Kirkegaarden ved den Jordefærd.⁸¹

Trandberg besluttede omsider at tage en lille Ferie. Den 22. August takker han i Avisen „alle

Bethania.

de mange Brødre, Søstre og Venner fra Aaker og andre Steder“ for Gaver og velvillig Hjælp; og efter at have holdt en Altergang i sit Hjem i Rønne den 25. August, een i Pedersker Bedesal den 1. Sept. og een i Olsker Kapellet den 8. Sept. rejste han „med Frue og Plejesøn“ til København den 10. Sept. og videre til Jylland at besøge Slægt og Venner og indhente gode Raad.

Midt i Oktober er Trandberg atter hjemme paa Bornholm. Den 27. Okt. holder han atter Altergang i sit Hjem i Rønne; og i Novbr. flytter hele Familien med alt Habengut til den ny Bolig ved Aakirkeby, der fik Navnet Bethania.

Dette Hus vender mod Syd med Beboelsesrum i østre Ende, Kirkesal i Midten og vestligst to afsides Værelser til Lønkammer og Soveværelse for Præsten. Over Indgangsdøren til Kapellet mod Nord er anbragt en Sten med Indskrift: „Den, som bor i den Højestes Skjul, han skal overnatte i den Almægtiges Skygge. Jeg siger til Herren: du er min Tilflugt og min Borg, min Gud, paa hvem jeg forlader mig (Salm. 91, 1—2)“. — Fra Bethania var fri Udsigt over de flade Markers spredt liggende Gaarde og Huse til Øst og Syd. Mod Vest saas de rødteglede Byhuse og Kirkens Tvetaarn; og til Nordvest hævede Rytterknægten sig med

den store Almindingskov, hvor Trandberg havde holdt saa mange Vækkelsesmøder.

Den 1. Decbr. (1. S. i Advent) blev Bethania Kapellet indviet. Mange Folk var samlet; og Trandberg talte over Dagens Tekst: „Jesu Indtog i Jerusalem“, hvorunder han sikkert sammenlignede Frimenighedens Oprørsfolk med hine Jøder, der een Dag hyldede Frelseren med „Hosianna!“ og en anden Dag raabte: „Korsfæst!“ efter ham; og Talen er sikkert holdt under stor Bevægelse og megen hjerteskerende Graad.⁸²

Samme Efteraar blev der paabegyndt Anlæg af en Have ved det ny Hus; og den lille Plejesøn Anthon hjalp Fruen med dette Arbejde. Han plukkede saaledes „Hauen“, Tjørnebær, som blev saet i Haveskellet, og hvorefter siden en smuk Tjørnehæk er vokset op.⁸³

Møllers Værk havde imidlertid stadig Fremgang under Brug af forskellige Midler. Den 26. Sept. havde han i Avisen reklameret for sine „Hemmeligheder“ med Vilh. Becks Anbefaling i „Indre Missions Tidende“ for 15. Sept., skønt denne nærmest gjaldt Oversættelsens Rigtighed; men Becks Afstandtagen fra den roseniuske Bogs Indhold i „Indre Mis. Tid.“ for 25. Novbr. s. A. ses ikke at være oplyst for Avisens Læsere.

I den Tid (1867) skrev Chr. Møller ogsaa en Bog (paa 57 Sider) betitlet: „Er Daabspagten Vejen til Himlen eller er Kristus Vejen?“ hvori Forfatteren med mange overdrevne Udtryk tager Afstand fra den grundtvigske Retning.

Møller skjulte sit Navn under Pseudonymet „Anti-diabolus“ (Mod-djævel), og det er betegnende for hans daværende Livssyn, naar han S. 22 siger, at „den stinkende Vederstyggelighed, hvoraf hele vort aandelige Væsen efter Faldet bestaar, netop er Djævelens Værk — er hans egen Natur.“ Men naar Møller derefter, f. Eks. S. 46, betoner, at „Gud havde i uendelig Barmhjertighed besluttet at give sin Søn til Frelser“ og fortæller om Syndere, der blev „benaadede“ ved at høre Jesu Røst og tro paa ham (S. 36—39), saa modsiger Møller i høj Grad sig selv; thi Gud kan jo ikke forbarme sig over Djævel, der har udslættet alt guddommeligt i sig. Møller kalder „Forsagelse og Tro“ som Naadebetingelser for „Mennesketankens eget Værk eller Lovens Gerning“ (S. 24) og mener, at „Daabspagten er forfattet af Mennesker“ (S. 16) og frister til gudsfjendtligt Selvarbejde. Han skildrer, hvorledes de, der „tager Sagen alvorligt“, bliver værre og værre, „omsider kunne de hverken bede eller gentage Daabspagten; de ere ikke mægtige til at beholde deres Tanker derved, til de faar den halvt ud og skulle ofte for kunne falde i Søvn under dette ængstelige, frugtesløse Arbejde“ (S. 55); og om andre Daabspagtsbekendere siger han, at de „fører Ordet for Nydelsen af denne Verdens Fornøjelser“ osv.

Trandbergs Alliance med de grundtvigske fjernede ham helt fra Møller og dennes Tilhængere.

Spændingen mellem de to Retninger var omsider naaet til en foruroligende Højde; alle Pastor Trandbergs Forsøg paa at faa Brodersind til at raade i Frimenigheden viste sig frugtøsløse. Paa en Rundrejse, som han havde foretaget i November 1867 for at tale med Lægprædikanter og Ældste, foreslog man i Østermarie (Peder Kofod og Chr. Nielsen), „at Trandberg endnu skulde forsøge en personlig Underhandling med Møller.“ Dette skete ved, at Trandberg skrev et forsonligt Brev til ham; men Møller svarede i en Skrivelse af 6. December, at „der bestod en Grundforskel mellem ham og Pastor Trandberg baade i Henseende til Lære og Hjertetilstand; han tiltalte Trandberg som en forstokket, ubodfærdig Synder, hvem han søgte at ryste op af hans Sikkerhed“ osv.⁸⁴ Trandberg fandt da, at al videre Forhandling var unyttig; og for at „hindre en ulykkebringende Sammenrøring og for at gøre Menighedsbrudet saa tydeligt og bestemt som muligt“ holdt han den 11. December et Menigheds-møde paa Bethania-Bedesalen i Aaker, hvor han oplæste Hovedindholdet af Møllers Brev og „erklærede offentligt og bestemt, at han fra den Dag af indtil videre nedlagde og frasagde sig sit Embede som Fripræst og Sakramentforvalter og vilde nøjes alene med Ordets Prædiken.“ Dog vilde han efter Nytaar 1868 igen modtage Valg som „Fripræst, Sakramentforvalter og Sjælesørger, saafremt der var en Flok Guds Børn, som havde bevaret den nødvendige Tillid til ham, og som vilde underkaste sig de Forholdsregler, som han under de stedfindende Forhold maatte anse for nødvendige.“

Efter Nytaar gjorde Trandberg „en Rundrejse omkring i de forskellige Menighedsafdelinger, hvor han holdt lignende Menigheds møder og udtalte sig paa lignende Maade.“⁸⁵

Dermed endte den grunnettsk farvede Frimenighed paa Bornholm sine Dage, og de, som var Skyld i det uheldige Resultat, skulde derefter til at prøves under Følgerne.

VIII.

Grundtvigsk præget Frimenighedspræst paa Bornholm.

(1868—72).

Ved Rundrejsemøderne for Opløsning af den grunnetsk farvede Frimenighed havde Pastor Trandberg fremlagt Lister, paa hvilke de kunde tegne sig, som ønskede at gaa ind i en grundtvigsk præget Frimenighed med Trandberg som Forstander og Præst; og Betingelserne for at kunne komme med i den var: 1) Bekendelse af Daabspagten, 2) Anerkendelse af Trandberg som et „troende Guds Barn“ og som en ret og sand Guds Ords Forkynder samt 3) Afstandtagen fra Chr. Møller og hans Parti. — Paa det Grundlag blev den første Afdeling af denne Menighed dannet i Bethania den 26. Januar 1868; og snart efter blev flere Medlemmer til de andre Menighedsafdelinger optaget paa lignende Maade. Det var ifølge Menighedsprotokollen mest „enfoldige, naturlige, godmodige, timelig uformuende Folk“, som sluttede sig til og dannede en „lille, stille, venlig Herrens Menighed“ — paa ca. 600 Medlemmer¹; og dette stemmer med Beretning fra nogle af disse, der forsikrer, at de aldrig forstod Møllers Præken om det trodsige, egenretfærdige Selvarbejde; thi de var bleven ramt saaledes af Herrens Ord, at de havde opgivet al Modstand; og i Anger over deres Synder fulgte de villigt efter den Frelser, der havde givet dem Fred.²

De, der fulgte Møller, var derimod ifølge samme Protokol „uroelige, ustyrlige, sværmeriske, vilde Aander“, — „forstandskloge, naturlig-haardhjertede og temmelig velhavende Folk“; og deres Tal blev ca. 1000 eller en Del flere, end Trandberg havde tænkt sig; thi han havde ventet, at naar det kom til Stykket, vilde de fleste følge ham, der — foruden den rette, nidkære

Tro -- havde det tiltalende Ydre og kunde holde hjertegribende Taler osv.; men det viste sig nu, at disse Fortrin ikke havde den dragende Magt som før.³

„Sammenrøringen“ af de to Flokke blev dog ikke undgaaet; for Møller dannede ikke officielt nogen Frimenighed, skønt han og hans Lægprædikanter stundom optraadte som „Sakramentforvaltere“. Nogle af hans Tilhængere meldte sig imidlertid snart tilbage til Folkekirken; og andre lod sig kirkeligt betjene af Trandberg, saa det blev forholdsvis faa, der fik Daab og Nadver besørget hos Lægprædikanterne.

For at faa sine Meningsfæller samlet til et enigt Samarbejde stiftede Møller i Marts Maaned 1868 „Bornholms Forening til Evangeliets Fremme.“ Deri kunde alle staa uden Hensyn til „hvad ydre Kirkeforbindelse de maatte tilhøre“, og i Løbet af samme Aar gik flere og flere Møllerianere tilbage til den før saa fordømte Stats- eller Folkekirke. Den 2. December kom Møller selv og hans Hustru. Ved denne deres Optagelse i Rønne Sogmenighed maatte de overfor Provst Meyn erklære, at de „havde været i Vildfarelse ved at forlade Folkekirken og fordømme samme“ og ved „at anse Frikirken for den sikreste Vej til Salighed.“ Desuden maatte Chr. Møller erklære „herefter ikke at ville benytte den med den af Trandberg modtagne Indvielse til en Slags Præstegering i Frikirken fulgte Ret til at forvalte Sakramenter“ og ikke „udføre nogen saadan Gerning, hvortil efter Folkekirkens Bestemmelse præstelig Vielse udfordres“; og endelig maatte Møller forpligte sig til, hvor han „efter sin Samvittigheds Tilskyndelse maatte tale Guds Ord for andre, ikke at udtale noget som helst Angreb paa Folkekirken, men tværtimod at gøre sit til ogsaa at formaa de af Tilhørerne, der endnu maatte vedblive at staa udenfor Folkekirken, til at vende tilbage til samme.“⁴

Den sidste Forpligtelse overholdt Møller ogsaa godt nok; thi alle Tilhængerne fulgte omsider hans Eksempel; men om han ogsaa holdt Løftet om ikke at angribe Folkekirken, turde vel være tvivlsomt. Flere og flere sluttede sig efterhaanden til hans bornholmske Forening, som fra 1869 blev kaldt „Luthersk Missionsforening“; og denne har siden i Ly af Folkekirken med Kritik af dennes Præster missioneret stærkt i hele Landet; og trods alle Sektmærker har den utvivlsomt virket til Velsignelse for en Del Sjæle, hvad Pastor Trandberg ogsaa har indrømmet.

Aarsagen til, at de fleste af Bornholms Frimenighed fulgte Møller, var jo i sidste Omgang den, at Trandberg var bleven dem for grundtvigsk — kirkelig — han, som før havde kaldt Statskirken for en Skøge. Men den oprindelige Aarsag laa dog i, at Møller med sin nordbornholmske, mørke, haarde Nureddinnatur kunde slaa stærkere ned i Sindene end Trandberg med sit mere sydbornholmske, lyse, blide Aladdinpræg. Og da Møller saa gjaldede med den roseniusske Forstands- og Frinaadelære, som var meget lettere at følge end Trandbergs Hjerteord om Naade gennem Bod, Ofre og Kærlighedsgerninger odsl., maatte Strømmen selvfølgelig gaa den Vej. En af de Ældste tilstod ligefrem, at han gik med Møller, fordi det var det billigste.⁵

De, der fulgte Møller af stærk aandelig Trang, fik vel stundom værdifuld Hjælp af ham; men de, der blot søgte — og fik — en hastig tilegnet Forstands- eller Kundskabsfred i Stedet for at søge den af Trandberg anbefalede Helligaandsbesegling- og Drift, de maatte alligevel i det lange Løb „sadle om“ for at naa frelst hjem.⁶

I de første Maaneder af 1868 brugte Trandberg megen Tid til at rejse rundt og „holde Foredrag imod Anti-diabolus“, hvilket Pseudonym han dog udlagde til Møllers Fordel som: „en Hader af Djævelen.“ Samtidig talte han for det grundtvigske Livssyn og omtalte tit sit af Gud velsignede Arbejde i Vækkelsestiden; men det hjalp ikke paa Tilslutningen til ham. Tværtimod maatte den tidligere saa søgte Vækkelsespræst nu stundom — som han selv siger — nøjes med „bedrøvelig smaa Forsamlinger“ særlig i Bethania. Ved Altergangen dør den 3. Maj fik han dog den Glæde, at „12 nye tidligere halvmøllerianske Familier slutter sig til Menigheden.“ Saa vel Trandbergs som Møllers Arbejde i den Periode bærer for iøvrigt mere Præg af en Konkurrence om Magt og Indflydelse end en Kamp for at vinde Sjæle for Guds Rige.

Trandberg var nu ene om at besørge de kirkelige Forretninger i sin spredte Menighed, da han som Ansøger om folkekirkelig Anerkendelse ikke turde lade sine Lægprædikanter Grønbeck og Strømberg forvalte Sakramenter; og da mange mollersk frikirkelige ogsaa lod ham døbe og konfirmere deres Børn, give dem Nadveren, vie deres Brudefolk og begrave deres døde, blev der heller ikke Tid til at holde mange Vækkelsesprædikener.

Hen paa Foraaret opnaede den betrængte Frimenighedspræsti

imidlertid at se et vidtrækkende Resultat af sit Menighedsarbejde, idet Rigsdagen den 28. April vedtog en Valgmenighedslov, hvorefter en Flok Folkekirkemedlemmer paa mindst 20 Familiefædre eller Enker, som kunde skaffe Kirkebygning eller Bedehus indenfor en Mils Afstand fra deres Hjem og vilde lønne en Præst, kunde faa Lov at lade sig betjene af en saadan, som de selv maatte udvælge sig.

I de første Junidage derefter opholdt Trandberg sig i København for at virke for sin lille Menigheds Anerkendelse som Valgmenighed. Han talte baade med Kultusminister A. S. Hansen, Høgsbro, Monrad og flere om Sagen og arbejdede ogsaa for at faa Lov til at bruge Lægfolk som Medhjælpere; og dog havde det lange Udsigter med at faa alt det i Orden.

Til Afveksling fra det triste og de smaa Møder hjemme fik Trandberg dog i Juni holdt „en glædelig stor Forsamling i Almindingen“ og ledsaget sin Svigermoder, Kammerherreinden fra Tjele, og Svigerinden Selma rundt til Bornholms skønneste Egne og paa Visit hos nogle af Trandbergs Venner, f. Eks. paa Valensgaard; men i Juli maatte han gøre en „Rundrejse i Menigheden hos hele og halve Møllerianere“ for at modarbejde deres Vildfarelser og forklare dem Forskellen paa Forsoning og Retfærdiggørelse osv.; og i det Aar lod han ogsaa trykke og udgive Optagelsesspørgsmaalene (i en lidt ændret Form) for at godtgøre Rigtigheden af sin tidligere Kristendomsforkyndelse.

Den 2. August holdt Trandberg en „stor glædelig Forsamling“ i Bethania, hvor han talte over Luk. 18, 1—8 om Enken, som den uretfærdige Dommer tilsidst gav Ret, og om hvorledes Jesus lover „sine udvalgte Ret, som raaber til ham Nat og Dag.“ „Folk fra Frimenigheden paa hele Bornholm“ var mødt; og der var almindelig Stemning for at faa dannet en Valgmenighed i Tilslutning til Folkekirken. Kort efter blev en Ansøgning skrevet. Plejesønnen Anthon sendtes ud for at samle Underskrifter paa den, hvorefter den blev indsendt til Ministeriet. Trandberg troede vel nu, at Anerkendelsen snart skulde komme; men der gik baade Maaneder og Aar; og Trandberg maatte entre baade Ministerens og Biskoppens Trapper mange Gange, før det opnaaedes.

Der skete imidlertid mange Ting. Sidst i August s. A. fik Trandberg et glædeligt Sammentræf med de gamle Skolekammerater Markus Dam og Herman Müller; og nogle Dage efter holdt

han i Bethania og i Müllers Skov en bevæget Høstprædiken om at „saa med Graad og høste med Frydesang“ (Sl. 126). Samme Prædiken holdt han for Resten ogsaa i Neksø den 6. Sept. med Forsamling i Aarsdale bagefter. Døer talte han flere Gange det Efteraar. Ved et Møde i Klemensker den 10. Sept. traf han den svenske Prædikant Johansen, som siden hjalp ham at prædike nogle Steder (Neksø og Østermarie).

Konkurrencen med Chr. Møller var stadig staaende. Da Trandberg en Dag skulde prædike i Anders Brandts Skovløkke og Møller til samme Tid tale i Pilegaardsskoven lige ved, søgte de fleste Folk til det sidste Sted, men gik paa Vejen dertil ind forbi Trandbergs Talerstol for at drille ham; og den følsomme Præst blev saa bedrøvet over sliq Haan og Foragt, at han græd, saa „Taarerne randt i stride Strømme ned ad hans Kinder.“⁷ Dermed gav han dog ikke tabt. Den 18. Okt. s. A. (1868) holdt han „Prædiken hjemme paa Pilegaard i Bodilsker over Dagens Evangelium.“

Trandbergs Hustru var ret ofte „syg og anfægtet“ i det Efteraar; og Grundtvigianerne, som Trandberg stundom søgte Opmuntring hos, skuffede ham imellem. Den 27. Novbr. bemærker han halvt spottende i Dagbogen: „Drikkegilde hos Algreen“ (den ny Sognepræst i Aaker); og et Barnedaabsgilde paa en Gaard i den Tid karakteriserede han med Tillægsordet: „hæsligt“. Mere Opmuntring og Trøst fandt han alligevel hos sine egne Menighedsbørn som Hans Kaas's paa Brandsgaard i Aaker, Snedker Didriksens i Rønne, Gmd. Lars Lunds i Olsker, Kbmd. Math. Hjorth, Avlsbr. Per Dam, Jep Møllers Enke og Urmager Henriksen i Neksø. Hos disse gik det mere tarveligt til; og Trandberg havde ikke tabt den fra Ungdommen oparbejdede Evne til at vinde Glæde gennem Forsagelsen af denne Verdens Nydelsler. En ligesindet havde han i nævnte Urmager, som han for hans gode Humørs Skyld plejede at kalde „glade Henrik“. Sammen med saadanne kunde Trandberg mere sig ved at snakke Bornholmsk og fortælle muntre Historier fra sin Barndom og Ungdom; og det faldt ham saare naturligt „fra en munter Samtale om Dagens smaa Begivenheder at komme ind paa de alvorligste kristelige Emner“ — „det var der, hans Hjerte var.“⁸ Saa'edes deltog han i en „rar Kærlighedsforsamling og -Maaltid hos Mor Møller“ den 2. Decbr. Men naar han kom hjem og fandt sin Hustru i en vedblivende Nedtrykthed, kunde det somme

Tider blive ham for svært. Den 11. Decbr. skriver han i Dagbogen: „Tungt i Hjemmet, tungt!“ og Dagen efter maa han hen til sine gode Venner paa Brandsgaard, hvor han tilbringer en Nat.

Som oftest forstod Trandberg dog at beherske Situationen paa en anden Maade. Naar det mørke og tunge vilde faa Indpaa i Hjemmet, plejede han at tage sin Violin og gaa med den op og ned ad Gulvet og — ligesom Luther — spille Djævelen væk. Naar han saa havde spillet saa livligt og saa længe, at Kanariefuglene i Buret begyndte at synge med, blev han hjerteglad og kaldte Hustru, Tjenestefolk og Plejebørn til, for at de kunde se og høre paa Fuglene og deltage i Glæden.⁹

Trandberg havde nu en hel lille Husstand. Foruden Plejesønnen Anthon og en Tjenestepige holdt de gerne en mindre-aarig Pige eller Dreng til at hjælpe til ved Avlsbruget og passe Husdyr og Have. Af Husdyr havde de først nogle Faar og siden en Ko til at øge Spisekammerforsyningen; og desuden havde de en lille rød Hest med hvide Sokker og hvid Pande. Den var skænket af Kammerherreinden efter hendes Sommerbesøg, for at Trandberg med den for en Vogn lettere kunde befordre sig omkring paa Øen; dens Navn var Lessy, skønt den oprindelig hed Lazy (doven); for den var noget lad af Naturen; og den blev meget brugt og meget afholdt af hele Husstanden. Desuden havde Trandbergs en lille, spansk Puddel ved Navn Jib, som var købt paa Kofodgaard; den var ogsaa et vigtigt Inventarium i Bethania. Den fulgte ofte med Trandberg; og hjemme var den Anthon's bedste Legekammerat.¹⁰

Blandt Bethaniahjemmets Bipersoner var nævnte Plejesøn dog den bedste. Han fulgte ogsaa tit med Trandberg paa hans Køreture og blev snart saa fortrolig med Lessy, at han selv kunde styre Køretøjet og hente sin Plejefader paa et aftalt Sted, hvor denne holdt Møde, eller køre for sin Plejemoder et eller andet Sted hen. Paa saadanne Ture oplevede han meget og fik megen Privatundervisning af Plejeforældrene; og hjemme skolede de ham ogsaa selv. Trandberg læste Dansk med ham og lod ham lære Religion sammen med sine Konfirmander; og Fruen underviste ham i andre Fag — ogsaa fremmede Sprog som Tysk og Engelsk. I Tegning øvede han sig noget selv; og endnu vidner de kolorerede Billeder i Trandbergs gamle Almanakker om den opvakte Drengs Forsøg i Malerkunsten. For at han ogsaa kunde lære noget af Musikkens oplivende Kunst, lod Trand-

berg ham faa Undervisning i Violinspil hos Lærer Marker i Aakerkeby; og Trandberg spillede siden Duetter sammen med ham og lærte ham at spille en Vals, som han selv havde komponeret — dog ikke med den Hensigt, at den skulde bruges til at danse efter¹¹; thi Trandberg hadede fra sin Ungdom af Dansen med dens Forfængelighed og Farer. Ogsaa i Sang blev Plejesønnen undervist. Den 30. November fortæller Trandberg: „Jeg tog Anthon til Sangøvelse i Aaker Skole.“ Det var hos Lærer H. C. Dam, hvor Drengen ogsaa senere fik Undervisning i andre Fag. Endvidere kan bemærkes, at den flinke Dreng hjalp sin Plejemoder med at aftælle Draaber af homøopatisk Medicin paa „smaa Sukkerstykker“, som hun gav Patienter¹²; og naar hun selv var syg og nedbrudt, blev slig Hjælp hende til Opmuntring.

Nogle af Trandbergs Modstandere, som før havde halvvejs gruet for hans store Indflydelse, frydede sig nu over hans Nedgangstid.

Vestermarie-Præsten J. P. Kofod skrev den 27. Decbr. 1868 en lang Afhandling derom i sin Embedsbog.

Han hoverer over, at Trandbergs Bestræbelser for „at give sin sunkne Frimenighed en ny Anseelse ved at gøre den til en grundtvigiansk Frimenighed“ mislykkes. Han mener, at „hele Bevægelsen fra sin første Begyndelse manglede en moralsk Grundvold.“ Videre skriver han: „Nu har mange af den trandbergske Frimenighed forladt ham; nogle er vendte tilbage til Folkekirken, andre har sluttet sig til hans Lægprædikanter, som endnu vandrer omkring for at holde smaa Forsamlinger, maaske mest for Opholdets Skyld. Og Trandberg selv! — hvor forskellig fra hin Trandberg, som kun behøvede at bekendtgøre en Forsamling for at se Hundreder omkring sig.“ — „Hr. Trandberg udslynger vel endnu sine Brande mod Folkekirken; men de er vel anderledes sammensatte, end da han i en Forsamling udtalte det vanvittige Ønske, at alt, hvad Kirkens var — inkl. Klokker, Ligvogn — skulde ad Helvede til.“ Pastor Kofod udvikler derefter, hvorledes den trandbergske Bevægelse har været „usund“; men det sete afhænger som bekendt af Øjnene.

I Aaret 1869 fik Trandberg de første Dragelser mod Amerika, idet en af de ved ham vakte Kvinder, der tilligemed flere Bornholmere var rejst derover, henvendte sig til ham om Raad angaaende Baptismen, som var saa udbredt der; og Trandberg søger i et kærligt Brev af 15. Januar at vejlede hende, saa hun maatte blive styrket i „Troen paa Guds Faderlighed i Kristus, som første Gang aabnede sig for hende i den hellige Daab“ osv. Dette Brev blev trykt i Bornh. Avis for 24. Marts 1869. Men endnu tænkte Trandberg ikke paa noget Virke i den ny Verden.

Derimod arbejdede han ihærdigt for at blive folkekirkelig anerkendt og for at beholde Førerstillingen for det vakte Liv paa Bornholm. Den 25. Januar fik han Brev fra Biskoppen med „Forespørgsel om Lydighed“, hvorpaa han svarede velvilligt; — dog kunde han ikke fraskrive sig Ret til at øve Kirketugt o. desl. Den 31. Januar advarer han Olsker-Allingeboerne mod at lade Møller „vinde Indgang“; og i hele Februar Maaned gjorde han „et aandeligt Røvertog omkring i Aaker Sogn“ for at kapre Møllerianere, hvilket han troede blev „til Velsignelse“. De ledende af disse var dog af en anden Mening. De paastod, at han blot samlede Folk om sig selv og omtalte sin egen Person til egen Ære — hvad der vel ikke var meget om; men naar Møller f. Eks. bearbejdede Skomager H. Andersens tilsendte Artikler og satte dem i „Budskabet“ uden Navn — for at ære Jesus og ikke Personen A., saa fik Møller Æren for Forfatterskabet¹³; og deri laa ogsaa Fejl og Usandhed; det var en blind Køren i modsat Grøft, som Møller senere (1889) maatte angre dybt. Striden mellem Trandberg og Møller var af den Karakter, at Trandberg betegnede et Møde imellem dem i Olsker Kapellet den 10. Marts 1869 for „stygt“.

Den 6. Juni s. A. fik Trandberg et Brev fra Prædikant P. Kofod, som bl. a. siger de frygtelige Ord til ham: „Gud skal udslætte din Del af Livsens Bog“ (jfr. Aab. 3, 1—5); og Trandberg blev saa forfærdet og ilde berørt af den haarde Dom fra den ellers hjertemilde P. Kofod, at han i 2 Uger ikke kunde svare derpaa. Først da han den 20. Juni havde overværet Møllers og Skomager Andersens Møde i Almindingen, skrev han de følgende Dage et langt Svarbrev til Dømmeren (som jo var paa-virket af Møller) og foreholder ham Ordene fra Rom. 14, 4 og Matth. 7, 1—2 for om muligt at omstemme hans Sind. Da det bl. a. er for sin Grundtvigianisme, at Trandberg er bleven dømt til Helvede, maa han gøre Rede for sin Stilling til Daabspagten eller Trosbekendelsen, som Kragballe efter Apostelen Johannes har kaldt „Ordet, som var fra Begyndelsen“ osv. Trandberg paaviser, at Luther ogsaa har regnet Trosartiklerne for at være Guds Ord og udvikler, hvor uluthersk de „lutherske“ Møllerianere lærer om vigtige aandelige Ting. Angaaende Trandbergs Opvækkelsesarbejde, som de møllerske nu vilde betragte som „et Dødens Værk“, indrømmer han, at han vel stundom paa Grundvolden Kristus havde bygget „Træ, Hø

og Straa, bestemt til at opbrændes i Prøvelsens Ild“, men nævnte Folk havde siden gjort lignende paa en anden Maade; og gennem alt det skrøbelige havde Herren ladet fremkomme noget godt og velsignet. Han hævder sig fremdeles som „et troende Guds Barn ogsaa i Vækkelsestiden“; og nu er han ikke ensidig Grundtvigianer. Han har „Broderhjerter“ overfor alle de møllerske og beder dem saa mindelig: „Vend tilbage til kristelig Broderkærlighed ogsaa i Forhold til mig!“ Han siger til Slut, at han vil være glad, blot der „bestod en broderlig Forstaaelse“ mellem dem og ham.¹⁴

Trandberg viste nu stundom sin Imødekommenhed og Forstaaelse overfor de møllerske ved af og til at prædike om Forsoningen og den uforskyldte Naade; men det var ligesom han havde tabt deres Tillid; og denne Vragen og Forkasten af ham, som dog var deres aandelige Fader, pinte ham, saa der var Stunder, da han følte noget af Gudforladthedens Mørke komme over sig. Søndag den 27. Juni havde han dog den Glæde, at der til hans Prædiken ved Gamleborg i Almindingen mødte „en meget stor Forsamling“; og Prædikanterne Chr. Møller og H. Andersen var til Stede. Han talte da om det usynlige Guds Rige i Hjerterne og dets Aabenbarelse for alle ved Herrens Komme som et Lyn (Luk. 17, 20—24).

Den 29. April havde Trandberg faaet et Brev fra Høgsbro, hvori det meddeltes, at man paa de højere Steder misbilliger hans Metode med at øve „offentlig Bandsættelse“ mod aabenbare Syndere som Kirketugt, og efter at have korresponderet med Høgsbro om det Emne, og Fru Trandberg havde været i København for at tale sin Mands Sag, rejste hele Trandbergfamilien til Hovedstaden, hvor de opholdt sig det meste af Juli Maaned angaaende dette og den nu attraaede folkekirkelige Anerkendelse. Den 7. Juli faar Trandberg en „haabefuld Samtale“ med Kultusminister Hansen; men da Trandberg indfinder sig igen den 9., har Ministeren ikke Tid. Han har nemlig imens talt med Biskop Martensen og erfaret dennes Modvilje. Trandbergs søger da til Grundtvig, som giver dem Lov at gaa til Alters hos sig og indbyder dem til Middag. Om Aftenen besøger de Lindbergs. Næste Dag prøver Trandberg atter at gaa til Ministeren; men denne er nu uvillig. Trandberg bliver harmfuld, og hans Kone græder. Dagen derpaa søger Trandbergs atter Trøst hos Grundtvigs, hos hvem de igen holder Middag;

og da de derefter kommer hjem i deres Logis, modtager Trandberg Ministerens „temmelig drøje Skrivelse“. I de følgende Dage udarbejdede Trandberg saa en Erklæring bistaaet af Præsterne Blædel, Fenger og Niels Lindberg; og efter at den sidste ogsaa havde givet Udkast til en Erklæring, mødte Trandberg hos Ministeren den 16. Juli og oplæste begge Skrivelser. Derpaa renskrev Trandberg sin egen og indsendte den til Biskoppen, men kom Dagen efter i Anfægtelse angaaende dens Indhold; og han vil til at skrive en ny; men dette forhindres ved „hans Kones og cand. theol. Johansens Mellemkomst.“ — Mens Trandberg i de Dage gaar spændt og venter paa Svar, tilbringer han Tiden med at besøge Venner og Hedningemissionens Skole og møder saa atter hos Ministeren den 22., men denne raader ham nu til at tale med Biskoppen. Trandberg søger den høje gejstlige; men han er paa Visitats. Næste Dag møder Trandberg atter. Da er Biskoppen hjemme, men for træt til at tale med Ansøgeren. Denne maa nu atter søge Trøst hos Lindberg. Efter derpaa at have tilbragt 4 Dage med „yndige Bedetimer i Skoven“, Besøg hos Venner og paa Tugthuset og med Forsøg paa at rejse en Barnemorderske samt forgæves Entre hos Biskoppen rejser Trandberg alene med Damperen til Rønne og spadserer til Bethania. Hans Hustru søgte derefter at gøre sin Indflydelse gældende overfor Kirkens Primas; og da det heller ikke frugtede, rejste hun med Plejesønnen til Tjele og holdt Ferie.

Den 20. August møder Chr. Møller selv i Bethania og forærer Trandberg „Rosenius' Liv“, en Bog, som Møller vel havde oversat; men den omvendte ikke Trandberg. Deri berettes f. Eks. om Rosenius, at da en svensk Gaardmand engang blev fremstillet for ham som den, der havde stillet hele sit Hus til Raadighed for gudelige Formaal, svarede han kun med de Ord: „Ja, saa! bed da Gud om Naade og Forladelse for den gode Gerning.“¹⁵ Den 25. Aug. søgte Gmd. Chr. Nielsen, Østermarie, at faa en Overenskomst i Stand mellem Trandberg og Møller; men det lykkedes ikke. Møller averterede den 2. Sept. (i Avisen) sin Velocipede til Salg „saa han førte sig ikke længer som dengang han som Trandbergs Medhjælper kørte Bornholm rundt paa „Væltepeter“.

Da Trandberg under forskellige Vanskeligheder havde arbejdet hjemme 4—5 Uger, rejste han atter til København for

*N. F. S. Grundtvig, født 1783, død 1872,
Præst ved Vartov 1839—72, titulær Biskop og Salmedigter.*

at fortsætte sin Ansøgen, hente Hustru og Plejesøn og deltage i det store Vennemøde paa Grundtvigs 86 Aars Fødselsdag den 8. September.

Den første Vennemødedag var en Mængde Mennesker samlet til Gudstjeneste i Vartov Kirke. Grundtvig „prædikede med sjælden Kraft over de Ord i Davids Svanesang (2. Sam. 23, 2): „Herrens Aand taledede ved mig, hans Ord skete ved min Tunge.“

Grundtvig sagde, at David havde talt profetisk baade om et „historisk Guds Ord, som lød for hans Disciples Øren ved Ordets Kødspaatagelse, og Ordet, som den korsfæstede og opstandne og himmelfarne Frelser vedbliver lydeligt at tale i sin Menighed ved den hellige Daab og den hellige Nadver.“ — Vi maa „have aabne Øren for hans Røst“ — og „opladte Øjne for den Sandhed, at kun et lydeligt Ord af Herrens egen Mund til hans første Disciple kunde meddele dem Livslyset og Aandslivet, som er Guds Naadegave i Kristus Jesus vor Herre,“ vedblev Grundtvig; „men naar det, som Apostelen skriver, virkelig er det evige Livs Ord, vi modtager som Guds Hørelses Ord af Herrens egen Mund, da ter det sig ogsaa kraftigt i de troendes Hjerter, saa de føler, at de er overgangne fra Døden til Livet ved den indbyrdes Kærlighed“ osv.; og derefter holdtes stor Altergang.

Om Aftenen var der Sammenkomst i „Store Tuborgs rummelige Have, hvor baade Pastor Køster, Grundtvig, Prof. R. Nielsen, Højskoleforst. Nørregaard, Vilh. Birkedal og Svejstrup talte, og hvor der blev sunget mange herlige Sange og afbrændt et smukt Fyrværkeri. Næste Dag var ca. 1500 Grundtvigianere samlet i Store Ravnsborgs Sal paa Nørrebro, hvor der fortsattes paa lignende Vis.

Man sang: „Herren han har besøgt sit Folk.“ Grundtvig talte atter om „Gudsordet og Menneskeordet, der er det eneste aandelige Lys i Himmelen og paa Jord,“ og fremhævede stærkt det lydelige Ord fremfor det skrevne samt mindede om „det lille Ord, som Menigheden udtaler ved Daaben som et Livets Ord, som Jesus Kristus var den eneste, der havde det i sin Magt at udtale“ osv.; og Grundtvig sagde til de sonderjyske Venner: „Kan I ikke faa Lov at føre og høre det lille Guds Ord, der har alt stort i sig, paa Modersmaalet, da maa I træde ud“ — af Statskirken osv. Efter Salmen: „Foragter ej de ringe Dage;“ forklarede Brandt, hvorledes Grundtvigianismen ej var nogen Læreretning, men en Livsretning m. m. Derpaa en Pavse, hvorefter Hammerich talte videre om Trosordets Betydning for aandelig Frihed og fremdrog som Eksempler paa Læretvang, hvorledes en Rektor piskede sin Kone og en Præst sine Børn paa Langfredag for at lære dem noget om Jesu Lidelse osv. Lærer Poulsen og Forstander Appel fortalte Træk fra Livet i Sønderjylland, Hostrup talte om at blive først Menneske og saa Kristen, Peter Rørdam om at have baade Sandheds og Kærligheds Aand, hvorpaa P. Fenger sluttede med at udtale Glæde over, at Grundtvig, som det hed i Salm. 92—14, i den „høje Alderdom ikke var affældig, men frisk og frugtbringende endnu.“ —

Derpaa „bad han Troen og Fadervor,“ og man sang: „Vor Alderdoms Trøst og Støttstav.“ Og om Aftenen samlede man atter samme Sted til Tale og Sang, mens 200 Deltagere ad Gangen spiste i en tilstødende Sal; og mange var saa begejstret for det Vennemøde, at de helst havde set det fortsat endnu en Dag.¹⁶

Man vil forstaa, at et saadant Møde maatte blive en Aandens og Hjertets Vederkvægelse for den bornholmske Frimenighedspræst. Han kom til at føle sig saa knyttet til de grundtvigske, at han og Hustru næste Dag maatte hen til Lindbergs og deltage i Mødets Efterslet. Derefter gik de følgende Dage med Foretræde hos Biskop Martensen, Minister Hansen og Grev Friis samt med Besøg hos Monrads og Sammentræf med Christiani o. fl., hvorefter Hjemrejsen foregik den 16. Sept. i „skrækkeligt Vejr“.

Trandberg var dog ikke mere medtaget af den Tur, end at han et Par Dage efter kunde prædike i Almindingen og i de Dage ledsage den nyvalgte Folketingsmand Lucianus Kofod ved hans Foredrag i Aaker om „Folkedannelse og Folkevælde“. Trandberg var endog bleven saa folkelig grundtvigsk, at han begyndte (27. Okt.) at tale i den af J. Bohn oprettede Folkehøjskole paa Pæregaard i Østerlars; og han besøgte nu ret ofte folkekirkelige og grundtvigske Folk som: A. Sonne, Risegaard, Aaker, J. Kofoed, Kofoedgaard, Østermarie, Hmd. Jens Henriksen, Rø, Bager Michael Pedersen, Allinge, Kaptajn Johnsen og Gæstgiver Bidstrup i Rønne, samt Familien: Jørgensen, Tvillinggaard, Nylars, Svogeren Jørgen Kjøller, Østerlars, og Broderen Christian, Tornegaard i Knudsker. Men samtidig gled flere af hans tidligere bedste Venner som Per Dam, Neksø, og Lars Lund, Olsker, fra ham over i den møllerske Lejr. Hans Medhjælper Grønbeck gik samme Efteraar i Indre Missions Tjeneste (paa Fyn); og Strømberg flyttede snart til Rønne og prædikede sammen med Lærer A. Hjorth. Alligevel holdt Trandberg ogsaa i Efteraaret 1869 nogle Møder udenfor Frimenigheden, saasom: i Nylars, Aarsdale og Rønne.

Striden med Chr. Møller og hans Parti kom nu en Tid mest til at dreje sig om Retten til de af Frimenigheden oprettede Bedehuse og Sale; og den Strid blev ogsaa haard. „Møller farer frem med stormende Iver“, skrev hans Ven P. Kofod den 31. Decbr. 1869.¹⁷ Møller vilde raade over Bethlehem Kapellet i Olsker og Nazaret-Kapellet i Østermarie. Sejrsen og

hans Folk havde allerede fra August lejet den af Trandberg tidligere benyttede Hans Jensens Enkes Sal i Neksø, hvilket Trandberg fandt var „skammeligt“. Men efter megen Raadslagning og Bøn sammen med sine Venner gik Trandberg og disse nu i Gang med at bygge et Kapel for Frimenigheden i nævnte By.

I Januar Maaned 1870 udsendte Trandberg en Opfordring til Guds Børn om at give Gaver til et „kirkeligt Samlingshus i Neksø“; og i 1ste Nr. af „Dansk Kirketidende“ s. A. lader Niels Lindberg Opfordringen gaa videre til „kristne Venner i andre Egne af Landet.“

Mens disse Byggeforberedelser stod paa, blev der atter forhandlet om en Overenskomst til Samarbejde mellem Trandberg og Møller; og det kom saa vidt, at de to prædikede sammen i Olsker Kapellet den 23. Januar 1870. Der menes, at Samarbejdet kunde været fortsat, om ikke Fru Trandberg havde ægget sin Mand til at være for skrap imod Møller. Trandberg bemærker i hvert Fald i sin Dagbog, at han næste Dag tilsender Møller en „skrækkelig Skrivelse“; og først i Marts skriver han: Møller er imod Aftale trængt ind paa Olsker Bedehus“ (Kapel).

Der er imidlertid en god Missionsaand over Trandberg i den Tid. Han var en Del paavirket af Birkedals „Kirkeklokkeklangen“, som han lige havde læst, og holdt nu ivrigt Møder rundt om paa Bornholm: i forskellige Gaarde, i Aarsdale, i Hansens Lade, Neksø. i Nazaret-Kapellet, Østermarie, i Realskolens Gymnastiksal, Rønne, i Bethania, i Hotel „Skandia“ samt ogsaa i Olsker Kapellet, som Trandberg nu maatte benytte, naar „Luthersk Missionsforening“ ikke holdt Møder der. Udfra Aab. 14, 6—8 o. lign. St. forkyndte han baade Dommen og „det evige Evangelium“ og mindede om „Fristæderne i Jødøland“ som Forbillede paa hellige Menigheder. Han havde ofte ret mange Tilhørere og erfarede stundom „stor Naade“.

Den 3. April blev Grundstenen lagt til det ny Menighedshus i Neksø. Først talte Trandberg i Avlsbr. Hansens Lade for en talrig Tilhørerkreds om, at „vi trods vort dybe Fald ere udkaarne og udvalgte til en unævnelig Herlighed ved Kristus Jesus.“ Derefter gik flere Hundrede Mennesker med til Grunden for det ny Kapel, hvor Trandberg indviede den sydøstlige Hjørnesteen efter Ordene i 1. Pet. 2, 4—6: „Se, jeg sætter i Zion en Hjørnesteen“ osv.; og mange Ansigter straaledede af inderlig Glæde.¹⁸

Forskellige mørke Skyer trak imidlertid op paa Trandbergs Horisont. Den 11. April kom Afslag paa Ansøgningen om Frimenighedens Anerkendelse; og nogle Dage efter døde Trandbergs gode Ven Anders Brandt; men senere lysnede det atter.

Den 26. Maj kom den grundtvigske Lægprædikant Peder Larsen (Skræppenborg) og den irvingianske Kandidat Thomsen over til Klippeøen; og de hjalp Trandberg med at prædike baade i Olsker-Allinge, Østermarie, Aaker og vist ogsaa Neksø. Peter Larsen gav 50 Rdl. (100 Kr.) til „at fuldstændiggøre den indvendige Beklædning med Bræder under Taget“ i det ny Kapel dersteds.¹⁹

En Dag da Trandberg kørte omkring med P. Larsen i de bakkede Egne, skete det pudsige, at Lessy løb løbsk med Vognen — uden dog at volde større Fortræd. Den havde nok hørt saa mange Prædikener om Iver og Flid, at Ladheden var gaaet af den; for Trandberg plejede altid at sidde og memorere højt paa sin Prædiken, naar han kørte et eller andet Sted hen for at holde Møde.

Irvingianeren Thomsen opholdt sig i Bethania i hele 5 Dage og underviste Trandberg en Del om sit Samfund, som kaldte sig „Katolsk apostolisk Menighed“; og ligesom Navnet „Evangelisk luthersk“ havde ledet Trandberg ind i for nær Omgang med Grunnet, saaledes kom Navnet „apostolisk“ til at drage ham ind i lovlig nært Forhold til Irvingianerne. Disse lærte jo efter den skotsk-engelske Præst E. Irving (død 1834), at hans „katolsk apostolske Kirke skulde samle de hellige og udvalgte, der ved Kristi Genkomst skulde møde ham i Sky, udfriede fra den store Trængsel. For at naa dette Maal mente den at have faaet Aposteltidens Naadegaver og Embeder tilbage. Profeter ledede Menighedens Anliggender, og gennem dem blev der efterhaanden udpeget 12 Apostle, der fik hver sin Del af Verden anvist til Virkefelt. Disse skulde besegle de udvalgte, idet de med Salvning og Haandspaalæggelse optog dem i Menigheden“²⁰; og Evangelister og Præster (Hyrdere og Lærere) var efter Ef. 4, 11 den 3. og 4. Klasse af deres Embedsmænd.

Konkurrencen mellem Trandberg og Møller aabenbarede sig ogsaa Sommeren 1870. Den 9. Juni kundgjorde Møller, at „Bornh. Forening til Evangeliets Fremme afholder, om Gud vil, sit aarlige Missionsmøde i Almindingen St. Hansdag den 24. Juni.“ Denne var jo Trandbergs oprindelige Mødedag. Han maa da

forlægg sit Almindingsmøde til den 26. Juni og beder i Bh. Avis for 16. Juni alle „Guds Ords Venner rundt omkring paa hele Bornholm, som maatte erkende, at denne (hans) 10-aarige Virksomhed trods alle Skrøbeligheder og Synder under Guds Naade har baaret Frugt til evigt Liv“ at samles med ham for at bede for og med ham og „for at styrkes ved Guds Ord i den fælles Tro“. Møllers St. Hansdagsmøde blev imidlertid „hindret ved stærk Regn“, medens Trandbergs Møde den 26. Juni blev velsignet. Han prædikede da udfra Ordene i Aab. 21, 6: „Jeg vil give den tørstige af Livets Kilde uforskyldt.“

Gud værnede ogsaa Trandberg mod raa Overfald. En Aften, da han kørte gennem Almindingen og var kommen til Baste-mosen, rejste der sig to Bøller op af Grøften — for at gøre ham Fortræd; men da de saa to Mænd ledsage Vognen, een ved hver Side, og hørte Trandberg synge Salmer, opgav de deres skumle Plan. Dette kom senere til Trandbergs Kundskab. Selv havde han hin Aften ikke set nogen Ledsagere, hvilke han altsaa antog for at være Engle, som Gud havde sendt til hans Beskyttelse.²¹

Den 3. Juli blev Trandbergs nye Kapel i Neksø indviet og fik Navnet Siloam-Kapellet.

I Kapellet, som var smykket med Grønt og Blomster, havde samlet sig en Mængde Mennesker. Trandberg bekendte Forsagelsens og Troens Ord fra Alteret, hvorefter Salmen: „Vort Løsen er vor Tro og Daab“ blev sunget. Derefter indviede han Kapellet i den treenige Guds Navn og mindede om Ord, som blev sagt ved Tabernaklets, Salomons- og Serubabels Templets Indvielse (1. Mos. 26, 27 og 28; 2. Mos. 40, 34, Hagaj 2, 9 og 2. Krøn. 7, 1); og paa Prædikestolen talte han over Teksten Joh. 9, 1—7 om den blindfødte, der blev helbredet i Siloams Dam, samt om Ordene fra Esaj. 8, 5—7: „Fordi dette Folk foragtede Siloahs sagte rindende Vande — derfor — skal Herren lade Flodens mægtige og mange Vande“ — Trængselens Strømme og Vandbolger ved Antikrist — „komme over dem.“

„Glæden blev paa denne Indvielsesdag forhøjet og Samfundsaanden styrket ved et uventet Besøg af en Flok Trossøskende fra Olsker og Allinge Kanten. 35 Personer havde lejet et lille Skib og var sejlet Nord og Øst om Øen for at overvære denne Højtidelighed. Ved ugunstigt Vejr var de bleven lidt forsinket. Deres Indtrædelse i Kapellet lige ved Prædikenens Begyndelse foraarsagede en kort, men meget kær og behagelig Afbrudelse.“²²

Trandberg var stadig meget optaget af Tanken om Fráfaldet, Antikristens Indgriben og Herrens Genkomst. Mens han i de

følgende Dage opholdt sig i Olsker-Allinge Egnen og prædikede i Johan Holms Skov, kom Lægepræsten L. Hass til Bornholm. Trandberg fik straks fat i ham og tog ham med paa Prædike-ture i Rønne, Allinge, Østermarie og Aaker. I Bethania holdt de Gudstjeneste sammen den 17. Juli; og de følgende Dage hjalp Hass bl. a. Fru Trandberg med at sætte sig ind i Homøopatiens Lægekunst, som hun praktiserede.

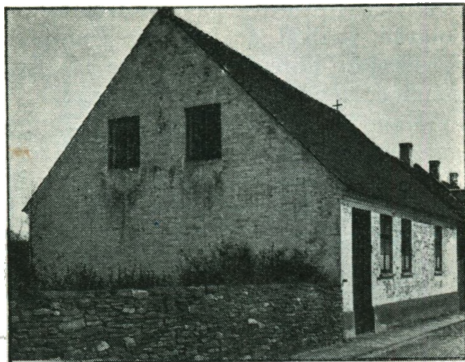
Da Trandbergs derefter gav sig ud paa en halvanden Maanedes Ferie- og Missionsrejse til København og Tjele, besøgte de baade Apostelmenighedens Forstander („Engel“) Fleischer, Pastor Hass, Profe:en Johansen og Kandidat Thomsen — foruden at de dog som sædvanlig ogsaa gæstede Grundtvigs og gik til Alters hos ham og saa til andre Venner. Fru Trandberg besøgte endvidere Enkedronningen — sags-tens angaaende Næg-telsen af den folkekirkelige Anerkendelse.

Blandt kendelige Resultater af den Rejse kan bemærkes, at Trandberg ved en Prædiken i Al-mindingen d. 4. Sept.

samt ved flere lignende Lejligheder talte om „Nadverofferet“ og „Skuebrødet“ og læste hjemme i Grundtvigs „Børnelærdom“.

Medens Trandberg nu besøgede sine kirkelige Forretninger i Menigheden og holdt Missionsmøder i Sandflugten, Olsker og Vang, kom han atter til at mødes med møllerske Folk og se uheldige Frugter af deres Virksomhed, hvorfor han den 10. Okt. skrev til Pastor Nielsen i Tikjøb (Sjælland) og bad ham skrive noget imod Luthersk Missionsforening og dens Lære. Nielsen efterkom Opfordringen og udgav allerede samme Efteraar (1870) Skriftet: „Om den nye saakaldte evangeliske For-kyndelse“ (26 Sider).

Det var væsentligst en Gengivelse af to Taler, som han havde holdt i Hornbæk i Anledning af nogle møllerske Missionærers Optræden der.

*Siloam Kapellet i Neksø
(nu tilhørende den grundtvigske Valgmenighed).*

Stridsskriftet anklager nævnte Forening for: 1) Fjendskab mod vor danske Folkekirke, 2) en Forkyndelse, som ikke er den rette Form af de sunde Ord, 3) usunde Frugter, 4) en mildest talt uklar og mistænkelig Op-træden af flere af Retningens Førere. Særlig sigtes „Luthersk Missionsforening“ for, at den virker ringere Kirkegang, bringer „Adspлтtelse, Forvirring og gensidig Forkættelse.“ — „Nogle bliver hovmodige og ind-bildske af det nye Lys over Hemmeligheden, som de er kommen i Be-siddelse af. Andre gaar omkring og fortæller, at de er stinkende og dog rene, at de er Djævlе og dog salige, at de vil til Helvede og dog gaar til Himlen, fordi Verden retfærdig i Jesus er vorden“ osv. (Den sidste Sætning var en Linie i en af Ahnfeldts Sange, som brugtes meget af de møllerske ved deres Møder).

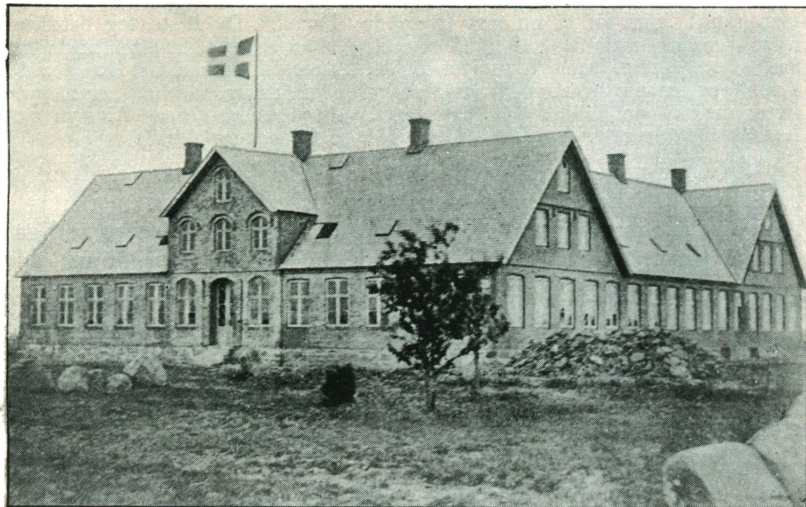
Kort efter udgav Luthersk Missionsforening — efter „flere Præsters Opfordring“ „Et Gennemlæ“ paa 43 Sider til Nielsens Angreb, hvilket de paa alle Punkter søger at slaa ned. Tilsidst fremsættes Foreningens Lære i 7 Artikler, der i det væsentligste stemmer med Folkekirkens Lære.

Men fra flere Sider blev „Luthersk Missionsforening“ alligevel beskyldt for adskillige Misligheder baade ved Liv og Lære. Splittelsen, som var begyndt i Trandbergs Menighed, blev fortsat i grundtvigske og Indre Missions Samfund, og Forholdet til Sandhed og Kærlighed var saa som saa. Fritagelsen for enhver Viljesanspændelse paa Hellighed, Fordømmen af alle Romaner og Komedier, Uvilje mod Arbejdet for Fædrelandskærlighed o. l. maatte jo i Længden virke kulturfejndligt og usundt; og Læren om Menneskets Djævfefordærvelse og det, at Forsoningen var saliggørende for den rette Opfattelse deraf, bevirkede hos mange en udenfor Personen værende Kristendom. Trandberg skriver om Møller: „Hans saakaldte store Lys har dog langt mere lignet det kolde Nordlys end det Lys og den Varme, som Foraarsolen sender over Jorden“, og hans Parti „viser sig som en ensidig Kundskabsretning med en paafaldende Mangel paa virkelig evangelisk Aand.“²³ Her kunde passende tilføjes efter 1. Kor. 13, 2: „Har jeg profetisk Gave og kender alle Hemmelighederne og al Kundskaben, og har jeg al Troen, saa at jeg kan flytte Bjerger, men ikke har Kærlighed, da er jeg intet.“

Den 22. Oktober rejste Trandberg igen til København, hvor han atter gik til Alters i Vartov, besøgte grundtvigske Venner og arbejdede for sin folkekirkelige Anerkendelse. Han overværede desuden det store Hedningemissionsmøde i Kasino samt

flere Gudstjenester og besøgte Frimurerlogen for at erfare noget om dens Hemmeligheder.

Hjemkommen skrev han først i Novbr. en ny Ansøgning til Ministeriet om Genindsættelse i Folkekirken; og den 8. Novbr. var han med til Indvielsen af en ny Højskole paa Bornholm.

Bornholms Folkehøjskole i Østermarie 1870 (nu Brugsforeningsbygning).

I Løbet af Sommeren 1870 havde en Del af de ved Trandberg vakte Folk tilligemed andre Grundtvigianere rejst en stor ny Højskolebygning i Østermarie. Til Indvielsen var mødt 4—5 Hundrede Mennesker ved Kl. 12 Middag. Man sang: „Alt staar i Guds Faderhaand“, hvorefter Sognets Præst Jørgensen indledede med „nogle gribende og smukke Ord samt en Bøn for Skolen.“ Derpaa sang man: „Morgenhanen atter gol“, og Amtmand Vedel udviklede i et længere Foredrag Ordsproget: „Kundskab er Magt“ samt ønskede, at „Skolen maatte blive til Gavn og Nytte for Nutiden samt kommende Tider.“ Da man saa havde sunget: „Hvad Solskin er for det sorte Muld“, fremtraadte Skolens Forstander, Lærer J. Bon, paa Talerstolen. Han takkede Gud for „den Godhed saa vel som de Provelser, der var blevet ham til Del, for den sidste store Glæde og Godhed, idet denne Skole var bleven rejst for ham.“ Derefter udviklede han sit Standpunkt efter Kold, nemlig: „først beaande og oplive, dernæst lære Eleverne at elske Gud, sin Næste og sit Fædreland.“ Efter at man derpaa havde sunget Hostrups Sang: „Er Skolen for andre end Pilt og Pog“ kom Pastor Algreen frem og „udviklede sine Tanker for

Tilhorerne paa hans sædvanlige behagelige og tiltalende Maade“ og udtalte sin Glæde over den Maade, Forstanderen vilde lede Undervisningen paa, samt glædede sig over „den Aand, der var bleven vakt i Folket her paa Øen, idet ogsaa den gode Sag, Højskolesagen, havde fundet Vej derhen.“ Da derpaa Hostrups: „Frem Bondemand!“ var afsunget, fremtraadte Pastor Trandberg til Slutning og udtrykte „sine Tanker, Meninger og Stilling til Højskolegerningen.“ Han bad tillige i „smukke og tiltalende Ord en Slutningsbøn for Skolen og dens Fremgang,“ hvorpaa man sang: „Saa vil vi nu sige hverandre Farvel.“ De fleste tog derefter hjem, medens nogle blev til et Festmaaltid. Ved dette talte atter nogle af de nævnte Herrer samt Skovrider Brüel, Lærer Skovmand og flere; men Trandberg nævnes hverken blandt Deltagere eller Talere, saa han har næppe været med til det Gilde.⁴² (J. Bon havde altsaa ændret baade Livssyn og Navn, siden han skrev i Amtstidenden mod Trandberg (1863)).

Udfrå Trandbergs Virksomhed var saaledes fremvokset to Aandsretninger paa hans Fødeø, den uden Kultur prægede møllerske, som særlig bredte sig paa Nordbornholm, og den kulturvenlige grundtvigske, som mest fandt Jordbund paa Sydbornholm; og begge Retninger mødtes i Østermarie, hvor Højskolen lagdes. Trandberg blev derfor ved saa godt som muligt at retlede begge Retninger, idet han stod over Partierne og virkede for den sandeste Kristendom og den fuldkomneste Menighedsform.

Den 13. Novbr. gav Trandberg i Bethania Beretning fra det store Hedningemissionsmøde i København; og senere holdt han flere Foredrag angaaende det Emne, bl. a. om Løventhals kulturprægede Mission. I Decbr. lod han vælge nye Ældste og Diakoner til Hjælpere og Menighedsraad (H. Pedersen, N. P. Bæk og Andr. Pihl i Ols-Allinge, H. M. Hansen, J. Mahler og P. Rasmussen i Aaker Egnen o. fl.); og i Løbet af Efteraaret blev 15 nye Medlemmer optaget i Frimenigheden.²⁵

Det berettes ogsaa, at „en friskere, stærkere, mere himmelsk Luftning i kristelig Retning er gaaet hen over Bornholm dette Aar.“²⁶ Offervilligheden til Menighedskapel og Højskole havde været stor; og Trandbergs var som altid ivrige i at øve Kærlighedsgerninger. Fruen hjalp mange syge, som hun ofte havde „liggende i Bethania i flere Uger“; og „hun tog ingen Betaling for sin Pleje, snarere gav hun Patienter Penge og anden Hjælp. Derfor saa Byens Læge Thomsen igennem Fingre med hendes Kvaksalveri; og Trandberg plejede ofte at sige, at dersom han ikke var bleven Præst, vilde han været Læge.“²⁷

I Aaret 1871 fortsattes Udviklingen i det begyndte Spor, medens forskellige Genvordigheder fra den grunnetsk prægede Frimenighed slog over i den ideal-grundtvigske. Den 24. Januar

fik Trandberg Brev fra en af de møllerske paa Nordlandet, at han var „afsat i Olsker“; og skønt Trandberg protesterer, maa han tilsidst erkende: „Møller har fordrevet mig fra Bethlehem“ (Olsker-Kapellet), hvorfor Trandberg siden maa holde sine Prædikener paa Gaarde omkring i Sognet. Den 4. Febr. døde Rosander; og denne Ulykkebringer, som Trandberg hele Tiden havde

Lærere og Elever paa Østermarie Højskole Sommeren 1871.

I Baggrunden i Døren staar Pastor Trandberg med Forstander Bon paa sin højre Side og L. Kofod paa venstre, Fru Trandberg ses foran til højre paa en Trillebør med Jib paa Skedet. Forstanderens Søn Fridthjof og vistnok Trandbergs Plejesøn Anthon staar i første Række.

beholdt lidt Forbindelse med, kom ogsaa ved sin Død med Vanheld. Mens han laa Lig i Svaneke, var det i 4 Dage „umaa- delig stærk Frost, Blæst og Snefog“; og da Trandberg vilde følge ham til Jorden, væltede han midtvejs med Vognen, saa han uden at komme til Begravelsen maatte vende hjem med de oplevede triste Mindelser om hin Mand.

Ogsaa i Foraaret 1871 var Trandberg ivrig paa at holde Vækkelses- eller Missionsprædikener samt Højskoleforedrag. Snart taler han i Bethania, Aaker, snart i Nazareth, Østermarie, snart

hos Carl Dam, Olsker eller i Sandvig, Vang, Skovgaard i Rutsker, Realsko'ens Sal i Rønne, Raadhussalen i Svaneke, Siloam, Nekso osv. Prædike-Emnerne er f. Eks.: „Røgelse og Offer“ (Mal. 1, 11), „Det brændende Hus“, „Jesu Lidelse i Gethsemane“, „Jesu Gudforladthed paa Korset“ og „Den urene Aands Tilbøgeveden til det fejede Hus“ (Matth. 12, 43—45); og Foredragene handler om „Gudsbilledet“, „Helligaanden og Digteraanden“ samt „Trosordet“ (Rom. 10, 6—10). Den 10. April finder han, at „Højskolen har virket godt“; og den 27. April flytter han med Hustru, Plejesøn og Pige dertil for at medvirke ved dens Sommerkursus for Piger. Trandbergs boede saa i den nordre Ende af Højskolebygningen. Han skulde holde kirkehistoriske Foredrag for Eleverne, og Fruen undervise dem i Haandarbejde og Litteratur. Af andre Lærere var der foruden Forstanderen J. Bou ogsaa Lucianus Kofod.

Ved Sommerhøjskolens Aabning den 2. Maj talte Trandberg saaledes om Højskolens Opgaver:

„Hvad vil egentlig denne Folkehøjskole? Hvad har egentlig de unge Mennesker, de unge Mænd og Kvinder at gøre der? — Saaledes spørger vistnok mange i disse Dage, nogle i Ondskab, andre i Velvilje. Og det er naturligt, at et saadant Spørgsmaal rejser sig; thi naar noget nyt bryder frem, saaledes som nu Folkehøjskolen paa Bornholm, og det anmelder sig selv som en virkelig Aandsmagt i Livet, da er det kun de rent tankeløse, der lader den frembrydende Livsmagt saaledes uændset, at de ikke engang agter det Umagen værd at opkaste det Spørgsmaal om dens Betydning. Saaledes er det ogsaa i sin Orden, at alle tænkende Bornholmere i denne Tid spørger: Hvad betyder denne Folkehøjskole? bringer den vort Folk Velsignelse eller Fordærvelse? arbejder den i Livets eller Dodens Tjeneste? Modstanderne af denne Sag giver naturligvis et misbilligende Svar. Saa er der andre, som ikke har fattet Højskolens egentlige Grundtanker, men dog er velvillig stemt imod den; de siger vel som saa: Jo, denne Skole kan være meget god. De unge har jo nemlig dog ikke kunnet bringe det ret vidt i Almueskolen i Henseende til Læsning, Skrivning og Regning og andre Færdigheder; det kan altsaa være nyttigt, at der er en Skole, som kan bygge videre paa Almueskolens Grundlag og føre de unge fremad i nævnte Retning. — Hvad vil nu Folkehøjskolens sande Venner, som har rummet dens ledende Hovedtanke, sige hertil? De vil vel omtrent sige saaledes: Vistnok; denne Skole vil ogsaa dette; den ønsker ogsaa at fremme de unge Mænd og Kvinder i Læsning, Skrivning og Regning osv.; den søger efter Evne i den korte Tid at bringe Ynglingene og Pigerne saa vidt frem i den Henseende som muligt. Men det er ingenlunde Folkehøjskolens Hovedtanke; den har et langt større og højere Formaal. — Hvad er da denne Skoles Hovedmaal? Vi tror at have opfattet det rigtigt, naar vi siger: Højskolen vil rive de unge ud af Hverdagslivets Tomhed, Usselhed og Smaalighed; den vil løfte dem op paa Aandens Højder; den vil sætte dem lige-

som paa en Synernes Høj. Der vil den i det levende, glødende, mundtlige Ords lysende og varmende Solstraaler male for dem Livets store, mægtige Aandesyn, vise dem, hvad der ligger bagved Menneskelivets ydre Overflade, fremstille for dem den store Aandekamp, somølger igennem Mennekeslægten fra dens hemmelighedsfulde Begyndelse og indtil dens herlige Fuldendelse, stille dem for Øje, hvorledes Livets, Lysets, Sandhedens, Retfærdighedens og Kærlighedens Stormagter i Aandens Verden fører den paa een Gang straalende og gyselige Kamp mod Dødens, Mørkets, Løgnens, Uretfærdighedens og Ondskabens Aandekræfter. Og Højskolen ønsker saa ikke alene at male denne Aandekamp for Tankens Blik, men virkelig at gribe, vække og løfte de unges Hjerter og Viljer, saa at de kan faa Lyst til at udfolde Sjælens Vinger til en dristig Flugt i Aandernes Rige, saa at de opflames til selv at stille sig i de kæmpendes Rækker og at stride en god Strid for Lysets og Livets herlige Sag. Men om det nu end er saa, at det nærmest er Folkehøjskolernes Opgave at fremstille denne Aandekamp mere i rent menneskelig Henseende, saa følger det dog af sig selv, at den ikke kan fremdrage dette uden tillige at berøre og paavise, at denne Aandens bølgende Kamp i Menneskelivet naar sin største Glans i Kristi Rige, i den store og sejrriige Strid, som Lysets Fyrste Jesus midt i sin Menighed fører mod Mørkets Fyrste, Djævelen. — I dette mægtige Maleri er der saa et Aandebillede, som Højskolen i Særdeleshed søger at fremdrage og dvæle ved; det er det danske Folks vidunderlige Levnetsløb igennem Tiderne og Guds trofaste og faderlige Styrelse med dette Folk igennem Aarhundredernes lange Række. Vi tænker os altsaa de unge Mænd og Kvinder ved deres Ankomst til denne Skole. Hjertet banker højt, dels i Længsel og lykkelig Anelse, dels i en Slags højtidelig Spænding og Uro. Nu ruller Tæppet op for deres indre Øjne. Store underlige Syn! Der kommer for Aartusinder siden et Folk fra Asiens fjerne Egne hid til de danske Øer og Sletter, hid til Højnordens Lande. Det er vore Stamfædre og Stammødre i folkelig Henseende — et fribaarret, højsindet, ædelmodigt Folk, for saa vidt dette kan siges om et Hedningefolk. Se, hvilke forunderlige høje Gudesyn og Gudedrømme, der foresvæver dem! De drømmer vidunderlig dybt om en Alfader, der var før alle Ting, og som skal fremstaa i Herlighed i Fuldendelsens og den evige Ungdoms Tid. De har bevaret et dunkelt Minde fra Menneskeslægten's Barndom om en, som skulde komme og overvinde Slangen (Midgaardsormen, der omsnor den hele Jord); de har en dyb lønlig Anelse om en from Gudesikkert, som skal komme og lide Døden og nedfare til Skyggeriget, men fremstaa igen til Lys og Lykke osv. — altsammen dunkle Minder fra Paradisets Dage og tilslørede Anelser om en Frelse i Tidernes Fylde. — De ser hele Livet som en stor og mægtig Kamp for Sandhed og Retfærdighed mod Løgn og Ondskab. — Tapperhed, Troskab, Hengivenhed mod Konge, Ven, Mø, Hustru, staaer som tiltalende Lysglimt hos vore Forfædre midt under Hedenskabets dybe bælgeomærke Nat. Frejdigt ofrer de Livet i den store, mægtige Kamp, ventende en ny lysende Morgenrøde bagved Dødens Mørke, — og dog var de Hedninger. — Tæppet ruller ned; og de unge Mennesker sidder der grebne af dyb Forundring. Da opflames Hjerterne til Lydighed mod Budet: Ær din Fader og din Moder, at det maa gaa dig vel, og du maa leve længe i Landet! saa det faar sin Anvendelse ikke alene i huslig, men ogsaa i folkelig Henseende og kommer til at gælde ogsaa med Hensyn til vore

Stamfædre og Stammødre som Folk betragtet. — Tæppet ruller anden Gang op. Et nyt Syn viser sig — endnu vidunderligere end det første! En 25 aarig Yngling drager i Aaret 826 fra vore Naboer mod Syd hid til vore hedenske Forfædre. Der brænder en Ild i hans Barm, som er ukendt for vore Fædre. Denne Ild er ikke tændt af noget Menneske; thi det er en himmelsk Ild. Det er Munken Ansgar, en af de første og fornemste af dem, som tændte Norden Frelsens hellige Offerbaal i Hedenskabets underlige Nat. Han holder en hvid Sejersfane med Korsets røde Tegn i sin Haand. Det er Pagtsordets, Trosordets hellige Banner med Kristi Korsens blodrøde Mærke. Folket samler sig om denne Fane, og en ny Kamp begynder — for og imod. Nye Helte fremstaar; ogsaa de er rede til at udgyde Blod — dog ikke andres, men deres eget Hjerteblod, som de beredvilligt ofrer til deres Herres Ære, som købte dem saa dyrt. Men se! efter den første glødende Kamp kølnes Iveren, Fanen sænkes nedad mod Stovet, og Jordens Sinuds og Urenhed stænker paa den. Det er Sløvheden og Mørket i Pavedømmets sørgelige Tider. Det er Vranglærdommens og Vildfarelsernes Urenhed, som fordunkler den kristelige Tros Klarhed. Dog er der Tegn, som varslar om, at Banneret atter vil blive løftet højt. Tæppet ruller atter ned. De unge paa Højskolen sidder der alvorlige, grebne, hensunkne i dybe Tanker og blandede Følelser, mismodige over denne Kamps Mathed i Tiden, men dog fulde af Haab om en ny Dag i Guds Naades Førelse med vort Folk. — Tæppet ruller tredje Gang op, Nutidens Morgenrøde skinner over vort Land. Dejlige Syn. En Bondesøn fra Birkende paa Fyn griber i Aaret 1523 Troens Banner i sin Haand og løfter det højere end nogen Sinde før, saa at det straalere endnu klarere for det danske Folks Øje end tidligere. Det er Hans Tavsens. Ved hans Ophold i Tyskland tændes Luthers Trosild i hans Hjerte. Han kommer tilbage til Danmark og begynder at prædike Naadens frigørende Ord for sine Klosterbrødre i Antverskoven paa Sjælland. Han flytter nu til Viborg, bliver kastet i Fængsel, men prædiker Frelsens Glædesbudskab fra Fængselsvinduerne for de lyttende Tilhørere udenfor. Han bliver udfriet, kommer til København og fortsætter sin Prædikegerning der. Kirkerens store Arbejde bliver gennemført i Danmark. Men se! atter Mørke! Trosbanneret sænker sig paa ny dybt mod Jorden. Dog — Herren kan ikke glemme det danske Folk eller sin store Sag iblandt os. I Aaret 1825 (saa nær 1000 Aar efter Ansgars Ankomst hertil) gav en frimodig Troskæmpe i „Kirken Genmæle“ et mægtigt Anskrig mod Tidens Vantro og Vildfarelse. Han rejser Oldkirkens vældige Trosbanner paany højt iblandt Folket. Det er den nu snart 90 aarige Grundtvig. Pagtsordets hvide Sejersfane med det røde Korsmærke er atter løftet højt iblandt os. Den store Aandekamp er fremtraadt med ny Styrke. Mørkets og Lysets Hærskarer ruste sig og samler sig. De forbereder sig til den sidste store Strid. Og vi vide, at Lysets og Livets herlige Sag skal vinde sin mest glimrende Sejr henimod Dagenes Ende. — Tæppet ruller tredje Gang ned. De unge Mænd og Kvinder er dybt grebne af disse Aandesyner. Hjertet svulmer i deres Bryst. De ønsker ikke at staa som ørkesløse Tilskuere overfor denne Strid. Der er vaagnet en usigelig Lyst og Længsel efter at gribe Sandhedens Sværd for at ile hen blandt Lyskæmpernes straalende Rækker, at de der kan udfylde deres Plads i den opløftende Aandestrød til Guds Ære. — I det nu dette Folkesyn males paa Højskolen, er det dog ikke Opgaven udelukkende at paavise Kors-

fanens sejrige Gang gennem Aarhundrederne (ihvorvel alt bliver at indordne under de her fremsatte Tidsafsnit), men det bliver Formaålet derunder grundigt og tydeligt at skildre den Folkejordbund, hvorpaa Troens Banner er plantet, at fremvise de mange folkelige Dødsurter og Livsplanter (Kæmpeviser, Digtværker, historiske Skrifter osfr.), som er opvoksede der igennem Tiderne, at fremstille de mange dyrebare Minder, som vi endnu finder paa den danske Folkeager. — Men se! saa vist som nu dette er Folkehøjskolens store Opgave og egentlige Hovedmaal, saa vil vi jo ogsaa forstaa, at Læsning, Skrivning, Regning, Haandarbejde, Legemets Øvelse til Styrke og Smidighed osv. vil faa en helt anden Plads, end mange tænker. Saadan Lærdom faar naturligvis ogsaa her sin store Betydning; men det bliver ikke Skolens Hovedformaal; det bliver kun Midler til end mere at dygtiggøre os til Livets store Aandekamp. — Folkehøjskolen virker i Folkeoplysningens Tjeneste. Den er ingen Kirke, men en folkelig Lys- og Livsmagt. Derfor er det heller ikke dens nærmeste Opgave at prædike Kristendom; dette er jo Kirkens store Kald. Alligevel stiller Højskolen sig venligt overfor Guds Kirke og henviser dertil. Ja, det er selvfølgelig et af de store Aandebilleder, som den vil vise de unge. Den minder derfor ogsaa om Grundtanken i Herrens Ord, naar han siger: I er Verdens Lys; den Stad, som ligger paa et Bjerg, kan ikke skjules (Matth. 5, 14). Ser du den glimrende Stad paa Bjerget? siger Højskolen; der og kun der alene stilles din Sjæls dybeste Længsel, der og kun der alene finder du Hvile for dit fredløse Hjerte. Tys! stille! Hørte du Klokkens ringe? siger Højskolen. Vi tænker ikke paa de udvortes Kirkeklokker, skønt de ogsaa kunne have den skønne Betydning. Hørte du Længselens dybttonende Klokker ringe dig til Kirke, til Guds levende Menighed, den ubevægelige Aandekirke her i Verden? Mærker du ikke, at alt det folkelige i sin skønneste Blomstring udenfor Naadens Lys det kan dog aldrig stille dit Hjertes dybeste Savn? Videre er det egentlig ikke Folkehøjskolens Opgave at bringe Hjerterne. Dog — kan den bringe dem længere, da vil den gerne. „Kom og følg med op til Staden paa Bjerget!“ vil den gerne sige. „Kom med! gaa op og lyt til Sandhedsaandens mægtige Frelseord! laan Øre til Glædesbudskabets vidunderlige Orgeltoner om Synd og Naade, som bruser igennem Aandekirkens lyse Tempel!“ — Disse Aandsyner, som straalere for Tankerne, som opflammer Hjertet, som ansporer Viljen, de bliver saa udsungne i glade Toner fra Hjertets dybe Sangbund. Løftende, oplivende Sange fulde af Glæde over det jordiske og himmelske Fædreland, gennemtoner Højskolen fra Morgen til Aften. — Hvad vi her har fremsat som Folkehøjskolens Opgave, det gælder ikke alene denne Skole, men Højskolen overhovedet. Dog — ingen menneskelig Bestræbelse under Solen bliver fuldkommen, men vi har her antydnet Maalet for denne Folkeoplysnings gode Gerning. Ogsaa her kan det anvendes: Ikke at jeg har allerede grebet det eller er allerede fuldkommen, men jeg jager derefter om jeg dog kan gribe det (Filip. 3, 12).“

Til Slut taler Trandberg om Modstanderne baade blandt de vantro og troende. Han beklager, at der findes en stor Skare „aandssløve Naturmennesker, Verdensbørn;“ og nogle „træller alene for Mad og Drikke“ eller „lever for at samle Penge“ til „Fordærvelse for dem selv og deres Børn;“ eller de elsker „pragtfulde Bygninger, smukke Vogne, Stads og Forfængelighed osv.“ — andre vil vel nok have en Slags Oplysning; men det er „Maane-

skins- ikke Solskins-Oplysning de ønsker; de har blot Sans for tørre Kundskaber og benradagtige Lærdomme; men Hjertelivets, Kærlighedslivets Solvarme og Himmelvarme er de fjendske“ osv. — „Saa er der de kortsynede troende;“ de forstaaer ikke, at de midt under deres dybe Fordærvelse er „Guds Slægt“ (Ap. G. 17, 28—29; Jak. 3, 9—10), og derfor ikke elsker „Folkeoplysningen paa Højskolen;“ og andre, som ikke nægter Gudsbilledligheden; de kan forstaa, at en Kristen befatter sig med Agerbrug, Handel og Skibsfart m. m., men de forstaaer ikke, at „Folkeoplysningens højere Aandssyssel ogsaa hører med til et Folks sande Udvikling til det af Gud bestemte Maal.“ Men vi synger: „Trods Mørkets Harm i Straalearme af Lys og Varme vor Skole staa.“ — Trandberg mindede til Slut om, at Kvinden med sit rige Følelsesliv bør lige saa vel som Manden under Højskolens Paavirkning, saa hun kan „staa ved Mandens Side i Aandekampen forfriskende og kvægende det tørre Menneskeliv med Kærlighedens rige evige Strøm.“ — Trandberg ønsker derefter, at „Bornholms Folkehøjskole maatte bære god Frugt og bringe rig Velsignelse baade for vort jordiske og vort himmelske Fædreland.“²⁸

Det fremgaar af den gengivne Tale, at Trandberg besad en Del digterisk Evne til at male og skildre fantasifuldt og kønt, og at han havde Forstaaelse af den grundtvigske Højskoletanke og Hindringerne for dens Vækst og Fremgang i Folket. Om Trandbergs og den Tids Opfattelse af Myter og Historie samt Højskolens Opgaver ikke helt stemmer med Nutidens, er jo en anden Sag. Hans Højskolearbejde gik imidlertid godt. Alle Vidnesbyrd gaar ud paa, at han var en dygtig Lærer; og foruden Lærergeneringen var han stærkt optaget af sin præstelige Virksomhed, som drog ham saa her, saa der hen at prædike, berette syge, holde Altergang, døbe Børn, begrave døde og holde Kirketugt o. desl. Han prædiker nu stundom om „Tanken under Lydighed mod Kristus“ (1. Kor. 1, 10), „Helbred for de sønderknuste Hjerter og Frihed for de fangne“ (Esaj. 61, 1), om „Søndenvinden med dens Velsignelse“ (Højs. 4, 16), „den kostelige Perle“ (Matth. 13, 45), „Jeg har forelagt dig Livet og Døden, Velsignelse og Forbandelse, for at du maa vælge Livet“ (5. Mos. 30, 19) osv.

Men ogsaa i den Tid følte Trandberg sig generet af Luthersk Missionsforenings Fremgang, saa han maatte skrive til Birkedal og Bojsen derom. Den 1. og 2. Juli holdt nævnte Forening et Møde i Almindingen, hvor Spørgsmaal som: Daabs-pagten, Genfødselen, Gudsbilledligheden, den frie Naade, Helbyggørelsen m. m. blev drøftet. Chr. Møller havde foruden Skomager Andersen en Del svenske Lægprædikanter til at hjælpe sig; og da Trandberg, J. Bon og „hellige Bech“ mødte som For-

svarere af det grundtvigske Livssyn, blev de helt slaede af Marken. En Meddeler beretter, at de møllerske var saa haarde paa det, at da Trandberg stod tørstig og træt paa Talerstolen og bad om lidt Vand at læske sig ved, vilde ingen give ham det; og da Meddeleeren saa havde hentet et Glas Vand til ham, havde han takket meget bevæget.

Det varede dog ikke længe, før Samarbejdet med de grundtvigske gik i Stykker for Trandberg. Han var med Tankerne for langt ovre i den anden Verden, i Guds Rige, til at han kunde følge dem i alle deres verdslige Forehavender. Den 8. Juli skrev han i sin Dagbog: „Bon drikker med Nylarskirkeboerne i Almindingen“; og da Fru Trandberg og Fru Bon i Bornh. Avis for 24. Juni havde medopfordret til at støtte en Basar til Fordel for Undervisningsmidler, Gymnastiksal og Hestestald ved Højskolen, blev der Uenighed om Basarens Afholdelse. De fleste vilde holde den en Søndag for at faa saa mange Folk som muligt samlet i den Anledning; men Hr. og Fru Trandberg vilde ikke bruge Herrens Dag til saadan verdslig Handel; og den 17. Juli, da Fru Trandberg og J. Bon strides om den Sag, ved Trandberg ikke bedre end at fly hen til sin gode Ven J. Kofoed paa Kofoedgaard, hvor han saa blev et Par Ugers Tid og udførte derfra sin Præste- og Lærergerning, til Højskolen sluttede (1. August).

I Bornh. Avis for 25. Juli s. A. udtaler „mange Aktiehaver“ deres Glæde over, at den Uro, som Trandbergs Medvirken ved Højskolen havde været, var vegen, idet „dette Forhold er aldeles brudt, og Højskolen derved befriet for den Mistro, som den paa Grund heraf var bleven Genstand for“. I samme Avis berettes fra Ibsker om, hvorledes Lucianus Kofod havde holdt et „rigtigt beaandet Foredrag“ imod „Fromhedskvalmen“ (Pietismen), der var en „Vanhelligelse af Guddommen“ o. desl. og Forstander Bon havde talt i Tilslutning dertil.

At beskyldte Trandberg for mørk Pietisme var dog at gøre ham Uret; thi gennem hans Alvor fremstraalede altid den glade Aandslivlighed, saa han ofte midt i sin Travlhed kunde møde Folk med spøgefulde Ord; og det gengivne Foredrag vidner om hans Værdsættelse af kristelig Kultur.

Efter Brudet med Højskolefolkene flyttede Trandbergs til Svaneke (Md. Abrahamsens Sted), hvor de lejlighedsvis styrkede sig ved Søbade samtidig med, at Trandberg holdt Møder i

Neksø, Bethania og Sandflugtsskoven osv. I den Tid fik Trandbergs Besøg af Frøknerne Brix og Friis og Fruens Søster, Jægermesterinde Neergaard med Døtre; og Trandberg skal da have været meget munter og moret sig med at citere bornholmske Talemaader o. lign., naar han og Fruen kørte Gæsterne rundt om paa Øen og gjorde Besøg paa Vallensgaard, Kofoedgaard o. fl. St. Hjemme øste han som sædvanlig Trøst af Guds Ords Forjættelser; og stundom maatte Violinen frem og tolke hans Følelser og stemningsbevægede Liv.

Da det nordiske Kirkemøde skulde holdes i København den 5.—7. Sept. 1871, var Trandberg med dør og hørte bekendte Mænds Udtalelser om forskellige Emner. Særlig glædede det ham nok at høre gamle Grundtvig tage stærk Afstand fra Ny-rationalismen og høre Pastor Blædel tale forstaaende om Irvingianernes levende Haab angaaende Herrens Genkomst. Dagen efter er Trandberg ogsaa med til det herlige Vennemøde paa Store Tuborg Grundtvigs 88 Aars Dag, hvor saa mange af de bedste Grundtvigianere oplod deres Røst, og hvor selve Oldingen talte overbevisende om, at „naar denne vor jordiske Hytte nedbrydes, skal vi ikke findes nøgne, men faa et himmelsk Legeme“ osv.²⁹; og Trandberg var baade til Alters og til Middag hos den gamle Aandskæmpe, ligesom han heller ikke forsømte at besøge Irvingianeren Thomsen.

Paa Hjemrejsen fulgte Trandberg med Aaker Præsten Algreen og Højskoleforstander Nørregaards fra Testrup, som senere besøger Trandbergs i Svaneke, hvor disse endnu boede og virkede en lille Tid. Det kendtes forøvrigt, at Beboere i den By havde fra Rosanders Ophold dør snarere faaet Antipati for Guds Ord end Lyst til at høre det. Mens Trandberg en Aften holdt Møde paa Raadhussalen, havde Modstanderne kastet Skarn „foran Indgangsdøren“³⁰; og een Nat „blev en Skarntønde hældt ud over Trandbergs Trappe“.³¹ Den Slags betragtede Trandberg som en „Forfølgelse for Retfærdigheds Skyld“ (Matth. 5, 10), hvad det jo ogsaa var for hans Vedkommende; men Fruen havde sværere ved at tage det paa den Maade.

Den 9. Okt. flytter Trandbergs tilbage til Bethania. Plejesønnen kommer i Skole hos H. C. Dam. Trandberg læser i „Apostelmenighedens“ Skrifter; og Fruen er ofte syg det Efteraar. Paa de sædvanlige Prædiketure taler Trandberg retledende om „Genfødselen“ og „det betingelsesfri Evangelium“. Den 29. Nov.

holder han Menighedsraadmøde i Bethania, hvorved han minder om Daniels Bod og Diakonernes Pligter; og ved et Menighedsmøde bagefter øves Kirketugt og mindes om at samle Arbejdere til Herrens Høst. I Juletiden talte han manende om Stefanus' Vidnesbyrd og den store Trængsel samt om at „vaage og bede til enhver Tid for at kunne blive i Stand til at undfly alle disse Ting, som skulde ske, og bestaa for Menneskesønnen“ (Luk. 21, 36). Den 29. Decbr. fik Trandberg Besøg af sin Fætter Lars Ibsen, Sose, som havde været mange Aar i Amerika; og saaledes begynder Kaldet fra den Verdensdel at melde sig.

I Begyndelsen af 1872 forbereder Trandberg en stor Vækkelsesturné paa Grundlag af Forventningen om Herrens nære Genkomst. Plejesønnen Anthon sendes ud rundt om paa Bornholm for at bestille Prædikepladser; og den 18. Januar skriver Trandberg i Bornh. Avis: „Det er min stille, glade Forventning, at Herrens Tilkommelse er nær, at om kort Tid Herrens Ord vil opfyldes.“ Han henviser til Ordene i Matth. 24, 22 og 1. Tes. 4, 16—17 om de troendes Optagelse til Herren før den store Trængsel; og han bebuder en Række Møder om det Emne. Foruden at besøge sine kirkelige Forretninger i Menigheden holder Trandberg derefter gennem 3 Maaneder Vækkelsesmøder i Svaneke, Bethania, Kildesgaard og Løkkegaard i Rø, Gudhjem Skole, Pæregaard i Østerlars, Hasle Raadhus, Skovgaard i Rutsker, Sandvig, Hollændergaard i Olsker, Vellensby og Arnager i Nylars, Tingsted og Kantedam i Vestermarie, Almegaard, Bjørnegaard, Yppernegaard i Nyker, Rosmannegaard og Tornegaard i Knudsker, Sæderegaard og vestre Skole, Duebjerg og Stangegaard i Klemensker samt i Neksø og Rønne. De vigtigste Tekster var: Matth. 24, 37—43, Aab. 21, 6 og Gal. 6, 14. Trandberg blev saa medtaget af den Turen omkring paa Øen, at han Søndag den 24. Marts maatte lade sin Kone læse en Prædiken i Stedet for almindelig Gudstjeneste i Bethania, mens han selv holdt sig stille i sit Kammer og bad til Gud.

Den trætte Frimenighedspræst havde imidlertid faaet et „Opsæt fra Kirkeministeren“ med Udsigt til Anerkendelse paa visse Betingelser; og i Henhold dertil indsendte han den 2. April en ny Ansøgning om den Sag medunderskrevet af en Del Menighedsmedlemmer samt en Erklæring, hvori Trandberg lover at underkaste sig Valgmenighedsloven“ og „ligesom de alminde-

lige Sognepræster rette sig efter de kirkelige Love og Forskrifter“ osv., og „at han navnlig ved Skriftemaalet og dettes Forhold til Altergang vil rette sig efter den i Folkekirken nu bestaaende Orden; og at han navnlig ved Kirketugten vil rette sig efter den for Folkekirkens Præster gældende Forskrift, ikke at udelukke nogen fra Alterens Sakramente, forinden han derom har raadført sig med Provst og Biskop.“³²

Meget af det faldt nok Trandberg svært at gaa ind paa; og der var mere, som spærrede for lyse Fremtidsudsigter. Først i April rejser hans tidligere Lægprædikant, Strømberg, til Amerika. Grunnet søger atter at vinde Indgang i Trandbergs Menighed i Neksø; og Luthersk Missionsforening begynder at bygge et Missionshus i Aakirkeby — ikke langt fra Bethania. Alt sligt var nok Vink fra Herren om, at Trandberg skulde søge sig en anden Virkeplads (jvf. Luk. 9, 5); men han forstod ikke Kaldet endnu. Han tænkte sig Herrens Komme eller Døden nær forestaaende; og den 17. April opretter han et gensidigt Testamente med sin Hustru.

Det, der smertede Trandberg mest, var, at Møller fik saa stor Fremgang — endogsaa paa hans Enemærker; og i Maj Maaned er han flere Gange alene i Stilhed og Bøn til Gud om det Forhold. Da hans Hustru og Plejesøn er rejst til København den 28. Maj, vandrer han saaledes en hel Eftermiddag alene i Almindingen og beder derefter stille hjemme om, at Gud ikke vil forkaste ham. Den 1. Juni rejser han selv til Hovedstaden, hvor han straks søger Vartov Kirke og siden besøger Grundtvig og gaar til Alters hos ham, ligesom han med Hustru ogsaa søger Trøst hos Irvingianere og andre Venner. Men det var, ligesom de aandelige Styrkemidler ikke forslog denne Gang. Trandberg og hans Hustru følte sig i den Grad afslappet og nedbrudt, at de den 12. Juni maatte begynde paa en „Emserbadekur i Rosenborg Have“, og der blev siden ingen Dagbog ført i flere Aar.

Fra forskellige Kilder vides det imidlertid, at Trandbergs efter Ferien kom tilbage til Bethania og fortsatte deres selvfornægtende Gerning, og at der fremdeles blev strøet adskillige Torne paa deres Vej.

Ifølge en Beretning fra Indvielsen af Luthersk Missionsforenings Hus i Aakirkeby 1872 pegte Chr. Møller da hen mod Bethania og sagde: „Der ligger Bedragia!“ men naar han ved

samme Lejlighed udtalte disse Ord: „Enten et Guds Barn lever en Dag igennem paa det allerfrommeste eller det allerafskyeligste, saa staar om Aftenen Naaden dog lige fast“,³³ saa kan enhver selv dømme om, hvem der blev mest bedraget — enten de, der hørte Trandberg, eller de, der hørte Møller.

Hen paa Efteraaret (den 28. Okt.) fik Trandberg omsider Biskoppens Meddelelse om, at det ved kongelig Resolution af 30. Sept. 1872 var bleven bifaldet, at han paa givne Betingelser maatte være „Præst for den Valgmenighed, som Ansøgerne, efter at de paany have indmeldt sig i Folkekirken, agte at oprette“³⁴ osv.; og deri saa Trandberg en lille Lysning.

Et andet „Lys i Mørket“ kom i Form af Brev fra Trandbergs tidligere Lærlinge i Foulum Præstegaard, Harald og Jørgen Brix, som nu var teologiske Studenter. Den 20. Decbr. skrev Trandberg til dem: „Kun sjældnen har jeg modtaget noget Brev, der har glædet mig saa meget, som de to jeg i Efteraars modtog fra eder.“ Han beder om Tilgivelse for sin Sendrægtighed med at skrive Svar og mindes „de to forunderlige Aar“, han tilbragte i Foulum og Tjele, „da de Kærlighedsbaand blev knyttede mellem“ dem og ham, „som ved Guds store Naade skal holde og sammenknytte vore Hjerter ikke alene den lille, korte Tid, vi vandrer hernede i Udlændighedens Land, men beholde deres Kraft i det hinsides Land i Hjemmet hisset i al Evighed“, skriver han. Trandberg bekender sig ogsaa i dette Brev som en Synder, der søger Trøst i „Jesu Kristi Kærlighed“; og hvad der glæder ham „saa usigeligt“ er, at han tror at „kunne mærke, at Jesus, Verdens Frelser“, er blevet „deres Livs største Rigdom, Salighed og Velsignelse.“

Omsider kom Julen med sin lyse Feststemning, der hos Trandbergs forenede sig med et lønligt Haab om en lykkeligere Fremtid, naar han kom ind i Stillingen som Valgmenighedspræst indenfor Folkekirken.

IX.

Folkekirkelig Valgmenighedspræst paa Bornholm.

(1872—77).

Efter at Trandberg var bleven godkendt som Folkekirkepræst, gik der ca. fire Maaneder med at faa det formelle angaaende den Ting bragt i Orden; og først den 26. Januar 1873 blev han højtidelig indsat som Valgmenighedspræst i Kapellet Bethania.

Bornholms Avis for 15. Febr. s. A. beretter derom, at „da Provst Jork Kl. 9¹/₂ ankom til Bethania, var allerede Bedehuset og største Delen af de tilstødende Værelser optagne af Mennesker, og dog vedblev Folkemængden en Tid lang at bølge hen ad Vejen til Kirken.“ Først forrettede Provsten Altertjenesten og holdt derpaa en forstaaende og kærlig Tale til Menigheden. Han sagde bl. a., at han behøvede ikke som ellers at anbefale Trandberg til Menigheden, da denne selv havde valgt Tr. til sin Præst; men han vilde stadfæste Trandberg som Valgmenighedspræst og erklære alle kirkelige Handlinger, som han udførte, for ligesaa gyldige som alle andre Folkekirkepræsters. Derefter tilføjede Provsten: „Jeg har elsket denne Mand fra den Tid, han sad paa Skolebænken (i Rønne Latinskole), og jeg stod overfor ham som hans Lærer; jeg har glædet mig meget over hans Nidkærlighed for Guds Rige og den Alvor, hvormed han har forkyndt Ordet om Synd og Naade. Vel var der nogle Aar, da jeg ikke kunde følge ham med Glæde; men nu har Herren gennem mange Prøvelser og bitre Erfaringer ført os nærmere igen; og jeg haaber, at vi nu igen skal arbejde til det samme Maal.“ Sluttelig bad Provsten en inderlig Bøn for Pastor Trandberg, hans Hus og hans Menighed.

Der blev nu sunget en Salme, hvorpaa Trandberg besteg Prædikestolen.

Han bad først en Bøn om, at Frelsens Sol maatte opgaa over al Verden, og talte derefter over Dagens Tekst, Matth. 8, 1—15. Særlig dvælede han ved Fortællingen om den spedalske, som helbrededes af Jesus ved hans Nedgang af Bjerget. Efter denne Vejledning fremstillede han Jesus som den eneste, der helbreder for aandelig Spedalskhed. Han skildrede den aandelige Spedalskhed, Synden, som findes hos den faldne Menneskeslægt, men fremstillede dernæst Jesus som den, der ved sit Blod, sit Ord og sin Aand renser os fra denne Sygdom og Besmittelse. Alle de tilstedeværende, virkelig sande Guds Børn blev opfordret til at prise Gud med høj Røst; og de ulykkelige, som vel var rensede i deres Daab, men siden havde glemt og forsømt denne Renselse, blev indtrængende tilskyndet til at søge ham paa ny. Derefter udvidede han Aandens Blik til hele Guds Kirke, alle de døbte i hele Verden; han stillede den frygtelige Spedalskhed, som findes hos den store Mængde frafaldne blandt disse døbte, men mindede ogsaa alvorligt om, at der dog lever et rensat Guds Folk, et rensat Guds Israel, som har forplantet sig og fortsat sig i uafbrudt Række fra Apostlenes Dage indtil nu, saa at Frelserens Ord staa fast: „Paa en Klippe vil jeg bygge min Menighed, og Helvedes Porte skal ikke faa Overhaand over den“. — Modsætningen mellem de spedalske og de rensede i Guds Kirke vil vokse Aar for Aar. — Da kommer Guds Rige, naar Modsætningen mellem Verden og Kristi Evangelium har naaet sin højeste Spids, naar det atter opfyldes paa de Kristne, som Herren siger: „de skal forfølge eder og ihjelslaa eder; og I skal være hadede af alle Folk for mit Navns Skyld“ osv. Trandberg hævdede endvidere, at engang naar Menneskene siger: „Fred og Tryghed“ da skal der ske en pludselig Omstyrtning, en pludselig Omvæltning af alle bestaaende Samfundstilstande og Samfundsordninger, — de sidste Tider for Kristi Kirke paa Jorden skal være som de første, — da kommer Guds Rige, naar Antikristen hersker paa Jorden, det Syndens Menneske, der sætter sig op mod alt, hvad der kaldes Gud og Gudsdyrkelse og gør sig selv til Gud og drager Folkene efter sig osv. (Stykker af Martensens Taler fra 1854—58 oplæses). — I Henhold til Aab. 18, 1—4 mener Trandberg nu, at den store Udtrædelsestid vil komme efter „Babylons Fald“ — den pludselige Omvæltning af alle bestaaende Samfundstilstande (under Antikrist); og „med dette for Øje vil vi ikke let overvurdere den lille Samling af Guds Børn til en fritstaaende Menighed, som fandt Sted her paa Bornholm i Aaret 1863,“ sagde han. „Vi skal ikke tiltage os at fælde nogen afgørende Dom om dette Skridt, om det skete efter Guds Vilje eller imod hans Vilje, om det nemlig skete paa en Gud velbehagelig Tid, eller om vi med noget rigtigt for Øje forudgreb Gud Time. Under Herrens Dom vil vi bøje os, vel vidende, at han fælder den barmhjertig Dom og tilgiver sine Børn alt, baade Synder, som de ser, og dem, de ikke ser. Men dette maa vi sige: Skønt paa hin Tid som under al vor Virksomhed Jesus Kristus, Frelsen i ham og Sandheden i ham var vort Livs egentlige, store Grundtanke, saa maa vi med Smerte bekende, at megen Synd og Skrøbelighed blandede sig ind i vor Gerning, hvorved Guds Værk blev standset og forhindret i sin gode, velsignelsesrige Fremgang og Sejr, at mangt et haardt og ukærligt Ord blev udtalt, som saarede og bedrøvede vore Brødre og skadede Guds Rige, og som ogsaa siden har bedrøvet os selv. Men som vi har søgt og fundet Tilgivelse i Jesu Blod, som renser fra al Synd

— — saa venter vi ogsaa, at vore Brødre ville tilgive os alt, hvormed vi har bedrovet dem.“ — Folkekirkeens Tilhængere har jo ogsaa „mangen Gang syndet mod os,“ sagde Trandberg. — „Dette at Guds Kirke oprindelig i den første Blomstring var fri og ubunden af Statsmagten, at den kun ved sine Synder er kommet i sit paa mange Maader trykkende Afhængighedsforhold til Verdensmagten, men at den ved Fuldendelsen atter vil frigøre sig — dette staar fast som en evig Sandhed.“ Guds Menighed maa heller ikke være umyndig med Hensyn til Valg af Lærere, og angaaende Kirketugt staar Jesu Ord fast: „Giv ikke Hunde det hellige!“ og „kast ikke Perler for Svin!“ sagde Fripræsten. Men naar den danske Folkekirke siden 1863 har aabnet Frihedens Døre for sine Medlemmer, saa de „væsentligt og hovedsageligt“ kan faa „de Goder, som vi den Gang attraaede,“ fortsatte den tidligere Frimenighedspræst, „saa vender vi tilbage i Jesu Navn. Vi har ikke søgt timelig Vinding, Glans eller Herlighed ved denne Tilbagegang,“ vedblev han, „Gud er Vidne; men vi gik tilbage, fordi vi hungrede og tørstede efter Menneskesjæle,“ og Trandberg vil udrække Broderhaand mod „enhver, som af Hjertet tror paa den samme Frelser“ som han osv. — Efter at Trandberg derefter havde takket Provst Jork for „hans kærlige og milde Ord“ og bedt en Bøn, gik han ned fra Prædikestolen.

Og da Gudstjenesten var til Ende, skiltes Mængden, mens „Glæde, Mildhed og Kærlighed lyste fra mange Øjne.“¹

Trandberg havde i sin Tid maattet høre meget for sin Udtrædelse af Stats- eller Folkekirken, og da Tilbagetrædelsen nu var ordnet, saa han havde faaet sin Plads der igen, haabede han, at mange — særlig de ved ham vakte Venner, som ikke havde fulgt ham ind i en Frimenighed — nu skulde slutte sig til ham. I den Hensigt havde han anskaffet en mægtig tyk Medlemsprotokol.² Men der gik Dag efter Dag, Uge efter Uge, uden at noget større Antal meldte sig til, saa de fleste Blade i Protokollen blev ubeskrevet. Aarsagen var vel, at han nu vitterligt havde brudt sit Løfte fra Udtrædelsesdagen om ikke at ville tilhøre Statskirkesamfundet mere; thi det tænkte mange paa, saa den „Glæde, Mildhed og Kærlighed“, som havde ytre sig ved Genindsættelsen betød kun en øjeblikkelig Stemning.

Der var ogsaa i de forløbne Aar sket en stor Forandring med de vakte Sjæle. Mens en Mængde havde blindt fulgt Møller, var andre bleven saa grundtvigske eller verdsligt sognekirkelige, at de ikke lod sig rokke; og selv i Trandbergs Frimenighed, saasom i Neksø, var der dem, der ikke vilde vide af flere Svingninger. De var bleven Frimenighedsfolk; og det vilde de vedblive at være. Flere af dem, som Trandberg selv havde paavirket i grundtvigsk Retning, foretrak nu ogsaa, da

der skulde meldes til Kirken og løses Sognebaand, at løse dette til de rigtig grundtvigske Præster som Christensen i Rønne, Algreen i Aaker eller Henning Jensen i Pedersker. De sidste arbejdede jo paa det Grundlag, Trandberg havde lagt. Om Algreen hedder det, at han udmærkede sig ved sit lyse Syn, sine velformede Taler og sit elskværdige Væsen; og han evnede at samle de vakte om sin varme, stærke Forkyndelse;³ og om H. Jensen, der kom til Pedersker 1873, gjaldt vel noget lignende. I Følge Vestermarie Præsteembedsbog meldte 9 uden Stilling betegnede Frimenighedsfolk sig tilbage til Folkekirken den 28. Febr. 1873 for derefter at løse Sognebaand til Pastor Trandberg, medens en velhavende Gaardmandsfamilie meldte sig tilbage den 4. April s. A. for at løse Sognebaand til Pastor Algreen; og ifølge Rønne Præsteembedsbog meldte 19 Smaakaarsfolk af Frimenigheden sig tilbage i Rønne den 10. Marts s. A. for at tilhøre Trandbergs Valgmenighed. Hvor mange, der løste Sognebaand til de grundtvigske Præster, kendes ikke. Men det vides, at flere af Trandbergs Frimenighedslemmer i Stedet for at melde sig tilbage til Folkekirken, nu gik ind i Irvingianer- eller Baptistsamfund. I Neksø hævdede de standhaftige Frimenighedsfolk sig — med Købmd. Matth. Hjort i Spidsen — som en lille selvstændig Frimenighed, hvilken Trandberg ogsaa som Valgmenighedspræst blev ved at betjene.⁴

Ifølge Medlemsprotokollen fik Valgmenigheden ialt 680 Tilhængere, hvoraf 241 var fra Aaker Egnen, 209 fra Neksø og Omegn, 105 fra Østermarie Distriktet, 53 fra Olsker-Allinge, 46 fra Klemensker og 26 fra Rønne Kanten. De fleste Tilhængere eller Medlemmer bestod af ubemidlede Arbejdere, Tjenestefolk og Fattiglemmer. Fra det store Aaker Sogn kom kun een Gaardmandsfamilie med; og i hele Valgmenigheden fandtes kun 6 af den Stand. Medlemmerne bidrog frivilligt til Præstens Løn, hvilket for Neksø Afdelingen kun beløb sig til omkring 116 Kr. aarligt⁵ — og i Forhold dertil fra hele Menigheden ca. 400 Kr. Efter Sigende fik Fru Trandberg 400 Rdl. (800 Kr.) om Aaret fra Tjele foruden anden Støtte fra Familien; men alligevel — de omtalte Indtægter var ikke til at blive fede af; og dog søgte Trandbergs vedblivende at være lige gavmilde og gæstfri.

I et Brev til Harald og Jørgen Brix af 24. Febr. 1873 indbyder Trandberg dem tilligemed en Student Dohn „at tilbringe et Par Maaneder herovre som Gæster“ og venter paa i Forening med

dem „at bese vor dejlige Ø og i Fællesskab at glæde sig over det jordiske og himmelske Fædreland“. Trandberg føjer til: „Vi har jo ogsaa vor store Plejedreng gaaende herovre; kunde der lejlighedsvis falde en enkelt Brødkrumme af til ham fra eders Visdoms velbesatte Bord, vilde det være godt for ham“.

De indbudte Gæster indfandt sig imidlertid ikke; og den konfirmerede Plejesøn fik i Stedet for Visdomsgaver fra dem Arbejde ved Landbruget hos Andersens, Engegaard i Vestermarie. Dér var Fru Trandbergs tidligere omtalte Lærerinde- og Sygeplejerelev Marie Munk nu Frue og Husmoder.

Det kan forøvrigt skønnes af anførte Brev, at Chr. Møllers Beskyldning mod Trandberg om at føre Folk til Selvbedrag havde gjort sin baade skadelige og gavnlige Virkning — skadelig, fordi den let bragte Trandberg til Tvivl, men gavnlig, fordi Trandberg som et Guds Barn fik „det onde vendt til det gode“, saa hans Tro gennem Tvivlen blev fastere. Han skriver saaledes angaaende Studenterne Haralds og Jørgens Tro paa Frelseren, som han jo havde medvirket til, at de besad: „At det skulde være enten Hykleri eller et Selvbedrag, naar I taler om vor højlovede Frelser og Livssamfundet med ham — nej! den Tanke tør jeg ikke give Rum i mit Hjerte.“

Med Hensyn til Kirkernes Benyttelse og Samarbejdet med tidligere Modstandere blandt Gøjstligheden mødte Trandberg ogsaa nu en Del Vanskeligheder.

Vestermarie-Præsten, J. P. Kofoed, fortæller følgende i sin Embedsbog: „Onsdagen den 2. April (1873) prædikede Valgmø-nighedens Præst Hr. Trandberg her i Kirken. Kirken var overfyldt. Prædikenen varede i to Timer — en Karaffel Vand tømt paa Prædikestolen. En anden Gang mindre Vand op til Præsten — og kortere Prædiken; thi der siges ikke Amen, før Vandet er optrukket. Efter Prædikenen stor Farvelsigen paa Kirkegaarden til Trandberg og Frue. En Kærling ytrede til Fruen, at Vestermarie er det ugudeligste Sogn, hun havde kendt. Kunde jeg faa at vide, hvad det var for en Kærling, er jeg overbevist om, at hun selv er en af de ugudeligste i hele Sognet.“

Det gik antagelig lignende flere Steder. I Neksø forlangte Sognepræsten f. Eks., at hver af Trandberg forrettet Daab for Frimenighedsfolkene skulde tilmeldes Sogneembedets Kirkebog; men flere Præster stillede sig ret venligt til Valgmenighedspræsten.⁶

Den 11. Juni prædikede Trandberg i Gudhjem Kirke og den 18. s. M. i Ols Kirke; og det var vistnok ved sidstnævnte Lejlighed han blev kendt med en i det Sogn boende Husmand W. Bachmann, som i den Tid begyndte at holde gudelige Forsamlinger her og der. I hvert Fald fik Trandberg ham antaget som Valgmenighedens Lægprædikant; og Bachmann holdt i Sommeren 1873 Møder hos Husmænd, i Skovø eller Kapeller, snart i Olsker og Tejn, snart i Østermarie og Klemensker eller i Ypnasted, Svaneke, Aarsdale, Neksø, Snogebæk, Bodilsker, Vestermarie og Vallensgaardshusene osv.; og Avlsbr. Hullegaards Søn, Otto Hullegaard fra Allinge, hjalp ogsaa Trandberg med Prædikegerningen. Selv holdt Trandberg bl. a. en Ekstraprædiken (udenfor Menigheden) i Neksø Lystskov den 13. Juli s. A.; og da han med Frue var ude paa deres sædvanlige Ferierejse til København og Jylland samme Sommer, besøgede Præsterne Algreen og Henning Jensen Gudstjenesterne i Bethania. Siloam-Kapellet, som vel havde været benyttet hele Tiden, blev først officielt anerkendt som Valgmenighedskirke den 26. Okt., da Trandberg højtidelig indsattes der af Provst York.⁷

Valgmenigheden stillede sig venligt baade til den grundtvigske og indremissionske Folkekirkeretning; og Trandberg blev ogsaa ved at medvirke lidt paa Højskolen, hvor han saaledes holdt Forsamling den 11. Decbr. s. A.⁸

I Aaret 1874 fortsatte Trandberg sin Gerning som Valgmenighedspræst for den spredte Menighed og lod Bachmann og Hullegaard hjælpe sig med at prædike rundt om; men der saas saa lidt Frugter af det ihærdige Arbejde. Tilgangen til Valgmenigheden blev omtrent 0; og det knøb for Trandbergs med at skaffe Midler til eget og Lægprædikanternes Underhold. Dette var vel een af Grundene til, at Fru Trandbergs Moder, Enkekammerherreinden med Datter fra Tjele, kom over og besøgte Trandbergs i første Halvdel af Juli Maaned det Aar.⁹ Ved saadanne Lejligheder plejede der gerne at falde noget af fra den store Herregaard til det lille Bethania.

I Sommeren 1874 blev Aa Kirke restaureret paa Grund af „tiltagende Skrøbelighed“ — Langhusets Midtmur blev fjernet, og Taarnets øvre Del fornyet m. m.; og i den Tid holdtes samtlige Gudstjenester for Aaker Sogn i Valgmenighedskapellet Bethania.¹⁰ Under Pastor Algreens Bortrejse i August Maaned maatte Trandberg besøge alle Gudstjenester og kirkelige Forretninger

samme Sted, saa han blev at kalde Sognets aandelige Leder i den Tid.¹¹ Men den Højhedslykke varede kun kort; og siden laa stadig Skuffelsen over, at Valgmenigheden fik saa ringe Tilslutning, over ham som en Mare og tyngede hans Sind. Der-til kom Sorgen over begaaede Fejlgreb, Menneskers Ligeegyldighed overfor Trandbergs ideelle Kristendomsstræben og Fruens aftagende Lægepraksis og kastede sine mørke Skygger over og ind i Bethaniahjemmet. I Sept. tog Trandbergs en lille Pige fra Tingsted i Pleje til at lyse op; men efter $\frac{1}{2}$ Aars Tid kom begge Forældrene og hentede deres Barn hjem igen.

I Følge den nu fortsatte Dagbog og andre Beretninger synes Trandberg fra Begyndelsen af 1875 at have følt sig som i en Verden blandt Røvere. Han taler ved Møder om „Jesusbar-net, Røverskoven og Frelserborgen“, og den 10. Januar holder han i Bethania en „Smertens Prædiken“. Alligevel opgiver Valgmenighedspræstens ikke at være barmhjertige Samaritaner. Eftersom det var gaaet galt for Byfoged Nygaard i Neksø, tog Trandberg hans to smaa Drenge med hjem til Bethania den 14. Januar og gav dem der Røgt og Pleje i flere Aar. Næsten efter hvert Møde i Bethania bød Præsten og Fruen besøgende ind til Middags- eller Aftensmaaltider, hvad der ogsaa maatte tære paa deres lille Indtægt. Pastor Algren forstod, hvor økonomisk svært Valgmenighedspræstens havde det; og som Paaskønnelse for, at Sognemenigheden havde faaet Lov at holde til i Bethania sidste Sommer, udvirkede han, at der en Dag blev ofret i Kirken til Trandberg. Saaledes blev Valgmenighedspræstens hjulpede den Gang; men snart kom Nøden igen og det paa flere Maader.

Den 28. Januar taler Bachmann om Fraflytning — sagtens paa Grund af Vanskeligheder med Udkommet. Trandberg føler sig træt. Hans Hustru maa læse med Konfirmanderne hjemme i den Tid; og han bliver medtaget af flere Ture til Neksø i „haardt Vejr“ samt en do. til Svaneke.

Den 13. Febr. skriver han: „En svær Forkølelsesfeber led-saget af Gulsot overfalder mig med knusende Vælde.“ Der op-randt derefter nogle „frygtelige Dage fulde af de kvalfuldeste Legemspiner, men ogsaa fulde af Himmeldrikke og store, klare Evighedssyner.“ For at der kunde blive Ro, maatte Anthon køre med Plejebørnene til Pødersker (Præstegaard); og i de Dage førte Trandberg „Hjertesamtaler“ baade med Hustruen, Anthon og sine Søskende, som kom at se til ham — næppe ventende

at se ham paa Benene mere; men Gud havde sine egne Planer med den syge Valgmenighedspræst.

Den 18. Febr. begyndte Trandberg at blive bedre; og den 27. kunde han atter være lidt oppe. Fra den Dag gik det jævnt fremad med Bedringen, saa han kunde modtage Besøg af forskellige andre paarørende og Venner. Der var dog ikke Tale om nogen Præstegerning endnu. Gudstjenesterne i Bethania blev i flere Søndage besørget af Degnen Jens Mahler, der blot læste en Prædiken, eller Nabopræster, der kom og prædikede. Først Langfredag den 26. Marts dristede Trandberg sig til at gaa ind i det til hans Bolig stødende Kapel og holde en Tale; og da var der til hans Glæde „mange Folk“, saa det blev en „yndig Dag“. Men udenfor „Fæstningen“ turde den medtagne Præst ikke begive sig før en Maaned efter, da han og hans Hustru gjorde en Udflugt til Peders Præstegaard.

I den Tid optog Trandbergs den 11—12-aarige Laura Andreassen fra Aaker til Plejebarn og havde hans Broder Hans Jørgens blinde Datter Gine i Huset, ligesom de ogsaa tog sig af en 21-aarig udøbt Mormompige, som Trandberg læste Religion med og døbte den 25. April.

Trandberg var imidlertid kommen saa vidt til Kræfter, at han atter kunde overtage sin Præstegerning med den besværlige Turen om her og der. Hans Sygdom havde gjort ham mere himmelstræbende og stærk i Kristi Efterfølgelse; og da han fandt, at Bornholmerfolket var „jordisk sindet, dødt og dovent“, opsendte han „svære Angst- og Nødraab“ til Herren¹² og mindede stundom i Skriftetalerne saa vel som i sine Pinseprædikener om, hvorledes der var „kødelige og aandelige blandt de troende“. Ved Luthersk Missionsforenings Møde i Aakirkeby den 30. Maj, hvor ogsaa Ahnfeldt var til Stede, talte Trandberg stærkt for „Vækst i Helliggørelse“. Men hans Legemskræfter kunde næppe staa Maal med hans høje aandelige Stræben. Han følte sig ofte træt og svag, led bl. a. af Tandpine; og da Bachmann og Hullegaard nu kun hjalp lidt til med Prædikegerningen, blev Trandberg saa træt, at han allerede i Maj og Juni s. A. begyndte at forhandle med sine Venner om „en Udløsning fra Valgmenigheden.“ Trandbergs Tilstand paa den Tid er karakteriseret ved Almindingsprædiken den 27. Juni om de trætte og besværede, som Jesus vil give Hvile, samt om Dyret og Herrens Dag (Matth. 11, 28 og Aab. 13). Mødet var iøvrigt begunstiget af „dejligt

Vejr"; og da det var den største Forsamling paa mange Aar, bevirkede det en øjeblikkelig Oplivelse. Af modsat Virkning blev det, at Bethaniamøderne stadig blev saa daarligt besøgt, og at Nabopræsten Borgen nægtede at tage Trandbergs til Alters.

Det gik nu jævnt med Vanskeligheder, Modgang og Svægelighed.

I Juli Maaned modtages Sommergæster, hvilke Trandberg med anstrengt Humør ledsager rundt paa Øen; og ved Prædikemøderne i Neksø Mose, Sandflugtsskoven og Koføedgaardsskoven taler Trandberg om Kristi Gravlæggelse (Joh. 19, 41—42). Fra 12. August til 11. September bor Trandberg med Familie i Peders Præstegaard, vikarierer for Pastor Jensen, besøger sine egne Menighedssager og tager Søbade for at vinde Kræfter.

Om Efteraaret maa Trandberg hærde sig ved „stærke Legemsøvelser“, men føler sig dog svag og lider af økonomisk Tryk. Bachmann rejser helt bort den 8. Oktober. Begge Præstefolkene gaar i udslidte Klæder. Fruen maa have en ny Kaabe syet for at kunne rejse med sin Mand og Plejesøn til København den 22. Okt. Derovre maa Trandberg henvende sig til Understøttelsesforeningen for at faa Penge til Rejse og en ny Præstekjole og Skolepenge til Anthon, der med Amtsunderstøttelse sendes til Testrup Højskole den 1. Novbr.

Paa Rejsen søgte Trandbergs iøvrigt at hente baade Kræfter og aandeligt Lys til deres Gerning. De hørte de bekendte Præster: Frimodt, Schepelern og Pauli, var med til Missionsmøde i Trinitatis og til Alters i Vartov, besøgte Slægtinge, bl. a. Fruens Moder, der nu boede i København, da Tjele var overtaget af Christian Lüttichau. Endvidere gæstede de Høgsbros, hvor de traf sammen med Enkefru Grundtvig, Chr. Berg og flere; og Trandberg besøgte ogsaa Biskoppen, Asylskolen og Irvingianerne.

Hjemkommen samlede den trætte Valgmenighedspræst sit Menighedsraad den 21. Novbr. og indprentede det Ordene i Ef. 14, 21 under Henviisning til de 3 guddommelige Personers Enighed og indbyrdes Kærlighed, som det er udtrykt i den apostoliske, nicæiske og athanasiske Trosbekendelse; og han mindede om Apostelmenigheden (Irvingianerne), som vil berede de Kristne for Herrens Genkomst.

Naar Trandberg i den Tid er ude paa Præsteforretninger, viser han sig stundom tavs og indesluttet. Hjemme i Bethania gaar han ofte lange, ensomme Spadsereture¹³ eller sidder i sit

Værelse og læser: Flammarion: „Beboede Verdener“ og en Bog, som hedder „Aandeverdenen“. Det synes, som han lever mere i den tilkommende end i den nærværende Verden. Nedbøjet og træt og lidende af Ørepine maa han paa en Prædiketur i Østermarie hen til Provst Hansen i Ibsker at spørge om Tilladelse til at holde Kapellan, skønt han ikke har Raad til at lønne saadan en Medhjælper.

Efter alt at dømme var det Fruen, der hjalp meget til at faa sin Mand bjerget over den vanskelige Krise, idet hun fik ham interesseret for et Byggearbejde. Hun ønskede nemlig Bethania udvidet til Børnehjem og forsynet med Staldplads til kørende Folks Heste. Det troede hun skulde fremme Menighedens Udvikling og hjælpe paa Kirkebesøget. Til Gavn for Husholdningen blev der nu ogsaa — sagtens efter Fruens Forslag — anskaffet en Malkeko; og Trandberg skrev derefter til sin Svoger Lüttichau om Penge til det paatænkte Byggeri.

Under Gennemførelsen af de omtalte Planer skrider Aaret 1876 saa lempelig frem. Der samles Penge ind; og Trandberg holder enkelte Ekstramøder i Neksø, Østermarie og Sognekirkerne i Allinge, Rønne, Vestermarie, Peders og Klemensker. Stundom tager han sine Nygaards Drengene med paa Køreturen omkring; og han prædiker om Emner som: „Jesusnavnet, Sejrs-glædens Slot — Fordærvælsens Palads“, „Det store og det lille Rejseselskab“, „Det store Slaveskib og det lille Frihedsskib“, „Lysbringeren“ (Esaj. 9, 1—2), „Den gode Hyrde“ (Joh. 10, 1—18), „En dødbringende Sygdom og en Lægedomskilde“ o. dsl. Hjemme læser han „Geologi“ og Godet: „Skabelsen i 6 Dage“, Figuren: „Jordkloden før Syndfloden“ o. desl.; og sammen med Venner drøftes det at optage Søndagsskolegerning og Syforesningsvirksomhed paa Indre Missions Vis.

Den 19. Marts begyndes en Søndagsskole i Aakirkeby, som Hr. og Fru Trandberg skiftes til at lede. Første Gang talte Trandberg over Ordene fra Esaj. 51, 3 om, at „Herren vil gøre Sions øde Mark ligesom en Herrens Have; der skal findes Fryd og Glæde i den, Taksigelse og Lovsangs Lyd.“ I Neksø begyndtes Søndagsskole eller Børnegudstjeneste den 9. April.

Hver Maaned blev der i Ludv. Dams Sal, Aakirkeby, holdt et stort Møde med Foredrag af Henning Jensen, Algreens Kapellan Riemann eller andre Grundtvigianere, hvorefter gerne fulgte Diskussion og Fællesspisning med muntre Taler og Sange. Disse

Møder blev regnet som nogle af de bedste Sammenkomster i den Tid¹⁴; og Trandbergs kunde heller ikke lade være med at komme der. Den 30. Marts mødte de saaledes og hørte Pastor Henning Jensen tale om Profetier; men de var sjælden med til mere end 1. Akt. — Sorg over, at det ikke dør gik kristeligt nok til, blandede sig vel med Nødtrykthed over, at det ej var Trandbergs Virken, der nu skattedes mest, saa de ofte trak sig tilbage; og Tungsindet tog paa Helbredet, saa Valgmenighedspræsten og hans Frue stundom maatte søge Lægehjælp.

Den 17. Maj rejser de begge til København angaaende den Sag. De er dog saa raske, at de kan følges ad til Kirke og til Maleriudstilling og paa Besøg hos Slægt og Venner; men den 26. Maj maa han rejse hjem og lade hende blive derovre for at tilses. Hjemkommen maa hun straks derover igen; og nu gjaldt det en Operation, saa der oprandt en spændende Tid for de truede Præstefolk. Da Trandberg den 19. Juni fik Brev om, at Operationen var vel overstaaet, blev han saa glad, at han Dagen efter kørte en Tur til Almindingen for alle sine Plejebørn. Den 29. Juni gaar han alene i Almindingen og mindes Trolovelsesdagen; og da hans Hustru 3 Uger efter atter er hjemme, tager de en Tur om ad hans Barndomshjem Brunsgaard.

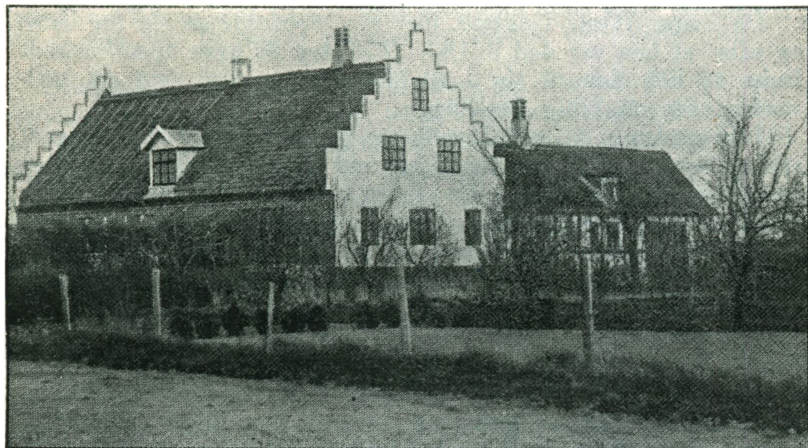
Saaledes kaldte Sorgerne omsider paa de hjemlige Glæder og vakte gamle kære Minder. Og gennem den stille Bien paa Herren groede nyt Haab for Fremtiden. Den 25. Juni havde Trandberg i Almindingen prædikeret om „Sjælens Sabbatshvile“ (2. Mos. 20, 8—11); og ved flere Altergange i Juli talte han om „den skjulte Manna“, som Herren vil give de sejrende (Aab. 2, 17). Den 7. Juli skrev han til Indre Missions Formand, Vilhelm Beck, og indledede et Samarbejde med den Retning, medens han dog beholdt Samkvem med de grundtvigske. Den 25. Juli deltog Trandbergs i et grundtvigsk Vennemøde i Almindingen.

Byggearbejdet er imidlertid skredet saa vidt, at der rejses Tømmer til østre Længe ved Bethania den 11. August; og i Løbet af Efteraaret bliver den færdig med Beboelsesrum, Køkken og Kamre og Korridor i vestre Side.

Mellem Køkken og Spisestue blev lavet en Glug til at bringe Madaen ind igennem; og dette og den lange Korridor vidner om Fru Trandbergs Sans for det herskabelige. Nordre Længe med Kostald og Lade blev samtidig flyttet længere ud; og

vesten for Gaardspladsen rejstes Halvtagsbygningen med Staldplads for kørende Kirkefolks Heste.

Trandberg maatte henvende sig mange Steder for at faa Midler til alt det Byggeværk; og Fruen maatte somme Tider „lægge Hjernen i Blød“ for at faa skaffet Mad til Haandværkerne. Hendes Uddannelse i Husholdning var jo lidt mangelfuld. En Dag, da hun lige var rejst bort, spurgte Trandberg Pigen (Stine), hvad hun skulde give Arbejderne til Middag, og fik til Svar, at Fruen havde beordret hende til at lave Æble-

Bethania med den ny Tilbygning 1876
(nu tilhørende den grundtvigske Valgmenighed).

skiver og Risengrød. Men da udbrod han lunt: „Æbleskiver og Risengrød! tror du, de Retter kan passe sammen?“ Nej, det mente Stine jo ikke, de gjorde. Hun foreslog i Stedet for at lave Pandekager og stegt Flæsk, hvilket saa b'ev vedtaget.¹⁵ Det værste var, at Fruen slet ikke forstod at være økonomisk med de Sager, de havde. Hun havde lært Jesu Ord om ikke at samle sig Skatte og ikke bekymre sig for den Dag i Morgen (Matth. 6, 19—34), men ikke tilegnet sig hans Raad om at have Kapital nok til at bygge sit Taarn — sin Fremtid for (Luk. 14, 28—30). Naar de fik Vennegaver saasom: En Skinke, en Lammefjerding eller en slagtet Gaas, plejede hun at lave

det hele til Mad straks og trakterede saa Søndagsgæsterne dermed; og naar de søgne Dage kom, havde de selv næsten intet at spise. De var saa fattige, at Bageren knap vilde betro dem noget Brød paa Kredit. Trandberg prædikede i den Tid (August og Sept.) om at „forvandle Torne og Tidsler til Vinranker og Druer“ og om at „se til Himlens Fugle og Markens Liljer“, og da han altsaa troede barnligt paa Guds Forsorg, kunde han — endog under Følgerne af Fruens fejle Husførelse — vidne, at Gud havde altid givet dem det nødvendige. Derfor blev de stadig ved med at hjælpe andre.¹⁶

Da Lærer West, Tingsted, blev syg, opofrede de sig for ham; og efter at han var død 3. Okt. 1876, tog de hans upensionerede Enke og lille Søn til sig i 10 Maaneder og gav dem det nødvendige for en billig Betaling.

I November s. A. maa Trandbergs imidlertid en Tur til Hovedstaden, søge Lægehjælp, friske sig ved at gøre Kirke- og Vennebesøg og se Bjørnsons „En Fallit“ paa Teatret m. m.; men efter at være hjemkommen igen fortsætter de deres opofrende stille Værk. Paa en Neksøtur den 27. Novbr. tager de en stakkels sindssyg Kone fra Balka med til Bethania og giver hende kærlig Pleje.

I Begyndelsen af 1877 underviser Trandberg desuden „Blems Dørk“; og naar han ikke er optaget af anden præstelig Virksomhed, fordyber han sig i Rasmus Nielsens Religionsfilosofi, der lærer om „det religiøse Liv som en paa Viljen, Personlighedskernen grundet, af Videnskabsprincippet uafhængig Eksistensform“. Trandberg havde altid sin Hvile i Naaditelegnelsen gennem Daaben som et Genfødselsens Bad og i Livet paa Daabspagtens Vilkaar. Derfor gjorde han stundom Udfald mod Baptisternes Lære, f. Eks. i Neksø den 14. Januar (1877); og nævnte Standpunkt skilte ham ogsaa stadig fra de møllerske.

Den 1. Febr. s. A. fik Trandberg et Brev fra tidligere Ældste i Frimenigheden, J. K. Hansen. I dette Brev (som Møller altsaa ikke direkte har forfattet) bliver Trandberg først mindet om sit Kald som „en Johannes-Røst“ og derefter fordømt med følgende Ord:

„Men da det behagede Gud at udvælge det daarlige for Verden, den syndige Smed fra Nørremark, da behagede det Dem at lukke Deres Hjerter for de Guds Ord, som han af Gud fik Naade til at tale — — og forhærde Deres Hjerter imod Evangelium. — — Det vil blive Dem surt

at stampe imod Braadden! — Hvad har De formaet imod Sandheden? De har skrevet, og De har rejst fra Sted til Sted og holdt Foredrag imod Anti-Diabolus, imod Ahnfeldts Sangbog, imod Rosenius' Skrifter, imod Budskabet fra Naadens Rige; og hvad har De udrettet med det alt sammen, med alt Deres Arbejde imod Sandheden? Det staar endnu fast; og det er en aldeles troværdig Tale og værd at annamme, at Jesus Kristus kom til Verden for at gøre Syndere salige, om end det er til Forargelse for Jøderne og en Daarlighed for Grækerne. — — — At De, Hr. Pastor! ikke kunde eller kan se dette, undrer mig slet ikke; for den, som er blindfødt, kan jo ikke se, førend Herren faar aabne hans Øjne. — — — Nu vil jeg til Slut ønske, at De ikke længe vil blive i Verdens Venskab og Broderskab; men derimod, at De vil lade Gud igenføde Deres Hjerte til et levende Haab formedelst Jesu Kristi Opstandelse fra de døde, saa De maatte gaa over fra Død til Liv i Jesus' osv.

Sandheden, at „Jesus Kristus kom til Verden for at gøre Syndere salige“, var jo noget, som Trandberg stadig forkyndte; og det om „Verdens Venskab og Broderskab, som sigtede til Trandbergs nære Forhold til Rigsdagsmand Kofod og Grundtvigianerne, var mest et tilbagelagt Standpunkt, saa Trandberg forstod nok næppe, hvorfor han nu skulde have slig Overhaling. Da han havde betænkt sig en 14 Dages Tid, skrev han et Svar til J. K. Hansen, hvem han kaldte sin „kære, gamle ulykkelige Ven“; og ihvor bitre og fanatiske de modtagne Domsord end havde forekommet Trandberg, lod han sig dog ikke forlede til at give igen af samme Mønt. Han haaber, at hans fordums Ven er „et levende Guds Barn rentoet i Kristi Blod“ og bebrejder ham blot, at han lader „Djævelen“ og sit „gamle Menneske saaledes rase og tumle af Sted med sig.“ Han beder ham søge Tilgivelse for sin Synd hos Jesus. Trandberg indrømmer ogsaa en Del Fejl, han har begaaet. Et Sted skriver han: „Mangt et Ord har jeg talt i min Prædiken, som jeg ønskede usagt“, og et andet Sted: „Navnlige maa jeg med Smerte bekende, at jeg i den første Tid, efter at Vendingen, den sørgelige Vending i Sagerne var indtraadt, tit lod mig henrive til Bitterhed imod eder og som Følgelse deraf gjorde Skridt, som jeg maa fortryde.“

Naar Forfatteren af Luthersk Missionsforenings Mindeskrift 1922 siger Side 50: „Aldrig syntes han (Trandberg) at komme til Erkendelse af, at det var hos ham, at noget af Fejlen laa,“ saa gør han altsaa Trandberg Uret; og mon ikke Trandberg har Ret i, naar han videre i sit Brev til J. K. Hansen skriver: „I Virkeligheden hvilede mange iblandt eder med et langt mere

barnligt, ydmygt Hjerte i Tro og Bøn ved Jesu Hjerte i hin første Tid end siden hen“ — efter den rosenius-møllerske Oplysning. At der siden blev forkyndt „megen afsindig, gudsbe-spottelig Lærdom af Bornholms Lægprædikanter, er I vel nu snart selv villige til at indrømme,“ tilføjer Trandberg. Derefter imødegaar han de møllerske Vranglærdomme Punkt for Punkt og viser, hvorledes Retningens Talsmænd paa Grund af deres ringe Uddannelse ej engang kan skelne Salighedsgrund (Forsoninger ved Kristus) fra Salighedsvilkaar (Daabspagtens For-sagelse og Tro) og derved aabenbarer sig lidet skikket til at ud-brede og udlægge de vanskeligt forstaaelige roseniusske Skrifter.¹⁷

Chr. Møller var vel ogsaa i den Tid ved „at trække lidt i Land“; thi een Dag havde Trandberg vist sin Plejesøn Anthon et Brev fra Møller, „i hvilket han sagde, at han indrømmede at have udtalt noget, som aldrig burde været sagt.“¹⁸

Baade Trandberg og Møller havde altsaa i Skilsmisens Lut-ringsild udviklet sig til det bedre, men ikke nok til, at de atter kunde forenes.

Ogsaa i Foraaret 1877 holdt Trandberg en Del Ekstramøder — mest i Kirkerne: i Rø, Nylars, Rønne, Nyker, Østerlars, Hasle, Rutsker og Østermarie samt eet paa Højskolen; og enkelte Møder var godt besøgt; men til Gudstjenesterne i Bethania kom ofte ikke andre end Nabolagets gamle Koner — i Sjaler og Vatkyster — saa Hestestalden virkede ikke efter Hensigten.¹⁹ Man-gen Søndag Formiddag stod Trandberg i sit Kontor og saa med Graad og Smerte, hvorledes mange af hans tidligere Venner kørte forbi Bethania for at høre Møller i Aakirkeby Missions-hus.²⁰ Dagbogsberetningen for 30. Marts (Langfredag) lyder saa-ledes: „Faa Folk — stor Smerte“, og for næste Dag: „Træt, svag, vemodig“; men han ytrede samtidig til Venner, at slig Modgang skete til hans Opdragelse.

Senere prædikede han dog baade i Ols, Allinge, Knuds og Pe-ders Kirker, Almindingen, Neksø Lystskov og Sandflugten — stundom for ret store Forsamlinger. „Den uforskyldte Naade“ (Aab. 21, 6), „den smalle Vej“ (Matth. 7, 13), „Dommen“ (Matth. 3, 10) og „Herrens Genkomst“ (Aab. 1, 7) var de sædvanlige Emner, Trandberg talte om i den Tid. Paa Højskolen drejede Foredraget sig dog om „det almenmenneskelige og det kri-stelige.“

Fru Trandberg var i den Periode ivrig for Syforeningsmøder.

som bl. a. St. holdtes paa Grammegaard i Østermarie; og hjemme tager hun sig af en drikfældig Kvinde.

Skuffelser og Sorger bliver imidlertid ved at trænge paa i Bethania. Den sindssyge Kone fra Balka kom sig ikke under Præstefolkenes Pleje, men maatte sendes til Vordingborg. Pastor Algreen var død den 27. Maj; og da Trandberg efter Opfordring — vel ikke mindst af sin Hustru — søger Aaker Sognekald og rejser (9. Juli) over og gør Honnør for Kirkeminister Fischer og flere Herrer, maa han døje den Tort at blive vræget og forkastet. Den 4. August blev H. V. Teisen udnævnt til Sognepræst i Aaker.

Søren Kierkegaard, som ved sine „Øjeblikke“ havde faaet Trandberg til i Ungdomstiden at beslutte aldrig at søge Embede i Statskirken, og som han ved omtalte Skridt havde svigtet, maatte nu atter frem med sine Skrifter for at trøste Trandberg i Skuffelsen og styrke ham i hans Ungdomsidealer.

Den 15. August rejser Trandbergs over til Fruens Hjemstavn, hvor de forfrisker sig blandt Slægt og Venner, og hvor han ogsaa prædiker og sammen med Præster drøfter Spørgsmaalet om Herrens Dags Nærhed. Den skuffede Præst saa i de nylig givne provisoriske Love en Indledning til „Lovløshedens Periode i Danmark“. — Trandberg besøger ved samme Lejlighed Harald Brix, som da var personel Kapellan i Rødding—Krejbjerg; og han hører Missionær Børresen fortælle om sit af Gud velsignede Arbejde blandt Santhalerne m. m.; hvorefter Hjemrejsen gaar om ad Tjele og derpaa til Korshøjgaard, hvor Plejesønnen Anton træffes; og Pastor Vilhelm Beck i Ørslev besøges.

Under alt dette havde Spørgsmaalet om Trandbergs fremtidige Gerning begyndt at klare sig. Den 22. Sept. taler han med Venner i Bethania om Fratrædelse som Valgmenighedspræst; og efter at have tilbragt en hel Dag alene i Almindingen under Bøn til Gud om den Sag, sender han Fratrædelsesmelding til Biskoppen den 4. Oktober. Derefter bedes mere og holdes bevægede Afskeds møder med Venner, læses i Kierkegaards „Indvøelse i Kristendom“, og korresponderes med Vilhelm Beck. Karakteristisk for Trandberg er endvidere, at han festligholdt sin Hustrus Fødselsdag den 4. Novbr. ved med hele Husstanden at spadsere til en nærliggende Skov og derinde synge: „Ære være Faderen! Ære være Sønnen! Ære være Helligaanden, som det

var i Begyndelsen, saa nu og altid, fra Evighed til Evighed! Amen!"²¹

Pastor Trandbergs Fratrædelsesdag blev sat til 1. Decbr.; og de vigtigste Afskedstaler var den, han holdt i Aakirkeby Forsamlingshus den 18. Novbr., den i Bethania 25. Novbr. samt den i Aakirkeby 2. Decbr. Disse tre Taler blev kort efter (i 1878) trykt og udgivet fra Colbergs Boghandel, Rønne, under Navn af „Til Vejledning“ (103 Sider).

Trandberg siger i det Skrift, at Formaålet med det er „at forherlige Jesu Navn og gavne hans Rige“. Foruden opbyggelige Betragtninger over Matth. 11, 25—30, Joh. 5, 24—25 og Joh. 8, 12 giver han her et Overblik og en Selvvurdering af sit 17-aarige Arbejde paa Bornholm med dets Velsignelser, Vanskeligheder og hans Fejlgreb, Lidelser, Anfægtelser og Nød m. m. Han tror trods alt, at „hans Udrædelse 1863 skete efter Guds Vilje“ (S. 33); og efter at have udviklet, hvorledes Statskirkens Ledere da havde hindret hans Vækkelsesarbejde osv. fremhæves (S. 46—49), at „Herren har ladet Frimenighedsdannelsen paa Bornholm bære gode Frugter for den danske Folkekirk“ — bl. a. ved Love for kirkelig Frihed. Angaaende det, at meget ellers var mislykket, og der ikke, som han havde tænkt, var bleven oprettet „2 à 3 selvstændige Fri- eller Valgmenigheder“ paa Bornholm (S. 63) siger han: „Den halve Part af Skylden til den nuværende Tilstand tager jeg paa mig; — den anden Halvpart lægger jeg paa alle de andre Guds Børn tilsammen“ (Side 60—61); men „havde Lægprædikanterne i Frimenigheden, mine Medarbejdere i Ordets Forkyndelse staaet mig bi i en prøvende Tilegnelse af Evangeliets Fremstilling hos Rosenius, havde de forkyndt et klarere Guds Ord i Fredens, Kærlighedens og Sindighedens Aand — ak! ja, da skulde det visselig have set anderledes ud med Guds Sag paa Bornholm paa denne Dag“ (S. 63).

Angaaende de forskellige kirkelige Retninger paa Øen omtaler han 4 Slags, nemlig 1) sine „mange kære Opvækkelsesvenner“, som var „vaagnet op af deres dybe Dødningseslummer“, hvoraf nogle kun i det udvortes, hvilke han altsaa endnu maatte kalde paa, .og 2) „en lille Flok opvakte Sjæle, som helt og med klar Bevidsthed har sluttet sig til den kirkelig grundtvigianske Retning“. Til hver af disse siger Trandberg, at naar din Bekendelse af Daabspagten er „en levende Sandhed dybt i dit Hjerte, da er du Herren velbehagelig derigennem“, men tilføjer, at „Folkevækkelser og Fædrelandskærlighed“ ej kan frelse; og at „alle denne Retnings Tilhængere skulde være overgange fra Død til Liv“, finder han „utænke-

ligt“. Om den 3die Slags: „Luthersk Missionsforening,“ siger Trandberg. „Ogsaa her har Jesus visselig sande, oprigtige, levende Venner“; men selv om en Del saadanne havde faaet nogle Hemmeligheder ved Guds Frelserværk aabenbaret, maatte de ikke tro, at de var de eneste, der havde grebet Guds Evangelium til Salighed“. Der var visselig ogsaa iblandt dem „mange Løgnens og Djævelens onde, vederstyggelige Børn“, som trænger til Omvendelse, om de skal frelses. Den 4. Slags, de, som havde valgt Trandberg til deres Præst, havde han vejledet efter sine egne Principper, nemlig lært dem, „hvad der var sandt og guddommeligt ved begge de to foregaaende Retninger“ i Henhold til Ordene: „Prøv alle Ting! og behold det gode!“ (1 Tess. 5, 21). „Lad os forbigaa Begyndelseslæren om Kristus og skride frem til det fuldkommere!“ (Hebr. 6, 1), og „Drag ikke i ulige Aag med de vantro“ (2 Kor. 6, 14) o. desl. Dog fandtes der ogsaa „Hyklere og aandelige Dødninge“ iblandt hans egne.

Den ringe Tilstømning til Gudstjenesterne i Bethania havde omsider mindet Trandberg om Herrens Ord i Matth. 10, 14: „Dersom nogen ikke vil annamme eder og høre eders Taler, gaar ud af det Hus eller den Stad og afryster Støvet af eders Fødder“ (S. 79); men da hans øvrige Møder ofte havde været godt besøgte, mente han at kunne virke med Held andre Steder paa sin Fødeø. Sin Stilling som Valgmenighedspræst fratræder han nu, 1) fordi han skønner, at det særlig er „Opvækkelsens Gave“, Gud har betroet ham, og 2) fordi „hans Menighed er spredt rundt omkring,“ saa Arbejdet med at betjene den bliver ham uoverkommeligt i Længden, samt 3) fordi „den egentlige af Gud fastsatte store Udtrædelsestid endnu ikke er kommen“ (S. 52), — de bornholmske troende er for umodne til at „gennemføre Frimenighedsværket i Aands og Krafts Bevisning“ (S. 79).

I det Trandberg tager Afsked med sine Venner, minder han dem om Herrens Nærværelse i „de helliges Forsamlinger“ og om Kraften, der hentes ved Lønkammerets Kristendom“ med Læsning af Bibelen m. m., men anbefaler ingen særlig Præst. Trandbergs Menighedsbørn skal være selvstændige Kristne under hans Vejledning. Han beder til Slut om, at „Jesus Kristus, Verdens store Redningsmand“ maa føre ham og alle fra „Taage til Klarhed“ og om, at de engang maatte skue ham „Ansigt til Ansigt i Forklarelsens Land“.

De 10 Prøvelsesaar i Bethania havde altsaa ydmyget og omdannet Trandberg en hel Del, men han var ikke færdig med Lutringen endnu.

X.

„Evangelisk Mission“s Rejsepræst i Danmark.

(1877—82).

I det Pastor Trandberg fratraadte sin Stilling som Valgmenighedspræst, dannede han og hans Venner „Evangelisk Missionsforening indenfor Folkekirken“, hvis Opgave skulde være at støtte ham i hans fremtidige Arbejde baade aandeligt og pekuniært. Trandbergs Hensigt var nu at fortsætte det Vækkelsesværk, som han efter sin første Plan vilde udført gennem alle Bornholms 15 Landsogne; og da Rø og Østerlars laa temmelig uberørt af det aandelige Liv, som ellers var vaagnet paa Klippeøen, besluttede han at begynde der.

Rø og Østerlars Sogne fremviser det mest storslaaede og ejendommelige af Østbornholms Natur. Vejene snor sig paa Skrænter af høje Bakker og gennem dybe Dale over smaa rivende Vandløb, der haster mod Havet; og derude findes de skønneste Klippegrotter (Ovne) og Kystfjelde, hvor Skovkrat, Bregner og Blomster smykker den haarde, rødgraa Granit. Udfør Rø findes den fra Middelalderen bekendte hellige Kilde, ovenfor hvilken der var bygget et Kapel til Ære for den trefoldige Gud.

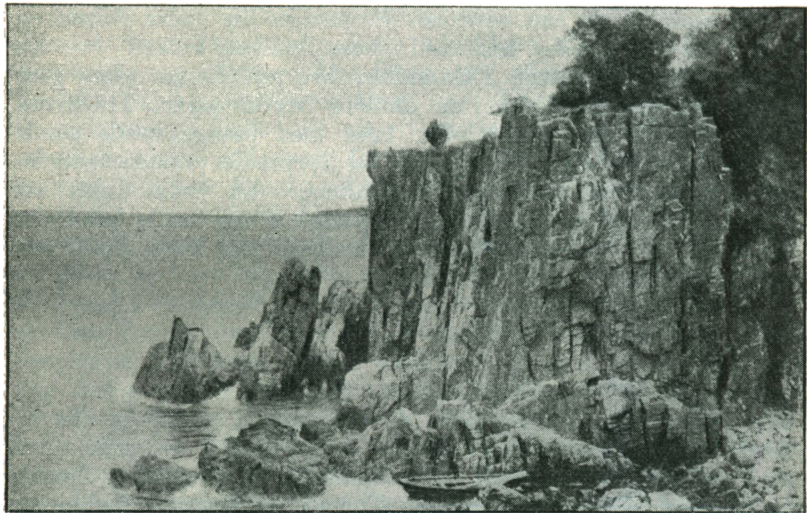
Dette Sted blev søgt af mange syge og vanføre, særlig St. Hans Nat, da der blev holdt Kildefest; og ifølge gamle Beretninger blev adskillige helbredet, naar de drak af Kildevandet og paakaldte Gud. Men senere — efter Reformationen — sank Kapellet i Grus, og Kildevandet blev ringeagtet. Vel holdtes der ogsaa paa Trandbergs Tid St. Hans Fester og Fugleskydning ved Helligdommen; men da blev der gerne drukket mere Øl og Brændevin end Kildevand.¹

Ved Kysten findes flere Fiskerlejer, hvor en haardfør Be-

folkning lever sit nøjsomme Liv, og udfør Østerlars Sogn ligger den lille By Gudhjem henrivende skønt med sine Fisker- og Købmandshuse paa smaa Klippeterrasser ud imod Østersøen.

Efter at Trandberg i nogle Maaneder havde forberedt det omtalte Arbejde, læst Henrik Ibsens „Brand“, holdt nogle Guds-tjenester og hjulpet sin Hustru med Søndagsskole og Syforenings Tombolaer og optaget nogle flere Plejebørn, forlader han Bethania den 1. Marts 1878. og kører mod Rø.

Det var „Taage udvortes og indvortes“, skriver han selv om

Kildeklippen ved Rø (Helligdommen).

den Tur. Midtvejs staar han af Vognen og holder „Bøn paa Bjerget i Almindingen.“ Derpaa kører han videre og kommer omsider til Tyskegaard, der ligger overfor en brat og bred Bakkeskrænt. Hos Folkene der (Rømers) slaar han sig til Ro og forbereder sig yderligere og holder saa sin „Tiltrædelsestale“ i Rø Kirke Fastelavnssøndag. Den handler om „Jesu Daab som 30-aarig“ efter Luk. 3, 23 sammenlignet med Herrens Ord til Moses i 4. Mos. 4, 21—49 om at udvælge Mænd, som er fra 30 til 50 Aar gamle, og som kan „drage i Strid“, til „at besørge Tjenesten ved Forsamlingens Paulun“. Trandberg kan jo nu med

sin 45 Aars Alder og efter sine mange Prøvelser bedre staa Maal med Herrens Krav i de Ord, end da han som 25-aarig begyndte sin Præstegerning, mener han.

I de følgende Dage gør han Besøg i forskellige Gaarde og Huse, styrker sig hos Vennen Jens Henriksen, holder Møder med Sangøvelser i Rø Skole og gaar derpaa mod Syd og tyer tilsidst ind til Lærer Ingvard Jensen, hos hvem han forbereder sig. Den 10. Marts holdes „Tiltrædelsestale i Gudhjem og Østerlars Kirker over Teksten om Jesu Fristelser. Begge Steder var mødt „mange Folk“; og Trandberg syntes at erfare „megen Naade“.

Stundom turer han med sin Enspænder til andre Sogne og Byer. En Dag mødes han med „hele Bethania-Folket“ hos sin Broder paa Tornegaard i Knudsker, hvorpaa Rejsen atter gaar til Mission og Vækkelse i de omtalte Nordøstsogne. Trandberg prædiker som før meget ofte, taler med mange baade sunde og syge, holder flere Sangøvelser og forvandler stundom verdslige Selskaber til kristelige Forsamlinger. En yndet Tekst var Luk. 10, 30—38 om „Den barmhjertige Samaritan“, hvad der vel kom af, at baade Pastor Trandberg og hans Frue selv praktiserede noget i den Retning.

I Bethania fandtes nu foruden de to Nygaards Drengene en halv Snes Pigebørn i Alderen 6—12 Aar, som Fru Trandberg var Plejemoder for, og som hun opdrog med stor Kærlighed og en god Del pædagogisk Sans. Selv om hun stundom gav dem Skænd eller Smæk, naar de var uartige, holdt de alle af hende. Hun plejede hver Morgen at give dem et varmt Bad med paafølgende Skylle af koldt Vand fra en almindelig Spand; og hun lod alle Børnene gaa en Tur paa en bestemt Vejlængde hver Dag; og naar hun engang imellem gik med selv, hængte de om hende og sprang af Glæde. De fik regelmæssigt deres tarvelige Maaltider i Spisestuen. Pigerne blev undervist i Haandarbejde og alm. Skolefag af en Frøken Anna Pedersen, i østre Gavlstue, og Drengene fik deres meste Undervisning hos Lærer M. M. Smidt i Aakirkeby Friskole. De mange Børn lavede jo adskillig Støj udenfor Skoletiden; og naar Trandberg var hjemme og følte sig træt, maatte han stundom bede dem være stille; men naar han var oplagt, kunde han spille Violin for dem eller lege med dem i barnlig Glæde. Medens han svang nogle rundt med Hænderne, hang andre i hans Frakkeskøder og svingede

med, saa det stod efter. Men som oftest var han alvorlig stemt i den Tid.²

Den 31. Marts holdt Trandberg i Aa Kirke en Prædiken, som han kaldte „en Krigserklæring til Grundtvigianerne“, idet han hævdede, at „Jesus meddeleer det evige Liv ikke alene i Daaben og Nadveren, men ogsaa i Ordet og Bønnen.“ Helt fra Ungdomstiden af havde Trandberg fra Bønnen og Bibelordet hentet ikke blot Lys og Vejledning, men ogsaa Kraft og Næring for sit kristelige Liv; og optaget af den Erfaring prædikede han ogsaa „mod Grundtvigianerne“ i Neksø den 5. Maj.

Imidlertid fortsættes Missionsarbejdet i Rø, Østerlars og Gudhjem — kun afbrudt af enkelte Afstikkere til Bethania, Rønne, Østermarie og Neksø. Trandberg gør flere Husbesøg, læser Tiersch: „Kirkens Farer og Haab“ og „Knud Gyldenstjerne“ og samler „mange Folk“ til sine Gudstjenester og Møder. Snart prædiker han om at lade sig forlige med Gud (2. Kor. 5, 19—21), snart om at „lade Kristi Ord bo rigelig iblandt eder“ (Kol. 3, 16), snart om „den uforskyldte Naade“ (Ef. 2, 4—6) eller om Jesus som „Livets Brød“ og „Livets Kilde“ (Joh. 6, 33—35) eller om Jesus og hans Rige som „den skjulte Skat“ og „den kostelige Perle“ (Matth. 13, 45—46) og Oprejsningen ved ham (Kol. 3, 1); og stundom holder Trandberg mere private Forsamlinger, hvor der knæles i Bøn og jubles i Lovsang.

I Sommertiden blev mange Møder som sædvanlig holdt i Skove og skønne Dalstrøg, hvor Rejsepræsten bl. a. taler om Jesus som den altseende Frelser og priser Herren, fordi „Blomsterne er kommet til Syne i Landet, Sangens Tid kommen og Turtelduens (Aandens) Røst er hørt i vort Land“ (Højs. 2, 8—12). Til sidst fører Trandberg sin Hustru med paa Besøg hos vundne Aands- og Slægtsfæller (Skov, Fløjlegaard, Rø, Skov, Bækkegaard, Østerlars; Hmd. H. Arrist; Lærer Jensen og flere); og efter forskellige Møder og Sammenkomster tager Fripræsten Afsked med de gennemmissionerede Egne og kører med sin Hustru hjem til Bethania den 3. Juli.

Skønt den 4. Maaneders Missionsturné paa Nordøstbornholm syntes ret vellykket, blev det dog snart vitterligt, at Vækkelsen dér ikke havde været meget gennemgribende. „Lampens Aand“ havde manglet. Der var vel i Motiverne til Trandbergs ildfulde Virken endnu lidt Egenvilje og Storhedsstræb i Retning af at blive Leder af det kirkelige Liv paa Bornholm; men Muligheden

for at blive dette syntes han at have forspildt ved at svigte sin Fortid paa flere Punkter; og flere Forehavender mislykkedes nu for ham.

I Neksø havde Frimenighedsfolkene efter Trandbergs Fra-træden som Valgmenighedspræst holdt det gaaende en Tid ved, at Smed Lars Ibsen og Bager Lars West stundom havde prædiket for dem; men allerede i Marts havde de tillige begyndt at lade forhenværende Metodistpræst N. F. Carstensen komme og tale.

Pastor Trandberg og Frue fra denne Tid (1878–79).

Denne Mand, som var baade begavet og veltalende og havde stiftet en „evangelisk luthersk Frimenighed“ i København, søgte nu at gøre Trandbergs Frimenighed i Neksø til en Aflægger af sin, hvad Trandberg naturligvis ikke syntes om. Den 10. Juni havde han med Sorg bemærket i sin Dagbog: „Min tidligere Menighed har afsat mig for Carstensens Skyld.“

I de følgende Maaneder holder vor Rejsepræst kun enkelte Søndageftermiddagsmøder hist og her — i Sandflugten, Lyneborgskoven, Kofoedgaardsskoven, Almindingen, Lovsgaardsskoven

og Rønne Realskoles Gymnastiksal, hvor han taler om „Syndfloden og Jesu Genkomst“ (Matth. 24, 37—39), „Herrens Fredspagt, som ikke rokkes“ (Esaj. 54, 10) eller om ikke „at rose sig af andet end Kristi Kors“ (Gal. 6, 14) o. lign. Han har stundom mange Tilhørere og afsætter mange Eksp. af sit Skrift: „Til Vejledning“; og Lægprædikant H. P. Pedersen, som i den Tid bor i Bethania, hjælper nu og da til ved at „tale lidt“. Da Søndagsskolen og Børnehjemsskolen var samlet til Fest i Almindingen den 11. August, talte Trandberg om at „lade sig drive af Guds Aand“ og raabe: „Abba, Fader!“ og syntes, det var en „yndig Dag“. Fødselsdagen hos Snedker Didriksens i Rønne (18. August) fandt han ogsaa at være „dejlig“. Men en Del synes at bero paa Stemninger. Trandberg er imellem „svag og nedtrykt“, maa styrke sig ved Bøn og Badning og gør dog vedblivende meget for at vinde frem i ydre Henseende.

Trandberg bad saaledes Henning Jensen hjælpe sig til Velkomst hos Biskoppen ved Deltagelse i „Afskedsmiddag“ for samme hos Pastor Christensen i Rønne (25. Juli)³; og da den ny Aaker-Præst, Tejsen, var død den 17. August, søgte Trandberg Biskoppen om at maatte bestyre afdødes Embede — for muligvis senere at faa det. Fru Trandberg har sagtens været ivrig ogsaa paa den Søgen (hun rejste til København den 20. August og talte maaske med Autoriteterne om Sagen). Hun havde — efter eget Sigende — „tit følt sig saa foragtet af sin Slægt“. Kunde hun faa sin Mand i et godt Sognekald, hvor han muligvis vilde avancere til Provst eller Biskop, vilde det jo hjælpe baade paa hans og hendes Anseelse. Og Trandberg har vel tænkt, at han i en fremragende ydre Stilling lettere skulde faa større aandelig Indflydelse; men det gik ikke paa den Maade.

Da vor Rejsepræst havde holdt et Møde paa Toft i Østerlars om Noas Dage osv. den 25. August og derpaa haft Lærer Ingvard Jensen med paa Besøg hos Lærer Lund i Rø Dagen efter, var de førstnævnte paa Hjemvejen bleven saa ivrige i Problem-drøftelser, at Trandberg ikke havde mærket, han kørte med kun een Skagle paa Vognen. Først da de kom til den stejle Bobbebakke, opdagede de det og maatte saa vende om og gaa og lede efter den manglende Vogndel mest hele Natten.⁴

Der var noget symbolsk i den Hændelse; thi Trandberg manglede noget aandeligt, som han først kunde faa Øje for gennem Modgang. Det var vel derfor, at han fik Afslag paa Ansøgning-

gen om Vikariatet i Aaker; og der indtraf flere Modgange. Den 29. August fandt han sig „udespærret fra Neksø ved Carstensen“. Han maatte „holde med Hesten paa Gaden“, mens han konfererede med nogle trofaste — og troløse — Venner. Endnu holdt vor Rejsepræst et Par Skovmøder, eet i Nyker og eet i Pedersker (først i Sept.); men dermed slutter hans egentlige Vækkelsesværk paa Bornholm for det Aar. Hans Kræfter synes udtømt. Tandpine og Svagelighed plager ham. Mørket truer; og han maa søge baade Lægehjælp og Venneraad for at vinde frem.

Efter at Trandberg havde holdt en Altergang i Neksø Kirke den 13. Sept., blev han dør kendt med Indremissionær Høyer, som i den Tid holdt Møder omkring paa Klippeøen; og da Trandberg havde hørt ham prædike engang, tog han ham med hjem til Bethania, hvor de begge prædiker den 22. Sept. Derpaa kører Trandberg sin nye Ven rundt til Øens skønneste Steder og ledsager ham paa forskellige Møder. I Gudhjem taler Høyer paa Skolen; og Dagen efter følger Lærer Ingv. Jensen de to kørende gennem Rø til Slotsruinerne, mens der disputeres om religiøse Emner. I Allinge træffer de Irvingianerpræsten Flemmers Frue, som de ogsaa debatterer med; og nu finder Trandberg, at „Høyer er haard.“ Trandberg kan godt forstaa hende. Høyer prædiker imidlertid i Allinge Kirke om blot at have „Jesus som Formynder“, hvilket Trandberg ogsaa nok søgte at lægge sig paa Hjerte; men han er nu saa nedtrykt og svagelig, at han ogsaa trænger til menneskeligt Selskab og Vennesind. Efter at han næste Dag har kørt Jensen hjem til Gudhjem, maa han have hans lille Gottholdine med paa Vognen til Bethania; og der erfarer han, at Rygtet om hans Svagelighed havde spundet sig ud til, at han var død.

Endnu var der dog noget Liv i ham. Den 29. Sept. kører Trandberg i sin lille Enspænder til Klemens Præstegaard for atter at træffe Høyer, og efter nogle Besøg hos Venner i Omegnen og en Udflugt til Johns Kapel sammen med Høyer og Pastor Sodemann, kører Trandberg den 1. Okt. for Høyer til Rønne, hvor de spiser til Middag hos Pastor Hasle sammen med Provst Hansen; men skønt disse folkekirkelige gejstlige er stærkt imod Irvingianismen, kan Trandberg ikke lade være med at gaa hen og høre Flemmer i Raadhussalen samme Eftermiddag; og han bliver saa optaget af Irvingianernes Lære om alle Tings Genoprettelse i Kristusriget, at han senere Gang-paa Gang hører

Flemmer og Thomsen prædike, ja modtager dem ogsaa som Gæster i Bethania, læser i deres Skrifter og gaar stundom alene ud paa Galløkken, i Lovsgaardsskoven, i Almindingen eller Balles Lund og tænker og beder om Lys gennem deres Lære. Trandberg kan ikke finde, at det, der i Almindelighed kaldes Kristendom, virkelig er det. I sin Forladthed og nedbrudte Tilstand holder han den 13. Oktbr. et „Diakonmøde“ om „Kirkebod og Aandsudgydelse“ og gør nogle Dage efter med sin Hustru Besøg hos Ungdomsvennen Herman Müller, skønt denne ikke har megen kristelig Forstaaelse.

Lidt opstemt og noget forhaabningsfuld holder Trandberg den 10. November for en „god Forsamling“ i Bethania en Prædiken om „Kirkebod“ efter Dan. 9, Esra 9 og Neh. 1 samt beder en inderlig Bøn om mere „Aandsudgydelse“ i Henhold til Esaj. 44, 1—4; og lignende Gudstjenester holdes i Østermarie og Neksø; men derefter trækker endnu mørkere Skyer op paa Idealistpræstens Horisont.

Præsten Carstensen og hans Menighed tager Siloam Kapellet fra Trandberg, saa denne maa holde sine Neksømøder i Md. Holms Sal; og da han forespørger „Luthersk Missionsforening“ om Lov til at prædike i Bethlehem Kapellet (i Olsker), som jo i sin Tid var bleven bygget til hans Frimenighed, faar han et koldt Nej dertil.⁵

Da det er, som alle Døre vil lukke sig for Trandberg paa hans Fødeø, søger han Trøst i Irvingianernes Lære om de troendes „Bortrykkelse“ fra denne uretfærdige og onde Verden. Dette Emne talte Flemmer om i Aakirkeby den 11. Decbr.; og Trandbergs faa Taler i den Tid er præget af saadanne Tanker.

Juleaften holdes dog trods „Svagelighed“, „Tandpine og Vemod“ med „Glæde i Familien“ og „Fred“; men Juledag prædiker Trandberg i Neksø Skole efter Esaj. 61, 1 om „Udløsning af Fængselet“; og den 29. Decbr. holdt han samme Prædiken i Aakirkeby Forsamlingshus. Desuden fastede han og bad meget i den Periode for at blive beredt til at møde sin Gud.

Trandberg var nu saa nedbrudt og saa dybt inde i Tanken om en Udløsning og Oprejsning gennem Apostelmenigheden, at han maatte søge nærmere til den om Lys og Hjælp. Efter at have talt om „de sidste Ting“ ved en Børnefest i Aakirkeby den 6. Januar 1879 og gjort nogle Forberedelser, rejste han til København den 11. Januar for at sætte sig ind i Irvingianernes

Lære og Kirkeskik, medens Hustruen blev hjemme og forestod Børnehjemsskolen i Bethania. Ankomsten til Hovedstaden søger han straks til Pastor „Flemmers Aftentjeneste“; og derefter gaar han Gang paa Gang til „Apostolisk Kirke“ og i Privatbesøg hos dens Præster. En Dag forarges han over „Homili og Røgelse“; men det skræmmer ham dog ikke fra at fortsætte med sin Kirkegang der. Dog gaar han ogsaa stundom og hører Folkekirkepræster som Frimodt og Schepelern. Samtidig bruger han Lægeraad og begynder at tage styrkende Bade.

Først i Februar læser han en Dag tidligere omtalte Brev til Gmd. J. K. Hansen fra 1877 op for sin Svigermoder; og da hun ønsker det trykt og udgivet, sker det ogsaa, saa det udkommer Foraaret 1879 i København under Navn af „Kamp for Freden“.

Pastor Trandberg var nu inde i en meget vanskelig Krise. Skønt han hver Dag baade bader, beder, hører Guds Ord og stundom faster, veksler det hos ham med Svaghed og Styrke, Vemod og Glæde; og der kan ogsaa komme „Aandsmørke“ med Tvivl og Raadvildhed over ham. — Havde Gud ikke sendt ham til hans Fødeø at „gøre en Gerning der til hans Navns Ære?“ Havde han (Trandberg) ikke ærligt fulgt Kaldet? Hvorfor havde Gud tilladt, at det begyndte velsignede Vækkelsesarbejde var bleven forstyrret? Sine egne Synder og Skrøbeligheder derved havde han jo kastet paa Herren; og de skiftende Standpunkter i Menighedsforhold var jo til Dels fremtvunget ved hans Venners Troløshed. Hvorfor skulde Møllers Parti og nu Carstensens Flok staa ham imod?

Til alle de tunge Tanker hos Trandberg selv kom yderligere den 8. Marts en trist Meddelelse fra hans Hustru, at hun gik og led af „Hovedpine og Tunghed i Sindet“; og Trandberg maa af al Magt trænge paa baade hos Gud og Mennesker om Lys og Hjælp for ej at gaa til Grunde. Han har imidlertid faaet nogen Tiltro til „Profeten“ Johansen; og med ham gør han en Dag en Udflugt til Vedbæk og finder, at det var en „yndig Tur“; men en anden Dag bliver han skuffet af denne „Profet“, der ikke faar det Syn fra Herren, som var bebudet. Trandberg maa bittert erfare, at i disse „Gethsemanedage“ kan Irvingianerne alligevel ikke rigtig hjælpe ham; og atter gaar han og hører Folkekirkepræster som Vilh. Beck og Krag.

Pastor Frimodt er imidlertid død den 21. Marts; og denne Mand, der havde været til saa stor Velsignelse ved sit kristelige

Liv og Vidnesbyrd, synes ogsaa at have talt til Trandberg gennem sin velsignede Hjemgang.

I de samme Dage faar den anfægtede Bornholmerpræst Besøg af sine jyske Venner Harald og Jørgen Brix; og disse unge Præster med deres lyse Tro vækker gamle, kære Minder hos Trandberg og faar en oplivende Virkning paa ham.

Ligesom Solen netop i de Foraarsdage vakte slumrende Kim i det sorte Muld, saaledes kaldte Gud omsider ny Livskræfter frem i den bornholmske Rejsepræst. Den 29. Marts kom hans Hustru over til ham; og de følges ad til Kirke og til Alters og hører Foredrag i Arbejderforeningens Festsal; og da „Lütlichauerne fra Jylland“ ankommer, bliver der stor Familiefest hos Enkekammerherreinden. Trandberg bliver saa oplivet, at han tager Hustruen med paa det kgl. Teater og ser Shakespeares „Skærsommernatsdrøm“ samt gaar paa Maleriudstilling osv. De gaar ogsaa og hører Irvingianerne imellem; men da Trandberg den 20. April havde hørt en „ussel“ Prædiken i „Apostolisk Kirke“, bliver han „helt tilbagestødt“ fra dem. Derimod bliver han nu optaget af at høre to Udlændinge, som i de Dage gæstede København, nemlig Englænderen Lord Radstock og Valdenseren Paolo Calvino. Adskillige Gange følges Trandbergs ad og hører de nævnte Mænd i „reformert Kirke“, „Luthersk Missionsforenings-Salen“ eller hos private; og Fruen beder en Dag Radstock om at gøre Forbøn for hendes Mand, som atter er noget syg.

Den 12. Maj føler Trandberg sig dog „mere rask“. Han gaar alene ud i Skoven og beder Gud om at vise ham Udvej for „Fremtiden“; og omsider bliver det ham klart, at Gud kan bruge andre Redskaber til at fuldende det Værk, som Trandberg havde begyndt paa sin Fødeø. Han er nu villig til at gaa, hvor-somhelst Gud vil sende ham hen, blot han maa blive brugt i sin Herres og Frelseres Tjeneste.

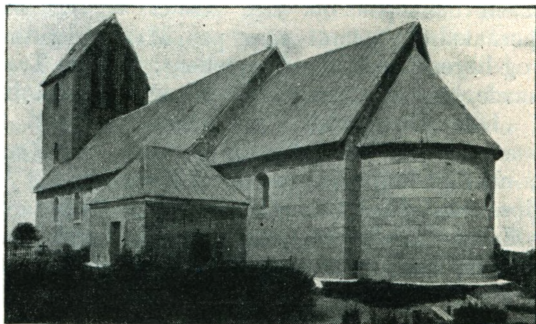
De følgende Dage gaar atter med at søge Guds Vilje og Raad. Trandbergs hører Biskop Kierkegaard i Vartov, læser Böhmes Teosofi, hører Radstock, gør enkelte Udflugter, drøfter kristelige Spørgsmaal med forskellige ogsaa stundom med Irvingianerne; og pludselig en Dag klares Situationen.

Den 29. Maj fik Trandberg Brev fra sin Svoger Chr. Lütlichau, at han kunde blive Kapellan for den syge Pastor Jørgensen i Rødding-Krejbjerg. Dette Tilbud tog Trandberg som et Kald fra Gud; og efter at han i inderlig Bøn havde faaet

sin Formening bekræftet, sendte han Jasvar pr. Telegram; og den 31. Maj tog Trandberg Afsked med sin Hustru, der rejste tilbage til Bethania, medens han selv drog ad Jylland til.

Derefter begyndte atter en rigt velsignet Tid for vor Rejsepræst.

Først besøger Trandberg sin kære Harald Brix, der jo havde virket et Par Aar (1876—77) som Kapellan i nævnte Pastorat og nu var Præst i Engum ved Vejle. Hos ham søgte Trandberg selvfølgelig Oplysning om Forholdene paa sin ny Arbejdsmark; men han var tillige saa optaget af Tankerne om Herrens nære Genkomst, at han sad og talte med Harald og Jørgen Brix derom „hele Natten til den lyse Morgen.“⁶ I Viborg hilser Trandberg

Rødding Kirke i Salling.

paa Biskop Svane, som han skal have til overordnet, og kommer saa til Rødding Præstegaard den 4. Juni og gør sig kendt med Folkene der. De følgende Dage maa han ud at hilse paa Pastoratets Spidser og Lærere og tager Egnen i Øjesyn. Denne ser noget anderledes ud end et bornholmsk Landskab. Bøndergaarde og Huse ligger samlet i Landsbyer, der hæver sig op over de lette, sandede Jorder. Hist og her gemmer sig nogle Smaasøer, der har Afløb til Limfjorden; og tæt ved saadan en Sø ligger den 610 Tdr. Land store Hovedgaard Spøttrup, der med sine gamle Bygninger og sine Volde og Grave minder om en middelalderlig Borg. Kirkerne er ogsaa ret ejendommelige.

Rødding Kirkes Skib og Kor stammer fra Middelalderen, er bygget af Granitkvadre og har indvendige Tøndehvælv. Vaa-

benhus og Taarn er af Mursten og bygget senere. Krejbjerg Kirke er noget tidssvarende med Spidsbuer i Taarnet og en Altertavle i Rokokostil forestillende Kristus paa Korset.⁷

Sogdenes Indbyggerantal udgjorde ca. 1500; og Trandberg begyndte nu at arbejde for alle sine Sognebørns Frelse. Den 8. Juni holdt han Trinitatis-Prædiken (om Kristus og Nikodemus) i begge Kirker og oplevede „stor Naade“ derved; men følte sig bagefter noget træt. Næste Søndag gaar det noget lignende, og han har foreløbig nok at gøre ved at besøge Søndagsgudstjenester, Sygebesøg, Begravelser og Brevveksling, Besøg hos Nabopræster og lignende; og da Pastor Jørgensen rejser bort den 20. Juni, bliver Trandberg ene om alt. I de Dage maa han tage „en Drunker under Behandling“, hvad ej var nogen let Sag. Til Afveksling prædiker han i Lime den 22. Juni, mens Pastor Melby prædiker i Rødding, og Søndagen efter bytter han Prædikestol med H. Brix, hvorved han kommer med til Missionsmødet ved Rosenvold, hvor baade Vilhelm Beck og Stubbkær taler. Hjemkommen føler Trandberg sig atter „nervesyg“; men ved at tage styrkende Bade i Limfjorden, bliver han saa rask, at han kan gøre noget Ekstraarbejde som holde Sangøvelser, deltage i Folkemøder og Viborg Stifts Landemode, samt holde Forsamlinger sammen med N. B. Grønbech, Stubbkær og H. P. Pedersen hjemme i sit betroede Pastorat.

Under alt dette er Trandberg imidlertid kommen til at længes efter Hustru og Hjemstavn. I et Brev af 17. Juli til sin „elskede Broder og Ven i Herren“ Harald Brix indbyder han denne til at gøre en Rejse med til Bornholm, hvilket Brix dog ikke efterkom; men Trandberg selv beredte sig paa Rejsen, fik Nabopræsterne Schrøder og Blichfeldt til at besøge sin Embedstjeneste og drog saa af Sted den 28. og var i Rønne den 30. Juli, hvor han blev modtaget af sin kære Hustru. Kort efter er de i Bethania hos „den glade Børneflok“, som Trandberg gør en Tur med til Almindingen næste Dag; og de hjemlige Omgivelser havde som sædvanlig en kær betagende Magt over den bornholmske Præst. Smerten fra de Modgange og Skuffelser, han havde mødt der, og Sorgen over, at Frime-nighedsværket paa hans kære Fødeø til Dels var mislykket for ham, hjalp Gud ham nu til at bære. Den 3. August holdt han en ny Afskedstale i Almindingen for ca. 2000 Tilhørere over Ordene i Mal. 4, 2: „For eder, som frygter mit Navn, skal

Retfærdigheds Sol opgaa med Lægedom under sine Vinger“ osv., hvorefter han vekslede Hjerteord med adskillige Venner. Een Dag holdt han en stor Altergang for saadanne i Bodils Kirke og en anden Dag en Prædiken i Nazareth Kapellet i Østermarie om „Salige er de fattige i Aanden“ osv. (Matth. 5); en tredie Dag talte han i Sandflugten om Herligheden ved at være Guds Børn (Rom. 8, 15—17); og efter at have taget Afsked med Slægt og Venner, opløst Børnehjemmet og overgivet Bethania til Frk. Pedersen, tog Trandberg sin Kone med og rejste over København til Jylland, hvor de fæster Bo i Rødding Præstegaard fra 16. August.

Medens Trandberg nu fortsætter sit Vikariat, holder han ogsaa Sangøvelser, Samtale- og Bønmoder her og der, og hans Hustru tager fat at holde Søndagsskole for Sognets Børn og hjælper ham ellers, saa vidt hun kan. Foruden de sædvanlige Søndagstekster brugte Trandberg her at prædike over Emner som: „Den kostelige Perle“ (Matth. 13, 45), „Den fortabte Søn“ (Luk. 15, 17—24), „Byrdernes Bærer“ (Matth. 11, 28), „Den stærke og den stærkeste“ (Luk. 11, 21—22), „Den eneste Frelser“ (Ap. Gern. 4, 12) osv. Gerningen her tog ogsaa baade paa Trandbergs og Fruens Kræfter, saa de stundom maatte styrke sig ved Bade i Limfjorden; og Vanskeligheder udeblev heller ikke.

Sognepræst Jørgensen opholdt sig for sit svage Helbreds Skyld afvekslende hjemme og ude, og han generede imellem ved at „optræde“ under Trandbergs Gudstjenester. Tilsidst bliver han helt sindssyg. Trandberg maa hjælpe til at vaage over ham; og den 19. Sept. maa han føres til Sindssygeanstalten i Aarhus. „Mange Anstrængelser“ gøres ved Sygebesøg og Møder. Den 18. Okt. meldtes Hans Jørgen Trandbergs Død; og en Dag skete et „Optrin mellem Præstegaardens Kvinder.“

Trandberg følte somme Tider „Samvittighedsangst“ ved at uddele den hellige Nadvere i en blandet Sognemenighed; men hans Vækkelsesmøder med Prædiken, Sang og Bøn i den Anledning vakte snart Verdensbørnenes Modstand. Nogle søgte at forstyrre Møderne, idet de „anbragte en Gris udenfor Vinduerne og bragte den til at skrig“ osv.⁸ Den Slags Modgang var dog let at bære; thi den var jo Tegn paa, at Gud kendtes ved Arbejdet (Matth. 5, 11).

Trandberg fortæller iøvrigt selv i et Brev af 20. Okt. 1879 til

Pastor H. Brix følgende om sin Virksomhed i Rødning-Krejbjerg: „Arbejdet her gaar ellers nu velsignet. Jeg har nu holdt 2 Altergange i hver af Kirkerne — ak! det var svært igen at tage fat at uddele Nadveren i en Sognemenighed — jeg krympede mig saa længe, som jeg kunde. Jeg har nu i Sommermaanederne prædiket alvorlig Bod og Omvendelse, saa at jeg derved er bleven ildelugtende for mange af de aabenbare Jesu Fjender og Djævelens Børn. Desuden har jeg gjort Brug af den Frihed, som Folkekirkens Præster har, og som ogsaa enkeltø af dem benytter: at kalde Altergæsterne til mig og tale med dem forud for Nadveren. Jeg har i den Anledning tillyst og fastsat Dage (Torsdagen navnlig), da Altergæsterne kunde træffe mig i Præstegaarden (eller i Krejbjerg). Dette har end mere skræmmet Sandhedens Foragtere og Kødets Børn bort. Desuden har jeg talt i Enrum med enkelte i deres Hjem. Alligevel vaander mit Hjerte sig ved disse Sognekirke-Altergange — ak! at jeg skal hjælpe Mennesker til at begaa en af de største Forbrydelser: at æde og drikke sig selv til Dom og gøre sig skyldige i Herrens Legeme og Blod!!! At Jesu Fjender er oprørske, maa jo betragtes som en Selvfølge (for største Delen er de vistnok hidtil bleven borte fra Herrens Bord). Jesu Venner derimod har med stor Beredvillighed indfundet sig til Samtale med mig. Jeg har haft megen Glæde af denne nærmere Berøring med Guds Børn. Hver Søndag Aften Kl. 7½ holder jeg en Forsamling i Husene (for Røddings Vedkommende i den rummelige Præstegaard). Her er Sangøvelse, kort Prædiken, knælende Bøn og Samtale. Disse Sammenkomster har især været yndige.“

Foruden det omtalte Arbejde og Forsamlinger sammen med Lægprædikant Pedersen havde Trandberg saa meget, som vedrørte Embedet angaaende Indberetninger, Kirkebøger, Skoleeksaminer og Konfirmandlæsning m. m.; og han mærkede snart, at han ej kunde overkomme det altsammen, hvorfor han allerede først i Oktober havde meddelt Biskoppen, at han snart maatte fratræde Kapellanstillingen for kun at være Rejsepræst.

Efter at Trandberg nu havde bedt Herren om en „troende, dygtig Mand“ til sin Efterfølger, holdt han Afskedsprædiken i Rødning—Krejbjerg (23. Novbr.); og da han derpaa ved Bønmoder og Besøg havde taget Afsked med sine bedste Venner dér (J. Chr. Pedersen, Vimtrup, Frk. Vilhjelm o. fl.), drog han med Hustruen ud paa en Missionsrejse, hvor de snart

boede i en Præstegaard, snart hos en Bonde eller i et mindre Hus.

Først opholdt de sig nogle Dage hos Pastor Melby i Aalbæk, var med til hans Bibellæsning og gjorde Besøg hos hans Venner; derefter tog de til Struer, hvor de besøgte den troende Dyrlægø Christensen, kørte saa og sejlede videre til Thyholm, gæstede dér Pastor Rønne, Søndbjerg, og Pastor Lind, Hvidbjerg, hvorefter Trandberg prædikede baade i Odby og Søndbjerg Kirke om Søndagen og i Hvidbjerg Kirke nogle Dage efter.

Fru Trandberg var — ifølge hendes egne Udtalelser i et Brev — ikke rigtig glad ved det omflakkende Liv og spurgte i den Tid sin Mand flere Gange, „om han ikke ad Aare kunde have Lyst at vende tilbage til det kære Bethania“; men han svarede altid: „Nej, dér har jeg lidt saa meget, at jeg ikke kan taale at komme tilbage.“⁹ Den strikse Frue havde jo (ubevidst) været med til at forskertse Velsignelsen af sin Mands Gerning dér. Nu maatte hun følge ham i Kampen for at vinde „nyt Land“ og „Lampen“ tilbage; og dette lykkedes virkelig omsider.

Paa Thyholm og Jegindø fandtes en Del kristeligt Liv, vakt ved Indre Mission; de troende der „stod i den første Kærlighed til Herren og hverandre“; og det var en stor Oplivelse for Trandbergs at møde saadanne Trossøskende; det mindede dem om den Tid, „da Livet begyndte paa Bornholm — hvor alle Vennerne var enige, og ingen Partiaand var brudt ind.“¹⁰ Trandbergs besøgte bl. a. Jens Slots Enke, Søndhøjgaard, og Kolportør Nielsens og prædikede hos Peder Dam i Lyngs, sejlede derefter over til Jegindø hos Hans Ernst, hvor der holdtes „Samtale, Sang og Bøn hver Aften“, og hvorfra der gjordes Besøg hos Pastor Mejer, Lærer Hjort og forskellige andre baade syge og sunde. Trandbergs opholdt sig en hel Uge paa Jegindø. Han prædikede 3 Gange i Kirken og holdt Altergang der een Gang; og den 18. Decbr. rejste Trandbergs op til Thy, hvor han prædikede i Getterup og Ydby Kirker. Prædiketeksterne ved disse Møder var Esaj. 51, 3; 54, 10; Ap. G. 4, 12; Rom. 8, 15 og Gal. 6, 14 og flere.

Derpaa toger og sejler de over Struer tilbage til Rødding—Krejbjerg, hvor de holder Jul i Præstegaarden en 14 Dages Tid, mens Trandberg prædikede, holder Juletræfester og Bønforsamlinger, og de besøger forskellige Trossøskende i Landsbyerne. De er ogsaa med til et Selskab paa Spøttrup, hvor der danses,

skønt de naturligvis ikke deltager i den Slags Morskab. Trandberg havde et Par Dage før i Rødding Kirke talt om „Hælbredelse for dem med et sønderknust Hjerte“ (Esaj. 61, 1) og imod Højskolernes Talen om et „ædelt Menneskeliv“ i Stedet for et helligt Liv virket ved Guds Aand, hvilket efter hans Erfaring maatte hæmmes ved „Musik og Dans og Kortspil“.

Fra Rødding rejser Trandbergs til Fruens gamle Hjem, Herregaarden Tjele med de skønne Naturomgivelser, der stod i deres Vinterdragt. Der tilbringer de det meste af den første Maaned i 1880. Trandberg læser „Frimodts Liv“ og Henrik Ibsens „Et Dukkehjem“; og til Afveksling besøges gamle, troende Venner o. desl.

Trandberg kan imidlertid ikke længe sidde „stille hjemme under sodet Bjælke“; ligesom Vikingerne higede han efter at komme ud og gøre Erobringer — ikke Gods og Guld fra fredelig Mand, men dyrekøbte Menneskesjæle fra Satan. Den 19. Januar rejser han ud og begynder en Vækkelsesturné i Egnen Syd for den vestlige Del af Limfjorden, hvor Landskabet veksler smukt med Bakker, Huse og Marker.

Trandberg prædiker først i Skive og Dalby Kirker, deltager saa i Præstesammenkomster og grundtvigske Møder, prædiker derefter i Gjemsing, Holstebro, Resen, Hjerm og Gudum Kirker, derpaa i Holstebro et Par Gange og i Maabjerg; og „Kirkerne var overfyldte“; og Ordet fandt saa „god Modtagelse“, at Trandberg havde „megen Glæde“ ved Arbejdet, skriver Fruen.¹¹

Fra 20. til 29. Febr. er Rejsepræsten atter hjemme hos sin Hustru i Tjele, hvor de gaar til Alters sammen og styrker sig hos troende Venner; og derpaa drager han atter ud at fortsætte den begyndte Mission.

Han prædiker nu i Skive, Ejsing og Vejrum Kirker og paa Venø, derpaa i Skive, Kobberup og Fly Kirker, saa i Resen, Naur, Skive, Vinding, Ejsing, Sal og Højslev Kirker, derpaa 2 Gange i Skive Kirke, saa i Rødding og Krejbjerg og derefter atter i Skive samt i Hem Kirke. I Sal, Rødding og Skive holdt han tillige Altergang for Jesu Venner. Foruden Søndagsteksterne talte han over Aab. 3, 20; Rom. 8, 15; Højs. 2, 8—13, Aab. 2, 7; 21, 6; Matth. 11, 28; Esaj. 61, 1, Gal. 6, 14; Matth. 7, 13—14; Højs. 4, 6—9; Esaj. 54, 10; Luk. 15, 17—24; Joh. 10, 11—16; 20, 19—23; Matth. 24, 37—39; Hebr. 12, 28—29 samt forskellige Yndlingsemner som „Gudsbilledet“, „Herrens Gen-

komst“ og „Tusindaarsriget“. Mellem alle disse Kirketjenester holdt han tillige mange Aftenmøder hos private og besøgte mange syge. Folk strømmede til hans Møder; og der skøte mange Vækkelser. Ved Altergangen i Sal Kirke den 7. April gik 261 — formentlig alle — naadehungrende Sjæle til Herrens Bord.

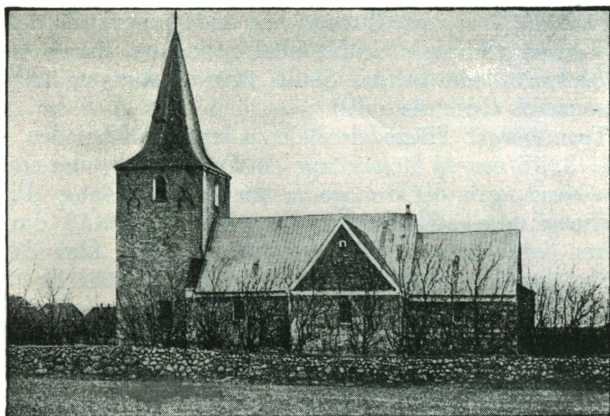
Det viste sig nu, at Trandberg — ligesom Aladdin — gennem mange Lidelser og Prøvelser havde lært at bekæmpe alt, hvad der smagte af den „forfængelige, tomme Drift“, saa Gud maatte give ham „Vidunderlampen“, Vækkelsens store Naadegave tilbage.

Olaf Jessen fortæller i Bogen: „Fra Grønbæk Præstegaard“, S. 58—59 følgende om denne Trandbergs Virksomhed: „Samtidig med at Christian (Jessen, senere Præst i Grønbæk) oplevede en Omvendelse i København og fik sin Indvielse til Præstetjenesten, naaede Guds Kald ad helt andre Veje ogsaa hans lille Kæreste i Skive; — Pastor Trandberg fra Bornholm, den bekendte Frikirkepræst, berejste i de Aar Vestjylland og holdt talrige og meget besøgte Møder. Hans Minde lever stadig paa disse Egne; og mange ældre Folk taler endnu om ham med Begejstring og forsikrer, at ingen anden Prædikant har i Vestjylland talt for saa store Skarer som Trandberg. En Vinter (1880) besøgte han særlig Skive og holdt en Aften hver Uge Gudstjeneste i Kirken. Han var et følsomt Gemyt, og hans Forkyndelse var overordentlig temperamentsfuld og meget vækkende. De talrige Tilhørere var lige ved at sprænge Kirken — Doris Eye var en stadig Gæst ved disse Gudstjenester. De virkede paa hende som en Aabenbaring og lukkede op for Guds Riges Herlighed. Nogen egentlig Omvendelseskamp med Angst og Syndenød oplevede hun ikke, men med Glæde og Undren blev hun i sit Hjerte forvisset om at høre Herren til; hun takkede ham paa sine Knæ for Frelsens Gave og bad om Kraft til at leve det nye Liv i Troskab.“¹²

Under hele den Vækkelseskampagne havde Trandberg sin Hustru i Tjele; men det kunde jo ikke gaa paa den Maade i Længden; og vor Rejsepræst var i Tvivl om, hvor han fremtidig skulde opslaa sin Bopæl. Men da kom netop (den 24. April) hans gamle Ven N. B. Grønbech til Skive og foreslog ham at flytte til Esbjerg, hvor der vilde være en god Arbejdsmark for ham. I Byens Kirkesogn var desuden Vakance efter Sognepræst Assens¹³; og efter nogen Overvejelse og nogle Samtaler med Grønbech og Missionær Lars Hansen om Sagen skrev Trandberg til Biskop

Balslev i Ribe og meldte sig til Tjeneste som Vakancepræst og Kristenlivsvækker i den ny vestjydske By med Omegn; og saaledes blev Trandberg ført eet Skridt videre mod „the far west“, hvor Gud vilde have ham hen og bruge hans sidste Kræfter.

Trandberg holder nu nogle bevægede Afskedsmøder med Venner i Sal og Skive (Købmand Lorensens, Alstrups o. fl.); og da Fruen er ankommen den 2. Maj, holder han Afskedsprædiken udenfor Skive Kirke. Gudshuset kunde nemlig ikke rumme den Menneskemængde, der var samlet. Talen blev holdt ud fra den yndede Tekst Højs. 2, 8—13, hvor der jubles i Glæde over, at

Jerne Kirke ved Esbjerg.

„Vinteren er forbi — Blomsterne er kommet til Synne — Sangens Tid er kommen“ osv.; og efter endnu et Aftenmøde forlader den benaadede Rejsepræst med Hustru Skive, gør en Afstikker til Venner i Struer og Holstebro og ankommer til Esbjerg den 5. Maj.

Saa snart Trandbergs havde faaet sig et „Herberg“ (Borgergade 67), begyndte de straks paa at gøre et Arbejde for Guds Rige i deres ny Hjemegn; men her mødte de adskillige Vanskeligheder.

Esbjerg var en Pionerby, grundlagt efter at Regeringen 1868 havde begyndt at bygge en Eksporthavn der i Ly af Fanø. Den havde ligesom amerikanske Nybyer regelmæssige, brede Gader og var i en rivende Udvikling, saa man stundom rev ned næste

Aar, hvad man havde bygget forrige, for at faa Plads til endnu mere tidssvarende Bygninger. Beboerne, ialt ca. 1700, bestod mest af Købmænd, Haandværkere, Fabrikarbejdere og Søfolk, der alle havde søgt dertil for at skaffe sig materielle Fordele; og der raadede „stor Vankundighed til alle Sider“ angaaende aandelige Ting. Byen havde endnu ingen Kirke, saa de faa, der ønskede at høre Guds Ord, maatte vandre gennem den magre Hedeegn til den 4 km borte liggende Jerne Kirke.¹³

Dette Gudshus, indviet til den hellige Martin af Tours, er ret anseeligt med Skib, Kor, Apsis, Vaabenhus (mod Nord) og Sidekapel (mod Syd) af Granitkvadre og i romansk Stil samt et gotisk præget Taarn af Mursten; og indvendig er Kirken overhvalvet, har en romansk Granitdøbefont og en Barok-Altartavle med et Nadverbillede m. m. Skads Kirke, som er Anneks til Jerne, ser noget lignende ud.¹⁴

Ved Trandbergs Tiltrædelsestale i Jerne Kirke den 9. Maj over Rom. 8, 15 om ej at modtage en Trældoms-, men en Sønneudkaarelsesaand, gik det ret godt; men næste Gang, Pinsedag, da Trandberg talte i Skads Kirke over Luk. 12, 49 om Ilden, som Herren var kommen at kaste paa Jorden, blev der gjort „Spottegrin“ og foretaget „Udvandring af Kirken“; og lignende gik det til baade i Skads og Jerne Kirke Dagen efter. Trandberg blev naturligvis noget ilde berørt af den „gyselige Tilstand“ og maatte tale med den forrige Præst om Sagen og se at lære Beboerne nøjere at kende; og i den Henseende besad han gode Evner. Det faldt ham vedblivende „naturligt, fra en munter Samtale om Dagens smaa Begivenheder at komme ind paa de alvorligste kristelige Emner“; og naar det ikke var Folkeyndest, han tilstræbte, kunde hans vindende Væsen bane Vej for Frelseren. Da han havde haft forskellige Samtaler med Folk og gjort nogle Besøg i Omegnen, bl. a. paa Fanø, hvor han holdt en Prædiken og bad en „ensom Bøn i Klitterne“, prædikede han atter i Jerne Kirke og nu med det Resultat, at Ordet blev vel modtaget.

Omsider ankom den ny Sognepræst, Kemp; og Trandberg fik i Stedet for Sognekirkerne et andet Gudshus som Midtpunkt for sin Vækkergerning i Esbjergegnen. Indre Mission havde netop fuldført Bygningen af et Missionshus i den ny By. Det blev indviet af Vilhelm Beck den 25. Maj. Trandberg og N. B. Grøn-

bech var ogsaa medvirkende ved den Fest; og Indrø Mission gav Trandberg Lov til at benytte Missionshuset til sine Møder.

S. Alkærsig fortæller i „Esbjergs Historie“ følgende derom: „Mere Betydning fik det imidlertid, at den mærkelige Frime-nighedspræst Trandberg, tidligere paa Bornholm, dengang i flere Aar Missionær i Vestjylland, ogsaa talte ved den Lejlighed og derved havde gjort Begyndelsen til et stort og opofrende Ar-bejde i Esbjerg, som ogsaa hans Hustru deltog i. Han var maaske den første, der flyttede til Byen uden den Hensigt at tjene Penge. Nybyggerne mærkede snart, at han var af en anden Aand end de. De var kommen for at tjene Penge; og den Driv-kraft var absolut ukendt for ham. Derfor kunde Esbjerg ikke faa noget mere passende Vidne. Han talte i Missionshuset Aften efter Aften; og efter hvert Møde samlede han sine Stuer fulde og talte og bad med dem alle, der blot vilde komme. De faa troende glædede sig og styrkedes i deres Trosliv, mange blev Modstandere; men Liv blev der vakt, meget Liv, naturligvis ikke godt og ægte altsammen, men dog meget, som er blevet bevaret (Kr. Dagbl. 7/12 96). Og hans Hustru, en Søster til Gods-ejer Lüttichau, var ikke mindre virksom. Sammen med Murer Frøkjærs Kone begyndte hun (^{26/9}) 1880 en Søndagsskole med kun faa Børn; men ved sit ihærdige og kærlige Arbejde fik hun snart stor Tilslutning.“¹⁵

Foruden at passe det paabegyndte Vækkelsesarbejde i Esbjerg gjorde Trandberg i Sommeren 1880 fem Missionsturneer. Fra 6. til 20. Juni gæstede han med Hustru Himmelbjergeggen, prædikede i Tulstrup Kirke, Bomholdt Skov og Hemstok Skov og holdt nogle Aftenmøder, var derpaa hjemme i Esbjerg og holdt et Par Prædikener og Møder, rejste den 24. Juni med Hustru til Dyrslæge Christensens i Struer, hvor de boede i flere Dage. — Trandberg talte nu for meget store Forsamlinger i Rydhave Skov og Kokholms Lade, gjorde derpaa en Afstikker hjem til Esbjerg, mens Konen rejser til Tjele; og efter nogle Dages Arbejde i Nybyen, tager han atter til Struer og prædiker der-paa i Tolsgaards Lade og Rydhave Skov. Fruen, som er kom-men tilbage, ligger nu syg i Rydhave Skole. Men Trandberg ar-bejder videre. Han prædiker næste Dag ved Nissum Kirke, er saa atter i Esbjerg og virker nogle Dage, derpaa til Struer igen og holder Møde hos Dyrslægens, ser til sin syge Kone i Rydhave og rejser saa til Skive og taler i Krabbesholms Skov og saa

atter i Rydhave Skov. Hans Prædikeemner paa disse Turneer er foruden de faste Søndagstekster: „Den store Nadvere“ (Luk. 14, 16—24); „Livets Træ“ (Aab. 2, 7); „Livets Kilde“ (Aab. 21, 6); Jubelaaret (3. Mos. 25, 8); „Lysbringeren“ (Esaj. 9, 2); „Kristi Retfærdighed“ (Matth. 5, 20); „Oasen i Ørkenen“ (Esaj. 43, 19—21); „Guds Børns herlige Frihed“ (Esaj. 61, 1) etc.; og Trandberg forstaaer at udlægge Teksterne saa aandfuldt, at Tilhørerne gribes og undres; og mange gaar i sig selv og vil gerne vinde den skildrede Herlighed. I Rydhave Skov talte han to Gange for ca. 3000 Mennesker.

Rejsepræstens Frue var imidlertid kommen sig noget. Den 26. Juli 1880 tager han hende med om ad Struer til Esbjerg, hvorfra det den 30. gaar til København. Der opholder de sig nogle Dage og gaar til Alters sammen; og det drøftes, om Trandberg mulig skal optage et Vækkelsesarbejde i Hovedstaden. Han drages imidlertid atter mod sin Fødeø, hvortil de saa rejser den 3. August. Men medens Hustruen haster mod Bethania, tilbringer Trandberg nogle Dage paa Tornegaard og i Rønne og holder derpaa en Prædiken i Almindingen Søndag den 8. om, hvorledes „Det Folk, som vandrede i Mørket, ser et stort Lys“ osv. (Esaj. 9, 1). Den næste Dag rejser han dog fra sin Broder paa Tornegaard til Bethania, hvor Lærer Hans Lind fra Svaneke havde holdt til siden Pinse og oprettet et Børnehjem for Drengene ovre fra.

Efter nogle Besøg hos Venner og Slægtninge i Aaker Egnen taler Trandberg om Søndagen i Sandflugten om Guds urystelige Rige“ (Hebr. 12, 28—29), holder midt i Ugen Altergang i Aa Kirke, prædiker næste Søndag i Neksø Lystskov, tager Venner til Alters i Byens Kirke om Onsdagen, prædiker paa Lehns Eng Søndagen efter og afslutter Bornholmsturneen med en Prædiken i Nazareth Kapellet, Østermarie, den 1. September.

Trandbergs ihærdige Arbejde tog paa hans Kræfter, saa han ogsaa paa denne Tur maatte hærde sig ved Strandbade og andre Øvelser. En Meddeler beretter, at da Trandberg den ene Nat skulde bo hos hans Fader, tog han alle de bløde Puder ud af Sengen og lagde sig derefter paa den haarde Madras; og saa snart han næste Morgen var kommen i Tøjet, lukkede han Dørene op imellem Stuerne og gik frem og tilbage og sang med kraftig Røst: „Den yndigste Rose er funden, blandt stiveste Torne oprunden“ osv.¹⁶

Den 10. Sept. er Trandbergs atter i Esbjerg, hvor han prædiker følgende Søndag, og hvor han i Dagene derefter gør mange Husbesøg hos syge og sunde — en Dag med Hustruen hos „13 Familier (3 fine og 10 grove).“ En anden Dag deltager de i et Møde paa Askov, der ligesom Testrup af dem blev regnet blandt Danmarks bedste Højskoler, som de stod noget i Aandsfællesskab med.

De følgende 3 Maaneder er Rejsepræstens optaget af Missionsarbejde i Nybyen og dens Omegn. Under Sognepræst Kempes Sygdom prædiker han nogle Gange i Jerne og Skads Kirker, ligesom han ved given Lejlighed taler i Gudshusene paa Fanø. Alt imens sørger han for sin egen Aands Udvikling, læser Søren Kierkegaard og Henrik Ibsen og øver nogle praktiske Idrætter. En Dag maa han med Hustruen ud „paa Tiggerrejse til en Kakkellovn“, skønt de ellers nu fik de nødvendige Midler fra „Jesu Venner paa Bornholm og i Jylland.“¹⁷

Noget af December Maaned bruger Trandberg til en Missionsrejse i den sydvestjyske Hedeggn, hvor han prædiker i Ansager, Horne, Aalbæk, Outrup, Jandrup og Ho Kirker og holder Aftenmøder hos Venner — stedsse benyttende sædvanlige Emner og Tekster. Og Julen holdt han sammen med Hustruen og Plejesønnen Anthon Sørensen i deres lejede Hjem i Esbjerg. Juledag prædikede Trandberg i Byens Missionshus; og nogle Dage efter holdtes en stor Børnefest samme Sted.

Fru Trandberg havde nu ifølge hendes egen Beretning „mellem 40 og 80 Børn“ at vejlede; og hun bar sig saaledes ad med at holde Søndagsskole: „Først synger vi en Salme, saa knæler vi i Bøn, saa læser jeg en af Davids Salmer og forklarer den med forstaaelige Billeder og smaa Fortællinger, som Herren giver mig det; saa hører jeg dem i et Skriftsprog og slutter med et Eventyr eller en Fortælling, der kan forklare et eller andet Sprog eller Billede af Bibelen.“¹⁸ Hun begyndte ogsaa i den Tid at holde Møder for Byens Kvinder og prædike for dem.

Første Halvdel af 1881 arbejdede Trandberg dels i Esbjerg, dels i andre Egne af Jylland. Det meste af Januar gik med Møder i Varde—Ringkøbing Egnen, med Prædikener i Tistrup, Ny Sogn, Hee, Nørre Omme, Ringkøbing, Ølgod og Skjern Kirker samt Aftenmøder i Skoler eller Hjem. Der brugtes evangeliske Tekster; og „der strømede Velsignelse ned over Fol-

ket og Taleren.“¹⁹ Selv Chr. Møllers Venner, „Bornholmerne“, søgte til for at faa Opbyggelse.

Trandberg havde en lykkelig Evne til at virke samlende paa Partierne. De møllerske hørte ham, fordi han nu talte meget evangelisk; de grundtvigske taalte ham, fordi han pegte paa det faldne Menneskes Guds billedrest og værdsatte Daaben og Daabspagtens Ord; og Indremissionsfolk led ham, fordi han værdsatte Skriftens Ord og krævede, at det daabsgenfødte Liv skulde bryde frem gennem en sand Omvendelse og Forsagelse, saa Menigheden som Herrens Brud kunde beredes for sin Brudgom.

Først i Februar arbejdede Trandberg ihærdigt hjemme i Esbjerg og talte meget om „Herrens Dag“. I de Dage læste han i „Indre Missions Tidende“ en Beretning fra N. B. Grønbech om hans Gerning i Amerika. Denne var nemlig rejst derover som dansk Præst i Efteraaret 1880; og da Trandberg havde læst en Skildring om, hvorledes der var Tusinder af Danske derovre, „som hverken havde Præst eller Kirke“, — „for det som et Lyn“ igennem hans Sjæl — som en Indskydelse fra Herren: „Rejs hen til Amerika at forkynde Frelsens Evangelium for dem, som forstaar dit Tungemaal!“ Men han var alligevel ikke vis paa, om det var Guds Røst eller hans „eget forfængelige Hjertes tomme Paafund.“ Derfor opgav han foreløbig at følge Indskydelsen.²⁰

Sidste Halvdel af Februar og første Halvdel af Marts gik derefter med at rejse om og prædike i Lemvig, Møborg, Hvidbjerg, Hjerm, Ejsing, Skive, Rødding, Gudum og Asp Kirker samt i forskellige Privathuse — alt under rig Velsignelse. „I Lemvig var Herrens Naade saa stor, at man paa Stedet hørte om 3 Vækkelser; og Guds Børns Glæde var ubeskrivelig.“²¹

Trandbergs Prædikener var endnu ofte varierende Gentagelser; men da de blev holdt med sprudlende Liv og stor Selvhængivelse i Emnet for skiftende Tilhørere, gjorde de stor Virkning. Taleren var gerne „mat og svag“ efter hver Missionstur; men naar han havde været hjemme og hvilet, badet og bedet, fik han atter Kræfter til ny Opofrelse for Herrens Sag.

Efter nogle Dages Hjemmearbejde i Esbjerg fra 18. til 26. Marts missioneres paa omtalte Maade i Sydvestjyllands Byer: Lønborg, Sønder Bork, Varde, Hemmet og Ansager vekslende med Arbejde og Hvile i Esbjerg til 5. Maj, hvorpaa Missionen

fortsættes lidt længere Nord paa, i Byerne: Ulfborg, Vorgod, Brejning, Herborg, Stauning, saa en Sviptur i Esbjerg, og derpaa videre i Brøndum, Egvad, Varde, Ringkøbing, Strelluf, Henne og Bordrup; og efter et nyt Esbjergophold paa nogle Dage 23.—28. Juni) drager Trandberg med Hustru paa Missionsrejse til Holstebro, Struer, Rydhave, Tjele, Bømhøldt og Røgind og tilbage til Esbjerg, hvor de rejsende Præstefolk nu afslutter deres Missionsværk; og Resultatet af dette opgives saaledes:

Foruden at mange blev aandelig paavirket eller vakt ved Pastor Trandbergs og Frues Arbejde i Esbjerg, kendtes det, at „ca. 50 Mennesker blev hjulpe til klar og bevidst personlig Kristendom“; og „de troende havde eet Hjerter og eet Sind.“ Blandt Præsteparrets bedste Venner i Esbjerg var Murer Chr. Frøkjær, Hovmester A. P. Petersen, Snedkermester Chr. P. Jensen og Caroline Marie Jensen og flere.²²

Og angaaende Trandbergs Virksomhed i andre Dele af Jylland har Missionær Stubbkjær udtalt, at den bar velsignet Frugt. „Der drypper Olje i Trandbergs Fjed“, sagde han.²³

Den 24. Juni holdt Trandberg Afskedsprædiken i Esbjerg Missionshus over Højs. 2, 8—18 og Aftenmøde over Matth. 7, 24—29; og efter flere hjertelige Sammenkomster med Venner de følgende Dage forlod Rejsepræsten den opblomstrende Vestkystby 29. Juli og drog over København ad Bornholm til. Fruen fulgte ham først, efter at hun havde været med til et „stormfuldt Kvindemøde i Esbjerg“ den 4. August.

Hjemme paa sin Fødeø arbejdede Trandberg nu i 2½ Maaned, blev forligt med Carstensen, prædikede i Almindingen, Neksø Lystskov, Sandflugten, Bækkegaardsskoven i Klemensker, Østerlars Kirke, Ruts Kirke, Povls Kirke, Aa Kirke, Siloam Kapellet og Nazareth Kapellet, gjorde sammen med Hustruen mange Besøg; og de rekreeerede sig som sædvanlig ved Friluftsture og Strandbade. Men med Møllers Parti kom det ej til Forlig.

Den 18. Oktbr. er Trandbergs atter i Hovedstaden, hvor de opholder sig en Maanedstid, mens han bl. a. udarbejder Skriftet: „Evangelsk Mission indenfor Folketkirken“ (16 Sider), som udkom fra Colbergs Boghandel i Rønne kort efter. Dette Skrift, som han kalder „Et Opraab til Jesu Venner“, er i det væsentligste en Gengivelse af den Tale, han lige havde holdt i Nazareth Kapellet paa Bornholm. Trandberg lægger deri Jesu Venner alvorligt paa Sinde at tage efter Herrens Ord i Aab. 3, 2: „Bliv

vaagen og styrk det øvrige, som vil dø!“ og ikke „drage i ulige Aag med de vantro“ (2. Kor. 6, 14), ikke vise Partisind, men „elske hverandre inderligt i Jesu Kristi u dødelige og uomskiftelige Kærlighed, hvilket ydre Kirkesamfund, hvilken Retning eller Forening vi saa end maatte tilhøre.“ — „Sømmer det sig vel for Jesu store, herlige Brudetog her i Verden at gaa splittet og spaltet, delt i mange forskellige Flokke, som indbyrdes miskende hverandre, er haardhjertede og uføragelige eller doglikegyldige mod hverandre?“ spørger Trandberg. „Ak Jesu Hjerte bedrøves inderligt over alt saadant,“ tilføjer han.

Efter at have gentaget nogle tidligere anførte Udviklinger om Kirkeudtrædelse osv., bekender vor Rejsepræst tillige, at Gud havde „rigelig velsignet“ „den indre Mission i dens Arbejde indenfor Folkekirken“ og ladet „Luthersk Missionsforening“ „faa Fremgang trods dens Ensidigheder og Synder“, ligesom Trandberg ogsaa mener, at hans Arbejde baade udenfor og i Folkekirken havde baaret Frugt til mange Menneskesjæles Frelse; og nu vil han i sit videre Arbejde for „Evangelisk Missionsforening indenfor Folkekirken“ anbefale sine Venner at holde fast ved Begyndelsesgrundene i Guds Ord (Hebr. 5, 12) og skride frem til det fuldkomnere (Hebr. 6, 1), afstaa fra „Partiaand“, „Snæverhertethed“ og „Uføragelighed“ osv. og bl. a. støtte Hedningemissionen, Sømandsmmissionen, den danske Kirke i Amerika, Magdalenehjemmet og de kristelige Børnehjem. Han minder om hvilke Summer, der aarlig bortødsledes til „Overflødigheds og Overdaadigheds Genstande i Forfængelighedens Tjeneste.“ I Stedet for burde der ydes rigeligt til Jesu Riges Fremme. En Kvindeforening i Povlsker arbejdede saaledes for Trandbergs „Evangeliske Mission indenfor Folkekirken“; og Trandberg slutter med følgende skønne Udtalelse:

„Og dog, I Herrens kære Venner! hvor dyrebar end al vor kristelige Kærlighedstjeneste er, og hvor megen Velsignelse den end kan udbrede baade for Tid og Evighed — her paa hviler ikke vor Salighed. Det er vistnok et velsignet Middel til vor Glæde; men det er ikke Glædens Grund og Kilde. Nej, denne findes alene i Jesus Kristus, den korsfæstede og genopstandne Verdensfrelser, og i hans Forsonings salige, uudgrundelige Hæmmelighed. — Ja, Brødre og Søstre! Gudmennesket Jesus Kristus han er alene Kærlighedens, Glædens, Salighedens evige, udtømmelige Kildevæld. Kom og øs med Glæde af denne Livsens og Velsignelsens rige, herlige, overstrømmende Kilde! — Du, Jesu hvidklædte, solomstraaledede Brudskare! hvi er du bedrøvet og nedbøjet i Aanden? Din Brudgom

er jo ved din Side. Han er med sine alle Dage indtil Verdens Ende. Støttet af hans stærke Arm drager du fremad fra Dag til Dag mod en himmelsk Herlighed. Syng paa din Vandring dine glade Kærlighedssange og Takkesange til hans Navns Pris og Ære! Du maa vel stumdom aandelig talt igennem sandige, ode, golde Landstrækninger, hvor Hjertet er tungt og sygt, træet og mat, hvor din Vens Billede staar dunkelt og taaget for dit Øje. Men se, Tiderne veksler. Han lader dig standse og hvile i smilende, yndige Blomsterdale. Dit Øje frydes ved hans lyse, straalende, herlige Skikkelse. Dit Hjerte mættes og vederkvæges ved al hans rige, evige, bundløse Kærlighed. Tiderne veksler. Du staar med ham paa høje, mægtige Bjerge, paa Opløftelsens og Tilbedelsens herlige, salige Steder. Du skuer i Aanden Hjemmet, Himmelens evige Egne, hvortil du drager, din Rejses Maal. Du Jesu salige Brud! Glød dig i Haabet! Snart er du hjemme. Da staar du paa Kristi Tilkommelses herlige Dag ved Brudgommens Side foran Hojaltret i Himlen. Det er Vielsens hellige Time. Gud Fader selv udbreder sine Arme og udtaler Velsignelsens Ord over dette vidunderlige Brudepar. Du sætter dig ved din evige Vens Side i Himmelens store Helligdom for med ham at istemme den salige, sødt-tonende Bryllupshymne og for at lytte til Englenes mægtige, løftende Korsange og Halleluja. — Vielsen er til Ende. Du træder ind med Himmelveennen i den store, smykkede Brudesal. Du sidder med ham ved Salighedens Brudebord. Da er det opfyldt, hvad skrevet staar: „Salige er de, som er kaldede til Lammets Bryllupsnadvere“ (Aab. 19, 9). — Derefter begynder det tusindaarige Bryllup, medens Jesu underfulde, tusindaarige Fredsrige udfolder sig for dine Øjne. Derpaa kommer Ægteskabet, det evige, det uoddelige, det uopløselige. — Du Jesu solomstraalede Brud! glød dig! fryd dig! Vel ved du, at alt dette er Billeder, hvorunder du anskuer de himmelske Ting. O, men du ved ogsaa i den Helligaands usvigelige Forvisning, at alle disse Billeder har deres Aandsvirkelighed, deres himmelske, aandelige, evige Virkelighed. Du ved fuldvist, at der i den usynlige Verden er Tilbedelsens, Salighedens, Vederkvægens himmelske, forklarede Egne, hvor du i rig, uendelig Fylde skal nyde det Evighedsliv, det Kærlighedsliv og Salighedsliv, hvoraf du smagte enkelte, kvægende Draaber herneede paa din jordiske Vandring. Jesu Brud! Glød dig! Did hen skal du engang naa! Der skal du engang staa — frelst af Naade!“²⁴

Trandberg følte sig nu tilskyndet til at gøre et lille Missionsarbejde paa Sjælland. Den 24. November rejser han med Hustru ud til Proprietær O. Lawaetz, Ejer af Kalundborg Ladegaard og Refsnæsgaard og bekendt for sin Virksomhed for Indre Mission. Hos ham bor Trandbergs saa en 3 Ugers Tid og virker efter bedste Evne. Trandberg prædiker to Gange i Refsnæs Kirke, een Gang i Kalundborg, een Gang i Raklev Kirke og een Gang i et Brugsforeningslokale, holder desuden nogle Aftenmøder, kommer sammen baade med Indre Missions Formand Vilhelm Beck og Grundtvigianerpræsten V. Hoff i Ubberup, besøger Kyst-

hospitalet og flere ansete Personer; men det synes, som Missionen ikke rigtig vilde lykkes her.

Vor Rejsepræst blev imidlertid snart klar over, at det ikke var i den Egn, han skulde blive ved at arbejde. Den 15. Decbr. flytter han med Hustru til København; og da det ikke var saa let at rejse om og missionere med hende „paa Slæbetov“, lader han hende foreløbig blive hos sin Moder i Hovedstaden og drager saa atter til Jylland. I Alling holdt han Møde sammen med Pastor Grønning paa Skolen og rejste derpaa til Gjellerup i Vestjylland, hvor han baade holdt Jul og prædikede. Derefter gik Rejsen til Herning, hvor han prædikede i Missionshuset og besøgte Trossøskende i Omegnen. Det var jo der, at den fattige Kræ Idom havde begyndt en Vækkelse 1844—48, og at Dømmerne senere havde voldt Splid om Daab og Nadver, traadt ud og delvis vendt tilbage til Kirken.²⁵

I Januar og Februar 1882 fortsætter Trandberg sin Missionsgerning i Vestjylland, prædiker i Herning Missionshus og i Timring, Vildbjerg, Aulum, Assing, Nøvling, Ikast, Ørre og Gjellerup Kirker (over sædvanlige Tekster) foruden, at han holder mange Smaamøder og gør Husbesøg og læser Oehlenschläegers „Aladdin“ o. desl. og blev sikkert til megen Velsignelse.

Den 21. Februar mødes han med sin Hustru i Aarhus, hvor de dvæler nogle Dage og aflægger forskellige Besøg; og der modtager Trandberg Brev fra en bornholmsk Ven i Warren, ved Navn Andreas Grønlund, som stærkt opfordrer ham til at gøre en Missionsrejse til Amerika. Vennerne derovre vil betale Rejse og Ophold og al Ting, bare han vilde komme.²⁶

Dette Brev fik afgørende Betydning for Trandbergs. For at faa Ro til at tage Stilling til det, flytter de den 1. Marts til Moesgaard Skovmølle Syd for Aarhus, hvor de læser Guds Ord og beder sammen, og hvor Trandberg flere Gange spadserer alene i Skoven og overvejer Sagen med Gud for ikke at handle overilet; og da han omsider bliver forvisset om, at Gud vil bruge ham til en Gerning i Amerika, sender han den 8. Marts et imødekommende Svar til Grønlund.

Nu gjaldt det altsaa om at berede sig og tage Afsked med de mange Venner. Først gæstes Testrup Højskole, derefter besøges Silkeborg, Gjellerup, Hjerm, Skive, Skjern og Esbjerg, hvor det gode Samvær med Venner fornyes. Derpaa gaar Turen over Askov til København, hvor Vartov som sædvanlig gæ-

stes. Og fra København fortsættes Rejsen til Trandbergs Fødeø, som han saa gerne vil se endnu engang, forinden han forlader den gamle Verden. Paa Bornholm opholder Trandbergs sig fra 18. April til 12. Maj. Trandberg prædiker baade i Rønne og Aa Kirker, i Nazareth Kapellet og Ruts Kirke; og han fik den Glæde at se mange Tilhørere om sig og at faa samlet en Del Penge ind til sin Mission. Desuden blev han og hans Hustru kærligt modtagne af mange gamle Venner og Slægtninge, hos hvem de gjorde Afskedsvisit. I Neksø fandt de Frimenighedens Præst Carstensen afløst af C. V. Sulger, som stod venligt til Trandbergs, og i Vestermarie førte Trandberg „megen Samtale med Lars Ipsen (Fætter) om Amerika.“ Tilsidst holdt Trandberg et bevæget Afskedsmøde med Venner i Realskolens Gymnastiksal, hvor der blev holdt Fællesbønner efter Ordet i Aab. 2, 7: „Den, som sejrer, ham vil jeg give at æde af Livets Træ, som er i Guds Paradis.“

Rejsen fra Bornholm foregik under en „orkanagtig Storm“, der omsider lagde sig; og det blev betegnende for hele Situationen. Den 15. Maj udsendte Trandberg det til P. Kofod 1869 skrevne Brev som en trykt Pjece, kaldet: „Dette til Betænkning“ (27 Sider). I Forordet dertil minder han om „Vildskabens og Vildfarelsernes orkanagtige Storme“, som Møller og hans Tilhængere havde rejst, og hvoraf der senere gik „stærke Efterdønninger“. Disse vil Trandberg til Afsked dæmpe med dette Skrift; og Forholdet overfor Biskop Martensen bringes i Orden ved, at han med Hustru aflægger ham et Besøg og faar en „yndig Samtale“ med ham. Ved Afskeden hos Lawaetz den 21. Maj taler han i Raklev Kirke om „Jesus stiller Stormen paa Søen“ (Matth. 8, 23—27) og besøger derpaa de sindssyge i St. Hans Hospital. Trandberg siger venligt Farvel til alle — ogsaa Grunnet, som havde voldt ham saa meget Bryderi. Stormen havde jo lagt sig i hans eget Sind. De sidste 3 Aar havde — efter hans egen Erklæring — været nogle af de „lykkeligste“, „glæderigste“ og „mest velsignede“ Tider i hans Liv.²⁷

Den 31. Maj 1882, da alle Rejseforberedelser var gjort, begav den 50-aarige Fripræst sig med Frue og Plejedatter (Laura) om Bord i Udvandrerdamperen Thingvalla og stævnedes mod „den ny Verden“.

XI.

Fritvirkende Rejsepræst i Amerika.

(1882—85).

Alerede paa den 16 Dages Overrejse begyndte Trandberg sin Rejsepræstgerning. Han fandt, at de fleste af hans Medrejsende var en „letsindig, tugtløs Verdensflok“; og den hellige Ild, som brændte i hans Bryst, drev ham til at prædike for dem om den brede Vej, der fører til Fortabelsen, og den snævre, der fører til Livet (Matth. 7, 13—14).

Da Udvandrerskibet den 16. Juni ankom til New Yorks Red, fik Trandberg de første Indtryk fra den ny Verden; thi nu saa han Millionbyen med de store Havne- og Dokanlæg, de mægtige Forretningsbygninger og Kirker og den vældige Trafik.

Efter at have gennemgaaet alle Undersøgelsers Skærsild paa Ellis Øen, blev Trandbergfamilien landsat i Brooklyn og der kærligt modtaget af den danske Præst Rasmus Andersen, som i de Aar plejede at hjælpe indvandrede Landsmænd med at finde sig til Rette i amerikanske Forhold. Trandbergs blev vel som alle ny Tilrejsende straks noget betuttet af det ilsomme Storstadsliv med det øredøvende Spektakel fra Maskiner, Vogne og Gadesælgere; men vor Rejsepræst var dog ikke mere fortunlet, end at han allerede den 18. Juni holdt en Prædiken for Danske i den tysk-lutherske Kirke i Greenpoint, Brooklyn. I de følgende Dage tog han Bad i Atlanterhavet, holdt Aftenmøde i Brooklyn og kørte ud til Perth Amboy, en lille By med 4—5000 Indbyggere, hvor han ogsaa prædikede nogle Gange og fik et „glædeligt Besøg“ hos flere „Trossøskende fra Esbjerg“. Endvidere holdt han Møder med Danske i selve Hovedstaden New York.¹

Den 28. Juni rejste Trandbergfamilien til Warren i Pen-

sylvania, hvor bornholmske Landsmænd, bl. a. Grønlunds, modtog Rejsepræsten med „hjertelig Glæde og Jubel“. Ogsaa andre Skandinaver mødte ham med Venlighed; og den svensk-lutherske Præst Svensson bad ham vikariere for sig nogle Maaneder, mens han gjorde en Rekreatjonsrejse til sit Fædreland.

Warren ligger i en „smuk, sund Egn, et Dalstrøg gennemstrømmet af en Flod“ — „med Udsigt til skønne, skovbevoksede Bjerge“ og havde den Gang 5—6000 Beboere, hvoraf de 3—400 var Skandinaver. Egnens rige Petroleumskilder havde givet Anledning til megen Fabriksdrift; og Folkenes Travlhed svarede til Mundheldet: *Time is money*. Dog skortede det ikke paa religiøs Interesse. Der fandtes 8 Kirker i Byen, en romersk-katolsk, en biskoppelig, en presbyteriansk, to metodistiske, en baptistisk og to lutherske (tysk og skandinavisk).²

Da ingen Kirkeretning er autoriseret eller understøttet som Statskirke i Amerika, maa ligesindede religiøse selv danne Menigheder under en eller anden kirkelig Forening. Disse Foreninger er dog paa Grund af, at det store Flertal altid er verdsligt, ogsaa præget af statskirkelig Massekristendom og Ortodoksi. For Opretholdelse af svensk-luthersk Kirkeliv derovre virkede nogle „Gustav Adolf Foreninger“ i højkirkelig Aand. Til Vedligeholdelse af norsk-luthersk Religiositet i Amerika tjente 6 Foreninger: „Den norske Synode“, „Den norsk-danske Konference“, „Augustasynoden“, „Hauges Synode“, Antimissourierne og Ellingianerne, hvoraf den første var den betydeligste og mest intolerante.³ Af dansk-lutherske Foreninger var der foruden „Den norsk-danske Konference“ kun en, nemlig: „Den danske evangelisk-lutherske Kirke“, i daglig Tale kaldet „Den danske Kirke“, der mest bestod af Grundtvigianere og virkede paa hjemlig Vis med Kirker, Forsamlingshuse og Højskoler og Bladet „Kirkelig Samler“ osv. Dog fandtes i begge disse danske Foreninger en Del Præster og Lægfolk, som var noget paa-virket af Indre Mission hjemme fra, hvorfor Samarbejdet mellem de forskellige Menigheder og Medlemmer i Foreningen ikke altid blev saa godt.

Ejendommeligt for amerikansk Kirkeliv var den Gang som nu, at et Præstekald aldrig blev opslaaet ledigt til at søges af forskellige Personer. Naar en Menighed trængte til en Præst, plejede den selv at udvælge sig en og give ham Kaldsbrev, hvortil han blot havde at svare Ja eller Nej. Saadan Selvstæn-

dighed hos Kirkefolket saa vel som Landets friere Kirkeskikke gav alligevel bedre Betingelser for Udvikling af personlig Kristendom end Forholdene herhjemme.⁴

Af de nævnte Foreninger var altsaa kun en svensk repræsenteret i Warren med selvstændig Menighed.

Saa snart Trandberg var bleven enig med den svenske Præst og Menighed om Vikariatet, tog han fat og virkede i Warren paa hjemlig Vis. Foruden Søndagsprædikener over sædvanlige Tekster samt andre pligtige Kirketjenester holdt han ofte Bønforsamlinger og mindre Møder samt forskellige Foredrag over kristelige Emner som: Daabspagten, Barnedaaben, Kirketugt, Naademidlerne og Troens 3 Trin (det tvivlende, det hvilende og det smilende); og hans Hustru hjalp til ved at holde Gudstjeneste for de smaa. Som sædvanlig gjorde han ogsaa en Mængde Husbesøg hos syge og sunde; og mange Danske fandt ham sikkert *allright*; men for Svenskerne blev han ikke altid tilpas. En Dag gjorde de „Oprør i Kirken“. Til Trandbergs bedste Venner i Warren hørte Danskerne Andreas Grønlund, J. Sonnes og G. Møllers.

For at vinde Forstaaelse af andre Kirkesamfundets Syn og Virkemaade besøgte Trandberg baade den tysk-lutherske, den presbyterianske og den biskoppelige Præst i Byen, overværede Baptistmøder og Metodistkonferencer og saa paa Negrenes *Camp-meetings* (Møder i det fri) osv.

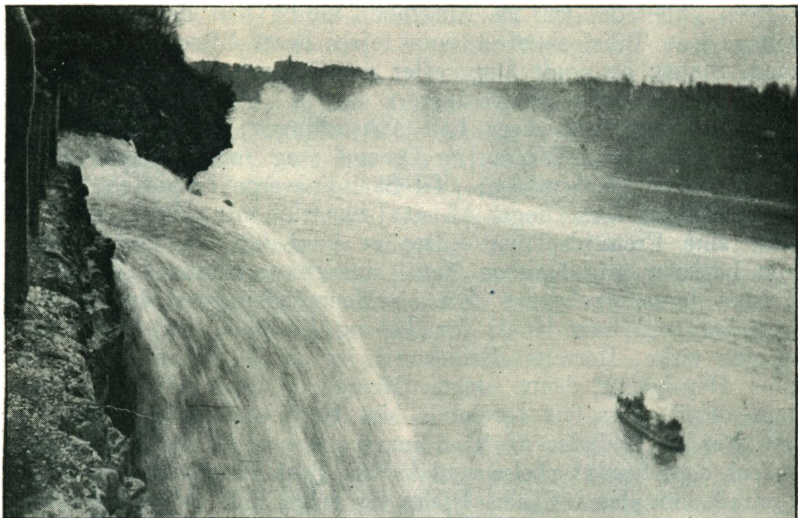
Først i August foretog han en lille Rejse nordpaa til Byen Jamestown, der var lidt større end Warren, men ellers lig den i Næringsliv og Kirkeforhold, ligesom der ogsaa var mange Bornholmere og andre Danske. Trandberg besøgte bl. a. Linds fra Nordbornholm samt den svenske Præst Hultgreen, deltog i mange Møder og prædikede selv og gjorde endvidere nogle Udflugter til Chautaugua, hvor han hørte forskellige Prædikanter som Comstock, Gough, Dr. Buckley og flere; og nogle Uger efter tog han ud til Garfield, hvor han ogsaa besøgte Venner, prædikede og holdt Møder og tog saa tilbage til Warren.

Den 30. Septbr. kørte Trandberg til Frewsburg og holdt en Prædiken og gjorde derefter med Hustruen en Rejse til den store Trafikby Buffalo ved Eriesøen, ved hvilken Lejlighed de ogsaa tog op og betragtede det berømte *Niagara Falls*, der ved de uhyre Vandmassers Brus og Bulder gav Trandberg en levende Illustration til Fortællingen i Aab. 19, 6 om de frelste Folkeska-

rens Lovsang, der lød „som en Lyd af mange Vande og som en Lyd af stærke Tordener.“

Og Trandberg blev saa optaget af det høje og himmelske i denne Billedtale, at han hjemkommen til Warren gav flere „Aftenforklaringer om Tusindaarsriget“, ligesom han i de Dage læste Bogen: *Thi life hid with Christ in God*; og ofte gik han alene ud i en Skov og holdt Andagt og Bøn.

Den 16. November tog Trandberg Afsked med sine Venner i

Niagara Faldet.

Warren og rejste med Hustruen nordpaa til Jamestown, hvor der atter blev prædiket og ogsaa sagt Farvel; og derpaa gik det med amerikansk Iltogsfart til den store Handels- og Fabrikby Chicago ved Michigansøen, hvor 1/2 Million Mennesker, Folk af alle Nationer, førte deres haarde og ofte forbitrede Kamp for Tilværelsen. De brede Gaders retvinklede Skæringslinier, de rektangulære *Blocks* (Huskomplekser) og Parker vidnede om, at Staden var ny. Den sydlige Dels Pragtbygninger og Skyskrabere fortalte om Rigmændenes og Forretningsfolkernes Værk, den vestlige og nordlige Dels lavere Huse mindede om jævn Velstand,

og „de usle Rønner“ og Fabrikkerne talte om Arbejdernes Fattigdom og haarde Slid. Af Byens ca. 60,000 Skandinaver boede de fleste i Nord- og Vestsiden; og der slog ogsaa Trandbergs sig ned, idet de lejede Nr. 604 i N. Robey Street, købte Møbler og flyttede ind.

De første Maaneder derefter gik nu mest for Trandberg med at faa sat sig ind i Storstadens mange fremmedartede Forhold, opsøge Landsmænd og Trossøskende, besøge forskellige Præster og Kirker og gøre Forberedelser til et frugtbringende Arbejde i Byen. Allerede den 29. November mødte han det ny ved at deltage i en Taksigelsesfest, som fejres hvert Efteraar i de forenede Stater; og nogle Dage efter maatte han paa „International Bank“ for at ordne Pengesager.

Hen i December skrev han Afhandlingen: „Mit Ophold og min Virksomhed i Warren og Omegn“; og først i Januar 1883 skrev han en Henvendelse: „Til Skandinaverne i Chicago“. Heri fortæller han først noget af sit Levnetsløb og aabenbarer derefter sine Fremtidsplaner. „Der er kun een stor Hovedtanke, som besjæler mig Dag og Nat,“ siger han; nemlig: „Frelsen i Kristus Jesus, Frelserens Ære og Menneskesjælens Redning og Lægedom ved ham baade for Tid og Evighed. For denne Sag vil jeg virke. Herrens Ærinde vil jeg gaa.“ Det er dog ikke hans Hensigt at danne nogen Menighed, uden Herren kalder ham dertil. Han vil foreløbig blot gøre et Vækkelsesarbejde; „thi her er Tusinder af Skandinaver, som sover Verdenskærlighedens og Afgudsdyrkelsens ulyksalige Søvn tungt og trygt, ubekymrede om deres Sjæles Frelse og evige Vel. De Spørgsmaal, som alene beskæftiger dem, er disse: Hvad skal vi æde? Hvad skal vi drikke? Hvormed skal vi klæde os? Det store Evigheds-spørgsmaal: Hvad skal jeg gøre, at jeg kan blive salig? har aldrig gennemtonet deres Hjerter.“ Trandberg indrømmer dog, at „Herren har i denne Stad blandt Skandinaverne ogsaa en Skare sande, levende elskelige Guds Børn.“ Til dem siger han, at han ikke er kommen for at drage dem bort fra deres Præster og Menigheder. Men vil de imellem lytte til hans Ord, tror han, det vil blive til gensidig Velsignelse og Glæde; og han beder om deres Forbønner for hans Gerning.⁵

Kort efter begyndte Trandberg sin Virksomhed i Chicago og Omegn, idet han prædikede i de Kirker, hvor han blev indbudt. I Byen Dwigt, som ligger „en 3—4 Timers Jernbane-

kørsel" Sydvest for Storstaden, havde den danske Menighed dengang ingen Præst. Trandberg tog derfor efter Opfordring derud og prædikede den 14. Januar og vedblev at virke der ved at holde en Prædiken engang om Maanedn til henad Efteraaret; og vor Rejsepræst havde den Glæde, at „Kirken næsten altid var godt besøgt;“ og „Tilhørerne lyttede til med spændt Opmærksomhed og Ærefrygt, stundom ogsaa under Hjertets synlige Rørelse“, ligesom de ogsaa altid viste Taleren stor Venlighed. De Søndage Trandberg ikke var i Dwigt, prædikede han gerne i en af Chicagos skandinavisk-lutherske Kirker, Trefoldighedskirken (af Hauges Synodes Menighed), Bethlehems, Bethania, Vor Frelsers Kirke, den svensk-lutherske Gethsemanekirke samt i Gipson; og han fryder sig, hver Gang han møder „sande Guds Børn“. Efter hver Søndag føler han sig syg de første Dage i Ugen, men han har Glæden i Herren og mærker, at „Guds Kraft fuldkommes i Skrøbelighed.“⁶

Den 18. Marts holdt han Gudstjeneste i den danske Trinitatis Kirke, hvis Billede ses omstaaende.

Denne Kirke, som tilhørte den grundtvigske Trinitatismenighed i „den danske Kirke“, var bleven bygget 1878; og i Basementet (Krypten) var Kirkepasserbolig og Lokale for baade Søndags- og Hverdagsskole. Menigheden bestod af ca. 200 bidragydende Medlemmer; og dens Præst hed A. S. Nielsen.⁷

Midt i April 1883 gjorde Trandberg med Hustru et 13 Dages Besøg i Racine, Wisc., som er „en meget smuk By med Michigansøen ved sin Fod og en frodig fynsk Natur paa de tre andre Sider.“ I den Town bor mange Skandinaver. Trandbergs Besøg gjaldt særlig et Præstemøde hos den danske Præst Lyngby, som havde indbudt ham og mødte ham med „megen Kærlighed“ i de Dage, ligesom de andre Præster ogsaa var elskværdige imod ham. Der havde tidligere været nogen Strid mellem danske og norsk-danske Præster i Byen; men Trandberg slog paa de forsonende Streng og prædikede to Gange i den danske Pastor Lyngbys Kirke og to Gange i den norske Præst Opsals Kirke.⁸

I de første 3 Uger af Juni Maaned s. A. var Trandberg oppe i Byerne St. Paul og Minneapolis, Minn. for at deltage i „Den norsk-danske Konferences“ Møder, der holdtes i sidstnævnte By fra 6. til 14. Juni. I disse Stæder, der ligger paa hver sin Side af Mississippi med Broer imellem; boede da (som nu) mange Svenske og Nordmænd med egne Kirker og Præster; men de

danske dér var saa faa, at de endnu ikke havde naaet saa vidt, hvorfor de bad Trandberg komme og arbejde iblandt dem; og han imødekom deres Ønske og prædikede to Gange i en episkopal Kirke i Minneapolis og to Gange i en tysk-luthersk Kirke i St. Paul. Han fortæller selv derom, at Tilhørerne, hvoriblandt der stundom var flere Præster, „lyttede til ærefrygtsfulde og

Trinitatis Kirke i Bickerdike Street (1878—85).

agtpaagivende, til Dels ogsaa med dyb Rørelse.“ Den 13. Juni prædikede han endvidere i en svensk-luthersk Kirke i Minneapolis bl. a. om „Hellige Menigheder i den hellige almindelige Kirke“, mens 20 à 30 Præster lyttede til hans Ord.

I de Dage blev Trandberg nøjere kendt med den norske Professor Gunnerson, som ved Konferencens Møder blev forflyttet fra det efter hans Mening for verdslige Augsburg Præsteseminarium til et andet af Hauges Synode i Red Wing; og Trandberg fulgte ham til den ny Virkeplads og deltog i „Svensk Augustana Synodes“ Møde den 19. Juni.⁹

Eftersom Trandberg levede for store og evige Maal, fik han ret ofte Lykke til at udjævne smaalig Splid mellem Partier.

I den første Uge af Juli 1883 gjorde han med Hustru og Plejedatter og flere en Udflugt til Norway, „en lille By omgivet af et stort norsk Settlement (Nybygd)“, hvor baade „den norske Synode“ og „Hauges Synode“ var repræsenteret og stod i et spændt Forhold til hinanden. Trandberg, som var kendt med sidstnævnte Synodes Præst, Brøhaugh i Chicago, i hvis Trefoldigheds Kirke han havde prædikeret, fulgte med ham ud til Norway, dels for at undfly Storstadens Skyden og Spektakel paa Frihedsdagen den 4. Juli, dels for at tale ved en Skovfest samme Dag. Det var Pastor Abelsen af Hauges Synode, der havde arrangeret denne Fest; og Pastor Ellestad af „den norske Synode“ vilde ikke være med der. Men da Ellestad hørte om Trandbergs Komme, aflyste han uden videre sin planlagte Missionsgudstjeneste og mødte med sin Flok ved Skovfesten; og han blev saa tiltalt af Trandbergs Person og Kristendom, at han lod ham prædike i sin Kirke følgende Søndag, hvor Pastor Abelsen og hans Tilhængere til Gengæld mødte op.

Skønt vor Rejsepræst mest levede for Guds Rige og de himmelske Ting, fornægtede han dog ikke Sansen for den Herlighed, Gud har skabt paa Jorden. Paa Rejsen til Minneapolis havde han glædet sig ved at se „den mægtige Mississippi Flods strømmende Vande“; og i Norway frydede han sig i den Grad over Sommeren, at han „sov under aaben Himmel om Natten.“¹⁰

De følgende 3 Maaneder prædikede Trandberg under Brøhaughs Fraværelse næsten hver Søndag i hans Kirke i Chicago, og det baade Formiddag og Aften. Han talte sædvanlig over Søndags-evangelierne eller andre tidligere nævnte Tekster; og hans Gudstjenester var „ret vel besøgte“. Trandberg haabede selv, at han da fik Naade til at udsaa Frø, der omsider blev til Evighedsfrugter¹¹

I Dagene 16.—20. September fik Trandberg Lejlighed til at høre de verdensberømte Evangelister Moody og Sankey i Chicago. Ved Møderne i Chicago Avenue Church (Moody's Kirke) var 3-4000 Mennesker til Stede; og et lignende Antal samledes ved de 4 daglige Forsamlinger, som holdtes 3 Dage i Farwell Hall. En Aften maatte der holdes et *Overflow meeting* (Ekstramøde) et andet Sted, da der var stimlet saa mange sammen, at de ikke alle kunde komme ind i den ellers vældige Hal. Trand-

berg forstod nu det engelske Sprog saa godt, at han kunde følge med, naar han sad i Nærheden af Talerne. Blandt Tilhørerne var baade Biskopper og flere Hundrede Præster af reformerte og lutherske Kirkesamfund, som mer eller mindre blev grebne af Moodys Ivren for de Kristnes store Fællesmaal: Arbejdet for Menneskesjæles Frelse.

Paa nogle Møder blev der optaget Emner til Forhandling, og under dette blev bl. a. fremhævet, at de værste Hindringer for Kristi Rige paa Jorden var: „Sandhedslærernes Fald, Præsters Overgang til praktisk Gudsfornægtelse — indsnigende Verdslighed og Sanselighed blandt Efterfølgerne af de apostolske Fiskere — Tvistigheder blandt Sandhedens Venner, Kirkens Nedsættelse af dens Fordringer i den Hensigt at behage den jordiske Magt — Cæsars (Verdensmagtens) Fuldblindelse af et djævelsk Ægteskab med Lammets Hustru (Menigheden). — Kristi Disciple lig den vantro Verden er falden i Mistillid til aandelige Kræfter, — de tror ikke, at Kirken er opretholdt og gjort virksom ved overnaturlig Kraft. — Der trænges til en hellig, ren, selvfornægtende, selvopofrende Kirke, forenet med Kristus i hans Død, forenet med Kristus i Hellighedens ny opstandne Liv, forenet med Kristus i Afsondring fra Verden — i Moje og Lidelser og salig Forventning osv.“.

Paa Trandberg gjorde disse Møder et overvældende Indtryk af „himmelsk Straaleglans fra Retfærdighedens Sol Jesus Kristus“, som „omstraalede hans Sjæl og spredte Jordelivets dunkle Taager“. Han mindedes Søren Kierkegaards Ord fra 1854—55 og de alvorlige Tanker, som siden havde gennemtonet hans „Sjæls inderste Dybder“ og paa mange Maader givet sig Udtryk i hans Forkyndelse og i hele hans Virksomhed.¹²

Den 19. September havde „den danske Kirke“ begyndt sit Aarsmøde med Gudstjeneste i Trinitatis Kirke, hvor Trandberg ogsaa havde været til Stede; og han deltog siden paa flere Maader, overværede Fr. Grundtvigs Ordination, gik til Alters med og talte en Dag om „hjemmelige Selskaber“ og en Dag „om Omvendelsesprædikener“; men han fik ikke deltaget saa meget som ønsket, da først Moodys Møder og siden legemlig Træthed hindrede ham.

Den første Søndag i Oktober prædikede Trandberg i en amerikansk kongregational Kirke ved Navn *Tabernacle Church*, hvor F. Emerich var Præst. Derved kom han i nærmere Forbindelse med denne Mand, som han en Tid gav Undervisning i Dansk og fik saa vel øvet i dette Sprog, at samme Emerich endogsaa stundom prædikede paa Dansk — vel særlig i nævnte Kirke;

og Trandberg holdt dansk Gudstjeneste dér næsten hver Søndag Eftermiddag i mange Aar. For at faa samlet Tilhørere dér var det, at Fru Trandberg hjalp sin Mand ved at gaa omkring til Skandinaver og uddele trykte Indbydelser til hans Gudstjenester. Og hun bistod ham stundom som hans Sekretær.¹³

Sidst i Oktober tog Trandberg ud til den norske Nybygd Lisbon og deltog i en „Reformations- og Missionsfest“, som Stedets Præst Rasmussen af den norske Synode havde indbudt til. Baade Professor Gunnersen og Hedningemissionær Borchgrevinck talte ved den Lejlighed; og Trandberg talte en Dag „om Missionen“ og prædikede en Dag om Opvækkelsen af Enkens Søn i Nain (Luk. 7, 11—17). Tidligere havde der hersket en „syndig Stridsaand“ blandt de forskellige norske Synoder; men ved denne Fest aabenbarede sig en „mildere, venligere og varmere Aand“, hvad Trandberg for en Del var Skyld i. Der var foruden mange Lægfolk ca. 30 Præster fra 4 norske Synoder; og Møderne og Forhandlingerne gik ud paa at „samle lutherske Kristne af forskellige Samfund til et stort Fællesarbejde i Guds Rige — Hedningemissionens store, hellige Sag.“¹⁴

Trandberg blev efterhaanden kendt med mange Skandinaver; og stundom traf han ogsaa sammen med gamle Venner fra Danmark som H. P. Pedersen, Strømbergs, Christiansens, nogle „Kofoder“, Jensen fra Esbjerg og Bertelsen fra Hjerm Egnen o. fl. Omsider samlede der sig en trofast Venneflokk om hans Forkyndelse i Tabernakel Kirken; og den 11. Decbr. begynder han at holde Bønforsamling med nogle i et privat Hjem.

Blandt Trandbergs Tilhørere var der ogsaa dem, der ikke vilde følge ham i et og alt. I Juletiden slog nogle Bornholmere sig sammen og arrangerede et Gilde med Dans, til hvilket de indbød Trandbergs Plejedatter og en i sammes Hus boende Dame; og da Trandbergs faar det at vide, taler han først „alvorligt“ med de indbudte; derefter taler Fruen dem „haardt til.“ Men Resultatet blev, at de begge „flyttede og gik paa Bornholmer-Bal“; og kort efter gik Husdamen i en „dæmonisk hemmelig Forening.“

I Marts Maaned 1884 skrev Trandberg Afhandlingen: „I Chicago arbejder jeg fremdeles i Ordets Tjeneste.“ Deri beretter han om sine Oplevelser det foregaaende Aar.

Han fortæller bl. a. om sin legemlige Svagthed, som han mener dels at være Følger af „tidligere Tidens Overanstrengelse, aandelige Brydninger og

Kampe, dels af det amerikanske Klima (med sin trykkende Hede om Sommeren, sin stærke Kulde om Vinteren og sine bratte og store Overgange fra Varme til isnende Kulde).“ „Men hvad der maaske dog mest har virket nedtrykkende paa mit Helbred,“ siger han, „har været Sorg over, at saa faa finder den trange Vej til Livet.“ Og da det er „hovedsagelig kun Verdens-Folket, som rejser til dette Land,“ mener han, at der er næppe mere end „een mellem hvert Hundrede af Indvandrerne, som har en levende, frelsende Tro i Hjertet,“ og „forholdsvis faa af de troende, skandinaviske Forkyndere af Guds Ord er Opvækkelsesprædikanter i egentlig Forstand.“ Han mener, der er over $\frac{1}{2}$ Million Skandinaver i Amerika; og den store Mængde gaar ind i en eller anden „hemmelig Forening“ for at faa verdslig Støtte i Stedet for at gaa ind i en Menighed og modtage kristelig Hjælp. De Præster og Menighedsmedlemmer, som gaar ind i omtalte Loger, synes han, viser et daarligt Eksempel. Trandberg finder, at „de skandinaviske, evangelisk-lutherske Menigheder i Amerika i ingen Henseende er bedre end de almindelige Statskirke-menigheder hjemme — om de i det hele er saa gode.“ Der er næppe 5 blandt 100 Kirke-medlemmer i Amerika, som har „en levende, frelsende Tro,“ mener han. „Her behøves Mænd, som uden Omsvøb dristigt og frimodigt henvender Ordet i ligefrem Tiltale til de uomvendte og vantro Tilhørere efter Jesu og Apostlenes Vejledning.“

Og til de Landsmænd, som vil rejse over og være Præster i Amerika, siger Trandberg: „Hvis I hverken kan eller vil prædike Omvendelse og Syndernes Forladelse for det danske Folk herovre — o! bliv da hellere hjemme! Eders Tjeneste behøves ikke herovre.“ Til Slut opmuntrede han sine Venner i Danmark til at blive ved „gennem Ordet og Bønnen, gennem Daaben og Nadveren at øse og drikke Sundhed, Liv og Salighed af Helbredelsens, Foryngelsens og Udødelighedens evige, levende Kilde — Jesus Krist.“

Oven omtalte Afhandling blev sammen med „Henvendelsen til Skandinaverne i Chicago“ trykt og udgivet i Chicago For-aaret 1884 under Navn af „Betragtninger og Meddelelser fra Amerika“ (40 Sider).

Skønt Trandberg fik Understøttelse fra sin Hustrus Slægt og flere Gange i det forløbne Aar havde modtaget *surprise party* (overraskende Vennebesøg med Gaver), kneb det dog for ham med at faa skaffet det nødvendige til Livets Ophold i Amerika. Den 20. Maj maatte han bede Emerich om Anbefaling til at optage Kollekt i Tabernakel-Kirken; og et Par Dage efter indsamledes der 50 Dollar paa det Grundlag.

Efterhaanden som Trandbergs Tilhørerkreds i nævnte Guds-

hus voksede, søgte han at gøre sig uafhængig af andre Præster og Menigheder.

Den 14. Maj havde han hørt Pastor A. Dan i Trinitatis Kirke og talte baade med ham og Kirkens Præst Nielsen; men ved den Lejlighed fandt han, at „Pastor Nielsen er lumsk“; og i Stedet for siden at gaa til Alters hos ham, begyndte Trandberg fra 29. Maj at bruge „Selvmeddelelse af Nadveren“.

I Juni og Juli samme Aar var vor Rejsepræst atter i Minneapolis og St. Paul og deltog i et Konferencemøde, hvor Nordmændene nu var eneraadende. Ved et Møde i Omaha, Nebr., 28. Febr. — 2. Marts 1884 havde de danske „Delegater“, opildnet af Trandberg, vedtaget at udtræde af „den norsk-danske Konference“ for at kunne arbejde mere selvstændigt i Kristi Tjeneste; og paa Konferencens Aarsmøde nu i Sommertiden blev Udtrædelsesgrundene anerkendt, saa Konferencen ønskede „de danske Brødre“ Guds Velsignelse til deres Arbejde blandt Landsmænd i Amerika. Konferencen bortkastede med det samme „norsk-dansk“ af sit Navn og kaldte sig fra den Tid „den norske Konference“.¹⁵ Trandberg omtaler ellers en Del af Møderne som „golde og ufrugtbare“. Han var ogsaa træt i de Dage, led af Hovedpine under den stærke Varme og maatte styrke sig ved at tage Bad i Mississippi Floden. Alligevel blev hans Deltagelse i Kirkemødet ikke ringe. Han prædikede een Gang i Petersens Hall, 2 Gange i Hauges Synodes Kirke i Minneapolis og 3 Gange i Konferencens Kirke i St. Paul. Han skildrede paa Grundlag af Ord som Matth. 11, 28 og 4. Mos. 21. 4—9, hvorledes Frelseren kærligt hjælper hver den, som tror paa ham. Iøvrigt gjorde han sig der bekendt med norske gejstlige som Professor Smith, Pastor Bull, Krognes, Ole Berset og Eistensen og holdt Aftenmøder hos flere Lægfolk. Desuden fandt han Opbyggelse for sig selv ved at gaa ude i Skoven og læse *Bunyan's Pilgrims Progress* og holde Andagt og Bøn i det fri.

Trandberg er nu meget optaget af Tanken om nidkære, troende Præsters Antagelse i Menighederne. Den 10. August 1884 er han med til Jørgen Hansens Ordination i Trinitatis Kirke i Chicago, prædiker ved Altergangen om at være „Verdens Lys“ (Matth. 5, 14), taler derpaa med Præsterne om „Tusindaarsriget“ og „Daaben“ m. m.; og nogle Dage efter er han atter paa Rejse. Han prædiker den 17. i dansk-luthersk Kirke i Omaha om Præsters Modenhed og „Fristaden“ (4. Mos. 35) og holder 3 Dage

senere samme Prædiken i den danske Kirke i Bluffs. Om Aftenen holder han stadig Andagt med Venner, sidste Sted: „Samtale til Midnat.“ Den følgende Søndag prædiker han i begge de nævnte Kirker om Guds Rige som „den kostelige Perle“ (Matth. 13, 45—46) og næste Søndag samme Steder om Kristi og Guds Aands Magt — udfra Ordet om „den døvstummes Helbredelse“ (Mark. 7, 31—37); og desuden er han med til Aftenmøder og taler om „Treenighed“ og „tre Trin paa Bjerget“ osv.

I de Dage skrev Trandberg efter Opfordring nogle „Konstitutions- og Grundsætninger“ for de udtraadte, der i Sommerens Løb havde gjort mislykkede Forsøg paa Sammenslutning med Indre Mission hjemme og den danske Kirke i Amerika. Og da disse udtraadte saa paa et Møde i Argo, Nebr., 11.—14. Sept., konstituerede sig som selvstændigt Kirkeparti under Navn: „Det danske evangelisk-lutherske Kirkesamfund i Amerika“, skete det netop efter de nævnte Grundsætninger.

Disse gaar ud paa: 1) *At der lyder et „indtrængende Vækkelsesraab til de omvendte“ og et „mildt lægende, livsnærende Opbyggelsesord for de vakte og troende Sjæle (Omvendelse og Syndernes Forladelse), 2) at der arbejdes alvorligt hen til Grundlæggelsen af levende, hellige, Gud velbehagelige Menigheder, hvor da det overvejende Flertal af Medlemmer maatte være sande, troende, benaadede Guds Børn“ osv., 3) at alle grove, aabenbare Brud og Anstod hos Menighedens Medlemmer i Henseende til Tro og Lære eller Liv og Vandel — forebygges, straffes, fjernes“ (Kirketugt).*

Lidt senere skrev Trandberg nogle Regler for Menighedsbekendelse, som ogsaa i det væsentlige blev godkendt ved omtalte Møde i Argo (11.—14. Sept.):

1) *Vi anser den hellige Skrift for den øverste Regel og Rettesnor i Salighedens store Sag.“ (Vedtaget Form: Dette Kirkesamfund tror, lærer og bekender i den hellige Skrift at have et troværdigt og fuldkomment Indbegreb af Guds Aabenbaring, os Mennesker til Frelse og Salighed“ osv.). 2) „Vi betragter Forsagelsens og Troens Ord ved den hellige Daab som en kort Hovedsum af Kristendommens levende Indhold“ og „Guds Folks Fællesbekendelse.“ 3) Vi „agter paa og lader os belære af Kristi Menigheds og dens store Læreres Vidnesbyrd, Lærdomme og Bekendelsesskrifter (den nikæenske, den athanasianske Bekendelse, Luthers ille Katekismus og den augsburgske Konfession“).¹⁶*

Ved samme Argo Møde, hvor der ogsaa blev vedtaget at oprette en Præsteskole snarest muligt, herskede baade „Alvor,

Bøn og Nidkærlighed for Herrens Sag“; og nogle Dage efter meddelte Bladet „Skandinaven“, at „Trandbergs 3 Grundsætninger er antaget i det dansk lutherske Kirkesamfund.“¹⁷

Dermed var Trandbergs Indflydelse paa dansk-amerikansk Kirkeliv fastslaaet som en Kendsgjerning, om end ikke alle Kirkesamfund godkendte hans Grundsætninger. Han blev ogsaa indbudt til „den danske Kirkes“ Aarsmøde i Clinton, Iowa, 17.—22. Sept. s. A. (1884), hvor han talte tilligemed Fr. Grundtvig, Søholm, Gydesen, Grønbech, Anker, Nielsen, Jersild, Dahlstrøm, Helweg og flere. En Aften, da Trandberg efter Opfordring førte Ordet, og de fleste af „den danske Kirkes“ Præster var til Stede, prædikede han udfra Luk. 8, 4—15 om „at bruge Lovens hellige Plov“, før man saaede „Evangeliets Naadesæd“, da Resultatet ellers blev, som naar man saaede Korn i en udyrket Hedemark; og under „Kærlighedens Graad og Taarer“ lagde han sine „inderligt kære Brødre i det hellige Prædikeembede“ dette paa Sinde.

Den 23. Sept. 1884 begyndte Trandberg at holde nogle Forelæsninger (nærmest kun for een Elev) paa *Chicago Theological Seminary*, ligesom han ogsaa lærte en ung Præst (Dahlstrøm) at messe; og nu bliver hans Navn mere og mere kendt. Den 16. November tog han til at holde „en ny Række Taler“ i Tabernakel-Kirken, idet han gik ud fra Matth. 24, 37—39 om Forholdene i Noas Dage og skildrede derefter „de sidste Tider“ med Antikrists Komme, de to Vidner, den store Trængsel, Kristi Genkomst og Tusindaarsriget; og i den Tid traf han sammen med flere Brødremenighedsfolk og Adventister samt Missionær „Buckley med Helbredelsesgaven“, som Fruen først havde besøgt, og hvis Skrifter Trandberg oversatte i Februar Maaned 1885. Denne Buckley holdt ogsaa Møde hos Trandbergs.

Det var aldrig nok for Trandberg blot at føre Ordet paa en Prædikestol. Han maatte stadig i personlig Forbindelse med Folk for at føre dem til Guds Rige; og hans Hustru støtter ham trolig. Snart har de en Professor til Te eller Middag og er hos ham igen. Snart faar de Besøg af en „anfægtet Kone“. Snart retledes en „Tøs“, som „kommer og gaar og kommer“. Snart irettesættes en „bortrendt Kone“, og snart besøger han en „syg Nordmand“ el. lign. Snart er de Tilhørere i en norsk Kirke, hvor Trandberg efter Talen staar frem og synger: „Herrens Venner

ingen Sinde mødes skal for sidste Gang“ osv.; og snart besøges en eller anden fremmed Kirke.

Trandberg viste hele Tiden megen Tolerance og Forstaaelse overfor andre Religionssamfund. I Januar og Februar 1885 besøgte han baade Jesuiter Kollegiets Gudshus og en Kongregational Kirke, deltog i „norsk-luthersk“ Fællesmøde og var i Universalistkirken; og fra 22. Febr. holder han af og til Gudstjeneste i den amerikanske *Grace Church* i Chicago, hvortil hans Kone ogsaa indbyder. Den 19. Marts var han endvidere til Aarsfest i den presbyterianske Kirke, hvori baade Presbytere, Metodister, Baptister og Kongregationalere deltog; og nu kommer han i særlig Forbindelse med de sidste.

Chicago theological Seminary var en Præsteskole af kongregational-reformert Retning; men da Lederne af den erfarede Trandbergs tolerante Sindelag, besluttede de at oprette en norsk-dansk Afdeling ved den med Trandberg som Professor. Et Kaldsbrev blev udstedt til ham; der blev givet ham Ret til at foredrage luthersk Teologi ved Seminariet; og hans Elever skulde have „fuld Frihed til at vælge, hvilket Samfund de vilde slutte sig til, naar de blev udeksamineret af Skolen.“ Den 26. Marts talte Professorerne Scott og Curtiss endogsaa personligt med Trandberg og bad ham „vedblive ved Seminariet“; og efter nogen Tids Overvejelse under Bøn til Gud modtog vor forhenværende Rejsepræst Kaldet; og dermed begynder et nyt Afsnit af Trandbergs Liv.¹⁸

XII.

Professor ved „Chicago Theological Seminary“.

(1885—90).

I Maj, Juni og Juli 1885 opholder Trandberg sig for det meste i Racine, idet han vikarierer for den danske Præst Lyngby, der er paa Besøg hjemme i sit Fædreland. Trandberg holder da regelmæssigt Gudstjenester i hans Emaus Kirke og i Kenoska, besøger Daab, Brudevielser og Begravelser osv. og gør enkelte Afstikkere til Chicago for at se til derværende Venner og prædike i Tabernakel-Kirken m. m. Iøvrigt er han optaget af Forberedelser til sin fremtidige Gerning. Han skriver Artikler til „Skandinavia“ og opfordrer deri unge troende Nordmænd saavel som Danskere til at gaa ind i nævnte Præsteskole og blive hans Elever. Han læser Dogmatik og Kirkehistorie m. m.

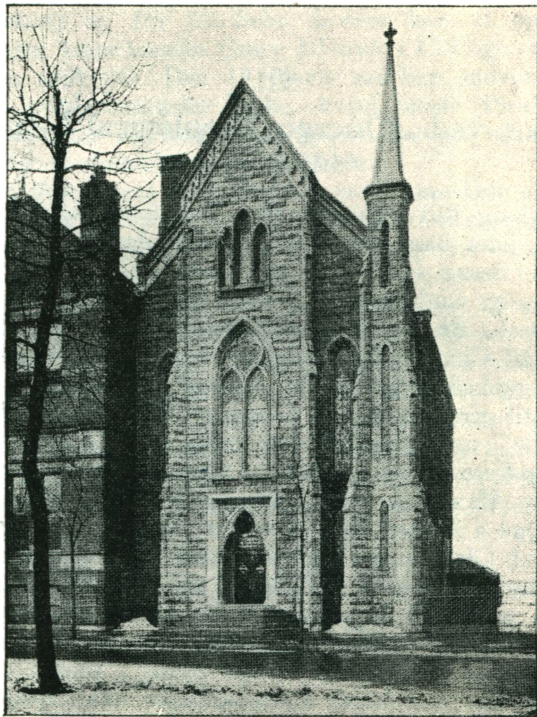
Sidste Uge i August opholder han sig i Bluffs og Omaha i Anledning af „det danske Kirkesamfunds“ Aarsmøde der. Trandberg indleder Mødet med Prædiken i en dansk Kirke over Hebr. 12, 28—29 om Guds urystelige Rige, hvori det gælder om at tjene ham til hans Velbehag, ligesom han ogsaa prædikede om det samme Rige de følgende Dage baade i Bluffs og Omaha. Hver Aften blev der holdt Forhandlinger om „apostolisk Kristendom“. Rohde prædikede „daarligt om de døde Ben i Dalen (Papisprædiken),“ siger Trandberg. Christiansen talte derimod „udmærket“ osv.; og en Aften holdt Trandberg „Ildprædiken“ efter Luk. 12, 49 om „de helliges Menigheder“, som burde være fuldkomnere end de verdsliges.

Den 1. Sept. flyttede Trandbergs til Lejligheden Nr. 704 i Fulton Street, hvor de næste Dag modtog de Studenter, som Trandberg skulde undervise; og den 7. meddeler han dem Nadveren i Tabernakel-Kirken, hvorefter hans Forelæsninger begyn-

der med Timer hver Eftermiddag fra Kl. 3 til 5 undtagen Lørdag. Der var 3 danske Studenter (J. Klim, C. Mymann og von Qualen) og 4 norske (C. Christiansen, J. Hjetland, L. Johansen og E. Silnæs).

I *Carpenter Hall* var selve Seminariet, medens Bygningen til

Chicago theological Seminary.
(Bibliotek og Carpenter Hall 1885).

Venstre blot rummede Anstaltens Bibliothek. Trandberg havde sit Læseværelse i førstnævnte indenfor Vinduerne i 2. Etage¹; og han underviste til at begynde med sine 7 skandinaviske Præstemner i Dogmatik og Kirkehistorie samt nogen Verdenshistorie og Geografi. I Fag som Engelsk og andre Sprog maatte disse 7 derimod følge de amerikanske Studenter under andre Professorers Vejledning. Ved visse Lejligheder, f. Eks. Pro-

fessormøder, benyttes kun det engelske Sprog, medens det danske ellers er raadende i den skandinaviske Afdeling.

Trandberg gør meget for at paavirke sine Elever i kristelig Retning. Foruden at oplive dem ved aandfulde Forelæsninger paa Seminariet kalder han paa dem under Samtaler, Andagter og Nadvermeddelelser i sit Hjem; og hans Kone hjælper ham ved at vise Gæstfrihed og ved at gaa om og samle Penge ind til deres Uddannelse. Naar Studenterne og andre Gæster samledes i Trandbergs Hjem, kunde han stundom have 20—30 Mennesker til Bords.

Om Søndagen arbejder Trandberg desuden som før ved at holde Gudstjeneste i Tabernakel-Kirken og en enkelt Gang i *Grace Church* og „Syd Chicago“ og „paa Sydsiden“; og nu føler han sig ikke længere overanstrengt af Arbejdet.

Det varede dog ikke længe, før den idealistiske Præst ogsaa maatte møde Modstand og Vanskeligheder i sin ny Stilling.

I Dagene 16.—21. Sept. holdt „den danske (grundtvigske) Kirke“ sit Aarsmøde i Neenah, Wis., hvor der fremførtes „Betæneligheder ved, at Pastor Trandberg havde taget Plads som Lærer og Professor ved Kongregationalisternes Præsteskole i Chicago“; og der taltes om at vise „Forbehold overfor hans Virksomhed for at drage Skandinaver til Kollegiet“ paa Grund af dets reformerte Stade. Pastor Lynghy fra Racine foreslog dog som Trandbergs Ven, at man burde vise ham Tillid som Lutheraner; men Aarsmødet vedtog desuagtet at „udtale en Advarsel til de unge om ikke at efterkomme Opfordringen til at gaa til Kollegiet.“²

Dette gav Trandberg Anledning til sidst paa Aaret at skrive en lille Bog, som han først i 1886 suplerede og udgav i Chicago under Titlen: „Hvad jeg vil“ (68 Sider). Heri siger han, at han vil „med den lutherske Overbevisning rodfæstet i sin Sjæl arbejde hen til Dannelsen af en levende Frikirke — ikke med en snæverhjertet, ufordragelig Partiaand, men med en almenkirkelig Aand.“

„Vore norsk-svensk og dansk-lutherske Frikirker herovre er mer eller mindre døde,“ siger han og fremkommer under Udviklingen derom med følgende Udtalelser: „Hvor højt vi end sætter Barnedaaben i og for sig, og skønt vi ingenlunde gør Daabens Gyldighed afhængig af Præstens eller de tilstedeværendes Tro og Gudsfrygt, dog maa det erkendes: Det er en Vederstyggelighed for Himlens Gud, at en verdslig, vantro, tankeløs Kvinde bærer Barnet frem til Daaben, fulgt af nogle ligesindede Aander; det er

vederstyggeligt for Herren, at hun svarer Ja til Forsagelsens og Troens Ord, medens dette Ja for hendes egen personlige Del er Logn og Tankeløshed i hendes Hjerter og paa hendes Læber; det er vederstyggeligt for Herren, at nogle andre tomme, aandløse Skinkristne møder frem som Daabsvidner og tavst samtykker i dette Ja“ osv. Paa samme Maade taler han imod, at „vantro Børn i 14 Aars Alderen træder frem for Guds Aasyn og svarer Ja til Pagtsbekendelsens alvorlige Ord“, og imod, at „to hykkelske, gudforladte Navnekristne møder frem som Brudgom og Brud for Ordets Tjener for at svare Ja til dette Spørgsmaal: Har du beraadt dig med Gud i Himlen“ osv. samt imod, at Præsten tilsiger „vantro Sjæle“ „alle deres Synders naadige Forladelse“ og hjælper dem til at „gøre sig skyldige i Herrens Legeme og Blod og saaledes æde og drikke sig selv til Dom“ osv.

Overfor „den kristelige Livsrækkelse blandt de døde, skandinaviske Folkemasser“ i Amerika har „de skandinavisk-lutherske Præster hidtil for en meget væsentlig Del vist sig at være ubrugelige,“ siger Trandberg; og da der ikke findes nogen skandinavisk Anstalt til Uddannelse af nidskære, aandsglødende Sjælesørgere, føler han sig kaldet til at virke ved den fritstillede amerikanske Præsteskoole. Vil nogen saa spotte ham for hans „små Gaver og Kræfter“, saa vil han dertil svare: „Naar de store og mægtigt udrustede Aander ikke vil raabe, da kalder Gud de mindre (som mig og mine lige) til at opløfte Røsten, indtil de stærkere kommer frem.“ Trandberg beretter derefter om, hvorledes „Kongregationalkirken“ i Mod-sætning til „den danske evangelisk-lutherske Kirke“ viser Fordragelighed bl. a. ved, at dens Præsteskoole taaler en luthersk Lærer og lutherske Elever i sin Midte og giver disse „den samme timelige Understøttelse som deres egne trængende Studenter: fri Bolig, fri Undervisning og Dollar 120 om Aaret.“ Derfor vil han arbejde der, indtil der ved andres eller hans egne Kræfter bliver dannet „en selvstændig skandinavisk-luthersk Præsteskoole i levende frikirkelig Retning,“ hvor han eller andre dertil egnede kan fuge Gerningen op.

Angaaende „sin Stilling“, hvorfor han ikke „havde overtaget Præstegerning i en af de Kredse inden vort Samfund, der staar ledige“, skriver han (S. 26): „For min Samvittigheds Skyld gjorde jeg Afkald paa Præstekald hjemme i den danske Statskirke og ofrede dermed ogsaa de aarlige faste Indtægter, de timelige Bekvemmeligheder og Behageligheder, som en saadan betrygget Livsstilling medfører,“ (hvilke Ord minder lidt om Trandbergs fra Ungdomstiden kendte Hang til at give sig for stor Glorie af Selvfornægtelse; thi det var jo, fordi hans Ansøgning om Aaker Sognekald blev afslaaet, at han ej fik Embede i den danske Statskirke. Dog har den Ansøgen vistnok været en Nødhandling). — Frikirken havde hele Tiden haft hans Hjerter. Under sit Arbejde for den føler han sig ene og er forberedt paa at blive miskendt og hadet af visse Mennesker; men han vil alligevel ligesom Tegnér „trykke dem till såradt bröst“.

I samme Skrift møder Trandberg endvidere med to Artikler, som stod i „Skandinavia“ Juni 1885. Den første indeholder en kirkehistorisk Redegørelse for, hvorledes „Massekirkerne (Statskirker, Pavekirker, Folkekirker, Synoder og store verdenslige Frikirker med Statskirkeanden i sig)“ har hævdet sig gennem Tiderne, medens Talsmændene for en „levende, hellig, Gud velbehagelig Frikirke“ altid har været de faa og små. Den

anden Artikel handler om „Grundregler i de helliges Menigheder“ og fremdrager først de Regler, der var bleven vedtaget af „det danske Kirkesamfund“; og han føjer saa dertil, at der bør være prædiken vækkende og opbyggende under Brug af baade Lov og Evangelium „mindst et halvt Aar paa et Sted, førend nogen Menighed grundlægges“; og Præsterne maa efter fuldendt Uddannelse være prøvet i en „forberedende Prædikevirksomhed i det mindste et helt Aar, førend de modtager Ordination til Præsteembedet.“ De, som vil optages i en Menighed, bør først tale med Præsten „enkeltvis (under fire Øjne)“ og tillige bør de skaffe Menighedsraadets Anbefaling. Medlemmer bør optages alene paa „Forsagelsens og Troens Ord“ ved en højtidelig Tilspørgen og Svaren efter en almindelig Gudstjeneste; og der maa holdes Kirketugt i enhver „Gud velbehagelig Menighed“.

Bogen slutter med nogle Oplysninger om Kongregational-kirkens Historie og Missionsiver samt om Præsteskolens Planer. Trandberg modtager gerne som Elev hver Dansker og Nordmand, som er „et levende, benaadet Guds Barn, brændende i Aanden, nidkær for Jesu Ære og hans Riges Fremme“, og som har „Gave til at prædike Guds Ord og Evner til at tilegne sig de Kundskaber, som meddeles i Undervisningen.“ Af For-kundskaber kræves: Færdighed i Engelsk og en Udvikling svarende til almindelig dansk Skolelæreruddannelse. De optagne prøves i 4 Maaneder, fra 1. Sept. til Jul; og kun de, der da bestaar Prøven, kan fortsætte det hele 3-aarige Kursus.

Trandberg arbejdede nu af bedste Evne videre paa at uddanne de ham betroede Studenter til at blive sande Sjølehyrder; og han vandt de unge Mænd, saa de — naar undtages een, der var lidt sejt — villigt fulgte deres Lærers Raad og gerne hørte hans Søndagsprædikener; og ved de hyppige Samtale- og Bønmøder i Professor Trandbergs Hjem fik Studenterne Lejlighed til at vidne om deres Tro. Trandberg selv befandt sig vel ved den Gerning; og hans Nidkærhed gav nok Stødet til, at „det danske Kirkesamfund“ allerede i 1886 oprettede en Præsteskole i Blair, Nebr., og „den danske Kirke“ en do. i West Denmark, Wis. 1887³. Fru Trandberg var ogsaa ivrig og begyndte den 13. Febr. 1886 en Lørdagsskole i Religion for Børn; men den standsede allerede 1. Maj.

I Sommerferien 1886, som begyndte 1. Maj, rejste nogle Studenter ud at missionere, medens andre søgte at tjene noget ved deres Hænders Værk. Trandberg selv er optaget af Korrespondance om Studenteremner o. l., læser i Chr. Møllers Forsoningslære og skriver Bogen: „Gennem Døden til Livets Land“, hvori han hævder, at Sjælen skilt fra Legemet er bevidst; og de frelste,

som har Jesu Aand, føres op over alle Stjerner til Paradiset, hvor de bier saligt paa Opstandelsens Herlighed.

Den 22. Juli togede Trandberg op til Britt, Jowa, og ordinerede en Elev L. Johansen til Præst, drog derpaa til Rutland og besøgte Clemen Jensen, med hvem „han samtalede yndigt til Kl. 2 om Natten“. Derfra kørte han ud til sin gamle Medhjælper N. B. Grønbech, der var Præst i Willow Creek ikke langt fra Britt. Der samles flere Bornholmere til Aftenmøde, og „Hullegaard med Hustru og Børn er til Stede“. I de følgende Dage besøges flere Venner i den Egn. Professoren er altsaa endnu Rejsepræst.

Efter et kort Hjemmeophold i Chicago, hvorunder der skrives „Breve til vordende Studenter“ m. m., giver Trandberg sig derpaa med Hustruen ud paa en længere Rejse. Først gæstes Chautaugua, hvor de besøger Metodistpræst Garnet og hører en Løjtnant Conwell, og hvor Trandberg „beder i Ensomhed under Træerne“. Derpaa gaar Turen videre til New York og New Haven. Paa dette sidste Sted var nemlig en Del Danske (og Nordmænd), som ønskede at danne en Frimenighed med L. Haubroe (formentlig en Kongregationaler) som Præst. Denne Mand havde i Forvejen henvendt sig til Trandberg om som Tilsynsmand eller Biskop at komme og ordne Menighedsforholdet der; og Trandbergs opholder sig derfor en halv Snes Dage i New Haven for at sætte sig ind i Sagerne samtidig med, at de rekreerer sig ved Søbade; og det ender med, at Trandberg godkender det hele. Den 15. August indvier han Haubroe til Præst og indvier Diakoner ud fra Ordene i Joh. 10, 11—16 om den gode Hyrde og Lejesvenden, og om Aftenen holdes Møde med Medlemsoptagelse og Altergang under Brug af Ordene i Luk. 11, 20—22. Derpaa forlader Trandbergs den ny Menighed og rejser til Warren, hvor de mødes med bornholmske Venner, tager saa videre til Chautaugua, hvor han atter besøger Metodistpræst Garnet og „beder alene i Skoven“; og de er saa hjemme igen i Chicago den 21. August.

Nogle Dage efter er Trandberg paa Rejse til Clear Lake, hvor han ordinerer en Stenby til Præst og holder Aftenmøde og Altergang; og først fra den 31. August er Professoren hjemme og forbereder sig til det ny Skoleaar.

Først i Sept. flytter Trandbergs til Fultonstreet 656, og den 15. samles de skandinaviske Studenter dér til Andagt, hvorefter Undervisningen begynder i „Chicago Theological Seminary“. Der er indmeldt 9 nye Elever (de to Danskere: J. Petersen og J. Si-

monsen, og Nordmændene: S. Didriksen, Chr. Dyrnes, A. Dyvick, M. Lundene, E. Mørstad, Th. Opperahl og L. Olson⁴); og disse danner nu yngste Klasse, medens de fra forrige Aar udgør ældste. Den 25. Okt. optages endvidere Danskeren J. Kildsig, som var meget varm for Herrens Sag. Den 23. Januar 1887 begyndte han saaledes „Søndagsskolen paa Sydsiden“. Dette Aar underviser en Haugom yngste Klasse i Verdenshistorie og Geografi, saa Trandberg kun faar de teologiske Fag.

Trandberg stiger nu mere og mere i Anseelse samtidig med, at han arbejder nidkært for Herren.

Ret ofte holder han Altergang i Ynglingeforeningens Hal og prædiker om Herrens den store, herlige Dag odsl. Studenterne gaar om og indbyder til deres Professors Prædikener og faar nu og da Lov til selv at prædike i Tabernakel Kirken eller Temperence Hallen — stundom i Trandbergs Nærværelse. Til egen Udvikling hører Trandberg imellem baade Kongregationalister og Episkopaler og gør sig kendt med Episkopal Biskopper og Professorer. Ved et Fakultetsmøde hos Kongregational Seminariets Professor Boardmann den 30. Sept. 1886 maatte Trandberg fortælle om sin „Virksomhed i Danmark“; og „Professor Albrecht taler om at faa min Redegørelse oversat paa Tysk“, skriver Trandberg i Dagbogen. Baade Trandberg og hans Frue maa ogsaa deltage i forskellige Professor- og Studenterfester om Vinteren — han i elegant Dres og hun i „ny, graa Silkekjole“.

I Sommerferien 1887 gaar det først livligt med Besøg og Gæsteren. Trandberg træffer i et Selskab Orgelbygger Møller fra Olsker, faar een Dag Besøg af sin gamle Medhjælper Strømberg og holder ogsaa Samkvem med Irvingianere. Samtidig holdes Søndagsskoleprædikener, besørges kirkelige Forretninger og Korrespondance. Trandbergs hjælper ogsaa trængende med Penge- laan o. lign., men hans Løn er saa lille, at det kniber med Midlerne. Han føler sig nu træt, læser bl. a. Bjørnsons „Over Evne“ og udarbejder derefter et lille Skrift paa 45 Sider, kaldet „Udfrielsen af Babel og Varslerne derom“, hvilket udkom i Chicago samme Aar.

I dette Skrift udvikler han sit Syn paa Kirkeforhold og Kristendom, hvorefter han har virket i alle sine Præsteaar. Han fremdrager især Træk fra det gamle Israels Historie som Forbilleder for det ny Israel — den kristne Menighed. Ligesom Tabernakeltjenesten var ophøjet og hellig for det store Flertal af Israels Folk, saadan var Martyrkirkens og Frimenighedernes Tjeneste for det store Flertal af dens Folk, siger Trandberg.

Det var først efter Statskirkeordningen ved Kejser Konstantin (324), at Forholdet blev det omvendte, og den kristne Kirke kom i „det babyloniske Fangenskab“. Trandberg bebuder en Udfrielse derfra, som han mener vil indledes ved de beredte Kristnes Optagelse til Herren (1 Tess. 4, 16—18), de overordentlige Naadegavers Tilbagekomst (1. Kor. 12, 8—11) og de to mægtige Vidners Fremtræden (Aab. 11, 3—12), hvorunder det antikristelige Rige i 7 Aar vil udfolde sig og trænge de Kristne, indtil Herren kommer. Som Varsel om denne Udfrielse nævner Trandberg Valdenserne, Brødre-menigheden og forskellige Frimenigheder i Holland, Skotland, Svejts, Frankrig, Norge, Danmark og Sverrig, deriblandt sin egen Frimenighed paa Bornholm, hvilke alle havde Flertal af hellige Kristne, afsondret fra det statskirkelige Verdensvæsen.⁵

Den 16. August rejste Trandberg til Council Bluffs, hvor han prædiker 3 Gange i en dansk Kirke og deltager i flere Møder, hvor der tales om Mission og Menighedsdannelse, træffer Pastor A. Rasmussen og Blair Præsteskolens Forstander A. M. Andersen, Student I. M. Hansen og flere. Ved samme Løjlighed prædikede Trandberg ogsaa i en svensk luthersk Kirke i Omaha og talte ved flere Møder. Derpaa drog han til Blair og prædikede den 6. Sept. paa Præsteskolen om Sæden, der faldt i den gode Jord (Matth. 13, 23), rejste derefter til Albert Lea og deltog i „det danske Kirkesamfund“s Aarsmøde, prædikede to Gange og foreslog under et Forhandlingsmøde, at der burde oprettes et Bispeembede, hvilket han vel saa smaat tænkte paa at blive betroet.

I Stedet for blev Trandberg den 10. Sept. 1887 kaldet til Professor ved Blair Præsteskole. Men ligesom han i Aaret 1862 afslog Indre Missions Kald til ham om at blive dens Rejsepræst, sagde han nu Nej til „det danske Kirkesamfund“s Kald om at blive dets Præstelærer. Han fulgte nu som da sine frikirkelige Ideer og undgik derved Partiindsnævringen, men udsatte sig atter for lignende Farer som den Gang.

Midt i Sept. s. A. er Trandberg atter hjemme i Chicago og fortsætter derpaa sin Professorgerning. Ligesom forrige Aar er der indmeldt 9 ny Elever (Danskerne: I. M. Hansen, J. Naarup, W. Hansen, N. J. Hansen, E. Hjortsvang fra Bodilsker, Chr. Ryberg og P. Thisted — de to første overgaaet fra Blair Seminaryet, og Nordmændene: J. P. Nielson og O. M. Lundene).⁶ Disse 9 danner nu yngste Klasse, medens de to ældre Aargange slaas sammen til ældste. Trandberg lader de ældre Studenter holde Øvelsesprædikener baade i Tabernakel Kirken, i „Frk. Ny-rups Hus“ og i Racine, hvor en Flok af hans Venner er traadt ud af „den danske Kirke“; og han samler som sædvanlig ret

ofte Studenterne i sit Hjem. E. Hjortsvang holder endogsaa Juleaften der.

I Juleferien 1887—88 er Trandberg paa Rejse og prædiker baade i Oshkosk og Waupaca, og senere besøger han flere Gange Racine, prædiker og holder Altergang for Vennerne og forbereder dér Dannelsen af en evangelisk Frimenighed.

Med Kongregationalerne bliver Trandberg mere og mere intim. Efter Aarseksamen i April 1888 har han en af Lederne til Middag, og den 26. April holder han „en engelsk Tale i Nobles Kirken“ i Chicago. Og Trandberg stiger højere endnu — til egen Skade.

I Sommerferien nævnte Aar besluttede Trandbergs at gøre et Besøg i det kære Fædreland og indsatte Student I. M. Hansen til „Stedfortræder baade som Prædikant og Korrespondent“. Denne Student, der var født paa Fyn 1858 og havde begyndt sin Præstuddannelse paa Blair Seminariet, var nemlig Trandbergs Medhjælper.⁷ „I Udvikling og Erfaring paa det aandelige Omraade var Hansen maaske noget forud for de fleste af sine medstuderende; og han havde tillige en Del Øvelse i at prædike Guds Ord, hvorfor Trandberg ofte lod ham tale i Tabernakel Kirken. Hansen var desuden rodfæstet i den lutherske Lære og blev som saadan noget af et Værn for de Studenter, der lettere kunde lade sig paavirke fra andre Sider. Endvidere gjorde Hansen sit til, at mange af Studenterne efter endt Skoletid forenede sig med „det danske evangelisk-lutherske Kirkesamfund.“⁸

Den 3. Maj 1888 afrejste Trandberg med sin Hustru fra Chicago, og efter en lang, ubehagelig Jernbanekørsel, hvorunder de maa „sulte hele Dage“, mens de drives fra „sleeping Car“ til „smoking car“, naar de New York og gaar om Bord i Hamborg Damperen „Arabico“. Under Sørejsen veksler det med Storm og Stille, Komediespil og Gudstjeneste, mens Trandberg af og til er ivrigt optaget i Samtale med Passagerer om forskellige religiøse Emner. Den 16. Maj er de i Liverpool, hvor de overnatter. Derefter gaar det videre til Englands store Hovedstad, hvor Trandbergs holder Pinse, hører Baptisten Spurgeon i Tabernaklet, beser „St. Georgs Cathedral“ og Parlamentsbygningen, hører Farrar i „Westminster Abbey“ og Biskoppen af Brisbane i „St. Pauls Cathedral“, ser „Mildmey Hospital“ og „Conference Hall“, til Aftenandagt hos Fru Boardmann og til Helbredelsesmøde i „Bethshan“ osv. Derpaa fortsættes Rejsen over Wlissingen, Bre-

men, Hamborg, Kiel, Korsør til København, hvor de bliver Gæster hos Fruens Moder, Ole Suhrsgade 16^s. De beser Udstillingen, hører forskellige Præster, aflægger mange Besøg og modtager mange besøgende. Trandbergs Danmarksbesøg bliver næsten som et Triumftog, idet han kom som Professor ved en amerikansk Præsteskole. En teologisk Kandidat Hansen fra Fyn kom for at tale med ham om Arbejdet for „hellige Menigheder“; og i lignende Ærinde kom Pastor Place, Miskionær Poulsen fra Indien, Pastor Petersen fra Australien, Professor Madsen og forskellige andre, og ved Gudstjenesten i Vartov kommer Professor Frederik Nielsen og Vilhelm Birkedal og flere og „hilser paa“ osv. Trandberg overværer baade teologisk Eksamen ved Universitetet og Ordination i Frue Kirke; og den 12. Juni holder han et Foredrag paa Borchs Kollegium, hvor der var en teologisk Professor, et halvt Hundrede andre Teologer og nogle unge til Stede. Trandberg forklarede en Del om Kirkeforhold i Amerika og opfordrede udfra Mal. 4, 2 Teologer med glødende Tro og Missionsiver til at rejse over og prædike Omvendelse og Tro for Skandinaverne.

Den 15. Juni rejser Trandbergs derefter til hans Føde Bornholm, som han elskede endnu med sin barnlige Kærlighed. Ankomne til Rønne tager de op til Broderen Christian paa Tornegaard; og mens Broderdatteren Thora følger sin Tante til Rønne Kirke Søndag Formiddag, bliver Trandberg hjemme og besøger om Eftermiddagen sine Forældres Grave paa Knuds Kirkegaard. I de følgende Dage aflægges forskellige Besøg, skrives Breve og hilses paa mange Mennesker, og Fru Trandberg holder flere godt besøgte Kvindemøder i „Emaus“.

Det var kendeligt, at Stemningen overfor Trandbergs havde forandret sig betydeligt, siden de sidst gæstede Bornholm; og Grunden dertil var ikke blot, at Trandberg havde opnaaet at indtage en meget anset Stilling i Amerika, men ogsaa det, at Chr. Møller havde kørt fast med sin ensidige Naadelære.

I Aaret 1885 havde Pastor G. D. Dresler i Olsker udgivet en Pjece paa 57 Sider imod „Luthersk Missionsforening ogsaa kaldet Møllerianerne“. Han havde deri angrebet Foreningens „særegne Lærdomme“, saasom: „at Børn uden Tro er skikket til at indgaa i Guds Rige“ (Side 42 og 46 i Møllers Bog: Den kristelige Daab), at Naaden kan modtages uden Betingelser, at Daaben ikke helt ud bliver betragtet som et Genfødelsens Bad, at Sakramenterne kun ses som synlige Naadeord o. desl. Endvidere havde han i lidt overdrevne Udtryk stikket til Møller og kritiseret hans Retnings

Forhold til den danske Folkekirke, sagt, at dette Forhold var „en eneste stor Usandhed“, at „Hovedmassen af Partiet“ var „aldeles umedgørlige“, og en Del var gaaet med „for at nyde Understøttelse“ eller for at „faa Syndernes Forladelse“ uden at „stræbe efter selv at forlade Syndens Veje“ o. desl.⁹

I Bornholms Tidende for 25. Januar 1886 havde Stenværksbestyrer i Allinge K. A. Petersen taget til Orde mod Pastor Dreslers Dømmen om Luthersk Missionsforenings Folk og hævdede, at det, at „en Del har sluttet sig til Partiet for at nyde Understøttelse“, ligesaa godt kunde gælde mange Præster overfor Statskirken, ligesom han havde paatalt, at Dresler kaldte Møller komisk og Retningen flad, samt henvist til Matth. 7, 1—5.

Den 3. Febr. s. A. havde Dresler svaret i samme Blad, at han ikke havde beskyldt alle dem, der nød Understøttelse i Luth. Missionsf., for Hykleri, og iøvrigt fasholdt sine Udtryk, henvist til 1 Tess. 5, 12—13 og sagt, at der gik „en hadefuld Aand“ gennem K. A. P.s Udtalelser.

Derpaa havde K. A. P. svaret igen i s. Bl. for 12. Febr. og benægtet at være hadefuld, men samtidig udtalt sin Mistillid til Lærens Værdi, naar den ikke kunde vække kristeligt Liv.

Efter at 14 Allinge Borgere derefter i s. Bl. for 20. Febr. havde taget Afstand fra K. A. P.s „personlige Angreb“ paa deres Sognepræst, som de takkede og agtede, og K. A. P. i s. Bl. for 24. Febr. havde hævdede sine Principper for 3. Gang, var den Polemik ophørt; og den havde ikke givet Luth. Missionsf. nogen særlig Glans. Forsvaret var ført af en udenfor Partiet staaende Mand; og mange af Pastor Dreslers vægtige Angreb paa Læren var bleven ubesvaret.

Samme Aar (1886) havde Professor P. Madsen skrevet et Angreb i Form af en Pjece paa 17 Sider, kaldet „Bornholmerne“. Deri havde han paa Grundlag af Chr. Møllers egne Ord kritiseret Luth. Missionsf.s Lære, at „vi have Guds Naade uden Hensyn til vort eget Forhold“, og at „Forsoning og Retfærdiggørelse“ forveksles, at Troen væsentlig „fremstilles som en Oplysnings-sag“ o. desl. P. Madsen havde endvidere paavist, at efter nævnte Lære var baade „Omvendelsens og Helliggørelsens Alvor i Fare“.¹⁰

Saa vel nævnte Læres Mangler, som hvad der var virkelig Sandhed til Salighed, havde Møller omsider faaet Øje for. Ved flere Møder i Aaret 1888 havde han sagt: „Vi staa paa de samme Sten og kommer ikke videre“;¹¹ og mere privat havde han ytret: „Der foregaar Ting iblandt os, som vi maa skamme os ved.“¹² I Maj og Juni „Budskabet“ 1889 lod han sin afdøde Ven, Skomager Andersens Ord fra 80erne komme frem, hvoraf hidsættes følgende med Hensyn til Forholdene i Luthersk Missionsforening:

„Her viser der sig i vore Dage en forfærdelig Raaddenhed. Den Synd, der er til Stede, maa paa intet Vis belyses og angribes med Guds Ord. Der maa tales om Synd og Elendighed i Almindelighed og som findes paa andre Steder, men paa ingen Maade røres ved de nærværende Elendigheder.“ (S. 76). „O, maatte vi vogte os for, at vi ikke sløver noget Guds Ord, men lader det staa og gælde saaledes, som Gud har sagt og

ment det, og det ikke alene som en ret Lære“ (S. 82). „Naar vi høre Evangelium prædiket af levende og begavede Prædikanter, saa indtages hele vor Sjæl af Maaden, hvorpaa Sandheden bliver fremdraget i Stedet for af selve Sandheden“ (S. 84).

Chr. Møller skriver selv, at han og hans Hjælpere ofte havde drøftet, „at Missionsforeningens Liv vistnok var udsat for store Farer ved en altfor indskrænket og ensidig Anvendelse baade af Guds Ord og af Roseni Skrifter“ — „at man altfor idelig og ensidigt betonedede blot de troendes Ugudelighed i dem selv, men forsømte Guds Ord om Aandens Værk og Guds Børns Hellighed og Vandring, samt at man betonedede de ugudeliges Retfærdighed udenfor dem selv“ osv. (Juli Budsk. 1889, S. 103); og med Hensyn til Skomager Andersens benyttede Artikler skriver Møller Side 101: „Jeg har bittert maattet angre, at ikke hans Navn kom til at staa derpaa,“ — samt videre: „Gud give, jeg kunde udslette Erindringen om visse Optrin af min Sjæl.“ — Meget af, hvad Møller i en Del Aar havde prædiket paa Trods af Trandbergs Vejledning, maatte han altsaa nu angre og vende sig fra. Efter Folks Sigende bad han ogsaa Trandberg om Forladelse; men mange af hans Tilhængere kunde ikke lide hans ny Omvendelse. De vilde vedblivende have prædiket Naade uden Betingelser osv., saa den Splittelse, Møller havde ført ind i Trandbergs Menighed, var nu kommen ind i hans egen.

St. Hansdag 1888 var alle Veje paa Bornholm fulde af kørende og gaaende, som stævnede mod Almindingen for at høre Trandberg. Ved Kl. 3 Tiden var Skarerne samlet paa den store Mødeplads (vistnok ved Gamleborg), hvor de sad paa en Skraaning, medens Trandberg stod nedenfor vendt imod dem og gav sig til at prædike. Han talte udfra 2 Mos. 17, 1—7 om, hvorledes Israels Børn havde tørstet ude i Refidims Ørk og kivedes med Moses, der i sin Nød havde maattet raabe til Herren og havde faaet anvist at slaa Drikkevand frem af Klippen til dem, og om, hvorledes det ny Israel, de Kristne, ogsaa tit i denne Verdens Ørken kives med hinanden og Førerne, skønt de burde have nok i at ty hen til „Livets Vands Kilde“, der udvælder uforskyldt fra vor Frelser, den aandelige Klippe, der blev slaaet paa Golgatha. Dette blev naturligvis sagt med Henblik paa de bornholmske Menighedsstridigheder, og Trandberg omtalte derefter de amerikanske Menighedsforhold, hvor „religiøse Samfund, meget afvigende i Læren, dog kunde anerkende hinanden som Kristne og

samarbejde og støtte hinanden.“ Efter alt at dømme var det et meget stort og velsignet Skovmøde. Bornholms Tidende siger, at „det var en overmaade talrig Forsamling, der var til Stede“;¹³ og Trandberg sætter Antallet af Mennesker til ca. 7000 og kalder Dagen den „største Naadedag“ i sit Liv.

Morgenen derefter gaar Trandberg alene og „beder paa de gamle Pladser i Almindingen (ud mod Aakirkeby)“. Derpaa kører han og Hustru med Tornegaards Enspænder til et Hotel ved Hammershus Ruiner, hvor de bliver en Nat; og Trandberg holder ogsaa „Bedetime paa Slottet“. Men da de næste Dag skulde have deres Hest „Claus“ spændt for Vognen igen, var den ikke til at finde. Den var nok løben bort af Frygt for Professorens Formaningsord; og Trandbergs maatte saa køre videre med en anden laant Hest.

Derefter gik det med Besøg hos Venner eller Slægtninge gennem Allinge, Rø, Gudhjem og Østerlars til Østermarie, hvor Trandberg den 1. Juli holder en Formiddagsprædiken i Kirken om den solbestraalede Kvinde (den kristne Menighed), Dragen og Drengbarnet (Aab. 12, 1—7) og samme Dags Eftermiddag samme Prædiken (uden Omtale af Drengbarnet) i Neksø Lystskov. I Neksø By besøges ogsaa gamle Venner samt Frimenighedens Præst Sulger, der viser dem „den tekniske Lærestalt“ og har dem til Middag. Den 3. Juli talte Trandberg og Sulger i Siloam Kapellet; den første om den ny Sang, som Guds Børn lig Israels fromme skal syng³ til Vidnesbyrd for de ugudelige (5 Mos. 30, 19); og Aftenen tilbragte Trandberg hos Sulgers, hvor han — opstrammet af nogle Kopper Kaffe — blev ved at sidde og tale med sine Venner om Sildigregnets Tilbagekomst i Palæstina, Jødernes Omvendelse, Herrens Genkomst og Tusindaarsriget osv. til Kl. 2 om Natten. Meddelelsen beretter, at der virkelig var noget profetisk over Trandberg, naar han saadan sad og udlagde de gamle Profeters dunkle Syner.¹⁴

De følgende Dage bor Trandbergs i Bethania, hvortil Familien paa Tvillinggaard bragte Mad og Sengeklæder m. m.; og der modtages mange besøgende, bl. a.: den møllerske Ole Olsen (tidligere Ældste³), Lærer H. C. Dam, Mahler og Løjtnant Kofods, og Trandbergs gør selv Udflugter til Slægt og Venner i Omegnen. Som et særligt Kuriosum kan bemærkes, at da Trandbergs kom til de Nabofolk, der havde taget deres Hund Jib i Pleje, fandt

de den „blind af Alderdom; men den kendte deres Stemmer og hylede og dansede af Glæde“. ¹⁵

Pastor Sulgers var imidlertid kommet til Bethania for fremtidig at bo der; og en Dag, da de alle var paa Tornegaard, blev der holdt „Bøn med Haandspaalæggelse for Fru Sulger“, der var syg. Fru Trandberg, som særlig var ivrig for sligt, holdt tillige i de Dage Kvindemøde baade i Nexø, Aakirkeby og Rønne.

Pastor Trandberg følte nu, at han havde faaet Opfejning for alle de Skuffelser og Modgange, han havde lidt paa Bornholm, og afslutter sin Turné dér ved at holde en Prædiken i Sandflugtskoven over Ordene i Salme 124, 7: „Vor Sjæl er undkommen som en Fugl af Fuglefængernes Snare“, og efter et Afskedsbesøg paa Tornegaard og hos Pastor Hasles afrejser Trandbergs igen den 10. Juli ad København til.

Derovre mødes Trandbergs nu med flere gamle Venner samt Plejesønnen Anthon, der da „var ved Burmeister og Wains Centrifugefabrik“. Trandberg prædiker en Dag i Bethesda om den 38aarige Sygdoms Helbredelse (Joh. 5, 1—9), og Fruen holder nogle Kvindemøder. Derpaa rejser de til Jylland, hvor Trandberg holder nogle af de nævnte Prædikener om igen og samler et Sted omkring 2000 Tilhørere, ligesom Fruen ogsaa dér arbejder paa sin Vis.

Den 22. Juli prædiker Trandberg i Silkeborg Kirke og holder samme Dags Aften et Møde i Byens Missionshus med „Forklaring om kristelig Fuldkommenhed og om amerikanske Forhold“. I Tjele hviles, skrives Breve og holdes „Aftenmøde med nogle fortrolige Bondevenner“; og Fruen holder Kvindemøde i Foulum Præstegaard. I Struer prædiker Trandberg bl. a. om „Martyrerne, deres Raab under Alteret“ efter Herrens Genkomst (Aab. 6, 9—11); og han fortsætter derpaa som antydnet (til Dels ved Skovmøder) gennem Lemvig, Holstebro og Ringkøbing til Esbjerg. Her bliver Trandbergs i 14 Dage (hos Hovmester Petersens), mens de rekreerer sig ved Badning, skriver Breve og holder mange Møder og Sammenkomster med Venner og stævner saa atter mod Amerika den 24. August.

I New York aflægges Besøg hos Mr. Gribbon og søges efter „Dr. Thomsen med Helbredelsens Gave“, hvorpaa det gaar videre med Banetog om ad Niagara til Chicago, hvor Trandbergs først maa bo hos Venner (Lindens) i 10 Dage, til de faar Lejligheden

Fulton Str. 502 den 20. September; og Dagen efter begynder Præsteskolen.

Der er atter 9 ny Elever (Danskerne: C. Bauer, R. Herløv, N. Stensgaard, N. Bormose og A. Weismann samt Nordmændene: P. Halbo, H. Helgesen, C. Sarpsborg og E. Boen),¹⁶ hvoraf den ene dog blev „stillet paa et Vippebræt“. En 10ende blev snart bortvist, og en af de ældre Studenter „melder sig som Overløber“ til West Denmark Seminariet. Ellers gaar alt godt baade med Læsning, Prædikener, Møder og Studenterfester. Derfor afslog Trandberg anden Gang at modtage en Plads som Professor i Blair, og denne Troskab mod Kongregationerne blev godt belønnet. Ved Trandbergs og Hustrus Sølvbryllup den 9. Novbr. s. A. fik de „116 Dollar og Sølvskaal og Sølvkande“ fra „Profesorer, Studenter og Venner“.

Ovenpaa al den Glæde og Medgang maatte der naturligvis følge noget af modsat Art, for at Trandbergs kunde beholde Ligevægten.

Under sit Ophold i Danmark havde Trandberg foruden de omtalte mundtlige Beretninger fra Amerika ogsaa afgivet en trykt „kort Redegørelse“ om amerikanske Kirkeforhold; og kort efter havde en „Embedsbroder“, som da opholdt sig hjemme i Fædrelandet, skrevet et „skarpt og haanende Angreb“ paa ham i „et af Danmarks Dagblade“. Desuden havde der i „Kirkelig Samler“ af 21. Oktober staaet en Artikel: „Til Overvejelse“, hvori der ankedes over, at „Pastor Trandberg nu i Sommer har rejst Landet rundt hjemme (i Danmark) med haarde Beskyldninger imod den danske Kirke i Amerika, den dansk-amerikanske Mission“ paa en saadan Maade, at Læserne maatte faa fejle Begreber om det virkelige Forhold. Det var bleven benægtet, at den grundtvigske Retning var repræsenteret i „den danske Kirke“ og Indre Mission i „det danske Kirkesamfund“; og det bebrejdedes Trandberg, at han ikke havde sagt de amerikanske Præster sin Mening Ansigt til Ansigt.

Paa disse Angreb maatte Trandberg altsaa give „En aaben Erklæring“, der først blev trykt i Bladet „Dannevirke“ i Begyndelsen af 1889 og derefter udkom som et særligt Hefte paa 16 Sider i Chicago samme Aar. Trandberg udtaler deri først sin Tilfredshed over at være bleven ilde omtalt, idet han henviser til Jesu Ord i Luk. 6. 16: „Ve eder, om alle Mennesker taler vel om eder; thi paa samme Maade gjorde deres Fædre ved de falske Profeter“;

dernæst imødegaar han Angriberne. Han beviser „den danske Kirkes“ grundtvigske Retning ved at pege paa dens Repræsentanter og „den Løshed, Lethed, Overfladiskhed og Slaphed, som ingenlunde altid, men dog ofte var et Særkende for en Grundtvigianer“; men han bønægter ikke, at der ogsaa findes nogle af Indre Missions Venner i Foreningen. Det, Trandberg nu som før har talt og skrevet imod, er den store Verdslighed og Frafaldet indenfor Kirkefolket i Amerika og imod, at Præsterne dér ikke prædiker en „grundig Omvendelse for Folket“. — „De har ikke Opvækkelsens Naadegave; men mange af dem kunde faa den, hvis de omvendte sig grundigere til Herren“; og disse Tanker har han sagt sine Embedsbrødre Ansigt til Ansigt baade ved „den norsk-danske Konferences Aarsmøde 6.—14. Juni 1883 i Minneapolis“ og ved „den danske Kirkes Aarsmøde i Clinton, Sept. 1884“.

Den „aabne Erklæring“ fremkaldte „yderligere svære Angreb“ paa Trandberg fra Præsterne i „den danske Kirke“, særlig fra dem af den grundtvigske Farve. Han svarede derefter paa disse i et Skrift: „Derved bliver det“ (19 Sider), hvori han ikke alene gendriver sine Angribere, men tager igen Lejlighed til at foreholde dem deres mangelfulde Forkyndelse; og dermed slutter saa ogsaa hans Sammenstød med „den danske Kirke“.¹⁷

Julien 1888—89 havde Trandbergs holdt i Council Bluffs, Omaha og Blair, hvor de havde besøgt Venner og prædiket. Fruen var nemlig ogsaa ivrig i det sidste, idet hun vedblev med sine Kvindemøder; og hun kom mere og mere ind paa det, at de syge kunde helbredes ved Bøn. I Blair blev der gjort „Bøn med Haandspaalæggelse paa to Piger og Rasmus Rasmussen“; men der meddeles rigtignok intet om nogen Helbredelse. — Ligesom Prinsesse Gulnare — lokket af Hindbad — fik Aladdin til at begære det, som Lampens Aand ikke evnede: anbringe et Rockæg i Paladskuppelen, saaledes fik Fru Trandberg — paavirket af andre — sin Mand ind paa at forsøge sig med Helbredelsens Gave, som han vist ikke ejede; han føjede hende vel, fordi han ventede saa stærkt paa de sidste Tider med en Aabenbaring af de overordentlige Naadegaver.

Den 3. Januar 1889 var Trandberg atter vendt tilbage til Chicago for at fortsætte sin Professorgerning, og her mødte han nu adskillige Prøvelser. Nogle Studenter vilde ikke lære noget; og nogle møder med Kritik. Det sidste var heller ikke helt ube-

rettiget; thi Trandberg kom stundom for sent til sine Timer, og adskillige Foredrag var Gentagelser.

Pastor Hjortsvang, Cordova, Nebr., som da var en af ældste Klasses Studenter, fortæller saaledes: „En meget begavet dansk Præst besøgte engang Skolen. Trandbergs Emne var Daaben. Efter Timen siger Præsten til mig: Hvor er I lykkelige, som kan hver Dag opleve noget saadant. Jeg har aldrig hørt noget saa storslaet. — Ja, svarede jeg, det er sikkert vidunderligt, som han kan male Guds Naade i Daaben og i alt, han behandler, men naar vi som i Dag faar samme Foredrag for 10ende Gang igen, saa kølnes Studenternes Begejstring.“¹⁸

Pastor I. M. Hansen, Blair, Nebr., Student fra samme Tid, udtaler sig dog nærmest rosende om Trandbergs Undervisning. Han skriver saaledes: „Han var en særdeles dygtig Lærer i Dogmatik, Kirkehistorie, praktisk Pastoralteologi og ny-testamentlig Eksegese (i gammel-testamentlig forekom han mig mere ubehjælpssom)“¹⁹

Trandberg foretog nu ogsaa Etik paa Skolen, og i sin Tale om Fædrelandskærlighed kom han en Dag til at forarge en Nordmand, der „gik ud midt i Timen“; og en Dag fremtraadte Hovedlederen for Kongregational Kirkens Mission blandt Skandinaverne og bebudede i Timen, at der skulde holdes en Række Foredrag for de skandinaviske Studenter om Kongregational Kirken samt udgives et Blad paa Norsk-Dansk til at virke for den, hvorover Trandberg blev „som lynslaet“. Han havde da overtaget Udgivelsen af Bladet „Vor Talsmand“, som var upartisk.

Særlig under Trandbergs første Virken i Chicago var en Del Skandinaver, mest Danske, bleven vakt ved hans Forkyndelse, og andre havde sluttet sig til som hans Venner. Trandberg ønskede at faa alle disse nøjere forenet. Han kaldte Vennekredsen Tabernakel Kirkens Mission og lod den 8. Marts 1889 foretage en Subskription til Bekostning af egen Kirkebygning. Der blev tæget 1767 Dollar, hvoraf de 250 var fra Trandberg selv. Der taltes om at erhverve en hollandsk Kirke, og der saas paa 3 Lodder ved Snell Street til Byggegrund for en Kirke, hvilke blev købt den 10. Maj s. A.; og Trandberg indskreves som Køber paa Vennekredsens Vegne; men belært fra Bornholm vilde Trandberg vente lidt med at danne Menighed, saa Vennerne kunde blive modne dertil.

Efter at „det første Sæt Studenter“ var afgaaet fra Skolen, og Trandbergs sidst i April var flyttet til Fulton Str. 504, begav han sig som sædvanlig ud paa Rejse i Ferien.

I Minneapolis træffer han sammen med flere Præster og deltager i et Aftenmøde, hvor bl. a. I. M. Hansen taler; derefter gaar Turen til Hutchinson, Minn., hvor „det danske Kirkesamfund“ holder Aarsmøde fra 30. Maj til 5. Juni. Den første Dag maa Trandberg fly ud af Kirken paa Grund af „Børneskrig“ (i Amerika tager Mødre nemlig deres Babyer med i Kirke); men den næste overværer han sine Studenters Prøve, taler Dagen efter om „hellige, Gud velbehagelige Menigheder“, prædiker om Søndagen over 1 Tim. 2, 1—7 og deltager i Ordinationen af I. M. Hansen, Kildsig og flere, ligesom han ogsaa er med ved Indvielsen af en Kirke for Pastor L. Matthiassen. Den 3die Juni henleder Trandberg atter „Opmærksomheden paa Bispetanken“. Ved samme Møde aabenbarede han ogsaa som sin Mening, at „Kirkesamfundets lille Skib“ var ved at styre ind i „Massekirkedømmets urene, plumrede Farvande“; og under Striden om den Slags talte han over Mark. 5, 5—6; men nogle fandt ham vel allerede at være for bispemyndig; thi under en Forhandling beder en af Præsterne ham om „at tie“.

Fra Hutchinson Mødet rejser Trandberg gennem Minneapolis til Britt, hvor han 1. Pinsedag prædiker i en kongregational Kirke og 2. Pinsedag i en skandinavisk evangelisk Frikirke i Wesley, besøger derefter Pastor Stenby i Clear Lake, taler i en Baptistkirke over Dan. 5, 27 om at „blive vejjet og fundet for let“, og deltager i et Aftenmøde (Esaj. 54, 10) m. m., rejser derpaa med Stenby til Dows, hvor de træffer sammen med Venner og prædiker i en Skov, og Trandberg rejser nu alene videre til Pastor Jensen, Spencer ved Emmetsburg og prædiker i en kongregational Kirke (atter over Dan. 5, 27). N. B. Grønbech og O. Hullegaard er til Stede. Der holdes Aftenmøde; og Trandberg besøger næste Dag sine bornholmske Venner. Efter derpaa at have prædiket i Beresford engelske Metodistkirke om at kende dem af deres Frugter (Matth. 7, 16), tager han til Racine, til Pastor Kildsigs, hvor han træffer sin Hustru, som har holdt Kvindemøder i den By, og dér opholder de sig en Uges Tid.

Søndag den 30. Juni 1889 stifter Trandberg omsider „Immanuelns dansk lutherske Frimenighed“ i Racine — efter „bibelsk

oldkirkelige Grundsætninger“ med Kildsig som Præst. Og hjemkommen til Chicago optager Professorpræsten atter sit Værk dér.

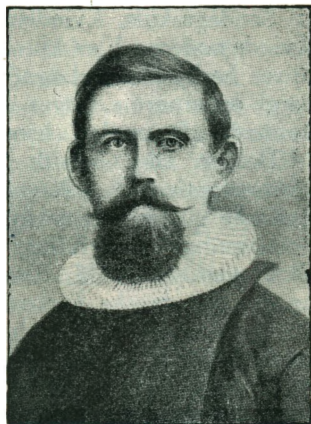
Den 21. Juli prædiker den anden ny Præst, I. M. Hansen, i Tabernakel Kirken, og Trandberg kundgør, at denne „er ordineret og antaget som Missionspræst i Chicago og Omegn“; men Trandberg vil dog „selv bestyre Menigheden“.

Den ny Præst blev nu en saa fremtrædende og dygtig Medhjælper for Trandberg, at han var lige ved at gøre ham Rangen stridig baade som Prædikant og Administrator, hvilket Fru Trandberg snart saa skævt til; og da Hansen var en tro Tilhænger af „det danske Kirkesamfund“, medens Trandberg optraadte upartisk frikirkeligt, laa der i dette Forhold en Mulighed for fremtidige Forviklinger.²⁰

De sidste Dage af Juli og næsten hele August er Trandbergs atter paa Rejse. Først gæstes Clear Lake, hvor de besøger Stenby og nogle Farmere og tager Søbade. De overværer flere engelsk-amerikanske Møder, Fruen prædiker for skandinaviske Kvinder, og Trandberg taler ogsaa lidt. Derefter gaar Rejsen til Dows, hvor Trandbergs besøger baade Svenske og Norske, han prædiker i en Skov og en Skole og holder Aftenmøder og hun Kvindemøder, og paa lignende Vis gaar det gennem Albert Lea, Alden, Rice Land, Minneapolis, Waupaca og Oshkotsk. I Waupaca besøges bl. a. Pastor P. Østergaard.

Endelig gør Trandberg først i Sept. en Rejse til Peru (i U. S. A.), hvor han besøger Venner og prædiker i en Metodistkirke; dér var bl. a. ca. 90 Bornholmere som Tilhørere.

Den 11. Sept. aabnes Chicago Seminariet atter — med Andagt. Der er 13 nye mandlige Elever (Danskerne: I. Gertsen, N. P. Heede, J. C. Hyldegaard, L. H. Kjøller fra Neksø, H. E. Lindstrøm og Nordmændene: D. M. Didriksen, M. Dybvik, J. Hetland, N. Lockrem, A. Lotman, M. Moen og C. Tharaldsen)²¹ samt 3

Pastor I. M. Hansen.

unavgivne kvindelige; og Arbejdet gaar foreløbig sin vante Gang baade i Skole, Hjem og Kirke.

Men snart indtræffer forskellige Kalamiteter. Den 20. Sept. holdt Svenskeren Jernberg med Helbredelsens Gave Møde hos Trandbergs angaaende „Helbredelse af Kildsigs Kone og flere; — min Kone beder, og jeg ogsaa“, skriver Trandberg. Det blev „vistnok et frugtbart Møde“, føjer han til; men mindre frugtbart blev det som Regel, at Fru Trandberg stundom, naar han var træt, svag og nervøs, drillede ham med, at „det var hans egen Skyld: han skulde lade Jesus helbrede sig“.¹⁸ Den 4. Okt. lejede samme Frue Temperence Hallen (Hj. af Ohio og Noble Str.) til Søndagsskole, Kvindemøder og Studenterprædikener; men især Kvindemøderne blev kun lidet tempererede. En kvindelig Student bliver beskyldt for Løgn og kommer i Konflikt med Fru Trandberg, og senere „synger, bekender og beder“ hun, og en Kvinde kommer „fortumlet“ hjem til Trandbergs osv.

Den 2. Okt. bifaldt Professor Curtis, at Trandberg udelod „kongregational“ i Navnet paa „den skandinavisk evangeliske Frikirke“, som han arbejdede paa at danne. Og dog vakte denne Selvstændighedsudvikling Modstand baade her og der. Den 27. Okt. prædikede I. M. Hansen „imod den fri Mission i Danmark“, og da „det danske Kirkesamfund“s Præst Rasmussen fra Council Bluffs den 16. Decbr. havde besøgt Kongregational Seminariet, og Trandberg havde „givet ham paa Nakken“, fordi „Samfundet“ havde vist „Snæverhertighed og Partisind“ ved ikke at optage Trandbergs Artikler i „Kirkebladet“, begyndtes en Konflikt med ham. Efter at Rasmussen en Dag havde ledet Gudstjenesten i Tabernakel Kirken, fandt Trandberg, at han talte i „yderlig-gaaende roseniansk Aand“; og efter Rasmussens Prædiken i samme Kirke den 22. Decbr. over Esaj. 43, 1—2 siger Trandberg: „I modbydelig Hovmodsstank nedtrykker han mig og ophøjer sig selv — som Esajas“. Samtidig erfarer Trandberg, at en af hans tidligere Elever (Dyrnes) sammen med Jernberg redigerer Kongregationalbladet „Evangelisten“, som nu ogsaa modarbejdede Trandbergs frikirkelige Blad „Vor Talsmand“.

Efter Sommerferien var „Hjørnesteinen til den ny Seminariebygning“ lagt med „Højtidelighed“; og i Løbet af kort Tid kom Lærestalten til at se meget storslaaet ud, naar undtages „Proposed Chapel“, som „aldrig er bleven opført“.

Men Trandberg syntes, at baade Præsteskolens og hele Kongre-

gational Kirken og andre Kirkesamfund var ved at falde fra Hovedhjørnестenen Kristus (Matth. 21, 42), og den 3. Novbr. havde han begyndt at holde en Række Foredrag i Tabernakel Kirken om dette Emne samt om de forskellige Frelsestrin under Forberedelsen for Herrens Genkomst. Han bebudede bl. a., at der i Antikristens Dage vilde udvikle sig upartiske „Familie- og Husmenigheder“. — Ved visse Lejligheder havde han udtalt sig imod, at Kongregationerne øvede *sheepstealing* ved kun at understøtte saadanne skandinaviske Studenter, som under deres Sommerferiemission viste „kongregationale Tilbøjeligheder“.²² Derfor blev Trandberg ikke længere velset ved det kongregationale Seminarium.

I Juleferien er vor Professor i Clear Lake, hvor han sammen med flere lutherske Præster ordinerer Student Mørstad m. m., og hjemkommen derfra maa han snart bøde for sit luthersk-frisindede Stade. Den 24. Januar 1890 fik han „Brev fra Professor Curtis med Trusel om Afsættelse“; og efter at han ved et Professormøde den 1. Februar har tilkendegivet, at han ej kan blive Kongregationaler, faar han den 27. Febr. en skriftlig Opsigelse og Afsked som Professor fra 1. Maj 1890.

Først søgte Trandberg at underhandle med de Episkopale om eventuelt en Ansættelse ved deres Seminarium, og da det ej førte til noget Resultat, maatte han tænke paa nye Udveje.

Samtidig møder han Sorger og Pinagtigheder fra Vennekredsens Side.

Den 3. Marts havde han sat Pastor I. M. Hansen til at være Redaktør af „Vor Talsmand“ sammen med Opsal; men en Uges Tid efter faar Trandberg Besked fra det danske Kirkesamfund, at det „ikke vil hjælpe „Vor Talsmand“ frem, naar Opsal er Redaktør“, hvorfor Trandberg maa skrive „et Nødtraa“ til Venner om at støtte det. Den 5. Marts samles Tabernakel Missionens Folk hos Trandbergs og tegner sig yderligere for „noget over Doll. 800“ til deres egen Kirke; men da der var fremkommen nogen Kritik over Trandbergs og særlig hans Frues Forhold, optraadte hun ved den Lejlighed ganske ubehersket og kaldte nogle for „Djævelens Børn“, „Judas'er“ eller „lave, usle Sjæle“ osv., og selv om noget af det var sandt, lød det for skurrende, saa mange trak sig tilbage.²³

Det var imidlertid vedtaget, at der skulde dannes en ny Menighed, og den 16. Marts samledes atter Tabernakel Kirke Mis-

sionens Folk hos Trandbergs og fik endelig stiftet „Siloams Frimenighed i Chicago“; men den kom kun til at bestaa af 33 bidragydende Medlemmer, skønt Trandberg (efter Altergæsternes Antal) havde ventet ca. 100.²⁴ Alligevel fandt han, at det blev „en velsignet Aften“, højtideliggjort ved Ord af Salme 23. Han haabede paa en senere Tilgang og Vækst.

De omtalte Forhaabninger bristede imidlertid, og trods al erfaringsmæssig Forsigtighed lykkedes det ikke Trandberg at hindre, at lignende onde Kræfter, som splittede den bornholmske Frimenighed, ogsaa fik en Del Magt i Siloams — ham selv iberegnet. — Det passer vel, hvad han lidt senere skrev, at „Djævelen i Reglen bliver fnysende vred, hver Gang en levende Menighed dannes“;²⁵ thi der var allerede kommet een eller flere „Slanger“ ind i Siloam Menighedens Paradis. Trandberg holdt dog Stand, for saa vidt som han nu lettere end paa Bornholm tog Forholdenes Udvikling som en Guds Styrelse, hvilken han omsider bøjede sig under.

Baade Trandberg og hans Hustru var i den Tid noget nervøse og sygelige, hvilket jo hidrørte baade fra deres anstrengende Arbejde, Trandbergs Afsked, Meddelelsen om, at hans Broder Christian var død den 14. Febr., og de Intrigespil og Misforstaaelser, som kom frem hos Kirkesamfundets Venner i Chicago; og det var vel tillige Grunden til, at de selv stundom kunde forløbe sig. Samtidig med at Trandberg passede sin anstrengende Professorgerning og forhandlede med sin Menighed om Kirkebygning, udarbejdede han Skriftet: „Præstelærer i fem Aar“, der udkom i Chicago, April 1890 (24 Sider). Deri udtaler han først bl. a. „Med Glæde i min Sjæl og med Tak til Gud og til Menneskene ser jeg tilbage paa de henrundne Aar. De hører vistnok til de mest velsignelsesrige Tider i mit Liv“. Men derefter aabenbarer han sine Skuffelser paa det kongregationale Seminarium. Grundene til, at han forlader dette, er foruden de før nævnte disse: at Kongregationalkirken fører for svag „evangelisk Forsoningsprædiken“, at den har afskaffet „skønne, velsignede Mindefester om Guds Søn“ som Jul og Langfredag, at den tillader „verdslige Koncerter og Deklamationer“ med „Publikums stærke Klappen i Hænderne“ — samt „Kvindernes flagrende Bevægelser med deres Vifter“ osv. — alt i „Herrens indviede Helligdomme“, at der holdes „Selskaber, Underholdninger og Lystigheder“ med Dans og Spil i Kirkernes Nederrum eller Bisale, at vordende

Præster holder Prøveprædikener, hvor „Latterliggørelse, Forhaanelse og Vittigheder“ bliver taalt, at Kongregationalmenigheder tit søger Støtte hos rige Verdensmennesker (Sogneraad) osv.; og Trandberg vil desuden ikke gaa med i den Kirke for ej at miste sin Indflydelse blandt Lutheranerne.²⁶

Trandberg havde imidlertid sluttet nøjere Venskab med Lindstrøm, og et Rygte sagde, at det var Trandbergs Hensigt at „faa Pastor Hansen fjernet og at sætte Student Lindstrøm i hans Sted“, og da Hansen havde været i Trandbergs Hjem (14. April) angaaende den Sag, fandt Trandberg ham at være „ondskabsfuld“ og ytrede nogle Dage efter ved et Studentermøde: „Jeg er Genstand for Guds Børns Ondskab uden Aarsag“. Hansen hjalp dog sin foresatte ligesom før og eksaminerede endogsaa yngste Klasse ved Præsteskolens Eksamen. Men den 21. April kom en anden af Siloams Folk til Trandberg og sagde: „De burde før Menighedsdannelse mere bestemt have udtalt, at De efter Menighedsdannelsen vilde trække Dem tilbage (fra Præsteskolen), da Menigheden jo ikke kan føde og lønne 2 Præster.“ Og Trandberg blev „som lynslaaet“ over alt dette. Han havde aldrig tænkt sig at skulle blive den lille Menighed til Byrde ved at modtage Pengeløn etc.; han giver sin Sorg og Harme Luft i „et aandeligt Tordenskrald“ overfor „Studenten og andre“, hvorved han lader nogle Ord falde om Pengegrædder indenfor Vennekredsen odsl.

Under de forskellige Afgangshøjtideligheder blev Sindene dog bragt nogenlunde til Ro. Ved Menighedsmødet hos Trandberg den 29. April (mens Fruen er ude i Besøg) vedtoges det, at baade „Trandberg og Pastor Hansen anerkendes som Præster (med Hensyn til Ansvar ligesom Sognepræst og Kapellan) — en eenstemmig Tilkendegivelse. Man er fuldkommen tilfreds med, hvad der er sket“.

Tilfredsheden var dog saa som saa. Der skulde ikke meget til for at faa et U foran; og imens slider Trandberg i det med at faa sine Fremtidsplaner ordnet. Han sidder een Nat til Kl. 4 og skriver en Artikel om en frikirkelig Præsteskole og en anden Nat lige saa længe for at studere forskellige Kirkesamfunds Vilkaar og Virkemaader. Den 30. April skrev han i Dagbogen: „O, hvor tit gennemvaager jeg ikke saaledes Nætterne, medens min Samtid slumrer i sorgløs Ligegyldighed“, og under dette Arbejde og Afskeden fra det kongregationale Seminarium 1. Maj 1890 træder Trandbergs Liv ind i en ny Fase.

XIII.

Professor ved „Det evangeliske Frikirkeseminarium i Chicago“.

(1890—93).

I Melanchtons og Zinzendorfs Spor arbejdede Trandberg stadig paa at slaa Bro mellem de forskellige Kirkesamfund saa vel lutherske som kalvinsk reformerte. Medens andre Præsteskoler har et særkirkeligt Program, skulde hans Frikirkeseminarium virke i almenkirkelig Retning for at fremme Enhed mellem Guds Børn. Disse Tanker drøfter han nu med Venner og fører dem frem i „Vor Talsmand“; men det lykkedes ikke at faa dem godkendt hverken i „det danske Kirkesamfund“ eller i Siloams Menighed.

Og samtidig med, at Trandberg arbejder for en Enhedens Præsteskole, maa han føre Strid med sine egne Menighedsbørn.

Ved Menighedens Møde den 13. Maj 1890, hvor der bl. a. valgtes Kirkeværger (Mælkemand Hansen, Linden og Damgaard), blev der først Uenighed om Menighedens Navn. Trandberg vilde kalde den „Siloams skandinaviske evangeliske Frimenighed“, medens Pastor Hansen og Flertallet ønskede, at den skulde hedde „Siloams danske evangelisk lutherske Frimenighed“, hvilket altsaa blev vedtaget.¹ Dernæst kom den Stemning til Orde, at man ønskede Pastor Hansen til Præst. Trandberg kunde „gaa op og lægge sig“, og han forlod da Mødet med Sorg — sigende noget stærkt til Venner, at „Menigheden jøg ham bort, som u lydige Børn jager en gammel Fader fra Hjemmet“, og at Pastor Hansen var med i det Foretagende.²

Aarsagen til, at Menigheden behandlede Trandberg saaledes, var vel for det første: Fruens Optræden den 5. Marts, dernæst det, at man vilde spare og ikke ønskede at være Prøveklud for

Trandbergs Studenter, og endelig det, at man ikke forstod Trandbergs Tale om det almenkirkelige. I. M. Hansen derimod sluttede sig helt til det (indremissionske) danske Kirkesamfund, og det vidste man, hvad det var.³

Det, at Trandbergs Virken for Enhed blandt de sande Kristne, kunde blive Anledning til Splid og Partivæsen, smertede ham, saa han i den Tid ofte laa søvnløs om Nætterne; dog opgav han ikke Ævret, men arbejdede ihærdigt for sin ideelle Plans Gennemførelse, og han fik da ogsaa den Glæde at se sine Bestræbelser lykkes hist og her.

I sidste Halvdel af Maj er han saaledes et Par Ture i Plano, hvor han efter Samtaler med Norske og Danske Prædiker i en luthersk Kirke (over Matth. 13, 45) og i en reformert (over Salme 121, 1—2), og fra 10. til 25. Juni opholder han sig i Minneapolis og Omegn og er med til, at „tre norske Synoder (Antimissouriere, Konferencen og Augustana) forenes til eet — den forenede norsk-lutherske Kirke“. Ved den Lejlighed drøfter han sin Stilling med adskillige Præster og Lægfolk, prædiker paa Johnsons Hall, holder „Aftenmøder med Frikirkevenner i Normanna Hall“, hvor han ogsaa siden prædiker flere Gange og er saa de sidste Juni Dage atter hjemme i Chicago, hvor han skriver til „Vor Talsmand“ om „Masse-Kirker og Frikirker“ og „en frikirkelig Præsteskole“ osv.

Der var imidlertid indkommet et Brev fra Siloams Menighed, hvori Trandberg først anerkendes for sit opofrende Arbejde og derefter dømmes for sine Udtalelser om „Pengegerrighed“ og „Jagen paa Døren“ odsl. Menigheden og Pastor Hansen vil dog ikke være saa slæmme. — Trandberg skrev nu et meget langt Brev som Svar derpaa, hvori han mildner nogle af sine stærke Ord, men udtaler tillige sin Sorg og Krænkelser over Pastor Hansens og hans Tilhængeres Adfærd og foreslaar tilsidst at dele Siloams Menighed i to Menigheder, saa hver Retning kan faa Præst i Overensstemmelse med sine Ønsker. Trandberg troede, at naar det kom til Stykket, vilde kun „en halv Snes Mennesker“ gaa med Hansen;⁴ men deri blev han snart bittert skuffet.

Søndagen den 29. Juni prædiker Trandberg dog endnu i Tabernakel Kirken, men indvier derefter „Danskeren Jensens Hus og Hall“ til Missionshus.

Fra 11. til 21. Juli opholder Trandberg sig i Muskegon ved Michigansøen og hjælper der „den kristelige Frimenighed“ med

at komme rigtig i Gænge. Han besøger som sædvanlig baade syge og sunde, prædiker flere Gange i Frikirken, taler ved et Menigheds møde og ordinerer derpaa O. Hornæs til Menighedens Præst.

Da Trandberg kom hjem igen, erfarede han, at Siloams Menighed havde holdt Møde den 16. Juli, hvor „17—18 Medlemmer“ havde udkaaret sig I. M. Hansen til Sjælehyrde, og „det danske Kirkesamfund“ havde støttet Valget. Dette betød altsaa, at den største Part af Siloams Menighed havde forladt sin aandelige Fader, hvilket han kaldte nogle af „sit Livs største Sorger og Krænkelser“;⁵ og da Trandberg mente, at Gud havde sat ham som Menighedens Tilsynsmand, og det trufne Præstevalg var sket tværtimod tidligere Bestemmelser (21. 7. 89 og 29. 4. 90),⁶ kunde han ikke straks bøje sig for Resultatet, men sendte Protestskrivelser baade til nævnte Kirkesamfunds Formand G. Christiansen i Albert Lea og til Siloams nyvalgte Præst I. M. Hansen; og ved Siden af gik det med mundtlig, bitter Strid.

Til yderligere Krænkelse og Sorg for Trandberg skrev Kongregationalbladet „Evangelisten“ nu haanende om, at han var bleven „skilt fra sin bibelsk-oldkirkelige Mønstermenighed i Chicago“ o. l. — Det var ogsaa i den Tid, at man i „den danske Kirke“ tog til at strides om, hvorvidt Bibelen var Guds Ord eller ej, hvilket bl. a. førte til den Kirkes Deling.

Til Trandbergs Ære maa det siges, at han trods alt (jfr. 2 Kor. 6, 4—10) udfoldede en utrolig Energi for at naa frem med Frimenigheder og Frikirkeseminarium; og hans Hustru hjalp ham trolig, førte nogen af hans Korrespondance og skrev „Trandbergs Løvnedsløb til Optagelse i et Blad“; og da Trandbergs Guds-tjenester og Bønninger nu maa holdes i den tysk-lutherske Johannes Kirke, Hjørnet af Noble og Huron Str., udsendes Indbydelseskort til disse, og Fruen samler Børn til Søndagsskole dér, ligeom hun ogsaa stundom gaar ud og beder om Penge til den frikirkelige Præstes skole. For at hævde sig overfor Siloams Menighed skrev Trandberg den 5. August et langt Brev til de 33 Medlemmer, som han havde optaget den 16. Marts, og gør deri gældende, at han „stiltiende“ blev valgt til „Menighedens Præst“, medens I. M. Hansen kun blev antaget som „Kapellan eller ordineret Medhjælper.“

Den sidste Uge af August og de to første af September opholder Trandberg sig atter i Minneapolis; han prædiker 7 Gange i *Normanna Hall*, besøger Norske og Danske, skriver „mange Breve

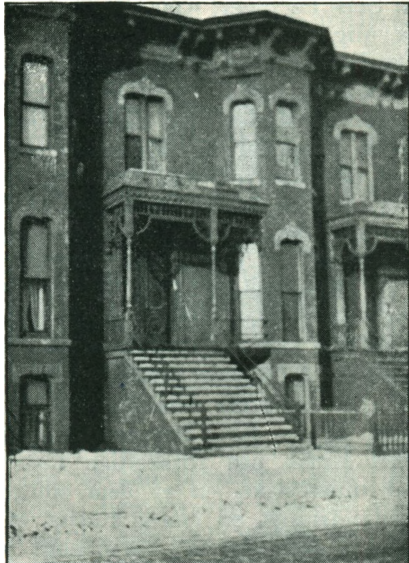
til mulige Studentemner“ og skriver til Velhavere om Penge, men bliver nu ofte skuffet. Hjemkommen til Chicago gaar han med Hustruen „forgæves ud at tigge Penge hos Rigmænd“.

Ved Hjælp af Fruens Fædrenearv og forskellig anden Støtte er Trandberg imidlertid kommen saa vidt, at han kan begynde sin egen frikirkelige Præsteskole den 1. Oktober 1890.

Dette Hus, som var Professor Trandbergs Bolig, blev brugt baade som Universitet og Regens. „I Kælderen var Køkken og Spisestue og vistnok Pige-kammer“. I Stuen var „et Klasseværelse, en Fremmedstue og et Par Sovéværelser“, og paa „Second Flor (1. Søl) havde Pastor Tr. Studerekammer mod Nord, hvilket ogsaa delvis blev benyttet som Klasseværelse, og mod Syd sit eget og Fruens Sovéværelse og vist et eller to Smaaværelser, som Studenterne benyttede“.⁷

De fleste Studenter fik baade fri Kost og Bolig hos Trandbergs. Der begyndtes med 3 (J. P. Heede, M. Moen og H. Lindstrøm), som fulgte Trandberg fra det kongregationale Seminarium, og efterhaanden kom 13 til (Danskerne: M. Engholm, C. Mengers, J. Birkelund, M. N. Andreasen, N. Bing, P. Thoreby, J. Dalbo, Kr. Andreasen, Samsø, S. Meisel, V. Larsen, L. Petersen og Nordmændene: Chr. Torp og S. Garmoe). Trandberg kunde ikke overkomme at besørge hele Undervisningen. Han fik en luthersk Dr. Roth til at tage „engelsk Bibellæsning“ og en Frk. Dryer til at undervise i Engelsk, medens han selv tog de teologiske Fag ligesom før.

Heede har skildret Professoren og Studenterhjemmet saaledes: „Streng som Lærer, nidkær som Prædikant, var Trandberg en

„Det evangeliske Frikirkeseminarium“
i Chicago, Fulton Str. 504.

meget elskværdig Personlighed. Det vidner alle, som havde Lejlighed til selskabelig Omgang med ham. — Hvilke opmuntrende Stunder var det ikke, naar han og Fru Trandberg, efter at der gentagende var raabt: Dinner! eller Supper! tog Plads ved den ene Ende af det lange Spisebord, som almindelig var dækket til en Snes Personer, naar Studenterne og de fremmede, af hvilke der jævnlig var flere, bænkedes sig omkring det veldækkede Bord. Det lignede ikke en højlerd Professor med en Flok underordnede Studenter, men snarere kunde man tænke, at det var en elskelig Fader og Moder med deres voksne Sønner. Hvilke skønne, yndefulde Bordtaler og Bordsamtaler; man maatte beundre den Frihed og Ligefremhed, hvormed ung og gammel udtalte sig; og dog, hvilken hellig Værdighed og Aandsmyndighed var der alligevel over den gamle Lærer, selv naar han i spøgende Ord tiltalte Sønnerne! — Trandberg var hellig i sit Selskabsliv og selskabelig i sit Hellighedsliv. Hvis der var Sorg i den gamle Lærers Sjæl, var der Stilhed ved Bordet, som røbede hellig Medfølelse og Ærefrygt for den elskede Lærers Bedrøvelse. — Ingen vil kunne glemme de skønne Søndag Aftener i Trandbergs Hjem, hvor en fri og ubunden Hellighedsaand (Broderskabets hellige Aand) kom til sin Ret. Her lød Sangens skønne Toner i Forbindelse med Musik paa forskellige Instrumenter. Flere af Studenterne var musikalske, en af dem spillede Orgel, en anden Violin, en tredje Guitar, en fjerde Fløjte, en femte Ocarina — et helt Orkester; men dobbelt højtideligt var det dog, naar vi fik den gamle Professor til at tage Violinen og spille med. Ikke ofte strøg han Buen over Strengene nu paa sine gamle Dage; men naar han gjorde det, lokkedes de allerædleste Toner ud af Instrumentet. Højtidsaftener i Sandhed! Før Afskeden knælede den hele Forsamling af unge og gamle, og den ene efter den anden frembar med lydelig Røst Bønner, Forbønner og Taksigelser til Aandernes Fader, ham, som ser i Løndom, men betaler aabenbar. Naar Taksigelsens Offerrøgelse saaledes steg op for Herrens Ansigt, stadfæstedes den ikke sjælden med et lydeligt Amen fra flere Hjerter og Læber. Efter Bønnen lyste Husfaderen Herrens Velsignelse over Forsamlingen, og hver gik til sit.“⁸

Hæede, Lindstrøm og Birkelund blev ofte sat til at lede Bønmoder eller prædike i Johannes Kirken, og de hjælper ham med Udgivelsen af „Vor Talsmand“, som Trandberg afkøber Opsal, saa det bliver hans eget Blad.

Den 28. Oktober holdt Trandberg Menighedsmøde med 7 af Siloams 33 Medlemmer, hvilke 7 erklærer Valget af I. M. Hansen til Præst for ulovligt, hvad det dog næppe var, da Flertallet havde valgt ham; men Trandberg vil endnu ikke lade sig skyde til Side. Han henvender sig otte Dage senere til Notarius publicus for at faa Ejendomsretten til de 3 Kirkelodder paa Snell Str. godkendt for sig og sit lille Mindretal, og Striden angaaende dette blev nu ret heftig. I den Tid er Trandberg ofte „meget svag og nedtrykt i Aanden“. — Samtidig beder han dog for „de to skilte Flokke af Tabernakel Missionen“, arbejder paa sin egen trofaste Floks Fremgang og beder om „Opvækkelse paa Bornholm og i Chicagø“. I Johannes Kirken holdes der nu hver Søndag Søndagsskole Kl. 2, Gudstjeneste Kl. 4 og hver Torsdag Bønsmøde Kl. 8.⁹

Den 25. November holdt Trandberg Menighedsmøde med 5 af sine Siloamsvenner, og „de erklærer sig for Guds Aasyn for at være en Guds Menighed, uafhængig af Menneskenes Dom. — Heede vælges til Bogfører (Sekretær)“ osv., og der læses Bibelord og holdes Bøn. Dermed var Grunden lagt for „Bethesda evang. luther. Frimenighed i Chicagø“, og den voksede med flere og flere Medlemmer.

Blandt Trandbergs fremtrædende Hjælperer er nu ogsaa Opsal, som han flere Gange skriver om, at han prædiker „godd“ eller „særdeles godt“ i Johannes Kirken, ligesom han ogsaa er veltilfreds med Heedes, Lindstrøms og Birkelunds Tjeneste der; men paa „Regensen“ gaar det ikke altid, som det skulde. I Juletiden (28. Decbr.) holder Studenterne „en syndig Larm og Ufærd om Natten Kl. 2“. Trandberg „sørger over deres Letsindighed og over Folkets Ubodfærdighed, sover meget lidet“; og den 12. Januar 1891 siger vor Professor-Husfader, at L. og M. er „uartige ved Bordet, de haaner Maden —“, og Økonomen volder Sorg ved sin „Haardhed og sit ubodfærdige Hjerte“. Trandberg maa lade holde en „Bods- og Bededag med Faste“ for sin Præsteskole den 31. Januar, hvilken han kalder „en naadefuld og velsignet Dag“. Forholdene bedredes ogsaa, og Trandbergs Præsteskole blev vel omtalt i „Inter Ocean“.

I den Tid prædikede Trandberg ofte i Johannes Kirken om Jødernes Tempeltjeneste med Renselser, Ild og Røgelse osv. som Forbilleder paa de Kristnes hellige Liv med Bøn og nidkær Tjeneste for Herren; og i Ugen 3.—9. Marts holdt Trandberg og

hans Studenter Vækkelsesmøder med Prædikener paa Gadehjørner rundt omkring i den store By.

Trandberg led ofte under det, at han besad saa ringe Forretningssans og var saa sen til at faa lært Menneskers indre Væsen at kende. Den 17. Marts føler han sig skuffet af Opsal, fordi han vil have for meget for det tilkøbte Blad („Vor Talsmand“); og denne Mand, som han om Efteraaret havde rost for sine Prædikener, finder han nu vel at være „en Kristen, men efter sit Naturmenneske en lav og slet Karakter“. (Hvorvidt denne Dom var rigtig, skal ej her siges). Paa lignende Maade bedømte han senere Birkelund og Lind.

Skønt den ihærdige Præstemand og Lærer tit føler sig „svag og mat“, har han det dog „taalelig godt med Herren“, siger han selv, mens det fremdeles gaar op og ned under Forelæsninger, Bønmoder, Gudstjenester, Nattearbejde og Tiggen om Penge til Præsteskolen. Mest Bryd voldte Striden med Siloams Menighed, der stævnede Trandberg for Kirkelodderne den 23. April 1891.

Eksamen først i Maj gaar dog „godt“ og „glimrende“. Den 8. Maj samles Studenterne om Aftenen til Fest i Trandbergs Hjem og hører ham læse op af Søren Kierkegaard „om Lidelse“; og „en hel Del Piger kommer som *surprice party*, de bringer 37 Doll.“, saa det blev „en skøn Aften“.

Det var nu Trandbergs Hensigt at bruge Sommerferien til en Rejse til Danmark, dels for at drive Mission der, dels for at skaffe Pengemidler og Studenter til sit frikirkelige Seminarium; og Søndag den 10. Maj, da Trandberg talte i Johannes Kirken om Kongesønnens Bryllup (Matth. 22, 1—14), indviede han J. P. Heede til Præst og Stedfortræder under sin Fraværelse. De andre Studenter blev imidlertid overladt til sig selv saa længe. De maatte enten tjene Livsophold ved deres Hænders Arbejde eller ved at prædike her og der.

Den 24. Maj begiver Trandbergs sig af Sted følgende samme Rejserute som i 1888 og er den 5. Juni i Danmark, hvor „alt er grønt“, og hvor de bliver kærligt modtaget af Familien i København. Noget af det første, Trandberg maa gøre, er at skrive til sin Svoger Kammerherre Lüttichau paa Tjele efter Penge: 500 Doll. til Præsteskolen og 100 Doll. til sig selv; det gælder at „ofre, sælge alt for Herrens Skyld,“ siger han, og da Svigermoderen saa et Par Dage efter kommer fra Tjele, bliver den amerikanske Professor forsynet baade med Penge og ny Klæder.

Trandbergs er nu ligesom altid ivrige for Herrens Sag og benytter kun Sommerferien paa den Maade. Snart med Hustru, snart alene gæster han troende Venner som Kaptajn Jessens, Pastor Schous, Bibliotekar Lange, Pastor Løgstrup, Dr. Kok, Pastor Iversen, Missionær Stubbkjær og Gaardmissionær Clausen. Han overværer teologisk Eksamen. De hører begge Pastor Ifversen og Vilhelm Beck og gaar til Alters i den ny Valgmenighedskirke paa Vesterbro. Den 19. Juni holder Trandberg selv Møde i Stormgade 3, 1 og prædiker den 21. do. i Helligkors Kirken for en stor Forsamling.¹⁰

Derefter deltager Frikirkeprofessoren i Missionsmødet i Odense (24.—25. Juni), hvor „Vilh. Beck fremkalder skurrende Toner, og Skat Rørdam staar op imod ham“; men hvor det bliver vedtaget at begynde en Mission i Kina. Ogsaa i Odense træffer Trandberg adskillige, saasom: Missionær Mads Lind, Postmester Henningsen, Pastor Steffensen, Pastor Harald Brix og hans Søstre Ida og Julie samt Højskoleforstander Kristensen, Børkop, der „forstaar ham helt“, og flere. Han overværer Gudstjenester i St. Hans Kirken og besøger St. Knuds Kirke. Derefter tager han med Julie Brix ud til Dalum, hvor han spiser til Aften med Provst Vahl og „har der en salig Aften med de 4 Søkende Brix“, hvilke han og er sammen med næste Dag paa „Christiansdal“ tilligemed Provst Blichfeld; og efter at have taget Afsked med de kære Venner der, og Trandberg har „hvilet og bedet under skyggefulde Træer“, er han atter i København og prædiker den 28. Juni i Bethesda over Matth. 22, 1—14 om Guds Kalden paa Mennesker, for at de kan faa Del i hans Herlighed. Trandberg indøver ved den Lejlighed en ny Sang, „den gaar med Kraft og Liv,“ siger han, og han „hilser paa mange efter Prædiken“, bl. a. Krejbjerg Degnen.

Det havde egentlig været Trandbergs Plan at gæste Bornholm i den Tid, men da Vilhelm Beck nu netop er derovre og holder Møder, opsætter Trandberg sin Bornholmsrejse foreløbig.

Efter at han nu har holdt et Par Møder i Hovedstaden, et i Missionshotellet og et i Kongens Have, og Fruen har holdt et Pigemøde og et Kvindemøde i Bethesda, følges de ad den 15. Juli til Esbjerg, hvor de finder „en kærlig Modtagelse hos Hovmester Petersen“ og har det herligt nogle Dage. Trandberg taler ved et Aftenmøde over Aab. 3, 7—13, tilbringer en Formiddag i Hovmesterens Lysthus sammen med Pastor Brun og Murer Frø-

kjærs, mens Fremtidsplanerne drøftes; og Hovmester Petersen vil „annamme Trandbergs i sit Hus, hvis de ej kan blive i Amerika“.

Den 18. Juli er Trandbergs i Skjern, hvor han prædiker i Kirken om Lazarus' Opvækkelse (Joh. 11, 32—45) for „henimod 1½ Tusinde Mennesker“ og oplevede „usædvanlig megen Naade“ og fik 200 Kr. til sin Mission. Ogsaa en Del mindre Møder i samme By blev saare velsignede; Fru Trandberg holdt desuden et Kvindemøde, og han forklarede Missionær Ravens og Dalsgaard noget om „de sidste Ting“.

Paa lignende Maade gik det i Lemvig.

Derefter rejste Trandbergs til Vejle og besøgte „en Dame, som havde opholdt sig i deres Hus“ paa Bornholm. Hun fortæller følgende om det Besøg: Da hun og Trandbergs en Dag blev budt til Frokost hos en Hr. E., og Trandberg fik at vide, hvor kritisk og dømmende denne E. var overfor Hr. M., nægtede Trandberg at følge med. Han sagde blot: „Jeg vil kun se Jesus!“ og lukkede sig derpaa inde i sit Værelse. — Den Gang var Splittelsen i „Luthersk Missionsforening“ ved at fuldbyrdes, saa der blev to Partier med hver sine Missionshuse; og under omtalte Besøg bad Pastor Trandberg meget for Chr. Møller og sagde: „O, Herre, kan du skaane ham for at drikke den Kalk (som jeg drak ved hans Splid), saa gør det; thi jeg var jo ung den Gang, jeg maatte igennem den bitre Prøvelse, men han (Møller) er nu til Aars!“ og saa bad han igen for Chr. Møller, at Gud vilde skaane ham eller styrke ham i de for ham saa tunge Tider.¹¹ — Under Vejlebesøget gæstede Trandberg flere Venner som Pastor Gøtsches og Melbys, prædikede i Grejsdalen for „ca. 2000 Mennesker“ over Esaj. 54,10 og holdt et Aftenmøde hos Housgaard.

Fra Vejleegnen drog Trandberg til sin gode Ven Kristensen paa Børkop Højskole, hvor han ogsaa holdt et Møde, rejste saa til Fyn, hvor det gik med Møder og Vennesammenkomster: i „Kirsebærhuset“ ved Svendborg, i Marstal Kirke og Missionshus og Besøg i Rudkøbing, Odense, Middelfart og Staurby med lange Samtaler om „de sidste Ting“ — stundom til langt paa Natten — samt en Prædiken i Vejlbj Missionshus over Aab. 3, 7—13.

Den 3. August rejser Trandbergs atter til København og fortsætter Dagen efter Rejsen til hans Fødeø, som han nu ser for sidste Gang. I Rønne bliver de kærlig modtaget af Broderdatteren Thora, der kører dem til Tornegaard, som Trandberg fandt saa

tom siden hans Broders Død. Han maa samme Formiddag op at aflægge Besøg ved de kæres Grave og holde Bøn der; og om Eftermiddagen kører de til Familien paa Tvillinggaard, hvor Trandberg opholder sig en Dags Tid, mens hans Kone farter videre om, derefter besøger de Pastor Sulgers i Bethania og hilser paa forskellige Venner, og Søndag den 9. August holdt Trandberg sit sidste Almindingsmøde. Vejret var noget ugunstigt, idet det skiftede med „Regn og Ophold“ hele Dagen; men der var dog 3 a 4000 Mennesker samlet paa Kristianshøj, som hørte Trandberg i et Par Timer prædike udfra Joh. 11, 32—45 om Opvækelse fra de døde — og han fik 250 Kr. til sin Mission.

Der var noget træt, vemodigt over den gamle Vækkelsespræst, der havde prøvet saa meget og nu stundede mod sin sidste Rejse. Taknemmelig tog han imod hvert Smil og hvert kærligt Haandtryk. „Jeg har mange Venner paa Bornholm,“ skrev han bag efter i „Vor Talsmand“. ¹² — Mandagen efter Almindingsmødet, da Trandbergs skulde besøge Jørgen Kjöllers, Østerlars, maatte Trandberg standse ved de mindere Steder i Almindingen og „bede en Stund i Enrum“, hvorpaa de kører omkring og tager Afsked med Slægt og Venner: Jørgen Kjöllers, J. Kofods, Kofodgaard i Østermarie, Købmand Hjort i Nexø, Ole Olsen i Aakirkeby og flere; og de holder Bønmede i Bethania, hvor gamle Venner som Karen Svendsen (fra Østermarie) er med og beder. Fruen holdt desuden Kvindemøde i Aakirkeby og Rønne; men Trandberg holdt ikke flere Prædikener paa sin Fødeø.

Efter at vore Professor- og Præstefolk havde sagt Farvel til Pastor Sulgers, Tvillinggaards og Tornegaards, den tidligere Lovsgaardsejer, Vennen Herman Müller i Rønne, Hovald Holm og flere, rejste de igen den 14. August; og i København toges ogsaa Afsked, bl. a. med den gamle Frimenighedsmand Grunnet, hvorefter Trandbergs den 16. August rejste til Svogeren Ulysses paa Vingegaard og blev der en Dag. Derpaa kørte de til Tjele, hvor de tilbragte „12 lykkelige Dage“ hos Familien, idet „alt hvad Kærlighed og Æmhed, Naturskønhed og Velstand formaar at yde, udfoldede sig for dem“. Trandberg hvilede, skrev Breve og bad til Herren og prædikede Søndag den 23. August i „Tjele Hovedgaards Haveskov for 11 a 12 Hundrede Mennesker, deriblandt 6 Præster og en Provst“; og et Par Dage efter holdt Fru Trandberg Møde i „Sønderhuset“ for ca. 200 Kvinder.

Paa Vejen fra Tjele ser de nidkære Præstefolk ind til de sinds-

syge i Viborg Anstalten og rejser saa til Dyrlæge Christensens i Struer, hvor de opholder sig et Par Dage, og i den Tid blev de bl. a. fotograferet.

Dette Billede er karakteristisk for Trandbergs paa den Tid;

Pastor Trandberg og Fruen 1891.

thi Fruen var bleven ydmyget under sine egne Skrøbeligheder og kommen til at se mere og mere op til sin Mand, der tilegnede sig Helbredelsens Naadegave i den Forstand, at han ved sin Bøn og sit Samliv med Herren stundom fik Kræfter til at udrette det utrolige; og hun stillede sig i et næsten tilbedende Forhold til ham.

Søndagen den 30. August prædikede Trandberg (om den store Nadvere) ved Gaarden Brimdal for 6 a 7 Tusinde Mennesker (1000 Vogne), var om Aftenen sammen med en Del Trossøskende hos Dyrlægens, og Dagen efter holdt Fruen et Kvinde-møde i Struer.

Under sit Besøg i Struer og Omegn mødte Trandberg Indre Missionsfolk af „2 meget forskellige Retninger“.

Den ene Flok kalder han „bunden“, den anden „frigjort“. Den første Slags finder han at være „stive, stramme, egenkærlige og partisindede, herskesyge og forfølgelsesyge Mennesker“, medens de andre er „frigjorte og frisindede, venlige og milde, ydmyge og uegennyttige, fordragelige og lærvillige“. De første har mistænkeliggjort og modarbejdet hans frie evangeliske Missionsvirksomhed, de sidste har støttet den, og for disse Mennesker priser han Herrens Navn.¹³

Der 1. Sept. var Trandberg oppe i Ørum, Thy, og indviede et Missionshus, som „en fritvirkende Lægprædikant i den danske

Folkekirke" (P. Poulsen) havde ladet opføre til Brug for Guds Ords Forkyndelse; og der traf Trandberg „en Flok meget alvorlige, nidkære, frisindede og selvstændige Guds Børn“, af hvilke han talte med nogle til Kl. 3 om Natten. Ogsaa der og i Fly holdt Fruen Kvindemøde; og derefter rejser Præsteparret over Skjern til Esbjerg, hvor Trandberg prædiker for en stor Forsamling i Byens ny Kirke om Søndagen. „Trods Legemet's Ildebefindende og Hjertets Vemod ved Tænken om det nærforestaaende Opbrud“, fik Frikirkepræsten her Naade til at skildre Guds Kærlighed og „Forsoningens dybe, uudgrundelige Hemmelighed“ saaledes, at „Skorpen om mangt et Hjerte brast“, og „Taarerne randt paa manges Kinder“ til Frelse og Frigørelse for vedkommendes Sjæle.¹⁴ Fruen holdt ogsaa Kvindemøder i Esbjerg og Omegn og en halv Snes Dage gik der under hjerteligt Samvær med Venner, Badning og Rekreation, hvorpaa Præsteparret atter drog til Amerika og naaede lige at komme til deres Hjem i Chicago den 30. September.

Den 1. Oktober begynder Præsteskolens med knælende Bøn. Der er „Slid og Uro for at bringe Huset i Orden“. Tre unge Mennesker: A. Lind, J. Thorsen og (lidt senere) Moen optages efter streng Prøve som Studenter, og Arbejdet genoptages som før; men Modgang og Sorg strømmer nu ind. Økonomen stævner for Penge, og Siloams Menighed gør Retskrav paa de omtalte Kirkelodder. Slige Sager føres ikke saa sjældent i Amerika; men det er sørgeligt, at der skal være saadan Splid mellem Guds Børn. Hvem der havde mest Skyld, skal ikke her afgøres; Siloams daværende Præst I. M. Hansen skriver nu, at „der blev utvivlsomt syndet mod Kærligheden paa begge Sider, og nogen Fortørnelse udviklede sig deraf“.¹⁵ Trandberg selv vedgik med Smerte: „En bitter Rod er skudt op iblandt os“.¹⁶ Han blev „syg af Sorg og led af Søvnløshed“, og den 20. Novbr. skriver han „Opsæt til en Erklæring om ikke at gøre noget borgerligt Krav paa Kirkelodderne og hans Gave 250 Doll.“.

Da Heede var bleven udsendt som Rejsepræst og Lindstrøm sendt til Japan som Missionær, blev Birkelund ordineret til stødt Medhjælper den 3. Decbr.; og selv arbejder Trandberg ihærdigt for at fremme Herrens Sag. Ved Vennemødet i sit Hjem den 13. Decbr. taler han om „Profeti og Tungetale“, og en „norsk Kvinde beder næsten med profetisk Kraft“; men iøvrigt er han ofte utilfreds med sine Hjælperes Bønner.

Trandberg glædede sig stadig til alle Tings Genoprettelse ved Herrens Genkomst, og saa snart Juleferien indtræffer, rejser han med Hustru til fhv. Adventist R. Rasmussen i Brith, hvor der holdes Jul med forstaaende Venner, og hvor Trandberg ogsaa prædiker.

Først paa Aaret 1892 sker flere vigtige Ting — deriblandt nogle sørgelige. Trandbergs Præsteskole bliver inkorporeret, og Bladet „Vor Talsmand“ udkommer under Navn af „Hyrderøsten“ med Birkelund som Medredaktør. Temperance Hallen lejes atter, og Trandberg og hans Studenter holder adskillige Vækkelsesmøder der. En Dag minder Trandberg i sin Tale dér om sin Omvendelse for 34 Aar siden, „om Jesu Graad over Jerusalem“ og de mange uomvendte Skandinaver osv., og der blev „et ganske godt Eftermøde“. Ved Vennemødet bagefter i Trandbergs Hjem bad han „Studerterne alvorlig om med ham at raabe stærkere om Aandens Udgydelse“, og Studenterne gjorde deres bedste; men de glædede ikke deres Lærer, naar de søgte at „fremtvinge Vidnesbyrd“ under Møderne, eller naar de kom med slemme Beskyldninger mod hinanden og lavede Splid og Spektakel. Det hæmmede ogsaa Arbejdet, at der stundom blev lagt Hindringer i Vejen for Brug af Johannes Kirken, saa Trandberg maatte holde Guds-tjenester andre Steder; og nedtrykt over alt sligt fristedes han en Dag til „at lukke baade Skole og Kirke og standse Bladets Ud-givelse i en passende nær Fremtid“.

Omsider indtræffer ogsaa nogle glædelige Begivenheder. Trandberg har udarbejdet Love for „Bethesda Frimenighed“, saa denne kan blive inkorporeret under Statens Love 15. Februar; og den 13. Marts kommer Trandbergs Plejesøn Anthon Sørensen, som lige er ankommen til Amerika, ind og hilser paa sine Plejeforældre, besøger dem oftere og deltager stundom i deres Arbejde og Kamp for Guds Rige.

Denne Kamp er vedblivende haard. Da Fruens Formue snart er opbrugt, maa der stadig tigges Penge til Præsteskolen, og hun tager selv fat at vaske og stryge, skure Gulve og Trapper og lave Mad. Gudstjenesterne maa paa Grund af Splid i Tyskermenigheden snart holdes i Johannes Kirken, snart i Peders Kirke og snart i et 3die tysk luthersk Gudshus. Trandberg maa imellem standse sine Forelæsninger for at skrive Artikler til „Hyrderøsten“; og da han ikke kan holde ud at strides med sine Tros-søskende i Siloams Menighed, giver han den 10. Maj helt Afkald

paa Kirkelodderne. Han „skænker dem baade Kjortel og Kappe“, siger han. Trandberg er saa overlæst med Arbejde, at han stundom maa tage Nætterne til Hjælp for at kunne faa „Hyrderøsten“ færdig i rette Tid, og naar han af samme Grund „standser Skolelæsningen“, faar Studenterne Anledning til at være forsømmelige, f. Eks. med Stilskrivning. Men Kristi Kærlighed bar dog Værket endnu i nogen Tid.

Midt i Maj holdes Eksamen. Garmøe erklæres for Kandidat, og Trandberg taler i Peders Kirke „med Glæde om den vel endte Eksamen“. Følgende Aften blev holdt „det største Vennemøde siden Splittelsen“ i Siloams Menighed og „det mest velsignede Afslutningsmøde efter en Læsetid, som jeg nogen Sinde har haft,“ skriver han. Men Fruens Kvindemøder gaar det nu tilbage med. Den 27. Maj mødte kun 4 Kvinder.

Efter alt det forcerede Arbejde fulgte der naturligvis en Svælgelighedsperiode for den nidkære Præst. I Begyndelsen af Sommerferien føler han sig ofte svag og mat og er „bekymret baade for Kirke, Præsteskole og Blad“; men der kommer ogsaa nu og da uventede Gaver og Opmuntringer, og den 23. Juni faar han den Glæde, at en af hans Studenter ved Bønmodet indskærper det, som Trandberg efter Johannes Døberen mest praktiserer: at være „streng mod (sig selv og) Guds Børn og mild mod de uomvendte“; og nogle Dage efter findes i „Inter Ocean“ en Artikel om Pastor Trandbergs og Hustrus Virksomhed.

I Juli tager Trandbergs Afkræftelse til. „Jeg sover i disse Dage næsten uafladelig“, skriver han den 6. Juli. Han maa søge Læge, og hans Hustru beder for hans Helbrød. Han kan dog stundom skrive lidt og spadsere en Tur i Parken. Den 26. Juli nedskriver han „en Erklæring om Bethania (paa Bornholm) at overgives til et Opdragelseshjem for faldne Kvinder“, hvad dog aldrig blev til noget. — Han maa i denne Tid lade Lind besøge sine Gudstjenester. Dog taler han stundom lidt selv ogsaa.

Efterhaanden vaagner Kræfterne paa ny. Han forsyner sig med nye Tænder og forbereder sig til det kommende Skoleaar og beder om „det dobbelte Maal af Guds Aand“. Ved Bønmodet den 15. Sept. opfordrer han til „Gudfrygtighedsøvelser forud for Møderne, at vi i Vinterens Løb kunde faa virkelige Bønmoder, hvor en hel Flok Guds Børn holdt Bøn, den ene efter den anden“. Og noget af det blev opfyldt.

Den første Oktober begyndte Præsteskolen atter med Bøn i

Trandbergs Hjem. 2 ny Elever (Nørrelund og V. Mengers) udgør nu yngste Klasse, de øvrige 8 ældste. Læsningen gaar som sædvanlig; men da en af Studenterne (Chr. Torp) bliver alvorlig syg, gaar Trandberg og alle Studenterne ind til ham og holder Bøn med Haandspaalæggelse den 13. Okt., og han kom sig om-sider og fortsatte Eksamenslæsningen.

Løvrigt veksler det med Glæde og Sorg over Studenternes Opførsel, og Trandberg arbejder ihærdigt som før — stundom ogsaa om Nætterne. Den 6. Novbr. begynder han atter i Tabernakel Kirken at holde en Række Prædikener og Foredrag om Tegnene for Herrens Genkomst m. m.; Studenterne gaar om med Indbydelser, og der møder stundom 200—300 skandinaviske Tilhørere. Den 1. Decbr. indvies Lind til Præst; og Trandbergs har en hyggelig Jul sammen med deres Studenter.

Nytaarsdag 1893 er Trandberg imidlertid atter ude paa Rejse. Han prædiker i Latimer nævnte Dags Eftermiddag om Frelserens Fødsel (Esaj. 9, 1—7) og taler ved Vennemødet dér om Aftenen udfra Aab. 12, 1—6 om de Kristnes Beredelse for Herren og besøger de følgende Dage baade i Racine, Dows og Graettinger.

Snart efter melder sig imidlertid uoverstigelige Vanskeligheder for at faa Præsteskolen fortsat næste Aar. Formuen er opbrugt, Rigmændene nægter at understøtte, Trandberg bliver overanstrengt og Fruen svagelig. Den 1. Marts maa han flytte med hele Husstanden og Studenterne til en billigere Lejlighed (Huron Str. 221), og Dagen efter skriver han: „Jeg har mærket Kampen med en personlig Djævel i disse Dage“. — Den onde angriber som bekendt særlig Mennesker i nedbrudt Tilstand. — Frikirkeforkæmperen var saa medtaget, at han den 2. April ved sin Prædiken i Tabernakel Kirken bekendte: „Jeg tænker, jeg dør snart“. Men Herren gav „den trætte Kraft“ (Esaj. 40, 29), saa han gjorde sit Arbejde ved Kirke, Skole og Blad hele Foraaret igennem.

Sidst i April holdt Seminariet Eksamen, og den 30te fik 6 Studenter „Eksamensbevis i en fin engelsk Form“ som Kandidater i Teologien. Præsteemnerne var meget begejstrede for deres Professor. Ved en Fest i Trandbergs Hjem samme Dags Aften bad hver af de ny Kandidater en lydelig Bøn, og der blev afsunget „8 nydigtede Sange“; og ved Student- og Kandidatmødet den 2. Maj er „alle de studerende“ saare elskværdige imod Trandberg. „De vil skrive til ham mellem 20nde og 30te i hver Maaned,

samle Gaver til Skolen osv.“, og hver rejser nu ud for at optage et kristeligt Arbejde og skaffe sig en Levevej. Samsøe og Bauer vil rejse rundt og prædike og synge, hvad Trandberg dog finder at være et „betænkeligt Værk“. Han ønskede hellere, at de oparbejdede en Menighed i en eller anden Nybygd eller Settlement, hvad de fleste vel ogsaa forsøgte at gøre. Men dette var ingenlunde nogen Dans paa Roser. „En Præsts Arbejde ude i et Nybygge, hvor han ofte maa holde til i et Stabbur eller midlertidigt Skur, hvor Sneen fyger ind om hans Seng om Natten, hvor han maa prædike i de smaa Loghus eller Muldvarpehul i Bakken i en kvælende Luft, hvor han maa rejse endeløse Vidder i forrygende Vejr med Livsfare over de hylende Prærier, vade gennem Myrer og Elve, da der endnu ikke findes Veje og Broer og saa ikke faa kanske det lille Bidrag, Menigheden har lovet ham — paa Grund af Uvejr eller Græshoppeødelæggelse, saa han maa leve i den yderste Fattigdom, paa samme Tid som han ofrer dem sin Helse — sandelig, det er ikke hver Mands Sag at tage paa sig et saadant Hverv“.¹⁷ Saaledes havde Kristoffer Janson skildret Forholdene 1882, og det passede vel til Dels endnu. Men Trandberg havde givet sine Studenter et godt Eksempel. Han havde selv levet selvfornægtende tarveligt og ofret Tid, Kræfter og Penge paa Guds Riges Fremme og vordende Præsters Uddannelse, saa hvem kunde vel bedre end hans Elever optage et Arbejde i amerikanske Nybygder.

Trandberg fik ogsaa ofte Glæde af sine dimitterede Elever; men nu var han træt og fuld af Sorg over, at han ej kunde skaffe de nødvendige Midler til at fortsætte sit Frikirkeseminarium med.

XIV.

Religiøs Forfatter og Frikirke-Missionær (Biskop) i Amerika.

(1893—96).

I den første Tid efter Studenternes Afgang er Trandberg „træt og svag“ og „ser Fremtiden mørk, ja sort“. Han bliver en Aften i sit Kammer „det meste af Tiden under Bønmodet, som Engholm leder“ — „og græder meget“. Dog gaar han ned og „slutter med Pagtsbekendelsen osv.“. Den 5. Maj lader han N. P. Nørrelund skrive en Opfordring i „Hyrderøsten“ til at støtte Præsteskolen og Bladet, og selv følger han til, at hans Mangel paa Pengemidler maaske nøder ham til „at standse al Virksomhed her (i Amerika) og for stedse vende tilbage til Danmark“. Disse Udtalelser rørte dog ikke Rigmændenes Hjerter. Der kom ingen Penge; og Trandberg prædiker paa Helligdagene om „Daabspagten“ og „Menneskeaanden som et kongeligt Slot med en iboende Kongesøn, men nu faldet i Ruiner“ odsl.

Omsider faar den nedslaaede Frikirkepræst dog Haab om, at „nye Dørø skal aabne sig, naar de gamle lukkes“;¹ og da han i sidste Uge af Maj gaar hen i Moodys Skole og hører Brooke, Gregor og Inwood tale om „det dybere kristelige Liv“ og „Aandens Fylde“ o. l., „lysnér det“ en Dag for hans Sjæl. —

Efter at have holdt Menighedsmøde med Bethesda Brødrene og indsat gl. Mengers og Torp til sine Stedfortrædere ved Kirken og „Hyrderøsten“, rejste Trandberg den 9. Juni over Minneapolis ud til Lake (Sø) Lilian (ved Bird Island), hvor hans Plejesøn Anthoa Sørensen boede i Nærheden som Bestyrer af et Mejeri. Trandberg blev indlogeret paa en Farm, hvor han fik sin Kost, og Anthoa kom næsten hver Dag derud, bragte ham stundom Mælk, roede ham over til en anden Kyst og kom igen efter endt Arbejde paa Mejeriet og dvælede hos sin gamle Plejefader og

fulgte ham hjem. Ved een Side af Søen var en skøn Elmeskov, hvori de med Kniv og Haverive lavede nogle „Vandringspladser“ samt anbragte „Oliekogereren“ i et hult Træ, saa at Trandberg dér kunde varme sin medbragte Mad (Fæsuppe, Kaffe o. l.); og ved den solfyldte Strand og under Træernes Skygge begyndte han straks at „hvile, bede, nyde Sø- og Skovluft“, tage Bad, ro og spadserø — med det Resultat, at han snart kom til Kræfter. Han fik nu et Bord og en Stol over i Løvsalen og begyndte dér at skrive om de Emner, som Gud særlig havde givet ham Lys over. I den Anledning kaldte han Stedet „mit Patmos“² — en Betegnelse fra Johannes Aabenbaring, som Trandberg vel brugte halvt i Spøg.

I den stille Skovensomhed var Trandbergs Sind nu stærkt opløftet til Gud, saa han fik skrevet de aandfulde og billedrige Afhandlinger: „Det tabte og genfundne Paradis“, „Kobberslangen i Ørken“, „Fristaden“, „Jubelaaret“ og „Paaskelammet“ samt en lang Anmeldelse af Samsøes og Bauers Samling evangeliske Salmer og Sange, kaldet „Sangsvanen“. Særlig Afhandlingerne er betegnende for Trandberg som kristen Personlighed og religiøs Forfatter. Han søger deri at udmale Fortabelsen saa mørk og Frelsen saa herlig, at Læserne maa se det. „Gerne talte jeg i den majestætiske og storslaaede Sprogart, som findes hos det gamle Testaments Profeter og i Davids Salmer“, siger han, men han maa ogsaa ydmygt bekende, at „han formaar det ikke“. Han skriver saa storslaet, som han kan, og er vis paa, at han ej er „gaaet ud over, hvad skrevet staar“³ og saaledes bliver Afhandlingerne baade belærende og vækkende.

Under sit 4 Maaneders Landliggeri skriver Trandberg desuden en Mængde Breve og gør tre Udflugter: een til Minneapolis, hvor han forbereder sit fremtidige Hjem og bl. a. taler med Lavra Kieler, Korrespondent om *The Worlds Fair* i Chicago,⁴ een Tur til denne Stad, hvor han indvier en Kirkesal for Bethesda Menighed og taler med Heede, der hjemkommen fra Clinton skal hjælpe til med Arbejdet i den store By, og een Rejse til Minneapolis og videre til Graettinger, hvor Engholm har virket nidkært i 3—4 Maaneder og nu bliver ordineret og faar sin Kirke indviet. Med det samme gør Trandberg et Besøg paa Landet og holder en Prædiken i Goldfield.

Den 10. Oktober tager Trandberg Afsked med Lake Lilian. Han „tilbringer en velsignet Time i Tak og Bøn i Elmeskoven og

siger Farvel til Løvsalen“, rejser derpaa over Bird Island og Minneapolis til Milwaukee, hvor han besøger sin tidligere Elev, Nordmanden Mejsel. Denne havde nemlig Søndagen før ladet sig ordinere af en Pastor Juul, hvad Trandberg nu „straffede“ ham for.

Videre gik Rejsen til Racine. Dér havde „den danske Kirke“ lige holdt sit Aarsmøde, hvorved en Del af dens Præster og Lægfolk, som var paavirket af Trandberg og bibeltro, havde forenet sig om at gøre et Arbejde i Lighed med den indre Missions i Danmark; og da denne ny Missionsforening ikke vilde underskrive „den danske Kirke“s Forfatning, blev det til, at den i 1894 dannede en egen Kirkeafdeling under Navn af „den danske evangelisk lutherske Kirke i Nordamerika“, og Flertallet af Emaus Menighed i Racine sluttede sig dertil, medens Immanuels Fri-menighed i samme By endnu var af Trandbergs upartiske Retning.⁵

Derefter rejser Trandberg hjem og har saa meget at fortælle sin Hustru, at han først bliver færdig med det Kl. 2 om Natten. I de følgende Dage gaar det atter med Prædikener og Bønmoder, Forhandling med Hjælper og Arbejde ved „Hyrderøsten“; men Skuffelsen fra Siloams Menighed og Præsteskolens pinte Trandberg, saa han den 21. Oktober skrev: „Jeg har følt mig syg og fuld af Smerte hele Tiden, siden min Ankomst til Chicago“. Den 22. Oktober indvies C. Mengers og E. Andersen til Diakoner i Bethesda Menighed; nogle Dage efter optages 7 nye Medlemmer; og Trandberg søger Adspredelse ved at gaa med sin Hustru og bese „The World's Fair“ (Verdensudstillingen) i den store Stad, særlig det, der angaar Kunst. Alligevel kan han ikke finde sig vel tilpas ved Forholdene i Chicago. Ved et Bønemøde i de Dage taler han om, hvorledes „det udvortes Menneske fordærvet“, medens „det indvortes fornyes fra Dag til Dag“ (2. Kor. 4, 15—18); og det er alene „Herren“, der „holder hans Mod oppe“. Han vil nu ikke blive ved at paanøde sig Chicagoboerne, som han i sin Tid havde gjort det med Bornholmerne.

Den 9. November lod Trandberg som „duly authorized missionary“ for „The Evangelical Free Church“ afhente en „half-fare-permit“ (Halvprisanvisning til Rejse) paa „North Western-Banen“; og efter at have ordnet forskellige Sager og indsat V. Mengers og Dalbo til „Prædikanter paa Kirkesalen“ rejste vor Frikirke-Missionær den 19. Novbr. til Minneapolis for at tage

fast Ophold der. Hans Hustru syntes ikke straks om den Flytning, men fjøede sig dog efter sin Mand og kom en halv Snes Dage efter, hvorefter de slog Bo i Q. Ave Nr. 2455 i nævnte By.

I „Hylderøsten“ for 20. 11. 1893 gør Trandberg Rede for det foretagne Skridt. Med Hensyn til sit Arbejde for Guds Rige i Chicago har han mere saaet end høstet; og „det var paa mange Maader et svært, smertefuldt, taarefuldt Arbejde; thi Hjernerne hos Mængden af Jesu Venner var kun lidet modtagelige, kun daarligt beredte til at modtage en hel Del af de guddommelige Sandheder, som Jesus gav mig at udsaa,“ siger han; men selv om det er givet Høstmanden mere end Saamanden at fryde og glæde sig (Salme 126, 5—6), saa vil Trandberg dog ikke „se tilbage paa de 11 Aars Vaartid og Saatid i Chicago med Sorg og Klage-toner, men med Glæde og Lovsang for Herren, med Taksigelse og Frydesang“. Han paastaar, at „Herrens Røst“ kaldte ham nu til Minneapolis, og de „ydre og indre Livsforhold“ støttede dette Kald. I sidstnævnte By er bedre Betingelser for „Hylderøsten“s Udgivelse og Udbredelse, „thi Minneapolis er Midtpunktet, Hjertet, i hele den skandinaviske, norsk-danske Indvandrerbefolkning i Nordamerika“ osv. . . — I Minneapolis boede desuden en venlig sindet Rigmand ved Navn Fischer, og der var Trossøskende som Odegaards og Venner i Nærheden som Kap-tajn Brettons, og Trandbergs tidligere Elev J. Kildsig var Præst for en dansk Menighed, som omsider var bleven dannet i Byen.

Trandbergs hjemlige Hverv var nu at skrive Artikler og samle Stof til „Hylderøsten“, som derefter blev sat og trykt hos C. Rasmussen i Minneapolis, og Anthon Sørensen hjalp sin Plejefader med forskelligt vedrørende Udgivelsen; men Trandberg maatte ogsaa ved Brevskrivning holde sig a jour med det kristelige Arbejde, der var begyndt i Chicago og andre Steder, og stundom rejste did for at tilse det personlig.

Allerede den 30. Decbr. rejste Trandberg til Chicago, besøgte Venner, prædiker i Bethedas Kirkesal, deltager i Vennesammenkomster og Bøn-møder osv., han beder bl. a. om, at „Guds Børn og Verden maatte se Korsets Herlighed“, hjælper A. Knudsen og Augusta Johansen at faa oprettet „et Tilflugtssted for arbejdsløse og hjemløse Kvinder“, ægtevier Tullberg til dennes udvalgte, prædiker om „Jesu snare Genkomst“ og holder Menighedsmøde m. m. Bethesda Menighed havde nu 65 Medlemmer, hvoraf de 15 dog kun var Børn og andre 15 for Tiden bortrejste.

Den 18. Januar 1894 togede Trandberg til Racine, hvor han holdt til hos en Ven Peter Jensen og mødtes med Præsterne Rasmussen og Hjortsvang for at tale om Arbejdet i den By; men da han næste Dag gik „ud over en ny Bro til Kirkegaarden“, følte han sig „gammel og svag“. Alligevel gav Herren ham Kræfter til at holde en Række Foredrag i „Immanuells Menighed“s Kirke om „de sidste Tider“ og en Række Foredrag om „Daab, Konfirmation, Absolution og Nadvere“ osv. ved Siden af, at han i sit Logis arbejdede med Korrespondance og Redaktion af sit Blad. Desuden deltog han i forskellige andre Møder og gjorde en Afstikker til Clinton, hvor han ogsaa prædikede og talte med Venner til Kl. 3½ om Natten. Hans Hustru, som den 20. 1. havde skrevet et ydmygt Farvel til Chicagobørne i „Hyrderøsten“, kom nu ogsaa til Racine og holdt Kvindemøder der.

I sidste Uge af Februar er Trandbergs dog atter i Chicago. Om Søndagen holder han Gudstjeneste i Bethesda Kirkesal, hvor han ogsaa til sin Glæde ser en Del af sine før utro Siloams Folk; men det piner ham bl. a., at der er saa stor Gæld for Lejen af Salen.

Hjemme i Minneapolis holder Trandberg derefter et to Maa- neders teologisk Kursus for sine tidligere Elever C. Torp og J. Thorsen og holder derunder et Foredrag for besøgende Præster (Normann, Povlsen, Magnus og Holsted) samt Anthon Sørensen o. fl. om „de to Vidner“, „Dyret fra Afgrunden“ og „den solbe- straalende Kvinde med Drengbarnet“ (Aab. 11, 12, 13) osv., og den 28. April bliver Torp og Thorsen „udeksaminerede“ og er- klæret for at være Kandidater.

Trandbergs kom vedblivende tit i Pengeforlegenhed. Mange af „Hyrderøsten“s Holdere var nemlig sene til at betale, og Indtæg- terne fra Møder og privat Gavnildhed blev kun smaa, og da Trandbergs alligevel var godgørende og stundom maatte betale baade egen og Lærlinges Gæld, henvendte de sig ret ofte til Fruens Familie om Hjælp. I den Anledning havde den gamle Kammerherreinde Lüttichau først paa Aaret 1894 skrevet disse Ord: „Hovmod og Forfængelighed er Bevæggrunden til alle Trandbergs store Skridt“. — Denne knusende Dom havde givet Trandberg noget at tænke paa; thi — hvad, om hun havde Ret? Som Professor har han vel — ligesom da han var Menighedsfor- stander paa Bornholm — huset noget af nævnte Handedrift ved Siden af Helligaanden — hvilket Guds Barn er helt fri for

sligt? — og det har vel nok været nogen Aarsag til Konflikten med Kongregationerne, „det danske Kirkesamfund“ og Siloams Menighed („Bispetanken“); men siden havde Gud ved forskellige Prøvelser søgt at pille alle de daarlige Drivfjedre ud af ham igen, og Hovedbevæggrund havde de jo aldrig været for Trandberg. Derfor skrev han i de sidste Aprildage „et langt Brev til sin Svigermoder“ som „Svar paa hendes haarde Brev“. Hun bøjede imidlertid ikke af. Trandberg fik senere Breve fra sin Svo-ger Lüttichau (Tjele) med „gentagen Forsikring: Nej! ingen Penge til „Hylderøsten“, men nok til Livets Ophold“. Og han maatte fremtidig selv se at stride sig frem med Opretholdelsen af sit Blad.

I Maj og noget af Juni 1894 foretager Trandberg atter en Tilsyns- og Missionsrejse. Først toger han ud til Milwaukee, hvor hans tidligere Elev S. Meisel var Præst og glædede sin Lærer ved sin kristelige Nidkærlighed; derefter gæster Trandberg Racine og Chicago. Sidste Sted bor han hos „Bornholmer-Nielsen“, mens han skriver Breve og Bladartikler, besøger Venner og vejleder dem, beder for syge med Haandspaalæggelse, holder Menigheds-møde med offentlig Syndsbekendelse af to Ægtefolk, antager Stjernfeldt til Prædikant og Cornelius og Tullberg til Diakoner osv., og fortsætter saa Rejsen. Ved at glemme Togskiftning i en By kommer Trandberg til at gaa i Cedar Rapids og „drive om hele Dagen“, faar dog hilst paa Pastor Heedes og rejser saa videre om ad Graettinger til Præsten Engholm, hvor han holder flere Gudstjenester, ordinerer to andre af sine Studenter, nemlig C. Mengers og J. Thorsen, ægtevier Engholm til hans Julie, holder fire Foredrag om kristelige Emner som Daaben og Nadveren, besøger mange Trossøskende, deltager i Vennesammenkomster og Bønmoder og føler sig trods legemlig Afmagt saare lykkelig. I Goldfield prædiker Trandberg i en Skole for en stor Forsamling og døber sin Værts, Mads Nielsens, Barn ude i Haven blandt en Kreds af dets Slægtninge samt aflægger Besøg hos Trossfæller. I Latimer gaar det noget lignende. Trandberg udvikler der paa Vennemøder sin Mening om „evangelisk Fuldkommenhed“, „levende Menigheder og den evige Hærlighed“ samt om „de 3 Udviklingstrin paa Troens Vej“, og han prædiker om „Salige er de, som tvætter deres Klædebon, for at de kunne faa Adgang til Livets Træ og gaa ind gennem Portene i Staden“ (Aab. 22, 14). Han taler endvidere i en „Skovlund“ om, at „det

sande Lys skinner allerede“ (Aab. 2, 8) osv. Over alt mødte Trandberg varme Hjerter og velvillige Sjæle paa den Rejse, og i sin Beretning om den til „Hyrderøsten“ kaldte han den: „Atter en lille Solskinstid i mit Liv“.⁶

Hjemme i Minneapolis er Trandberg derefter først „noget upasselig“, men siden optaget af skriftlige Arbejder. Den 5. Juli henter han „Trykningsapparatet“ til „The Evangelical Free-Church of America“, saa han som en Art Tilsynsmand eller Biskop kan skrive til andre Frikirkepræster under dette Mærke.

Den 17. Juli skriver han en Artikel til „Hyrderøsten“ om „vanskelige Tider“, hvorledes mange rige lever i Overdaadighed, mens andre lider Nød, hvorledes Lovgivere, Embedsmænd og lavere Klasser hver har deres Skyld (Tim. 3, 1—5 og Jak. 5, 1—11) o. l., og Trandberg slutter med at anbefale sine Skrifter og sit Blad. I Løbet af Sommeren faar han, uagtet han stundom er „græselig nervesvag“, skrevet 6 Afhandlinger: „Den tidlige og den sildige Regn“, „Den gældbundne og den gældfri“, „Byrden og Hvilen“, „Den gennembrudte Mur“, „Vejen op ad Bjerget“ og „Grønningen i Ørken“. Før han begynder paa en Afhandling, kan han være noget „tung i Sindet“, men naar han er færdig med Arbejdet, føler han sig stundom „let og glad, som om en tung Byrde var væltet fra hans Bryst“. Han tænkte imellem paa at skrive en Skildring af sit eget Liv („min Bog“); men det Værk blev aldrig færdigt. Til Opbyggelse og Afveksling læser han Bøger som: Boardmanns *The higher Christian life and Gladnes in Jesus*. Han hører Prædikanter som: Pastor Kildsig og Missionær Skrefsrud eller følger Gudstjenesterne i „Lysestagen“s Episkopal Kirke, Neger Kirken eller Westminster Kirke. Han hører Foredrag om Spiritismen, søger sammen med Venner og spadserer stundom i „Park Ave“.

Trandberg var nu saa prøvet i Ydmygelser, Forsagelse og intensiv Beden, at Gud kunde ophøje ham paa en særlig Maade. Han fortæller selv i Dagbogen den 2. Septbr. 1894: „Med Hustru til Nadvere i Episkopal Kirken, en af de saligste Timer ved Guds Bord i dette Liv. Det var den 10ende Dag, jeg bad om Aandens Daab; lidt deraf erfarede“. Og efter den Dag er Trandberg meget ivrig for det højere, hellige, aandsbaarne Kristenliv.

Paa sin Oktober Missionsrejse s. A. gennem Milwaukee, Racine, Chicago og Dwight prædikede han flere Gange om „Oasen

i Ørkenen“ (Esaj. 43—44) og talte ved Aftenmøder med Bøn om „det højeste Naadetrin“ og „det rigere Aandens Liv“.

Den 1. November fik Trandberg Brev fra en Nørrelund, „om han kunde tage en Professorstilling“ ved Elk Horn Højskole, som omtalte Missionsforening („den d. evg. luth. Kirke i Nordamerika“) havde købt den 25. April 1894 for at bruge den til Uddannelse af troende Præster; men Trandberg fandt nok Retningen for partisk; og desuden følte han sig for gammel og afkræftet til at paatage sig sligt et Hverv.

Den 3. Novbr. fik han „Indbydelse fra Siloams Menighed i Chicago til at overvære Kirkeindvielsen paa Snell Street Søndagen den 11. November“; men ogsaa paa den gav han Afslag. Han følte sig endnu for krænket og saaret over den Behandling, Menigheden havde givet ham, til at kunne møde ved slig en Fest; dog beredte Indbydelsen ham en Glæde, idet den gav Haab om fremtidig „Tilbagevenden til Kærlighedens og Retfærdighedens Gud velbehagelige Stier.“⁷

I de første 3 Maaneder derefter er Trandberg tit uoplagt, og det kæmper i ham af blandede Følelser.

Han prædikede kun to Gange, begge den 18. Novbr. i St. Paul, sammen med Præsterne Normann, Heede og Andreasen, og han forargedes da over, at „Nadveren uddeltes med presbyteriansk Barhed og Tørhed“. Han vilde, at ogsaa Sakramenterne skulde forvaltes med Aand og Liv. „Han havde lavet sig et Nadverritual væsentlig efter den anglikanske Kirke, og det var gribende. At høre hans Nadvertaler og gaa til Alters hos ham var uforglemmeligt. — Nærmere ved Guds Trone kunde en dødelig næppe føle sig henført — hvis man da ikke var forud indtaget imod ham.“⁸ — Den 19. Novbr. talte han meget med Heede om „Aandens Fylde“.

Som Forfatter fik Trandberg heller ikke udrettet meget det Efteraar. Foruden at sysle med „Hyrderøsten“ skrev han nu og da paa Afhandlingen: „Udgangen af Dødens Hule og Indgangen i Livets Urtegaard“; men skønt han stundom arbejdede paa den om Nætterne, fik han den først færdig i Begyndelsen af det nye Aar. Derefter skrev han om: „Halvdød paa Røvervejen — plejet i Herberget“.

Den 18. Januar 1895 ser Trandberg til sin Glæde, at Bladene „Budbæreren“ og „Den lutherske Missionær“ anmelder hans Skrift „Massemenigheder hindrer aandeligt Arbejde“. Men kort

efter føler han „dyb Smerte i sin Sjæl over Guds Menigheds sunkne Tilstand“ og græder over den Sløvhed og Verdslighed, han finder alle Vegne. Heller ikke hans Præster og Menigheder er, som de skal være; og den 30. Januar maa han ud paa en to Maaneders Tilsynsrejse.

Fra Hampton gæster Trandberg Latimer, Brith, Rutwen og Emmetsburg, mødes med flere Menighedsfolk, holder Gudstjenester og Bønninger sammen med de unge Præster: Johnsen, Bing, Heede og Engholm og taler med enkelte til langt ud paa Natten. Missionær Lindstrøm, som har arbejdet trofast i Japan i flere Aar, er hjemme paa Rekreation og skal ordineres, men han er saa syg, at Trandberg og Engholm maa bede for ham med Haandspaalægelse.

I Chicago maa Trandberg visitere baade i Hjem og Kirke, tale over Matth. 7, 16—20 og holde Menighedsmøder. Præsten Mengers faar efter eget Ønske Lov at fratæde; en Diakon bliver afskediget, en anden maa bekende sine Synder og betale sin Gæld osv., nogle Medlemmer bliver vrede og melder sig ud, og i Stedet for Kirkesalen maa Bethesda Menighed nu leje et Adventistkapel til at holde Gudstjeneste i. „Søndagsskolen overdrages til Pastor Petersen Lills Ledelse“, og „Pastor Mengers (som Trandberg ægtevier i de Dage) antages som Diakon“ — med „Prædiken af ham en Gang om Maaneden“ osv. Trandberg prædikede selv i Adventistkapellet en Dag og oplevede „megen Naade“; og af andre glædelige Oplevelser paa Chicagoturen var nogle „yndige Vennemøder“, en lille Udflugt med Gudstjenester og Vennemøder i Dwight (Nørrelunds) samt nogle Besøg hos Siloams Folk (Mælkemand Hansens og Lindens). At disse sidste tog vel imod ham, frydede nok særlig den saarede Præst.

I Racine drøfter Trandberg Stillingen med Pastor Rasmussen og holder flere Gudstjenester, hvor han bl. a. taler over Salme 39, 23—24: „Ransag mig, o Gud, og kend mit Hjerte!“ osv. og over Aab. 7, 3 om at blive beseglet af Gud Helligaand før den store Trængsel. I sidstnævnte By traf Trandberg endvidere sammen med Præsterne: Lill, Kildsig, Østergaard og I. M. Hansen, hvilken sidste nu ogsaa til hans Glæde var venlig sindet og fulgte ham til Banegaarden.

Paa Tilbagereisen kom vor „Frikirkebispe“ atter til Rutwen, hvor han blandt andre mødes med Engholm og Lindstrøm, med hvem han holder Bøn i Kirken, og den 17. Marts ordinerer han

Lindstrøm, som derpaa efter nogle Dages Vennesamvær følger med sin Lærer til Minneapolis og bliver der en Maanedes Tid.

Hjemme er Trandbergs meget omhyggelige for den ny Præst, bespiser ham, lader ham høre forskellige Gudstjenester, faar ham til at prædike i et Par Kirker, underviser ham i Forstaaelsen af vanskelige Bibelsteder og lader ham deltage i Nadveren, som Trandberg stundom uddelte i sit Hjem; og Lindstrøm rejser snart efter atter til Japan i Tjeneste hos *The International Missionary Alliance* ledet af Pastor Simpson med Helbredelsens Gave.⁹

Paa lignende Maade tog Trandberg sig ogsaa af Kandidat C. Torp en Tid, ligesom han ved Korrespondance, Besøg og Forbønner vistnok bar faderlig Omsorg for alle de 92 af ham uddannede Præster.

Selv søgte Trandberg nu Opbyggelse ved at læse S. Kierkegaards „Til Selyprøvelse“ og Tiele: „Religionshistorie“ og ved at følge Gudstjenester i en Episkopal Kirke og Princells (Kongregational) Kirke, i hvilken sidste han med Hustru ogsaa hørte Koncert; og den 21. April prædikede han selv i Immanuels danske Kirke i Minneapolis.

Under Kampen for at faa „Hylderøsten“ til at bære sig, maa Trandberg bede Venner om at støtte den og modtager stundom store Gaver fra Bager Michael Pedersen, Allinge, anonyme Venner i Aaker og Nexø og Hovmester Petersen, Esbjerg, og flere. Slig Hjælpsomhed glædede den gamle Frikirkepræst, saa han skrev rørende takfyldte Breve til Giverne.

Blandt Trandbergs Arbejder i den Tid kan mærkes Afhandlingen: „De to Billeder“, en allegorisk Fremstilling af hvordan Mennesket var oprindeligt, hvordan det er efter Faldet, og hvordan det atter kan blive ved Oprejsningen.¹⁰ Endvidere skrev han (den 1ste Juni) et langt Brev til Bethesda Menighed med „Formaning til Bøn om Helligaandens Fylde“; og 2den Pinsedag prædikede han (i Andreassens Kirke) i St. Paul om „den levende og frigørende Aand“.

Fra 5te til 13de Juni deltager Trandberg i „det danske Kirkesamfund“s Aarsmøde i Hutchinson, hvor en Kirke blev indviet, Pastor „Thistedes levende Menighed“ ved Turin, Jowa, optagen i „Samfundet“ og Missionær Pastor A. „Rasmussens Frimenighed i Brooklyn“ anmeldt, og hvor der blev forhandlet om Sammenlutning med „den danske Kirke“s Missionsforening („Nordkirken“). Trandberg var med til at ordinere J. Dalbo, J. Nielson

og Damskov til Præster og prædikede ogsaa selv sammen med forskellige andre som Pastor A. M. Andersen, Formand Hansen, Thisted, Kildsig, A. S. Nielsen, Mathiesen og Kjær. Han holdt „et Privatmøde med en Del af sine tidligere Elever“ (Kildsig, Naarup o. fl.) og talte med mange, hvorved han forvissede sig om, at Thisted, Pedersen Lill, Linden og (til Dels) A. Rasmussen var frikirkeligt sindede. Trandberg var langt fra tilfreds med alle „det danske Kirkesamfund“'s Medarbejdere. Da han havde hørt en Pastor V. holde en tvetydig Tale om Klinten blandt Hveden, udrød han: „Tak, o Gud, at jeg ikke kom ind i dette Samfund med saadanne Lærere!“

Efter Aarsmødet i Hutchinson fulgte Pastor A. Rasmussen med Trandberg hjem til Minneapolis og var hans Gæst nogle Dage, mens de hørte Mathiesen og Kjær (fra Danmark) tale i Immanuels Kirken og overværede „den forenede norske Kirke“'s Aarsmøde i St. Paul; og skønt Trandberg ofte er meget træt, kan han holde ud at tale med Venner om „Frikirke, Dogmer, Apokatóstasis osv.“ til langt ud paa Nætterne.

Sidst i Juni og først i Juli (1895) opholder Trandbergs sig paa Landet som Gæster hos de romerkatolske Venner, Kaptajn Brettons ved Benzou. Trandberg kan nu i den Kreds ikke undgaa at komme i „Sammenstød“ angaaende Romerkirken — „den store Skøge“, men tilbringer ellers den meste Tid i „den dejlige Natur i Skoven“, hvor han holder Bøn, redigerer „Hylderøsten“ og skriver den betydningsfulde Afhandling: „Det danske evangelisk-lutherske Kirkesamfund i Amerika og mit Forhold dertil“. I dette Skrift hævder han, at de af ham i Samfundets Konstitution indførte Ord om at samle Guds Børn til „hellige Menigheder“ kun kom til at gælde paa Papiret; thi der optoges efterhaanden „uden mindste Vanskelighed Præster og Lærere, som ikke alene ikke var nidkære Talsmænd for Frikirkesagen, men som ligefrem var Fjender og Modstandere af hellige Menigheder“. — „De gamle Massemenigheder blev bestaaende og ny dannedes“ osv. Alt dette havde Trandberg sørgét over og derfor ønsket, at „de ca. en Snes levende Menigheder“, som han personlig eller gennem sine Præsteskoleelever var Medstifter af, „havde dannet et eneste selvstændigt Samfund: En levende evangelisk Frikirke“; men „dertil havde de hidtil ikke Mod, maaske heller ikke Kræfter“. Han tror dog, at det „inden mange Dage“ kan ske, at „Aandens Kraft og Fylde udgyder sig saa mægtigt over dem,

at Samfundsforbindelsen mellem Massekirkens Forsvarere og Frikirkens Talsmænd bliver utaaelig, saa at Dannelsen af en levende, evangelisk Frikirke i en almenkirkelig Aand bliver en bydende Nødvendighed og en guddommelig Velsignelse“. Samtidig glæder han sig over at have sporet, at der indenfor „det danske Kirkesamfund“ i den sidste Tid var „sket et Omslag“ med Tilbagevenden til „apostolisk Kristendom, apostolisk Prædiken, apostoliske Menigheder.“¹¹

Hjemkommen til Minneapolis skriver Trandberg Artiklen: „Glædelige Varsler om Aandens Fylde“ (Jeppe Pedersens Drømmesyner, Brekhus' Profeti og Helbredelsens Gave osv.) og Afhandlingerne: „Krigerskaren og Fjendeskaren“, „Pilgrimsskaren og Engleskaren“ samt en Mængde Breve og Ting til sit Blad. Overfor Venner forklarer han stundom Emner som „Aandens Fylde“, „Førstegrødens Bortrykkelse“, „1000 Aars Riget“ osv.; og Glæden i Herren fylder ham selv og bærer ham gennem Afmagt og Svaghed.

Den 29. Juli havde Trandbergs en stor Fest i deres Hjem, idet de holdt Bryllup for deres Plejesøn Anthon Sørensen og Martine Pihl, som Trandberg selv ægteviede i sin Stue. Der blev talt gode Ord og sunget „Det er saa yndigt at følges ad“, og de nygifte blev fulgt til Stationen.

Den 18. August festligholdt Trandberg sin 63 Aars Fødselsdag ved at prædike i en Minneapolis Kirke og var derefter stærkt optaget af at planlægge en Rejse til Japan for at se til sin Udsending Lindstrøm; og samtidig kommer Missionsiveren op i Fru Trandberg. Den 28. Aug. 1895 holdt hun sit første Kvindemøde i Minneapolis.

Fra 3. til 11. Septbr. s. A. er Trandberg til „Nordkirken“s Aarsmøde i Cedar Falls, hvori ogsaa en Del af „Kirkesamfundet“s Præster deltager. Mødet blev indledet med „Bønforsamling i Kirken“. Der blev holdt aandfulde Taler af Dahlstrøm, Nielsen, Mathiesen, Vig, P. Hansen og flere. Det drejede sig særlig om at vinde Sjæle for Guds Rige; og der forhandlede bl. a. om Rejsepræst, — Kredsinddeling, Møder paa 5 à 6 Dage, Eftermøder, Bønmøder, Husbesøg osv.“, hvilket Trandberg alt tilskyndede til, og da P. Hansen talte om „Renselsen i Familien i Jakobs Hus forud for Rejsningen af Bethel“, „jubledede“ Trandberg og mindede om Ordet i Salme 139: „Herre, ransag!“ — „som Betingelse for en rigere Udgydelse af Aanden“, ligesom han i sin Prædiken talte

over Aab. 21. og 22. om, hvorledes „intet urent skal komme ind“ i „den hellige Stad“, hvor Kristus og de frelste skal bo evindeligt. Overfor en mindre Kreds Præster forklarede Trandberg Ordene „om Herrens Komme som et Lyn“; og da der var nedsat et Udvalg til at virke for en Sammenslutning med „det danske Kirkesamfund“, og dettes Repræsentanter og Trandberg havde modtaget

Siloams Basementskirke ved Snell Str. indvendig.

Tak for Samarbejdet, sluttede Trandberg med Ordene: „Fæst Øjet inderligt og stadigt paa Jesus!“

Fra Cedar Falls rejste Trandberg til Chicago, hvor han nu blev mødt med Kærlighed af sine for en Tid misstemte Siloams Folk, som endogsaa indbød ham til at tale i deres Kirke, hvoraf kun Basementet (Nederrummet) var bygget. Deres Præst I. M. Hansen var den Gang paa Rejse med Besøg i Fædrelandet. Det kan ogsaa her bemærkes, at Siloams Menighed havde købt den tyske Ebenezer Kirke, Rockwell Str., og ansat Pastor L. Pedersen til at drive Mission derudfra, og at hans Tilhørere nu tænkte paa at organisere sig som selvstændig Menighed med ham til Præst.¹²

Den 15. Septbr. 1895 prædikede Trandberg i „Siloams Kirke og Menighed“ om Jakob ved Bethel (1 Mos. 28, 10—22 og 35, 1—9) for „en ganske talrig Forsamling“ og kaldte det „en naadefuld Stund“. De følgende Dage gæstede han flere gamle Venner fra Siloam, talte ved et Aftenmøde om Herrens Tilkommeelse og forrettede en Søndag Daab og Nadvere iblandt dem; og nogle bød ham „til Højbords“ sammen med Pastor Mathiesen, som ogsaa gæstede Chicago i de Dage. Sligt virkede jo oplivende paa den gamle, prøvede Præst og mildnede Smerten over Bethesda Menigheden, der var ved at opløses.

Hjemkommen til Minneapolis er Trandberg derefter lidt trykket af „sin Armod“ og af, at „Hylderøsten“s Holdere er saa sendrægtige til at betale; men han er iøvrigt glad optaget, hører General Booth og andre Prædikanter, læser *Milleniel Dawn* (Tusindaarsrigets Daggry), holder Privatmøde og prædiker i Immanuelns Kirken over sine yndede Emner osv. Den 2. Novbr. rejser han ud til Pastor Jersild i Neenah („Danskere“s Udgiver), hos hvem han fra nu af faar „Hylderøsten“ trykt og udgivet paa bedre Betingelser, og prædiker ved samme Lejlighed „naadefuldt“ for en stor Forsamling og holder bagefter Samtalemøder om „Troens 3 Trin“ og „Aandens Daab“; og det kunde vel her være paa sin Plads at anføre, hvorledes han selv forklarer disse Udtryk:

„*Det Menneske, som staar paa Naadens første Trin, er naaet til den hvilende Tro. Jeg kalder det saa, fordi midt under Troens Hvile paa Jesus og i Naaden plages han af og til og stundom jævnlig af Trivsel angaaende sin Naadestand (De søgendes og vaktets Tilstand).*

„*Paa det andet Trin finder vi de Guds Børn, som lever i den hvilende Tro. Blikket har fæstet sig mere stadigt og ufravendt paa Jesus. Forsoningen, Naaden, Naadens Storhed og Uforanderlighed har klaret sig for Tanken og Hjertet. Og Sjælen har givet sig mere helt og fuldt hen i Tro og Bøn. Nu er her en stadig og dyb Hvile i Syndernes Forladelse og i Forvisningen om Naade. Ak, men ofte er Helliggørelsen svag og ringe nok. Derfor gennemstinger Mennesket sig tit her med mange Smarter. (De nyomvendtes Tilstand).*

„*Endelig naar nogle Herrens Venner op til den smilende Tro (den kunde ogsaa kaldes den ilende). Vi kan kalde den saa, fordi Glæden i Kristus Jesus nu er et af de mest fremtrædende Træk. Dette er den rigeste Udvikling, hvortil et Guds Barn her i Verden kan komme. Men syndfri Fuldkommenhed naas ikke hernede (1 Joh. 1, 7—10).*“ (Helliget Liv).¹⁵

„*Helligaands Daaben eller Helligaandens Fylde (Matth. 3, 11; Joh. 1, 33; Ap. G. 1, 5 og 24, 49; Ef. 3, 19 og 5, 18) er en rigelig Udgydelse af Guds Aand, som Jesus længes efter og er villig til at skænke alle sine sande troende, døbte Disciple (Joh. 10, 10; Luk. 11, 13). Men denne Daab har*

to Sider: dels det Maal af Helligaanden, som henhører til et rigere og fyldigere Heiliggørelsesliv, dels det Maal af Aanden, som henhører under de overnaturlige Naadegaver.“¹⁴.

Og Trandberg var sikkert naaet til Troens 3die Trin og besad første Maal af Helligaanden. Den 28. Novbr. skrev han i Dagbogen: „Jeg holder mig hjemme i Tak og Taknemmelighed mod Gud og Menneskene“; og efter en rig December med Advent og Jul, hvorunder han skrev Afhandlingen „Den levendegørende og frigørende Aand“, slutter han Dagbogen for det Aar med Ordene: „Lov og Tak fra Evighed til Evighed! Amen!“

Aaret 1896 begyndte Trandberg med at skrive i Dagbogen: „Kom, Herre Jesus, kom snart!“ hvorefter han bl. a. „gennemrettede“ sin Hustrus Oversættelse af Simpsons *The fourfuld Gospel* (det firefoldige Evangelium om Kristus som vor Frelser, Helliggører, Helbreder og kommende Herre), gav sig endvidere til at læse Daniels og Baksters Skrifter og til at skrive Afhandlingen: „De to Kirkeklokker“; og i Stedet for at han, som han havde drømt om, kom over til Solopgangens Land, Japan, dette Aar, saa oprandt „Morgenstjernen“ (2 Pet. 1, 19) i hans eget Hjerte saa klar og straalende, at den kom til at lyse for mange andre.

Trandberg var bleven indbudt til at komme til Blair for at tale om de sidste Tider; og efter en kærlig Afsked med Altergang og Alvorsord til Husets Folk (bl. a. Torp) rejste han den 6. Febr. til nævnte By, hvor han blev kærlig modtaget af Præsterne Rasmussen og Kjøller, hvilken sidste tog ham i Herberg. Henvend to Maaneder virkede den gamle Frikirkepræst nu i Blair og Omegn for at berede Sjæle for Himlen. Han prædikede 4 Gange i „Samfundet“s Kirke og deltog i to Aftenmøder samme Sted, talte meget med Kjøller og flere om aandelige Ting, holdt Foredrag i Præsteskolen over Aab. 1., kørte derefter med Pastor Rasmussen ud til Kainnard og holdt to Prædikener og to Aftenmøder, forelæste videre paa Præsteskolen i Blair og talte i Kirken, tog ud til Hill Creech og prædikede i en norsk Kirke og talte atter i Blair Kirke og Præsteskole. Han blev jo under alt dette meget træt og anstrengt, men efter nogen Hvile og Bøn fik han atter Kræfter til at fortsætte. Den 1. Marts var hans Kone ankommen til Blair, hvor hun gjorde Sygebesøg og holdt et Kvindemøde, og Trandberg holdt nu en Række Foredrag i Blair Kirke om de sidste Tider og gjorde under dette en Afstikker til Council Bluffs, hvor han deltog i et Distriktsmøde og prædikede flere Gange

sammen med forskellige Præster. Grundtonen i alle hans Taler var denne: „Bered dig for Herren, o Menneskesjæl!“ „Se, Brudgommen kommer, gaa ham i Møde!“

Der var noget højværdigt over Trandbergs Skikkelse. „Den klangfulde Røst, de milde, skarpe Øjne, de blide vemodige Træk i det venlige Aasyn under de hvide Haars Sølvkrone gjorde et

Pastor P. C. Trandberg manende til at vente Jesus og møde ham.

Indtryk, som indgød Tiltro og Hengivenhed“.¹⁵ Og hans Taler i den Tid fik sikkert stor Betydning for Tilhørerne. „Ved sine profetiske Afsløringer løftede han Studenterne derude (i Blair) op over Hverdagslivets Taager“, saa „de alle var fulde af Vemod, da han atter maatte forlade dem“.¹⁶ Den 26. Marts holdt Trandberg sin Afskedsprædiken i Blair over Hebr. 11, 13—16: „I Tro døde alle disse (Guds Børn) uden at have opnaaet Forjættelserne; men de saa dem langt borte og hilse dem og bekendte, at de var fremmede og Udlændinge paa Jorden“. — Men „Gud har beredt dem en Stad“ — et himmelsk Fædreland. Og den Tale

var karakteristisk for det meste af Trandbergs Liv, der nu stundede mod Afslutning.

Efter at der var bleven indsamlet en Pengegave til ham, og Professor G. B. Christiansen og Præsterne Rasmussen og Andersen havde talt kærlige Afskedsord til ham, gjorde han endnu den lange Rejse over Chicago til Jamestown. Der prædikede Trandberg i den syge Pastor N. Hansens Sted i presbyteriansk Kirke over Ordene: „Se, din Konge kommer!“ (Matth. 21. 5), holdt derpaa Møde ude paa Landet og prædikede saa baade i Byens Lukas og Johannes Menighed, talte meget med Pastor Hansen og flere — engang til Kl. 2 om Natten.

Derefter rejste Trandberg tilbage over Omaha og Council Bluffs til Turin, hvor han prædikede to Gange i Monana Countys Skole og talte meget med sin gamle Elev Thisted, som var Præst der, samt Hjortsvang, som ogsaa havde Kald der i Nærheden.

Efter et Par Ugers Arbejde og Hvile i Turin tager den gamle Aandskæmpe videre til Chicago, hvor han træffer sin Hustru og hviler ud hos en Ven Munthaljen og skriver osv.: men han er nu syg af Diarrhe — muligvis som Følge af et Fald „ved et voldsomt Stød i Vognen ved Blair“. Alligevel faar han Kræfter til at prædike 4 Gange i Ebenezer Kirke og 3 Gange i Siloams samt til at holde en Gudstjeneste hos Ydes med Nadveruddeling til Bethesda Folkene og endvidere et Aftenmøde hos Mose's og et hos Damgaards sammen med Pastor I. M. Hansen og flere Siloams Medlemmer. Der talte Trandberg til Slut over Luk. 12, 36: „Vær I ligesom Mennesker, der venter paa deres Herre, naar han vil bryde op fra Brylluppet“ osv., og næste Dag (den 21. Maj) rejste Trandbergs — fulgt kærligt paa Vej baade af Siloams og Bethesda Folk — hjem til Minneapolis, hvor de modtages af Student Torp, som havde holdt deres Hus oppe under Fraværelsen, og dér hvilede de ud nogle Dage.

Men allerede den 4. Juni er Trandbergs atter paa Rejse. Det gjaldt nu „det danske Kirkesamfund's Aarsmøde i Albert Lea (4.—11. Juni), hvor der nærmere skulde tages Stilling til Sammenslutning af de to omtalte kirkelige Foreninger. Trandberg talte ved den Lejlighed disse hjertelige og aandsbaarne Ord: „Vi maa ikke forene Liv og Død“; men „jo mere vi i begge Samfund bliver enige om levende Kristendom, jo mere vil vi ogsaa blive enige om en Gud velbehagelig Menighedsdannelse og Menighedshusholdning. Nu er Sagen angaaende Sammenslut-

ningen kommen til en saadan Udvikling, at jeg kun kan udtale som min Overbevisning: Brødre i begge Samfund, I maa forene jer nu!“¹⁷ Trandberg prædikede desuden en Dag over Aab. 3, 8 og sluttede efter Opfordring Mødet med at lægge Præsterne de Ord af 1 Pet. 5, 1—11 særlig paa Sinde: „Vogt Guds Hjord, ikke som de, der vil herske over Menigheden, men som Mønstre for Hjorden; og naar Overhyrden aabenbares, skal I faa Herlighedens uvisnelige Krans“. — Det var Ord, som en Biskop kunde have udtalt dem, saa uagtet Trandberg ej beklædte noget Bispembede i egentlig Forstand, saa udførte han stundom noget af en Biskops Gerning. — Ved samme Møde forhandlede han tillige med Pastor I. M. Hansen om Optagelse af Bethesda Folk i Siloams Menighed, for at der ogsaa dér kunde ske en Sammenslutning i Henhold til Jesu Ord og Bøn om, at alle hans troende maatte være eet (Joh. 17, 20—21).

Der aabnede sig altsaa Udveje, saa „det mod Aften blev lyst“ for vor gamle, frikirkelige Guds Tjener, og Herren lod ham ane, at han snart skulde faa Hjemlov.

Fra Albert Lea Mødet blev Trandbergs af „Bornholmer Sivertsen“ kørt ud til den norske Rigmand Kittelsens Frue paa en Farm, hvor de var en Dags Tid og talte med Familien „om Kristendom og Hyrderøsten“. Derefter rejste de atter tilbage til Minneapolis og tilbragte et Par Dage med Hvile og Bøn, Vennesammenkomster og et Besøg i *Plymouth Church*, og Trandberg læste Fr. Nielsens Bog: „Luther og Grundtvig“ og Hoffs: „Kirkelige Frihedskrav“. Den 16. Juni var Trandbergs ude hos Odegaards. „Trandberg var under dette Besøg i en særegen Grad bæændet og billedrig, forklarede Lignelsen om de 10 Brudejomfruer (Matth. 25, 1—13) for disse sine Venner, lagde dem i Kærlighedens Alvor paa Sinde, hvor nødvendigt det er at vaage, bede og være beredt til enhver Tid.“¹⁸ Det mærkedes paa ham, at „hans Opbrud var for Haanden“. Næste Dag skaffede han Torp en Halvprisrejse-Anvisning, gav ham faderlige Formaninger og ordnede noget ved „Hyrderøsten“ til Kl. 1 om Natten. Derefter gennemlæste han de „schmalkaldiske Artikler“ og lagde sig til Ro, men kunde ikke sove for „indvendige Smerter“, hvorfor han tog nogle Piller. Den 18. Juni var han „mild og venlig“ som ellers, stod op henad Aften¹⁹ og „afvaskede sit Legeme med varmt Vand“ og lagde sig atter til Ro; men da hans Hustru

saa op til ham ved 7—8 Tiden, var han død — formentlig af et Hjerteslag.

Saaledes forlod Pastor Trandberg denne Tilværelse en skøn Sommeraften, mens Solen sank og Blomsterne lukkede sig. Han oplevede ikke „Herrens Genkomst“ som ventet; men han blev hentet af Herren gennem en skøn og blid Død.

„Han blev begravet Søndag den 21. Juni om Eftermiddagen Kl. 3 fra Hjemmet, hvor en amerikansk Præst, Pastor Alexander, samt Præsterne A. S. Nielsen i Minneapolis og M. N. Andreasen i St. Paul talte, hvorefter Pastor Falk Gjertsen sluttede med en inderlig og hjertegribende Bøn. — To af Trandbergs tidligere Elever var med iblandt Bærerne, nemlig Præsterne M. N. Andreasen i St. Paul og I. P. Heede i Alta i Jowa. Hans afsjælede Legeme blev stedt til Hvile paa Lakewood Kirkegaard, til hvilket hans sidste Hvilested et stort og talrigt Følge fulgte ham; ved Graven talte Pastor L. P. Heede, og Pastor A. S. Nielsen forrettede Jordpaakastelsen“. Og derefter „sang Frøken Valborg Andersen Fadervor. Hendes Sang og Pastor Andreasens Tale var det, der gjorde det dybeste Indtryk paa Forsamlingen under den højtidelige Handling“.²⁰

Kort efter lod afdødes Enke sætte en lille Sten paa Graven med følgende Indskrift:

P. C. TRANDBERG

1832—1896.

Se, jeg kommer snart! Amen! Ja, kom, Herre Jesus!

(Aab. 22, 20)²¹

Følger af og Forhold vedrørende Trandbergs Virke.

(1896—1924).

Pastor Trandbergs Enke formaaede ikke at fortsætte sin Mands Gerning i Amerika. Hun rejste snart hjem til Danmark; og Trandbergs „Evangeliske Frikirke i almenkirkelig Aand“ maatte saa vel som hans Blad „Hylderøsten“ følge Stifteren i en blid og rolig Henslumren. Derimod viste de efter hans ildfulde Ord udtraadte kirkelige Samfund: „Det danske evangelisk-lutherske Kirkesamfund i Amerika“ og „Den danske evangelisk-lutherske Kirke i Nordamerika“ sig meget levedygtige, og de fulgte ogsaa hans Raad i Juni 1896 at slutte sig sammen til eet.

Dette sidste skete ved et Møde i Immanuels danske Kirke i Minneapolis den 1. Okt. 1896. Da blev „Den forenede danske evangelisk lutherske Kirke i Amerika“ dannet. Men de af Trandberg affattede Konstitutionsregler for „Det danske Kirkesamfund“ blev kun til Dels optaget i „Den forenede Kirke“s Grundlov, og den om at „samle Sjæle ind i hellige Menigheder“ blev udeladt. Den har altid været vanskelig at faa praktiseret, da de Medlemmer, der som Børn er døbt ind i en Menighed og senere bleven aandelig døde, ikke saa let kan lukkes ud, naar de ej har forset sig i ydre Henseende, og dog — hvor en Præst følger i Trandbergs Spor, vil en Menighed aldrig forblive en „død Massemenighed“. „Den forenede Kirke“ foretog ogsaa en Ændring i „Det danske Kirkesamfund“s Lære og Bekendelse, som Trandberg næppe vilde have godkendt. Medens „Kirkesamfundet“ havde vedtaget: „Vi bekender i den hellige Skrift at have et troværdigt og fuldkomment Indbegreb af Guds Aabenbaring os Mennesker til Frelse og Salighed“, saa fastslog „Den forenede Kirke“: „Vi lærer og bekender, at den hellige Skrift (det gamle og det

ny Testamentes kanoniske Bøger) er Guds Ord, aabenbaret os Mennesker til Frelse og Salighed“.¹ Trandberg vilde vel have sagt: Den hellige Skrift er skrevet af Guds Aand inspirerede Mennesker, der stundom fremførte Guds Ord os Mennesker til Frelse og Salighed, men ogsaa imellem kom med noget, som blot var deres egen og Samtidens Opfattelse (jfr. at Jesus, Guds Søn, kuldcastede gammeltestamentlige Vedtægter som: Tilladelse til Ægteskabsskilmisse, Sværgeren og Gengæld med Had og Hævn m. m. — Matth. 5, 31—47).

Ved Sammenslutningen 1. 10. 96 bestod „Den forenede Kirke i Amerika“ af 63 Præster, 8 Missionærer, 127 Menigheder og 33 Missionspladser, og Pastor (Professor) G. B. Christiansen fra Blair blev valgt til Foreningens Formand.² Blandt Menighedspræsterne var mindst 14 uddannede af Trandberg, ligesom de fleste ved ham og hans Hjælpere dannede Menigheder, saasom: Siloams i Chicago, Immanuels i Racine, St. Pauls i Graettinger, Jowa, kom med i den forenede Kirke, og denne optog derefter sit Arbejde i Indre Missions Retning, virker saaledes endnu og er i stadig Vækst. Den rummer nu ca. 180 Menigheder og har ca. 120 Præster i Tjeneste. Den driver nidkært Mission baade blandt Skandinaver og Indianere i Amerika, opretholder en ydre Mission i Japan og uddanner fremdeles baade Præster og Lærere til Arbejdet i de forskellige Virksomheder (ved Kirker, Skoler og Blade m. m.).³

Trandberg havde maattet døje adskillige bitre Følger af sine Fejlgreb; men de, som var medskyldige eller havde gjort ham Uret, fik ogsaa stadig deres Gengældelser. Ligesom en Del af „Luthersk Missionsforening“ i Danmark 1890—91 havde skilt sig ud og dannet en særlig „Evangelisk luthersk Missionsforening“, saaledes havde Siloams Missionens Folk ved Ebenezer Kirken i Chicago udskilt sig 1895 og dannet en selvstændig Ebenezer Menighed; og ligesom „Luth. Misf.“, for hvilken Møller paa en lidt haardhændet Maade var trængt ind i Bethlehem Kapellet, Bornholm, 1870, maatte sælge dette til Indre Mission 1893, fordi „Foreningen ikke (som før) kunde vinde videre „Indgang for sit Arbejde i Olsker, og Huset var angrebet af Svamp“,⁴ saaledes maatte Siloams Menighed i Chicago Aar 1907 forlade deres Basementskirke paa de tiltvungne Snell Street Lodder, fordi „Polakker og Italienere flyttede ind der; og for dem veg Skandinaverne og nedsatte sig længere vestpaa i Byen“.⁵

Missionær Chr. Møllers Prøvelser havde ogsaa ydmyget ham og gjort ham mere kristelig baade i Lære og Liv. Siden 1889 lærte han ligesom Trandberg, at kristne Mennesker burde helliggøres, og at de kunde faa overordentlige Naadegaver til Helbredelse o. l., og han ventede stærkt ligesom Trandberg paa

*Monument for Pastor Trandberg
i Ekkodalen ved Almindingen.*

Herrens nære Genkomst.⁶ Paa Møder kunde han stundom tale om Guds Naade og sin Synd og Uværdighed, saa Taarerne randt ned ad hans Kinder, og han gik forhaabentlig saligt hjem til sin Frelser ved sin Død den 16. 12. 1907. Men hans Hjælpere holdt alligevel for det meste den gamle Kurs.

Da Pastor Asschenfeldt-Hansen i Aarene 1900—07 udsendte „Kirkehistorie for Menigheden“ og kritiserede „Luth. Misf.“s Lære om Naade uden Betingelser og dens vildledende Ord om

Daaben osv. (2. Udg. II. S. 498—517), skrev nævnte Forening „Vort Svar“ dertil 1911, som minder meget mere om den gamle end den ny Chr. Møllers Maade at tale paa, og selv i „Luthersk Missionsforening“s Mindeskrift af 1922 findes adskilligt, som er — mildest talt — noget misvisende (f. Eks. S. 5, 50, 70).

Med Hensyn til Pastor Trandbergs Minde var der kort efter hans Død dannet en Komite ovre i Amerika til at arbejde for Rejsning af en Mindestøtte for ham; men da der ej maatte sættes nogen større Mindesten paa hans Grav, blev Sagen foreløbig stillet i Bero derovre, og Bornholmerne blev saa de første, der udførte noget i den Henseende.

Under Ledelse af Frimenighedspræst Marius Jensen, som fra 1894 havde lejet Bethania af Trandbergs, var der bleven indsamlet Penge til og forarbejdet et smukt Trandberg-Monument; og fhv. Proprietær til Vallensgaard, J. Müller, havde skænket en heldig Plads mellem 3 Egetræer i Ekkodalen ved Almindingen til dets Anbringelse.

Efter at alle Forberedelser var gjort, blev dette Monument afsløret den 28. August 1898. Der var mange Mennesker til Stede. Forsamlingen sang: „Min Jesus, lad mit Hjerte faa!“ osv., og Skoleinspektør Hjorth fra Rønne indledede med Bøn og Tale og foretog Afsløringen.

Busten af Trandberg staar paa en tilhugget Granitblok med do. Sokkel, og paa Blokkens Forside staar følgende Indskrift:

PETER CHRISTIAN TRANDBERG

født 18. Aug. 1832, død 18. Juni 1896.

Jeg har forelagt dig Livet og Døden, Velsignelsen og Forbandelsen, at du maa vælge Livet. 5 Mos. 30, 19.

Da Forsamlingen havde sunget Salmen: „Et Suk igennem Verden gaar“, talte Pastor Christensen fra Rønne om Trandberg som Vækkeren og den, der kunde fremkalde Suk efter Frelse. Pastor Marius Jensen fremhævede, at Trandberg særlig havde virket for Omvendelse, Helligaandsdaab, levende, hellige Menigheder og et levende Haab om Herrens Genkomst. Grosserer Victor Holmes fra København, der havde kendt Trandberg baade paa Bornholm og i Amerika, mindede om hans Gerning begge Steder og viftede med et amerikansk Silkeflag en Hilsen til det Land, der gemmer Trandbergs Støv.⁷

Enkefru Trandberg, som gæstede Bornholm baade 1897 og 1898 og overværede omtalte Mindestensafsløring, havde ønsket, at Monumentet skulde være opstillet paa Kristianshøj eller ved Gamleborg og talte ikke blidt om Autoriteterne, der havde modsat sig dette. Begge de nævnte Aar rejste hun om paa Bornholm og prædikede i Missions- eller Forsamlingshuse; men det Arbejde var mere velment, end det blev vellykket. Hendes Taler var for uforberedte og usammenhængende og drejede sig saa meget om hendes afdøde Mands Gerning og Ære, at en Præst sagde derom: „Hun prædikede Trandberg mere end Kristus“.⁸

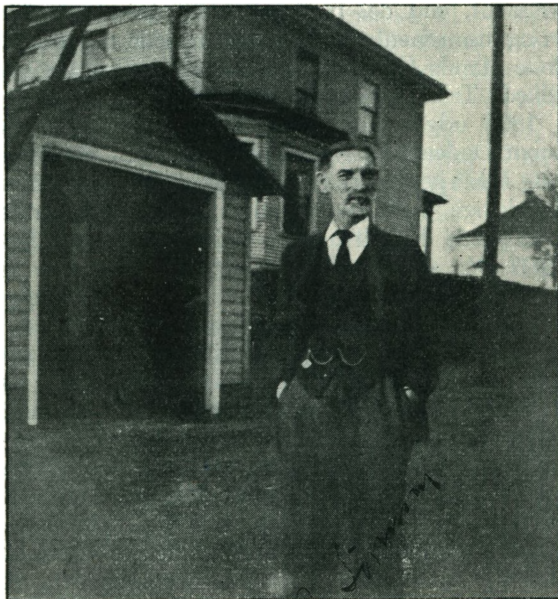
I Aaret 1898 udgav hun ogsaa (fra København) sin Mands Bog: „Gennem Døden til Livets Land“. En Tid derefter forsøgte hun sig som Medhjælper ved et Børnehjem i Vestermarie, men det gik ikke længe, hvad dog muligvis ikke var hendes Skyld. Snart efter flyttede Fru Trandberg til København, Øster Farimagsgade 81.⁹ Der syslede hun bl. a. med at udgive sin Mands „Efterladte Skrifter“ og „Bibelske Afhandlinger“, der udkom i 3 Bind 1901 i Kommission hos J. Frimodt.

I Aaret 1910 var hun med til en lille 50 Aars Mindefest for hendes Mand ved dennes Monument i Ekkodalen, og i 1912 solgte hun Bethania til den grundtvigske Valgmenighed, der fortsatte paa Trandbergs Territorium (Aaker, Neksø—Bodilsker, Østermarie og Rønne) med Marius Jensen som Præst. Den havde ogsaa købt Siloam Kapellet i Neksø ved Aar 1895.¹⁰

Fru Trandberg var vedblivende god og opofrende overfor fattige og syge. Stundom holdt hun „bibelske Gæstebud“, idet hun „samlede op fra Gade og Stræde forkomne ofte uhyggelige Menneskevrage til et festligt dækket Aftensbord — for det meste Flæskesteg og Kaffe“. — „Naar de saa var mætte, tog Fru Trandberg sin Bibel og prædikede for dem.“¹¹.

Blandt Fru Trandbergs Alderdomsglæder kan nævnes den, at hendes Plejesøn opnaede at faa en anset Stilling i Amerika. I Aaret 1912 blev Anthon Sørensen, der som tidligere Medhjælper ved forskellige Blade, var øvet i Journalistik, ansat som Medredaktør af „Den danske Pioneer“; og dette Ugeblad er som bekendt det ældste, bedst redigerede og mest udbredte af de dansk-amerikanske Blade. „Det blev startet af Mark Hansen i Omaha, Nebr. — og i 1896 overtaget af den nuværende Udgiver Sophus F. Neble“. — „I dansk-amerikanske Spørgsmaal har „Den danske Pioneer“ ofte udtalt det forløsende Ord, og Bladets Redak-

tionsartikler er som Regel prægede af Dygtighed og sund Opfattelse af Forholdene“. Bladet indeholder meget forskelligt Stof baade fra Ind- og Udland, og „der findes næppe en dansk Koloni, hvor „Den danske Pioneer“ ikke læses“.12 Meget af dette maa altsaa Anthon Sørensen have Æren for. (Under sin anstren-

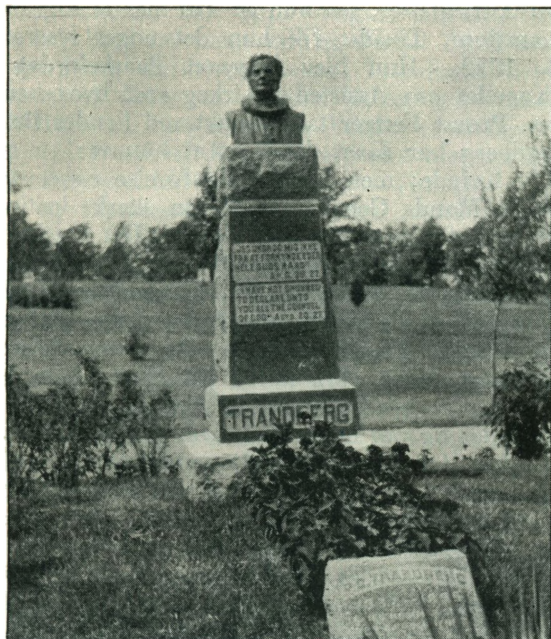
*Redaktør Anthon Sørensen udenfor sit Hus
i Omaha.*

gende Gerning paadrog han sig imidlertid en Blære- og Nyre-sygdom, som gjorde Ende paa hans Liv hernede 4. Febr. 1925).

Komiteen for Rejsning af et Mindesmærke for Trandberg i Amerika lod omsider atter høre fra sig. Nogle af Trandbergs Venner skænkede en Plads i Crystal Lake Cemetery, Minneapolis; den var tjenlig baade som Kirkegaard og Monumentplads, og dér blev en smuk Mindesten med Buste anbragt, og denne blev afsløret den 2. Juni 1914, efter at Trandbergs Støv var flyttet dertil samme Dag.

Busten staar paa en ca. $1\frac{1}{3}$ m høj Sten af rød Granit, der hviler paa en Sokkel med Indskriften: Trandberg; og paa den store Stens Forside staar baade paa Dansk og Engelsk:

*Monument for Pastor Trandberg
i Crystal Lake Cemetry, Minneapolis.*

Jeg unddrog mig ikke fra at forkynde eder hele Guds Raad.
— Ap. G. 20, 27.

I have not shunned to declare unto you all the counsel of God.
Acts. 20, 27.

Mange Mennesker overværede omtalte Højtidelighed. „En Kvartet sang, og en lille naarig Pige lod Statuens Slør falde. Et Brev fra Fru Trandberg og et fra Pastor G. B. Christiansen blev oplæst, Missionær Jens Dixen, Professor Blegen, Bygmester Svendsen, Boghandler C. Rasmussen, Redaktør A. Sørensen, J. P. Kildsig, J. P. Heede og C. C. Mengers talte“.¹³

„Der hviler saa Pastor Peter Christian Trandbergs Støv, til Dagens Luftning kommer, og Skyggerne flyr. Velsignet være hans Minde!“ tilføjer Pastor I. M. Hansen.

Trandbergs Enke levede nogle Aar endnu, men var ofte svagelig og led af Anfægtelser, saa hun en Tid maatte søge Rekreation paa et Sanatorium. Tilsidst fik hun det noget lysere og døde den 11. 4. 1922. „Hun blev begravet Paaskelørdag den 15. April fra Kapellet paa Assistents Kirkegaard, hvor hendes Grav altsaa findes. Provst Fenger talte smukt ved hendes Baare“.¹⁴

Fru Trandberg har faaet det Lov, at hun var en god, from og opofrende Kvinde; men hendes Husførelse og særlig hendes Indgriben i sin Mands Gerning er bleven stærkt kritiseret. Den var velment, men fik ofte uheldige Følger. Det havde nok været bedre, om hun havde søgt at ligne Pastor P. Rørdams Hustru Jutta noget mere; thi denne fik det Eftermæle af sin Mand: „Fordi der var en stadig Aand over Jutta, derfor var hun ogsaa stadig til sit Arbejde. Men hun havde ikke mange Arbejder; hun havde ikke mange Maal. Hun havde eet Maal, dette Maal: selv at blive salig, og at hendes Mand og hendes Barn maatte blive salige med hende; og om dette Maal samlede hun sin hele Kraft lige til det sidste. Og fordi hun ikke spredte sine Kræfter, men samlede sine Kræfter, fordi hun var tilfreds med sin lille Verden, fordi hun var saa tro over lidet — derfor havde hun et saare rigt Udbytte af sit Liv, derfor blev hun en saare trøstefuld og beroligende Kvinde“, — der stundom „beredte Vejen for Herren til Rørdams Hjerne“.¹⁵ Men alle er jo ikke ens, og Fru Trandberg har utvivlsomt ved sin opofrende Kærlighed til alle Sider ogsaa været til megen Velsignelse for sin Mand, som hun vitterlig var det for sine Plejebørn og flere andre. Hun overgav jo hele sin Formue i Trandbergs Værk.

Vil man saa til Slut kaste et Blik tilbage paa Pastor Trandbergs Livsførelse, Gerning og Frugter deraf, ja saa bliver Resultatet meget forskelligt efter de Øjne, der betragter dem. Men for den, der har faaet lidt indgaaende Kendskab til Trandberg, vil hans Liv staa som et lysende Eksempel paa, hvad et Menneske — trods mindre heldig Arv og Opdragelse — kan blive til, naar det faar Øje paa et Ideal og stræber energisk efter at naa det. Og vil man f. Eks. sammenligne Trandberg med Digteren Holger Drachmann, hvern han lignede saa meget i medfødt Udrustning, ja, saa var Trandberg vel ligesom han hele sit Liv noget af en „farende

Svend“ med Havets urolige Natur i sig; men der var den store Forskel paa de to, at medens Drachmann vel kun kendte Havets Natur og lod sig drive af den, saa havde Trandberg helt fra sin første Vækkelsestid i 14 Aars Alderen lært at kende Klippen i Havet, Frelseren, som bær ham oppe — ogsaa paa de „70,000 Favne Vand“, om han kom saa langt ud; og derfor fik Trandbergs Liv et helt andet Præg end Drachmanns. Trandberg blev ikke som Drachmann en af dem, som Verden kalder store, men han blev stor i Guds Rige; thi han forsagede Verden efter Herrens Ord og tjente med sine Evner og Kræfter, saa han blev mange Sjæle til evig Frelse. Derimod har Drachmann — vistnok — ved sit lette Nydelseliv og tilsvarende Skrifter ført adskillige svage Sjæle mod Afgrunden.

Forfatteren af „Luth. Misf.“s Mindeskrift 1922 fælder deri Side 50 følgende Dom over Trandberg: „Hvor sørgeligt, at en Mand, som Herren i den første Tid af hans Virksomhed saa øjensynlig betjente sig af, senere vedblivende stillede sig saaledes, at hans opofrende Arbejde ingen varige Resultater frembragte, men løb ud i Sandet for ham“. Disse Ord røber i høj Grad Forfatterens Ukendskab for ikke at sige Uvilje angaaende den omhandlede Sag; thi selv om der kan paavises sørgelige Nedgangstider i Trandbergs Liv, saa maa Opgangstiderne derfor ikke glemmes. Kun faa af Kirkens Mænd har efterladt saa mange varige Resultater af deres Arbejde som Trandberg. Selve den bornholmske „Luthersk Missionsforening“ gemmer saadanne i sig, idet den blev dannet af Medlemmer af Trandbergs Frimenighed og næppe har andet end det sektprægede som sit eget. Men maaske der af den Grund tvivles om dens Varighed. Det møllerske Parti slog særlig Rod paa Nordbornholm — længe før „Luthersk Missionsforening“ blev stiftet — og ligesom den nordlige Ødel ofte kun har et tyndt Lag Muld over Grundklippen, saa Korn og andre Vækster dér let bliver fortørret og bærer skrumpen Frugt, saaledes synes det at være gaaet med de møllerske. De modsatte sig Trandbergs sunde Lære om Forsagelse, Helliggørelse og kulturel Udvikling, og hvad har Følgen været? Den 28. Juli 1886 havde den møllerske Prædikant P. Kofod allerede skrevet: „Med Bedrøvelse har jeg i disse Dage mærket Tegn til en søvning og henvisnende Tilstand iblandt os“. Chr. Møller og flere af hans Hjælpere sagde jo senere noget lignende og ændrede Kurs for at raade Bod paa Manglerne. Men noget

af omtalte Tilstand og Stilstand synes dog siden at have raadet der, om end Partiet har arbejdet til nogen Velsignelse. 1890 skete som bekendt Delingen i to Lejre. I 1897 ønskede flere af „Luth. Misf.“ en Sammenslutning med Indre Mission, hvad man dog ikke blev enig om, og for at styrke sit Liv besluttede Foreningen 1911 at „støtte Brødremenighedens Missionsvirksomhed“, og den fik først oprettet sin egen Højskole (ved Hillerød) 1923.¹⁶

Et andet varigt Resultat af Trandbergs Arbejde paa Bornholm er det, at han, særlig paa Øens sydlige Dele, hvor han virkede mest, har efterladt gode Betingelser for baade grundtvigsk og indremissionsk Kristenliv; og er Kristusklippen dér ligesom Jordbundens Klippe stundom skjult dybt under mange Jordlag, saa findes den dog i Bunden af Hjerterne (ved Troen paa Genfødselen i Daaben osv.). Paa den dybe, bearbejdede Jord bærer Sæden som bekendt den fuldkomneste Frugt. En grundtvigsk Dame fra Sydlandet skriver saaledes: „Jeg skylder Pastor Trandberg en Tak for, hvad han har virket paa sin Fødeø, og en Tak for, hvad han har været for mange af min Slægt; jeg skylder ham Tak for den gode Tone, der herskede i mit Hjem, den gode, kristelige Opdragelse, vi Søskende havde i Hjemmet, de gode, kristelige Tjenestefolk, som hørte til Trandbergs Tilhørere.“¹⁷

Endvidere kan bemærkes, at der endnu hist og her paa Bornholm lever gamle Mennesker, som priser Gud, fordi de ved Trandberg blev vakt op til Livet i Jesus; og Menneskesjæles evige Frelse maa vel kunne regnes blandt de mest varige Resultater af en Persons Gerning (Dan. 12, 3).

Fra Trandbergs Virken i Jylland kan anføres, hvad Pastor Frøkjær, Nyker, udtalte 1923: „For mig staar Trandberg som noget nær Idealet af en Præst“. Og ikke faa andre endnu levende Jyder takker Herren for det Lys og Liv, de fik gennem Trandberg.

Flere danske Love om kirkelig Frihed er ogsaa til Dels Følger af den bornholmske Fripræsts Arbejde.

Blandt de varige Resultater af Trandbergs Virken er vel de i Amerika dog de mest kendelige. Vistnok de fleste af de af ham og hans Hjælpere stiftede Menigheder bestaar endnu, bl. a. de før nævnte: Siloams, Immanuels og St. Pauls,¹⁸ ligesom adskillige af de af Trandberg uddannede Præster, saasom: M. N. Andreassen, J. Kildsig, I. M. Hansen og E. Hjortsvang lever endnu og arbejder efter hans Paavirkning (J. P. Heede er for nylig død). M.

N. Andreasen er Formand for „Den forenede Kirke“, og ved „denne Kirkes Aarsmøder omtales altid Trandberg og hans Gerning i Foredrag og Samtalemøder“, og „han bliver stedse mere anerkendt i de danske lutherske Kirkesamfund i Amerika.“¹⁹

Det kunde vel her være paa sin Plads at anføre lidt af, hvad de nævnte Mænd mener om Trandberg og hans Gerning.

Pastor M. N. Andreasen udtalte ved Trandbergs Begravelse følgende Ord: „Trandberg var den danske Kirkes største Mand, vor bedste Sjælesørger, vor mest trofaste Ven, vor kæreste Broder“.²⁰

Pastor J. P. Heede skrev ved samme Tid bl. a. om Trandberg i „Hyrderøsten“: „Hans Liv var saa rigt paa Dæd, at Virkeligheden vil spotte enhver Beskrivelse deraf“.²¹

Pastor J. Kildsig har i sin Levnetstegning af Trandberg skrevet: „Trandberg var en Arbejder i Herrens Vingaard med det rette, frivillige, opofrende Tjenersind. Han sparede sig ingen Møje, naar det gjaldt at gaa Herrens Ærinde. — Trandberg var af en Forsonlighedens Aand. Naar han afslørede Fejlene og Manglerne, saa vel som naar han forsvarede sig overfor sine Angribere, søgte han i Reglen at undgaa Navns Nævnelser for ikke at skade Personen. Og kom en Modstander til ham med selv det mindste Gran af Tilstaaelse, sluttede han en saadan i sine Arme og frydede sig i Aanden. — Som Præstelærer var Trandberg ingen højlærd Mand og gav sig heller ikke ud for det. Han forsøgte heller ikke fornemmelig at føre sine Studenter ind paa den Vej. Men han havde et klart Blik paa Tidens Krav og Mangler og søgte at aabne Studenternes Øjne derfor. Han havde et aandrigt Syn paa Guds Menigheds Levnetsløb og stræbte at bibringe de studerende det og at faa dem til at elske Heltene og Banebryderne, Fakkeltænderne og Basunblæserne i Herrens Kirke“ osv. „og vi, som studerede hos ham, har Grund til at prise og takke Herren for det, han gav os gennem den gamle Lærer“. — „Rækkevidden af hans Indflydelse kan ingen maale, men den er ikke ringe“. — Kildsig føjer dog til: „Det er nok muligt, at Trandberg kunde have stillet sig saaledes, at hans Indflydelse kunde være blevet endnu større; men bortset derfra mærkes den alligevel i ikke ringe Grad“.²²

Pastor I. M. Hansen skrev i et Brev af 18. 1. 1923: „Trandberg havde en god og stor Evne til at bedømme de anførende „Aander“ i Kirke- og Verdenshistorien, baade Fortidens og Nutidens; han havde et klart Blik for baade deres Skavanker og For-

trin. Men med Hensyn til de „Aander“, der kom ham nær i Livet, vaklede han let og tog ofte fejl i at bedømme dem, især dersom de forstod at smigre ham. Hans kærlige Sindelag virkede ogsaa ind her, saa han tit tog fejl Bestik“. Hansens Omtale af Trandberg som Præstelærer, er som før bemærket mest rosende. Angaaende det forretningsmæssige skrev Hansen: „Trandbergs administrative Evne var kun ringe. Han var noget upraktisk og kejtet og uden Selvstændighed og Klarhed til at gennemskue de materielle Forhold, der spiller saa stor en Rolle her i Amerika paa baade frikirkelige og friskolelige Forhold. — Dog naar han hævdede, at Jesus vilde hellere have levende Menigheder end døde, da tog han tilvisse ikke fejl“. Om Fru Trandbergs Indvirkning paa sin Mands Gerning skrev Hansen: „Hun var et trofast og offervilligt Menneske, men ofte utilbørligt fremtrædende, og overfor ham var hun opæggende. Det er muligt, at Trandbergs Historie og Virksomhed i Amerika havde formet sig noget anderledes, end den gjorde, om hun ikke havde kastet det tungeste Lod i Vægtskaalen ved flere Lejligheder“.²³

Pastor E. Hjortsvang skrev den 1. 3. 1923 noget tilsvarende til de to sidste Præsters Bemærkninger, og af hans Ord om Trandberg skal anføres: „Gud havde givet Trandberg en mægtig Evne til at være Vækkelsesprædikant. Hans Bordtaler var altid rige og frugtbringende og fri for Gentagelser. — Naar han samlede med en Vennekreds om Aftenen, saa blev det ogsaa en Oplevelse, en aandelig Nydelse, som kun faa eller ingen magtede at give som han. — Han fortalte ud af sit rige Hjertes Forraad om Guds Naade, Guds Undere, Guds Børns glade Kaar og salige Haab. Han kunde blive ved i Timer, og man blev ikke træt. Hans Stemme var saa melodisk, hans Tanker saa klare, saa rene, saa ophøjede, at man følte som Peter paa Bjerget: Herre, her er godt at være! — Som han sad eller gik iblandt os, saa følte man, som om en Apostel var kommet i vor Midte. — Hvor kunde han føre os op paa Højderne, hvor der var Udsigt — ja helt ind i Himlen. — Den store Aandsfyldthed, som altid udstraalede fra Trandberg, gjorde, at de daarlige Karakterer ikke kunde udstaa Livet i hans Nærhed“. — „Den største Mangel i Trandbergs Karakter,“ mener Hjortsvang, var „hans Mangel paa Evne til at kunne arbejde sammen, paa lige Fod, med andre og hans absolute Mangel paa Evne til at kunne arbejde under andre. — Dersom han f. Eks. kunde have stillet sig i Indre Missions Tje-

neste, da kunde han have tilført den en vidunderlig Kraft, som i faa Aar kunde have rystet Danmark fra den ene Ende til den anden. Eller kunde han have givet sig hen til Arbejdet i et bestaaende Samfund her som Blairsamfundet (det danske Kirkesamfund), da kunde han have lagt en Grundvold, som havde baa-ret hans Arbejde, saa det havde været et Monument i Fremtiden. — Han blev trods alle hans Nederlag med Møllerianerne og Frimenighedens Opløsning osv. — ubestridelig en Reformator paa Bornholm; men han kunde være blevet noget forunderligt for hele Danmark — om ikke hans ejendommelege Enspændernatur — og en for ham uskikket Hustru havde ødelagt de vidunderlige Muligheder²⁴.

Endnu kan tilføjes, hvad Missionær N. G. Jensen, Chicago. skrev om Trandberg den 9. Novbr. 1923: „Trandberg var en Israelit, i hvem der ikke var Svig“²⁵

Og af „Den forenede Kirke“s Formand (M. N. Andreasens) Ord den 3. 10. 1924 kan indskydes det, at „Trandbergs Betydning i dansk-amerikansk Kirkeliv laa særlig i hans vækkende Prædikegerning“ osv.²⁶

Det fremgaar iøvrigt af foreliggende Kilder, at Trandberg var et overordentlig elskeligt Menneske. Rank og smuk i sit Ydre. spøgefuld og venlig mod de sunde, inderlig deltagende for de syge og de af Djævelen mishandlede Mennesker færdedes han omkring og var altid i livlig Aktivitet for at opbygge og hjælpe. Hans største Skrøbelighed bestod i nogle ikke helt overvundne Ungdomssvagheder, saasom: at vælge sig Venner og Hjælpere. som han ej havde gennemskuet, og som derfor let skuffede, at bruge for stærke Ord, som let slog tilbage, og at ville være Banebryder og Leder, hvor han ej var fremberegnet og selvstændig nok (heller ikke overfor sin Hustru) til at kunne blive ved i det engang begyndte Spor. Men ogsaa Tidernes og Forholdenes Ugunst spillede ind her og virkede hæmmende; thi Brødremenighedens Historie viser, at Trandbergs Drøm om en „Evangelisk Frikirke i almenkirkelig Aand“ kan virkeliggøres. Trandbergs store Fortjeneste var, at han brugte alle sine Evner og Gaver. sit Helbred, sine Kræfter og sin Formue i en intensiv Opofren for at frelse Menneskesjæle; og idet han fornægtede sig selv og levede uafslædig med Døden og Kristi Genkomst for Øje, blev hans Liv et Vidnesbyrd om, at de jordiske Ting har forholdsvis

liden og kun timelig Værdi, medens de himmelske er uvurderlige og evige (Matth. 16, 24—28).

Trandberg var stærk i Kristi Efterfølgelse. — Han skrev i „Hylderøsten“ den 20. 8. 1893: „At være en Kristen er frem for alt at være en Sandhedsven — men tro mig: af 10,000 Kristne er de 9,900 uærlige i det meste af deres Gøren og Laden — ikke grovt nej, men fint, — o, saa fint, fint, fint.“

Og her er vi ved Brændpunktet i det hele. Mon ikke Trandberg var sandere og ærligere end de fleste og derfor saa klart frem mod Fulddendelsen. Det kunde derfor være, at hans Varselsraab om, at Kristne burde være modne og helligaandsfyldte og samles i upartiske, hellige Menigheder — til Beredelse for Herrens Genkomst — atter vil staa op af døde, naar Antikristens Rige faar Magt paa Jorden. — Flere bibelske Profetier om de Ting synes jo nu at opfyldes.

Rytteren paa den hvide Hest (Kristus i hans Udsendinge) drager stadig ud „sejrende og til Sejr“; men de andre Ryttere, som ogsaa omtales i Aab. 6 (Krigen, Hungeren og Pesten) har ligeledes vist sig stærkere end nogen Sinde før. „Et stort, brændende Bjerg (Rusland) blev kastet i Havet“ (Folkelidenskabernes oprørte Hav) (Aab. 8). Bolschevismen og Kommunismen arbejder sig frem iblandt Østens saa vel som Vestens Folkeslag, og mange begynder at „ængstes i Fortvivlelse over Havets og Bølgernes Brusen“ (Luk. 21, 25). Det synes, som det forfærdelige „Dyr“ (Antikrist) allerede er ved at „stige op af Havet“ med sine „Bespottelser imod Gud“ og vil „føre Krig mod de hellige“, og at „et andet Dyr (Løgnprofeten) stiger op af Jorden“ (Kulturen) i Selvklogskabens Vælde og „gør store Tegn (vantro Bibelkritik o. l.)“ (Aab. 13). Det gælder endnu mere end før om at „agte paa Tidernes Tegn“ og bygge paa den „evige Klippe“ (Jesus Kristus). Den nuværende Slægt bør sikkert tage Lære af Trandbergs nidkære, opfrende Kristenliv, hans ofte gentagne Minder om Forholdene i Noas Dage og hans ildfulde Tilraab (efter Matth. 25, 6):

Se, Brudgommen (Jesus) kommer! gaa ham i Møde!

Kilder og Bemærkninger.

Hvor ingen Kilde er angivet, er Skildringen bygget paa almindelig Viden, Trandbergs Ungdomsdagbøger, nogle Breve og Skrivelser (som for Tiden beror hos denne Bogs Forfatter) eller paa Trandbergs Manddomsdagbøger, Ny kgl. Sml. 2798, bevaret i det kongelige Bibliotek, eller paa hans trykte Skrifter eller anonyme Meddelelers Oplysninger. Næsten alle Parentesforklaringer og Forkortelser er foretaget af Bogens Forfatter.

I.

¹Jørgensen: Bh. Hist. II S. 62 osv. ²Mindetavle i Klemens Kirke. ³Kirkeh. Sml. V. R. 2. S. 160—84. ⁴Meddelt af Skom. Knud Hansen, Tejn, død 1906. ⁵Pastor J. P. Kofods Optegnelser i Vestermarie Præsteembedsbog og Meddelelse fra en Arnagerbo gennem Lærer J. Kofod, Allinge, samt Forfatterens Fader, Avlsbr. H. L. Kofod fra Nylars, død i Knudsker 1906, 81 Aar. ⁶Mddl. af et Øjenvidne og Forf.s Fader. ⁷Wibergs Præstehistorie I S. 22 samt Jørgensen: Series Pastorum S. 7—8 og Mddl. fra Hm. P. Jørgensen fra Aaker, død som 94aarig i Østerlars 1920 og flere Meddelelser. ⁸Mddl. af fhv. Pedel H. Pedersen, Rønne, 80 Aar, og flere. ⁹Do. ¹⁰J. Folkmann: »Fra gamle Dage« i Bh. Tidende 19.-8.-1922. ¹¹Mddl. af Forf.s Fader. ¹²Mddl. af fhv. Pedel H. Pedersen. ¹³Mddl. af Forf.s Fader. ¹⁴Mddl. af Snedkermester P. A. Jespersen fra Aakirkeby, død i Rønne 1919, 84 Aar, samt fhv. Pedel H. Pedersen. ¹⁵Trandbergs Dagbog 1848. ¹⁶og ¹⁷Mddl. fra P. A. Jespersen. ¹⁸Mddl. af fhv. Bygmester O. Bidstrup, Trandbergs Brev til C. F. Rønne, Indre Missions Tidende Sept. 1861, Fisker Mads Larsen, Tejn, Enkefru (Marie Munk) Andersen. Engg'd. i Vestermarie, da hun var 81 Aar. ¹⁹Trandbergs Ungdomsdg., Mddl. af fhv. Pedel H. Pedersen, Trandbergs Brev til C. F. Rønne og flere Mddl. ²⁰Indre Missions Hist. S. 17—21. ²¹Trbg.s Br. til Rønne.

II.

¹Østerlars Kirkebøger, Landsarkivet, og Cohns Atlas över Sverige. (At Trandbergslægten, som E. Mau mener, skulde stamme fra Tranbjerg, Samsø, er usandsynligt. Bornholmerne udelader aldrig j i deres Navne). ²Bornh. Landdistrikters Skifteprotokol, Østerl. Sogns Kirkebog, Bornh. Panteprotokol, Aa Kirkes Ministerialbog, Landsarkivet, Folketællingsliste for 1787, Rigsarkivet, Olsker Kirkebog, Landsarkivet. ³Ols og Rø Kirkebog og Gravstenen over Christen Tranberg paa Knuds Kirkegaard. ⁴Arkitekt K. Thorsen: »Kaperkrigen ved Bornholm« Bh. Tid. 18. og 23. Aug. 1921. ⁵Nordre Herreds Skifteprotokol, Landsarkiv. ⁶Do. ⁷Klemens Kirkebog, Landsarkiv. ⁸Rø

Kirkebog og Trbg.s Dgb. ⁹ Vesterherreds Pantebog, Landsarkivet og mdtl. Mddl. ¹⁰ Mddl. af fhv. Fragtmd. H. Andersen, Rønne, 82 Aar, og flere. ¹¹ Vestermarie Kirkebog. ¹² Nylars Kirkebog. ¹³ Trbg.s Dgb., Mddl. fra Trbg.s Fætter Jens Skov, Sose, 81 Aar, og flere. ¹⁴ Mddl. af fhv. Gmd. i Nylars, H. Espersen, Rønne, 74 Aar. ¹⁵ Mddl. af fhv. Gmd. i Nylars Herm. Hansen, 78 Aar. ¹⁶ Trandbergs Dagbøger og flere Mddl. ¹⁷ Nylars Kirkebog og J. Kildsig: Trandbergs Liv og Virksomhed, S. 3. ¹⁸ Mddl. fra fhv. Ejer af Brunsgaard, Jespersen, Rønne. ¹⁹ Mddl. fra mange paal. Folk. ²⁰ Mddl. fra Forf.s Fader og Trandbergs Plejesøn, Redaktør Anthon Sørensen, Omaha, Nebr., U. S. A. ²¹ Mddl. af Enkefru Karoline (Kofod) Larsen fra Langensg., Nylars, død som 90aarig i Allinge 1924. ²² Smørenges Skoles Navnebog fra 1843. ²³ Smørenges Skoles Journal fra 1843 og flere paalidelige Folks Mddl. ²⁴ Trb.s Dgb. og mdtl. Mddl. ²⁵ Inspektør A. Hjorths Optegnelser (hos Insp. Engel) og Forsømmelsesprotokol for Rønne Borgersk. 2. Drengekl. 1844. ²⁶ Inspkt. Hjorths Optegnelse. ²⁷ Rønne Borgersk. Karakterprotokol fra 1844—46. ²⁸ Mddl. fra nogle Nylarskerboer gennem Sognepræsten, nu Pastcr Erichsen, Aaker. ²⁹ Rønne Borgersk. Karakterprotokol 1844—46. Trb.s Dgb. og andre Oplysninger.

III.

¹ Rønne lærde Skoles Indbydelsesskrift 1845—52 samt M. K. Zahrtmann: »Rønne Latinskole« i Bornh. Sml. VII. ² Do. ³ Do. og Trb.s Dgb. ⁴ Indbydelsesskriftet 1845. ⁵ Trandbergs Tale i Almindingen St. Hansdag 1863, hans Skrifter og Dagbøger, ⁶ Rønne Præsteembedes Konfirmationsprotokol. ⁷ Selma Lagerlöfs: »Flammen«. ⁸ Onani, ifølge Dagbogen. ⁹ Mddl. fra Anthon Sørensen, Omaha. ¹⁰ Udtryk fra H. C. Andersen's »Klokken«. ¹¹ Rønne lærde Skoles Indbydelsesskrift 1852.

IV.

¹ Mddl. fra Universitetet, Trb.s Dgb. og Skrifter, ² St. nord. Konversationsleks. 21. B. S. 28—29. ³ Do. 16. B. S. 34. ⁴ Vilh. Bergsøe: »Studenteren« S. 2—6. ⁵ Nord. Konversationsleks., 3. Udg. 2. B. S. 260, Trandbergs »Hvad jeg vil« S. 21 og St, nord. Konversl. 5. B. S. 186—87. ⁶ Do. 15. B. S. 315—16 og Helweg: »Den danske Kirk. Hist. eft. Ref.« 2. D. S. 676. ⁷ St. nord. Konversl. 20. B. S. 243 og Nord. Konversl. I S. 426. ⁸ Arthur Abrahams: »Minder fra min Studentertid« S. 4—8. ⁹ Do. S. 17—28. ¹⁰ H. C. A. Lund: »Studenteforeningens Hist.« S. 335 og Arthur Abrahams. Minder S. 135. ¹¹ Lund: »Studentenf. Hist.« S. 424—36. ¹² Do. S. 385 og Abrah. »Minder« S. 32—102. ¹³ Bergsøe: »Studenteren« S. 117—24. ¹⁴ Mddl. fra Enkefru Andersen, Engge, Vestermarie. ¹⁵ Mddl. fra Rentier Jokum Brandt, Neksø. ¹⁶ Abrah. »Minder« S. 27. ¹⁷ Lund: »Studentenf. Hist.« S. 477—81. ¹⁸ Trandbergs Dgb. ¹⁹ Vibergs Præstehist. ²⁰ St. nord. Konversl. 3. B. S. 229. ²¹ E. Mau: Ny kirkelig Samler 1863 S. 249. ²² S. Kierkeg.: »Øjeblikket« Nr. 1 S. 10—11. ²³ Do. Nr. 4 S. 4—5. ²⁴ Do. Nr. 6 S. 7—8. ²⁵ Do. Nr. 9 S. 4. ²⁶ Do. S. 12—13. ²⁷ Trandbergs »Hvad jeg vil« S. 4. ²⁸ Vesterherreds Pantebog, Landsarkivet. ²⁹ »Hylderøsten« Juli 1896, Nr. 13 S. 164, samt Trandbergs »Betragtninger og Meddelelser fra Amerika« S. 4. ³⁰ Trandberg: »Bibelske Afhandlinger« S. 158. ³¹ Trandbergs Dgb. ³² Trandberg: »Bibelske Afhandlinger« S. 113.

V.

¹ Trap: Danmark, 3. Udg. IV, S. 703 samt St. nord. Konversl. 23. B. S. 341. ² Talen eft. Trandbergs »Et Forsvar og en Prædiken« og om Ordinationen eft. Kildsigs Trandb. S. 7—8. ³ Brev fra Pastor H. Brix, Engum, nu Vejle, 7.-8.-1922. ⁴ Brev fra Enkekammerherreinde M. Lüttichau, Rohden pr. Daugaard 8.-8.-1922 og do. 1.-9.-1922. ⁵ Brev fra H. Brix 7.-8.-1922. ⁶ Trandberg: »Til Vejledning« S. 33—34. ⁷ E. Mau: »Optegnelser efter en Rejse til Bornholm« S. 30. ⁸ Trandberg: »Afskedsprædiken i Tjele og Vinge«.

VI.

¹ Tr. Dgb. og »Indre Missions Historie« S. 48. ² Efter en Bibel beroende hos en Dame fra Trandbergs Hus (S. P.). ³ Allinge Præsteembedsbog. ⁴ Mddl. fra Enkefru Andersen, Engegaard, fhv. Gmd. Markus Hansen, Aakirkeby, og Trandbergs »Efterladte Skrifter« I S. 161—63 og 171—73. ⁵ Brev fra Trandberg til C. F. Rønne, 1861. ⁶ Do. og Brev fra Plantør H. C. Kofod, Graneli, 8.-6.-1922 (død 1923). ⁷ Mddl. fra fhv. Avlsbr. i Aaker P. Mogensen, Rønne, 79 Aar. ⁸ Meddl. fra Michelle Christensen fra Aaker, nu Fattigh., Rutsk., ca. 80 Aar, og fhv. Pedel H. Pedersen. ⁹ Mddl. af Fru Karoline (Mossin) Jespersen, før Immingg., nu Rønne. ¹⁰ Mddl. fra Gmd. Kristian Kjøller, Strandby, Østerlars. ¹¹ Mddl. fra Pastor H. Møller, Vestermarie, Pastor E. Hjortsvang, Amerika, og flere. ¹² Trandbergs Brev til C. F. Rønne 1861. ¹³ Mddl. af fhv. Avlsbr. i Aaker C. Møller og Hustru (74 og 78 Aar), Rønne. ¹⁴ Brev fra H. C. Kofod, Graneli, 8.-6.-1922, og flere mundtl. Mddl. ¹⁵ H. C. Kofods Brev og mundtl. Mddl. af Enkefru Holm, Lille Madseg., Rønne, 90 Aar. ¹⁶ Mddl. fra fhv. Ældste Hans Olsen, Aakirkeby, 87 Aar, Brev fra H. C. Kofod 14.-6.-1922 og Trandbergs Brev til C. F. Rønne. ¹⁷ Mddl. af Købmd. Janus Nielsen, Aakirkeby, 72 Aar. ¹⁸ Mddl. fra Enkefru M. Andersen og Sønnen Andr. A., Engg., Vestermarie. ¹⁹ Mddl. af Enkefru, Lærerinde Sulger, Rønne. ²⁰ Brev fra Trandberg til C. F. Rønne 1861. ²¹ Mddl. fra Jørgen Folkmann, Aakirkeby, ca. 83 Aar. ²² Trandbergs »Bib. Afhdl.« S. 171—81 og 209—10 samt Brev fra Enkefru Frederikke (Hansen) Kjøller, 85 Aar, 2.-10.-1922. ²³ Luthersk Missionsforenings« Mindeskrift 1922 S. 3 samt flere mundtl. Mddl. ²⁴ Mddl. fra fhv. Fragtm. H. Andersen, Rønne. ²⁵ Mddl. af Bager Michael Pedersens Enke, 90 Aar, død 1923, og flere. ²⁶ J. Kildsigs »Trandbergs Liv« S. 16—17. ²⁷ Mddl. af Skomager P. Kaas fra Olsker, nu i Rønne, 84 Aar. ²⁸ Allinge Præsteembedsbog og Mddl. fra fhv. Gmd. i Olsker H. E. Mægaard, Rønne, 81 Aar, samt Frk. Vilhelmine Grønbech, Allinge, ca. 72 Aar. ²⁹ Lægprædikant Niels Bjørn Grønbechs Beretning om »Den aandelige Livsbevægelse paa Bornholm« i Indre Missions Tidende 1.-2.-1872. ³⁰ Mddl. fra Enkefru Andersen, Engedd., og Købm. Janus Nielsen, Aakirkeby, og flere. ³¹ Brev fra H. C. Kofod, Graneli, 8.-6.-1922, og mundtl. Mddl. fra Jørg. Folkmann, Aakirkeby. ³² B. M. Bye: »Ludvig Harms' liv og levnet«, Kristiania 1866. ³³ Mddl. fra Frk. Vilhelmine Grønbech, Allinge, og flere. ³⁴ N. B. Grønbech i Ind. Miss. Tid. 1.-2.1872. ³⁵ Brev fra Frederikke Kjøller 2.-10.-1922. ³⁶ Mddl. fra Michael Pedersens Enke og Rentier Jørgen Grønbech, Allinge, samt »Luth. Missf.« Mindeskrift 1922. ³⁷ Mddl. af Skom. P. Kaas, Rønne, og Enkefru Kofod, Tværstr., Rønne. ³⁸ Mddl. fra Michael Pedersens Enke, Allinge. ³⁹ Mddl. af fhv. Gmd. i Bodilsker Jokum Brandt, Neksø, 72 Aar, samt Trandbergs Dagbog og flere Mddl. ⁴⁰ Brev fra Avlsbr. P. Dams Søn, Kasserer

Lars Dam, 20.-3.-1924. ⁴¹ Brev fra Fru Kristine Brandt Nielsen, Neksø, 30.-5.-1923. ⁴² Mddl. fra Michael Pedersens Enke, Allinge. ⁴³ Trandbergs »Efterl. Skr.« I S. 164—73 og mundtl. Mddl. fra flere. ⁴⁴ Brev fra Kasserer L. Dam og mundtl. Mddl. fra Snedker og Glarmester Jakobsens Frue i Neksø og flere. ⁴⁵ Brev fra fhv. Gmd. Jokum Brandt, Neksø, 24.-6.-1922. ⁴⁶ Do. ⁴⁷ Mddl. fra Jokum Brandt. ⁴⁸ J. Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 16. ⁴⁹ Brev fra Kasserer L. Dam af 20.-3.-1924. ⁵⁰ Do. ⁵¹ Mddl. af fhv. Sandemand Niels Møller, Neksø, 82 Aar, og »Luth. Missf.«s Mindeskrift 1922 S. 3. ⁵² Allinge-Ols Pastorats Embedsbog. ⁵³ Brev fra Jokum Brandt af 24.-6.-1922 samt Mddl. fra Michael Pedersens Enke. ⁵⁴ Trandbergs Kundgørelse i Bh. Avis 18.-6.-1863 og Mddl. fra Michael Pedersens Enke, Allinge. ⁵⁵ Mddl. af fhv. Pedel Pedersen, Jokum Brandt og Enkefru Andersen, Engegaard. ⁵⁶ Mddl. fra Fru Karoliue (Mossin) Jespersen, Rønne. ⁵⁷ Mddl. af Enkefru Andersen. ⁵⁸ Biskop Martensen: »Af mit Levnet« III S. 94. ⁵⁹ Biskop Laubs Løvet II S. 104. ⁶⁰ Dansk biogrfl. Leksik. 1892 VI S. 251. ⁶¹ Bornh. Tid. 28.-7.-1896. ⁶² Allinge-Ols Pastorats Embedsbog. ⁶³ Brev fra Pastor E. Hjortsvang, Cordova, Nebr., 3.-1.-1923. ⁶⁴ Brev fra fhv. Sandemand Chr. Nielsen Elleby, Østermarie, 11.-5.-1923. ⁶⁵ Pastor J. P. Kofod i Vestermarie Præsteembedsbog 10.-9.-1863. ⁶⁶ Brev fra Jomfru Karen Svendsen, Elleby, 29.-12.-1923 (82 Aar). ⁶⁷ Mddl. fra fhv. Sandem. Chr. Nielsen. ⁶⁸ Mddl. fra Plantør Jesper Wests Enke, Nylars, død 85 Aar gl. i Knudsker 1922. ⁶⁹ Bornh. Amtstidende 10.-3.-1863 og do. 20.-3.-1863. ⁷⁰ »En Røst i Ørkenen«, Juni 1863. ⁷¹ Brev fra Jokum Brandt og Kristine Brandt Nielsen 24.-6.-1922. ⁷² Brev fra H. C. Kofod, Graneli, 14.-6.-1922. ⁷³ Den evangelisk-lutherske Frimenigheds Protokol, Ny kgl. Sml. 1694. ⁷⁴ E. Mau: »Ny kristelig Samler« 1863 S. 270—78 og fl. Mddl. ⁷⁵ Birkedal: »Synd og Naade«, særlig Prædiken Søndag efter Nyaar. ⁷⁶ Bornh. Amtstid. 30.-6.-1863. ⁷⁷ »En Røst i Ørkenen« Juli 1863.

VII.

¹ Frim. Prtkl. samt Mddl. fra fhv. Ældste og Sandemand Chr. Nielsen, Elleby, Østermarie. ² Efter Afskrift fra Frimenighedsmedlem Hmd. Anders Lyster, Nylars, samt »Dansk Kirketidende« 25. Okt. 1863. ³ Mddl. fra Frk. W. Grønbech, Allinge, og Brev fra Frederikke Kjøller 2.-10.-1922. ⁴ Protokol over Medlemmerne i Frimenigheden. ⁵ »En Røst i Ørkenen« Januar og følgende Hefter 1863. ⁶ Brev fra Chr. Nielsen, Østermarie, 11.-5.-1923. ⁷ Do. og Brev fra Kristine Brandt Nielsen 13.-6.-1922 og Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 15—16. ⁸ Dansk Kirketid. 25.-10.-1863 og Brev fra Fr. Kjøller 2.-10.-1922. ⁹ Do. og Bornh. Amtstid. 18.-9.-1863. ¹⁰ »Budsk. fra Naad. Rige« Jan. 1866 S. 7—8, samt Mddl. fra Jokum Brandt, Neksø og Arbejdsmand Doris Hansen, 76 Aar, Nyker Plantage ved Bolsterbjerg. ¹¹ Frim. Prtkl., Mddl. fra fhv. Sandemand Chr. Nielsen, Østermarie, Sandemand J. C. Dam, Aaker, og Enkefru Nikoline (Trandberg) Larsen, Rønne. ¹² Bornh. Tid. 28.-7.-1896 og mundtl. Mddl. ¹³ Brev fra Pastor E. Hjortsvang, Cordova, Nebr., 3.-1.-1923. ¹⁴ Mddl. af Enkefru, Lærerinde Sulger, Rønne. ¹⁵ Mddl. af en Dame, som lærte hos Fru Trandberg. ¹⁶ Brev fra Pastor E. Hjortsvang, Cordova, 3.-1.-1923. ¹⁷ Mddl. fra Lærer Wests Enke, Rønne, og Brev fra Red. Anth. Sørensen, Omaha, 19.-10.-1921, og flere Mddl. ¹⁸ Frimenigh. Medlemsprtk. ¹⁹ Mddl. fra fhv. Fragtmænd H. Andersen, Rønne. ²⁰ Trandberg: »Til Vejledning« S. 46—47. ²¹ Forsk. Blade og Tidsskrifter. ²² Mddl. fra fhv. Ældste og Sandemand Chr.

Nielsen, Østermarie, og flere. ²³ Mddl. fra S. P. ²⁴ »Luth. Missf.«s Minde-
 skrift 1922 S. 34. ²⁵ Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 15 og Brev fra Kasserer
 L. Dam, Nekso, 20.-3.1924. ²⁶ »En Røst i Ørken« Sept. 1864 S. 136. ²⁷ Frim.
 Prtkl. samt Bornh. Avis 19.-3.-1864 og mundtl. Mddl. ²⁸ »En Røst i Ørken«
 Sept. 1864, Frim. Prtkl. samt Brev fra Pastor Trandberg af 15.-4.-1864 til
 Menighedens Ældste. ²⁹ »En Røst i Ørken« Sept. 1864. ³⁰ Mundtl. Mddl. og
 Bornh. Avis 23.-4.-1864. ³¹ Bornh. Avis 27.-5.-1864. ³² Optagelsessp. og Frim.
 Medlb. ³³ Frk. Eva Møller og »Luth. Missf.«s Mindeskr. S. 5. ³⁴ Chr.
 Møller: »Til Guds Børn«, Rønne 1864 (20 Sider). ³⁵ Mddl. af fhv. Fragtm.
 H. Andersen og flere samt Frim. Medlb. ³⁶ Bornh. Avis 6.-8. og 18.-8.-1864.
³⁷ Frim. Prtkl. ³⁸ Bornh. Avis 3.-9.-1864. ³⁹ Do. 17.-9.-1864 og Frim. Prtkl.
⁴⁰ Dansk biogr. Leks. XVII S. 474—77 og Frim. Prtkl. ⁴¹ N. B. Grønbechs
 Beretning om »Den aandelige Livsbev.« i Indre Miss. Tid. 1.-2.-1872. ⁴² »Vort
 Svar« paa Asschenfeldt-Hansens Angreb S. 22—23. ⁴³ »En Røst i Ørken« og
 Frim. Prtkl. ⁴⁴ Do. ⁴⁵ Mddl. fra Enkefru Nikoline (Tranberg) Larsen, Rønne,
 80 Aar, »Luth. Missforen.«s Mindeskr. 1922 S. 4 og flere Mddl. ⁴⁶ Dansk
 Kirketid. 19.-2.-1871. ⁴⁷ G. D. Dresler: »Lidt om Luth. Missf.« S. 55. ⁴⁸ S.
 Heegaard: »Om Opdragelse«, 2 Opl. 1882 S. VI. ⁴⁹ Mddl. af fhv. Fragtm.
 H. Andersen, Rønne; Chr. Møller: »Den kristelige Daab« S. 55—56—66 osv.;
 F. Dall i Dansk Kirketid. 17.-3.-1872 og Kjær Petersen: »Ved Hvilens Vand«
 1924 S. 16—18. ⁵⁰ Mddl. af Enkefru Nikol. (Tranberg) Larsen, fhv. Sandem.
 Chr. Nielsen, Enkefru Marie (Munk) Andersen, Enggaard, Vestermarie,
 Avlsbr. Peter Jensen, Øst for Rønne, o. fl. ⁵¹ Trandberg: »Aabent Sendebrev
 til Udg. af Budsk. fra Naad. R.« S. 5 og 13, Frim. Prtkl. og Trandbergs
 »Nytaarshilsen« 1866 ⁵² Mddl. af Enkefru Nikol. (Tranberg) Larsen, Enke-
 fru Marie (Munk) Andersen og flere. ⁵³ Frim. Prtkl. og flere mundtl. Mddl.
⁵⁴ Trandbergs »Aab. Sendbr. t. Udg. af Budsk. for N. R.« S. 36—38 og Trand-
 bergs »Kamp for Freden« S. 20. ⁵⁵ Frim. Prtkl., »Vort Svar« S. 23—24.
⁵⁶ N. B. Grønbech: »Den aand. Livsbv. p. Bornh.« i Indre Miss. Tid. 1.-2.-1872.
⁵⁷ Trandberg: »Aabent Sendebrev« S. 45. ⁵⁸ N. B. Grønbech i Indre Miss.
 Tid. 1.-2.-1872. ⁵⁹ Birkedal: Personl. Opl. i et langt Liv I S. 229. ⁶⁰ Trand-
 bergs Dgb., Mddl. fra Chr. Nielsen, Østermarie, og flere. ⁶¹ J. Kildsig:
 »Trandbergs Liv« S. 17 og Enkefru Marie (Munk) Andersen. ⁶² Chr. Møllers
 Forord til Rosenius: »Hemmeligheder i Lov og Evangelium« S. IV og »Luth.
 Missf.«s Mindeskr. S. 8. ⁶³ Trandberg: »Aab. Sendebrev t. Udg. af Budsk f.
 Naad. Rige«, Kbh. 1866 (45 Sider). ⁶⁴ Mddl. af fhv. Fragtm. H. Andersen
 og flere. ⁶⁵ Frim. Prtkl. og Mddl. af Avlsbr. P. Jensen, Øst for Rønne.
⁶⁶ Bornh. Tid.s Gudstjenestelister for Okt., Nov. osv. 1866. ⁶⁷ Dansk biogr.
 Leks. XVII S. 475. ⁶⁸ Frim. Prtkl. ⁶⁹ Do. ⁷⁰ »Vort Svar« S. 24. ⁷¹ Trand-
 bergs Dgb. og Brev fra Anthon Sørensen. ⁷² Frim. Prtkl. ⁷³ Fhv. Fragtm.
 H. Andersen. ⁷⁴ Fhv. Ældste og Sandemand Chr. Nielsen, Østermarie. ⁷⁵ Rosenius:
 »Hemmeligh. i Lov og Evang.« 6. Opl., 1. B. S. 45. ⁷⁶ Do. S. 407.
⁷⁷ Saabye: »Om Sekterne i Danm.« S. 245. ⁷⁸ Mddl. af Chr. Nielsen, Øster-
 marie. ⁷⁹ G. D. Dresler: »Lidt om Luth. Missf.« S. 50—51. ⁸⁰ Kundg. i
 Bornh. Avis 5.-5.-1867 og skriftl. Mddl. fra Pastor K. Jespersen, Bethania,
 17.-9.-1923. ⁸¹ Bornh. Avis 30.-7.-1867 og Mddl. fra fhv. Avlsbr. i Aaker
 Chr. Møller, Rønne. ⁸² Annonce i Bornh. Amtstid. 27.-11.-1867 og skriftl.
 Mddl. fra S. P. ⁸³ Brev fra Anthon Sørensen, Omaha, 25.-8.-1922. ⁸⁴ Fri-
 menighedens Protokoll. ⁸⁵ Do.

VIII.

¹ Frim. Prtkl. og Trandbergs »Til Vejledning« S. 78. ² Mddl. fra Enkefru Marie (Munk) Andersen, Vestermarie, Jomfru Mine Tømme, Sandvig, o. fl. ³ Frim. Prtkl. og Trb.s Dgb. m. m. ⁴ Rønne Præsteembedsbog. ⁵ Mddl. af Sandemand J. C. Dam, Aaker. ⁶ »Budsk. fra Naad. Rg.« Maj og Juni 1889, Skom. Sørensen Artikel. ⁷ Mddl. af Jokum Brandt, Neksø. ⁸ Brev fra Red. Anth. Sørensen, Omaha. 19.-10.-1921. ⁹ Do. ¹⁰ Do. af 5.-4.-1922. ¹¹ Do. ¹² Do. ¹³ »Luth. Missf.«s Mindeskrift 1922 S. 101, Møllers Brev 10.-11.-1882 og »Budsk. fra Naad. Rg.« Juli 1889 S. 101. ¹⁴ Trandberg: »Dette til Betænkning«. ¹⁵ P. Madsen: »Bornholmerne« S. 4. ¹⁶ Dansk Kirketid. 19.-9.-1869. ¹⁷ »Luth. Missf.«s Mindeskrift 1922 S. 30. ¹⁸ Bornh. Avis 23.-4.-1870. ¹⁹ Do. 23.-8.-1870. ²⁰ St. nord. Konversl. 12. B. S. 55. ²¹ Brev fra Jokum Brandt 11.-2.-1924 og Brev fra Kasserer Lars Dam 20.-3.-1924 og flere Mddl. ²² Bornh. Avis 23.-8.-1870. ²³ Born. Tid. 10.-11.-1876, Indre Miss. Tid. 1869—72 og Frim. Prtkl. ²⁴ Bornh. Avis 10.-11.-1870. ²⁵ Frim. Medlemsprtkl. og Mddl. fra Sandemand J. C. Dam, Aaker. ²⁶ Bornh. Avis 23.-8.-1870. ²⁷ Brev fra Anth. Sørensen, Omaha, 19.-10.-1921. ²⁸ Bornh. Avis 3.-6.-1871. ²⁹ Dansk Kirketid. 10. og 24. Sept. 1871. ³⁰ »Luth. Missf.«s Mindeskrift S. 39. ³¹ Brev fra Anth. Sørensen 14.-6.-1922. ³² Gejstlige Reskriptsamlinger, kgl. Resol. af 30.-9.-1872. ³³ Bornh. Tid. 10.-11.-1876. ³⁴ Gejstl. Reskriptsml. 30.-9.-1872.

IX.

¹ Bornh. Avis 15.-2.-1873. ² Valgmenighedens Medlemsprotokol. ³ Thomas Larsen: »En Gennembrudstid« (fra Vendsyssel) S. 103—4. ⁴ Mddl. af Enkefru, Lærerinde Sulger og Brev fra Postbud M. Hansens Enke, Neksø, 10.-3.-1924. ⁵ Neksø Valgmenigheds Regnskabsbøger. ⁶ Brev fra Postb. Hansens Enke. ⁷ Efter forskellige Annoncer i Bornh. Avis 1873; om Indsættelse i Siloams Kapellet Bornh. Avis 16.-10.-1873. ⁸ Bornh. Avis 9.-12.-1873. ⁹ Do. 2.-7. og 18.-7.-1874. ¹⁰ Do. 20.-8.-1873. ¹¹ Do. 8.-8. og 5.-9.-1874 og mundtl. Mddl. ¹² Brev fra Fru Trandberg til Trine Lyster, Arnager, 24.-2.-1881. ¹³ Mddl. fra Jokum Brandt og Redaktør M. M. Smidt, død 1924, og flere. ¹⁴ Pastor Henning Jensen i Bornh. Sml. XII S. 34. ¹⁵ Mddl. fra Jomfru Kristine Pedersen, som tjente hos Trandbergs, død som 82aarig i Rønne 1924. ¹⁶ Mddl. fra fhv. Gmd. Jens Skov, Sose, og flere. ¹⁷ Trandbergs Dagbog og »Kamp for Freden«. ¹⁸ Brev fra Anth. Sørensen, Omaha, 14.-6.-1922. ¹⁹ Mddl. fra Lærer Wests Enke, Rønne. ²⁰ Mddl. fra Enkefru, Lærerinde Sulger, Rønne. ²¹ Mddl. fra Fru Thora Jakobsen, Rønne.

X.

¹ Mddl. fra mange. ² Mddl. fra Fru Anna (Jørgensen) Byder, lill. Almeg., Knudsker, og Fru Margrete (Sode) Frigaard, Frig., Nyker, tidligere Elever i Bethania, samt Enkefru Marie (Munk) Andersen, Vestermarie. ³ Henning Jensen i Bornh. Sml. XII S. 47. ⁴ Mddl. fra Fru Byder og Lærer Ingvård Jensens Datter, Lærer A. Kofods Hustru, Rutsker. ⁵ »Luth. Missf.«s Mindeskrift S. 50. ⁶ Brev fra Pastor Harald Brix 5.-9.-1922. ⁷ Trap: »Danmark«, 3. Udg. IV S. 633. ⁸ Mddl. fra en gml. Mand til den nuværende Sognepr., Brev 27.-9.-1923. ⁹ Af et Brev fra Fru Trandberg til Trine Lyster, Arnager, 24.-2.-1881. ¹⁰ Do. 16.-1.-1880. ¹¹ Do. 18.-2.-1880. ¹² Landssekretær Olaf Jes- sen: »Fra Grønæk Præstegaard« S. 58—59. ¹³ Alkærsig: »Esbjergs Historie«.

14 Trap: »Danmark«, 3. Udg. V S. 756. 15 Alkærsig: »Esbjergs Historie« II S. 66. 16 Mddl. fra Gmd. A Sonne, Risegaard i Aaker, død 1924. 17 Trandberg: »Evangelisk Mission indenfor Folkekirken« S. 13. 18 Brev fra Fru Trandberg til Trine Lyster 24.-2.-1881. 19 Do. 20 N. B. Grønbechs Artikel i Indre Miss. Tid. 30.-1.-1881 og Trandbergs Artikel i sm. Bl. 25.-6.-1882. 21 Brev fra Fru Trandberg til Trine Lyster 14.-2.-1881. 22 Mddl. fra Hovmester Petersen og Fortepianoarbejder C. P. Jensen gennem nuværende Sognepræst i Esbjerg. 23 Mddl. fra Michael Pedersens Enke, Allinge. 24 Trandberg: »Evang. Miss. indf. Folkek.« S. 14—15. 25 Johs. Gøtzsche: »En jysk Vækkelses Historie« og »Livsrørelser« S. 39. 26 Trandbergs Artikel i Indre Miss. Tid. 25.-6.-1882. 27 Do.

XI.

1 Trandbergs Dagbog og hans Beretn. i Indre Miss. Tid. 20.-8.-1882. 2 Do. og Hagemann: »En Amerikarejse« (1907). 3 Kristoffer Jansen: »Lidt om kirkelige Forhold i Amerika« S. 6—9 og Trb.s Dgb. 4 »Danske i Amerika«, Minneap., Chicago 1908, II S. 118—20, »Den danskfødte Amerikaner«, Chicago 1912, S. 44—57, og Nordentoft: »Blandt Danske i Amerika«, Kbh. 1906, S. 35. 5 Trandberg: »Betragtninger og Meddelelser fra Amerika«, 1884, S. 4—8. 6 Do. S. 22. 7 »Den evangelisk-lutherske Trinitatis Menighed i Chicago«, Chic. 1897, S. 1—40. 8 Nordentoft: »Bl. Danske i Am.« og Trandberg: »Betr. og Mddl.« S. 24—25. 9 »Betr. og Mddl.« S. 25—28. 10 Do. S. 28—29. 11 Do. S. 29—30. 12 Do. S. 30—36. 13 Do. S. 36—37 og Dagbogen. 14 Trandberg: »Betr. og Mddl.« S. 37 og Dgb. 15 Do. og »Danske i Amerika« og Fr. Nielsen: »Kirkeleksikon for Norden« (Artiklen om Trb.). 16 Trandberg: »Bibelske Afhandlinger« S. 129—42 og »Danske i Amerika« II S. 120—21. 17 Do. og Dagbogen. 18 Do. og Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 31—32.

XII.

1 Brev fra Past. I. M. Hansen, Blair, Nebr., Amerika, 28.-9.-1923. 2 »Hyrderøsten« 20.-11.-1893, Mddl. fra Enkefru Madsen, Chicago, nu Rønne, og Trandberg: »Hvad jeg vil« S. 5. 3 »Danske i Amerika« II S. 138 og 58—62. 4 Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 48—49. 5 Trandberg: »Udfrielsen af Babel« og »Maran Atha« S. 31. 6 Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 49. 7 Brev fra I. M. Hansen 19.-10.-1923. 8 Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 38. 9 G. D. Dresler: »Lidt om Luthersk Missionsforening, ogsaa kaldet Møllerianerik«, Kbh. 1885. 10 P. Madsen: »Bornholmere«. 11 Mddl. fra Chr. Nielsen, Østermarie. 12 Mddl. fra S. P. 13 Bornh. Tid. 27.-6.-1888. 14 Mddl. fra Enkefru Sulger, Rønne. 15 Brev fra Anth. Sørensen, Omaha, 5.-4.-1922. 16 Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 49. 17 Do. S. 42—43 og Trandberg: »En aaben Erklæring« og »Derved bliver det«. 18 Brev fra Pastor E. Hjortsvang 3.-1.-1923. 19 Brev fra Pastor I. M. Hansen 18.-1.-1923. 20 Kildsig: »Trandbergs Liv« og Trandbergs Dgb. 21 Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 49 og Tr. Dgb. 22 Trandberg: »Præstelærer i fem Aar« S. 9—11. 23 Brev fra E. Hjortsvang 3.-1.-1923. 24 Trandbergs Brev til Siloams Frimenighed 10.-6.-1890. 25 Trandbergs Brev til de 33 Mænd og Kvinder fra Siloams Frim. 5.-8.-1890. 26 Trb.: »Præstelærer i fem Aar«.

XIII.

1 Trandbergs Brev til Siloams Frim. 10.-6.-1890. 2 Siloams Frimenigheds Brev til Trandberg 31.-5.-1890. 3 Trandbergs Brev til Sil. Frim. 10.-6.-1890.

⁴ Do. ⁵ Trandbergs Efterskrift ved Udtalelser om Stævningen 23.-4.-1891. ⁶ Trandbergs Brev til Sil. Frim. 10.-6.-1890. ⁷ Brev fra I. M. Hansen 28.-5.-1923. ⁸ Pastor J. P. Heede i »Hyrderøsten« Nr. 13 Juli 1896. ⁹ »Vor Talsmand« 20.-11.-1890. ¹⁰ Do. 5.-8.-1891. ¹¹ Brev fra S. P. 2.-11.-1923. ¹² »Vor Talsmand« 20.-9.-1891. ¹³ Trandberg i »Vor Talsmand« 5.-10.-1891. ¹⁴ Do. ¹⁵ Brev fra I. M. Hansen 18.-1-1923. ¹⁶ Trandbergs Brev til Siloams 33 Mænd og Kvinder 5.-8.-1890. ¹⁷ Kristofer Jansen: »Lidt om kirkelige Forhold i Amerika«, Minn. 1882, S. 7.

XIV.

¹ »Hyrderøsten« 20.-5.-1893. ² Do. Juli 1896 og Brev fra Anth. Sørensen 25.-8.-1922. ³ Trandberg: »Bibelske Afhandlinger« S. 53. ⁴ Lavra Kieler: »Et Knippe Aks«. ⁵ »Danske i Amerika« II S. 80 og 127—29. ⁶ »Hyrderøsten« 5.-7.-1894. ⁷ Trandbergs Svarbrev til Siloams Menighed 3.-11.-1894. ⁸ Brev fra E. Hjortsvang 3.-1.-1923. ⁹ »Hyrderøsten« 5.-5.-1895. ¹⁰ Trandberg: »Efterladte Skrifter« S. 31—92. ¹¹ Trandb.: »Bib. Afhdl.« S. 109—169. ¹² Brev fra I. M. Hansen 28.-2.-1923. ¹³ Trandb.: »Eftl. Skr.« II S. 21—22. ¹⁴ »Hyrderøsten« 20.-2.-1896 S. 38. ¹⁵ Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 66. ¹⁶ »Hyrderøsten« Juli 1896 S. 169. ¹⁷ Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 70—71. ¹⁸ »Hyrderøsten« Juli 1896 S. 167. ¹⁹ Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 71. ²⁰ »Hyrderøsten« Juli 1896 S. 164 og Bornh. Tid. 28.-7.-1896 efter »Den danske Amerikaner«. ²¹ Brev fra Anthon Sørensen 28.-12.-1922.

XV-

¹ »Danske i Amerika« II S. 120—21 og 135—36. ² »Den danskfødte Amerikaner«, Chicago 1912, S. 54—55. ³ Trandberg: »Bibelske Afhandlinger« S. 163 og »Den danskf. Amk.« S. 52 og 55—72 og 195, 199, 217 samt Brev fra Pastor M. N. Andreasen, Cedar Falls, Da., af 3.-10.-1924. ⁴ »Luth. Missf.«s Mindeskrift S. 35—36. ⁵ Brev fra Pastor I. M. Hansen 28.-2.-1923 og do. 18.-1.-1923. ⁶ »Budskab fra Naadens Rige« Juli 1889 S. 100—104. ⁷ Bornh. Avis 30. og 31.-8.-1898. ⁸ Mddl. fra Pastor Erichsen, Aaker. ⁹ Mddl. fra Lærer Wests Enke, Rønne. ¹⁰ »De første 25 Aar af Bornh. Valgm. Hist.« S. 149—50. ¹¹ Brev fra S. P. 2. 11.-1923. ¹² »Den danskf. Amk.« S. 100. ¹³ Brev fra Pastor I. M. Hansen 28.-2.-1923. ¹⁴ Brev fra E. Lüttichau, Rohden, 25.-7.-1924. ¹⁵ M. Pontoppidan: »En dansk Præst« S. 35. ¹⁶ »Luth. Missf.«s Mindeskr. S. 32, 136, 137 og 141. ¹⁷ Brev fra Kristine Brandt Nielsen, Dalsbakke, Bodilsker, 13.-6.-1922. ¹⁸ »Den danskf. Amk.« S. 195, 199 og 218. ¹⁹ Brev fra Anthon Sørensen, Omaha, 14.-5.-1924. ²⁰ »Hyrderøsten« Juli 1896. ²¹ Do. ²² J. Kildsig: »Trandbergs Liv« S. 66—68. ²³ Brev fra I. M. Hansen 18.-1.-1923. ²⁴ Brev fra E. Hjortsvang 3.-1.-1923. ²⁵ Brev fra Missionær N. G. Jensen, Chicago, 9.-11.-1923. ²⁶ Brev fra Pastor M. N. Andreasen 3.-10.-1924.

Om Trandbergs Valg til Rejsepræst for Indre Mission i Danmark 1862 se Indr. Miss. Hist. S. 105. Angaaende Sammenligninger med Aladdin, Nureddin og Gulnare osv. henvises til Oehlenschlägers Digt »Aladdin« og Kommentarer dertil.